Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1836.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1836.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1836.

BIBLIOTHECA·BODLEIANA·

BOEKBESCHOUWING.

Tiende tiental Leerredenen, *door* J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden*, *bij* D. du Mortier en Zoon. 1834. *In gr.* 8*vo.* 320 *Bl.* *f* 2-50.

Ziehier een kort verslag van en hier en daar eene enkele aanmerking op deze Leerredenen!

I. Eene *Inleiding tot de Lijdensprediking*, volgens I *Korinth.* I: 30: *Uit Hem zijt gij in Christus Jezus*, enz. opent den bundel. 1°. Welke groote weldaden ons door Jezus van God geschonken zijn; 2°. dat wij niets meer, maar ook niets minder behoeven; 3°. aansporing tot dankbaarheid. — Klaar en eenvoudig.

II. *Judas de Verrader.* LUK. XXII: 47 en 48. 1°. Judas een voorwerp van mededoogen; 2°. Jezus, van onze eerbiediging en liefde. Wij zeggen nog eens: klaar en eenvoudig. Wij vergeleken met een' oogopslag Prof. VAN DER HOEVEN's predikatie over Judas, en meenden het verschil van beider jaren in hunne stukken duidelijk op te merken — hier meer de stille, heldere beek; daar de woelige, bruisende stroom. VAN DER HOEVEN bepaalt zich alleen bij Judas, en kiest zeker eene treffende en voor de hand liggende zijde ter beschouwing. VAN DER PALM schijnt ten deele zijn onderwerp uit het oog te verliezen. Doch dit is inderdaad *schijn;* de tekst geeft het zoo aan de hand, en ook *zijne* toepassing (die geheel de genade van Christus predikt) is treffend en gepast. VAN DER HOEVEN had dezen tekst niet, en dit reeds is genoeg, om het verschil van standpunt te verklaren. Beider gevoelen over den ongelukkigen schijnt niet kwalijk overeen te stemmen.

III. *Jezus, aan het kruis gelasterd, ons voorbeeld.* I PETR. II: 21ᵇ. tot 24ᵃ. 1°. Jezus, gescholden, niet weder scheldende; 2°. een voorbeeld ter navolging; 3°. daardoor ten sterkste gespoord, dat Hij *voor ons* geleden

heeft. Er ſtraalde in Jezus' gedrag *grootheid*, *wijsheid*, *liefde* en *godvruchtige onderwerping* door; en dit alles dient ons te meer tot een' ſpoorſlag, omdat Jezus niet alleen geheel onſchuldig, maar daarenboven *voor ons* leed. — Eene ſchoone, ſtichtelijke preek, die tot een model over de ſtof der *beſpotting* kan dienen.

IV. *Des menſchen oorſpronkelijke ſtaat en beſtemming. Gen.* II: 15. 1°. Hoe groot die beſtemming en zijne gunst bij God zij; 2°. gevolgen, tot bevestiging van het geloof en beſturing van den wandel. Niemand zal de beſchrijving, in het eerſte deel, zonder uitſtekend vermaak lezen. Ook het overige is belangrijk. Wat het geloof aangaat: „er is eenheid in den Bijbel; die zelfde mensch, voor welken God zijnen Zoon overgeeft, was van den beginne zijn uitverkoren." Wat den wandel betreft: „onze gezindheid omtrent God, onze beſchouwing van 's menſchen tegenwoordigen toeſtand en de waardering van ons wezenlijk geluk worden door de kennis van den eerſten ſtaat onzer ſtamouders ten beste geregeld." — Zoo wij iets op deze Leerrede wilden aanmerken, het zou gebrek aan klimming, al te groote gelijkmatigheid in het toepasſelijk gedeelte zijn. Alles is nog even helder, geregeld en juist bij onzen Nestor; ook ontbreekt het niet aan zachten gloed; maar, verbeelden wij het ons, of ontſtaat er van tijd tot tijd al meerdere bedaardheid in den gang zijner rede?

Het ſlot is echter merkwaardig genoeg, vooral uit den mond van een' zeventigjarigen grijsaard, die nimmer de rede voor de eenige vertrouwde Godſpraak onder ons hield, maar met zijn geheele hart ſtaag aan den Bijbel hing. Ziehier een deel van hetzelve: ... „Neen! „het waren niet de bekoorlijke dreven, de heldere „ſtroomen, de geurige vruchten, die het paradijs-ge„luk van het eerſte menſchenpaar uitmaakten; het was „hunne onſchuld, hun omgang met God; het was, „omdat zij geene zonde kenden, omdat zij zich niet „voor zich zelven of voor God behoefden te ſchamen. „Ook ons is geen ander wezenlijk geluk dan dit toe-

„ gedacht, en er bloeit ook voor ons geen andere boom „ des levens, dan waaraan de vrucht der geregtigheid „ groeit," enz. enz.

V. *De waarborg der onvergankelijkheid van het Christendom.* II TIMOTH. II: 19. Het is buiten tegenfpraak het kenmerk eener goede leerrede, dat zij tegen gebreken en dwalingen van den tijd gekant is, althans in zeker verband met tijd en plaats ftaat, en niet als eene algemeene les van zedekunde of geloofsleer in de lucht hangt. En wij gelooven deze onder de besten van den bundel te moeten rekenen, waarbij het te zijner plaatfe ook waarlijk niet aan hoogen gloed ontbreekt. De zin der tekstwoorden zal zijn: *De Heer kent alleen voor de zijnen, die afftaan van ongeregtigheid.* Na de verklaring, 1o. volgt 2o. het betoog van het noodzakelijk verband tusfchen geloof en deugd; 3o. dat het Christendom *op dezen grondflag* vastftaat. o, Mogt 's mans ftem, de ftem der waarheid, door zoo vele ongoddelijke, ijdele roepers, als op nieuw de kerk ontrusten, gehoord worden! Doch, helaas! de meesten hooren en nog veel meer verftaan niet.

VI. *Jezus op zijn twaalfde jaar in den tempel te Jeruzalem.* LUK. I: 41 tot 52. 1o. Eenvoudige verklaring; 2o. waartoe de vermelding dezer bijzonderheid ons ftrekken moet. — In de woorden: *wat hebt gij ons dus gedaan?* zouden wij inderdaad eene zachte moederlijke berisping meenen te vinden — nog liever misfchien eene berisping, die haar als op de lippen beftерft, ziende hoe hij daar bezig is. Na de allezins korte en gepaste toelichting, maakt VAN DER PALM eenige toepasfelijke aanmerkingen, *a* omtrent Lukas als gefchiedfchrijver, *b* omtrent het karakter en de grootheid van Jezus. De allereerfte, omtrent de vele valfche verhalen van Jezus' kindschheid, is bijzonder belangrijk. Ook zouden wij gaarne dat gedeelte affchrijven, waarin de woorden voorkomen: „ Houdt het niet voor ftichting, aan enkele woorden en klanken te blijven hangen, die duistere gewaarwordingen en onvruchtbare

„ befpiegelingen in u doen oprijzen. Kent den fchat van „ Gods Woord in zijne eigenlijke en wezenlijke waarde; „ en merkt er in op die fporen van ondoorgrondelijke, „ boven al ons begrip verheven wijsheid en liefde in „ alle hare beftellingen, wier befchouwing uwe bezig- „ heid, en wier helder inzigt uwe zaligheid in den he- „ mel zal uitmaken!"

VII. *Het gedrag, hetwelk den wijzen betaamt bij het drukken van den nood, en bij de uitredding uit denzelven. Pf.* CVII: 43. Na dit fchoone dichtftuk eerst helder in het licht gefteld te hebben, toont de Prediker ten andere de betamelijkheid van bidden *in* en danken *na* den, verwonnen, nood, en past dit bijzonder toe, of liever dringt het, met de woorden van den tekst, bij zoo velen aan, als toen pas uit den veldtogt tegen de Belgen óf zelve veilig waren teruggekeerd, óf de hunnen zoodanig weder hadden gezien. — Zeker niet de minfte uit den bundel!

VIII. *De waardij van een wel doorgebragt leven.* I SAM. XXV: 1a. In de inleiding fpreekt de Hoogleeraar over zijne korteling verftorvene ambtgenooten, VAN VOORST en SURINGAR, in eene korte maar fchoone loffpraak. Na het gebed, behandelt hij den tekst, ten aanzien van deszelfs verband en inhoud. Waarna hij, 1°. in een beknopt overzigt over Samuël's gefchiedenis, het voorbeeld doet zien van een wèl doorgebragt leven; om 2°. daarna en ten befluite zijne hoorders tot het leiden van zulk een leven aan te fporen, door hun het belang en de waardij van hetzelve te doen gevoelen. Wij hebben voor het laatfte niet dan goedkeuring en dank. Doch, hoe geleidelijk ook Samuël's gefchiedenis hier worde voorgefteld, en hoe fchoon daar alles luide, — zegt de Prof. hier niet eenigzins te weinig, en daar te veel? Ware de aanmerking niet gepast geweest, dat het regterambt onder de Israëlieten met den tijd eenigzins van natuur fchijnt veranderd te zijn, en meer eene burgerlijke betrekking geworden te wezen, om regt te fpreken tusfchen den man en zijnen naasten; iets,

dat vroeger meer aan de Oudsten en Vorsten in elken stam (niet zoo zeer aan den Hoogepriester, naar het ons voorkomt) was verbleven; en dat hierdoor de (ware of ingebeelde) behoefte aan een' Koning als voorbereid was? En wat de geleerde man van de Profetenscholen zegt, is dat genoegzaam bekend en zeker? Zoo ja, dan, zouden wij meenen, is het gezegde wederom niet geheel voldoende, maar behoorde er iets van het algemeene denkbeeld van *Profeet* gezegd te zijn, ten einde hetgeen in de bedoelde scholen geleerd werd met het ambt en de verrigtingen der bekende Godsmannen overeen te brengen. Althans, hetzij wij hierin dwalen of regt hebben, ligt vindt de schrandere Leeraar, zoo hij dit lezen mogt, gelegenheid, om, ongezocht en ongenoemd, te meer licht over de zaak voor het Publiek te verspreiden.

IX. *Het jammerlijke der verkeerde uitlegging en willekeurige toepassing van plaatsen der H. Schrift.* MATTH. IV: 5—7. Eerst geeft VAN DER PALM als 't ware de historische verklaring, om dan 1°. over de kenmerken der gegispte behandeling, 2°. over het jammerlijke en verderfelijke daarvan te spreken, en 3°. tot hooge waardering en gemoedelijke beoefening enz. aan te sporen. Wij gaven vroeger te kennen, dat onze Redenaar de teekenen des tijds niet uit het oog verliest. Dit stuk is er een nieuw en heerlijk blijk van. Er ligt zelfs iets scherps in, om juist den Duivel tot afschrikkend voorbeeld te stellen. Trouwens, de waarheid van het hier beweerde loopt, in allen opzigte, dermate in het oog, dat men niet te sterk schijnt te kunnen spreken. Het eenige, dunkt ons, wat hier kan tegengeworpen worden, is, dat b. v. ook Apostel Paulus zich niet altijd van een gebruik der H. Schrift schijnt te onthouden, dat meer op toevallige overeenkomsten, dan wel op wezenlijke gepastheid voor het oogmerk berust. Doch, het schijnt ons toe, tot zulk eene Schriftverklaring, als VAN DER PALM wil, mede te behooren, dat men dit niet verbloeme. De inhoud des Bijbels is

Goddelijke waarheid; de vorm is menſchelijk, wel van groote verdienſte, maar, wat althans het werk van bloote menſchen heeten mag, niet zonder gebreken, vooral zulke, als aan tijd en toeſtand behooren. Wij zijn geene Mahomedanen, die den Koran als *allezins* volmaakt beſchouwen. Of, houdt het iemand daarvoor, dat Paulus ook te dezen niet dwalen kon, dan voorzeker bezat hij een licht, dat wij geheel niet bezitten. Oordeelkundige beſchouwing en verklaring alleen kan ons den waren zin, de bedoeling eener plaats, en hare gepastheid tot eenig bewijs, doen kennen.

X. *De groote waarde van de regte kennis en beoefening der Goddelijke Openbaring.* II TIMOTH. III: 15. Geene eigenlijk gezegde inleiding, maar toelichting van den tekst alleen opent deze leerrede, in welke 1°. de groote waardij der H. Schriften, 2°. de voortreffelijkheid van derzelver regte beoefening, 3°. het onverantwoordelijke der verwaarloozing, 4°. de heilzame vrucht van de regte kennis wordt in het licht geſteld. Blijkbaar is het eerſte hier het voornaamſte, de bron, waaruit de andere deelen als zoo vele beken vloeijen. Hier is dan zeker ook de grootſte volheid en warmte van gedachten; ſchoon deze, onderſcheidenlijk gewijzigd, hier en daar toch treffend terugkeeren. Trouwens, wie zou over den Bijbel en zijne regte beoefening, de hooge waarde en voortreffelijkheid deszelven, beter kunnen ſpreken, dan deze welſprekende Bijbeltolk, die zijn zeventigjarig leven meest in de beoefening, grondige beoefening, en mededeeling deszelven aan anderen, beſteedde? Men leze en oordeele!

Wij beſluiten ons verſlag met dank en bewondering. Moge de voortreffelijke Man nog lang leven en gezondheid, dien helderen geest en al de uitmuntende gaven bezitten, welke hem, wij aarzelen niet het te zeggen, tot een' zegen van onzen tijd maken! Moge zijn talent ook dezulken aantrekken en boeijen, die ter regter of ter ſlinker zijde van de waarheid afwijken, ongeloovigen en bijgeloovigen, onverſchilligen en dweepzieken!

Moge hij ſteeds velen voor de waarheid en voor de eeuwigheid behouden!

Akademiſche Voorlezingen over het nut en de belangrijkheid der grammatiſche vergelijking van het Grieksch, het Latijn en de Germaanſche tongvallen met het Sanskrit. Door H. A. HAMAKER. *Te Leyden, bij* C. C. van der Hoek. 1835. *In gr. 8vo.* 295 *Bl.* *f* 3-:

Met een weemoedig gevoel nemen wij dit boek ter beoordeeling in handen. De Schrijver daarvan was een dier zeldzame mannen, welke met het gelukkigst geheugen eene hooge mate van ſchranderheid en ſcherpzinnigheid en eene ijzeren vlijt en onverzadelijken weetlust vereenigden; een man, die niet alleen voor de beoefening, maar ook voor de uitbreiding der wetenſchap als geboren ſcheen; die reeds op het gebied der taal- en letterkunde de belangrijkſte veroveringen had gedaan, en wiens naam ons Vaderland tot in *Ruslands* hoofdſtad toe, waar hij de gewigtigſte wetenſchappelijke betrekkingen had aangeknoopt, tot eere verſtrekte. En hij — is ons voor deze wereld ontrukt! Op het punt van tot zijnen belangrijken post aan *Leydens* Hoogeſchool weder te keeren, ſtortte hij, acht dagen na zijne Echtgenoote, in het graf, en liet zeven weezen achter! Het is, na zoo vele verliezen van mannen in den bloei huns levens, die *Hollands* Hoogeſchool binnen een aantal jaren getroffen hebben, geen der geringſten. Behalve zijne verbazende geleerdheid, die ſchier alle de talen van *Europa* en die van het Westelijk *Azië* en *Indië* omvatte, die daarbij den geheelen omvang der Geſchiedenis, niet alleen van het Oosten tot in kleine bijzonderheden, maar ook van *Europa*, der Aardrijks- en Letterkunde voegde, was HAMAKER ook de vriend en vader van alle ſtudenten, die toonden ijver en liefde voor de wetenſchap te bezitten. Voor dezen was geen tijd hem te lang of

te kostbaar, om hen op den weg te helpen, hun uit den onuitputtelijken voorraad zijner wetenschap het noodige bij te zetten, hen aan te moedigen, hen op de doornenpaden, die het gebied der taalkunde oplevert, als bij de hand te geleiden, en tot voortreffelijke Geleerden in de Oostersche letteren op te voeren. Dit alles behoeft geen betoog; de sprekende bewijzen daarvan zijn op onze Hooge- en Doorluchtige scholen voorhanden; maar het is den Schrijver van dit Artikel, die het geluk heeft gehad den Overledene meermalen te ontmoeten, eene behoefte, om diegenen, welke zich HAMAKER als eenen stroeven kamer-Geleerde zouden voorstellen, te verzekeren, dat zijn omgang voor allen, die over iets meer dan over mooi weêr, stadsnieuws of kaartenblaadjes wenschten te spreken, een waar genot was; dat men, met hem over Geschiedenis, oude en nieuwe Letterkunde (zelfs over de Romans van WALTER SCOTT) sprekende, altijd zeker was, iets te zullen leeren; dat hij veel, gaarne en goed sprak, en dat ook de gebeurtenissen van den dag hem gelegenheid gaven tot de schranderste staat- en geschiedkundige opmerkingen en vergelijkingen. De boog was echter niet altijd gespannen; hij wist ook met vrolijke scherts zijne gesprekken te kruiden. Dit gaf hem dan nieuwen lust tot den arbeid, waarin hij meer verrigtte, dan een gewoon mensch zich kan voorstellen. Maar, hij bestaat niet meer voor ons; zijn geest zweeft thans in hoogere kringen! Mogt hetgeen hij ons nagelaten heeft ons tot voordeel verstrekken, en mogt zijn voorbeeld meer zulke onvermoeide beoefenaars der wetenschap kweeken!

Behalve de talen, waarop hij zich ambtshalve *moest* toeleggen, (waaronder men ook, des noods, het *Perzisch* zou kunnen betrekken) waren er voornamelijk *twee*, die in 't bijzonder zijne aandacht boeiden, het *Phenicisch* of *Punisch* en het *Sanskrit*. Voor de eerste taal heeft hij in de verklaring van twee *Karthaagsche* Monumenten, en in het *Phenicische Mengelwerk*, niet weinig verrigt. In latere jaren leide hij zich bijna uit-

ſluitend (buiten zijne ambtsverrigtingen) op het *Sanskrit* toe. En in dit opzigt is, wat de wetenſchap aangaat, zijn dood vooral te betreuren.* Hij toch is, voor zoo verre wij weten, de *eenige*, die zich hier te lande heeft toegelegd op deze allerbelangrijkſte taal, welke, in *Engeland* en *Duitschland*, een' W. JONES, de WILSONS, de BOPPS, de SCHLEGELS en een aantal andere Geleerden tot de verbazendſte reſultaten geleid heeft. HAMAKER was *hier* alléén de Repreſentant van *Hollands* letterhelden. Wie zal zijne plaats vervangen?

Het is ondertusſchen gelukkig, dat wij ten minſte nog een gedenkſtuk van zijne ſtudiën in dit vak bezitten, hetwelk tevens een gedenkſtuk is van die onbegrijpelijke algemeene taalgeleerdheid en gave van gelukkige vergelijking, hem zoo bijzonder eigen. Het zijn de voor ons liggende acht *Akademiſche Voorlezingen*, openlijk te *Leyden* voor eene groote ſchaar, niet alleen van ſtudenten, maar ook van aanzienlijke hoorders van allerlei ſtand en jaren gehouden, en die, naar wij van goeder hand weten, in weerwil van het afgetrokken onderwerp, tot op het laatſte toe zeer getrouw bezocht werden. Het oogmerk daarvan is, onze landgenooten opmerkzaam te maken op de groote uitkomſten, die de beoefening der Oud-*Indiſche* of *Sanskritſche* ſpraak ook voor de *klasſieke* en *Teutoniſche* taalſtudie oplevert. Reeds F. SCHLEGEL begon dit vóór 27 jaren, in zijn werkje: *Ueber die Sprache und Weisheit der Indiër*, aan te toonen: hij voerde een aantal *Indiſche* woorden aan, die bijna dezelfde zijn in het *Grieksch*, *Latijn*, *Hoog-* en *Nederduitsch*, en ging zelfs tot in de leer der taalwortels. Naderhand heeft zijn broeder AUGUST WILHELM, te *Bonn*, door het oprigten eener *Indiſche* drukpers en door het uitgeven van *Sanskritſche* werken, ook veel gedaan. Doch hun allen ontbrak nog eene ſchakel in de keten der *Indo-Germaanſche* talen, het *Nederduitsch*, dat hun niet, of althans niet in deszelfs veredelden vorm, het *Hollandsch*, bekend was. HAMAKER heeft dit ge-

voeld, en zegt in de Opdragt: „ Gij ziet, wat onze „ moedertaal mij geleverd heeft. U, die met het *Hol-* „ *landsch* zoo hoog loopt, en het in al zijnen rijkdom en „ oorſpronkelijkheid doorziet, behoef ik wel niet te zeg- „ gen, van welk een onberekenbaar nut het mij is in mijne „ naſporingen. De *Duitſchers*, die er zoo dikwerf den „ neus voor optrekken, moesten het eens weten! Zij „ moesten maar half kunnen gisſen, hoe onmisbaar dat „ hulpmiddel is tot ontdekking van de geheimen der „ taal! Geloof mij, alle de *Linguisten* kwamen, *ag-* „ *mine facto*, den *Rhijn* afzakken, om het *Hollandsch*, „ dat ze, bij gebrek aan goede *elementaire* boeken, in „ hun land nooit leeren zullen, op zijn' eigen grond en „ bodem te beoefenen!"

Deze Opdragt is aan des Schrijvers Boezemvriend, den Hoogleeraar GEEL, gerigt. Het is een ſchoon gedenkteeken van beider beproefde *dertigjarige* vriendſchap. Ook in de laatſte dagen des Overledenen heeft deze vriendſchapstrouw zich, naar wij vernemen, tot den einde toe niet verloochend. Het heeft ons in deze Opdragt (waarin de Taalkenner zich voor het overige evenzeer doet zien als de Vriend) waarlijk ontroerd, te zien, dat HAMAKER als 't ware een voorgevoel moet gehad hebben, dat hem iets boven het hoofd hing, daar hij, bij gelegenheid der verdediging van de bijgevoegde Noten, die hij niet tot eene nadere gelegenheid had willen beſparen, zegt: „ Ik houd niet van dat *temporiſeren*, „ waaraan men hier te lande, helaas! *publice* en *pri-* „ *vatim* nog al hecht, zonder er iets mede te winnen, „ en met gevaar van veel te verliezen. Ik zou ligt in het „ laatſte geval kunnen verkeeren; want *wie is er, bij* „ *de broosheid des menſchelijken levens, genoegzaam* „ *verzekerd, dat hij eene nadere gelegenheid zal vin-* „ *den, om iets nuttigs te zeggen of te doen?*"

Doch komen wij tot het onderwerp zelve. In de *eerſte* Voorlezing worden de grenzen diens taalſtams, welken men, bij gemis van een ander woord, gewoon is *Indo-Germaansch* te noemen, voorgedragen, benevens deszelfs

oorſprong en verſpreiding naar 't Westen. Immers men vindt eene treffende overeenkomst tusſchen de Oud-*Indiſche*, *Perziſche*, (*Zend*, *Palvi* en *Parſi*) *Griekſche*, *Latijnſche*, *Teutoniſche* en *Slavoniſche* talen. Zelfs het *Litthauwsch*, zelfs het *Celtisch* en *Kymrisch* (Oud-*Britsch*) heeft daarmede eenige, ſchoon flaauwere, overeenkomst, hetwelk men waarſchijnlijk aan de vroegere verwijdering dier volken van den hoofdſtam moet toeſchrijven. Niets belet ons, ſchijnt het, om deze zoo blijkbare familie van talen, waartoe men ook waarſchijnlijk het *Hongaarsch* en *Wallachisch* kan brengen, de *Japhetiſche* te noemen; gelijk men het *Hebreeuwsch*, *Arabisch*, *Chaldeeuwsch* en *Arameesch* van den ouderen broeder den *Semitiſchen* taalſtam noemt. Immers in dat onſchatbare gedenkſtuk voor de aloude volksafſtamming, *Geneſis X*, zien wij in de vier eerſte verzen juist alle die ſtamvaders uitgedrukt, van welke, naar de waarſchijnlijkſte opvatting, (die zelfs HAMAKER, althans ten aanzien van GOMER, MESECH en TUBAL, erkent) de *Kymren* of *Cimbren* en daarmede verwante *Celten*, de *Scythen*, de *Meden*, de *Grieken*, en de bewoners der ſtreken aan de *Zwarte Zee*, door welke de togt van alle die volken ging, volgens hunne taal, tot éénen ſtam behooren. Een nieuw bewijs voor de waarheid der Bijbelſche oorkonden. Of de voorzaten van alle die volken juist in *Sogdiana*, tusſchen den *Oxus* en den *Jaxartes*, gewoond hebben, gelijk HAMAKER denkt, en aldaar dan ook die oorſpronkelijke taal hebben geſproken, waarvan alle de genoemde zouden afſtammen, zullen wij daarlaten.

Thans moeten wij de taalvergelijkingen zelve, die met de *tweede* Voorlezing een' aanvang nemen, beſchouwen. Wij doen zulks met eenige huivering, daar ons de taal zelve, waarop de Spreker alles thuisbrengt, onbekend is, en er hier zulk een verbazende rijkdom gevonden wordt, dat eene regelmatige ontleding van het werk binnen de gewone perken eener Recenſie ondoenlijk is. Mogt de waardige Schrijver nog leven, opdat wij onze bedenkingen beſcheiden aan zijn oordeel konden onderwerpen!

Doch, dit is ons niet vergund. Wij beginnen dus met te zeggen, dat wij met bewondering gezien hebben, hoe hij *Sanskritsche*, *Perzische*, *Grieksche* en *Latijnsche* wortels (ook zelfs verouderde vormen) met *Fransche*, *Hoog-* en *Nederduitsche*, *Engelsche*, *Deensche*, *Zweedsche* en *IJslandsche* zóó vergelijkt, dat men daarin eene grondige, tot kleine taalkundige bijzonderheden afdalende kennis bespeurt. (Minder is dit met de *Slavonische* talen het geval: met kennis aan het *Celtisch* of *Kymbrisch* pronkt de Schrijver niet; van laatstgemelde vinden wij slechts eene enkele afleiding van het *Grieksche* LYGDAMIS.) Maar, evenzeer als wij 's mans verbazingwekkende geleerdheid en somtijds schranderheid in de afleiding bewonderen, evenzeer erkennen wij rondelijk, dat ons meermalen zeer gewaagde en gedwongene stellingen en afleidingen zijn voorgekomen, die den toets van een gezond oordeel geenszins kunnen doorstaan, waar hij zich door de zucht, om alles op het *Sanskrit* thuis te brengen, tot overeenbrenging der *heterogeenste* denkbeelden heeft laten verleiden. Hij begint met het *voornaamwoord*. Dat des derden persoons is, volgens hem, het oudste en oorspronkelijkste, was in zijne oudste gedaante slechts een enkele natuurkreet, en kan, als onbepaald voornaamwoord, op den eersten en tweeden persoon, op het enkel- en meervoud, ja op alle geslachten, door het gebruik toegepast worden. De voornaamwoorden staan in naauwe betrekking tot de getalwoorden, (in het *Sanskrit* *eka*, *dwi*, *tri*, *tschatur*, *pantschan*, *schasch*, *saptan*, *aschtan*, *nawan* en *dazan*) waarvan de overeenkomst met onze, de *Grieksche*, *Latijnsche* en *Fransche* getalmerken in 't oog loopen. Dit *eka* nu komt met het Lat. *ego*, het Hoogd. *ich* en het Holl. *ik* overeen, gelijk *dwi*, Lat. *duo*, Fr. *deux*, Eng. *two*, Holl. *twee*, met *tu* en *du*, *tri* met het Lat. *tres*, *ter*; gelijk ons *drie*, *derde*, met het Hoogd. *der* overeenkomt. Van *der* ontstaat, met weglating der eerste lettergreep *er*, het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon. *Wi* in het *Ind.* is ons pronom *wij*. Voorts wordt nog zeer vernuftig de wijde omvang aangetoond van het *Sanskr.* woord *guna*, eigenschap,

hetwelk in het *Perzisch* reeds *geſlacht* wordt, en van waar ons *kunne*, het *Griekſche gunē*, het *Latijnſche gens*, voorts *kind* en allerlei andere woorden afſtammen, die tot het geſlacht betrekking hebben, en daaronder insgelijks ons *hoen*, *haan*, *hen*, enz. *Zadeh* heet in het *Perzisch* ook *zoon*, *geſlacht*, *ſoort*, en komt dus met *zaad*, *afkomst*, overeen, b. v. *In uwen zade zullen alle geſlachten der Aarde gezegend worden.*

In de *derde* Voorlezing wordt het *naamwoord* beſchouwd. Het is ons niet mogelijk, hier den Schrijver te volgen, en wij hebben hier niet die treffende gelijkvormigheid gevonden, die ons in de vorige les meermalen verraste. Voor hoorders of lezers, die niet met alle de fijnheden der oude talen bekend zijn, is deze Voorlezing zwaar te verſtaan. Het *Sanskritſche* naamwoord heeft eenen *dualis*, gelijk bij de *Grieken*, en acht naamvallen. Merkwaardig is de overeenkomst van den vergelijkenden trap, *taras*, *tara*, *taram*, met het *Grieksch*, gelijk die van den overtreffenden, *tamas*, *taman*, *tamam*, met het *Latijn* (*timus*), en *ischtas* weder met het *Grieksch* (*istos*), der *Gothiſchen* en *Engelſchen ist* en *est*. Bij de vergelijking van *maha* in 't *Sanskrit* en *meh* of *mih* in 't *Perzisch* voor *groot* met andere talen, verwonderde het ons, dat daarbij het *Griekſche megas*, het *Latijnſche magnus* en het oud-*Hoogduitſche michel*, dat men nog in het *Nibelungen*-lied vindt, niet opgenoemd worden. De wortel van ons *beter*, *goed*, en van ons woord *baat*, vindt men in het *Perziſche beh.*

In het *werkwoord* (het onderwerp der *vierde* Voorlezing) heeft het *Sanskrit* tien vervoegingen, en ieder werkwoord heeft tien tijden. Het denkbeeld van *zijn* is te afgetrokken, om onmiddellijk in de taal opgenomen te zijn; het wordt afgeleid van *wonen*, (even als bij de *Franſchen*, zoo als HAMAKER had kunnen aanmerken, in *demeurer*) *gaan* of *zich bewegen* (Sanskr. *wi*); van daar *bios* en *vita*, in 't Fr. *vie*, en *leven*, gelijk in het Perz. *zayendeh*, *levend*; van daar ons *zijnde*. (De Schrijver had hier ook nog het *zēn* der *Grieken*, *leven*,

overeenkomende met ons *zijn*, kunnen bijvoegen.) Ook het denkbeeld *eten* ging in *zijn* over, blijkens het *Latijn* en *Hoogduitsch* (! !) Ook hier zijn de verdere redeneringen van HAMAKER, die in vele bijzonderheden loopen, voor geene ontleding vatbaar. Eene treffende overeenkomst der *Sanskritſche* en *Griekſche* verbuiging levert de *Aoristus ſecundus* der laatſte, vergeleken met het Sanskr. *atupam*, *atupas*, *atupat*, *atupawas*; *atupatam*, *atupataam*; *atupama*, *atupate*, *atupan*. Hier is alles volmaakt gelijk, mits men de beide *a* in *e* en *o* verandere.

De *vijfde* Voorlezing handelt over de *welluidendheid*. Hier komen de beide van het *Sanskrit* afgeleide dialekten, het *Pahli* en het *Prâkrit*, of de taal der vrouwen, als zachter en weeker, te pas, en hebben ook op andere verwante talen invloed gehad. Het woord *pitri* (vader) is in de verwante dialekten *pater*, *father*, *fathi* en *vader* geworden, en met den *Griekſchen* naam van *Heer*, *gemaal*, den *Latijnſchen* naam van JUPITER, den *Perziſchen* van *Koning*, den *Gothiſchen* van *gebieder*, den *Frieſchen* (*fâd*) van *voogd* en *beſtuurder* verwant. In het *Perzisch*, gelijk in de *Duitſche* tongvallen, zijn de lange woorden van het *Sanskrit* merkelijk verkort en afgeſlepen, hetwelk daaraan eene *Duitſche* kleur geeft; terwijl ook de onbepaalde wijze der werkwoorden altijd op *en* uitgaat, zoo als bij ons. Hoezeer komt b. v. het woord *wabesten* met ons *bevesten*, *afrakhtan* met ons *oprigten* overeen! Een aantal andere treffende woordovereenkomſten vinden wij op bl. 113, 114, in het Perz. *naam*, *rang*, *ſitâk*, (*ſtaak*) *lâgh*, *laasch*, (*gering*, *laasje*) *khurd*, (*kort*) *khurter*, (*kleiner*) enz. Maar wanneer nu de Spreker in het woord *elephas* der *Grieken* ons *helphand* wil vinden, (overeenkomende met het *hastin* of *handig* der *Indianen*) dan bewonderen wij wel zijne vindingskracht, maar kunnen ons toch niet van een' glimlach onthouden over den *Nederlander*, die bij de *Grieken* de woorden *helpen* en *hand* vindt, te meer, daar de *ph* bij de *Grieken* eene enkele letter is. Belangrijk voor de hier behandelde taalvergelijking is de trapswijze vokaalverſter-

king bij de *Indiërs*, namelijk der *i* en *u* (*oe*) in *e* en *o*, welke men *guna*, en van deze weder in *ai* en *au*, (*ou*) die men *wriddhi* noemt, en waardoor de zin der woorden eenigzins veranderd wordt. Ook in de verwante talen heeft men daarvan, gelijk HAMAKER toont, ontelbare voorbeelden, b. v. in ons *voet*, *poot* en *bout*. In verfchillende dialekten klinkt, volgens dezen regel, ook fomtijds hetzelfde woord anders, gelijk *zuur* Holl., *fore* Eng., *fauer* Hoogd.

In de *zesde* en *zevende* Voorlezing wordt de moeijelijke leer der *wortelvormen* en der *woordafleiding* behandeld. Onze Schrijver waarfchuwt daarbij zoo wel voor de eenzijdigheid der *Indifche* als der *Griekfche grammatici*, die de zaak flechts uit *hun* oogpunt befchouwen, terwijl men zoo veel mogelijk het geheel der *Indo-Germaanfche* talen omvatten moet. Alles is hier in 't *Sanskrit* van enkele klinkers uitgegaan, die doorgaans aan Godheden waren toegewijd. *Beweging* en *voortgang* waren de beginfelen van verdere ontwikkeling: men werkte vooral door het tegenwoordige deelwoord of de bijvoeging van *nt*, of ook wel met weglating der *n*, en verzachting der *t* in *d* op het flot. Vanhier vele voorzetfels, die b. v. nog in ons onaffcheidelijk voorzetfel *ont* en *on* overig zijn (Hoogd. *un*, *ent* en *ohne*) en het Lat. voegwoord *ut*. Maar de grondwoorden nemen ook de *aspiratie* aan, door de keel (*h*), de lippen (*w*) en de tong (*s*). Hiervan geeft (gelijk HAMAKER had kunnen aanmerken) de *s* voor het oud-*Duitfche* woord *axt* (ftrijdbijl) dat zelfde veranderde woord *faxt*, waarvan de naam *Sakfers* afkomftig is, een voorbeeld. Dit, met de korte en lange klinkers en de bovengenoemde vokaalverfterking vermenigvuldigd, geeft reeds met het overige *zesenvijftig* wortelwoorden. Bovendien kunnen de *h* zich nog in *k*, de *u* in *p*, de *s* in *t* (men denke flechts aan *esfen* en *eten* in 't Hoogd. en Holl.) verharden. Eene tweede klasfe van woorden wordt uit de vorige door bijvoeging van een' of twee flot-medeklinkers geboren. Hier verliest zich, onzes achtens, HAMAKER te veel op het veld der gisfingen,

waar hij b. v. *zien*, *ontdekken*, *wieden*, *wonden*, *voeten*, *wijzen*, *binden*, *vatten* en *verwonderen*, volgens *Indische* wortels, voor woorden van denzelfden wortelklank houdt, en iets verder ook (bl. 168) *wagen*, *waken*, *waggelen*, *vaag*. HAMAKER vindt in die allen het denkbeeld van *beweging* weder: maar zou dit zoo zeer algemeene denkbeeld *onmiddellijk* alle die zoo uiteenloopende beteekenisfen hebben voortgebragt? (Men zie ook bl. 170 en verv.) Over 't algemeen fchijnt ons hier te veel uit het denkbeeld van beweging te zijn afgeleid; iets, dat met den aard des *Indifchen* volks niet al te best fchijnt te ftrooken. *Schalk* zou, (volgens bl. 173) naar een *Indisch* wortelwoord, *oorfpronkelijk* tevens *knecht* en *bedrieger* beteekend hebben; iets, 't welk wij zeer in twijfel trekken; althans het oude woord *Godfchalk*, *dienaar Gods*, fchijnt daartegen te pleiten: ook was een *Marfchalk* wel geen *gemeene paardenknecht*. Eerst later is, door de listen en ftreken der bedienden, dit woord in minachting gekomen. Daarentegen vinden wij de afleiding van *fchelm* van het Ind. *dfchelma*, *deugniet*, zeer belangrijk. Onder de gedwongene afleidingen behoort, onzes inziens, die van *uitftrekken*, waarvan het denkbeeld van *fmart aandoen* en *fmart lijden*, en *wenfchen*, in den zin van *verlangen*, d. i. *zich verlengen*, *reikhalzend uitzien*, zouden afkomen. Naar ons begrip is *uitftrekken* eer met *rust* verwant. Doch wij moeten ons bekorten.

In de *achtfte* of laatfte Voorlezing behandelt HAMAKER de leer der zoogenaamde *fuffixen*, d. i. woorden, die zich aan de wortels of afgeleide woorden aanfluiten, en derzelver beteekenis wijzigen. Hier kunnen wij den Schrijver allerminst volgen, daar hij hier vooral de vreemde talen behandelt, dus voor ons groote Publiek minder belangrijk wordt, en ook, naar ons denkbeeld, zijner verbeeldingskracht te zeer den ruimen teugel viert. Hoe is het mogelijk, in ons eenvoudig voorzetfel *van* het woord *vriend* te vinden, zoodat *de echtgenoot van de vrouw* niet hetzelfde zou zijn als *der vrouw*, maar *vriend der vrouw?* Vraagt men nu, waarom er dan

niet ſtaat *van der vrouw*, zoo is het antwoord, (in de Noten) *dat de caſus-vormen in vele dialekten vernietigd zijn, en dat men oudtijds buiten twijfel van der vrouw gezegd heeft.* Hoe kan men zoo iets zonder eenig gezag uit de Oudheid, alleen op de *Hypotheſe* eener zeer betwistbare afleiding uit het *Deensch*, aannemen! Immers *van* komt ook voor in de uitdrukking, *de vijand van den Staat*, en is er die nu de *vriend* van? *Wan*, *zeef*, *maaijen*, *wand*, *mand*, en het Hoogd. *Mond* (*maan*), *mes* en *midden* zouden allen eene *afſnijding* beteekenen. (*Mond* is niet het oorſpronkelijke Hoogd. woord; dit was *Mane*, blijkens het *Nibelungen*-lied, waarvan het latere *Mond* dus de *wriddhi* is.) Waarom moet dat woord de *halve maan* beteekenen?

Onder de *Aanteekeningen* zijn er zeer belangrijke, zoo als over den oorſprong van het woord *Sanskrit*, over de *Trojaanſche* namen; PRIAMUS, PARIS beteekenen *bevallig*, *bemind*, in het *Indisch*, en komen overeen met het thans in onze Letterkunde bekende *Perziſche Peri*, van waar de moeder van ARTAXERXES II en CYRUS PARISATIS (PERIS *dochter*) heette. De *Dardaniërs*, die men in het woord *Tartan* in den Bijbel, aan den *Archipel*, aan den *Donau* en aan de grenzen tusſchen *Asſyrië* en *Medië* vindt, waren waarſchijnlijk *deurwaarders* (letterlijk *deurmenſchen* of *grenswachters*). Volgens de opvatting van HAMAKER heeft EZECHIËL reeds van de *Rusſen* geſproken. (Hoofdſt. XXXVIII vs. 3. Ook VAN DER PALM vindt hier een' *volksnaam*, niet het woord *Hoofd*.) Dat ULYSSES tot naar *Britannië*, het gewijde eiland der *Kymriërs*, zou gekomen zijn, komt ons voor, eene wat gewaagde gisſing te zijn. Vernuftig is het, in *Walcheren*, blijkbaar reeds in de *Romeinſche* en *Frieſche* tijden een heilig gewest, het eiland der *Walkyriën* of *Schikgodinnen* te vinden. Op bl. 235 lezen wij van een *ver ſacrum*, als letterlijk *gewijde jeugd*, en dus *ver* als *jeugd* gebezigd. Doch het is bekend, dat de Ouden dikwijls hetgeen in ééne lente geboren was aan de Goden

toewijdden. Zij kunnen ook figuurlijk de *jeugd* de *lente* des jaars genoemd hebben: men weet, dat PERIKLES eens zulk een beeld gebruikte. Om op eene bloote *etymologiſche* opvatting een nieuw woord, *ver* voor *teelt*, te ſcheppen, vinden wij te ſtout. Op bl. 238 wordt het *beſpottelijk* genoemd, GENSERIK (den bekenden *Wandalen*-Koning) van *rijk aan ganzen* af te leiden. Maar weet men dan niet, dat *vee* juist oudtijds den *rijkdom* uitmaakte; dat *Pommeren*, het vaderland der *Wandalen*, tot op den tegenwoordigen tijd toe, bijzonder rijk is in deze vogelſoort, en dat te *Rome* de *Fabiërs* wel naar *boonen*, de LENTULUSSEN naar *linzen*, CICERO naar *erwten*, de BUBULUSSEN naar *osſen*, en de VITELLIUSSEN naar *kalveren* werden genoemd? Ten minſte is die afleiding van GENSERIK natuurlijker, dan die onze Schrijver voorſlaat van *verbondsheld* (*hanſa*, in plaats van *ganſe*). Immers, bij de *geboorte* van GENSERIK, toen hij dien naam bekwam, wist men zijne toekomſtige grootheid nog niet. — *Mater* zou eigenlijk *vrouw* beteekenen, gelijk in het *Sanskrit bhagini* ! *zuster*. (Het verwondert ons, dat onze Schrijver hier niet aan *begijn*, *geestelijke zuster*, gedacht hebbe.)

En hiermede ſtappen wij van dit over 't algemeen uitmuntende werk af, met de overtuiging, dat de beroemde Schrijver, indien hij onze aanmerkingen op zijn werk had kunnen zien, zich daarover niet zou hebben gebelgd. Wij hebben gemeend, het ſtuk, 't welk eenen nieuwen weg in het gebied der Taalkunde opent, met eenige naauwkeurigheid te moeten nagaan en beoordeelen. Mogt iemand onder HAMAKER's Leerlingen den draad door dezen doolhof weder opnemen, waar hij dien, zoo geheel onverwacht, moest laten vallen!

Onderzoek naar de belangrijke uitwerkſelen van het uitwendig gebruik der Veratrine in onderſcheidene ziekten. Naar het Engelsch van A. TURNBULL,

door J. TURK, *Med. Doct. Te Utrecht*, *bij* S. Alter. 1835. *In gr. 8vo.* 105 *Bl.* *f* 1 - 10.

Den knaap, voor het leeren rijp geworden, werd vroeger door VAN HAREN voorzegd:

> Haast zal men u door ſtrenge meesters leeren,
> Wat taal Demosthenes verkondde in Pallas ſtad, enz.

De kranke kon zich verzekerd houden, dat zijne ziekte meestal niet dan door groote flesſchen, gevuld met walgelijke dranken, zoude beſtreden worden. Thans wordt het leeren gemakkelijk gemaakt, en nutte kunst en wetenſchap als ongemerkt medegedeeld. Ook den kranken kan tegenwoordig menig vermogend geneesmiddel in kleine hoeveelheid en als ongevoelig toegediend worden. Wij zijn, wat het laatſte betreft, veel aan de Scheikunde verpligt. Zij heeft het krachtig beginſel van vele geneesmiddelen niet alleen leeren kennen, maar tevens zoo weten te ſcheiden, dat het op zichzelve verkregen, en, afgeſcheiden van het grover omhulſel, zuiver kan worden toegediend. Onder vele middelen, op deze wijze verkregen, neemt ook de *Veratrine* eene plaats in. De *Engelſche* Geneesheer TURNBULL (*) heeft hare aanwending tegen onderſcheidene ziektevormen beproefd. Hij heeft daartoe den weg der uitwendige aanwending gekozen; eene geneeswijze, welke men niet dan goedkeuren kan, omdat de inwendige toediening, van wege de ſterkwerkende eigenſchappen van dit middel, aan bedenkingen onderhevig is, in elk geval een hoogst omzigtig gebruik zoude vereiſchen, en zelfs ook voor eene beperkte voorſchrijving nog niet genoeg gekend is. Om te dezen tot eene meer ſtellige ondervinding te geraken, zal de door TURNBULL ingeſlagen weg vooreerst wel de veiligſte zijn. Naar de verſchijnſelen, bij de uitwendige aanwen-

(*) De titel van het oorſpronkelijke werk is: *An investigation into the remarkable medicinal effects from the external application of Veratria.*

ding waargenomen, zal het inwendig gebruik flechts met vele omzigtigheid geoorloofd zijn. De ziekten, tegen welke de Doctor de *Veratrine* beproefde, zijn, naar het opfchrift der Hoofdftukken, in welke dit onderzoek verdeeld is: aandoeningen van het hart, zenuwziekten, *rheumatismus*, verlamming, waterzucht, jicht, *amaurofis* enz. Eene waarlijk belangrijke aanwinst, indien dit middel op den duur zoo aan de verwachting zal blijven beantwoorden, als het tot dusverre den Schrijver fchijnt voldaan te hebben; getuige de waarnemingen, welke hier medegedeeld worden. In *Engeland* heerscht evenwel verfchil over de hier geroemde werking. Sommigen ftemmen met Dr. TURNBULL overeen; anderen verklaren, minder voldoende werking van de *Veratrine* gezien te hebben. Dit boeksken bevat grootendeels waarnemingen, weinig redenering. Het is door ondervinding voortgebragt; zij alleen kan derhalve over juistheid en waarde beflisfen. De waarnemingen behooren in haar geheel gelezen te worden; eene gedeeltelijke mededeeling zoude geen nut hebben. Waar alles van de ondervinding afhangt, moet redenering haar oordeel opfchorten. TURNBULL fchijnt zijne proefnemingen met voorzigtigheid in het werk te ftellen: die dezelve kan en wil voortzetten, volge hem vooral in deze pligtsbetrachting na, welke men bij ongekende of minder bekende middelen jegens elken lijder verfchuldigd is.

De Noormannen in Nederland. Gefchiedenis hunner invallen gedurende de negende, tiende en elfde Eeuwen, met opgave van derzelver gevolgen, uit echte bronnen geput; door J. H. VAN BOLHUIS, *Phil. Theor. Mag., Lit. Hum. Doctor, Praeceptor aan de Latijnfche School te Utrecht. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1834. *In gr. 8vo.* 308 *Bl. f* 3-:

Onder de vele belangrijke punten onzer vroegere Gefchiedenis, welke tot dusverre niet genoeg bearbeid waren, mag

wel in de eerste plaats geteld worden de invloed, dien de strooptogten en de latere vestiging der *Noormannen* hier te lande gehad hebben op den burgerlijken, maatschappelijken, letterkundigen, staatkundigen en kerkelijk - godsdienstigen toestand van *Noord - Nederland.* Terwijl bij onze naburen een GIBBON, een DEPPING, een CAPEFIGUE, een THIERRY en anderen hieromtrent een diepzinnig onderzoek gedaan en een helder licht verspreid hadden, was dit punt bij ons verwaarloosd gebleven. Belangrijk was uit dien hoofde de Prijsvraag, die het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* in 1831 uitschreef, waarbij gevraagd werd, vooreerst, eene uit echte bronnen geputte Geschiedenis van de invallen en togten der *Noormannen* en *Deenen* in *Noord-Nederland* gedurende de negende, tiende en elfde Eeuwen; en ten tweede, eene aanwijzing van derzelver invloed op den toestand des Volks uit alle de onderscheidene oogpunten, van welke wij zoo even melding maakten.

De Heer VAN BOLHUIS, Praeceptor aan de Latijnsche School te *Utrecht*, heeft de beantwoording dezer veelomvattende vraag ondernomen, maar het geluk niet gehad, den uitgeloofden Eereprijs te behalen. Hij heeft echter geene zwarigheid gemaakt, zijne Verhandeling in het licht te geven, en aan het oordeel van alle deskundigen te onderwerpen.

Niemand, die met oordeel dit stuk leest, zal dit eenigzins vermetel kunnen vinden, maar integendeel erkennen, dat hetzelve in allen opzigte verdiende het licht te zien. Na eene beknopte, doch welbewerkte Inleiding, splitst de Schrijver, naar aanleiding der vraag, zijne Verhandeling in twee Hoofddeelen. In het eerste, bl. 10—202, behandelt hij de *Geschiedenis* der invallen; terwijl hij in het tweede, bl. 203—307, derzelver *invloed* onderzoekt. Het eerste gedeelte, 't welk bijna twee derden van het geheel inneemt, is, naar het oordeel van Recensent, met zeldzame geleerdheid en onbezweken moed bearbeid. De Schrijver legt eene groote gemeenzaamheid aan den dag met de middeleeuwsche kronijken en levensgeschiedenissen, de *echte bronnen*, waaruit deze Geschiedenis moest geput worden, en die naauwkeurig aan den voet van elke bladzijde aangewezen zijn. Indien men met den rijkdom van hetgeen hier geleverd is vergelijkt de berigten bij VAN LOON, WAGENAAR en BILDERDIJK, moet men wel erkennen, dat de Schrijver voor het eerst eene doorloopende en kritische Geschiedenis van de invallen der

Noormannen en *Deenen* geleverd, en dus onze Letterkunde verrijkt heeft met een ſtuk, door hetwelk de ſtudie van het bedoelde tijdvak eene groote ſchrede voorwaarts heeft gedaan.

Minder gelukkig is, naar ons oordeel, de Schrijver geſlaagd in het tweede gedeelte zijner Verhandeling; en, ofſchoon wij geheel en al onbekend zijn met de redenen, om welke de bekrooning geene plaats heeft gehad, zoude het ons toch niet verwonderen, dat deze gelegen waren in de mindere voortreffelijkheid van het tweede, in vergelijking van het eerſte gedeelte. Wij kunnen ons wel voorſtellen, dat de opgevers der vraag eigenlijk niet datgene bedoeld hebben, wat hier geleverd is. Niet dat het hier ontbreekt aan uitmuntende opmerkingen. Integendeel, men vindt hier zeer veel goeds, en wij althans vonden bijna niets, dan waarin wij den Schrijver gaarne gelijk geven, en zijne geleerdheid en ſcherpzinnigheid toejuichen. Maar wij vinden dit gedeelte niet volledig genoeg. Zoo zoude b. v. eene opzettelijke vergelijking van de gewoonten der Noordſche Volken ten aanzien der regtspleging, het ſtraffen van misdaden enz. met onze vroegſte Keuren van de XIIde en XIIIde Eeuw, zoo wij ons niet bedriegen, menig treffend oogpunt opgeleverd hebben. Zoo viel er omtrent de waarlijk verwonderenswaardige overeenkomst van de namen onzer ſteden en dorpen met die in *Deenemarken*, *Noorwegen* en *Zweden* oneindig veel meer te zeggen, dan hetgeen de Schrijver daarvan op bl. 279 en 280 vermeldt. Zoo hadden b. v. ſommige bijgeloovige denkbeelden, ſommige gebruiken in het burgerlijke leven, vele onzer vroegere burgerlijke wetten en inſtellingen, en een aantal woorden, welker oorſprong in het duister ſchuilt, door vergelijking met de Noordſche Oudheden kunnen opgehelderd worden. Het is hier de plaats niet, om dit verder te ontwikkelen; maar het is ons voorgekomen, dat de Schrijver in dit gedeelte zijner Verhandeling zich te veel uitſluitend heeft bezig gehouden met het groot aantal der nieuwere buitenlandſche Schrijvers, op welke hij zich op elke bladzijde beroept; terwijl wij naauwelijks aangehaald vinden eenige oudere en meer bijzondere bronnen, b. v. de *Themis Cimbrica*, de *Antiquit. Sueo Gothicae* van LOCCENIUS enz., welke, hiervan zijn wij overtuigd, hem menig verrasſend punt van overeenſtemming en wezenlijk verband zouden hebben opgeleverd.

Hoe dit zij, wij zijn dankbaar voor al het goede, 't welk

hier op eene oordeelkundige wijze bijeengebragt is, en waardoor het werk van den geleerden VAN BOLHUIS wel steeds eene blijvende waarde hebben zal.

Herinneringen uit het gebied der Geschiedenis, betrekkelijk de Nederlanden; door A. J. VAN DER AA. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo.* 364 *Bl. f* 3-60.

Het was een zeer gelukkig denkbeeld van den verdienstelijken VAN DER AA, een aantal door hem opgeteekende treffende voorvallen of aardige gezegden, die hij in uitgegevene of onuitgegevene schriften gelezen of uit den mond van geloofwaardige personen vernomen had, zijnen Landgenooten in dit boekdeel aan te bieden. De doorlezing er van zal niet slechts eenige uren op eene onderhoudende en dikwijls vervrolijkende wijze doen doorbrengen, maar tevens tot godsdienstigen zin, vaderlandsliefde, moed in gevaren, onbekrompen menschenmin en andere deugden opwekken, die ons hier, in talrijke voorbeelden van verdienstelijke Landgenooten, uit verschillende tijdvakken en uit onderscheidene rangen der maatschappij, aanschouwelijk worden voorgesteld; terwijl de zucht tot de beoefening van Vaderlandsche Geschiedenis en Biographie, en tot de nadere kennismaking met die bronnen, uit welke hier geput is, of tot het ontginnen van andere soortgelijke, daardoor gelijktijdig, ook bij jonge Letterminnaars, kan worden verlevendigd.

Men mag in eene zoo gemengde verzameling, uit bijna tweehonderd afzonderlijke artikelen zamengesteld, niet verwachten, dat alles evenzeer belangrijk wezen zou; maar er wordt niets in gevonden, dat zich niet met genoegen lezen laat, veel minder iets, dat het geheel zou ontsieren. Eene bijzondere waarde wordt den bundel bijgezet door zoodanige letterkundige bijzonderheden uit vroegeren, en anecdoten meestal uit lateren tijd, — waaronder vele, die tot de dagen van den *Belgischen* opstand en zijne gevolgen behooren, — welke men hier voor het eerst in druk aantreft; door eenige levensbeschrijvingen van verdienstelijke *Nederlanders*, uit echte bescheiden opgemaakt, zoo als die van den geleerden INGENHOUSZ, Lijfarts van Keizer JOZEF II, en anderen; door de aanwijzing en verbetering van onjuiste opgaven in meer dan één wetenschappelijk Woordenboek, en eindelijk

door de talrijke ophelderende Noten aan den voet der bladzijden, door welke de lezer met de levensbijzonderheden der in den tekst vermelde perfonen bekend gemaakt of daaraan herinnerd wordt.

Deze *Herinneringen* zijn zonder eenige orde ter nedergefteld, en zulks, gelijk de Voorrede ons leert, met opzet, om, getrouw aan het oude zeggen, dat verfcheidenheid vermaakt, het luimige met het ernftige af te wisfelen. Rec. betuigt, dat deze reden hem voorkomt niet genoegzaam op te wegen tegen die, welke eenige orde zoude doen verlangen, het zij die orde geregeld ware naar de historifche opvolging, door de verzameling van zoodanige trekken, die tot de beoefening van verwante deugden aanfporen, of althans door de bijeenvoeging van diegenen, welke op denzelfden perfoon betrekking hebben. Wel heeft de Verzamelaar het gemis, door dit gebrek aan alle rangfchikking veroorzaakt, door de opgave van den Inhoud en een achteraan gevoegd Naamregister trachten te vergoeden; dan het fchijnt ons toe, er niet genoegzaam door herfteld te zijn.

Deze aanmerking ware nogtans achterwege gebleven, indien niet Rec. haar den geachten Verzamelaar ter overweging had willen geven, tegen den tijd, dat hij, onder denzelfden of een' anderen titel, een' tweeden foortgelijken bundel ter perfe legt, of ons door de levering van een' tegenhanger van dit boek, in den toegezegden *Spiegel voor Nederlandfche Vrouwen*, gaat onthalen.

Hartelijk wenfchen wij, dat hij tot dit een en ander moge worden aangemoedigd door een ruim vertier van dit zijn werk, en er in bijgeftaan door de oordeelkundige aanwijzing van bronnen en levering van bijdragen, tot welke hij zijne Landgenooten minzaam en befcheiden uitnoodigt.

De vrijheid van Godsdienst-oefeningen in Nederland verdedigd. Pleitrede door Mr. A. M. C. VAN HALL, *practiserend Advokaat te Amfterdam. Te Amfterdam, bij* W. Mesfchert. 1835. *In gr. 8vo.* 62 *Bl.* *f* : - 60.

De verdraagzaamheid onzes tijds maakt zich wel eens de berisping waardig, die ik haar onlangs door een' mijner vrienden hoorde geven in de fnedige vraag: „ of zij ook alleen voor de ketters

„ gunstig is en de overorthodoxen uitsluit?" Men gevoele, hoe zij in dit geval alle aanspraak op den titel en den lof van Christelijke liefde verliezen zou. — BROES, *de Kerk en de Staat*, D. I. bl. 141.

Met groote belangstelling namen wij deze Pleitrede in handen. Schoon toch de geest, die in dezelve heerscht, ligtelijk van voren te gissen was, zoo kan het evenwel niet onbelangrijk geacht worden te hooren, wat een bekwaam Regtsgeleerde over eene zaak, waarop aller aandacht thans gevestigd is, in het midden gebragt heeft. — Na van den inhoud verslag te hebben gedaan, wenschen wij ons gevoelen over dit stukje, met onderwerping echter aan bevoegder oordeel, kortelijk mede te deelen.

Na eene inleiding over den aard der taak, hem opgelegd, en over verdraagzaamheid, gewetensvrijheid en gewetensdwang in het algemeen, gaat de Redenaar over tot de verdediging der beklaagden. Deze waren de Ex-Predikant SCHOLTE en negen personen, die beschuldigd waren, eene Godsdienstoefening onder de gemeente *Vuren* te hebben geleid en bestuurd. Veroordeeld zijnde tot eene geldboete door de Regtbank van *Tiel*, hadden zij geappelleerd op die van *Arnhem*, voor welke de onderhavige Pleitrede werd uitgesproken. Dezelve wordt verdeeld in drie Hoofddeelen. Het eerste tracht aan te toonen, dat art. 291, 292 en 294 van het Strafwetboek, krachtens welke deze beklaagden door de Regtbank van *Tiel* zijn veroordeeld, hier te lande in onbruik zijn geraakt, en dat daaraan uitdrukkelijk door de Grondwet is gederogeerd.

De Spreker merkt aan, dat wij deze bepalingen der *Fransche* wet ontvingen in het jaar 1811, te gelijk met het knellende juk van den vreemden Despoot; dat die verordeningen vreemd waren aan onzen vrijen bodem; dat, daar die artikelen aan het Gouvernement het regt laten, om alle vereenigingen te beletten, en dus ook de Godsdienstoefeningen, zulks eene enge verdraagzaamheid daarstelt, die juist het tegendeel is van ware Godsdienstvrijheid; dat vroeger dergelijke bepalingen in ons Vaderland niet bestonden. Streng werden deze verordeningen gedurende de *Fransche* overheersching toegepast. Zij waren wapenen, den dwingeland waardig, om alle vereenigingen (zelfs studentengezelschappen en

danspartijen) uit elkander te drijven, als zij niet door den Prefect waren geautoriſeerd. Maar na den val van den dwingeland werd art. 291 enz. van het *Code Pénal* niet meer toe gepast. Het verviel in ongewoonte, omdat het tegen de echte gewetensvrijheid ſtreed, onſchadelijke vereenigingen, die een godsdienſtig doel hadden, te beletten. Hoe dikwijls werd het verlof tot het houden van allerlei bijeenkomſten *niet* gevraagd, en toch de gewaande overtreder *niet* geſtraft! — Men zou dus kunnen beweren, dat door deze *deſuetudo* de wet zelve als geabrogeerd beſchouwd konde worden. De Heer VAN HALL haalt hier aan l. XXX. § 2. *Dig. de Legibus*, MERLIN *in voce Uſage*, en TOULLIER I. n. 151.

Voorts beroept zich VAN HALL op den regtsregel: *ratione legis ceſſante ceſſat lex*, en beweert, dat bovengemelde bepalingen, als voor het *Franſche* Keizerrijk pasſende, een *hors d'oeuvre* zijn onder onze inſtellingen, onder onze zeden.

De ſtelregel, in Godsdienst en Regtswetenſchap evenzeer geëerbiedigd: *Niemand mete met tweederlei maat*, wordt vervolgens aangevoerd, en gewezen op de ſekten der *Zwijndrechters* en *Polsbroekers*, die geduld zijn geworden.

De Spreker gaat nu over, om te bewijzen, dat de Grondwet genoemde artikelen van het Strafwetboek uitdrukkelijk heeft afgeſchaft.

De bepaling van art. 190 der Grondwet: *De volkomene vrijheid van godsdienſtige begrippen wordt aan elk gewaarborgd*, kan wel niet den loop der gedachten bedoelen; want *gedachten zijn tolvrij*, en *cogitationis poenam nemo patitur*. Derhalve waarborgt dit artikel de vrijheid, om godsdienſtige begrippen aan den dag te leggen, zoo dit ſlechts geene wanorde veroorzaakt. Te beweren toch, dat Godsdienstvrijheid beſtaanbaar is met belemmering van Godsdienstoefening, is alleen een voorwendſel, dat vroeger reeds de *Spaanſche* dwingelandij gebruikt heeft, toen zij de Hervormden hier te lande vervolgde. — De Grondwet bepaalt voorts in art. 191 *gelijke* beſcherming voor alle *beſtaande* gezindheden. VAN HALL meent, dat de Staat, op grond eener fijngeſponnene uitlegging van het woord *beſtaande*, geene vrijheid van Godsdienstoefening mag weigeren, te minder daar art. 193 der Grondwet aldus luidt: *Geene openbare oefening van Godsdienst kan worden belemmerd, dan ingevalle dezelve de openbare orde of veiligheid zou kunnen ſtoren*; en art. 196 be-

paalt: *De Koning zorgt, dat geene Godsdienst gestoord wordt in de vrijheid van uitoefening, welke de Grondwet waarborgt.* De Grondwet bedoelt dus, bij onbepaalde vrijheid, alleen beperking van wanorde. Zoo dacht er ook over G. K. VAN HOGENDORP. (*Bijdragen*, VIII. bl. 351—355) die zelf Præsident was der Commissie tot zamenstelling der Grondwet; zoo denkt er over Prof. ROIJAARDS, in zijn *Kerkelijk Regt*, D. I. bl. 227 en volg.

Door de Grondwet is derhalve aan de *Fransche* wet gederogeerd, volgens den regel: *posteriora derogant prioribus.* Zoo heeft men ook vroeger geoordeeld ten opzigte van een dekreet des Keizers rakende de *Joden*, hetwelk door den Minister VAN MAANEN verklaard is voor niet meer verbindende na de invoering der Grondwet. Om dit nog meer aan te dringen, beroept zich VAN HALL op het gevoelen der *Fransche* Regtsgeleerden DUPIN *aîné* en anderen, die de bedoelde artikelen van het *Code Pénal* door art. 5 van het *Fransche* Charter voor afgeschaft houden, alsmede op de handelwijze van het *Fransche* Gouvernement, hetwelk, in de maand Mei van dit jaar, aan den Prefect van het Departement *Saône-et-Loire* verboden heeft, de *Zwitsersche* Zendelingen, die aldaar predikten, langer te vervolgen of er hun hinderlijk in te zijn.

Eindelijk haalt hij een vonnis aan, in het jaar 1822 gewezen door de Regtbank van *Amsterdam* in de zaak van den *Israëliet* HESCHEL LEHRE, die, wegens het houden eener Godsdienstoefening in zijn huis, voor de Correctionele Regtbank vervolgd werd; bij welk vonnis de beschuldigde is vrijgesproken; terwijl hetzelve, *nadat daarvan door het openbare Ministerie was geappelleerd*, door een arrest van het Hoog Geregtshof te '*s Gravenhage* is bekrachtigd.

Wij zijn eenigzins uitvoerig geweest in de opgave van den inhoud des eersten deels dezer Pleitrede, omdat het ons voorkwam, dat dit van grooter aanbelang is, dan de beide volgende, waaromtrent wij nu kort kunnen zijn.

Het tweede Hoofddeel heeft ten onderwerp *de ontoepasselijkheid der gemelde artikelen op hetgeen door de beklaagden is verrigt.* De Redenaar beweert, dat de beklaagden geene *ongeoorloofde* vereeniging hebben daargesteld. De geestelijke vereeniging toch, waarvan zij spreken, kan zeker niet een Genootschap, in den gewonen zin, genoemd worden. Hier spreekt VAN HALL over de onzigtbare Kerk, en het deel-

genootfchap aan dezelve. Die band nu kan door geen wetsartikel verbroken of ontbonden worden. Is deze eenheid eene herfenfchim, waarom dan toch de aanhangers van een droombeeld vervolgd? De *Romeinen* hebben er ook zoo over gedacht. Zie l. I. § 1. *Dig. de Colleg. et Corp.* Zij vervolgden geene godsdienftige gezindheden of bijeenkomften krachtens verbodswetten tegen *collegia illicita.* — Voorts ftelt de vereeniging van gevoelens nog geen Genootfchap daar. Ten onregte wordt aldus de vereeniging der *Christenen* genoemd; want er zijn geene Hoofden, die noodwendig tot een Genootfchap behooren. De bediening van Diakenen en Ouderlingen is alleen kerkelijk. Zij zijn eerder *Dienaars* dan *Hoofden.* Hier beftaan geene aanvoerders, geen bepaald eedverbond. De befchuldiging zelve fpreekt van geene *Club*, maar van eene *dienst*, die verrigt werd. — De naam van *Asfociatie* kan hier ook daarom niet worden toegepast, omdat er geen doel beftond, om op bepaalde tijden bijeen te komen, hetwelk, volgens den Staatsraad BERLIER, de verbodene *Asfociatie* karakterifeert. — Eindelijk verdedigt VAN HALL diegenen, welke hunne huizen of erven ten gebruike voor de Godsdienstoefeningen hebben afgeftaan.

Het derde deel der rede dient, om *de geoorloofdheid van de daden der befchuldigden* in het licht te ftellen. Dit is het kortfte van de drie, gelijk het eerfte het uitgebreidfte is.

Als Bijlagen vindt men nog, ten flotte, A. Vonnis van 5 Aug. 1835 van de *Arnhemfche* Regtbank, confirmerende dat van de Regtbank van *Tiel.* B. Extract uit de minuten, berustende ter Griffie van de Regtbank van Eerften Aanleg, zitting houdende te *Leeuwarden*, d. d. 8 Aug. 1835. En C. Dagvaarding van de *Gorinchemfche* Regtbank aan van dezelfde overtreding der wet befchuldigden, en de *Confiderantia* van het vonnis, door die Regtbank gewezen d. d. 7 Oct. 1835.

Indien het ons nu vergund moge zijn, ons gevoelen te zeggen over eene zaak, welke voornamelijk tot het *forum* der Regtsgeleerdheid behoort, zoo is het ons voorgekomen, dat het eerfte deel dezer Pleitrede, hetwelk zuiver juridisch is, verreweg het meeste afdoet; en fchromen wij niet te erkennen, dat de Heer VAN HALL, wat de hoofdzaken betreft, voldoende bewezen heeft: 1. dat het beletten van godsdienftige zamenkomften in ongewoonte (*defuetudo*) is geraakt; 2. dat de Grondwet volkomene vrijheid van Godsdienstoefe-

ning waarborgt, zonder eenigen anderen maatſtaf, of eenige andere beperking, dan dat dezelve de openbare rust niet ſtore; en 3. dat het Gouvernement derhalve, aangezocht tot het wettigen dier vrijheid, dit, volgens de algemeene verdraagzaamheid, welke de geest onzes tijds vordert, niet mag weigeren.

Het tweede gedeelte der rede zou men min belangrijk kunnen noemen, daar er reeds in het eerſte bewezen was, dat de Grondwet aan de aangehaalde artikelen van het *Code Pénal* derogeert, en het dus minder gepast kan ſchijnen, nu weder te gaan bewijzen, dat de handelwijze der beklaagden niet in de termen *dezer* artikelen valt.

In het derde deel, eindelijk, ſtraalt het ten duidelijkſte door, dat VAN HALL zelf tot de partij der beklaagden behoort. Zoo zegt hij b. v., dat zij door vaste beginſelen geleid worden, te midden van eene algemeen heerſchende, onwillekeurig algemeen erkende beginſelloosheid; hij acht hen als burgers hoog (ſchoon hij zelf de ſcheiding afkeurt); hij noemt hunne bewegingen in kerkelijke zaken een teeken van leven, enz. Deze gevoelens zijn de onze in geenen deele. Maar wat de Spreker zegt van het niet gevaarlijke van de bijeenkomſten dier lieden, en wat hij beweert aangaande de vergunning tot vrijheid van Godsdienstoefening, als zijnde de beste weg tot rust, dit ſchijnt ons toe waar te zijn. Erkend toch of niet erkend, de ſcheuring beſtaat. Onderſcheidene gemeenten zijn in zichzelve verdeeld; zij gelijken aan de voeten van het beeld, door NEBUCADNEZAR opgerigt, en hoe zoude zich leem en ijzer vereenigen?

Men houde echter wel in het oog, dat wij hiermede de handelwijze van SCHOLTE *c. ſ.* geenszins willen hebben goedgekeurd, gelijk de Heer VAN HALL zulks doet in de beide laatſte deelen zijner rede; maar alleenlijk de vraag: „Kan het Gouvernement aan eene godsdienſtige ſekte, welke „de openbare orde niet ſtoort, vrijheid van Godsdienst„oefening weigeren?" met *neen* willen beantwoord hebben. De redenen van dit ontkennend antwoord zullen, hopen wij, uit het bovenſtaande duidelijk zijn. Wij wenſchen derhalve, dat het gerucht bewaarheid moge worden, dat de Regering tot het toeſtaan dier vrijheid geneigd is, opdat de verdraagzaamheid onzes tijds niet langer ook in dit opzigt de beſchuldiging verdiene van den ſcherpzinnigen BROES, hier

boven aangehaald, alsmede door VAN HALL bl. 3 zijner Pleitrede, en opdat alzoo, door het dulden van een geringer kwaad, (dat er namelijk weder eene fekte in het Christendom meer zij) een grooter (wanorde en inconfequentie) vermeden worde!

SILVIO PELLICO, *over de Pligten. Door* JAN-J. F. WAP, *Leeraar bij de Koninklijke Militaire Akademie. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1835. *In gr. 8vo.* 22 *en* 270 *bl. f* 2-40.

Toen wij in dit Tijdfchrift, Junij 1834, SILVIO PELLICO's *tien jaren Gevangenis*, *of Gedenkfchriften*, aankondigden, merkten wij, tot lof van den vrijzinnigen en echter godsdienftigen denktrant des Schrijvers, reeds aan, dat hij fteeds zijnen troost in den Bijbel zocht, en dat hij, zoo men hem, wegens uiterlijke kerkgemeenfchap en aankleving van deze of gene geloofsbegrippen en gewoonten, als Roomschgezinde befchouwen wilde, echter in overtuiging en beoefening zoo echt Protestantsch was, als immer mogelijk is. Te regt gaven wij aan PELLICO dien lof: want het is niet het omhelzen van deze of gene leerftelling, het gehecht zijn aan dit of dat kerkelijk gebruik, noch ook de verwerping van eenige kerkelijke inftelling, welke den waren Protestant, als zoodanig, kenfchetfen. Neen! het grondbeginfel van vrij onderzoek, onafhankelijk van kerkelijke bepalingen, en gepaard met het geloof in JEZUS als den CHRISTUS, dit alleen maakt den Protestant; en hij, die daaraan vasthoudt, is, als zoodanig, onze broeder, offchoon hij, ten gevolge eener van jongs af ontvangene rigting in zijne wijze van befchouwen, het Catholicismus, waarin hij is opgevoed, blijve aanhangen. Het is dan wel zeer liefdeloos, en verraadt tevens gebrek aan inzage van den aard des Protestantendoms, wanneer de Vertaler van PELLICO's werk *over de Pligten*, hetwelk nu voor ons ligt, hetgeen wij bevorens, ter aanbeveling en in een' geest van broederlijke verdraagzaamheid, zeiden, aan *domheid* toefchrijft (zie de noot op bl. 14 van het Voorberigt). En voor zoo ver die Vertaler, de bekende WAP, zich ergert aan ons ontfnapte woordherhaling in den eerften volzin der bedoelde recenfie, verwijzen wij hem naar zijn eigen gefchrijf, (bl. 22 Voorb.) waar men in éénen vol-

zin, op eene hinderlijke wijze, het woord *vervullen* herhaald vindt, of naar een' Germanismus als *bemerking* (bl. 18 Voorb.): maar genoeg hierover. Hij leere de *pligten*, gelijk die door PELLICO worden voorgefteld, wat beter in beoefening brengen; dan zal hij zich over zijne redelooze hatelijkheid tegen ons Tijdfchrift fchamen!

Ook het thans aangekondigde werk van PELLICO, fchoon de geest der Roomfche Kerk daar meer in doorftraalt, dan in 's mans *Gedenkfchriften*, is voor alle belijders van het Christendom bruikbaar en leerzaam. Den Roomschgezinden zij het inzonderheid aanbevolen. Stijl en voordragt zijn den beroemden, of (gelijk wij hem te voren, volgens eene overbekende fpraakfiguur, betitelden) den niet onberoemden, PELLICO waardig. De getrouwe vertaling door eenen Roomschgezinde, gelijk zij ons thans geleverd wordt, is ons meer welkom, dan eene gewijzigde navolging door een' Protestant, omdat men uit eene woordelijke vertolking den Schrijver zelven beter kan leeren kennen, de Protestantfche lezers het oordeel des onderfcheids wel niet zullen misfen, en de Roomschgezinden, in *ons* land, behoefte hebben aan zedekundig godsdienftige fchriften; eene behoefte, waarin, door overbrenging van werken als het onderhavige, uitnemend voorzien wordt.

Dichterlijke Tafereelen uit den Bijbel. Door A. J. SCHRÖDER. *Ifte Stukje. Te Amfterdam*, *bij* G. J. A. Beijerinck. 1834. *In gr. 8vo.* 70 *Bl. f* 1 - 10.

De Schrijver biedt, in zijn Voorberigt, deze *Tafereelen* met zedige befcheidenheid aan, als „proeven eener dichtmatige „behandeling van Bijbelftoffen": „zij bevelen zich niet „aan," zegt hij, „door eene hooge poëtifche vlugt, maar „houden tusfchen deze en eene bloote berijming van het „gefchiedverhaal het midden." Rec. zou ze echter nog wel wat hooger willen ftellen, en hem eene goede poëtifche vlugt niet ontzeggen, al is hij ook niet zoo ftout als fommigen, die, wanneer zij flechts even de wieken kunnen bewegen, terftond wanen, dat zij de zon in het aangezigt kunnen vliegen. — Te regt oordeelt de Schrijver, dat eenige Bijbelfche gefchiedverhalen rijke dichtftof kunnen opleveren; en gansch niet ongelukkig heeft hij er twee daaruit geko-

zen, JOHANNES, *den Dooper*, en JEFTHA's *Offer*. Misschien is het laatste een wat veel beschreven en bezongen onderwerp, zoodat het eenigzins onder de *loci communes* behoort, en hierdoor zoo wel, als door zijne mindere aangenaamheid en belangrijkheid, moeijelijker te behandelen wordt. — Over het geheel heeft Rec. deze beide stukken, bij welker eerste hij zich vooral bepalen zal, met bijzonder genoegen beschouwd: de nadere betuiging hiervan, en tevens de eene of andere bedenking, onder de beschouwing opgekomen, moge den schilder dezer *Tafereelen* ongevallig noch onnuttig zijn.

Het eerste onderwerp, JOHANNES, *de Dooper*, is in vier tafereelen voorgesteld: de *prediking en doop in de woestijn*, de *doop van Jezus*, *Johannes voor Herodes en in de gevangenis*, de *dood des Doopers*. — Het eerste tafereel begint met hem voor te stellen als in den avond biddende, waarin vooral deze godsdienstige verrigting wel en waardig is uitgedrukt, en de daarvoor gebruikte voetmaat is ook zeer gepast, b. v. bl. 6:

„ Hij knielt en bidt en rigt zich tot den eeuwgen Vader,
„ In stijgende aandacht van den hoog verrukten geest,
„ Hij zoekt Hem niet vergeefs! — De Onzigtbre komt hem nader,
„ Wiens naam hij in de sterren leest."

Dit *metrum* zou Rec. dan ook liever, bl. 7 van boven, gehouden hebben, tot daar het bij de beschrijving van den morgenstond, waarin de Dooper tot zijn werk ontwaakt, dus gepast verandert:

„ Heerlijk kleuren de Oosterglansen
„ Met een' stroom van purperrood
„ Canans vruchtbre heuveltransen,
„ Die een milde dauw begoot." enz.

Het is (om dit in 't voorbijgaan te zeggen) sedert eenigen tijd meer mode bij de Dichters geworden, het *metrum* telkens naar het onderwerp te veranderen: somtijds kan dit ook zeer goed gaan, en gelukkig treffen; maar het kan ook al te springerig worden, en den deftigen gang verhinderen: „ *est modus im rebus, sunt certi denique fines.*" — De zoo even genoemde beschrijving is over 't geheel dichterlijk en levendig; en daarom zou Rec. de volgende stijve of platte

uitdrukkingen daaruit willen misfen: „ *Moed is zijn houding* „ *toegedeeld*"; „ op het bleek en achtbaar wezen *is de ont-* „ *houding klaar te lezen*": „ *'t digte ruig der zwarte ha-* „ *ren*", dat „ *daalt van de ongefchoren kin*", komt hem niet zeer achtbaar, maar eer haveloos voor; en zou ook „ *'t hul-* „ *fel*" van den Dooper wel „ *afkeer*" hebben kunnen „ *wek-* „ *ken*"? — Verder fchildert SCHRÖDER hier flechts éénen Pharizeër, met name OBED, die tot JOANNES en, door deszelfs rede getroffen, tot inkeer komt. De fictie is op zichzelve niet te laken; maar zou, bij een grooter aantal van Pharizeërs, de ftoutmoedige rede des Doopers: „ Gij „ addrenteelt! - wat dreef u herwaarts heen te gaan?" niet in nog treffender contrast geftaan hebben? De Dichter had er dan evenwel één' kunnen voorftellen, die zich van de anderen onderfcheidde, en boete deed. Zou ook, in vergelijking van het hier geftelde: „ *Zie, God flaat reeds van uit* „ *den hoogen De bijl aan den alouden ftam, Om elken tak* „ *ftraks neer te vellen*" enz., het eenvoudige, (MATTH. III: 10) „ *Reeds ligt de bijl aan den wortel der boomen:* „ *alle boom dan*" enz., niet teekenachtiger en krachtiger zijn?

In het tweede tafereel vooronderftelt de Dichter, dat de Doop van JEZUS in het aanzien van het volk gefchied is, en dat JOANNES hem reeds te voren gekend heeft. Het eerfte blijkt uit de gefchiedenis, MATTH. III: 13—17, niet; en vergelijkt men er JOAN. I: 31—34 mede, dan wordt noch dit, noch het laatfte waarfchijnlijk. De Dooper fchijnt JEZUS te voren niet gekend, nu eerst een gefprek, waaruit hij van deszelfs zedelijke voortreffelijkheid overtuigd werd, met hem gehad, maar hem niet vóór den op hem ftralenden lichtglans voor den Mesfias erkend te hebben. — Het nederdalen van het hemelsch licht op JEZUS is door den Dichter zeer wel befchreven. Had hij ook van de bijzonderheid, die LUCAS, H. III: 21, vermeldt, dat JEZUS bij die gelegenheid bad, geen goede partij kunnen trekken? (Bl. 17 zou men voor *in 't dak* liever lezen *in 't huis*, want „ liefde „ en vrede" kunnen wel gezegd worden „ te wonen *onder*", maar niet „ *in het dak.*" Zoo is het ook in dezen regel, bl. 3: „ *Geen menschlijk dak doet er een' zwakken lichtftraal* „ *fchijnen*"; liever: „ *Geen menfchenwoning doet een' zwak-* „ *ken*" enz.)

In het derde tafereel zijn twee fictiën. De eerste is op zichzelve niet ongelukkig, maar wat droog voorgesteld: een leerling des Doopers komt hem berigt brengen van de uitwerking van deszelfs pogingen, maar ook van de onwettige verbindtenis van HERODES met HERODIAS. De tweede fictie, JOANNES te Tiberias, toen de Vorst zijne gemalin voor het volk opvoert, is veel levendiger voorgedragen; maar in zoo verre misschien minder gelukkig, omdat het niet genoeg historische waarschijnlijkheid schijnt te hebben, dat JOANNES dus terstond en openlijk, bij eene feestelijke gelegenheid, zijne stem uit de menigte verheft, om hem te bestraffen.

Het vierde tafereel, eindelijk, stelt eerst de bezending van JOANNES aan JEZUS voor; en hoewel het op zijn minst onzeker is, of het hier, volgens MATTH. XI: 3, gestelde wel het eigen gevoelen des Doopers was, zoo is het nogtans goed gedicht, en staat in een gelukkig contrast met deszelfs daarop volgenden dood, hem eerst door eenen leerling aangekondigd, met kalmte door hem gehoord, met kloekmoedigheid door hem ondergaan: het laatste had welligt iets krachtiger kunnen voorgesteld zijn.

In de behandeling van het tweede onderwerp, JEFTHA's *Offer*, wordt eerst de overwinning van dezen held over 't geheel wèl geschilderd. Hierop volgt een koorgezang van het zegevierend huiswaarts keerende leger, ook in 't algemeen vrij wel, maar het mogt misschien hier en daar wat feestelijker zijn. Zeer gepast wordt dit gevolgd door het opkomen der zingende reijen van maagden, met MIRJAM, de dochter van JEFTHA, aan het hoofd. De zamenspraak van den vader met zijne dochter, eerst den volgenden dag, om haar zijne gelofte te ontdekken, heeft iets koels en stijfs, te weinig *pathos* in deze omstandigheid. Het laatste afscheidslied van MIRJAM is zacht en schoon. Het slot, de opoffering zelve, is kort en treffend voorgesteld.

De versificatie dezer gedichten is doorgaans vloeijend. Op enkele plaatsen vindt men eene gaping van klinkers, die moesten smelten; b. v. bl. 10, *drage*, *of*; bl. 18, *nijvre oefening*; bl. 29, *ellende eindloos*, en zoo elders. — *Me* voor *men*, bl. 23 en eld., hoe dikwijls ook vroeger en later gebruikt, komt Rec. niet verkieslijk voor, omdat onze taal geene dergelijke verkortingen toelaat, en *me* eigenlijk het verzachte *mij* is. — De afkapping der *i* van *ik*, die vooral

na een' medeklinker hard is, en hier nog al dikwijls voorkomt, b. v. in de zamenfpraak van JEFTHA, bl. 60, 61, verfcheidene malen, (*wierd 'k*, *moest 'k*, *dat 'k*, enz.) zou de Dichter liever moeten vermijden. — Voor het gebrekkige, *hetgeen mij komt gemoet*, (bl. 61) zou men daar beter lezen: *Het eerst*, *dat mij ontmoet*, of *al wat mij 't eerst ontmoet.* — Op regels, als deze, waarin eene korte lettergreep lang gemaakt is, zij de Dichter opmerkzaam! b. v. bl. 27: „ Hij wenscht niets vuurger, dan dit heil fteeds te „ volmaken; of bl. 51: En als nu ook de muzijkrei" enz. — Doch genoeg! dit zijn kleinigheden, die wel niet moeten veronachtzaamd, maar die door oplettendheid ligtelijk verbeterd kunnen worden. Over het geheel heeft de Heer SCHRÖDER zulk eene proeve van zijn dichterlijk gevoel en dichtvermogen gegeven, dat men niet ongaarne, van tijd tot tijd, zonder dat hij zich overhaaste, meer in dezen trant van hem verwachten zal. Moge het, naar zijnen wensch, bijdragen tot hoogfchatting van den Bijbel, ook als middel ter voldoening van de zucht naar het fchoone, zoo wel als van de godsdienftige behoefte!

Scipio en de Spaanfche Bruid. Treurfpel, in vijf Bedrijven, door W. H. WARNSINCK, B. Z. *Te Amfterdam, bij* M. Westerman en Zoon *en* C. van Hulst. 1833. *In kl.* 8*vo.* 4 *en* 86 *bl. f*: - 50.

Tot regtvaardiging onzer late aankondiging van dit, volgens den titel, in 1833 uitgegevene Treurfpel, merken wij aan, dat het ons niet flechts eerst in September 1835 is toegezonden, maar dat het ook eerst in datzelfde jaar, bij de vertooning, het licht heeft gezien; zoodat het jaartal, op den titel vermeld, wel den tijd der goedkeuring bij Heeren Commisfarisfen van den Amfterdamfchen Schouwburg, maar geenszins dien der openlijke uitgaaf, fchijnt aan te duiden.

De Heer WARNSINCK, niet alleen als Dichter, maar ook als Tooneeldichter, uit vroegeren arbeid reeds gunftig bekend, heeft nu voor het eerst zijne krachten aan het Treurfpel beproefd. Dat ftijl, taal en verfificatie in het algemeen voldoende, doorgaans zuiver en dikwijls fchoon zijn, kan

men vooraf reeds vermoeden. Eenige vlekjes echter vielen ons in het oog. Zoo lezen wij, bl. 11, *Aphrodĭte*, in plaats van *Aphrodīte* met den klemtoon op de voorlaatſte lettergreep, gelijk het had behoord. Bl. 14: *Neen, vriend! dat gij daarvoor het grootſte loon ontvang'!* Doch de tweede perſoon heeft, ook in de zoogenaamde aanvoegende wijze, *ontvangt*, geenszins *ontvange* of *ontvang'*, gelijk in den eerſten en derden perſoon; en die *t* in *ontvangt* mag niet worden onderdrukt. Bl. 46 ſtaat er: *'t Waar' dollen overmoed;* maar het zelfſtandig werkwoord *wezen* of *zijn* heeft aan wederzijde den eerſten naamval, zoodat die *accuſativus* hier misplaatst is. Ook op andere plaatſen meenen wij wel eens den vierden voor den eerſten naamval te hebben ontmoet, en omgekeerd; terwijl wij bovendien op eenige ſpel- en drukfeilen hebben geſtuit, van welke laatſte wij hier alleen aanſtippen bl. 22. vs. 10: „Wat hoorde ik? — ducht verraad van [ēen] gevangen maagd;" welk *ĕen*, dat hier en ſoms elders verkeerdelijk lang genomen wordt, door drukker en corrector vergeten is.

Wat nu de hoofdvereischten, vinding, uiteenzetting, karakterſchildering, hartstogten en ontknooping, aangaat, in dit alles zal men den begaafden, geoefenden en met het tooneel bekenden Dichter ontwaren. Zeer gelukkig is de geveinsde FLAMINCUS met zijn' vertrouweling MURENA bijgebragt, om verwikkeling aan het ſtuk te geven, en eene *catastrophe* te doen ontſtaan bij eene gebeurtenis, die anders meer *dramatisch* dan *tragisch* is. En ja! in weerwil van die verwikkeling, en niettegenſtaande die beide verraders ſneven, komt ons toch nog, naar ons onderwerpelijk en feilbaar gevoel, het ſtuk, als geheel beſchouwd, niet *eigenlijk tragisch* voor; doch dit ligt in de ſtof, en niet in de bewerking: deze is welgeſlaagd, ook met opzigt tot de indeeling van het voorvallende, de aaneenſchakeling der tooneelen en den voortgang der handeling. Treffend is het ſlot van het derde bedrijf, waar wij niet anders (zoo de bekende geſchiedenis ons niet het tegendeel verwachten deed) dan de zegepraal van den ſnoodaard FLAMINCUS, en den val van MANDONIA in den haar geſpannen ſtrik, zouden kunnen te gemoet zien. Verrasſend en natuurlijk is de wending in het vierde bedrijf; en in het vijfde vertoont zich SCIPIO, bij

de door hemzelven bewerkte ontknooping, de teruggaaf van MANDONIA aan haren bruidegom ALLUCIUS, in al zijne zedelijke grootheid. De ſtrijd tusſchen liefde en pligtbeſef wordt alzoo heerlijk bij den held van het ſtuk beſlecht, gelijk die te voren met veel waarheid was voorgeſteld. Wij twijfelen niet, of, bij eene goede uitvoering, zal dit ſtuk ten tooneele ſteeds wèl bevallen; hetgeen dan den Dichter moge aanmoedigen, om het thans door hem beproefde, zoo verhevene en moeijelijke, kunstvak verder te beoefenen.

De Verloofden, eene Milaneſche Geſchiedenis uit de zeventiende Eeuw, door A. MANZONI. *Naar het Italiaansch. III Deelen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen XII*, 1112 *bladz. f* 9 - 80.

Recenſent verheugde zich, toen hij de vertaling zag aangekondigd van eenen Roman, die niet alleen in het vaderland van den Schrijver, maar bijna in alle beſchaafde landen van *Europa* eenen welverdienden roem heeft weggedragen. Wij worden dagelijks als overſtroomd met overzettingen van allerlei aard; rijp en groen wordt ons uit het Duitsch, Fransch en Engelsch opgedischt, en het zoude te bejammeren zijn geweest, dat eene van de ſchoonſte vruchten eener letterkunde, die niet zoo algemeen voor het publiek toegankelijk is, bij ons wierd voorbijgegaan en onbekend ware gebleven. De Italiaanſche literatuur van onze dagen is rijker, dan men doorgaans bij ons ſchijnt te meenen, indien men althans tot maatſtaf moge nemen de weinig algemeene beoefening eener taal, die reeds door hare welluidendheid en liefelijkheid, gelijk het zou kunnen ſchijnen, den beminnaar van taalſtudie zou moeten uitlokken. De enkele proeven intusſchen, die ons lezend publiek van tijd tot tijd worden aangeboden, zijn regt geſchikt, om zijne belangſtelling op te wekken. De gedenkſchriften van SILVIO PELLICO in zijne tienjarige gevangenſchap en *de Verloofden* van MANZONI, zietdaar twee zeer ongelijkſoortige werken, wij erkennen het, maar tevens twee werken, die ieder in zijne ſoort hoogen lof verdienen, ja onder de meesterſtukken mogen worden geteld. En hoe verſchillend van aard en *genre* ze ook wezen mogen, er is één trek van gelijkheid in, welke den lezer niet kan ontgaan, die in zijne lectuur iets meer zoekt, dan eene

oogenblikkelijke bevrediging eener ijdele nieuwsgierigheid. In beiden ademt een echt godsdienstige geest: het doet het harte goed, wanneer wij PELLICO's hoogwaardering van Christendom en Evangelie op iedere bladzijde hooren spreken; het doet het harte goed, wanneer wij MANZONI in zijnen Vader CHRISTOFORO en in zijnen Aartsbisschop FEDERIGO het beeld van den edelen Christengeestelijke zien schetsen.

Maar, om ons thans meer bepaald met den Roman van MANZONI bezig te houden: hij behoort tot de *historische romans*, in den besten zin des woords. Wij behoeven niet te vreezen, dat eene vermenging van geschiedenis en verdichting verkeerde denkbeelden aangaande de eerste zal inboezemen. Het doel van den Schrijver was blijkbaar, om een getrouw en levendig tafereel op te hangen, niet zoo zeer van de gebruiken en gewoonten, als wel, gelijk door den Vertaler in zijn uitvoerig en goedgeschreven Voorberigt te regt is opgemerkt, van den maatschappelijken en zedelijken toestand van *Italië* in het door hem gekozen tijdvak. Hij heeft dit gedaan op eene wijze, die weinig te wenschen overlaat. Als ongemerkt en ongevoelig wordt ons die toestand geschilderd. Het is niet, alsof de Roman geschreven ware, ten einde dergelijk eene beschrijving te kunnen mededeelen, waarbij zoo spoedig en zoo ligtelijk zekere gewrongenheid en stijfheid zou worden opgemerkt; maar het is zoodanig tot een geheel verwerkt, het verhaal is zoo geheel met die schildering zamengeweven, of liever is zoo geheel zelve die schildering, dat het doel van MANZONI als onwillekeurig is bereikt, zonder dat de lezer als 't ware eenige opzettelijke poging daartoe heeft bespeurd.

Ditzelfde mogen wij insgelijks zeggen van de zedelijke strekking, die deze Roman ontegenzeggelijk bezit. Men heeft bij ons misschien maar al te dikwijls een zeer verkeerd begrip van het vereischte tot eenen zedelijken Roman, en zoekt dat in lange, dikwijls uitgerekte zedekundige vertoogen, die welligt nergens meer misplaatst zijn, dan hier, waar men ze niet zoekt, niet begeert, en — overslaat. MANZONI *is* zedemeester; maar gij vindt zijne lessen in korte, fijne, dikwijls geestige aanmerkingen, in de ernstige, hartroerende taal van een' der personen zijns verhaals, waarin gij groot belang stelt, of in de naïve woorden, waarmede hij de

Verloofde zelve uit hare geschiedenis en ondervindingen leering doet trekken.

De karakterteekening zelve der verschillende personen, in dezen Roman ten tooneele gevoerd, werkt ter bereiking van dit doel krachtig mede. Zij is juist, natuurlijk, verscheiden, en vrij van overdrijving. Zij is in den geest van den tijd, waarin, en van het volk, waaronder de gebeurtenissen worden vooronderfteld plaats te hebben gehad. De beide Verloofden (*), door een' magtigen en boosaardigen Edelman in hun voorgenomen huwelijk gedwarsboomd en verhinderd, zijn eenvoudige, natuurlijk geteekende lieden uit den geringen ftand: het meisje eene zachte, lieve, godvruchtige maagd; de jongeling een goedhartige, vurige, opregte, naïve, maar wat voorbarige en doldriftige knaap; de pastoor hunnèr parochie, wiens vreesachtigheid het huwelijk weigert te voltrekken, een eigenbatige, bevreesde man, wel niet kwaad, maar die overal flechts op zichzelven ziet, en wiens karakter geweldig afsteekt bij dat der beide andere geestelijken, die in dit verhaal eene hoofdrol fpelen. De moeder der verloofde bruid is — gelijk eene moeder uit dien ftand en bij die gelegenheid zijn moet. De Ongenoemde (een historisch perfoon, wiens vroegere gewelddaden en later gevolgde bekeering de Gefchiedfchrijvers van dien tijd vermelden) is fiksch en treffend geteekend; en het geheel levert eene verfcheidenheid van karakters op, waarvan ieder in zijne foort goed gekozen en uitftekend uitgewerkt mag heeten. De ftijl is aangenaam, dikwijls luimig, geestig en natuurlijk, hier en daar roerend en wegflepend. De gefprekken en overleggingen van Don ABBONDIO, den vreesachtigen pastoor, de redevoering van RENZO (den Verloofde) te *Milaan* bij het oproer, de geheele befchrijving van dat oproer en deszelfs aanleiding, de gefprekken van den Aartsbisfchop FEDERIGO, de fchildering van den Ongenoemde, en de beroemde befchrijving van de pest te *Milaan* zouden als bewijzen voor dit gezegde meer dan voldoende zijn.

Recenfent loopt dus, gelijk blijkt, hoog, zeer hoog met dezen *Italiaanfchen* Roman, over wiens waarde dan ook reeds lang in verfchillende talen en landen is uitfpraak gedaan.

(*) Wij willen den lezer door een dor geraamte der gefchiedenis het vermaak niet ontnemen, dat hem de verrasfing der nieuwheid moet geven.

den verkoopen, zullen niet wederkeeren, en het vorig hoofdprodukt van den Zeeuwschen landbouw is tot die verbazende laagte gedaald, dat de Schrijver verklaart, zelfs zijne varkens met niets beterkoop dan met tarwe te kunnen voederen! Hij wil dus, dat men minder tarwe zaaijen, ter vervanging daarvan andere gewassen, vooral meekrap, vlas en hennep, telen, en daarbij eene gedeeltelijke stalvoedering in zal voeren, ter besparing van weiland, en om eene grootere hoeveelheid mest te bekomen.

Het werkje is eenvoudig, verstaanbaar en *populair* geschreven. Het beveelt zich niet door eenen fraaijen stijl, maar is onopgesmukt en geheel praktikaal. *Rec.*, die in al, wat tot Landbouw en Nijverheid betrekking heeft, een levendig belang stelt, en een warm voorstander is van vrijen handel, kan wel als praktikaal landbouwkundige over de waarde van dit geschrift geene uitspraak doen, maar meent nogtans, dat het geheele geschrift zoo vele blijken draagt van gezond verstand en ondervinding, dat hij den gegevenen raad met vrijmoedigheid ter algemeene behartiging mag aanbevelen. Er zijn zekere innerlijke kenmerken van waarheid, die elk geschrift, hetwelk met kennis van zaken en uit overtuiging is opgesteld, met zich brengt, en in dit boekje zijn deze kenmerken menigvuldig. Men vindt hier geene bespiegelingen, geene hersenschimmen, geene mogelijkheden, die met eenen onzekeren nevel omhuld zijn. Men hoort hier de taal van een' goeden en ervaren buurman, die tot zijne bekenden zegt: „ Het gaat mij wèl; ik vind geene reden tot klagen, en ik wil, dat het ook u wèl gaat; daarom zal ik u zeggen, hoe ik doe; doet ook alzoo, en komt zelve bij mij en ziet met eigene oogen." Wie in zulk eenen zin niet als nameloos Schrijver optreedt, maar zich noemt en bekend wil wezen, hoe zou hij bijkans *kunnen* misleiden?

Zonneglans en andere Verhalen van C. SPINDLER. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. M. E. Meijer. *In gr. 8vo.* 275 *Bl. f* 2-90.

Wij voorzien nog eenen tijd, waarin een reisje naar *Australië* evenzeer in de mode zal zijn, als thans eene reis naar den *Rijn*, naar *Italië* of de *Schotsche Hooglanden*. Romans en

reisverhalen zijn somtijds middelen, om eene landstreek in de mode te brengen. Men leest SPIESS' *Petermannetje* op het verdek eener stoomboot, terwijl men de bouwvallen der *Duitsche* ridderkasteelen voorbijvaart. Met WALTER SCOTT in de hand beklimt men de *Schotsche* gebergten, en DUPATY of Mevrouw STAEL geleidt den reiziger door *Italië*. De aanhef van het eerste hier voorkomende verhaal bragt ons op deze gedachte. ZONNEGLANS is eene *Australische* schoone, die, op een der *Sandwich*-eilanden geboren, door haren bijgeloovigen vader HAWAII aan den offerdood toegewijd was. Zij wordt door eenen *Engelschman* gered en naar *Parijs* overgebragt; de kannibalendochter maakt opgang in de elegante wereld, en doet eindelijk een schitterend huwelijk. — Het tweede verhaal leert ons, in den zoogenaamden *Burggeest van Rodenstein*, eenen beruchten roover kennen, die in de bouwvallen van een onbewoond kasteel eene veilige schuilplaats zoekt, en daartoe de gedaante van eenen spokenden geest aanneemt. Het bedrog wordt ontdekt, en de schuldige ontvangt zijne straf. -- Het derde verhaal, *De groote Onbekende*, is eene satire op de dweepende ingenomenheid van sommigen met de werken van WALTER SCOTT. Een *Engelsch* stoommachinist wordt, in eene kleine stad in *Duitschland*, door den waard eener herberg, voor den beroemden Romanschrijver van dien naam gehouden, en zonder betaling feestelijk onthaald. Gelukkig is de man eerlijk genoeg, om naderhand toch nog te betalen; terwijl deze vergissing aanleiding geeft, dat twee deugdzame gelieven gelukkig gehuwd geraken. — Het laatste verhaal, *De Begunstigers* genaamd, leert, hoe men soms zijn geluk maakt, en hoe men het verderven kan. GOTHOLD was eerlijk en bekwaam in alles, wat hem aanspraak kon geven op eene aanzienlijke bediening, maar zou zeker altijd arm gebleven zijn, indien hij zich, door zijne bekwaamheid in het openen van oesters, in het boksen en het vervaardigen van glimmend schoensmeer, geene vermogende begunstigers verworven had, en zóó in het bezit van een' voordeeligen post geraakt ware. — Wij rangschikken gaarne dezen bundel onder de aangenaam onderhoudende lektuur, en hebben ook niets gevonden, hetwelk, van de zijde der zedelijkheid, ons zou doen schromen, deze verhalen onzen landgenooten aan te bevelen.

Nederlandſche Muzen-Almanak voor 1836. 18*de Jaar. Te Amſterdam*, *bij* J. Immerzeel Jun. *f* 3-50.

Almanak voor Blijgeestigen voor 1836. 11*de Jaar. Te Amſterdam*, *bij* Gebr. Diederichs. *f* :-60.

Almanak voor Hollandſche Blijgeestigen voor 1836. 6*de Jaar. Te Alkmaar*, *bij* J. A. M. W. le Sage ten Broek. *f*: -60.

Nederlandſche Volks Almanak voor 1836. 6*de Jaar. Te Amſterdam*, *bij* H. Frijlink. *f* :-75.

Gelderſche Volks-Almanak voor 1836. 2*de Jaar. Te Arnhem*, *bij* C. A. Thieme. *f* :-75.

Overijsſelſche Almanak voor Oudheid en Letteren voor 1836. *Te Deventer*, *bij* J. de Lange. *f* 1-20.

Wanneer men na verloop van een gegeven tijdvak de voortbrengſelen van onze Dichters en Verzenmakers verzamelt, ſchijnt het meerendeel der ſtukken eene doorgaande kleur te hebben, waaruit men de ſtemming van den geest in de vervlogene tijdruimte kan opmaken. Ja, misſchien ware het geen nutteloze arbeid, uit de Almanakken, zoo als die ſedert eenige jaren zijn ingerigt, eene geſchiedenis der denkwijze van onze natie zamen te ſtellen. Bij de moeijelijkheid der keuze van onderwerp, die dikwerf het groote aantal onzer verhandelaren in kleine en grootere vereenigingen belemmert, zou, dunkt ons, die ſtof wel voor eene piquante behandeling vatbaar zijn.

Wij meenden bij ons verſlag van een vorig jaar ſtaatkunde, trompetten en protocollen met hooggeſtemd vaderlandsch gevoel overal te zien doorſchitteren, en, zoo wij dit jaar niet geheel verkeerd beſchouwen, zien wij politieke afmatting, kerkelijke verſchillen en Godsdienstzin op den geest der Dichters invloeijen, vaderlandsliefde wel altijd blinken, die door het Hollandsch hart nooit vergeten wordt, maar tevens zoeken naar vreemde versmaten, het laten rusten van Griekſche Goden en Godinnen, om het breede veld der Noordſche fabelkunde te ontginnen, dat als publiek Domein nog zoo weinig bearbeid is, mitsgaders het verwaarloozen

der Natuurlijke Historie, van welke, met hare Condors, krokodillen en andere zee- en landgedrogten, geen tol meer gevergd wordt. Overigens meenden wij, helaas! het langzame verval der poëzij ook in dit jaar wederom evenzeer als in het vorige te befpeuren.

Na deze inleiding hopen wij kort te zijn in het verflag van de jaarboekjes, hierboven vermeld, en beginnen met

No. 1, hetwelk regtens aan het hoofd geplaatst is, zoo wel als eerstgeboren, als wegens keurigheid van uitvoering en inhoud, welke laatfte met een leerdicht van Mr. JAN TEN BRINK aanvangt, dat wij met genoegen lazen, maar welks geboorte veelligt door de ramp der kerktwisten veroorzaakt is. De ruimte wordt ons niet vergund, om alle de volgende ftukjes en derzelver autheuren te vermelden. Genoeg zij het voor ons verflag, onze lezers te berigten, dat men hier verzen vindt uit de nalatenfchap van BILDERDIJK en LOOTS, uit de portefeuille van den altijd dichterlijken VAN WALRÉ; dat SPANDAW eene meesterlijke omwerking van eene bekende vertaling leverde; dat de Redacteur door een drietal bijdragen zijnen roem blijft handhaven, Mr. A. F. SIFFLÉ den zijnen evenzeer ftaafde, en daardoor betoonde, dat zijn afbeeldfel met volle regt aan het hoofd van dezen bundel prijkt. TOLLENS leverde eene keurige bijdrage, gelijk mede zijn kunstgenoot H. H. KLIJN, waarop een allerliefst ftukje van den naïven BRESTER volgt. WITHUYS beproefde zijne krachten aan den *Bonaparte* van DE LA MARTINE, en flaagde niet ongelukkig. POTGIETER wedijvert met VAN DER HOOP, gelijk de *Kerkklokstoonen* van HASEBROEK met de *Feestliederen* van VAN LENNEP; en de voortreffelijkheid van dit viertal jongere Dichters troost ons eenigzins in de fmart, die wij gevoelen, van zoo vele oudere, geliefde namen vergeefs te zoeken. — Behalve het portret, bovengenoemd, verfieren een viertal koperen platen, eene ftaalgravure, een fteendruk en een uitgebreid muzijkftukje dezen bundel. De ftalen plaat naar WALDORP is voortreffelijk; de fteendruk, althans in het exemplaar, dat wij voor ons hebben, merkelijk minder.

No. 2 beleeft reeds zijn elfde jaar, en dartelt altoos voort. Wij lazen de dichtftukjes over 't geheel met genoegen. Het proza begint met eene niet onaardige biographie van den Dichter LANGENDIJK, wiens afbeeldfel, in hout gefneden, voor den titel geplaatst is. Een aantal ftukjes van

vrolijken aard volgt op die levensfchets. FOPPE opent het dichtwerk met een vers van *twaalf* bladzijden; in het midden vinden wij nog eene fatire van *elf* pagina's, en de parodie van den bekenden *Fridolin*, naar de vertaling van TOLLENS, beflaat mede *elf* bladzijden, hetgeen te zamen nagenoeg het derde deel der verzen uitmaakt, die, allen luchtig opgeflagen, wel op eigenlijke poëtifche waarde niet veel aanfpraak zullen maken. Onder de *érotiques* zonderen wij echter uit dat *aan Roosje*, 't geen, naar ons gevoelen, ondanks een paar kleine fouten, met de besten in dat genre mag vergeleken worden. Ook de parodie is aardig gevonden; maar, in weerwil van het voorbeeld van BLUMAUER, LANGENDIJK, FOKKE, BILDERDIJK en vele anderen, houden wij er niet van. Hoe geestiger hoe gevaarlijker; want parodiën bederven de fraaifte verzen, en doen een goed deel van den weldadigen indruk, dien ze voortbragten, verloren gaan. *Du fublime au ridicule, il n'y à qu'un pas*, zeide NAPOLEON; en jonge lieden althans zouden wij welmeenend waarfchuwen, dien ftap niet te doen, waartusfchen dikwerf een afgrond ligt. — Een drietal afbeeldingen ontfieren het boekje niet, dat wij gaarne allen blijgeestigen aanbevelen; gelijk mede

No. 3, waarin Hollandfche Blijgeestigen zich mogen verlustigen. De Redacteur mengde daarin proza en verzen bij afwisfeling, en zorgde voor eene verfcheidenheid, die kost voor alle monden mag heeten. Offchoon wij tegen parodiën waarfchuwden, hebben wij niets tegen de luchtige vertelling, die wel op het oorfpronkelijke gegrond is, maar geenszins de bewoordingen verdraait of travesteert, en dus in niets aan de poëzij van OVIDIUS kan fchaden; en alzoo oordeelen wij, ook zonder de letters J. V. W. in eenige aanmerking te nemen, dat het ftukje, waarmede het Mengelwerk in dezen bundel begint, volkomen op zijne plaats ftaat. Ook vonden wij, tot ons genoegen, twee verzen van den Markies DE THOUARS, die zoo lief, naïf, krachtig en eenvoudig tevens zijn, als zijne vroegere voortbrengfelen aan gezwollenheid laboreeren, van welke dichters ziel- en zinziekte wij hem bij dezen voor genezen verklaren, met den hartelijken wensch, dat hij nimmer weder inftorte! Even aardig is het *Kippenhok* van ROBIDÉ VAN DER AA. De navolging van J. V. O. BRUYN bewijst, dat hij zijne luit, op de hem eigene manier, gelukkig blijft behandelen. Ook

de *Nederlandsche Vlag* van C. P. DE HEER is bevallig en wèl gevonden; en de andere stukjes laten zich gemakkelijk lezen. Wij kunnen allen niet opnoemen, veel min beoordeelen, en besluiten ons aanprijzend verslag met het berigt, dat een fraai gesteendrukt plaatje aan het hoofd van dit bundeltje prijkt, en dat er nog een prentje in gevonden wordt.

No. 4 mengt ook rijm en onrijm dooreen. Het gesplitste verhaal, dat ruim de helft van het boekje beslaat, is veel te lang, en de daarbijgevoegde plaatjes hebben weinig bevalligs. Beter, offchoon in een ander genre, bevalt ons het huiselijk tafereel van POTGIETER door eene goede lithographie opgeluisterd; terwijl de steendrukprent der Dorpskermis de pers van den in dat vak beroemden BACKER tot eere verstrekt. ROBIDÉ V. D. AA, LUBLINK WEDDIK, BEETS, VAN WALRÉ (1832), VAN ENST KONING, WARNSINCK, BRESTER, van de bekende, en een aantal ongenoemde en onbekende Dichters, leverden bijdragen tot dit bundeltje, dat wij den liefhebberen van onderhoudende lectuur evenzeer als de vorigen aanbevelen.

No. 5 houdt den roem staande, dien dit volksboekje bij deszelfs eerste verschijning in het vorige jaar regtmatig te beurt viel, en waarvan herhaalde oplagen ondubbelzinnig getuigden. Wij kunnen ook dit jaar den lof herhalen, dien wij er vroeger aan gaven, ja zouden het wel, bij de menigvuldige verbeteringen, welke de Redacteur er aan toevoegde, eene behoefte noemen voor alle min of meer beschaafde inwoners van *Gelderland*, en het moge evenzeer in het *boudoir* der Hoogwelgeborene Freule of Gravin, als in het werkmandje der flinke landdeerne of huismoeder plaats vinden. De geschakeerde inhoud zal onze lezers wel reeds uit de Couranten bekend zijn. Wij lazen alles met genoegen; ook de overbrenging van den *Nachtwaker* naar HEBEL, offchoon die dan ook niet zoo keurig zij als de vertaling van den kundigen R. H. KLIJN. Hartelijk wenschen wij, dat de Verzamelaar nog jaren lang tijd, krachten en bijdragen behoude, om het welbegonnen werk voort te zetten, waartoe het hem voorzeker nimmer aan ondersteuning bij het lezend publiek zal ontbreken.

No. 6 heeft zijne geboorte veelligt aan het schitterend lot van den evengenoemden No. 5 te danken. Wij lazen ook reeds de aankondiging van een' *Frieschen* Almanak. Indien dat zoo voortgaat, zal iedere provincie bij uitsluiting den zijnen

bezitten. Wij wenfchen dan maar, dat de redactie in goede handen valle, opdat er niet te veel noch te weinig in die boekjes kome, om dezelve echt provinciaal te maken. Tegen dat provinciale ijveren wij niet, omdat de algemeene vaderlandsliefde, naar den aard van alle liefde, met zichzelve begint, en van eigen hof en plaats en provincie tot het algemeene vaderland overgaat, waarmede wij allen en ieder afzonderlijk ftaan of vallen. De overtuiging daarvan moet ons bewaren tegen de kleingeestigheid van uitfluitende gewestelijke voorkeur.

Is het boekdeeltje, dat wij voor ons hebben, het kind van den voortreffelijken *Gelderfchen* vader, dan kan men wel zien, dat zoonlief in eene quafi Akademieftad is opgetogen. Voor een' Volksleeraar ziet hij er uit- en inwendig veel te geleerd uit, is van lijvige dikte, en toont eene eruditie, den kweekeling van het voortreffelijke Athenæum waardig; en als zoodanig fchatten wij den nieuweling bijzonder hoog. Maar het zal hem, vreezen wij, gaan, zoo als meer geftudeerde zoons van vlijtige vaders, die, hoe geleerd ook, minder aftrek hebben, dan papa's algemeen gewilde voortbrengfelen. Dan, wij laten de leenfpreuk varen, en berigten onze lezers, dat wij aan dezen letterarbeid, als jaarboekje van *Overijsfel*, buitengemeenen lof, aanprijzing en aanmoediging kunnen geven. Als mannen, gelijk MOLHUYSEN en HALBERTSMA, hunne krachten aanwenden, kan men niets verwachten dan hetgeen voortreffelijk in zijne foort is; de uitgebreide taalkennis van den laatften is verwonderlijk, grondig en diepgaande, gelijk de oudheidkunde van den eerften; en wij fchatten ook het ftuk van den Heer J. VAN DOORNINCK bijzonder hoog. Voor het algemeen is het werkje niet; maar voor hen, die prijs ftellen op kennis en geleerdheid aangaande *Overijsfelfche* oudheden en letteren, zijn het gouden appelen in zilveren gebeelde fchalen. De afbeeldingen zijn voldoende, offchoon flechts gefteendrukt, en de verzen ter verpoozing van de aandacht allezins gefchikt.

En hiermede eindigen wij ons verflag voor dit jaar, indien niet later inkomende jaarboekjes ons de pen nog eens mogten doen opvatten.

Boekbefch. voor 1835. No. XV. bl. 654. reg. 21 en elders leze men *Philoccleftas.*

BOEKBESCHOUWING.

Disputatio Historico-Theologica, de fontibus, ex quibus Historiae Ecclesiasticae opus hausit Eusebius Pamphili, et de ratione, quâ iis usus est, quam — pro gradu doctoratus — publico ac solenni examini submittit BERNARDUS RIENSTRA, *Snecanus*, Doctr. Christ. Interpres in pago Meerkerk. Traj. ad Rhen. ex officinâ *Paddenburgii et Soc.* 8vo. pp. VIII et 132.

Disputatio Theologica, de Oratione Antiochiae habita (Actt. App. XIII: 16—41) Paullo Apostolo auctori tribuendâ, quam — pro gradu doctoratus — publico ac solenni examini submittit LEONARDUS PROES, *Amstelaedamensis*, Doctr. Christ. Interpres in vico Doorn. Traj. ad Rhen. ex officinâ *Paddenburgii et Soc.* 8vo. pp. XII et 138.

Deze beide Verhandelingen, met welker verdediging de Schrijvers den titel van *Doctor in de Godgeleerdheid* verkregen op denzelfden dag, aan dezelfde Hoogeschool, voegen wij bijeen in ons verslag, offchoon de onderwerpen nog al verschillen, omdat wij voor afzonderlijke behandeling geene ruimte hebben in dit Tijdschrift.

Doctor RIENSTRA handhaaft het gezag van EUSEBIUS PAMPHILI, als Kerkelijk Geschiedschrijver, en doet dit op zulk eene wijze, dat zijn geschrift ook hierom allen lof verdient. Kortelijk zullen wij den inhoud opgeven. Nadat in de Inleiding eerst *eene korte levensbeschrijving van* EUSEBIUS (pag. I—5) gegeven is, worden eenige *algemeene aanmerkingen* over 's mans werk: *de Kerkelijke Geschiedenis* (pag. 6—13), over den *vorm* van dit werk, het *oogmerk* en den *tijd* van deszelfs vervaardiging medegedeeld. Hierop ver-

deelt zich de Verhandeling in twee deelen. I. Het eerſte deel (pag. 14—81) handelt *over de bronnen*, *welke* EUSEBIUS *heeft gebruikt*, *en over derzelver geſchiedkundige waarde*. EUSEBIUS is in de gelegenheid geweest, voor zijne Geſchiedenis echte bronnen te gebruiken. Hij had den toegang tot de Bibliotheek te *Aeliae Capitolinae* (*Jeruzalem*) en te *Caeſarea*. Op zijne reizen door *Palestina*, *Syrië* en *Egypte* zag en hoorde hij veel. In briefwisſeling ſtond hij waarſchijnlijk met de voornaamſte mannen van zijnen tijd. Met aanhaling der daartoe dienende plaatſen, brengt RIENSTRA die bronnen tot de vijf volgende klasſen: 1°. *Monumenta publica*, naar eene vrije vertaling *officiële ſtukken*, waartoe behooren *naamlijsten der Keizers*, *der Bisſchoppen van Jeruzalem*, *Antiochië*, *Alexandrië en Rome*, *brieven en bevelſchriften van de Keizers* HADRIANUS, M. ANTONINUS, GALLIENUS, GALERIUS, MAXIMIANUS, MAXIMINUS, CONSTANTINUS *en* LICINUS, als ook een *brief van den Praefectus Praetorio* SABINUS, (pag. 15—24.) Hiertoe worden ook gebragt de volgende kerkelijke ſtukken: *brief van de Gemeente te Smyrna* over den marteldood van POLYCARPUS, *brief in naam der Gemeenten te Vienna en Lyon*, geſchreven waarſchijnlijk door IRENAEUS, onder de regering van M. AURELIUS, en nog een kleinere brief van diezelfde Gemeenten; eindelijk *ſynodale brieven* en een van POLYCRATES, *brieven van Palestijnſche Bisſchoppen* en anderen, (pag. 24—27.) 2°. *Schrijvers*. De H. Schrijvers worden niet opzettelijk aangehaald. Hij ſchijnt de kennis aan dezelve onderſteld te hebben. *Schrijvers onder de Christenen:* IGNATIUS *van Antiochië*, POLYCARPUS *van Smyrna*, PAPIAS, *Bisſchop van Hierapolis*, QUADRATUS, AGRIPPA CASTOR, ARISTO *van Pella*, JUSTINUS *Mart.*, MELITO *van Sardes*, DIONYSIUS *van Korinthe*, HEGESIPPUS, IRENAEUS, TATIANUS, RHODON, APOLLONIUS, een ongenoemde, die zijn werk opdroeg aan

AVIRCIUS MARCELLUS, CLEMENS *de Alex.*, TERTULLIANUS, *de zamenspraak van* CAJUS *met* PROCLUS, ALEXANDER, *laatst Bisschop van Jeruzalem*, ORIGENES, DIONYSIUS *de Alex.*, PHILIAS (PHILEAS) *van Thmuïs.* — *Schrijvers, die geen Christenen waren:* FL. JOSEPHUS, PHILO, PORPHYRIUS; eindelijk nog aanhalingen uit vroegere schriften van EUSEBIUS zelven, (pag. 28—62.) 3°. *Andere welonderrigte getuigen.* Hier wordt hoofdzakelijk bedoeld, wat EUSEBIUS bij geen Schrijver vond, en op zijne reizen of vernomen of gezien had. Het hier behandelde heeft vooral betrekking op de drie laatste boeken van EUSEBIUS' geschrift, (pag. 62—75.) 4°. Mondelijke overlevering of gerucht, (pag. 75—80.) 5°. Eindelijk eigene ooggetuigenis, (pag. 80, 81.) Dit alles wordt oordeelkundig en onpartijdig opgegeven en juist beoordeeld, zoodat geene dwalingen van EUSEBIUS worden verheeld, b. v. pag. 15 en 21, noch 's mans partijdigheid, waar deze zich vertoont, verzwegen, b. v. pag. 74, 75. — II. Het tweede deel dezer Verhandeling gaat *de wijze* na, *op welke* EUSEBIUS *van die bronnen heeft gebruik gemaakt.* Dit gedeelte wordt wederom in drie stukken verdeeld. 1°. wordt eerst *'s mans geschiktheid voor zijn werk* blootgelegd. Hij kende ook de *Syrische* en *Latijnsche talen*, en was niet onbedreven in de *aardrijks-* en *tijdrekenkunde.* Dit stelde hem in staat, om de hem voorkomende bronnen goed te gebruiken. Ook liet hij zich leiden door *liefde voor waarheid.* Reeds in het begin van zijn werk roept hij de hulp in van God en JEZUS CHRISTUS; en dat dit geene veinzerij was, bewijzen de *zorg*, waarmede hij die bronnen heeft geraadpleegd, de *opregtheid*, waarmede hij is te werk gegaan, en de *vrijheid*, welke hij genomen heeft. „ Ten onregte heeft men dus gezegd, dat EUSEBIUS de „ waarheid niet gezocht, maar opzettelijk verdonkerd „ heeft," (pag. 82 - 93.) 2°. wordt ontwikkeld *de keus van* EUSEBIUS *bij het gebruiken van die bronnen.*

Reeds dit pleit voor 's mans doorzigt in dezen, dat hij zorgvuldig de echte bronnen aanhaalt, en valſche en ondergeſchovene ſtukken voorbijgaat, aan welke hij kennis moet gehad hebben. Ook zijn oordeel over bronnen en Schrijvers kan hiervan getuigen. Evenwel vindt men niet overal in hem den bezadigden en naauwkeurigen Oordeelkundige. Van den tijd, in welken EUSEBIUS leefde, was dit ook niet te wachten. Met zijne tijdgenooten had hij gemeen te groote zucht voor regtzinnigheid, welke hem tot haat tegen ketters vervoerde. Hij was niet boven het bijgeloof van zijnen tijd verheven, gaf te groote eer aan het martelaarſchap, en prees te zeer het ſtrenge afgezonderde leven. Het is alom in 's mans werk zigtbaar, dat hij in de gebreken zijns tijds deelde, ook in den haat tegen de *Joden*. Met meer regt is hij te berispen over den toeleg, om den lof van CONSTANTIJN te verhoogen. Reeds hieruit blijkt, dat hij niet altijd de wetten eener gezonde en bedachtzame oordeelkunde gevolgd is. Ook was hij omtrent vele dingen onkundig. De ſlotſom van dit alles is, dat EUSEBIUS, offchoon niet van dwalingen en gebreken vrij, toch uit de bronnen, welke hij heeft kunnen raadplegen, veel belangrijks heeft medegedeeld, en dat hij, in aanmerking genomen den tijd en de gelegenheid, in welke hij ſchreef, zich hierin loffelijk heeft gekweten, (pag. 93— 111.) 3°. handelt RIENSTRA over *de goede trouw*, *met welke* EUSEBIUS *zijne bronnen gebruikt heeft*. Hij heeft dus de bronnen, zoo als hij ze gevonden heeft, aan zijne lezers medegedeeld, zonder dezelve met eigene bijvoegſelen te vermeerderen, zonder verminking of vervalſching. Dit is van te meer gewigt, hoe duidelijker het is, dat hij verklaart, de woorden dier bronnen zelve te bezigen. Dit wordt verder (pag. 112—129) met voorbeelden geſtaafd, zoodat ook hier EUSEBIUS verdedigd wordt tegen de beſchuldigingen, te dezen opzigte tegen hem ingebragt. Doch dit kunnen wij nu niet uitvoeriger mededeelen.

Doctor PROES behandelt een ander onderwerp, dat

op zichzelve niet minder gewigtig is, maar hetwelk een beknopter verslag in dit Tijdschrift toelaat. EICHHORN, HEINRICHS en later S. G. FRISCH betwijfelen den apostolischen oorsprong der Redevoering, welke PAULUS in *Pisidisch Antiochië* gehouden heeft, en welke LUKAS mededeelt *Hand.* XIII: 16—41. Ook DE WETTE, hoewel minder stout, beweert, dat LUKAS de gezegden des Apostels eenigzins heeft uitgewerkt. Dat het geschiedkundig gezag van LUKAS, die deze Redevoering uitdrukkelijk aan PAULUS toekent (vs. 16), gehandhaafd worde, is van het uiterste gewigt, omdat, bij zulke gissingen, niet enkel de waarde dezer Redevoering geheel verloren gaat, maar evenzeer alles onzeker wordt gemaakt, wat dezelfde berigtgever LUKAS in het *Evangelie* zoo wel, als in de *Handelingen der Apostelen*, heeft opgegeven als woorden van anderen. Dit is het voorname doel, dat PROES, met deze zijne *Disputatie* beoogd heeft, bij hetwelk dus minder eene kritische en exegetische behandeling van elk woord dier Redevoering gevorderd werd. Intusschen heeft hij met regt zich hiervan niet geheel onthouden, maar in het eerste deel der *Disputatie* (pag. 6—43) zulk een *overzigt* gegeven dezer Redevoering, dat, met vermijding van tijdrekenkundige verschillen, volgens de wetten van oordeel- en uitlegkunde, de woorden dezer Redevoering het noodige licht ontvangen, en de voortreffelijkheid van het stuk zelve met een enkel woord wordt aangewezen. Dit algemeene moge hier voor beknopte opgaaf gelden! Uit den aard der zaak is het duidelijk, dat hier geene bijzonderheden kunnen medegedeeld worden. Eenigzins uitvoeriger zullen wij zijn over het tweede deel der Verhandeling, in hetwelk PROES (pag. 44—135) aantoont, *dat deze Redevoering werkelijk aan* PAULUS *moet worden toegeschreven.* Hetgeen Doct. RIEHM, in *Dissert. de fontibus Actt. App.*, slechts kon aanstippen, is hier uitvoerig aangewezen, zoo als vroeger door Doct. METELERKAMP ten opzigte van *Hand.* XX: 18 volgg. gedaan was. — Na vooraf (§ 1) den staat

ningen, *bij* M. Smit. 1835. *In kl. 8vo. XII en* 310 *bl. f* 2-40.

Wat mogen en moeten wij verwachten van de op handen zijnde algemeene Synode der Nederlandſche Hervormde Kerk? Te Groningen, *bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo.* 22 *bl. f* :-30.

Raad en Opwekking aan Hervormde Christenen van verſchillende denkwijzen, *ter bevordering van eene wenſchelijke eensgezindheid. Te Utrecht*, *bij* L. E. Bosch. 1835. *In gr. 8vo.* 42 *bl. f*:-40.

Kort Verſlag van het zoo geruchtmakend gedrag des afgezetten Predikants H. P. SCHOLTE, *in de Hervormde Gemeenten Doeveren*, *Genderen en Ganſoijen*, *door een' Vriend der Waarheid en des Vredes. Te Utrecht*, *bij* L. E. Bosch. 1835. *In gr. 8vo.* 17 *bl. f* :-25.

Handelingen van het Klasſikaal Beſtuur van Heusden, *omtrent den gewezen Predikant* H. P. SCHOLTE, *en zijne aanhangers*, *door* C. W. PAPE, *Scriba van het Beſtuur en Predikant te Heusden. II Stukken. Te 's Gravenhage*, *bij* de Erven Doorman. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen* 229 *bl. f* 1-70.

Adresſen ingediend door de Gemeente Jeſu Christi te Amſterdam, *welke zich om der conſcientie wille heeft afgeſcheiden van het ſedert* 1816 *beſtaand Hervormd Kerkgenootſchap. Met eene Voorrede door* H. P. SCHOLTE, *Bedienaar des Goddelijken Woords. Te 's Gravenhage*, *bij* J. van Golverdinge. 1835. *In gr. 8vo.* 23 *bl. f* :-25.

Wij voegen deze ſtukken bij elkander, omdat zij allen eenige betrekking hebben tot de treurige woelingen in de

Nederlandsche Hervormde Kerk, waarover wij ons evenwel niet in het breede meenen uit te laten.

Bij den grooten ophef, dien sommigen thans weder van de wijsheid en heiligheid der beruchte Synode van *Dordrecht* en derzelver bepalingen maken, heeft de ons onbekende en zich waarschijnlijk onder verdichten naam onbekend houdende Schrijver van No. 1, in deze *Bloemlezing*, verscheidene meer of minder bekende anecdoten onder eenige rubrieken bijeenverzameld, om daaruit te bewijzen, dat er op die voortreffelijkheid gansch niet zoo hoog in alles te roemen viel, en er ook uit dien hoofde weinig reden is, om het gezag dier Kerkvergadering op nieuw te doen heerschen. — In de hoofdzaak is Rec. het wel met den Schrijver eens, en prijst hij gaarne deszelfs goede bedoeling, en de hiertoe genomene moeite; maar met dit al meent hij, dat dit middel, zoo als het hier aangewend wordt, niet volkomen dienstig tot verbetering is: hij begrijpt wel, dat de zucht en poging van sommigen, om alles, wat door Prins MAURITS en de Contraremonstranten gedaan is, hoog te verheffen, bij anderen wel eens den lust opwekken kan, om, bij tegenstelling, van die zijde aan het licht te brengen, wat inderdaad geen daglicht verdragen kan; maar nogtans kan hij het ter wederzijden geenszins voor goed houden, die oude veeten met bitterheid te vernieuwen: hij zou die Dordsche Vaders, met hunne zeker niet zeer Christelijk door hen behandelde Ambtsbroeders, liever maar laten rusten, en alleen, volgens het eenvoudige Evangelie, met vrijen Protestantschen zin vragen: wat is waarheid? en wat vorderen thans wijsheid en liefde? Ware alles hier nog meer met die grondigheid en bezadigdheid, waarvan men in de zeer lezenswaardige *Narede* blijken ziet, behandeld, en meer tot één historisch en beredeneerd geheel, dat tot die slotsom heenleidde, uitgewerkt, het zou misschien tot het doel, dat de Schrijver zich voorstelde, nog nader gebragt, en nog meer nut gedaan hebben;

hoewel men het daarom nu niet als geheel nutteloos behoeft ter zijde te leggen.

Het antwoord, dat de ongenoemde Schrijver van No. 2 geeft op de vraag, die hij opwerpt, is: De Kerkleer te herzien, als zijnde het eenige en voldoende redmiddel uit de tegenwoordige moeijelijkheden; of, zoo dit onuitvoerlijk mogt schijnen, de verklaring vast te stellen, dat „de Leeraars, zonder eenigen verderen band „ of bepaling, enkel en alleen gehouden zullen wezen „ niets te leeren of te prediken, hetwelk mogt strijden „ tegen de zuivere leer en den waren geest des Chris- „ tendoms." — Rec. verwerpt dit laatste naar de stof wel niet, maar of het in dien vorm thans nog wel raadzaam te achten zij, betwijfelt hij: intusschen verblijdt hij zich, dat de Synode der Hervormden aan de petitiën van alle zulke adressanten, als op eene nadere verklaring te dezer zake, maar in eenen geheel anderen geest, aangedrongen hadden, geen gehoor gegeven heeft. — Voor het overige doet hij hulde aan de goede bedoeling des Schrijvers, offchoon in deszelfs donker inzien van sommige zaken niet volkomen deelende; maar hij vindt het niet noodig, omtrent eene zaak, waarover alreede zoo veel, ja misschien te veel geschreven is, hier breeder uit te weiden.

Hetzelfde kan Rec. over 't algemeen zeggen ten aanzien van No. 3, waarin een andere ongenoemde de verschillende partijen, tusschen welke hij zelf zoo wat midden door zoekt te gaan, tot bedachtzaamheid, vrede en liefde raadt. Eene werkelijke affcheiding en scheuring keurt de Schrijver met reden hoogelijk af, en laakt de handelwijze der genen, die daarop doelen en daarom woelen, als onberaden en onwettig. Ook den genen, die den vrijheidszin in het godsdienstige naar zijn inzien overdrijven, en den gematigden, onder welke hij zichzelven rangschikt, spreekt hij behartigenswaardige woorden toe. Met alles kan Rec. wel niet evenzeer instemmen; maar hij wil dit, om het goede oogmerk niet

te verhinderen, niet in bijzonderheden aanwijzen. Hoe echter dezelfde Schrijver, die zegt, dat „ de formulie„ ren geen onbepaalde en altijd kracht houdende regelen „ van het geloof der Hervormden zijn," op dezelfde bladzijde zeggen kan, dat „ zoodanige ter aankweeking „ van rust en orde, zoo wel als tot bevordering van „ eenheid des geloofs, ook nu nog noodig zijn," betuigt Rec. niet te begrijpen. Ware het hier de plaats, dan zou hij uit de Gefchiedenis en de ondervinding kunnen bewijzen, dat zij daartoe nooit gediend hebben, en uit den aard der zaak, dat zij daartoe nooit, en thans veel minder dan ooit kunnen dienen: doch hierover is, zoo hij zich wèl herinnert, in het Tijdfchrift, de *Godgeleerde Bijdragen*, niet lang geleden, het noodige goed gezegd, waartoe hij desbegeerigen verwijzen wil.

De beide *Verflagen*, in No. 4 en 5 te vinden, zijn met bezadigdheid en befcheidenheid, en, zoo veel Rec. kennis van die zaken draagt, zonder er zelf eenigzins in betrokken te zijn geweest, naar waarheid gefchreven. De ongenoemde Steller van het eerfte heeft wèl gedaan, met het Publiek omtrent het gebeurde, waarvan men toen of niets dan bij geruchte, of alleen door SCHOLTE wist, hoofdzakelijk in te lichten; en volgens deszelfs wensch dient het later uitgekomen *Verflag*, door den Heer PAPE in zijn 1fte Stuk gegeven, met de daartoe behoorende authentieke *Bijlagen* in het 2de Stuk, om de waarheid van het medegedeelde volkomen te bevestigen en nader op te helderen. — Voor een uittrekfel zijn deze ftukken niet wel vatbaar; en zij verdienen ook in hun geheel gelezen te worden, om zich met de ware toedragt van zaken bekend te maken. Men zal er dan onder anderen uit zien: 1. Dat SCHOLTE de eerfte en eenige oorzaak geweest is, dat eene rustige en weltevredene Gemeente in onrust en onwettigen opftand tegen het wettige en te voren altijd door haar erkende Beftuur gekomen is, en dat hij zich geen lage middelen gefchaamd heeft, (zoo als b. v. het laten teekenen van eene menigte kinderen, onder welke zelfs van 12, 9 en

6 jaar, op zijne zoogenaamde akte van affcheiding) om zijn doel te bereiken. — 2. Dat de Kerkelijke Besturen, met alle geduld en zachtmoedigheid, somtijds misschien tot overdrijvens toe, zich eerst alle moeite, om hem langs den weg van redelijke overtuiging tot zijnen pligt te brengen, gegeven, en voor het overige allezins wettig en pligtmatig in deze zaak gehandeld hebben. — 3. Dat elk redelijk en Christelijk denkend mensch zich schamen moest, zich door zulk eenen jongen woelgeest te laten wegslepen, om zich tegen hunne wettige Overheid te verzetten, en aan goede orde en liefde en vrede grootelijks afbreuk te doen.

Die woel- en scheurzieke gezindheid blijft intusschen nog voortgaan, en hier en daar een onrustig hoofd zich bemoeijen, om haar te bevorderen. Hiervan draagt het stukje No. 6 blijken, welks titel te curieus is, om er niet een oogenblik bij stil te staan. „*Adressen ingediend door de Gemeente* JESU CHRISTI *te Amsterdam*"... JESU CHRISTI! deze oude Latijnsche verbuiging van een' eigen naam klinkt zekerlijk stichtelijker, dan het nieuwerwetsche *van* JEZUS CHRISTUS, en daarom schrijft ook SCHOLTE: „de waarheid, zoo als die „in CHRISTO is," „het jok JESU CHRISTI" enz.: wij voegen hier echter nevens, dat hij dit wel eens vergeet, en schrijft: „het kruis *van* CHRISTUS," voor CHRISTI; en dat hij zoo ook, om zich gelijk te blijven, andere vreemde namen, die hier voorkomen, insgelijks had moeten verbuigen! —.... „*welke zich* „*om der conscientie wille*" — *Conscientie!* dit houdt men zeker voor verstaanbaarder of krachtiger dan *geweten?!* nu, zoo iets is wel eens wijzer' gebeurd! —.... „*heeft afgescheiden*" (toen, zoo Rec. wèl meent te weten, ten getale van naauwelijks *dertig!!*) „*van het* „*sedert* 1816 *bestaand Hervormd Kerkgenootschap:*" eene openbare en grove historische onwaarheid, waarmede de toongevers van den onrustigen aanhang de onkundige menigte zand in de oogen werpen, en die zij haar overal laten napraten! Er bestaat in het Koning-

rijk der Nederlanden geen ander Hervormd Kerkgenootschap, dan dat, welk aldaar, sedert den tijd der Kerkhervorming in de 16de Eeuw, bestaan heeft, en dat in 1816, vrij wat beter dan in 1618 en 1619, in zijne leer Protestantsch vrij en onverlet gelaten is, maar eene nieuwe form van Kerkbestuur ontvangen heeft, en dienvolgens wettig georganiseerd, en door Z. M. onzen Koning, wien het met blijdschap als zijn eerste Lid eerbiedigt, als zoodanig erkend en bekrachtigd is. Het jammert ons, dat wij ten aanzien van menschen, die zich nog Protestanten willen noemen, zoo moeten spreken; maar het is niet anders: wie zich van zulke Jezuitsche streken bedient, moet in al zijn Jezuitismus ten toon gesteld worden. — „*Met eene Voorrede door* H. P. SCHOLTE, *Bedienaar des Goddelijken Woords.*" Eilieve! op wat grond geeft zich toch SCHOLTE thans nog dezen titel? hij is immers door het Kerkbestuur der Hervormden wettig afgezet. Ja maar, zal hij zeggen, hiervan heb ik mij reeds te voren afgescheiden; dit erken ik niet; dit is onwettig. Wel nu, dan vervalt hiermede ook zijn radicaal van *Bedienaar des Goddelijken Woords*, daar dit hem door niemand anders dan door dat Kerkbestuur, in 1832, gegeven is, en hij daalt tot het gewone peil van leek; ja hij daalt beneden nul, want hij is zeker lang na 1816, naar de verordeningen van datzelfde Kerkbestuur, tot lidmaat aangenomen en openlijk bevestigd, en heeft als zoodanig plegtig beloofd, zich aan deszelfs kerkelijke tucht te zullen onderwerpen, maar nu door zijne eigene geheel tegenstrijdige daad zijn lidmaatschap werkelijk opgeheven.

Wilde Rec. aldus voortgaan, met het stukje zelf, dat dien schoonen titel draagt, te commentariéren, hij zou welligt een tegenstuk kunnen schrijven, grooter dan dat geheele pamflet zelf; doch waartoe dit? uit den klaauw kent men den leeuw; het volgende möge dus genoeg zijn! — Wat eigenlijk de voorname inhoud der *Voorrede* is, die ruim een derde van het geheele boeksken beslaat, is moeijelijk te zeggen. Vooreerst en vóór alle

dingen althans vertelt SCHOLTE daarin aan zijne „ Landgenooten," (dus aan alle Protestanten niet alleen, maar ook aan Roomschkatholieken, Israëlieten enz.) dat hij „ met de afgefcheidenen te Amfterdam in „ aanraking gekomen is, en niet geaarfeld heeft, om de „ uit hun midden gekozene Ouderlingen en Diakenen te „ bevestigen, aan de kinderkens der geloovigen het „ bondzegel des H. Doops te bedienen, en in hun midden het woord Gods te verkondigen;" verder, dat de genen, die zich dus affcheiden, geene kwade bedoelingen hebben; dat zij verdrukt worden; dat zij zich moeten wachten voor „ rondreizende vreemdelingen, die „ zich in de Gemeenten willen indringen," (dus ook voor hemzelven?!) en verder nog zoo eenige toefpraken en uitweidingen, die geen vasten koers, maar het, van het eene half-lidteeken tot het andere, ten minfte pratend houden, en met verfcheidene Bijbelplaatfen — gepast of ongepast — doormengd zijn. Een paar zonderlinge ftaaltjes van het laatfte! Bl. 5: „ *Acht het voor* „ *groote vreugde wanneer gij in vele beproevingen geleid wordt; want de beproeving uwes geloofs, welke* „ *veel kostelijker is als die des gouds, werkt eene on-* „ *berouwelijke bekeering tot zaligheid.*" Wie zich nu hierbij de drie plaatfen herinnert, waaruit deze woorden zijn zamengebragt, JAC. I: 2, 1 PETR. I: 7 en 2 *Cor.* VII: 10, en dezelve in de oude Overzetting oplettend naleest en vergelijkt, zal de fchoone manier van aanhalen van den Heer SCHOLTE gewis bewonderen! — Het flot der *Voorrede*, nadat de Schrijver gefproken heeft van „ onzen getrouwen God en Zaligmaker, die zijn Gemeente" enz, eindigt aldus: „ en „ die, hoe tot nog toe ook in zijne ledematen vervolgd „ en onderdrukt, *tot zijner tijd vertoonen zal de za-* „ *ligen en alleen machtigen Heere, de Koning der Ko-* „ *ningen, ende de Heer der Heeren: die alleen onfterf-* „ *lijkheid heeft, en een ontoegankelijk licht bewoont:* „ *den welken geen mensch gezien heeft, noch zien kan:* „ *welken zij eere, ende eeuwige kracht! Amen!*" Hier-

mede nu I TIM. VI: 15, 16 in de oude Overzetting opmerkzaam vergelijkende, ziet men wel, dat SCHOLTE hier, gelijk boven en elders, de woorden des Bijbels letterlijk naar dezelve, ook in ſpelling, aanhalen wil, doch hierop nog niet zeer vast of naauwkeurig is; maar er blijkt ook uit, dat hij of deze plaats niet verſtaat, of niet weet, waartoe hij ze aanhaalt, of misſchien geen van beide: bij PAULUS dezelve aldaar vertaald lezende, (en hoe veel meer nog in het Grieksch!) ziet de oplettende terſtond, wat „ de zalige en alleen „ magtige Heer tot zijner tijd vertoonen zal," namelijk „ de verſchijning onzes Heeren Jezus Christus," en welk eenen goeden en ſchoonen zin dit aldaar geeft; maar zoo, als deze woorden in den zamenhang bij SCHOLTE aangehaald ſtaan, is het *onzin:* dit heet dus Bijbeltaal ſchrijven! Doch het is ook zoo gemakkelijk niet voor een jong mensch, de rol van den ouden goed te ſpelen, en den antieken toon in alles terſtond te vatten! Het is waar, *mundus vult decipi;* maar wie daarbij zegt: *decipiatur ergo!* hoe noemt men dien?

Wat nu de *Adresſen*, in dit ſtukje vervat, aangaat, het eerſte is van twee zich noemende Ouderlingen en twee zulke Diakens der afgeſcheidenen, aan Z. M. den Koning gerigt, en, na zeer langwijlige voorafredenen en onbepaalde en onbewezene klagten over de Amſterdamſche Leeraars, over de Kerkbeſturen, over de Regtbanken enz., eindelijk verzoekende, om als afgeſcheidene Gemeente te worden gehandhaafd, en vergunning te hebben tot het ſtichten van een eigen kerkgebouw. Het tweede is een dergelijk van een' dier vier onderteekenaars, zekeren Makelaar N. OBBES, aan de Regering van *Amſterdam* verzoekende, om door de Politie niet gehinderd te worden in de Godsdienstoefeningen te zijnen huize; waarop dadelijk een antwoord, hier mede geplaatst, van gemelde Regering gevolgd is, „ hem zoo voor zich als anderen ten allerernſtigſte vermanende, zich, vóór het bekomen van de vereischte autoriſatie, van alle zoodanige bijeenkomſten te onthouden, en daar-

toe geene bij de Wet ftrafbare ftappen te doen." (*) — Rec. onthoudt zich van de vele aanmerkingen, welke hij op die Adresfen zou kunnen maken, daar hij reeds met blijdfchap gezien heeft, en het weldra bekend genoeg zal zijn, met hoe gevoelig leedwezen en regtmatige afkeuring onze waardige Koning alle zoodanige Adresfen befchouwt, en, hoewel even verre, als het Kerkelijk Beftuur der Hervormden, van allen geloofsdwang zijnde, nogtans even min gezind is, om toe te geven aan woelingen, die, door allerlei drogredenen onderfteund, de verderfelijkfte gevolgen kunnen naar zich flepen. — Liever dus nog een paar ernftige woorden ten flotte! *Vooreerst:* Gelijk het der Nederlandfche en bijzonder der ftuderende Jongelingfchap over het algemeen in onze dagen tot eere verftrekt, dat zij zich in het ftaatkundige, door eenen rustigen en aan de wettige Regering onderworpen' zin, van die in fommige andere landen onderfcheiden heeft, zoo is het te wenfchen, dat zij dienzelfden zin ook in het godsdienftige en kerkelijke moge behouden en betoonen. Maar des te meer ftrekt het ook tot fchande van enkele jonge lieden, zoo als een SCHOLTE, BRUMMELKAMP en andere dergelijke, dat zij, die naauwelijks een of twee jaren in de dienst der Kerk geweest zijn, zich tegen de oudfte, verftandigfte en allezins achtingwaardigfte Mannen verzetten, met eene aanmatiging, verwaandheid en bitterheid, die, al hadden zij ook het grootfte gelijk in hunne zaak, hun, als jonge menfchen, nog zeer kwalijk zou ftaan: doch het fchijnt, dat er onder hen zijn, die wel weten, dat zij niet op de hoogte ftaan, om met hunne voortreffelijkfte tijdgenooten *vooruit* te kunnen, en er nu hunnen roem in zoeken, om anderen met zich een paar eeuwen *achteruit* te werken; die, geene kans ziende, om zich *beroemd* te maken, er zich op toeleggen,

(*) Dit antwoord ftaat hier gecontrafigneerd door W. J. BENTE: eenen Secretaris van *Amfterdam* van dien naam kennen wij niet: heeft de Heer Makelaar dit misfchien uit W. J. BACKER gelezen?

om *berucht* te worden. — *Ten andere:* De genen, die thans, en dit zoo zeer ten onregte, over geloofs- en gewetensdwang klagen, en door hun afscheidingsgewoel de gemoederen opruijen, weten waarlijk niet, van welken geest zij zijn; van eenen geest, geheel strijdig met dien van het Evangelie in het algemeen, en van het Protestantisme in het bijzonder. Zij bedenken niet, dat zij, door hunne geloofsgenooten te willen terugdringen tot de onbepaalde aanneming van vroegere menschelijke bepalingen der Godsdienstleer, alsof die in alles met Gods Evangeliewoord overeenstemden, aan de Stellers van dezelve, zij mogen dan Hervormers, of bijzondere Leeraars, of nationale Synoden heeten, een onfeilbaar of althans verstand- en geweten-bindend gezag toeschrijven, dat hun even min toekomt, als aan het Concilie van *Niceë* of van *Trente;* en dat zij dus zichzelven en anderen een juk van geloofs- en gewetensdwang opleggen, dat noch onze Vaders noch wij hebben kunnen dragen. Zij bedenken niet, dat zij, door hunne stellingen en handelwijze, zekere soort van Roomschkatholieken grootelijks in de hand werken; niet zulken verlichten en edelgezinden, als de Schrijver van: *De Roomschkatholieke Kerk, zoo als zij is*, enz. en dergelijken, zoo als wij gelooven en hopen, dat er in verschillende mate nog velen zijn; maar den vrienden van Pauselijke Hierarchij en Jezuitendom, die zich in deze verdeeldheden onder de Protestanten verheugen, die in de woel- en scheurzuchtige verlangens van sommigen derzelven eene overhelling zien (en hierin ten minste zien zij niet geheel mis) tot het geloof aan een onfeilbaar kerkelijk gezag en eene alleen zaligmakende Kerk, zonder hetwelk zij meenen, (doch, o ijdele waan! zegt, op goede gronden, de echte Protestant) dat zelfs het Protestantisme niet bestaan kan, maar naar zijnen ondergang neigt, en zich den overgang tot de alleen rust belovende Moederkerk voorbereidt: den zoodanigen werken *zij* in de hand, die zich van eenig bestaand Protestantsch Kerkgenootschap afzonderen en verwijderen, in plaats van zich, zoo

als vooral thans aller belang is, in waarheid en liefde zoo naauw mogelijk aaneen te fluiten. Steller van dit verflag grijpt deze aanmerkingen niet in kamerbefpiegeling uit de lucht; maar zijne kennis van hetgene, dat er desaangaande door de bedoelde Roomschkatholieken gezegd en gefchreven wordt, geeft hem hiertoe allen grond; en zijne belangftelling in de zaak der Evangelifche waarheid en vrijheid verpligt hem, om zijn hart hiervan te ontlasten, en zijnen Medeprotestanten, met de woorden van ons aller Meester, toe te roepen: *Wie ooren heeft, om te hooren, die hoore! — Hebt zout in uzelven, en houdt vrede onder elkander!*

De jonge Christen; of eene gemeenzame onderwijzing in des Christens pligt. Door JACOB ABBOTH, *Hoofdonderwijzer in de School van den Berg Vernon, te Boston in Amerika. Uit het Engelsch vertaald door* ADR. VAN DEINSE, *Emeritus Predikant van Ostende en Nieuwpoort. Te Rotterdam, bij* Menfing en van Westreenen. 1834. *In gr. 8vo. XX en* 388 *bl. f* 3-60.

Wij moeten beginnen met verfchooning te vragen, dat dit voortreffelijke werk zoo geruimen tijd naar aankondiging en beoordeeling op onze fchrijftafel heeft liggen wachten. Nu het eene, dan het andere verhinderde ons hierin; doch het werk ftaat ook niet gelijk met zoo vele anderen, die flechts voor eenen korten tijd eenig belang kunnen inboezemen, maar, eenmaal gelezen, weldra worden vergeten, of verdrongen door andere boeken, die op hunne beurt weder voor nieuwen toevoer plaats moeten maken. Integendeel, wij wenfchen, dat dit gefchrift van een blijvend gebruik zij; en in zooverre is het misfchien beter, dat het wordt beoordeeld, eerst nadat het reeds eenigen tijd in den boekhandel en, hopen wij, ook in de handen van belangftellende Godsdienstvrienden geweest is. De Schrijver, door geene andere gefchriften, zoo-

veel wij weten, aan onze landgenooten bekend, heeft zijn onderwerp van alle kanten bezien; hij toont op elke bladzijde, de behoefte van „jonge Christenen" te kennen, heeft zich blijkbaar eerst na het verwerven van eenen rijken ſchat van menſchenkennis aan het ſchrijven gezet, en dit ten uitvoer gebragt los, maar zonder wanorde; geregeld, zonder ſtijfheid; eenvoudig, zonder kinderachtigheid; ſierlijk, zonder woordenpraal; verſtandig, zonder wijsgeerige beſpiegeling; gemoedelijk en Christelijk, zonder dweeperij. Hij begint (om toch *iets* van den inhoud te zeggen, dien de rijkdom der zaken ons verhindert volledig op te geven) met eene opregte en volkomene belijdenis van zonden aan te prijzen; wijst vervolgens op Jezus Christus, als op den Verloſſer, en handelt verder over de kracht van, het vereischte gemoedsbeſtaan bij, de opregtheid en den ernst in het gebed; bepaalt bij de gevolgen van pligtverzuim; ſpreekt over het wankelen in het betrachten van Christelijke verpligtingen, met aanwijzing der algemeene oorzaken, door welke men een „bijna Christen" blijft; gewaagt van bezwaren in de Godsdienst; levert bewijzen voor de waarheid van het Christendom (fraai, maar hier misſchien in die breedvoerigheid, bijna honderd bladzijden, minder op zijne plaats); prijst oefening in den Bijbel aan door verſcheidene hulpmiddelen, waarvan ons ſommige geheel nieuw waren; wijst het regte gebruik aan van den dag des Heeren; geeft onderwijs aangaande de zelfbeproeving; doet de ware vordering in godzaligheid kennen in onderſcheidene opzigten, en beſluit met hartelijke vermaningen en wijze beſturingen. Rijke overvloed van zaken, kracht van betoog, gemoedelijkheid van voordragt, zuiverheid van ſtijl en dergelijke zijn loffelijke eigenſchappen van dit werk; maar die heeft het met vele andere ascetiſche ſchriften gemeen; — wat het echter van alle ons bekende onderſcheidt, en de bijzondere waarde van het boek uitmaakt, is, bedriegen wij ons niet, dit, dat het ieder oogenblik voorbeelden bij de hand heeft, die de zaak duidelijk en aanſchouwelijk maken; voorbeelden, uit het

dagelijksche leven genomen, geschikt, om de waarheden en pligten, die behandeld worden, te dieper in het gemoed te prenten.

De Vertaler, die alzoo in zijne rust nog ten nutte zijner landgenooten werkzaam is, berigt, eene uitgave gevolgd te zijn, bezorgd door het Engelsche Godsdienstig Traktaatgenootschap, die eene *verkorte* genoemd wordt. Echter vreest hij, dat de voordragt van sommige zaken nog wat al te lang zal schijnen; hetgeen dan ook de voornaamste aanmerking is, die wij op het werk hebben. De vertaling is vloeijend; de uitvoering zindelijk. Jammer maar, dat de prijs van *f* 3-60, ofschoon anders voor het boek niet te hoog, denkelijk bij velen een beletsel zal zijn tegen het aanschaffen. Wij zouden daarom den Eerw. VAN DEINSE wel durven aanraden, om het werk nog aanmerkelijk te verkorten, ten behoeve van eene andere klasse van lezers, dan in wier handen het nu komt, wanneer het *zevende* Hoofdstuk, hoe schoon ook, er voor dit doel grootstendeels in zou kunnen gemist worden. Dit geschrift stichte intusschen veel nut in huisgezinnen en jeugdige harten! Het heeft ons, (om dit in het voorbijgaan te zeggen) inzonderheid in het geven van voorbeelden, reeds meer dan ééne dienst voor het katechiseren bewezen. Het is, met één woord, een regt *miscens utile dulci*.

Handboek der Analytische Scheikunde van H. ROSE, *naar de derde Uitgave vertaald door* J. E. DE VRIJ, *Apotheker te Rotterdam, met eene Voorrede van* G. J. MULDER *en Bijvoegsels des Schrijvers. Iste Deel. Te Rotterdam, bij* P. H. van den Heuvell. 1835. *In gr. 8vo. f* 6-65.

Toen de Heer MULDER vóór een paar jaren den wensch uitte, dat eene goede vertaling van het *Leerboek der Scheikunde* van BERZELIUS zoude worden uitgegeven, was men er verre van af om te gelooven,

dat immer eene poging van dien aard zoude opnemen. De uitkomst heeft het tegendeel bevestigd, en de zoo moedig ondernomene als voortreffelijk uitgevoerde vertaling van genoemd werk is reeds het algemeene hand- en leerboek geworden voor elk, die in ons land Scheikunde op eene goede wijze wil gaan beoefenen.

Deze welgeſlaagde poging gaf den Uitgever moed en lust, om het wetenſchappelijk publiek in ons land vertalingen van andere ſcheikundige buitenlandſche werken aan te bieden. Het boven gemelde werk van ROSE werd, op aanraden van den Heer MULDER, na de uitgaaf van het werk van BERZELIUS, het eerst en meest geſchikt daartoe geoordeeld. De Heer J. E. DE VRIJ heeft dien arbeid wel op zich willen nemen. Hetgeen hij als Scheikundige reeds verrigt heeft, is genoeg bekend, en zoo wel in de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenſchappen*, vroeger uitgegeven door VAN HALL, VROLIK en MULDER, als in het *Natuur- en Scheikundig Archief*, dat nu door MULDER alleen uitgegeven wordt, te zien; het doet hem evenzeer, als de hier te vermelden arbeid, kennen als den leerling van eenen man, die allen, welke hem omgeven, met denzelfden gelukkigen ijver voor wetenſchap en onderzoek bezielt.

De vertaling is tot hiertoe op eene allezins lofwaardige wijze ten uitvoer gebragt. De vergelijking van het werk van ROSE met de vertaling van DE VRIJ kan dit aan elk, die zich de moeite geven wil het na te gaan, aantoonen.

Het boek van ROSE handelt over de ontledende Scheikunde; dat is, de Scheikunst in den eigenlijken zin, de kunst om zelfſtandigheden zuiver af te zonderen. Tot aanleering van dit deel der wetenſchap beſtaat in onze taal niets, en de uitgaaf dezer vertaling moet alzoo den beoefenaren der Scheikunde aangenaam zijn. Het is vooral aan te bevelen aan de eigenaars van het Leerboek van BERZELIUS, in hetwelk dit deel der Scheikunde niet opzettelijk is behandeld.

In de eerste Afdeeling wordt gehandeld over de verhouding der enkelvoudige ligchamen en van derzelver enkelvoudige verbindingen tot *reagentia*. Hier komen voor, ten eerste: *bases;* ten tweede: zuren; ten derde: enkelvoudige ligchamen. De tweede Afdeeling bevat eene handleiding tot qualitatief onderzoek.

De aard van het werk en van dit Tijdschrift maken het van zelf ondoenlijk, hier over den zakelijken inhoud uit te weiden. De naam van ROSE, bij de Nederlandsche Scheikundigen ongetwijfeld algemeen bekend, het ten derdemale uitgeven van het werk in *Duitschland*, en de keurige Voorrede van den alom geachten Scheikundige G. J. MULDER, moeten genoeg tot waarborg voor de hooge waarde en het algemeen nut van dit werk verstrekken.

De vijfde aflevering zag reeds het licht, en hiermede is het eerste deel voltooid. De bijvoegsels, door ROSE aan DE VRIJ verstrekt, zijn achter de afleveringen, waartoe ze behooren, gevoegd.

Uitvoering, druk en papier verdienen alle aanbeveling.

Wij eindigen deze korte aankondiging met den wensch, dat een ruim debiet den Uitgever in deze belangrijke onderneming moge ondersteunen, en dat vele Artsenijbereidkundigen bij ons, even als DE VRIJ doet, mogen toonen, dat men een beoefenaar der natuurkundige wetenschappen en een goed, kundig, naauwgezet Apotheker tevens kan wezen.

Grondbeginselen der Plantenkunde. Uit het Engelsch, door N. B. MILLARD. *Opgehelderd met onderscheidene Houtsneefiguren. Te Amsterdam, bij* de Gebr. Diederichs. 1835. *In kl. 8vo.* 141 *Bl. f* 1-20.

Dit boekje kan in zoo kleinen omvang natuurlijk slechts de allereerste beginselen der Botanie bevatten. Intusschen behelst het meer, dan men zou vermoeden, en zeker meer, dan gewoonlijk in dergelijke geschriften te

vinden is. De oorſpronkelijke Schrijver, wiens naam niet genoemd is, heeft van de nieuwſte hulpmiddelen der wetenſchap, vooral in *Engeland*, kennis genomen; en vele gebruikte termen worden door weluitgevoerde houtſneefiguren, op de bekende wijze der *Engelſchen* tusſchen den tekst ingelascht, opgehelderd. De ons onbekende Vertaler verdient dus dank voor zijnen over het geheel goed gelukten arbeid; kleine aanmerkingen houden wij thans terug. Het werkje zal ongetwijfeld nut ſtichten, en wij wenſchen, dat het in veler handen kome, om de beoefening der wetenſchap algemeener in ons Vaderland te maken, dan zij, helaas! tot nu toe is.

Tafereel van het Heelal, enz. Door J. G. SOMMER, *Hoogleeraar te Praag. IIIde Deel: Beſchrijving van de vloeibare oppervlakte des aardbols. Met Platen. Uit het Hoogduitsch vrij vertaald. Te Amſterdam, bij* Gebr. Diederichs. *In gr. 8vo. X*, 531 *bl. f* 5-50.

Het verblijdt ons, dat de onderneming, om onze taal met dit werk van den Hoogleeraar SOMMER te verrijken, dien bijval vindt, welke den uitgever in ſtaat ſtelt, om dezelve voort te zetten. Vooral ook daarom kondigen wij met genoegen de voortzetting dezer uitgave aan, wijl de inhoud van dit werk hoogstbelangrijk is voor zoodanige klasſe van lezers, die niet altijd in de gelegenheid zijn, om hetzelve in het oorſpronkelijke te lezen. Na in de beide vorige deelen gehandeld te hebben over het wereldſtelſel in het algemeen, en over de vaste oppervlakte der aarde, is het de vloeibare oppervlakte van den aardbol, welke in dit deel beſchreven wordt.

In Hoofdſt. I—V wordt gehandeld *over het Water in het algemeen.* VI—XII. *Over de Bronnen, warme Bronnen en Minerale Wateren.* XIII—XV. *Over de Rivieren.* XVI—XVIII. *Van de Watervallen en eenige andere merkwaardigheden der Rivieren.* XIX—XXI. *Van de Meren, Moerasſen en Poelen.* XXII—XXVIII. *Overzigt der voornaamſte Wateren in alle vijf Werelddeelen, en Grondgebied der Ri-*

vieren. XXIX. *Van de Zee, hare grootte en verschillende hoogte.* XXX—XXXII. *Over het Zeewater.* XXXIII—XXXV. *Van de Warmte en het bevriezen der Zee.* XXXVI—XXXIX. *Van de bewegingen der Zee, Golven of Baren, stroomingen der Zee; van de Ebbe en Vloed; van de Maalstroomen der Zee.* XL—XLIV. *Algemeene Beschouwing der Zee, volgens hare hoofd- en bijzondere deelen; de Noordelijke IJszee, de Zuidelijke IJszee, de Westelijke Oceaan, de Zuidelijke Oceaan, de Oostelijke of groote Oceaan.*

Dat het ook in dit deel evenmin, als in de vorigen, aan stof tot aangenaam onderhoud ontbreekt, blijke onder anderen uit het volgende, hetwelk wij overnemen, van hetgeen de Schrijver mededeelt over het bevriezen der zee: „Meestal vertoonen de ijsbergen en ijseilanden een zonderling, niet zelden een schilderachtig tafereel. Ross zag een' dergelijken ijsberg, door welken eene groote poort scheen gehouwen te zijn. Bovendien draagt de fraaije schakering der kleuren, welke de breking der zonnestralen over deze ijsgevaarten verbreidt, zeer veel bij, om het schouwspel betooverend schoon te maken. De koene zeevaarder wordt hierdoor eenigermate voor de ongemakken en ontberingen, met welke hij te worstelen heeft, schadelôos gesteld. Het bemoedigt en verblijdt hem, wanneer hij de natuur, ook daar, waar zij geheel uitgestorven schijnt te zijn, nog aanhoudend werkzaam vindt. Hij ziet (dus schetst ons KANT dit wonderlijk tooneel) bergen zich plotseling verheffen, dalen nederzinken, zeeboezems en grotten ontstaan, torens oprijzen; en al wat men op het vaste land ontwaart, vertoonen hem deze buitengewone spelingen der natuur. Hier ontwaart hij hangende tuinen, ginds heerlijke pilaren van kristal en smaragd," enz. „Zelfs aan levende schepselen ontbreekt het niet; deze steden, kasteelen en getooverde velden worden door zeerobben bewoond, die des winters op het ijs uitgestrekt liggen; zij worden door ijsbeeren bewandeld, welke daarop van het eene werelddeel naar het andere trekken; zij zijn door eene talrijke menigte van ijs- en stormvogels bevolkt, die zich aan de kommen van zoet water, door gesmolten ijs op de kruinen ontstaan, laven en verkwikken."

Ieder, die bij het eenmaal aangeleerde begeert bekend te blijven met de vorderingen der wetenschap door de nieuwste ontdekkingen, vindt hier op eene nuttige en aangename wijze de onderwerpen behandeld. Gelijken lof, als aan de vorige,

geven wij dus ook aan dit deel, en wenfchen het in veler handen. Ook de platen getuigen, door de keuze der afgebeelde onderwerpen en de fraaije uitvoering, van den goeden fmaak des kunftenaars.

Grondbeginfelen van Zedekunde en algemeene Wereldkennis, eenigzins vrij bewerkt naar de Principes Philofophiques van den Kolonel DE WEISS, *Lid van onderfcheidene geleerde Genootfchappen. Naar het Fransch. (In twee Deelen.) Ifte Deel. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo.* 435 *bl. f* 3 - :

Dit werk heeft eenen *Zwitfer* tot Schrijver, maar die zijne kennis van menfchen en zeden meest in *Frankrijk*, en wel in deszelfs Hoofdftad, fchijnt opgedaan te hebben, en insgelijks meest op de *Franfchen*, nu en dan echter ook op zijne volksgenooten het oog heeft. In hoe verre hetzelve door den Nederlandfchen Vertaler vrij bewerkt is, kan Rec., bij het ftilzwijgen dezes laatften daaromtrent, en bij gebrek aan het oorfpronkelijke, niet melden. Even weinig kan hij een behoorlijk verflag of overzigt van hetzelve, of althans van dit eerfte Deel, geven; want, offchoon er op de inhoudsbladzijde ftaat, dat „ de Lezer meer zamenhang in de „ volgorde der onderwerpen vinden zal, dan de opfchriften „ der Hoofdftukken fchijnen aan te duiden," zoo heeft hij dit echter bij de lezing niet kunnen befpeuren.

Die onderwerpen nu, welke hier, na *Voorrede* en *Inleiding*, behandeld worden, zijn de volgende: *Deugd*, *waarheid*, *vooroordeelen*, *gevoelen*, *belangrijke eigenfchappen van den mensch*, *verdienfte*, *geluk*, *vertroostingen in het ongeluk*, *hartstogten*, *liefde*, *eerzucht*, *nijd*, *minnenijd*, *toorn*, *luiheid*, *trotschheid*, *gierigheid*, *fpaarzaamheid*, *gematigdheid*, *gezondheid*, *voorzigtigheid*, *menfchenkennis*, *vrouwen*, *dieren*, *gezellige deugden*, *gemeenzaam onderhoud*, *infchikkelijkheid*, *vergevensgezindheid*, *zedigheid*, *opregtheid*, *achterklap*, *vriendfchap*, *kuischheid*, *lagchen*, *welvoegelijkheid*, *geestigheid*, *troost voor de zotten*, *goede toon*, *eerbaarheid*, *kuischheid*, (vóór deze beide laatfte artikels ftaat: *gisfingen*) *huifelijk leven*, *het gelukkige gezin*, (een verdicht verhaal.) — Zoo ordeloos en bont nu deze artikels door elkander

ſtaan, even zoo weinig plan en zamenhang is er dikwijls in de behandeling van dezelve te vinden: het ſchijnen veeleer losſe gedachten te zijn, van tijd tot tijd opgeteekend, en nu eindelijk aan elkander geregen, om uit te geven: waarlijk voor den Schrijver eene gemakkelijke, maar voor den Lezer eene niet zeer gelukkige manier, om een boek zamen te ſtellen, dat grondbeginſelen, vaste wijsgeerige grondbeginſelen van zulk eene belangrijke wetenſchap, als de Zedekunde is, zal mededeelen! — En wat nu de behandeling der onderwerpen zelve aangaat, het ontbreekt hier wel geenszins aan ware en goede, zeer ernſtige en nuttige, al is het ook niet nieuwe en ongewone opmerkingen; maar het ontbreekt even min aan blijken van Franſche oppervlakkigheid, onnaauwkeurigheid en overdrijving, welke te wenſchen is, dat de degelijke *Nederlander* van den vreemdeling niet zal overnemen.

Nog een ander hoofdgebrek van dit werk is, dat er volſtrekt geen aanmerking in genomen wordt op de Christelijke Godsdienst, maar te naauwernood, en ſlechts hier en daar als ter loops, op de Natuurlijke, en zelfs maar al te dikwijls dit hoogere, dat nu en dan eens uitkwam, als ter zijde geſteld, alles genoegzaam buiten betrekking tot God en Goddelijke zaken beſchouwd, en hoe, gelijk WEISS zelf zich in de *Voorrede*, bl. 12, uitdrukt, „de mensch „alleen door den ſterken hefboom, het perſoonlijk eigenbe„lang, in beweging gebragt wordt." Of dit nu een gevolg is van des Schrijvers ongeloof aan ſtellige Goddelijke Openbaring en Christendom, of eene ſchikking naar zulke denkwijze bij velen der genen, in wier taal hij geſchreven heeft, willen wij niet beſlisſen; (*) maar in allen gevalle is het jammer, dat een werk, waarin veel is, dat van des Auteurs gezond verſtand, ervaring en welmeenendheid getuigt, door de genoemde gebreken, naar onze ſchatting, in waarde zeer vermindert.

Wilde nu Rec. alles behoorlijk uitwerken, wat hij omtrent dit eerſte Deel onder het lezen aangeteekend heeft, en zijn gevoelen over het een en ander naar eisch ontwikkelen, dan zou hij de grenzen dezer beoordeeling verre te bui-

(*) Waar hij al toevallig over de H. Schrift ſpreekt, b. v. bl. 39, 40, ziet men duidelijk, dat hij met derzelver waren inhoud en aard weinig bekend is.

ten gaan: hij moet zich dus vergenoegen met flechts eenige weinige proeven aan te ftippen. — Al terftond ftuit hij op eene ten minfte onvolledige bepaling van goed en kwaad, van deugd en ondeugd, bl. 29: *deugd* namelijk beftaat, volgens WEISS, alleen in de beoefening van hetgene, dat het openbare geluk verhoogt; *ondeugd* in die van hetgene, dat hetzelve benadeelt: hieruit zou dus volgen, dat geluk alleen de maatftaf van goed en kwaad, en wat niet tot openbaar geluk leidt, geen goed, wat hetzelve niet benadeelt, geen kwaad is. Ware het denkbeeld van 's menfchen natuurlijke betrekking op het hoogfte redelijke en zedelijke Wezen, zoo wel als op zijne medemenfchen, en vooral het Christelijke beginfel van liefde hier meer in het oog gehouden, de bepaling kon naauwkeuriger en vollediger uitgevallen zijn, en de Schrijver zou niet noodig gehad hebben, bl. 31, 32, van een zedekundig oppergezag der verlichtfte Wijsgeeren te fpreken, waaraan het algemeen de toepasfing van zedekundige grondregels zou behooren over te laten. — Is *kennis* fynoniem met *wijsheid?* (bl. 47) kan zij eene bron van menfchenkennis heeten? kan zij alleen toegevendheid, grootmoedigheid, verdraagzaamheid, gehoorzaamheid aan de wetten te weeg brengen? (bl. 49.) — Het artikel over de *verdienfte* (bl. 50 e. v.) bevat goede dingen over de zwakke gronden, waarop men zich dezelve dikwijls toefchrijft; maar overdrijft de zaak weder, door het verdienftelijke te zeer te beperken tot het oogenblikkelijk en ftoffelijk belang, b. v. bl. 55, waar WEISS den uitvinder van het pottebakkersrad en den invoerder van de aardappelen in *Europa* verdienftelijker noemt, dan den ontdekker der middelpuntskrachten: bepaalt dan alleen het voorwerp de verdienftelijkheid? en hoe ongelijkfoortig zijn hier de voorwerpen! — Bl. 72 e. v. geeft de Schrijver nuttige opmerkingen en lesfen, ter *vertroosting in het ongeluk*, hier en daar zelfs niet zonder aanwending van het Goddelijke; maar, waarom dan dit hoogere aan het flot van dit artikel weder ter zijde gefteld? — Bij het artikel *liefde*, bl. 93—112, zou men niet verwachten, dat het eigenlijk over de fekfenliefde handelt: hier en daar vindt men verftrooide goede opmerkingen, offchoon uitvoerig genoeg, te meer daar de Schrijver naderhand op ditzelfde onderwerp meer dan eens terugkomt; ook op het einde ernftige toefpraken aan jonge lieden: doch waartoe dient het, dat hij „ het geloof, dat men niet meer dan ééne vrouw

„ tevens kan beminnen, een vooroordeel" noemt, en wat hij verder, bl. 101, 2, fraais daarover zegt? Niet anders, is het te vreezen, dan tot begunstiging van openlijke of heimelijke veelwijverij! Ook in het volgende over de onthouding, en in de toespraak aan de Vorsten over hunne wetten in dit opzigt, is zonderlingheid en duisterheid. — Over de *voorzigtigheid*, zoo als die hier behandeld wordt, meest met betrekking tot het uitvoeren van plannen, zou, ondanks de goede raadgevingen, die hier voorkomen, veel te vragen vallen: b. v. is hare definitie goed, (bl. 168) „ de kunst om „ zijn doel te bereiken"? is het (bl. 169) „ veinzerij, ver- „ momming en kunstgrepen, welke zij vordert"? is het waar: (bl. 171) „ Hoe meer moed men heeft, zoo veel te minder „ behoeft men voorzigtig te zijn"? is het voorzigtig (ald.) te zeggen, althans zóó te zeggen: „ Een al te behoedzaam „ gedrag in de jeugd is een ongunstig voorteeken: een wei- „ nigje onbezonnenheid en schielijke opbruising van gemoeds- „ aandoening ontsiert haar geenszins" enz.? — Onder de rubriek *menschenkennis* (bl. 188 e. v.) geeft de Schrijver eerst eene ruwe en alles behalve vleijende schets van den mensch, en roept dan uit: „ Zie daar het verwarde tafe- „ reel van den mensch en zijn hart!" Ja, wel een verward tafereel, en, gelijk veel van het volgende, dat, onder alle goede opmerkingen of raadgevingen, toch veel overdrevens en eenzijdigs of onderling ongelijks oplevert, meer tot menschenhaat dan tot menschenliefde opleidende. Ook op andere plaatsen hellen de voorstellingen des Schrijvers tot iets menschenhatends over. Gaarne gelooven wij, dat hij menschelijke deugd en gelukzaligheid bevorderen wil; maar ongunstige ondervindingen schijnen hem dikwijls te verre weg te slepen tot sombere en eenzijdige beschouwingen. Zoo zegt hij zelf b. v. bl. 45, dat het ongunstige gevoelen, welk anderen over onze daden en belangen denkelijk hebben zullen, bij ons menschenhaat verwekken moet, en, zoo als hij er, zonderling genoeg, in éénen adem op laat volgen, vergevensgezindheid. Zoo zegt hij, onder de rubriek *lagchen*, bl. 337, „ dat een der voornaamste kenteekenen van „ 's menschen zwakheid en van zijne boosheid in de gewone „ uitdrukking zijner vreugde gelegen is. Men lacht zelden „ anders, dan uit ijdelheid, dwaasheid of boosaardigheid"; en in dezen toon gaat dit verder voort. Zoo worden ook de artikels *geestigheid* en *goede toon* meest van de slechtste zijde

voorgesteld. — Over het geheel mist men in dit werk eene ordelijke en grondige behandeling der onderwerpen; en, hoe veel goeds en menschkundigs het ook, als vrucht der ondervinding en opmerking, bevatte, en welke hoog zedelijke bedoeling het ook hebbe, (gelijk b. v. in de *gissingen* omtrent *eerbaarheid* en *kuischheid*) het is niet geschikt, om duidelijke en geregelde denkbeelden te bevorderen; en men moet het meermalen bejammeren, dat het goede zoo verward door elkander ligt, en alles waarlijk niet even proefhoudend en onbetwistelijk is. — Zoo moet men het ook jammer achten, dat in het laatste verdichte verhaal van twee gelukkige echtgenooten zoo weinig godsdienstigheid, bijna niet dan eenige regels aan het slot, veel min Christelijke godsdienstigheid inkomt.

Rec. zou van het gezegde nog veel meer proeven kunnen aanvoeren; maar hij acht het aangevoerde genoeg, om zijn oordeel, dat niet onbepaald gunstig zijn kon, te staven. Hij zou dus ook de vertaling van dit werk niet bijzonder verlangd hebben; maar wie het nu lezen wil, die leze met voorzigtigheid, en met dat oordeel des onderscheids, dat niet alles voetstoots van den vreemdeling overneemt en prijst, maar nogtans zijn nut met het goede doet!

Bloemlezing uit de dramatische Werken van WILLIAM SHAK(E)SPEARE; *in Nederduitsche dichtmaat overgebracht door Mr.* L. PH. C. VAN DEN BERGH; *Lid van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden. Te Amsterdam*, *bij* J. Immerzeel, Jun. 1834. *In gr. 8vo. XVI en* 196 *bl. f* 3-:

Onze Letterkunde, hoe rijk ook aan vertalingen van verschillenden aard, die haar niet altijd tot sieraad verstrekken, is echter arm in goede overbrengingen van de meesterstukken der poëzij, waarop de overige volken van Europa met zoo veel regt trotsch kunnen zijn. Hoe gering is het aantal dichterlijke vertolkingen, waarin de Nederlandsche lezer zich met de schoonheden der uitheemsche vernuften bekend kan maken, zonder derzelver taal te leeren! Het is waar, er bestaan vele oude overzettingen; maar, wie kan dezelve thans nog met genoegen lezen? Het is daarom te wenschen, dat onze dichters, gelijk de Duitsche gedaan hebben, hunne

pogingen aanwenden, om onze Letterkunde met de schoonste bloemen der buitenlanders te versieren; en dat dit zeer wel kan geschieden, zonder dat eigene oorspronkelijkheid er bij verliest, is genoegzaam gebleken uit de vertalingsproeven, door mannen geleverd, wier namen te gunstig en te algemeen bekend zijn, dan dat wij dezelve zouden behoeven te noemen. De zwarigheden, welke met eene vertaling van dichterlijke werken gepaard gaan, zijn zeker niet gering; maar de buigzaamheid en rijkdom onzer schoone moedertaal staan bij het overbrengen, uit welke taal ook, den dichter uitnemend ten dienste. Onder die Schrijvers, over wier verdiensten en roem slechts ééne stem is, bekleedt de alom vermaarde Engelsche SHAKESPEARE eene welverdiende eervolle plaats. Gansch Europa bewondert in hem den tooneeldichter, die met de diepste kennis van het menschelijke hart de treffendste voorstelling en den hoogsten dichterlijken gloed wist te vereenigen. Elk volk is er trotsch op, eene vertaling van hem te bezitten. Welke gebreken SHAKESPEARE ook mogen ontsieren, de lof, hem door zijne tijdgenooten toegezwaaid, is door de stem der nakomelingen, door het eenparig getuigenis der volken voor altijd bevestigd. Dat een dichter van die voortreffelijkheid tot nog toe bij ons zoo weinig naar waarde wordt geschat, zoo weinig gekend is, kan niet anders dan de hoogste bevreemding verwekken, en elke poging, aangewend om deszelfs verdiensten in het regte licht te plaatsen, verdient de meeste belangstelling en goedkeuring. Uit dien hoofde moest ons de aangekondigde *Bloemlezing* uit SHAKESPEARE's dramatische werken, door den Heer VAN DEN BERGH, ten hoogste welkom zijn. Wij hoopten, dat door dezelve in eene wezenlijke behoefte voorzien, en de krachtvolle poëzij van den Engelschen dichter in een waardig Nederlandsch gewaad ons publiek aangeboden zoude worden. Met belangstellende nieuwsgierigheid openden wij het boek, lazen en vergeleken hetzelve met het oorspronkelijke; doch, wij kunnen het niet ontveinzen, wij vonden ons zeer teleurgesteld. Waar wij geest en leven verwachtten, ontmoeteden wij een dor, zielloos geraamte; koude, gedwongene taal verving den gespierden, stouten stijl des dichters; in één woord, het ligchaam slechts, en dat nog niet eens ongeschonden, is overgebragt, — den geest zoekt men vergeefs. Om dit ons oordeel te regtvaardigen, zullen wij den lezer een kort verslag mede-

deelen omtrent het doel, dat zich de Vertaler voorſtelde, en omtrent de wijzé, waarop, en den vorm, waarin dezelve dit heeft trachten te bereiken.

In de Voorrede maakt de Heer VAN DEN BERGH, onzes inziens, zeer gegronde aanmerkingen op den tegenwoordigen toeſtand van ons vaderlandsch tooneel, waar, bij weinig oorſpronkelijke ſtukken, vele mislukte vertalingen van Duitſche of Franſche dramata worden opgevoerd; terwijl oorſpronkelijke ſtukken zelve nog te veel op de oude Franſche leest zijn geſchoeid, waarin ſtijve regelmatigheid en afgepastheid de plaats van losheid en bevallige navolging der natuur bekleeden. De nieuwere tooneelpoëzij der Franſchen, en ook wel die der Duitſchers, vervalt weder in een ander uiterſte, en overtreedt alle wetten van goeden ſmaak niet alleen, maar zelfs van het gezond verſtand. Te regt wijst dus VAN DEN BERGH op de heerlijke gewrochten van SHAKESPEARE, als een veel geſchikter voorbeeld ter navolging, dan de overſpannen manier, waarop de genoemde ſcholen de tooneelpoëzij behandelen. Om dus dezen hier nog te weinig geſchatten dichter nader aan den beoefenaar der dramatiſche kunst bekend te maken, kwam het den Vertaler niet ongepast of nutteloos voor, eenige der ſchoonſte plaatſen uit SHAKESPEARE, als eene bloemlezing, in dezelfde versmaat als het oorſpronkelijke, over te brengen, om aldus, op het voetſpoor der Duitſche vertalers, den Nederlandſchen lezer de ſchoonheden te doen opmerken, waaraan deze treurſpelen zoo bij uitſtek rijk zijn.

Wij kunnen dit oogmerk des Heeren VAN DEN BERGH niet anders dan goedkeuren; maar de wijze, waarop hij het zoekt te bereiken, is, naar ons inzien, aan zeer vele zwarigheden onderworpen, ja veroorzaakt juist het tegendeel van hetgene men beoogde. Immers, de ſchoonheid van een treurſpel beſtaat voornamelijk uit de ſchildering der karakters en derzelver onderlinge betrekkingen, drijfveren, handelingen en bedoelingen, die, hoe verſchillend ook, toch allen daartoe medewerken, om het doel des treurſpels, het opwekken van vrees en medelijden, te bereiken. Om de karakters der perſonen wèl te leeren kennen, en het geheel te doorgronden, is het volſtrekt noodig, het ganſche tooneelſtuk eenige malen te lezen, en over deszelfs doel, en de werking der handelende perſonen in verband met dit doel, na te denken. Alle ſchoonheden van een treurſpel, misſchien enkele *détails* nu en dan

uitgezonderd, vloeijen daaruit voort. Hoe zullen dan enkele brokken, hier en daar uitgescheurd, beroofd van hun noodzakelijk verband, ongeschikt om belangstelling in te boezemen, omdat men met de personen onbekend is, (hoe schoon ook de poëzij moge zijn) het vereischte doelwit kunnen bereiken? Zoude de Heer VAN DEN BERGH niet beter hebben gedaan, door een of twee der beste stukken van SHAKESPEARE in hun geheel te vertalen, en ons den dichter op die wijze in zijne volle grootheid te doen bewonderen? Nu toch zijn het slechts *disjecti membra poëtae*, die bij geene mogelijkheid tot een geheel te brengen zijn; het zijn pilaren van een schoon gesticht, die, hoe fraai op zichzelve ook bewerkt, echter nooit een regt denkbeeld van de gansche pracht en indrukwekkende stoutheid van het gebouw zelve kunnen geven.

Eene tweede aanmerking betreft den vorm, waarin VAN DEN BERGH zijne vertaling heeft gemeend te moeten gieten. Hij heeft de Engelsche vijfvoetige jambus behouden, die ook door de Duitschers algemeen wordt gebruikt. Wij geven echter den schrijver in bedenking, of deze in zichzelve harde, van allen rhythmus bijna ontbloote versmaat, met al zijne onregelmatigheden en vrijheden, wel voor onze Hollandsche taal geschikt is. Even min als onze alexandrijn in Engelsche en Duitsche stukken voldoet, kan ook de vijfvoetige jambus in onze zoo regelmatige en voor weinig vrijheden vatbare versificatie bevallen. Hij haalt het voorbeeld der Duitsche taal aan, om te doen zien, dat ook in de onze deze jambus wel ingevoerd zoude kunnen worden. Maar hoe veel vrijer en ongebondener is ook de Duitsche prosodie, dan de Hollandsche! Zelfs de versmaten der Ouden kunnen op het Duitsch aangewend worden, en dit zal in onze moedertaal wel immer eene onmogelijkheid blijven. Wij stemmen anders volgaarne toe, dat de eentoonige deftigheid der alexandrijnen niet zeer aangenaam is, vooral in stukken van langeren adem. Maar waarom zoude men zich altoos aan dezen rhythmus alleen binden? Kunnen niet de trochaeische en andere lyrische maten even zoo goed tot afwisseling gebezigd worden?"

Zoo veel over het doel en de manier, naar welke de Heer VAN DEN BERGH de vertaling heeft ingerigt. Op de Voorrede volgt een kort verslag aangaande het leven, de schriften en de verdiensten van SHAKESPEARE, ten dienste van

hen, die met dien dichter minder bekend zijn. Of het tooneel wel gezegd kan worden in de Middeleeuwen uit godsdienstige feesten geboren te zijn, zoo als VAN DEN BERGH schijnt te denken, meenen wij te mogen betwijfelen, als wij aan de non ROSWITHA en andere kloosterlingen denken, die reeds zeer vroeg pogingen aanwendden, om TERENTIUS na te volgen; schoon het niet ontkend kan worden, dat de geestelijkheid aan het tooneel spoedig eene godsdienstige rigting gaf door bijbelsche geschiedverhalen enz. Kort, maar vrij volledig en juist, is de opgave van SHAKESPEARE's levensomstandigheden, van de eerste uitgaven zijner stukken, en van de verschillende vertalingen, die overal werden vervaardigd. Onder dezelve is eene der merkwaardigste de overbrenging van *Titus Andronicus* door onzen bekenden dichter JAN VOS, onder den titel van *Aran en Titus*, welke echter niet strekte, om SHAKESPEARE alhier meer bekend te maken. De Heer VAN DEN BERGH geeft daarop een kort verslag van den inhoud der historische tooneelstukken en van de eigenlijk gezegde treurspelen, uit welke hij zijne bloemlezing bijeenbrengt, zonder van de blijspelen eenig gebruik te maken. Wij gelooven ook niet, dat SHAKESPEARE's blijspelen, een paar uitgezonderd, hem dien grooten dichtersroem ooit geschonken zouden hebben. De bronnen, waaruit de dichter geput heeft, of liever, waaruit hij de eerste aanleiding heeft ontleend, worden insgelijks in het voorbijgaan aangestipt, en eindelijk de geest, die in de stukken heerscht, derzelver schoonheden en gebreken, naar ons oordeel, juist en naar waarheid geschetst. Groot, onnavolgbaar groot zijn de menigvuldige schoonheden, waarvan elk stuk schittert; maar niet weinig ook de gebreken, die dezelve ontsieren. Vele echter van dezelve vinden eene genoegzame verschooning in den tijd en in de vorming, die den dichter te beurt viel. De schuld lag aan hem niet, dat hij de volmaaktheid van eenen SÓPHOCLES niet bereikte.

Ware nu de vertaling even gelukkig geslaagd, als deze inleiding van de bekendheid des Heeren VAN DEN BERGH met SHAKESPEARE blijken geeft, dan zouden wij reden hebben, ons over eene aanwinst voor de Letterkunde te verblijden; maar, op grond van eenige weinige, voorshands, uit eene menigte andere, opgenomene plaatsen, welke wij aan onze lezers, tot staving van ons reeds geuit gevoelen, zullen mededeelen, zijn wij voor het tegendeel beducht. Een

tooneel uit het historisch ſtuk, *Koning Johan* getiteld, waar eene moeder het verlies van haar kind beweent, is het eerſte, wat hier gekozen werd. Deze plaats is in het oorſpronkelijke krachtig, maar, naar ons gevoelen, niet zeer natuurlijk, vooral in het eerst. De Vertaler heeft dan ook eenige regels weggelaten, die al te ruw en ſterk zijn; ſchoon zij anders, om SHAKESPEARE te doen kennen, misſchien wel hadden mogen worden overgebragt:

O amiable lovely death!
Thou odoriferous ſtench! ſound rottenneſſ!
Ariſe forth from the couch of lasting night, enz.

VAN DEN BERGH vertaalt:

„ O minlijke geliefde dood!
Rijs op van 't leger der oneind'ge nacht,
Gij vrees en ſchrikbeeld der tevredenheid!
En kusſen wil 'k uw hatelijk gebeent!"

Of iemand deze zoo ſtroeve regels, zonder het oorſpronkelijke te kennen, regt vat, durven wij betwijfelen. De zamentrekkingen *oneind'ge*, *wil 'k*, en de woordvoeging, zijn tegen alle regels van onze taal. *Prosperity* is geen *tevredenheid*, maar *voorſpoed*, dat hier alleen een' goeden zin kan geven. — Wat is voorts eene *gewoonlijke* oproeping? Het Engelsch heeft *a modern invocation.* — Bij het lezen der regels:

„ Ik zou de wereld beven doen van wee,
En ſchudden dat geraamte uit zijnen ſlaap."

zoude men haast denken, dat de wereld hier door dat geraamte wordt aangeduid, in plaats van den dood. — Onverſtaanbaar is de vertaling der woorden, welke tot den Kardinaal worden gezegd. — Waarom heeft de Heer VAN DEN BERGH niet liever het geſprek tusſchen *Arthur* en *Hubert* gekozen, dan het volgende minder belangrijke tooneel tusſchen Koning *Johan* en *Hubert?*

De brokken, genomen uit *Koning Hendrik IV*, zijn wèl gekozen, en het prozaïſche gedeelte in proza zeer goed overgezet. Had de Heer VAN DEN BERGH toch niet die ongelukkige manier gebezigd, om SHAKESPEARE's vijfvoetige jamben even zoo over te brengen! Elk, die de aanſpraak aan den ſlaap met het oorſpronkelijke vergelijkt, zal van

de verkeerdheid dier keuze overtuigd worden. De overzetting is woordelijk genoeg, maar de geest ontbreekt, en gedurig ontmoet men plaatsen, waarbij men zoude twijfelen, of de Vertaler den waren zin wel heeft gevat. Dat b. v. de naam *Shallow* naar eisch door *Schaal* is overgebragt, zouden wij niet gaarne toestemmen.

Wij zullen onze lezers niet vermoeijen met een stukswijs onderzoek over ieder tooneelspel, waaruit de Vertaler genomen heeft. *Ex uno disce omnes.* Wij hebben overal dezelfde gedwongene stijfheid, Engelsche woordvoeging, harde zamentrekkingen, vreemde woorden, in één woord het geraamte van SHAKESPEARE gevonden. Men vergelijke eens de vertaling der tooneelen uit *Macbeth*, die hier voorkomen, met die van SCHILLER, en wij vreezen niet, dat iemand ons gevoelen zal wederleggen. Maar SCHILLER was *dichter*, en een hoog dichterlijk genie wordt er vereischt, om een ander dichtergenie naar waarde over te brengen. Het is niet genoeg, dat men de woorden vertale; men moet zóó vertolken, als de dichter zelf gesproken zoude hebben, indien hij in de taal des overbrengers geschreven had. Dengenen, die SHAKESPEARE zelven niet kan genieten en den dichter toch gaarne wenscht te kennen, kunnen wij deze *Bloemlezing* niet aanbevelen; zij zoude hem averegtsche denkbeelden omtrent deszelfs verdiensten inboezemen. Of kan men zich uit eene slecht gedrukte plaat een juist denkbeeld van een heerlijk schilderstuk vormen?

De laatste dagen van Pompeji. Naar het Engelsch van E. LYTTON BULWER. *In III Deelen. Te Amsterdam*, *bij* G. J. A. Beijerinck. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen* 786 *bl.* *f* 7 - 80.

De verdelging der Romeinsche stad *Pompeji*, in het 79ste jaar van onze tijdrekening, door eene vreeselijke uitbarsting van den *Vesuvius*, welker herinnering, sedert het midden der vorige eeuw, verlevendigd is door de ontdekking en opdelving van derzelver merkwaardige overblijfselen, was zeer geschikt, om tot onderwerp te dienen voor eenen Roman. Ook was de bekende Engelsche Schrijver BULWER meer nog dan anderen in staat, om met eene meesterlijke hand van

deze ontzettende gebeurtenis een tafereel zamen te ſtellen. De Schrijver bezocht in perſoon *de Stad der Dooden*, gelijk W. SCOTT haar noemde, en ſchreef deze *laatſte dagen van Pompeji* te *Napels*, en dus in derzelver nabijheid. Bij het bezoeken dier opgedolvene overblijfſels eener aloude ſtad, welke misſchien eerder nog, dan de verkwikkelijke koeltjes of de wolkenlooze hemel van het zuiden, den reiziger naar de ſtreken van *Napels* lokken; bij het beſchouwen van de levendigheid en friſchheid der ſtraten, huizen, tempels en ſchouwplaatſen eener ſtad, welke in de oudſte tijden van het Romeinſche rijk beſtond, was het niet onnatuurlijk, dat een Schrijver, die voorheen reeds in de kunst van te ſcheppen en te verlevendigen was werkzaam geweest, door een vurig verlangen bezield werd, om deze eenzame ſtraten andermaal te bevolken, hare fraaije puinhoopen weder op te bouwen, en de beenderen te bezielen, die nog voor zijne beſchouwing waren geſpaard gebleven; een tijdvak van achttien eeuwen terug te gaan, en *de Stad der Dooden* tot een hernieuwd aanzijn in het leven te herroepen. — De ſchoonheid der landſtreek, het weelderige der leefwijze, de Godsdienstplegtigheden van het Romeinſche Heidendom, de geheimenisſen der Egyptiſche ISIS, die toen ook in *Italië* zeer in den ſmaak waren, Romeinſche en Griekſche dichters, de invloed der Oosterſche en Griekſche wijsbegeerte, de reeds veld winnende leer der Christenen, de Griekſche oorſprong der *Pompejers*; ziet daar zoo vele zaken, welke aan den Schrijver eenen rijkdom verſchaften, die inderdaad, om zijne eigene woorden te bezigen, „ als van eenen overloopenden ſtroom toevloeiden, en als het ware bloemen aanboden uit den grond zelven geplukt, dien hij moest beſchrijven."

Doch, al bezit ook een Schrijver de meestmogelijke vereischten van dien aard, die opvoeding en oefening hem kunnen geven, zoo zal het hem toch altijd moeijelijk blijven, om zich zoo geheel in een tijdperk, dat van het zijne verſchilt, te verplaatſen, dat hij zich aan geene misſlagen van onnaauwkeurigheid zal ſchuldig maken. Hoe voortreffelijk in zijne ſoort dit werk moge zijn, levert het toch ook blijken op van deze waarheid. Als wij b. v. de menigvuldige *koffijhuizen* vermeld vinden, die te *Pompeji*, ten tijde van deszelfs bloei, de lediggangers naar hunne zalen lokten, dan zouden wij ons eerder verbeelden de beſchrijving te hooren van eene hedendaagſche ſtad, dan van het oude Romeinſche

Pompeji. Ook hinderde het ons, eenen vrijgemaakten slaaf de Fransche spreekwijze *à propos* te hooren gebruiken. Wanneer men menschen uit de klassieke oudheid in eene der hedendaagsche talen laat spreken, mag niets verzuimd worden, hetwelk de illusie kan bevorderen. De taal behoort daartoe zuiver en eenvoudig te zijn, en vooral de bastaardwoorden der hedendaagsche zoogenaamde *conversatie* met zorg vermeden te worden.

Het is ons ook voorgekomen, dat BULWER gelukkiger is geweest in de voorstelling der gevoelens van de Godverzakende zoogenaamde wijsbegeerte van dien tijd, dan in die van het geloof der Christenen, zoo vroeg na de stichting van hunne gemeente. Onder de Protestanten is het ten minste genoegzaam bekend, dat het teeken van het kruis, oorspronkelijk een gebaar, hetwelk bij de Heidenen het eerbewijs aan de Godin VENUS vergezelde, eerst veel later, met meer andere heidensche gewoonten, opgenomen is onder de godsdienstige verrigtingen der Christenen. Dezelfde aanmerking geldt ook omtrent de afbeelding van den Gekruisten, de gebeden voor de afgestorvenen, en de pelgrimaadjen. De Schrijver, die de hedendaagsche *Italianen* van nabij kent, zegt: „De beeldendienst is nog tot op dit oogenblik in hun land niet geheel kunnen verdelgd worden; de voorwerpen der aanbidding zijn er slechts veranderd; men neemt er thans zijne toevlugt tot even zoo veel Heiligen, als er te voren Godheden waren; en de volksmenigte dringt zich op één voor den H. JANUARIUS of den H. DOMINIKUS, zoo als voorheen voor de beelden van ISIS of van APOLLO." De Schrijver kent dus het onderscheid tusschen de heidensche bijvoegsels en het zuivere Christendom, maar voert geen grond aan voor de waarheid zijner voorstelling der Christenen, als reeds zoo zeer besmet door het bijgeloof in de eerste eeuw, nog bij het leven van sommigen der Apostelen; Christenen, onder welke hij onderstelt, dat er waren, die CHRISTUS in persoon gekend hadden.

Evenwel het aangemerkte wijst slechts enkele vlekken in een geheel aan, hetwelk van talrijke schoonheden schittert. Wegens de vele episoden, die in het verhaal ingeweven zijn, niettegenstaande de Schrijver de verzoeking, om dezelve nog in grooter aantal op te nemen, zeer bestreden heeft, is eene schets van het werk onvoldoende, om ons een juist denkbeeld van hetzelve te verschaffen. Verlangen onze Lezers

echter eenig verslag, aangaande hetgeen zij in dit boek te wachten hebben, zoo diene daartoe het volgende.

GLAUKUS was door den Hemel met alle mogelijke zegeningen toegerust. Hij bezat schoonheid, gezondheid, rijkdom, geest, eene hooge afkomst, een vurig hart, eene dichterlijke ziel. Hij was te *Athene* geboren. Vroeg in het bezit zijnde geraakt van een aanzienlijk erfgoed, had hij zich aan de zucht van te reizen overgegeven, die der jeugd als ingeschapen is. Hij had een huis te *Rome* en zijn zomerverblijf te *Pompeji*. Aldaar leert GLAUKUS een schoon, aanzienlijk en tevens deugdzaam meisje kennen, en vat eene vurige liefde voor haar op. Zij, JONE genaamd, is, even als GLAUKUS, van Grieksche afkomst. De liefde voor deze voortreffelijke maagd heeft op GLAUKUS den heilzaamsten invloed. Werden toch te voren zijne vele goede hoedanigheden door al te onmatig zinnelijk genot beneveld, thans is het groote doel van zijn streven: door een edel en ingetogen gedrag zijne geliefde waardig te worden. JONE stond met haren broeder APAECIDES onder de voogdijschap van zekeren ARBACES, eenen Egyptischen zoogenaamden wijsgeer, die te *Pompeji* wel wegens zijnen rijkdom ontzien werd, maar die, als zich bezig houdende met geheime tooverkunsten, nogtans bij het algemeen in geen goeden reuk stond. Deze huichelachtige wellusteling, voornemens zijnde de schoone JONE te verleiden, tracht haren broeder APAECIDES tot begunstiging van zijne wenschen over te halen. Eerst weet hij door zijne drogredenen den jongeling te bewegen tot verzaking van alle Godsdienst en tot deelneming aan zijne geheime afschuwelijke verlustigingen. APAECIDES, bedroefd door het troostelooze der Godverzaking, en beangstigd door gewetenswroegingen over de onreine genietingen, waartoe ARBACES hem had vervoerd, nam zijne toevlugt tot de *Nazareners*, of Christenen, die zich toen reeds, gelijk elders in het Romeinsche rijk, ook te *Pompeji* begonnen te vestigen. De waarheid, welke hij vroeger te vergeefs, zelfs in de zoo hoog geroemde geheimenissen der Egyptische ISIS, gezocht had, vond hij in het onderzoek en de aanneming van het Christendom, tot gerust
stelling van zijn gemoed. ARBACES, vernomen hebbende, dat APAECIDES een Christen geworden is, en vreezende, dat hij zijne bedriegerijen en geheime goddeloosheden zal ontdekken, ontdoet zich van den jongeling door eenen sluipmoord. Hij

weet de fchuld van deze misdaad op GLAUKUS te werpen, die, in den kerker geworpen, door de misleide Overheid veroordeeld wordt, om, tot verlustiging van het volk, op den eerst invallenden feestdag, in het worftelperk te vechten met eenen leeuw. Nu is de bevolking van *Pompeji* vol blijde verwachting en verlangen, om het barbaarfche fchouwfpel bij te wonen. Dartele gastmalen gaan den feestdag vooraf, die, behalve door de teregtftelling van hem, die tot eenen ftrijd op leven en dood met het uitgehongerde roofdier veroordeeld was, ook nog opgeluisterd zou worden door den ftrijd der zwaardvechters. Nog laat in den nacht flikkerde het licht uit de paleizen. „ De bloemfestoenen waren rondom de kolommen der zalen gevlochten: dáár klonk uit een prachtig gebouw het Epikuristifche lied van talrijke en vrolijke gasten: dáár rees, onder een aanhoudend en daverend gelach, het geluid der muzijk en van den zang omhoog:

„ Wat ook de Priester moog' verzinnen,
Ons bang te maken is zijn doel;
Wij lagchen om zijn Schrikgodinnen,
Zijn noodlot en zijn helfchen boel (poel?)

„ Gaan wij door 't leven vrolijk heen,
En denken aan geen Hemelgoden:
Voor de aarde, weten we, is er geen."

„ Hoe helder fchitterde het ftargewelf over de bevallige ftad! hoe ftil rustten hare pilaarvolle ftraten in derzelver kalmte! — hoe zacht rimpelden de golfjes de donkergroene oppervlakte der zee! — hoe zuiver breidde zich de wolkenlooze blaauwe hemel van *Kampanië* over haar uit! — En echter — deze nacht was de laatfte voor de blijgeestige bewoners van *Pompeji* — de volkplanting der aloude *Chaldeërs* — de gewaande ftad van HERKULES — de oogappel der dartele *Romeinen!* Onfchadelijk, onopgemerkt waren er eeuwen over haar voorbijgegaan: en nu fchemerde de laatfte ftraal op den uurwijzer van haren ondergang!"

De dag brak aan. Zoo groot was de toevloed der bevolking van *Pompeji*, dat reeds uren lang vóór het begin der fpelen het ruime Amphitheater opgepropt was van menfchen. Door eene federt jaren niet vertoonde verfcheidenheid der verfchillende foorten van worftelftrijd werden de

aanschouwers verlustigd. Reeds waren eenige verslagenen uit het worstelperk in het *spoliarium* of doodenhok gesleept, toen de leeuw losgelaten, en de ter dood verwezen GLAUKUS, uit zijnen kerker gesleept, zonder eenig ander verdedigingsmiddel dan eenen korten dolk, aan den aanval van het roofdier wordt blootgesteld. Maar eensklaps overvalt den leeuw, offchoon hij zijne prooi voor zich ziet, en de talrijke aanschouwers nu niet anders verwachten, dan dat hij zich op dezelve werpen zal, een zonderlinge angst. Vroeger nog dan de menschen gevoelt hij eene ongewone drukking van den dampkring. Met een klagend brullen, beantwoord door het nog woester en grimmiger geluid van eenen in de nabijheid opgesloten tijger, deinst de leeuw voor GLAUKUS terug. Maar onverwachts trekt een ander verschijnsel de oogen der talrijke vergadering tot zich. Een dikke rook stijgt uit den top van den, uit het Amphitheater zigtbaren, *Vesuvius*. In dit oogenblik voelen zij den grond onder hunne voeten schudden; de muren van het Amphitheater wankelen, en in de verte verneemt men het gekraak van instortende daken. Nog een oogenblik, en eene wolk, nu eens zwart, dan eens als door bliksemstralen verlicht en gloeijende, schijnt schielijk als een stroom naar hen toe te rollen. Zij komt; en in hetzelfde oogenblik stort er een regen van asch, vermengd met groote brokken gloeijenden steen, naar beneden. Allen trachten te ontvlugten; de menigte verdringt, verdrukt, verstikt elkander. Achteloos, onder kermen, vloeken, bidden en gillen, de gevallenen vertredende, stormt de gansche hoop de menigvuldige gangen door. Doch steeds donkerder en wijder en dikker wordt de wolk boven hunne hoofden. En nu zou weldra de schrikkelijkste nacht het gebied van den dag vervangen. Te midden van al de akeligheid, spuit nu de vreeselijke berg gansche kolommen van ziedend water uit. Vermengd en dooreengekneed met de half brandende asch, stort die stroom zich, bij gedurige tusschenpoozen, even als kokend slijk, over de straten uit. De wolk, die eene zoo diepe duisternis over den dag verspreidde, heeft zich nu tot een vasten en ondoordringbaren klomp opeengepakt. Het gelijkt minder naar de allerdikste schaduw van den nacht in de opene lucht, dan naar de digte en stikdonkere duisternis van eene onverlichte kamer. In de tusschenpoozen van de regenvlaag hoort men het gerommel onder den grond en het gebruis van de opgeruide zee. Som-

tijds fchijnt de wolk iets van hare vastheid te verliezen, en door het weerlicht allerlei zonderlinge menfchelijke of monfterachtige gedaanten aan te nemen, die, tegen elkander botfende, door de duisternis fchieten, om zich fchielijk weder in den woeligen afgrond der fchaduw te verliezen; zoodat die onligchamelijke dampen den ontfte̕lde vlugtelingen voorkwamen, als de ligchamelijke verfchijningen van vijandige reuzen — dienaren van fchrik en van den dood. De aschhoopen liggen op verfcheidene plaatfen reeds tot aan de hoogte der knieën toe, en de kokende regenvlagen dringen binnen de huizen, en gaan met eene zware en dompige ftiklucht gepaard. Groote fteenklompen, tegen de daken der gebouwen gefllingerd, flepen geheele hoopen van ondereengemengd puin en andere bouwftof naar de ftraten mede, die, van uur tot uur en van minuut tot minuut, den doortogt meer en meer ftremmen; en bij het naderen van den nacht worden de fchokken der aardbeving heviger gevoeld — de grond fchijnt te kruipen en te glijden......

Wij kunnen den Schrijver niet verder volgen in de befchouwing van zijne verfchrikkelijk-fchoone fchildering der omkeering van *Pompeji*. Gedurende deze ramp, bij welke onder anderen ook de goddelooze ARBACES omkomt, tegelijk met eene menigte andere flagtoffers dezer akelige verwoesting, gelukt het aan GLAUKUS, niet dan door de grootfte infpanning, zich en zijne JONE te redden. Naar *Griekenland* overgeftoken, fmaakt hij met JONE, als zijne echtgenoote, zoo veel geluk, als zijne nimmer weder geheel herftelde gezondheid na het doorgeftane lijden en de fombere herinnering aan den laatften dag van *Pompeji* toelieten. In zijne behoudenis van den leeuw en van *Pompeji's* verwoesting leerde GLAUKUS de hand erkennen van den onzigtbaren God. Hij en JONE worden Christenen. Hunne wederzijdfche liefde ontleent uit dit hun nieuw geloof eene nieuwe kracht, en verfchaft hun de hoop, om dezelve mede naar de eeuwigheid over te voeren. Zoo verblijdden zij zich in hun aanzijn, en wachtten gerust den dood af.

Wegens de belangrijkheid en de menigvuldige fchoonheden van dit werk, hebben wij ons niet kunnen weêrhouden, van hetzelve een breedvoeriger verflag te geven, dan wij gewoonlijk van Romans leveren. Maar het waas des levens, dat over alle gedeelten des verhaals verfpreid ligt, deed ons gedurig den Roman vergeten, en het boek meer aanmerken

als eene getrouwe en waarachtige fchildering der *laatfte dagen van Pompeji.* Wij hopen, dat het ons gelukt zal zijn, onze aankondiging van dit werk tot aanbeveling van hetzelve aan ons befchaafd publiek te doen verftrekken. Ook de Vertaling is gelukkig geflaagd, en het werk in zuiveren ftijl en taal voor onze Landgenooten overgezet.

Pandora. Lektuur voor den befchaafden Stand. Verzameld en uitgegeven door B. T. LUBLINK WEDDIK. *IIIde Stukje. Te Amfterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1835. *In gr. 8vo.* 106 *bl. f* 1 - 25.

Dit ftukje onderfcheidt zich van de voorafgegane door meerdere verfcheidenheid en afwisfeling. Waarfchijnlijk hebben tot deze verzameling meerdere fchrijvers of opftellers medegewerkt; men zoude hiertoe door den uiteenloopenden inhoud der bijdragen befluiten. Hieronder fchijnt ook een Arts te behooren, indien de *inleiding op eenige bladen uit het dagboek van eenen Arts* wezenlijk van hem afkomftig zij. Zijn deze mededeelingen eene navolging van die van eenen Engelfchen Arts, wiens opmerkingen, federt eenigen tijd, zoo wel in Franfche als andere tijdfchriften gevonden worden? In afwachting der voortzetting, fchorten wij ons oordeel op. Het blijkt dezen Arts niet aan luim te ontbreken, en hij fchijnt vooral niet blind voor de leemten zijner kunst; maar, er zelf voor uitkomende, zoude dit niet kunnen aangemerkt worden, of hij wil voorkomen, dat anderen welligt de waarheid niet door nog fcherpere trekken zullen doen kennen? Men herinnere zich den Hooggeleerden Heer KATZENBERGER uit de *Badereife* van JEAN PAUL! — Gewis *zal de tijd meer leeren*, het opfchrift boven het eerfte ftuk in dit bundeltje. Wat is er federt den *wijzen Koning*, bl. 203, niet al over den *tijd* gezegd! Hij heeft veel geleerd; maar de vruchten van dat onderwijs blijken nog niet, naar evenredigheid van zoo veel verloopen tijds. Wij hopen op beter *door den tijd*, maar wenfchen geen' der broeders van *Zwijndrecht* met de Toga aan eene onzer Hoogefcholen behangen te zien; voor het tegenwoordige bepaalt men zich ook nog bij het doctoreren *honoris caufa.* — De *ontmoeting op reis*, bl. 221, had zij wezenlijk plaats, is treffend;

is zij verdicht, zoo zoude men den fchrijver verzoeken, in het vervolg het gevoel zijner lezers te fparen. Hij raakt hier eene der gevoeligfte fnaren van het menfchelijk gevoel. Niet flechts de oogen van kinderen zullen vol tranen geftaan hebben; het ouderhart bloedt, wanneer het zich de wezenlijkheid voorftelt: diepe weemoed overftelpte het vaderlijk hart, toen het deze ontmoeting las. Mag het verdichtfel zoo veel van het menfchelijk gevoel vergen? — De *Dorpsfchoolmeester* fchijnt wat al te eenvoudig; maar welligt ware het goed, indien eenvoud meer de bovenhand verkreeg; met haar is waanwijsheid niet wel beftaanbaar: er zoude aanvankelijk iets door gewonnen worden. Men kan anderen beminnen, en toch met het dagelijkfche leven beter bekend wezen. — Behoort de *Spectator*, bl. 254, wezenlijk tot de *zwijgende?* Wij zijn er niet genoeg van overtuigd, om hem een kijkje in onzen fchrijflesfenaar toe te ftaan. Wat de fchaar betreft, zij kan hare nuttigheid hebben, zoo wel in de hand van den fchrijver, als in die der kritiek. In zekeren zin voegt echter den fchrijver beter een mes; de te welige loten worden immers met het fnoeimes weggenomen? Dit laatfte evenwel zonder toepasfing, even als wij de reuzenfchaar, bl. 261, ongemoeid op hare plaats laten. Ieder heeft zoo zijne wijze. De zoogenoemde *bruine man*, van wien men iets meer in den *Siegfried van Lindenberg* kan lezen, plagt boven zijnen fchrijflesfenaar een *masker* te hangen: dit kan op zijnen tijd ook nutte wenken geven. — Van O. G. HELDRING ontvangen wij *de twee boomen in den hof Gods.* — Het *iets over de wijsgeerige Mythe van Pfyche*, offchoon het blijken van eene vlugtige behandeling toont, is niet ongevallig. — Elk denkt, fpreekt of fchrijft over de opvoeding naar zijne wijze van zien; dit voorregt blijve ook JEAN PAUL gegund. — De *Correspondentie*, wat men er onder gelieve te verftaan, bevat een en ander, hetwelk zich door geestigheid onderfcheidt. Indien de verzamelaar geene ftukken van onbekende welwillende medewerkers verlangt, tot eene correspondentie fchijnt hij niet ongenegen. Wij willen dit hiermede ook ter algemeene kennis gebragt hebben. De voorwaarden, waarop zulk eene briefwisfeling kan plaats hebben, worden gevonden bl. 287.

Beschrijving van den staat van Algiers en deszelfs bewoners. Een Aanhangsel tot de Reizen en vijfjarige Gevangenschap in Algiers van S. F. PFEIFFER. *Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1835. *In gr. 8vo.* 187 *bl. f* 1-20.

Plaatsbeschrijving der Gemeente Staphorst, Provincie Overijssel. Met eenige oudheidkundige Bijvoegselen. Door F. A. EBBINGE WUBBEN, *Burgemeester en Notaris aldaar. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo. IV en* 66 *bl. f* :-60.

Geschied- en letterkundige Herinneringen, verzameld door Mr. G. W. VREEDE, *Advocaat te Gorinchem. Iste Stukje. Te Gorinchem, bij* W. van der Wal. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 72 *bl. f* :-90.

WILLEM LORÉ, *en zijne Dijken en Sluizen; door Mr.* J. W. DE CRANE *en* W. EEKHOFF. *Te Franeker, bij* G. IJpma. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 86 *bl. f* :-90.

Magazijn, enz. Door T. L. SPANNENBURG, *Predikant te Oosterhaule. Te Leeuwarden, bij* H. C. Schetsberg. *In kl. 8vo. XII en* 228 *bl. f* :-90.

In een onzer tijdschriften heeft Recensent, eenigen tijd geleden, een niet zeer loffelijk getuigenis gelezen omtrent S. F. PFEIFFER, den opsteller zijner, bevorens gunstig door ons aangekondigde, *Reizen en vijfjarige Gevangenschap in Algiers*, en ook van de tegenwoordige *Beschrijving van den staat van Algiers*, tot aanhangsel op het grootere werk. Doch, wat ook ten opzigte van het karakter en gedrag des ons geheel onbekenden Schrijvers waarheid moge zijn, er is ons niet gebleken, dat 's mans berigten, voor zoo ver zij *Algiers* en deszelfs bewoners schetsen, valsch of onnaauwkeurig zijn; en, zoo lang ten nadeele van het thans aangekondigde vervolg op het grootere werk niets zal bewezen zijn, kunnen wij, die op geene onwaarschijnlijkheden of blijkbare onwaarheden hebben gestuit, niet nalaten, ook deze *Beschrijving* als eene belangrijke bijdrage voor landen- en volkenkennis te beschouwen.

Voor den beoefenaar van Nederlandſche ſtatistiek en oudheden is de uitgaaf van de Plaatsbeſchrijving der Gemeente *Staphorst*, in *Overijsſel*, een aangenaam verſchijnſel, en het welgeſchreven werkje van den Heer WUBBEN laat zich met genoegen lezen.

Den beminnaar van onze Geſchiedenis en die van ons Staatsregt zullen de Herinneringen van den Advocaat VREEDE welkom zijn; en, bij de in ons land tegenwoordig, uit regtmatigen afkeer van het tegenovergeſtelde uiterſte, min of meer veldwinnende zucht voor *abſolutistiſche* denkbeelden, durven wij den bekwamen Schrijver wel aanmoedigen, dit eerſte ſtukje door meerdere te doen volgen; terwijl de verſtandige lezer uit het eene en andere voor zichzelven het beſluit wel zal opmaken.

Van den hoogstverdienſtelijken, doch aan te weinigen bekenden Wiskundige WILLEM LORÉ, te *Leeuwarden* in 1679 geboren, en te *Franeker*, als buitengewoon Hoogleeraar in de Wiskunde, ten jare 1744 overleden, ontvangen wij eene levensſchets door den Oud-Hoogleeraar Mr. J. W. DE CRANE; en de Heer EEKHOFF heeft er achtergevoegd eene geſchiedkundige beſchrijving der voornaamſte dijk- en waterwerken, die door genoemden LORÉ zijn daargeſteld. In het levensberigt, bl. 25, ſtaat bij vergisſing, dat LORÉ *drieëndertig*, lees *drieënveertig* jaren oud was, toen hij in het huwelijk trad. Deze aanwijzing ſtrekke ten blijke onzer aandachtige lezing.

De Nederlandſche jeugd ontvangt in het *Magazijn* van den Eerw. SPANNENBURG eene goede verzameling van korte gezegden en ſpreuken uit vroegere en latere Schrijvers, alle wel niet even belangrijk, maar in het algemeen leerzaam en behartigenswaardig.

Amſterdamſche Studenten-Almanak voor het Jaar 1836. *Te Amſterdam, bij* R. Croeſe. *f* 1-80.

Wij verheugen ons, wanneer wij den broederlijken geest opmerken, die onder de ſtuderende jeugd onzer hoofdſtad zoo kennelijk doorſtraalt, en zich vertoont in het opnemen van alles, wat ieder' der ſtudenten belangrijk kan zijn uit een jaarboekje te weten, 't zij hij zijne opleiding aan het Athe-

næum alleen, of gelijktijdig aan eene der kweekfcholen van de zoogenoemde Disfenters verfchuldigd is. Even gepast komt het ons voor, dat het afbeeldfel van den man, aan wien allen de grootfte verpligting hebben, aan het hoofd van dit bundeltje ftaat, en wij keuren alzoo de geheele inrigting van het voorwerk bijzonder lofwaardig. Daarop volgt eene korte Gefchiedenis van het *Athenæum illustre* en de *Seminaria*, en eene dergelijke Levensfchets van den onlangs geftorven' Hoogleeraar WILLMET, die echter in den bladwijzer opgenomen noch in de paginering begrepen is; veelligt werd dezelve later eerst bijgevoegd. De Mengelingen bevatten een paar prozaftukjes, het eene ter gedachtenis van den waardigen overleden' ftudent PETRUS ELIAS, en het andere een gefchiedkundig verhaal; beide deze ftukjes zijn wèl gefchreven, en fommige der verzen verdienen allen lof; bijzonder beviel ons *de Halskraag*, 't geen een keurig ftukje in het genre der vertelling is, en de *Avondmijmeringen*, die door meerdere kortheid en befchaving van wat al te eenvoudige bewoordingen nog merkelijk zouden gewonnen hebben. De vertaling van den Lijkzang van Koning LODBROG is niet onverdienftelijk, maar heeft bij de overgieting den Noordfchen gloed en tint verloren, die OLAUS WORMIUS in zijn fchier onverftaanbaar Latijn toch altoos nog behield. En daar het nu mode wordt, om die oude poëzij over te brengen, kunnen wij den jeugdigen liefhebber wel aanraden, het geheele doodenlied, waarvan hij nu flechts een fragment gaf, te bewerken, waartoe hij al de hulpmiddelen in de onlangs uitgegevene Bijlagen op *de Noormannen in Nederland* van den kundigen Præceptor VAN BOLHUIS vinden zal. Een paar Duitfche en een Fransch versje getuigen van de oefening in die talen; maar waarom geene Latijnfche verzen, die toch in dit jaarboekje volkomen op hunne plaats zouden zijn? Ons vaderland heeft zich lang mogen beroemen, de zuiverfte latiniteit aan te kweeken; en zou nu het Athenæum, dat bijkans eene Akademie mag heeten, achterlijk blijven, den grooten voorganger VAN LENNEP, al is het dan ook maar in de verte, te volgen? De meeste der *losse Gedachten* bevielen ons, veelligt om het piquante van de Latijnfche aanhalingen. Wij willen dan ook dit ons verflag met een drietal der geestigfte befluiten;

Casfino. Hedendaagfche Vrijstermarkt. Spectatum veniunt, veniunt fpectentur ut ipfae. OVID.

Promotie-partij. Aurora Musis amica.
Proponenten. Uno avulso non deficit alter. VIRG. (Helaas!)

Friesche Volks-Almanak voor het Schrikkeljaar 1836. *Eerste Jaargang. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. *f*:-75.

Onze wensch is vervuld; de redactie van het jaarboekje, dat wij aankondigen, is in goede handen gevallen, en ruimschoots prijzen wij de welgelukte pogingen van den kundigen A. WASSENBERGH te *St. Anna Parochie*, die moeite noch zorg heeft ontzien, om den jonggeborenen in een voegelijk gewaad onder het oog van het publiek te brengen. Een uitvoerige kalender, met alwat daar in den uitgestrektsten zin bij behoort, laat voor de inwoners van *Friesland* weinig te wenschen over. De inleiding van het *Mengelwerk* is door W. EEKHOFF met warmte gesteld, en dat Mengelwerk zelf, waarin proza en poëzij zich afwisselen, heeft ons wel bevallen. Daar er geen bladwijzer in het boekje voorkomt, willen wij onzen lezeren den korten inhoud opgeven. Een fiksch gesteld *Friesch Volkslied* opent het tooneel. De overlevering omtrent BAUCK HEMMEMA is het welgestelde eerste prozastukje, gevolgd door eene *Legende* van den bekenden Dichter VAN HALMAEL, en eene *Romance* in de Friesche landtaal. De Levensschets van W. VAN HAREN, met keurig gesteendrukt portret, staat hier op hare regte plaats, en de bloemlezing uit zijne schriften zal velen welkom zijn, alsmede het puikjuweel zijner poëzij, *het Menschelijk Leven*, dat, hoe bekend ook, nimmer te veel verspreid kan worden. De daarop volgende dichtregels zijn aan den weldoener van het nieuwe Stads-Weeshuis te *Leeuwarden*, wijlen den Raad van *Indië* BALJEÉ, gewijd. Dan volgen twee versjes van den eenigen BORGER, die, onuitgegeven, aan weinigen bekend zijn, en waarvan de mededeeling zeker onzen lezeren welkom zal zijn:

Aan mijne Geliefde, op den dag van onze verloving. (1814.)

Voor 't oog van God en de Englenkoren
Zwoer nogmaals de verheugde mond
Den Eed, door 't hart reeds lang gezworen,
Gegriffeld in des harten grond.

Geliefde! ik zal dien Eed volbrengen,
En valt dit hart u immer af,
Dan moog' de regterhand verzengen,
Die ik u dezen morgen gaf!

Mijns Vaders taak is afgeweven;
Die u gebaard heeft, is niet meer:
Gij hebt me een' Vader weêrgegeven,
En ik geef u een Moeder weêr.

Grafschrift op de Vrouw van mijnen Vriend Ds. L. W. VAN DER WEIDE, *Predikant te Dokkum.*

Door hagelbui geknakt noch zonnevuur verschroeid,
Had twintig jaar deez' roos op Frieschen grond gebloeid.
De wil der Almagt, die(n) geen sterveling kan doorgronden,
Verplant haar voor een korte poos
Naar Gelderland; dáár sterft de roos,
Verdwenen was haar kleur, verschrompeld was haar loover;
En wat liet zij ons over?
Twee knopjes, van de(n) steel gerukt, en doornen, die ons wonden.

Een paar kernachtige gezegden van beroemde *Friezen* worden gevolgd door een krachtig vers *aan Friesland* van M. H. DE GRAAFF, op muzijk gezet door N. WEDEMEIJER. Wij houden het, ondanks eenige prozaregels en andere kleine feilen, voor het beste uit den bundel. Eigenaardig vinden wij hier den *Affcheids-* en den *Welkomst-groet aan de Friesche Schutterij*, en de opheldering van eenige *Friesche Spreekwoorden*, die vervangen worden door eene soort van Elegie met bijgevoegd steendrukplaatje, welke beide veel te wenschen overlaten. Een zevental versjes van meerdere en mindere waarde besluiten dit werkje, dat wij allen, en inzonderheid allen brave *Friezen*, met wier volkskarakter wij hoog loopen, met volle ruimte aanbevelen.

In No. XVI staat, bl. 671, reg. 3, *helmen*, lees *helden*. Bl. 678, reg. 16 v. o., *Openbering*, lees *Openbaring*.

BOEKBESCHOUWING.

De Roomsch-Katholijke Kerk, zoo als zij is, en zoo als zij niet is: eene bijdrage van een' Roomsch-Katholijk Nederlander, ter veredeling der Godsdienstbegrippen bij zijne Geloofs- en Landgenooten. Iste Stuk: De Kerk. IIde Stuk: Eerdienst. IIIde of laatste Stuk: Zedeleer. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen 295 bl. f* 2-70.

De Schrijver van deze boekjes heeft tot het opstellen van dezelve aanleiding gevonden in eene plaats van het werkje, getiteld: *De Roomsch-Katholijke Kerk in Oud-Nederland, gelijk zij is, zijn kon en zijn moest*, vóór twee jaren bij denzelfden uitgever uitgekomen, waarin, bl. 85 van den 2den druk, geklaagd wordt, dat verscheidene punten van de leer dier Kerk aan het Volk over 't algemeen zoo weinig regt bekend zijn; en hij doet dus eene loffelijke poging, om dezelve beter te leeren kennen, en tevens te doen zien, hoe men ze dikwijls niet goed begrijpt en verkeerd uitlegt en toepast. Het zij nu dat deze Schrijver een ander is, of wel dezelfde, als die van het vroegere zoo even genoemde werkje, (welk laatste Rec. niet onwaarschijnlijk voorkomt) het is althans in denzelfden goeden zin en stijl geschreven, en getuigt, even als dat vorige, van eenen helder denkenden, waarlijk liberalen, en met edele zucht voor het heil van anderen bezielden geest, en van eenen onbeschroomden moed, om de waarheid te zeggen. Rec. juicht deze pogingen des waardigen Schrijvers van ganscher harte toe, en zal zich niet ophouden bij die plaatsen, waar deszelfs redenering, ter gunste van het Roomsch-Katholijke Kerkgenootschap, of in andere opzigten, hem als Protestant te zwak voorkomt, daar hij het honderdmaal

gezegde hier niet weder wil herhalen, en nog veel minder deszelfs heilzame bedoeling eenigzins fchijnen tegen te werken: liever wil hij inhoud en geest van dit werkje leeren kennen, om het hierdoor allen waarheidlievenden en weldenkenden aan te prijzen.

Het *eerfte* Stuk handelt over de *Kerk* in *drie* artikels. — In het *eerfte* toont de Schrijver het *onderfcheid* aan *tusfchen het begrip der Katholijke* (*Algemeene*) *Kerk in den uitgebreiden, en der Katholijke* (*Roomfche*) *Kerk in den bepaalden zin.* „ Allen, die tot het Rijk van „ waarheid en deugd, van regt en rede, tot het Rijk „ Gods behooren, maken de groote Gemeente Gods, „ de *Algemeene* of *Katholijke* Kerk uit: — al wat de „ hoogfte Rede, namelijk God, wiens kind en beeld hij „ is, hartelijk vereert, acht en liefheeft, die is lid de„ zer groote, heilige, Algemeene Kerk Gods." (Bl. 4, 5.) „ JEZUS CHRISTUS, de Zoon van God, „ de hoogfte Rede, het Woord Gods in den mensch, „ breidde haar krachtdadig uit: — door hem ontftond de „ zigtbare Kerk van het eeuwige Woord Gods op aar„ de, die de groote Algemeene zinnelijk voorftellen, en „ met welke deze van lieverlede moest ineenfmelten." (Bl. 6, 7, 8.) „ De Roomsch-Katholijke is een ge„ deelte van de Algemeene: tot haar behooren die genen, „ welke door den Waterdoop, volgens JEZUS voor„ fchrift toegediend, bij haar zijn ingelijfd, den Room„ fchen Paus voor haar Opperhoofd op aarde erkennen, „ God, den hemelfchen Vader, en JEZUS CHRIS„ TUS, zijnen Zoon, op eene voorgefchrevene wijze „ vereeren en dienen, en tevens al die punten vast en „ uitdrukkelijk gelooven, welke zij verklaart van God „ geopenbaarde waarheden te zijn." (Bl. 11, 12.) „ Heil „ ons," zegt de Schrijver, bl. 20, 21, „ mijne Roomsch„ Katholijke Geloofsgenooten! dat ons, door hoogere ken„ nis en licht, de wet der deugd zoo duidelijk kenbaar „ is geworden! Heil ons, dat door zoo vele genade„ middelen de pligt ons zoo dragelijk, en de terugkeer „ tot denzelven zoo gemakkelijk gemaakt is! Wee ons

„ echter ook, indien wij met al deze voorregten niet wij-
„ zer en beter worden! — Wachten wij ons wel, van
„ in onzen overmoed ons voor het eenige uitverkoren
„ Volk van God te houden, en voor zijne geheele Al-
„ gemeene Kerk! van de millioenen eene handvol voor
„ den Oneindigen! Deze dwaling, die eertijds de Joden
„ verblindde, heeft grootelijks aan hunne verwerping
„ medegewerkt. Ontelbare kinderen Gods, die allen min-
„ der of meer volkomen in hunnen hemelfchen Vader,
„ in het eeuwige Woord des Vaders gelooven, en allen
„ naar waarheid en deugd ftreven met ons, zijn ledema-
„ ten dezer eindeloos groote Kerk: niemand van deze
„ valt een haar van het hoofd, dat niet door Hem ge-
„ teld is; niemand van deze heft zijne handen op tot
„ den grooten Geest der Natuur, wien deze Geest niet
„ ziet, en naar wiens ftamelen Hij niet veelligt met
„ grooter welgevallen luistert, dan naar het opgeblazen
„ gebed van menig Christen-Pharizeër." — Hier en el-
ders in dit werk toont de Schrijver aan, dat „ de Me-
„ chelfche Catechismus, wel verre van als regel der
„ Roomsch - Katholijke leer te kunnen gelden, dezelve
„ niet dan zeer onduidelijk, en menigmaal zeer onjuist
„ voorftelt."

Het *tweede* artikel heet: *De Roomsch-Katholijke onfeilbare Kerk.* Volgens hare leer, ftrekt zich die onfeilbaarheid (welke ook de Algemeene Kerk bezit) niet anders uit, dan tot de Geloofs- en Zedeleer, niet tot de verklaring des Bijbels in andere opzigten, noch tot gefchiedkundige daadzaken. Zóó onfeilbaar is zij „ in
„ haar geheel, in hare volle algemeenheid, in vereeni-
„ ging met haar onzigtbaar Hoofd, JEZUS CHRIS-
„ TUS, en met haar zigtbaar Hoofd, den Paus, wan-
„ neer er een wettige Paus beftaat." Die volle algemeenheid is „ in wettige, algemeene Kerkvergadering," of ook „ in de verfpreide Kerk bij verjaring" (bl. 31—33). Zij leert niet, dat de Paus onfeilbaar is, zelfs niet *ex cathedra;* ook niet de Kerkvergaderingen voor bijzondere landen of Bisdommen, nog minder dus enkele

Godgeleerden en Leeraars. De gronden voor die onfeilbaarheid moeten zijne jonge geloofsgenooten, zegt de Schrijver, opmerkzaam onderzoeken, maar ook de redenen van de tegenſtanders derzelve toetſen: „ en wan„ neer gij dan", zegt hij, bl. 48, „ terwijl gij uit alle „ krachten, met een zuiver oogmerk, bij onbeſproken „ wandel, de waarheid zocht, uit liefde tot de waarheid, „ een leerſtuk vondt, wegens hetwelk gij u met de leer „ der Kerk niet kondet vereenigen; dan zoudt gij welligt „ minder Roomsch, maar zeker niet minder Katholijk „ zijn, dat is te zeggen, niet minder tot de ware Kerk „ Gods, het Rijk van Waarheid en Deugd behooren, „ en ligt beter, dan menig ander, die, op grond van „ vreemd en menſchelijk gezag, zichzelven eene over„ tuiging opdringt, die hij de moeite niet genomen heeft „ op zijne eigen gezonde rede te gronden." Het kwalijk verſtaan en toepasſen dezer onfeilbaarheid heeft, zeer ten onregte, het onderzoek der H. Schrift en van andere gewijde wetenſchappen achteruitgezet, en „ achter haar „ masker hebben zich het misdrijf, het bijgeloof, de dom„ heid verborgen," tallooze euveldaden en jammeren over de Kerk gebragt, en houden nog niet op vele ſchaden te veroorzaken.

Het *derde* artikel draagt ten opſchrifte: *De Roomsch-Katholijke, alleen zaligmakende Kerk.* Het is hare leer niet, dat er buiten haren ſchoot geen zaligheid is; want zij leert, dat „ niet alleen zij, die niets van haar heb„ ben kunnen hooren, maar ook zij, die ter goeder „ trouw dwalen in de Godsdienst, onfeilbaar kunnen en „ zullen zalig worden, wanneer zij de krachten, welke „ God hun ten goede gegeven heeft, zorgvuldig gebrui„ ken, en met de genade Gods, die hun ten deel valt, „ zoo veel in hunne magt ſtaat, medewerken" (bl. 65, 66); en dit gelooft zij niet alleen van de ongeletterde leeken, maar ook van de Leeraars; „ en wanneer zij, „ of haar tijdelijk Opperhoofd, of hare Leeraars, het „ lidmaatſchap der Katholijke Kerk als een onmisbaar „ vereischte ter zaligheid aangeven, dan kan daarmede

„ geene andere, dan de groote Algemeene Kerk bedoeld „ worden, waartoe, zoo als wij weten, allen behoo- „ ren, welken het met hunne ware belangen wezenlijk „ ernst is" (bl. 70). — Bij wijze van aanhangfel, wordt hier nog gehandeld over „ de noodzakelijkheid des „ Doopfels tot zaligheid," en het refultaat is: „ In- „ dien de Kerk, op gezag van het Woord Gods, leert, „ dat zij, die van het Evangelie niet hebben kunnen on- „ derrigt worden, ook niet volgens het Evangelie zullen „ geoordeeld worden; zoo ligt daarin ook opgefloten, „ dat er geen Doopfel van die genen zal worden gevor- „ derd, die van geen Doopfel hebben kunnen hooren," (bl. 77) en er beftaat geen uitdrukkelijke algemeene ker- kelijke verklaring, die de kinderen, zonder den Water- doop geftorven, van de toekomende zaligheid uitfluit. „ Neen, troostelooze moeders! — het is uwe Kerk „ niet, die u deze troostelooze leer voorhoudt; het zijn „ vermetele menfchen, die onze Kerk en haren God niet „ kennen; menfchen, die geen vaders zijn. Uwe vroeg „ beweende kleinen zijn van uwe moederlijke borst in de „ vaderlijke omarming overgegaan; die Vader zal hen „ voor zijne en voor uwe liefde bewaren; en de tweede „ dood zal niet heerfchen over hen, die zoo fpoedig de „ prooi des eerften geweest zijn. Droogt uwe tranen ge- „ troost af! God is geen harder Vader, dan gij moe- „ ders zijt. Eeuwige dank zij Hem, dat Hij ons zulke „ waarheden niet heeft geopenbaard, die ons van Hem „ veeleer verwijderen konden, dan ons nader aan Hem „ brengen! Dank zij ook der Kerk, welke ons de vrij- „ heid laat, om aan de zaligheid der millioenen niet te „ wanhopen, welke door omftandigheden, die niet in „ hun bereik lagen, verhinderd werden, om aan geboden „ te voldoen, die zij niet gekend hebben!" (bl. 83, 84.)

Rec. heeft bij dit eerfte Stuk wat langer willen ftil- ftaan, en zich niet kunnen weêrhouden, om de gedach- ten des Schrijvers meest met deszelfs eigene woorden uit te drukken, en eenige plaatfen woordelijk mede te dee- len, daar het zoo gefchikt was, om den goeden geest en

ſtijl, waarin dit werk geſchreven is, wèl te doen kennen. In denzelfden trant is ook het *tweede* Stuk bewerkt, dat, mede in *drie* artikels, over de *Eerdienst* handelt, namelijk over *vereering Gods*, *vereering der Heiligen*, *vereering der Beelden*, en hoofdzakelijk van dezen inhoud is: I. De uitwendige *vereering van God*, hoe pligtmatig en hoe verheven ook, zelfs „de daad der hoogſte „ Godsvereering," (in de Roomsch-Katholijke Kerk) „ de nagedachtenis van JEZUS verzoeningsdood, vol„ gens zijn voorſchrift, in het H. Avondmaal, zijnde „ tevens de onbloedige vernieuwing van het bloedig vol„ trokken offer aan het kruis;" zelfs deze brengt Gode geen voordeel aan, en maakt op zichzelve ons niet beter en gelukkiger; en de waarde of onwaarde des bedienaars doet aan het offer niets bij of af. „ De Mis „ heeft," volgens de Kerkleer, „geen kracht, om on„ middellijk de zonde te vergeven, of meer Goddelijke „ genade te ſchenken. — De Misſen voor bijzondere per„ ſonen of belangen, offchoon waarſchijnlijk in haar' „ oorſprong zeer onſchuldig, zijn ongegrond, hebben het „ ſtilzwijgen der geheele oude Kerk, des Bijbels, en der „ Kerkvaderen tegen zich, en aanleiding gegeven tot de „ ſchandelijkſte misbruiken en ergerlijkſte gevolgen." — In dienzelfden geest wordt over het gebed en deszelfs ware wezen en nuttigheid, alsmede over de daarbij plaatshebbende vooroordeelen en valſche begrippen, zoo verſtandig, hartelijk en Christelijk geſproken, dat elk weldenkend Katholijk er zijne toeſtemming aan zal moeten geven. Even gezond en ernſtig is de redenering over eenige gewijde zaken en gebruiken, die wel „ als zin„ nebeelden voor het vrome gemoed nuttig kunnen zijn, „ maar aan welke de Kerk geen kracht toeſchrijft, en „ die vroeg of laat een verlicht Kerkhoofd verſtandig „ zal wijzigen of ter zijde leggen." — II. „ De *ver„ eering der Heiligen* beſtaat of in de inwendige ach„ ting en eerbied, welke wij hun ſchuldig zijn, of in „ de uitwendige dienst, welke uit deze volgt." De eerſte, vooral door navolging betoond, houdt de Kerk voor

de beste. De tweede, of de aanroeping der Heiligen, wordt hier zoo redelijk mogelijk voorgesteld, het besluit der Kerkvergadering van *Trente*, dat dezelve voor goed en nuttig (niet voor noodzakelijk) verklaart, ten grondslag gelegd, gecommentarieerd, en bij elk punt aangetoond, hoe veel hiermede strijdigs, verkeerds en bijgeloovigs er in deze bij velen plaats vindt, en hoe wenschelijk en noodzakelijk verbetering hierin te achten is; te meer, daar die zoogenoemde dienst der Heiligen, bij ontaarding, voor de dienst van God nadeelig en onteerend, zedebedervend, en voor den luister der Kerk schadelijk worden kan, en nog werkelijk is. Merkwaardig zijn onder anderen de volgende woorden, bl. 48, 49: „De grond des Christendoms is JEZUS, onze verdienste „is JEZUS, onze hoop en onze zaligheid is JEZUS, „en JEZUS alleen. Wij kennen geenen Middelaar bij „den Vader, dan Hem, en alle zijne Heiligen kunnen „zijne plaats niet vervullen, want zijne verdienste is „eindeloos. Maar ook daarom hebben wij geene mede„middelaars noodig, en erkennen de Heiligen niet als „zoodanig." — III. In denzelfden geest wordt ook verder aangewezen, welk goed gebruik de leer der Kerk wil, dat men van de *beelden* en de *overblijfselen der Heiligen* maken zal; en daarentegen, welk bijgeloovig en schadelijk misbruik er van dezelve, ook door zoogenaamde wonderbeelden, dikwijls gemaakt wordt, zoodat ook hierin veel verbetering ten hoogste te wenschen blijft.

Het *derde* Stuk heeft de *Zedeleer* ten onderwerpe, mede tot *drie* hoofdpunten gebragt, namelijk *zedelijke daden*, *belooning* en *straf*, *vergiffenis* en *kwijtschelding*. — De leer der *zedelijke daden* wordt onder de volgende rubrieken behandeld: *Wet*, *natuurwet*, *zedelijkheid*, *zedewet*, *pligten*, *deugd*, *geweten*, *daden*, *waarde der daden*, *wat doe ik? waarom doe ik het? hoe doe ik het?* ADAM, CHRISTUS, *genade*, *voorbeschikking*. (De vier laatste zou men hier minder verwacht hebben.) Over dit een en ander deelt de Schrijver kortelijk eenige zeer goede aanmerkingen mede, en

toont hier en daar aan, dat men de leer der Kerk, op sommige hiertoe betrekkelijke punten, kwalijk verstaat, of er verkeerde gevolgen uit trekt. Men begrijpt intusschen ligtelijk, dat, zelfs uit dit oogpunt alleen beschouwd, deze onderwerpen in een bestek van 34 bladzijden niet uitgeput zijn; en Rec. kan niet verbergen, dat hij hier van den wijsgeerig - Christelijken Schrijver meer verwacht had: hij kan echter, zonder te groote uitvoerigheid, hierover niet uitweiden, noch over hetgene, waarin hij hem bijstemmen, of wel van een ander gevoelen zou zijn. — De beschouwing van *belooning* en *straf* der zedelijke daden strekt zich voornamelijk over die des toekomenden levens uit, en bevat lezenswaardige opmerkingen, vooral dienende, om de leer der Kerk, aangaande toekomstige geluk- en rampzaligheid en zuiveringsplaats of zuiveringstoestand, niet te overdrijven, of tot grof-zinnelijke en ongerijmde gevolgtrekkingen te misbruiken, gelijk nog maar al te veel geschiedt, maar liever tot dezulke aan te wenden, die met Rede en H. Schrift overeenkomstig zijn. — Met hetzelfde doel behandelt de Schrijver de leer der *vergiffenis* en *kwijtschelding*, welke hij eerst kortelijk volgens Rede en Evangelie voorstelt; waarna hij breeder spreekt over „de „zinnelijke genadebronnen, die de Kerk tot vergiffenis „der zonden geopend heeft." Met een kort woord vermeldt hij hiertoe eerst het Doopsel; maar vooral handelt hij over de Biecht. Bij deze laatste wijst hij aan, wat zij, volgens de leer der Kerk, kon en moest zijn, en nogtans, helaas! door misbruik dikwijls niet is; welke waarde men aan de daarbij gegevene kwijtschelding te hechten heeft; en welk het eigenlijk doel van de dusgenoemde Aflaten geweest is, namelijk zekere vrijstelling van tijdelijke, voormaals opgelegde boetedoeningen, maar waarvan het schandelijkste misbruik gemaakt is en nog wordt. Ook hier had de helderdenkende en liefderijk-ernstige Man gewis meer kunnen zeggen; maar hij spreekt althans over dit een en ander zulke gezonde en hartelijke taal, dat het te wenschen ware, dat zij veel ge-

hoord, en door Geestelijken en Leeken ter harte genomen wierd. — Dezen zegen van God wenscht en bidt Rec., als vriend der waarheid, die door CHRISTUS is, over dit geheele geschrift, hetwelk hij niet alleen aan zijne Roomsch-Katholijke Medechristenen, indien ook hun die waarheid lief is, aanprijst, maar ook aan zijne Protestantsche Geloofsgenooten ter lezing aanbeveelt, daar zij, offchoon den Schrijver niet in alles kunnende bijstemmen, zich nogtans over den goeden Christelijken geest, die er in heerscht, verblijden zullen, en er ook nog wel het een en ander uit kunnen leeren, dat hun te weten en te behartigen nuttig is.

Indien Rec. zich niet bedriege, is van dezelfde hand afkomstig het volgende werkje:

Gods Voorzienigheid, iets voor alle Christenen zonder onderscheid van Kerkgenootschap. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo.* 132 *bl.* *f* 1-25.

Het heeft althans in denkbeelden en manier veel gelijkvormigs met het boven beschouwde werk, dat er ook een- en andermaal in aangehaald wordt. Volgens de korte *Voorrede*, was het hierin vervatte den Schrijver tot bemoediging in wederwaardigheden, en hiertoe biedt hij het ook den Lezer aan. Uit dit oogpunt schijnt dus de wat onbepaalde titel en de inhoud der 12 eenigzins op zichzelve staande vertoogen te moeten beoordeeld worden. Geven wij dien inhoud, volgens de daarboven staande opschriften, kortelijk op. — 1. *Over onze begrippen van de Godheid.* Het denkbeeld van Gods bestaan is allen menschen natuurlijk eigen; maar de menschelijke vergelijkingen, om ons Gods bestuur voor te stellen, zijn slechts gebrekkige hulpmiddelen, die wij voorzigtig moeten toepassen. — 2. *Het geloof is eene subjective overtuiging*, afhankelijk van ieders aanleg, vorming, lotgevallen enz.: niemand mag dus zijne eigene overtuiging in geloofszaken aan een' ander opdringen, veel min

hem daarom vervolgen: de kern des Christendoms bezitten zij, die, met terzijdeſtelling van geloofsverſchillen, naar den eisch van JEZUS' woord, met hunne daden toonen God en menſchen lief te hebben. Alles over 't geheel genomen waar en goed; maar hoe komt het *hier* te pas? – 3. *God regeert de wereld*, ook het toevallige, het kleine, het tegenſpoedige: van hetgene, dat men ongeluk en nadeel in de Natuur noemt, is de mensch dikwijls de oorzaak. Dit laatſte moge nu ſomtijds waar zijn; maar de Schrijver overdrijft het toch, wanneer hij afkeurend van den mensch zegt, bl. 25: „ Hij ontvolkt de bosſchen, en propt zijne ſtallen vol „ met zijnen gemaakten buit" enz., en wat verder: „ De mensch heeft de edelſte burgers des wouds in zijne „ ſtallen gejaagd, en eenige hem minder nuttige bewo„ ners aldaar van alle voedſel beroofd teruggelaten. Deze „ worden nu verſlindende wilde dieren" enz. Mag de mensch zich dan het dusgenoemde tamme vee niet ten nutte maken? Is het zijne ſchuld, dat de leeuw een leeuw, de tijger een tijger is? Zoo ook, waar de Schrijver het (bl. 26—28) gedeeltelijk niet goed ſchijnt te vinden, dat de mensch zeeën en rivieren door dijken en andere middelen beperkt, zoodat de laatſten althans geen vruchtbaar ſlijk meer op het land kunnen achterlaten enz.: moest hij de Natuur, die hem ter bearbeiding en ten nutte gegeven is, dan maar laten verwilderen, of, gelijk men ſpreekt, Gods water over Gods akker laten gaan? Hierin echter heeft de Schrijver gelijk, dat de mensch de Voorzienigheid niet aanklagen moest over nadeelen, die uit zijne eigene (en dikwijls nog gebrekkige) inrigtingen voortvloeijen. — 4. *Verſchillende uitdeeling van verſchillende gaven.* 5. *Toelating van het kwaad.* Meest gewone, maar doorgaans goede opmerkingen over het beſtuur der Voorzienighed in deze; ook wel eens, gelijk het hierin dikwijls gaat, door onbepaaldheid wat overdreven, b. v. bl. 35: „ In de hutten der armen „ vindt men meer innerlijke rust en tevredenheid, dan „ in de paleizen der Grooten. Bedilzucht en haat vin-

„ den aldaar flechts onbeduidend voedfel; nijd en heb„ zucht gaan deze hutten ftilzwijgend voorbij." Waarlijk, deze *lieu commun*, hoe dikwijls ook opgedischt, is niet onbepaald waar: de ondervinding van hem, die allerlei ftanden leert kennen en opmerkzaam waarnemen, doet hem hetzelfde goede en kwade, hoewel in verfchillende vormen en maten, nogtans overal wedervinden. — 6. *Wij kunnen over anderen niet oordeelen, dewijl wij ieder onze bijzondere taak hebben, en met de kern der daden onbekend blijven.* Insgelijks belangrijke zedelijke opmerkingen; maar met het hoofdonderwerp van het werkje ziet men het niet in verband gebragt. — 7. *Wat noemen wij wederwaardigheden? en wat zijn zij?* (Ook hier, bl. 58, gelijk bij n. 3, wordt de zoogenaamde natuurftaat van den mensch, (eigenlijk zijn ftaat van onbefchaafdheid) wel eens wat te hoog als gelukkig verheven.) 8. *God geleidt den mensch langs bijzondere wegen, die allen met het kleed der natuurlijke orde omhuld zijn.* (*Wegen, met een kleed van orde omhuld!* eene duistere uitdrukking, en niet zeer gelukkige zamenvoeging van twee, drie beelden!) 9. *Het gebed.* Onder deze drie rubrieken komen hier wel meest gewone, maar toch zeer goede opmerkingen voor, ter Christelijke vertroosting in tegenfpoed, ter berusting in Gods onbegrijpelijke leidingen, en ter nuttige aanwending des gebeds, in betrekking tot het Godsbeftuur en des menfchen troost. — 10. *Genade en berouw.* Vreemd mag het fchijnen, hoe deze artikels hier te pas komen; maar de Schrijver vergelijkt daarbij zekere werkingen in de Natuur met de werkingen van God en den mensch in het zedelijke; vergelijkingen, die Rec. wel wat heterogeen en gedrongen voorkomen, maar die ten minfte den denkenden man aantoonen, gelijk ook dit vertoog van deszelfs godsdienftigen ernst getuigt. — 11. *Dood en ander leven.* Hoe de hieromtrent voorgedragene gedachten, wenken en gisfingen met het hoofdonderwerp van dit geheele ftukje zamenhangen, fchijnt het best uit de flotwoorden van dit artikel te blijken, bl. 118: „ Onfterfelijkheid, per-

„ ſoonlijkheid, wederzien alzoo belooft ons het Chris-
„ tendom zeker; in de wijze *hoe*, laat de kennis van „ Gods liefde, wijsheid, goedheid en almagt ons een „ ruim veld open, waarin ook onze grootſte verwach- „ tingen, zoo zij met de kennis van zijne regtvaardig- „ heid niet ſtrijden, den God van liefde waardig zijn, „ en geene berisping verdienen." Rec. kan zich hier in geen breeder ontwikkeling inlaten, maar doet hulde aan de Christelijk-liberale denkwijze des Roomsch-Katholijken Schrijvers, die hem dan ook de opmerking niet kwalijk nemen zal, dat de hier meer dan eens (gelijk dikwijls door anderen) gebruikte plaats, 1 *Cor.* II: 9, blijkens den zamenhang, niet op den toekomenden ſtaat, maar op de voormaals niet bekende Evangelieleer ziet. — 12. *Godsdienstgeſchillen.* Hoe deze *hier* te pas komen, ziet men eigenlijk niet; maar den tegen onverdraagzaamheid, en voor Christelijke liefde en het ganſche ware wezen van het Christendom ijverenden Schrijver van *De Roomsch-Katholijke Kerk* enz. herkent men er duidelijk in: hieraan ten minſte doe men dan regt, en hiermede, gelijk met dit ganſche boekje, zoo als het is, zijn nut.

Een zestal godsdienſtige Overdenkingen, ter bemoediging mijner lijdende Natuurgenooten, door PETRONELLA MOENS. *Te Koevorden, bij* D. H. van der Scheer. 1835. *In gr. 8vo.* 144 *bl. f* 1 - 50.

Onder dezen titel ontvangen onze landgenooten uit handen der achtingwaardige Schrijfſter een zestal Overdenkingen over de navolgende onderwerpen: *De opene begraafplaats buiten de ſtad. Aan bedroefde ouders bij het verlies hunner kinderen. Opwekking tot dankbaarheid aan volwasſene kinderen, ook bij het ſterven hunner ouderen. Toeſpraak aan de armen en behoeftigen onder mijne landgenooten. Overdenkingen op den Zondag. Eenzame overdenkingen aan Jezus' leven, lijden en dood.* Het was (blijkens het Voorberigt) geenszins

hare bedoeling, eenigzins geleerde verhandelingen of vertoogen te leveren, maar eenige ernſtige, dan toch vlugtige gedachten over belangrijke onderwerpen, ter vertroosting en bemoediging van lijdende natuurgenooten, door dit werkje meer algemeen te verſpreiden; en in de bereiking van dit doel is de geachte Schrijfſter bijzonder gelukkig geſlaagd.

Lijdenden en bedroefden zullen haren voorgang en leiding des te gereeder volgen, omdat men onder treurige omſtandigheden het liefst de taal hoort van *hem* of van *haar*, die zelf in de ſchool des lijdens, ſedert vele jaren, is geoefend geworden; en wij kunnen de zoodanigen, ook uit dien hoofde, dit geſchrift inzonderheid aanprijzen. Allerwegen vinden wij hier de taal van het gezond verſtand en eene verlichte godsvrucht, met het blijkbaar doel, om opgeklaarde denkbeelden en echten godsdienstzin te wekken en te bevorderen. Gelukkig zij, die, alhoewel van de jeugd-af aan langs een donker levenspad geleid, in vergevorderden leeftijd lust en vermogens behield, om, *op zoodanige wijze*, het ware, goede en ſchoone anderen aan te prijzen en beminnelijk te maken! De Algoedheid ſpare de bekwame en achtingwaardige Schrijfſter nog lange bij het behoud van dien lust en van die vermogens, en geve het haar, in eene betere wereld, vrolijk en dankbaar te *aanſchouwen*, wat zij hier op aarde, voor het rijk van deugd en godsvrucht, zoo overvloedig gezaaid heeft! De vrucht van *haren* geest is *liefde*, uit een opregt hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof; in die vrucht moge zij zich eenmaal dáár verheugen, waar geen *nacht* meer zijn zal!

Iets over BORGERS *Kanſelwelſprekendheid*, *door* J. TICHLER, *Theol. Doct. en Predikant te Zierikzee. Te Amſterdam*, *bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo.* 50 *bl. f* :-60.

Noch uit den onbepaalden titel, noch uit de *Voorrede*

blijkt het, wat er in dit ſtukje, ten aanzien der Kanſelwelſprekendheid van BORGER, bijzonder behandeld is: duidelijk echter wordt het bij de lezing, dat de inhoud loopt over het algemeen en altijd navolgenswaardige in dezelve. Immers, na in de inleiding te regt opgemerkt te hebben, dat het voorbeeld van BORGER, vooral als dat van een oorſpronkelijk Genie, geen model van geheele navolging voor allen is, maar dat er nogtans zeer veel nut mede te doen blijft, bewijst de Heer TICHLER dit laatſte, door in eenige bijzonderheden aan te toonen, en met proeven uit BORGER's Leerredenen te ſtaven, dat deszelfs welſprekendheid uitmuntte in het overtuigen van het verſtand, het treffen van de verbeelding, en het roeren van het hart. — Er zijn in dit ſtukje plaatſen, die het waarſchijnlijk maken, dat het oorſpronkelijke tot eene Voorlezing in eenen kring van Ambtsbroeders gediend heeft, waartoe het ook zeer geſchikt is. Het draagt blijken van des Schrijvers goeden ſmaak en behoorlijke waardering van BORGER's voortreffelijkheid, als Prediker, bijzonder voor het gehoor, voor hetwelk hij gewoon was te ſpreken. Het is in eenen goeden geest en ſtijl geſchreven, en vooral voor Predikers lezenswaardig, waartoe wij het gaarne aanprijzen.

In welke betrekking de *Voorrede* tot het boekje zelf ſtaat, is niet duidelijk. De Schrijver biedt hetzelve daarin wel zijnen Ambtsbroederen aan, met een woord zeggende, hoe hij over de waarde en de getrouwe waarneming van zijn ambt denkt; en dat de Kanſelwelſprekendheid eene edele kunst is, maar niet eenzijdig, ten koste van het overige werk des Leeraars, beoefend moet worden: doch hoe overigens die Voorrede met inhoud en doel van het *Iets* in verband ſtaat, blijkt niet. Zoo ſpreekt de Schrijver hier, zonder eenige de minſte aanleiding, over „ den geest van onrust, die in onze dagen in de „ vaderlandſche Kerk rondwaart." Rec. zou er dus ook niet eens melding van gemaakt hebben, (want er wordt reeds zoo veel over geſproken en geſchreven, dat men het niet overal behoeft bij te halen) indien hij er niet

iets in gevonden had, dat hem voorkomt onnaauwkeurig uitgedrukt te zijn, en tot misverſtand aanleiding te kunnen geven. TICHLER noemt dat verontrustende verſchijnſel „ een' ſtrijd van het Ultraliberalisme tegen de „ hardnekkige aankleving aan het Kerkgeloof," en wat verder „ een' ſtrijd tusſchen het beginſel van ZWINGLIUS en dat van CALVINUS." „ Doch," voegt hij er bij, „ ik denk, waar ſtrijd is, daar is leven. „ Een meir, door den ſtorm geſchud en in beroering „ gebragt, is beter, dan ſtilſtaande moerasſen." Zijn dan de genen, tegen welke die woel- en ſcheurzieke hoofden zich verzetten, *Ultraliberalen?* Was ZWINGLIUS een *Ultraliberaal?* Al gelooven wij met den Schrijver, dat God alles ter zegepraal der waarheid, die uit Hem is, eindelijk kan doen uitloopen; is ſtrijd echter daarom wenſchelijk, omdat er dan leven is? Een leven ja, maar dat orde, liefde en eendragt den dood dreigt! Was er dan geen leven, werkzaam Christelijk leven in de Nederlandſche Hervormde Kerk? Was zij een ſtilſtaand moeras? Is een door ſtorm beroerd meer niet zeer gevaarlijk? Is er dan geen veilig midden? Is de toeſtand van het bedoelde Kerkgenootſchap, vóór die ongelukkige woelingen, door geen gelukkiger beeld uit te drukken? Rec. twijfelt zeer, of de Heer TICHLER dit een en ander zou kunnen bewijzen, en zou het beter vinden, over die zaak in 't geheel niet, dan op zulk eene wijze te ſpreken. — *Tantum.*

HIPPOCRATIS Aphorismi. *De Aphorismen (korte Stellingen) van* HIPPOCRATES, *in het Latijn en Nederduitsch vertaald. Te Amſterdam, bij* H. D. Santbergen. 1835. *In* 12*mo*. (*De Latijnſche en Nederduitſche vertaling tegen elkander over gedrukt.*) 217 *bl.* *f* 1 - 20.

In eene korte Voorrede, geteekend H. *Amſterdam*, 1 Nov. 1834, meldt de Vertaler de redenen, welke hem tot

deze vertaling bewogen hebben. Door eene goede ontvangst van dit boekje zal hij zich aangemoedigd gevoelen, ook de overige fchriften van HIPPOCRATES en andere oude Schrijvers bekend te maken. Het blijkt echter noch uit den titel noch uit de Voorrede duidelijk, of de Schrijver de *Latijnfche* en *Nederduitfche* vertaling naar den *Griekfchen* tekst bewerkt heeft. Volgens den titel zoude men dit vermoeden. In de Voorrede zegt hij: „*In deze uitgave is de Latijnfche vertaling gebruikt*, *welke* LORRY, *in den door hem bezorgden Parijfchen druk van* 1759, *gebezigd heeft*, *en welke algemeen onder de besten gekeurd wordt.*" (*) Het blijkt ook niet, of de Nederduitfche vertaling dadelijk naar het oorfpronkelijke, of naar de Latijnfche vertaling bezorgd is.

De Nederduitfche vertalingen der korte Stellingen van HIPPOCRATES, zoo vele er beftaan, zijn verouderd, en heeft Rec. geene latere kunnen opfporen, dan die van 1658, te *Amfterdam*, door M. TAIJINGHOF (†). Deze werd voorafgegaan door die van E. RAS (‡), welke te *Leeuwarden* in 1664 in het licht

(*) Volgens L. CHOULANT, *Handbuch der Bücherkunde für die aeltere Medicin*, *Leipzig* 1828, wordt de uitgaaf *Par.* (*ap.* DIDOT) 1784. 18°. nog boven deze gefteld. Ook heeft LORRY de uitgaaf van TH. J. AB ALMELOVEEN gevolgd, welke ten grondflag van zoo vele latere heeft gediend. De Latijnfche tekst komt, met eene enkele uitzondering, overeen met die van ALMELOVEEN, en kan dus de kleine zakuitgaaf 1765 *L. B. apud* P. DELFOS met deze Nederduitfche vertaling gebezigd worden. Bij vergelijking der eerfte afdeeling vonden wij eene drukfeil, bl. 12, *aph.* 12, *five ero*, lees *fi vero*.

(†) M. TAIJINGHOF, *Aphorismi* HIPPOCRATIS; *dat is*, *afgezonderde*, *kortbondige Spreuken*, enz. *Amft.* 1658. 12mo.

(‡) E. RAS, HIPPOCRATIS *Coi Aphorismi*; *dat zijn*, *korte en bondige Leeringen en Regelen*, *aanwijzende de oorzaken en de eigenfchappen der ziekten*, *en de manier van genezing derzelve. Met Nederduitfche Commentariën. Leeuw.* 1664. 8vo.

verſcheen; terwijl bij die van S. BLANKAART (*), met aanteekeningen van N. TULP te *Amſterdam* uitgegeven, geen jaartal vermeld wordt. Deze allen zijn echter Rec. ſlechts door de titels bekend. Terwijl de korte Stellingen van HIPPOCRATES met andere zijner werken ſedert in ſommige levende talen zijn overgebragt, als in de Hoogduitſche door den genoeg bekenden KURT SPRENGEL (†), alsmede in de Franſche taal onder anderen door DE MERCY (‡), ſchijnt er in meer dan anderhalve eeuw aan geene vertaling bij ons, althans in de Nederduitſche taal, gedacht te zijn. Dit zoude ten bewijze kunnen ſtrekken, dat tot dusverre de klasſieke Letteren in ons land ſteeds met zulk goed gevolg beoefend zijn en gebloeid hebben, dat eene Nederduitſche vertaling minder behoefte ſchijnt geweest te zijn. Indien derhalve het overbrengen dezer Stellingen, alsmede van andere werken van HIPPOCRATES, aan de beoefening der oude talen afbreuk mogt doen, hadden wij deze vertaling liever niet gezien, en zoude de verdere voortzetting van geheel dezen arbeid om deze reden alleen niet wenſchelijk zijn. Aan den eenen kant mag men door zulk eene onderneming, waardoor het ſtuderen al wederom gemakkelijker wordt gemaakt, eenige vrees koesteren voor het verſlaauwen van den ijver, die onzen landaard anders zoo gunſtig onderſcheidde. De Hoogleeraar C. PRUYS VAN DER HOEVEN laat dit eenigzins vermoeden in de Voorrede zijner *Chrestomathia Hippocratica*. Ook hoort men nu en dan klagten van onze Hoogeſcholen uitgaan, dat onder de Studenten in de Geneeskunde de Letteren niet meer beoefend worden als weleer. Van den anderen kant zoude men vermoeden, dat hieromtrent niet zoo vele vrees beſtaat, wanneer men

(*) S. BLANKAART, *Aphorismen, of kortbondige Spreuken van* HIPPOCRATES, *benevens deszelfs wet en vermaningen. Met de Aanteekeningen van* N. TULP. *Amſt.* (ſ. a.) 12mo.

(†) *Apologie des* HIPPOCRATES *und ſeiner Grundſätze.*

(‡) *Paris*, 1811. 8°. alsmede 1817.

ſommige voortbrengſels der *Leydſche* Hoogeſchool, en laatſtelijk de voortreffelijke Verhandeling van C. J. VAN COOTH (*), aan de *Utrechtſche* Hoogeſchool tot Doctor bevorderd, inziet. Het is wel allen Studenten in de Geneeskunde niet vergund, naar zulke verhevene lauweren te ſtreven; allen behoeven voor derzelver volgende loopbaan zulke uitgebreide letterkundige wetenſchap niet; er blijft een middelweg: dat velen dien mogten bewandelen, en zoo bewaarheid worden: *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et cognatione quadam inter ſe continentur* (†)! Moge dit verband het bolwerk zijn tegen *eenzijdigheid* en *oppervlakkigheid*, die kankers van deugdelijke wetenſchap!

De 64ſte ſtelling der 5de afdeeling met de door PR. VAN DER HOEVEN gegevene Latijnſche vertaling vergelijkende, zouden wij de Nederduitſche vertaling meer met deze, dan met den daar naast ſtaanden Latijnſchen tekst, overeenkomende vinden. — De 39ſte ſt. der 2de afd., vertaald: *maar hunne ziekten zijn langdurig en meest doodelijk*, ware naar den Gr. en Lat. tekst beter vertaald: *maar wanneer hunne ziekten langdurig worden, zijn zij meestal doodelijk*, of *eindigen zij met den dood*. — Het ware welligt ook beter geweest, naar de aanteekening van PR. VAN DER HOEVEN (‡), in de 6de ſt. der 6de afd. *pijnen* in de nieren en in de blaas door *gebreken* te vertalen. Met den Vertaler zouden wij in de eerſte ſtelling *experimentum periculoſum* liever door *de ondervinding is bedriegelijk* vertalen, hebbende ook VAN DER HOEVEN *experientia fallax*. Daar deze vertaling eene vrije genoemd wordt, ware in de laatſte ſt. der 8ſte afd. *de warmte*

(*) *Diatribe in Diaeteticam Veterum maxime in* A. C. CELSI *praecepta Diaetetica*, HIPPOCRATIS *et* GALENI *placitis illustrato. Tr. ad Rhen.* 1835.

(†) *Pro* A. L. ARCHIA *Poëta.*

(‡) *Chrest. Hipp.* pag. 121; verg. mede het reeds genoemde werk van K. SPENGEL, 2 Th. S. 14.

van den geest beter door *de levenswarmte* vertaald, niettegenstaande in de Latijnsche vertaling *animae calor* staat: er wordt wel in het Grieksch τὸ τῆς ψυχῆς θερμὸν gelezen; maar *anima* wordt in het Latijn voor *de lucht*, *den adem* en *het leven* gebezigd. — Maar genoeg! Het boekje beveelt zich door eene zindelijke en bevallige uitvoering. Het doe nut, maar werke niet nadeelig!

Anti-Homoeopathisch Nieskruid, bevattende: twee Aschdag-Predikatiën van het gezond verstand, en eenig Homoeopathisch allerlei. Te Amsterdam, bij J. F. Schleijer. 1835. *In gr. 8vo.* 58 *bl. f* :-60.

„ Een ideaal verschijnsel, naar het uiterlijke voorko-„ men, een weldadig beschermengel; met opzigt even-„ wel tot deszelfs wezenlijke en blijkbare uitwerkingen „ en gevolgen, zeer gemakkelijk in eenen vernietigen-„ den en verwoesting aanbrengenden Demon ontaardende, „ tracht de heerschappij over het gezond verstand te ver-„ krijgen, en hetzelve met geweld te overmeesteren. De-„ ze, zich met onstuimigheid aankondigende genius..... „ is de zoogenaamde Homoeopathische geneeswijze." Met deze niet wel te ontleden zinsnede begint een *ernstig woord als inleiding* tot het boven vermelde werkje, hetwelk mededeelt: *Twee Aschdag-Predikatiën van het gezond verstand.* Verder: *Homoeopathisch allerlei*, waaronder men leest: *Iets over vergelijkende Homoeopathie.* (Wel het aardigste van alles.) *De Homoeopathische kunst om luizen te maken*, (zeer kiesch!) met nog iets naders omtrent de *Historia Lausiaca. Vliegen-Cholera.* (Dit *allerlei* is drok in de weer met allerlei ongedierte.) Eindelijk: *Bereiding der Homoeopathische geneesmiddelen.*

Er wordt niet gezegd, of dit *Nieskruid* van Hoogduitschen bodem op den onzen is overgeplant. De eerste zinsnede, door ons overgenomen, riekt er echter sterk naar, en een volzin, die met bl. VI begint en zonder verademing eerst op bl. VIII eindigt, laat schier geen

twijfel over, al had men zulks uit den eersten niet reeds geproefd. Men zoude bijna vermoeden, dat de minder gunstige beoordeelingen der laatste voortbrengsels van Dr. MISES, die uit den aard der zake bij de vroegere afsteken, Uitgever of Vertaler bewogen, in een welbegrepen belang, hieromtrent zich niet te uiten. Van wien dit boeksken zij, dit is zeker, dat de Geneesheer SIMON dit stelsel, met zijnen schepper HAHNEMANN, zoo gehekeld heeft, dat er na hem niet veel meer kan gezegd worden. Hij heeft met zijne scherpe zeis het veld zoo glad afgemaaid, dat elke nalezing niet dan schraal kan uitvallen. Waarschijnlijk wordt vooral om deze reden in de Aschdag-predikatiën meer valsch vernuft dan ware geestigheid gevonden. Ook schijnt vooralsnog op ons land niet toepasselijk, dat *pilaar-bijters* en *piëtisten* de voorstanders en verkondigers der Homöopathie zijn. Die zich met het *bekeeren* bezig houden, hebben geheel iets anders in den zin, dan het gebruiken van *decillioenste* gedeelten van geneesmiddelen in zwang te brengen, en zij dienen de hunne doorgaans in overloopende mate toe. „*Piëtisten en Homoeopathen bakken*(?!) *zich nog niet te zamen*" (bl. 20); deze uitdrukking klinkt zeer zonderling, even als eenige andere op bl. 20, 21 niet zeer kiesch, vooral in eene predikatie, ten ware men haar met die van zekeren welbekenden Pater vergelijke.

Wat nu het verdere *allerlei* betreft, en inzonderheid de *Historia Lausiaca*, — liefst eindigen wij hier. De Schrijver zegt: „*Ik moet eindigen, want hoe langer ik van luizen schrijf, hoe erger het mij op het hoofd bijt.*" Het is ook een misselijk onderwerp. „*De Hemel beware een ieder voor* (bl. 44). . . . ." ! De goedgunstige Lezer, die het zoo verre gebragt heeft, vulle het overige naar welgevallen in! Ons walgt zulk eene vieze geestigheid.

Dissertatio inauguralis literaria, sive Introductio in notitiam rei literariae maxime provinciae Brabantiae septentrionalis, quam — pro gradu Doctoratus summisque

in disciplina Philofophiae Theor. et Litt. Hum. honoribus ac privilegiis, in Academia Lugduno-Batava, rite et legitime confequendis, publico ac folemni examini fubmittit C. R. HERMANS, ex pago Oss Brabantus, Gymnafii, quod Eindhoviae est, Conrector. Lugd. Batav. apud. *J. W. van Leeuwen.* 1834. 8vo. maj. 86 et 40 pag.

Na eene oordeelkundige inleiding, geeft de kundige en onderzoeklievende fchrijver eerst eene omfchrijving van het onderwerp der gefchiedenis van de letterkunde, met aanwijzing van derzelver oogmerk en der wijze, waarop zij moet befchreven worden. Daarop volgt, Hoofdft. 2, eene lijst der fchrijvers, die de levens van geleerde Nederlanders hebben te boek gefteld. Het derde Hoofdft. fomt de overige hulpmiddelen tot in het licht ftelling onzer letterkundige gefchiedenis op. Hoofdft. 4 toont de nuttigheid aan van de kennis der levensgefchiedenis van de geleerden, bij de beoefening der gefchiedenis van de Noord-Brabandfche letterkunde. Het 5de Hoofdft. wijst aan, hoe men het best de boeken, in verfchillende provinciën gefchreven, aan den lezer eener gefchiedenis der letterkunde bekend zal maken, namelijk door, vooreerst, de titels getrouw op te geven, alsmede den druk, de foort van letters, kortom alwat tot de boekenbefchrijving of bibliographie behoort; ten tweede, dat men eenige gefchiedkundige aanteekening make nopens de verfchillende uitgaven enz., en ten derde, dat men eene beknopte beoordeeling van elk werk levere; terwijl de Heer HERMANS te regt, als voorbeeld van dergelijke behandeling, de *Bibliotheek der Nederlandfche Gefchiedfchrijvers* van den Heer Mr. DE WIND aanprijst. Eindelijk in het 6de Hoofdft. beweert de fchrijver de noodzakelijkheid eener openbare boekerij in elke provincie, en van eene vereeniging van geletterden, om van ieder gewest de gefchiedenis te onderzoeken. Het geheel wordt, na bl. 86, befloten met eene naar tijdsorde gefchikte naamlijst van fchrijvers, die in Noord-Braband geboren zijn;

of gebloeid hebbben, voor zoo ver HERMANS narigten omtrent hen heeft kunnen bekomen, en zoo veel mogelijk met opgaaf der jaren van hunne geboorte en hunnen dood, hunne geboorte- en woonplaatfen, beroepen en uitgegevene fchriften; alles met verwijzing naar de bronnen, waaruit hij geput heeft. Door eene nieuwe paginering begint die lijst met bl. 1, en loopt door tot bl. 29. Een register in alphabetifche orde, van dezelfde fchrijvers, van bl. 31 tot 35, maakt het zoeken in de naamlijst naar tijdsorde gemakkelijk, Ten laatfte zijn, volgens gebruik, van bl. 37 tot bl. 40, eenige losfe ftellingen, of *Thefes*, mede ter verdediging op den dag der openbare bevordering, achteraan gevoegd. Den Heer HERMANS gelukwenfchende met zijnen welvolbragten arbeid, moedigen wij hem ten fterkfte aan, in het loffelijk ingeflagen fpoor voort te treden met denzelfden ijver, waarmede hij, bij dit akademifche proeffchrift, zoo uitnemend begonnen is.

HERM. JOH. ROIJAARDS, Oratio de Proavorum nostrorum pietate, in condenda tuendaque Belgii Foederati Republica confpicua, habita die 26 m. Martii a. 1835, cum Academiae regundae munus folenni ritu poneret. Traj. ad Rhen. apud *J. Altheer*. 1835. In oct. maj. 77 pag.

De Hoogleeraar ROIJAARDS heeft, bij het nederleggen van zijn Rectoraat, een waardig onderwerp tot zijne Redevoering gekozen, handelende over *de Godsvrucht onzer Voorvaderen, in het ftichten en handhaven van den Staat der Vereenigde Nederlanden.* — Na eene gepaste inleiding, over het aangename, dat de nakomelingfchap in den lof van haar deugdzaam voorgeflacht uitweidt, bepaalt hij zijn onderwerp voornamelijk tot de zestiende Eeuw, en fchetst in fikfche trekken eerst den toeftand der Volken in dezelve, daarna dien der Nederlanders, die voor hunne vrijheid ftreden, maar die dit

eigenlijk deden uit het beginsel van godsvrucht en liefde voor de Godsdienst. (Men zou dus het beginsel misschien nog naauwkeuriger kunnen noemen zucht voor burgerlijke en godsdienstige vrijheid, want het was toch de belemmering der laatste alleen niet, waarover men zich ten opzigte van PHILIPS te beklagen had.) Hij toont verder, dat zij uit dit beginsel te werk gingen, niet alleen in het stichten, maar ook in het handhaven van den Staat, daar, volgens de toenmalige toedragt van zaken, de instandhouding van het nieuwe Gemeenebest met die van het Protestantisme ten naauwste verbonden was. Diezelfde geest, wijst hij verder aan, dat ook in het bijzonder WILLEM I en MARNIX, die voorname Grondleggers dezer Republiek, bezield heefd. Eindelijk beroept hij zich (hetwelk ons nogtans het zwakste bewijs voorgekomen is) op de bij bijzondere gelegenheden uitgeschrevene Dank- en Bededagen, en op de godsdienstige opschriften der geldmunten en gedenkpenningen van dien tijd. Alles wordt met eene ter zake dienende toespraak aan de studerende Jongelingschap besloten. — Het een en ander is zeer lezenswaardig, en doet den vaderlandschen en godsdienstigen zin des Redenaars eer aan. — Hierop volgt het verslag van het meer of min merkwaardige, dat, gedurende het Rectoraat van den Hoogl. ROIJAARDS, aan de Akademie van *Utrecht* voorgevallen is; verder, na tusschenpoozing van treurmuzijk, bij de vermelding van acht in dat jaar overledene Studenten, het verslag van de beantwoorde Prijsvragen, de uitdeeling der Eereblijken, de voorstelling der nieuwe Vragen, en de overgave van het Akademisch Bestuur aan den nieuwen Rector: welk alles natuurlijk verdere opgave noch beoordeeling behoeft. — Achteraan zijn letterkundige aanteekeningen geplaatst, ter staving van eenige in de Redevoering aangevoerde historische bijzonderheden. — Den Hoogleeraar zij dank voor de uitgave!

Ontwikkeling van het begrip der Philosophie, tot inleiding in de Bespiegelende Wijsbegeerte op het tegenwoordig standpunt der wetenschap, door TAÇO ROORDA, *Meester in de Besp. Wijsbeg., Doctor in de Lett. en Godgel., Hoogleeraar in de Besp. Wijsbeg. en in de Oost. Letterk. te Amsterdam, enz. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 113 *bl. f* 1-25.

De Hoogleeraar ROORDA poogt, in deze inleiding, den lezer een overzigt van den gang der wijsgeerige navorschingen te geven, en hem alzoo op het tegenwoordig standpunt der wetenschap te plaatsen. Met scherpzinnigheid en juistheid wijst hij aan, hoe telkens het streven naar het eene uiterste werd tegengewerkt, gestuit en omgekeerd door een dadelijk ontstaand en veldwinnend streven naar een ander uiterste. Vruchteloos schijnt hem de gedurige poging van sommigen, om telkens den zoogenaamden gulden middelweg in te slaan, daar dit slechts oorzaak wordt van het opkomen eener derde partij, van de twee anderen afkeerig, en buiten staat die te bevredigen. Onpartijdig en voortdurend onderzoek zal van zelve tot eenheid, door algemeen zich vestigende overtuiging, leiden. Nadat FICHTE het door KANT ingeslagen spoor, in weerwil van JACOBI's protesteren en deszelfs beroep op het onmiddellijk gevoel, ten einde toe bewandeld had, trad de toen nog jeugdige SCHELLING op met zijne phantastische en dichterlijke, maar geestvolle *Identiteitsleer*, en predikte een troosteloos, maar diepzinnig *Pantheïsme*. JACOBI protesteerde nog luider. HEGEL legt het phantaseren der school van SCHELLING toom en breidel aan, en onderwerpt haar aan den strengen *dialectischen* vorm van het *begrip*; maar alzoo stelt hij een afgetrokken *begrip* in de plaats eener phantastisch verdichte *werkelijkheid*. JACOBI beroept zich op een dadelijk *vernemen* der werkelijkheid. Men doet vernieuwd onderzoek naar 's menschen denkvermogen. Eene nieuwe omwenteling ontstaat in het gebied der Wijsbegeerte. Met den jongen FICHTE aan het hoofd, betreedt de Philosophie haar tegenwoordig, *nieuwste* standpunt. Zij waant niet, door de Rede eenige waarheid te kunnen ontdekken, dan ten gevolge van *waarneming*, die eene *openbaring* is van het zienlijke en on-

zienlijke: *zinnelijke waarneming* omtrent de voorwerpen buiten ons, *innerlijke bevinding*, die der overtuiging ten grondflag ftrekt en waaruit het geloof geboren wordt, ten opzigte van ons inwendig wezen, de Godheid, en onze betrekking tot haar. Donkere gewaarwording van het bovenzinnelijke, onmiddellijk gevoel, is dus het kompas, de Christelijke Openbaring de leidftar, en de Rede de ftuurman op de onbekende zeeën, die wij bevaren. De grond van aanneming der Godsopenbaring van het bovenzinnelijke is de weêrklank der hemelfche waarheid in het hart. Bevrediging van het gevoel, inftemming onzer onmiddellijke gewaarwording met het verkondigde Woord, drukt het zegel op deszelfs waarheid, zonder dat de geloofsovertuiging, offchoon zij het *pofitief-historifche* Christendom omhelst, van het al of niet bewezene der *pofitief-historifche* gronden afhankelijk is. De Wijsbegeerte is alzoo *Christelijk* geworden. Zij is, naar Recenfents inzien, van eigenlijke *Philofophie* in *Theofophie*, die heel wat anders is dan de *Theologie* met hare tekstverklaring enz., veranderd. Onder dankbetuiging aan Prof. ROORDA voor zijne uitmuntende *inleiding*, befluit Recenfent met den wensch, dat het den geleerden Schrijver behage, het ftelfel van den jongen FICHTE voor het Publiek te ontwikkelen, hetgeen ons in ftaat zal ftellen tot eene opzettelijke toetfing en uitvoeriger beoordeeling.

Gefchiedenis van het Nederlandfche Zeewezen, door Mr. J. C. DE JONGE. *IIden Deels Iſte Stuk. Van den Munfterfchen Vrede tot den tweeden Engelfchen Oorlog. In 's Gravenhage en te Amfterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 366 *bl. f* 3-40.

Natuurkundige Gefchiedenis van de kusten der Noordzee, en van de veranderingen, welke zij, federt den Cymbrifchen vloed tot op heden, door watervloeden ondergaan hebben. Uit het Hoogduitsch van FR. ARENDS. *Met eene Voorrede en Aanteekeningen vermeerderd door Dr.* R. WESTERHOFF, *practiferend Geneesheer te Warfum, enz. Iſte Deel. Met eene Kaart. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo. XII en* 252 *bl. f* 2-40.

De eerste November: een geschied- en tijdrekenkundig Onderzoek uit de Noordsche Godenleer; door FINN MAGNUSEN. *Uit het Deensch vertaald door Jhr. Mr.* M. HETTEMA. *Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1835. *In gr. 8vo. VII en 78 bl. f* :-90.

Wie heeft de onderneming van den Heer Archivarius DE JONGE niet toegejuicht, toen hij het ondernam eene Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen te leveren? En wie was niet hoogelijk ingenomen met den aanvang van den arbeid diens Geleerden, toen het eerste deel van zijn werk het licht had gezien? Niet minder zal men voldaan zijn over den inhoud van het eerste stuk des tweeden deels, daar men ook hier weder den Schrijver niet alleen met kennis van zaken het voorgevallene ziet uiteenzetten, maar ook telkens hem ziet indringen tot de oorzaken, waarom alles aldus en niet anders zich kon toedragen. Het is niet slechts de enkel Geschiedkundige, maar, gelijk het bij den Historieschrijver, die meer dan opsteller van eene kronijk wil zijn, behoort te wezen, tevens de Staatsman, de Menschenkenner, de practische Wijsgeer, welken men spreken hoort. Dit is inzonderheid het geval, waar de Heer DE JONGE de vergelijking maakt tusschen de Britsche en de Nederlandsche zeemagt, tijdens het ontstaan en gedurende den loop van den eersten Engelschen oorlog, waar hij zoo wel de zedelijke als de stoffelijke sterkte en zwakte bij elke der strijdvoerende partijen navorscht, en de oorzaken daarvan aanwijst. Ieder beminnaar der Geschiedenis van ons Vaderland zal met ons reikhalzen naar het verder vervolg van dit tot dusver zoo loffelijk voortgezet werk.

Ook de Geschiedenis der Kusten van de Noordzee, door Dr. WESTERHOFF, naar het Hoogduitsch van ARENDS, bewerkt, en met des Vertalers Voorrede en Aanmerkingen vermeerderd, schoon het werk hier en daar, vooral wat het geologisch oogpunt betreft, veel te wenschen overlaat, bezit echter vele verdiensten, en is de eer der vertaling waardig. Het vervolg zoo spoedig mogelijk te ontvangen, zal den meesten bezitters van dit eerste deel welkom zijn; en wij hopen, dat niet slechts het tweede deel, waarmede het werk in zeker opzigt voltooid zou kunnen heeten, maar ook het daarmede in verband staande, schoon tevens afzon-

derlijk bruikbare derde deel, dat eene Geſchiedenis der Watervloeden, van de vroegſte tijden tot en met het jaar 1830 behelst, ons mettertijd, even getrouw, doch, kan het zijn, in nog zuiverder Nederlandsch vertolkt, zal worden aangeboden. In wetenſchappelijke werken vooral is het wel eens moeijelijk, bij de vertaling, even keurig als getrouw te wezen, daar men ſteeds vreest, de meening des Schrijvers niet juist genoeg over te brengen, als men niet woordelijk alles wedergeeft; en dat woordelijk wedergeven veroorzaakt al ligt iets uitheemsch in ſtijl en terminologie.

Zulks ondervond ook de Heer HETTEMA, toen hij het werkje van FINN MAGNUSEN, *de eerſte November, een geſchied- en tijdrekenkundig Onderzoek uit de Noordſche Godenleer*, vertaalde. Maar niet alleen dat eenige bijzonderheden in den ſtijl, of dat eenige uitdrukkingen, den vreemden oorſprong verraden: neen! taal en ſpelling zijn bovendien gansch niet naauwkeurig, en het is alleen het belangrijke van den inhoud, hetgeen ons het veelvuldig gebrekkige te dien opzigte vergeten doet. Met uitnemend genoegen en tot wezenlijke leering heeft Referent dit kleine, doch zaakrijke boeksken gelezen, hetwelk nog in waarde gerezen is door de geleerde en wèl te pas bijgebragte Aanteekeningen van den Vertaler, die, als beoefenaar van Geſchiedenis en Oudheden, inzonderheid van de Noordſche en Frieſche, ſedert lang reeds gunſtig bekend is.

Nieuwe Werken van de Maatſchappij der Nederlandſche Letterkunde te Leiden. IIden Deels 2de Stuk. Te Dordrecht, bij Blusſé en van Braam. 1834. *In gr. 8vo.* 362 *bl. f* 3-:

Dit deel van de Werken der bloeijende Leidſche Maatſchappij levert zeer gewigtige bijdragen tot de Nederlandſche Letterkunde. De inhoud kan in waarheid rijk genoemd worden. De bloote vermelding der ſtukken en de namen der verdienſtelijke opſtellers mogen de belangſtelling onzer lezeren opwekken.

Van den Heer N. CARBASIUS ontvangen wij eene Voorlezing over JAN VAN HELU en zijn gedicht: *de Slag van Woeringen.* STARING *van den Wildenborch* geeft berigt nopens een *Zutphensch* Handſchrift van VAN MAERLANT, en deelt ons proeven mede uit den *Wapen-Martyn*

en den *Verkeerden-Martyn.* Prof. SIEGENBEEK heeft beide ftukken door eenige aanmerkingen opgehelderd, welke des mans bekwaamheid en zedigheid op nieuw aan den dag leggen. In 't voorbijgaan zij gevraagd, of *pluimftrijken* niet liever beteekene *de pluim ftrijken*, dat is, *eene pluim*, *een veertje*, *een vlokje van iemands kleed afnemen*, gelijk *plukken van den ftove.* De Ouden, welke deze foort van vleijerij ook kenden, zeiden: *ἀφελεῖν κροκίδα ἀπὸ τοῦ ἱματίου*, *floccos legere.* Den Heere BERGMAN is het gelukt, eenige Fragmenten op te fporen van een *oud Nederlandsch Rijmwerk* van godsdienftigen inhoud. Hij ontdekte die Fragmenten tusfchen den band en de fchutbladen van eene oude uitgave van TERENTIUS. Dezelve zijn hier gegeven met aanteekeningen en ophelderingen, zoo van BERGMAN zelven, als van SIEGENBEEK en CLARISSE.

Van eenen niet grammatikalen aard zijn de drie volgende ftukken, met welke dit deel befloten wordt, welke door ieder, daaraan twijfelen wij niet, met geen minder genoegen en nut dan de vorige zullen gelezen worden. Prof. N. C. KIST fchenkt ons een aardig Vertoogje over *de verwisfeling van zedelijke en zinnelijke hoedanigheden in fommige Betuwfche Idiotismen. Het leven en de letterkundige verdienften van* FREDERIK DE HOUTMAN, door BODEL NIJENHUIS, doet ons dien onvermoeiden onderzoeker der vaderlandfche letterkundige gefchiedenis wederom van eene zeer gunftige zijde kennen. Eindelijk heeft de Heer W. C. ACKERSDIJK de ligging van *Pladella villa* nader onderzocht, en met veel waarfchijnlijkheid aangetoond, dat dezelve het dorp *Bladel* in *Noord-Braband* is. De naam van *Pladella villa* komt voor in den giftbrief van KAREL *den Eenvoudigen* aan DIRK, den eerften Graaf van *Holland*, in het begin der tiende Eeuw. Dit ftuk van den bekwamen ACKERSDIJK is reeds vóór vele jaren opgefteld geweest, en een bijgevoegde brief van wijlen Prof. A. KLUIT toont, dat deze het met den fteller volkomen eens was.

De manier en ftijl van alle deze ftukken is duidelijk, deftig en eenvoudig, zonder gezochte en zoutelooze aardigheden, voor welke onze jonge lieden niet genoeg kunnen gewaarfchuwd worden, omdat het voorbeeld al te dikwijls van menfchen uitgaat, welke door ftand en naam onbedrevene harten zoo gemakkelijk kunnen verleiden. Wij hopen en ver-

trouwen, dat, met het verdwijnen van de Komeet van HALLEY, alles beter zal worden.

Spraakleer der Latijnsche Taal, door C. G. ZUMPT, *Dr. Iste Stuk. Vertaald uit het Hoogduitsch, met Aanmerkingen, door* KORNELIS ELIX, *Dr. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1835. *In gr. 8vo. VIII*, 300 *bl. f* 2-80.

De Grammatica van Professor ZUMPT heeft in *Duitschland* zoo veel opgang gemaakt, dat dezelve in korten tijd zes malen is herdrukt, en alleen van vier uitgaven vijftigduizend exemplaren zijn verkocht. Dit laat zich eenigzins verklaren uit de menigte scholen in het uitgestrekte *Duitschland*, en uit de aanbeveling van hooger hand, om deze Grammatica te gebruiken. Dezelve verdient zoodanige aanbeveling, en heeft in naauwkeurigheid misschien haars gelijken niet.

Dit boek was dan ook in ons vaderland bij de Geleerden genoeg bekend, en zal nu, hopen wij, ook meer algemeen verspreid en als leerboek gebruikt worden. De Heer ELIX heeft door deze vertaling een niet onverdienstelijk werk verrigt. Zijne aanteekeningen had hij hier en daar belangrijker kunnen maken. Ook zijn er enkele drukfeilen ingeslopen, welke vooral dàn vermeden moeten worden, wanneer zij tegen den gegeven' regel indruischen. B. v. bl. 17 staat onder de voorbeelden, om de meest hoorbare lettergreep te doen uitkomen, *exarat*, hetwelk zonder twijfel zal moeten zijn *exorat*. In *exarat* komt die lettergreep daar geheel verkeerd uit.

Nouveau Dictionnaire Français-Hollandais et Hollandais-Français, par D. BOMHOFF, HZ. *In II Deelen. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1835. *In gr. 8vo. Bij Inteek. f* 13-50.

Bij al de bestaande Woordenboeken, van eenen WINKELMAN, BLUSSÉ, LANDRÉ, AGRON en anderen, deed zich voor de beoefenaars der beide talen nog eene behoefte gevoelen, daar de menigte nieuwe uitvindingen, in onze dagen elkander als verdringende, en de vorderingen, in bijna alle wetenschappen gemaakt, in de dagelijks uitkomende wer-

ken eene menigte woorden en uitdrukkingen doen aantreffen, welke men vergeefs in bovengenoemde *Dictionnaires* opzoekt. Geen wonder dan, dat het Woordenboek, door VAN MOOCK in den jare 1823 aangekondigd, grooten bijval vond, en door eene ruime inteekening werd onderfteund. Daar dit werk evenwel tot hiertoe onvoltooid is gebleven, zien wij met genoegen in deze behoefte voorzien, en dat niet ftukswijze, (hetgeen wij, in het voorbijgaan gezegd, voor Woordenboeken ook zeer ongefchikt vinden) maar in ééns.

Gaarne doen wij hulde aan de verdienften van den bewerker en den ijver van den Uitgever. De kooper vindt hier *waar* voor zijn geld, twee lijvige boekdeelen, met eene duidelijke letter fraai gedrukt, en ruim 2500 bladzijden bevattende, voor een' betrekkelijk geringen prijs.

Wat nu den inhoud betreft, men vindt hier, behalve het Woordenboek, achter elk deel eene alphabetifche lijst der meest gebruikelijke eigennamen, en eene volledige tafel der ongelijkvloeijende en onregelmatige werkwoorden, met derzelver enkele tijden, voor beide talen; terwijl wij met genoegen zagen, dat de Heer BOMHOFF te regt begrepen heeft, dat in een Woordenboek, hetwelk eenigzins op volledigheid wil aanfpraak maken, ook zoodanige woorden en uitdrukkingen dienen opgenomen te worden, die, offchoon niet regtftreeks tot de Nederduitfche of Franfche taal behoorende, echter in maandwerken of dagbladen menigmaal voorkomen, waardoor de lezer dan al weder genoodzaakt is, tot het eene of andere Kunstwoordenboek de toevlugt te nemen.

Tot deze cathegorie behooren in het *Franfche* gedeelte de volgende, die wij bij het doorbladeren opgeteekend hebben: *Ab hoc et ab hac*, *Appoggiatura*, *Carloeck*, *Conclufum*, *Concoctio*, *Glacies Mariae*, *Hornblend*, *Hornfchiefer*, *Lac-lak*, *Omnibus paribus*, en meer andere, waarbij men kan voegen verfcheidene woorden met *K* en *W* beginnende, die men vergeefs bij anderen zoekt.

Dezelfde uitvoerigheid vindt men in het *Nederduitfche* gedeelte, daar alleen de zamenftellingen met *aan* achtenveertig, die met *be* nagenoeg tweeënzeventig, die met *in* vijfendertig, die met *op* zestig, die met *over* tweeëndertig, die met *ver* honderdzesendertig, en die met *voor* achtenveertig kolommen beflaan; terwijl ook de zoogenaamde bastaardwoorden zijn opgenomen, en door het teeken § aangeduid. Met

dat al heeft men de noodige ſpaarzaamheid omtrent de plaats in acht genomen, en door dit teeken — overal de herhalingen der zelfde woorden pogen te vermijden, zonder dat zulks eenigzins der duidelijkheid kan ſchaden. Hierdoor heeft men te meer ruimte gewonnen voor eene en andere taalkundige aanmerking, welke men in de meeste Woordenboeken geheel mist, en die wij nog wel gaarne in grooter aantal hadden gezien.

Tot proeve der bewerking willen wij hier aan het volgende artikel eene plaats inruimen:

„ Main, f. *Hand*, *vr.*; — droite, *Regterhand*, *vr.*; — gauche, *Linkerhand*, *vr.*; — Tenir à la — *In de hand houden*; Avoir à *ou* dans la —, *In de hand hebben*; Joindre les mains, *De handen vouwen*; Serrer la —, *De hand drukken*; Lever la — ſur q. q., *De hand tegen iemand opheffen*; Lever la —, *De vingers opſteken*; Mettre l'épée à la —, *Den degen trekken*; Mettre la — à l'épée, *De hand aan den degen ſlaan*; Prendre à la —, *Met de hand vangen*; Acheter à la —, *In den roes koopen*; Mettre la — à l'oeuvre, *De handen aan het werk ſlaan*; Mettre la — à un ouvrage, *Aan iets medewerken*; Mettre *ou* Donner la dernière — à un ouvrage, *De laatſte hand aan een werk leggen*; Cet ouvrage est de — de maître, *Dat is een meesterwerk*; Faire valoir une terre par ſes mains, *Een goed zelf bebouwen*; fig. Mettre la — à la pâte, *Zelf handen aan het werk ſlaan*; Tendre la — à q. q., *Iemand de hand reiken*, *Hem zijne hulp bieden*; Donner *ou* Prêter la — à q. q., *Iemand behulpzaam zijn*; Se tenir par la —, Se donner la — l'un à l'autre, *Elkander bijſtaan*; Se laver les mains de — q. ch., *Zijne handen in onſchuld wasſchen*; Avoir les mains nettes de q. ch., *Onſchuldig aan iets zijn*; Être (unis) comme les deux doigts de la main, *Twee handen op éénen buik zijn*, *In eene volmaakte eensgezindheid leven*; J'en mettrais la — au feu, *Ik zou er op zweren*; Les mains lui démangent, *De handen jeuken hem*; Aller bride en – dans une affaire, *Voorzigtig bij iets te werk gaan*; Donner de la — à la —, *Uit zijne handen in die van eenen anderen doen overgaan*; Rendre une choſe en — propre, *Iemand iets eigenhandig bezorgen*; Mettre une choſe en — tierce, *Iets aan eenen derde ter hand ſtellen*; Faire ſa —, *Zijne ſchaapjes ſcheren*, *Zijn naadje naaijen*; Être ſous la —, *Voor de hand zijn*, *liggen*; ook: *In onze magt zijn*, *Van ons afhangen*; De marchand à marchand il n'y a que la —, *Twee*

kooplieden kunnen zich gemakkelijk vereenigen; Mettre la — à *ou* ſur la conſcience, *De hand in zijn' eigen' boezem ſteken*; ook: *Onderzoeken, of men iemand beleedigd heeft, of men eenen misſlag begaan heeft*; Prendre *ou* Acheter de la première —, *Uit de eerſte hand koopen*; Tenir une nouvelle de la première —, *Een berigt uit de eerſte hand hebben*; Mettre la — ſur le collet à q. q., *Iemand pakken, vatten*; Mettre la — ſur q. q., *De hand aan iemand ſlaan, Iemand ſlaan*; Cela est en bonne—, *Dat is in goede handen*; Prendre en — les intérêts de q. q., *Iemands belangen behartigen*; Tenir la — à q. ch., *De hand aan iets houden*; Donner les mains à q. ch., *In iets toeſtemmen, Genoegen in iets nemen*; Tendre la —, *Om eene aalmoes vragen*; Je vous baiſe les mains, *Ik maak u mijn compliment*, ook: iron. *Ik bedank u wel*; Prendre *ou* Recevoir q. ch. de la main de q. q., *Iets van iemand nemen* of *aannemen*; Tenir la — haute à q. q., *Iemand ſtreng behandelen*; Coup de —, *Stout beſtaan, o.*; ook: *Onverwachte aanval, m.*; Homme de —, *Man, die doorzet, m.*; En venir aux mains, *Handgemeen worden, Slaags raken*; (En) être aux mains, *Slaags zijn*; Faire — basſe ſur..., *Over de kling jagen*; Jeu de —, *zie* Jeu; Être fait à la —, *Met opzet gedaan zijn*; De longue —, *Sedert lang*; — miſe, *Arrestatie, Aanhaling, vr.*; Saiſir entre les mains de q. q., *Zich verzetten tegen de uitlevering der gelden, die in iemands handen zijn*; Plaider la — garnie, *Voor eene zaak pleiten, die men in zijn bezit heeft*; Vider ſes mains, *Overgeven, Uitleveren*; Être ſous la — de justice, *In beſlag genomen zijn*; Mainlevée, *Opheffing van een beſlag, vr.*; Impoſer les mains à...., *De handen opleggen*; Sous —, *Onder de hand, In het geheim*; A deux mains, *Met beide handen*; ook: *Om met beide handen te worden gehouden*; van hier: Cheval à deux mains, *Paard, dat onder den man en voor een rijtuig kan dienen*; Homme à deux mains, *Man, dien men tot verſchillende dingen gebruiken kan*; Prendre à toutes mains, *Zich op allerlei wijzen pogen te verrijken*; A pleines mains, *Met handen vol, Ruim*; En un tour de —, *In een omzien, In een oogenblik.* *—, *Hand, vr.*; *Schrift, o.* *—, *Haak aan het puttouw, waaraan de emmer wordt bevestigd, m.* *—, *naam van ſommige dingen, die naar eene hand gelijken.* *—, *Poot (van ſommige vogelen), m.* *—, *Boek (papier), o.* *—, *ſoort van goudſmidstang.* *—, *klein tangetje der horlogiemakers.* *—, bij boekdrukk., *zekere figuur,*

Hand, *vr.* *—, *IJzer, waarmede men het hengsel van een ketel grijpt*, *o.* *—, *als:* — de briquetiers, *Ploeg steenbakkers*, *m.* *—, *als:* Main-brune, *Tusschenblad bij kaartpapier*, *o.* *—, in het spel, *Voorhand*, *vr.* *—, *Zijden kwast*, *m.* *—, *Bok (eener koets)*, *m.* *—, *Rank (aan eenen wijnstok)*, *vr.*"

In het Voorberigt zegt de Uitgever met volle regt: „Het „schrijven van een goed Woordenboek is niet zoo gemak„kelijk, als men soms wel meent, dewijl de bewerker, be„halve de genoegzame bedrevenheid in beide talen, eenen „zekeren tact dient te bezitten, en vooral een taai geduld." Dat nu deze beide hoedanigheden zich in den bewerker gelukkig vereenigen, heeft hij hier, zoo wel als in andere werken van soortgelijken aard, voldingend bewezen; en wij hopen, dat hem verder krachten, lust en gezondheid mogen verleend worden, om op eene zoo verdienstelijke wijze de beoefening der levende talen te helpen bevorderen.

Nederland in 1572. (*Losse Fragmenten*) *door* S. P. OUDKERK POOL. *Te Enkhuizen, bij* J. over de Linden. *In* 8*vo.* *VIII en* 62 *bl.* *f* 1 - :

Sedert de zoogenaamde romantische poëzij in de mode gekomen is, schijnt het, of sommige dichters en verzenmakers zich niet meer over eenheid en zamenhang in de voortbrengselen hunner al te vruchtbare pen bekommeren. Onder onze nog eenigzins jeugdige dichters zijn zelfs eenigen, wier naam niet geheel zonder regt vermaardheid verwierf, van dat gebrek niet vrij: wat wonder, zoo lieden van minder talent, na de gegevene voorbeelden, zich gelijke, ja nog meerdere vrijheid veroorloven? Zoo deed ook de Heer OUDKERK POOL met zijne ongemeen *losse fragmenten*, waarin hier en daar wel vonken van dichtvuur te bespeuren zijn, doch die over het geheel, naar ons gevoel, beter onuitgegeven gebleven waren. Indien nu dat ordeloos dichtwerk door stijl, taal en versbouw zich onderscheidde, dan zou het te dien opzigte nog lof verdienen; maar ook daarin komt de Schrijver aanmerkelijk te kort. Bl. 1 lezen wij: *Ook Egmond! Hoorne! ook die eedle helden vielen*, met verwaarloozing der smelting; eene fout, die meermalen begaan is. Bl. 2, den laatsten regel, vinden wij het *aanvangen*, in plaats van het

ontwerpen van een *plan.* Op bl. 3 hindert ons eene, hier niets uitdrukkende, herhaling van het koppelwoord *en*, aan het begin van vele regels. Bl. 7 wordt er gesproken van *Spanjes rijkskroon* te *ſtaven:* maar wat is toch eene *geſtaafde* KROON? Aan geheel ondichterlijke uitdrukkingen ontbreekt het ook niet, b. v. bl. 27: *Broeder Piet bragt hem die tijding.* Bl. 28: *En was dit wel vreemd te vinden?* Zonderling is de vraag bl. 45: *Zal ik verder u verhalen, wat gebeurd is na dien ſtond?* Neen! zouden wij gezegd hebben, zwijg er ſlechts van! Evenwel de Dichter verhaalt tot op bl. 47. Dan vraagt hij weder: *En moet ik nu nog verhalen, wat na jaren is geſchied?* Doch dit laat hij aan een' ander over. Na nog een woordje tot lof van onzen Koning gezegd te hebben, eindigt de Schrijver zijn eigenlijk werk, waarachter nog eenige aanteekeningen volgen. Een ſlotzang tot lof onzer voorvaderen, waarin de tachtigjarige oorlog met Spanje kortelijk wordt geſchetst, is niet beter, doch ook niet minder, dan het voorafgaande. Ziedaar, waarde lezer, wat gij in dit dichtwerkje vinden kunt!

Lambert Brousſard. Historiſche Roman uit de dagen der Belgiſche Omwenteling, door C. H. CLEMENS. *Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1833. *In gr. 8vo.* 166 *bl. f* 1-80.

Waterloo. Verhalen en Krijgsbedrijven. Naar het Engelsch. In II Deelen. Te Amſterdam, bij C. L. Schleijer. 1834. *In gr. 8vo.* 597 *bl. f* 6-50.

Van de beide hier aangekondigde werken levert *Lambert Brousſard* eene vrij levendige en getrouwe ſchets uit de eerſte tijden van den Belgiſchen opſtand. Indien het boek zoo treurig niet eindigde, maar, even als *de Luikenaar* b. v., den lezer, aan het ſlot gekomen, zich nog eenigmate verheugen liet, zou het denkelijk nog meerderen bijval vinden. Den ſtijl hadden wij vooral wat gekuischter gewenscht. Men zie b. v. den volzin bl. 25: *Door het publiek verbranden* enz. *hadden reeds langer* enz., waar volſtrekt geen zamenhang in is. Intusſchen ook dit boek zal zijne lezers wel gevonden hebben, en kan met belangſtelling worden doorbladerd.

Met meer genoegen zal denkelijk de bundel *Verhalen*

en Krijgsbedrijven, onder den titel *Waterloo*, worden ontvangen en gelezen. Als wij eene aanmerking wilden maken, zou het alleen deze zijn, dat men fchier verwart in de menigte der verhalen van mannen, die allen tot elkander, ten tijde van den flag van *Waterloo*, als krijgsmakkers in betrekking ftaan, maar wier vroegere gefchiedenisfen, welke zij elkander mededeelen, geheel uiteenloopen. Dit nu veroorzaakt, wanneer men de daden leest, welke aan dezen of genen Officier omftreeks den tijd en ter gelegenheid van dien veldflag worden toegefchreven, dat men zich dan moeijelijk kan herinneren, welke lotgevallen te voren dien perfoon zijn bejegend. Er is dus in dezen Roman, of liever deze fchakel van door eenen enkelen fchalm aaneengehechte romannetjes, overvloed van verfcheidenheid, maar tevens, naar ons inzien, zeker gebrek aan die eenheid, welke ons voorkomt een vereischte van elk kunstgewrocht, ook in de Letterkunde, te wezen. Wij bewonderen echter den rijkdom van vinding bij den oorfpronkelijken Schrijver, en mogen het werk in elk opzigt ter lezing aanbevelen.

De mirakuleuze Medaille. Een woord, dat gefchied is, aan alle Roomsch-katholijken, die in Rotterdam en in de andere Vorftenfteden van Holland wonen. Tot een Profetenkind. Te Amfterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In 8vo. VIII en* 108 *bl. f* : - 90.

Even zonderling, als de titel van dit boekje is, is ook deszelfs inhoud. Het oogmerk van dit gefchrift, blijkbaar door een' Roomsch-katholijken opgefteld, is, het bijgeloof tegen te gaan, waartoe men des Schrijvers geloofsgenooten, ook hier te lande, nog gedurig zoekt te verleiden, en dat thans, bij onze fteeds toenemende befchaving, des te ongelukkiger affteekt en des te onvergeeflijker is.

Blijkens den titel, is het de mirakuleuze Medaille, welke aanleiding tot dit werk gegeven heeft, en met welke wij onze lezers in zoo vèr bekend willen maken, als noodig is om hun te berigten, wat zij hier te wachten hebben.

„ Omtrent het einde van het jaar 1830 zag de kloosterzuster M..., die zich te *Parijs* bevond, in het gebed eene fchilderij, vertoonende de heilige Maagd, gelijk zij gewoon-

lijk vertoond wordt, onder den titel van onbevlekte ontvangenis," enz.; „rondom de fchilderij de volgende aanroeping: *O,* MARIA, *zonder zonden ontvangen, bid voor ons, die onze toevlugt tot u nemen!* — Eenige oogenblikken hierna draaide zich de fchilderij om, en op de achterzijde zag zij de letter M., boven deze een klein kruis, en onder dezelve de H. H. Harten van JEZUS en MARIA, die zij heel ligt daaraan herkennen kon, dat het eene eene doornenkroon omheeft, en het andere met een zwaard doorboord is. Nadat de zuster nu dit alles wel befchouwd had, zeide eene ftem tot haar: *Gij moet volgens dit voorbeeld eene medalie doen flaan,* [niet *medaille*, maar *medalie*] *en de perfonen, die dezelve, met aflaat begunftigd, zullen dragen, en godvruchtig dit kort gebed doen, zullen op eene bijzondere wijs door de Moeder Gods befchermd worden.*"

„ Door toevallige verhindering werd de medaille nog eerst op het einde van Junij 1832, volgens het opgegeven model, geflagen, door *M.* VACHETTE, *quai des Orfèvres, No.* 54. (*bis*) te *Parijs*, met permisfie van den Aartsbisfchop van *Parijs.*"

Deze medaille is ook in ons Vaderland alom verkrijgbaar gefteld. Zij is van koper, en kost flechts twaalf en een halve cent, of vijf groot. „ Geeft men nog vijf groot daarbij, dan krijgt men ook het berigt wegens het gebruik; en die alles weten wil, den oorfprong en de uitwerkfels, die geeft nog vijf ftuivers; maar dat zijn dan ook zeker de laatften, en die krijgt een boek met 37, zegge: zeven en dertig authentieke berigten van verfchillende mirakelen, die de medaille gedaan heeft, onder den titel van: *Historifche Befchrijving van* enz. *de mirakuleuze Medalie, door* M..., *te 's Hertogenbosch, bij* C. VAN GEMERT EN ZONEN, 1835. Alles te zamen: medaille, berigt, befchrijving en genezing voor den zeer geringen prijs van vijftig centen."

Uit deze *Historifche Befchrijving* haalt onze Schrijver het een en ander aan, waaruit blijkt, dat het aan het lijf hangen, kusfen door de lijdenden en het verbergen onder het bed der medaille een onfeilbaar middel is tegen alle kwalen en rampen, die, naar ligchaam en ziel, federt de opening der doos van PANDORA den mensch gefolterd hebben; tegen de koorts, tegen de *hartziekte* (?), tegen de bloedbraking, tegen de waterzucht en woede. Maar niet alleen in *Frankrijk* en *België* doet de medaille mirakelen, maar ook te

's Hertogenbosch is er een gefchied; één, maar dat tegen vele andere kan opwegen. Mejufvrouw ANTONIA van *Ertrijk* is door het dragen der *medaile* („ men ziet wel aan de fpelling, dat men nu nog al verder van *Parijs* afraakt") binnen weinige oogenblikken *wonderdadig* genezen van eene hardnekkige verftijving en verlamming harer beenen. Een attest, hetwelk de echtheid van het geval bewijst, is voorzien van den naam van A. BOLSIUS, *Md*. Wie is die man? „ Een man van groot gezag, een man van diepe kunde, een man van groote geleerdheid." Is de man, die door zijn attest de echtheid van het mirakel getuigt, dezelfde als A. BOLSIUS, *Medicinae Doctor*, praktiferend Geneesheer enz. te *'s Hertogenbosch*, mitsgaders N. B. *Prefident der Geneeskundige Commisfie van Onderzoek en Toevoorzigt in de Provincie Noordbraband?* Is de man ook niet *Lid van onderfcheidene geleerde Genootfchappen?* Maar, hoe dit ook zij, „ de zaak is uitgemaakt: het Ongeloof en de Vrijgeesterij zijn een eeuwig zwijgen opgelegd. De mirakuleuze medaille zegeviert, hare kracht is erkend, en door A. BOLSIUS, *Md*., onderteekend: maar daarmede ook zijn ondergang en die zijner kollega's ten eeuwigen dage."

„ Wat hebt gij aangevangen, onvoorzigtige A. BOLSIUS! wat hebt gij, in uwe devotie, aangevangen! Ziet gij ze wel vallen? de heele faculteit, de magtige, de bloeijende, de heerfchende, de *expertisfima* enz., en in hare plaats is de medaille, de mirakuleuze, geklommen, die alle *aanwending der geneesmiddelen*, door hare *wonderdadige*, *plotfelinge* geneeskracht, nutteloos maakt."

„ Wie zal zich nu niet veel liever mirakuleus dan kunstmatig laten behandelen? Wat heeft men voor vijf groot in de apotheek? Naauwelijks een potje, om het gemors in te bewaren." De Schrijver beftemt dit zijn profetisch *woord* vooral voor de inwoners van *Rotterdam*; en dit geeft hem aanleiding, om een levendig en breedvoerig tafereel op te hangen van den toekomftigen uittogt, ten gevolge van den opgang der medaille, van alle Genees-, Heel- en Artfenijmengkundigen uit *Rotterdam*.

„ Wat is dat voor eene onoverzienbare rij van wandelaars, die daar wegtrekken met lange, bleeke, hippokratifche gezigten, en met hunnen kleinen bundel onder den arm? — Wat beduidt die zwerm roofvogels, die uitgehongerd boven hunne hoofden vliegt, en die groote trein vrachtwagens, vol

kisten en potten en flesfchen en kolven en retorten, die hen volgt? — Ach! het is het verarmde huisgezin van ESCULAPIUS; het zijn zijne zonen en neven, zijne echte en onechte en bastaardkinderen," enz.

„Daar gaan de duizend en ééne doctor van onze goede ftad; de *Allöopathen* met den *Homöopaath*; daar, naast die vrachtwagens met medicijnen, die men geneesmiddelen noemde, toen er nog geene mirakuleuze medailles uitgevonden waren, gaan de apothekers, die van de artfen, welken zij fchatting-fchellingen betaalden, onderhouden werden."

„Zwijgend trekken zij af, gelijk het overwonnenen past, en voor het eerst in hun leven hebben zij vrede onder elkander. BROWN's boezemvriend gaat vriendfchappelijk met BROUSSAIS' lieveling onder den arm; daar gaan MESMER's kinderen met die van HUFELAND, en tusfchen hen beiden wandelt, met langzamen tred, de eenige leerling HAHNEMANS. Te koop zijn de prachtige *coupés* en de *tilburys:* naar de markt zijn de fchoone, onvermoeide ftaal-paarden, die dezelve, zwanger van hunne geleerde meesters, door de lijdende wereld trokken; maar zij zullen geene koopers vinden, want het is te bekend, dat zij geen huis van eenen voormaligen apotheker voorbij te krijgen zijn, zonder even aan te rijden, en dat zij bij zekere chronifche lijders en lijderesfen dagelijks ftil moeten houden, om in het leven te kunnen blijven. Te koop zijn de keurigfte homöopathifche zak-apotheken, vol van fupra fijne glaasjes met mikroskopifche voorwerpen, die aan de ziekte-dekkende middelen, tot in de dertigfte magt van verdunning, aangeftreken zijn. Alles zoo hoogstrationaal, zoo aan het onftoffelijke grenzende, dat een *Lilliputter*, of een *Anthropoïde* uit de dwergplaneet *Ceres* of *Juno*, wiens maag zich aan een lepelvol melkfuiker durft wagen, de heele apotheek zonder gevaar op zijne boterham of bij zijn morgenbitter gebruiken kan."

Onze lezers zullen uit deze proeve kunnen zien, dat het den Schrijver niet ontbreekt aan de gave, om zijn onderwerp op eene luimige wijze te behandelen. Zoo deed ons de toepasfing van het fraaije gezegde van SHAKESPEARE: *Every inch a King!* „Ieder Nederlandsch pond een Pater!" onwillekeurig glimlagchen. Op vele plaatfen is ook de toon hoog ernftig. Eene enkele maal vinden wij, en keuren dit af, de uitdrukking: „Zoo ver als het oosten is van het westen," gebezigd in eene meer lachverwekkende dan

ernstige vergelijking, omdat wij van zelve daarbij denken aan de vergelijking, tot welke die uitdrukking omtrent God in de H. Schrift wordt gebezigd. Over het geheel echter moeten wij den Schrijver het getuigenis geven, dat hij wel de onechte bijvoegfelen, maar niet de Godsdienst zelve hekelt. De Schrijver verhaalt ons, dat sommige geestelijken, ten bewijze dat zij verlichte mannen zijn, die voortgaan met de beschaving hunner eeuw, aan hunne gemeente hebben beloofd, den *Mechelschen Katechismus* uit het kreupel-Vlaamsch in het *Siegenbeeksch* te laten vertalen. Hij laat ERASMUS, bij den blik op den hooggeleerden monnik, die ontdekt heeft, dat de barbaarschheid van dien Katechismus in deszelfs taalfouten gelegen is, uitroepen: *O lepidum caput, si cerebrum haberet!* „Daar," zegt de Schrijver, „de eene ontdekking de andere baart, zoo zullen nu ook eerlang: *de Joodsche Wandelaar; de Ridder en de Zwaan; de vier Heemskinderen; Urzel en Valentijn*, enz. *Siegenbeeksch* aangekleed, en zoo tot klassieke werken verheven worden."

De invoering der mirakuleuze medaille doet echter voorzien, dat men den *Mechelschen Katechismus* „den ketterschen mantel, dien men voor hem in de maak heeft, spoedig wel weder zal afnemen."

Ewald en Augusta. Het Hoogduitsch van L. ROSEN *vrij gevolgd. Te Tiel, bij* C. Campagne. 1835. *In gr. 8vo.* 222 *Bl. f* 2 - :

Een' eigenlijk gezegden Roman vindt men hier niet, maar meer de geschiedenis van het hart, dan eene afwisseling van voorvallen. De jonge Assessor *Ewald* bemint een meisje; zij schijnt aanvankelijk hem weder te beminnen; ten minste hij vleide zich daarmede, tot dat hij ten laatste onverwacht verneemt, dat zij aan eenen anderen verloofd was. Deze teleurstelling kost hem eene hevige ziekte. Uit dezelve hersteld, is hem de aanstelling tot een regterlijk ambt in eene andere stad zeer welkom, daar hij hoopt, dat deze verwijdering hem eenige verstrooijing zal verschaffen. Dit gebeurt dan ook in zoo ver, dat *Ewald* in zijne nieuwe woonplaats een ander voorwerp voor zijne liefde vindt. Maar ook hier loopt hij weêr een blaauwtje; want na eenigen tijd ontdekt hij, dat *Augusta*, moge zij ook, gelijk het hem toeschijnt,

niet ongevoelig zijn voor zijne liefde, nogtans nimmer de zijne worden kan. Eene welgeſlaagde poging, om het leven en den eigendom van zijne beminde en hare ouders te verdedigen, deed ons, vóór dat wij het boek geheel gelezen hadden, verwachten, dat het verhaal nog een vrolijk einde zou hebben. Maar niet aldus behaagde het den Schrijver. *Ewald* wordt in den ſtrijd tegen de booze aanranders van zijne geliefde en vrienden zwaar gewond, en ſterft.

Beoordeelen wij het boek, in zoo ver het al of niet geſchikt is om aangenaam te onderhouden, dan is de geſchiedenis, als geſchiedenis, niet belangrijk genoeg. Vragen wij: welk zedelijk doel wordt hier beoogd en bereikt? dan vinden wij de redeneringen ook niet van dien aard, dat zij met vrucht eenig nuttig en gewigtig doel kunnen bereiken. De tegenſpoeden, die *Ewald* te verduren heeft, zijn niet zoo buitengewoon, dat zij aan een verſtandig man voldoende oorzaken kunnen opleveren, om het geloof aan Gods voorzienigheid te laten varen. Zijne aanprijzing, om, bij zijne onvoldaanheid over de wezenlijke wereld, zich te troosten, door met zijne gedachten om te dolen in het rijk der verbeelding, is ook weinig geſchikt, om den mensch datgene te doen behartigen, wat noodzakelijk is voor zijn geluk. Wij zijn niet afkeerig van in eenen aandoenlijken toon geſtemde, echt ſentimentele werken; maar zullen zij ons behagen, dan moeten de zaken onze belangſtelling waardig zijn. Wij ontkennen niet, dat in het onderhavige werk veel is, hetwelk aan deszelfs oorſpronkelijken titel: *Wanderbuch eines Schwermüthigen*, beantwoordt, maar vonden over het geheel datgene niet, wat ons in den aangeheven toon mede kon doen inſtemmen.

De Abt. Een Tafereel uit den tijd van MARIA STUART. *Door* WALTER SCOTT. *II Deeltjes. Uit het Engelsch. Te Nijmegen, bij* J. F. Thieme. *In kl. 8vo. Te zamen* 613 *bl. f* 4-60.

Wij lazen met uitſtekend genoegen dezen lang onvertaald gebleven' Roman van wijlen den bekwamen Schrijver, wiens roem genoegzaam gevestigd is, om onze loſſpraak en aanbeveling te kunnen ontberen. Daar intusſchen het plan, om dit verhaal met *the Monastery* in verband te brengen, bij-

kans geheel is achterwege gebleven, zouden wij liever den titel veranderd hebben in *de Page*, die eigenlijk de held des verhaals is, en door wiens medewerking het ontwerp der ontſnapping van MARIA STUART uit het kasteel van *Lochleven* eindelijk gelukkig volvoerd wordt, nadat het vroeger, door toeval en onvoorzigtigheid, mislukt was; en met die vlugt en derzelver naaste gevolgen eindigt dan ook dit tafereel.

De duistere geboorte van den held; zijn verblijf als page in het kasteel, dat hij later als regtmatige erfgenaam bekomt; de woelingen dér katholijke partij ter bevrijding der Koningin, waardoor hij, met medewerking zijner tot krankzinnigheid dweepzieke grootmoeder, als werktuig gebruikt wordt; zijne omzwervingen; zijne liefde; het karakter der ongelukkige, maar in ons oog niet geheel onſchuldige, Vorſtin, zijn zoo vele hoofdpunten, die met kunst ontwikkeld en met belangſtelling nagegaan worden, en die doorvlochten en geſchakeld zijn met de avontuurlijke lotgevallen van den knaap, dien men altijd in zijne vurige, onbeſuisde, maar ridderlijke inborst wedervindt. Voeg bij dat alles eene keurige ſchildering van de zeden des tijds, doormengd met niet weinige geſchiedkundige voorvallen, en de lezer oordeele, hoe veel partij een voortreffelijk Romanſchrijver als SCOTT van dat alles trekken kon, en ook werkelijk getrokken heeft.

De vertaling is vloeijend, en de correctie laat weinig te wenſchen over; alleen begrijpen wij niet, waarom de Uitgever het kleine formaat gekozen hebbe, daar toch de andere romans van denzelfden Schrijver meestal in groot octavo zijn uitgekomen, en vele bezitters er voorzeker belang in ſtellen, die te zamen te kunnen laten inbinden.

Makanna, het Opperhoofd der Wilden, of Liefde en Roemzucht. II Deelen. Naar den tweeden Druk uit het Engelsch. Te Amſterdam, bij J. F. Schleijer. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen* 691 *bl. f* 5 - 60.

Het is jammer, dat de Vertalers zich zoo haasten! dachten wij, met een' ſtapel boeken voor, en het boven aangekondigde werk nevens ons, waarin wij, al voortlezende, op eene menigte onachtzaamheden, duisterheden en drukfeilen ſtieten, die zoo gemakkelijk met eenige oplettendheid konden

weggenomen zijn. Ons publiek moge leeslustig zijn; maar wij gelooven niet, dat het zulk een' razenden geeuwhonger heeft, om de Vertalers te nopen geen oogenblik te verliezen, en hunne producten half gaar op te disfchen. Wij althans zouden liever zien, dat zij, bij blijkbare bekwaamheid, met meerdere bedaardheid te werk gingen. Wij willen den lezer niet vervelen met eene lijst van misftellingen, welke wij aanftipten, maar laten die rusten, tot dat ons bewijs voor hetgeen wij ter nederfchreven gevraagd mogt worden, en gaan liever over, om verflag te doen van het werk, dat wij lazen.

De Schrijver noemt zich niet, maar, indien COOPER er zijn' naam voor gezet had, zouden wij het voor een zijner vroegere werken houden, hetwelk hem later het denkbeeld van zijnen kruistogt in de Noordzee aan de hand gaf, en keuriger deed uitwerken. Hoe dit zij, hij kent bij ondervinding het tooneel, waarop zijne perfonen handelen. Het woelige fcheepsleven met deszelfs gevaren en genoegens, zeeroof en fchipbreuk, zoo wel als de verfchijnfelen in de Indifche Zee, worden met levendigheid gefchetst, en zijn verblijf aan de Kaap de Goede Hoop, thans helaas! onder Engelsch beheer, ftelde hem in ftaat, de zeden, gewoonten, leef- en handelwijze der kolonisten, de oorlogen, krijgslisten en het karakter der wilde bewoners van dien uithoek der oude wereld naar waarheid te fchilderen, en de natuurtooneelen van dat woeste maar bekoorlijke land hier en daar fchitterend te doen uitkomen. Niemand, dan een ooggetuige, kan dat alles in zulk eenen vorm gieten, als hier gedaan is, en LICHTENSTEIN's Reizen ontvangen dikwerf bevestiging of opheldering; gelijk wij meenen, dat ons Mengelwerk, (zie No. 1, bl. 17 en volg.) hetgeen op de twee laatfte bladzijden van het eerfte deel van dit werk wordt aangevoegd, niet weinig toelicht en te regt wijst.

Wij loopen minder hoog met het romantifche gedeelte, daar de karakters weinig uitftekends hebben, en de lotgevallen der perfonen vrij onwaarfchijnlijk zijn. *Makanna*, die eerst in het tweede deel verfchijnt, is de eigenlijke held van den roman geenszins, dien wij in zekeren *Paul Laroon* aantreffen, wiens dubbelzinnige zending en handelwijze ons den Franfchen Kreool doen zien, die zich tot een' zoogenoemden *agent provocateur* der Franfche ftaatkunde in de Indiën laat gebruiken; van welke handelwijze wij het diepfte afgrijzen

hebben, ondanks den moed, de volharding en de bekwaamheid, welke hij aan den dag legt, en de gelukkige ontknooping, die hem, als Graaf, in de armen eener bevallige Engelſche dame voert. Niettegenſtaande dat alles en nog veel meer, wat ons tegenſtaat en wij kieschheidshalve verzwijgen, leest men het werk met onafgebrokene deelneming. Uitgever en Vertaler zullen alzoo voorzeker hunne moeite niet onbeloond zien, daar zij op de belangſtelling van den Hollandſchen lezer in alwat de Kaap betreft, bij hunne allezins geoorloofde ſpeculatie, gerekend hebben.

Groninger Studenten-Almanak voor 1836. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *f* 1-60.

Met veel genoegen lazen wij wederom dit product van de vereeniging: *Vindicat atque polit.* De rangſchikking van den inhoud draagt evenzeer onze goedkeuring weg; en dat men de ruimte onder vele verzen gebruikt heeft tot het plaatſen van korte aanteekeningen in proza, maakt, dat de lezer minder wit papier voor zijn geld krijgt. Alwat men in een jaarboekje kan verlangen, is onder de rubriek *Almanak* gebragt. Daarop volgt, onder het hoofd: *Staat der Akademie*, alles, wat daarop betrekking heeft. Wij hadden er echter niet ongaarne het Programma der Lesſen voor het loopende Akademiejaar bij aangetroffen, zoo als zulks door H. H. Redacteuren van den Amſterdamſchen Studenten-Almanak gedaan is. Het geſchiedkundig verſlag is wèl geſteld, en kenmerkt zich gelukkig niet door bijzondere belangrijkheid; gelukkig, zeggen wij, omdat ook wij van meening zijn, dat overvloed van ſtof niet altijd een goed voorteeken is. Vier bladzijden over de Matheſis openen het Mengelwerk; wij houden ze voor perſiflage, en zouden ze hier, hoe geestig ook, liever gemist hebben. De verzen zijn over het algemeen vrij goed, ſommige keurig, enkele voortreffelijk, ook de Duitſche, welke wij hier, even als in vorige jaren, eigenaardig aantreffen. Onder de navolgingen troffen wij verſcheidene aan naar BARBIER, die bijzonder wèl bewerkt zijn, maar tegen wiens ſchriften wij jonge lieden welmeenend waarſchuwen. Kracht en gloed, offchoon met veel bombast gemengd, bezit die Schrijver voorzeker, *mais c'est la*

force des forts de la Halle, en zijn gloed heeft iets afſchuwelijks; de beelden zijn veeltijds onedel, onkieſch, en gemeen in de *détails*, getuige hier bl. 23; wij hebben er in het oorſpronkelijke nog wel erger gelezen, en raden daarom Studenten vooral, BARBIER en zijn Republikeinsch geſchreeuw, met de geheele Romantiſche ſchool, te laten voor hetgeen zij zijn, en liever modellen ter navolging te zoeken bij de Ouden, of bij die Modernen, die den toets van gekuiſchten ſmaak hebben doorgeſtaan, waarvan wij, tot onze vreugde, ook in dezen bundel verſcheidene met genoegen lazen. Slechts ééne navolging getuigt, dat men aan de Hoogeſchool te Groningen ook nu en dan de Latijnſche lier ter hand neemt. Het ſtukje kon echter gelukkiger zijn. Door een aantal zamentrekkingen, (wij telden er meer dan een dozijn) waarvan *audio ego* een der ergſte is, wordt de welluidendheid niet bevorderd. In den eerſten regel is *pristini* verkeerd geſcandeerd; 't moest, volgens de maat, een Moloſſus zijn: of had VIRGILIUS ongelijk, toen hij zong: *Conjux ubi pristinus, cet.?* Wij bejammeren het, dat er niet meer aan die poëzij, den Student zoo wèl pasſende, gedaan wordt, en dat men dan bij dat weinige niets voortreffelijkers bekomt. De ſtukjes van Mr. A. MODDERMAN munten bijzonder uit, en wij danken het H. H. Redacteuren, die van den geestigen Schrijver hebben kunnen verkrijgen om den *Zendbrief* te plaatſen, die in het luimige genre allerfraaist en tevens alleszins gepast te noemen is, en op eene aangename wijze dit jaarbundeltje beſluit.

Tijdkorter in ledige oogenblikken, of Almanak voor 1836. *Door* A. HAZELHOFF. *XXIVſte Jaargang. Te Groningen, bij* A. Hazelhoff. *f* : - 25.

Den welmeenenden opſteller van dit jaarboekje troffen zware huiſelijke rampen, welke hem verhinderden, zijn boeksken van het vorige jaar ons toe te zenden. Thans gewierden ze ons beide te gelijk. Geest en ſtrekking zijn ſteeds dezelfde. Waarom zouden wij hem dan ook nu de zoo hensch verzochte aanmoediging weigeren? Ook de eenvoudigſte middelen zijn ſomwijlen vruchtbaar in heilzame gevolgen.

Boekbeſch. No. II. bl 66. reg. 14. leze men ABBOTT.
Meng. bl. 73. reg. 8. *ſtaatkunde.*

BOEKBESCHOUWING.

Het Evangelie de weg der zaligheid. Een Christelijk Huisboek. Door N. DE GRAAFF, *Predikant te Bloemendaal. II Deelen. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1834. *In gr. 8vo.* 488 *bl. f* 4-50.

Wij kunnen dit *Christelijk Huisboek* allezins aanprijzen, offchoon wij de dingen wel eens meer of min uit een ander oogpunt befchouwen, dan de Schrijver doet. De Inleiding begint met de zoo dikwerf herhaalde en helaas! niet ongegronde klagt over *onverfchilligheid omtrent de leer des Evangelies* en over *flaauwheid in het betrachten van hare heilzame lesfen en weldadige voorfchriften.* Hier wordt melding gemaakt van *de godsdienftige gefteldheid des Christendoms in onze dagen.* Blijkbaar is *de Christenheid* bedoeld, of *de Christelijke Kerk*, zoo als men ook wel fpreekt. Het *Christendom* zelve, Goddelijk van oorfprong en onveranderlijk in zijn wezen, ondergaat geene wijzigingen. Alleen de vormen kunnen verfchillen, waarin menfchen het opvatten, bewaren en overbrengen. De Weleerw. N. DE GRAAFF zegt: „ Naar mate men meer met den heerfchenden geest onzer eeuw en met veler bedoelingen en handelingen bekend wordt, ontwaart men ook meer een doorgaand gebrek aan hartelijke ingenomenheid met JEZUS, aan reine liefde tot Hem, en aan een blijmoedig en ijverig volbrengen zijner wijze en liefderijke bevelen." Wij moeten bekennen, dat deze aanmerking maar al te veel waarheid bevat. Doch eene andere vraag is, of dat kwaad juist in onze dagen zoo bijzonder toeneemt, als men wel eens onderftelt. Zoude het ook kunnen gebeuren, dat iemand bij toenemen in jaren het gebrekkige meer begint op te merken, en nu de verandering in *zijne* wijze van zien op perfonen en zaken rondom hem meent te moeten overbrengen?

De redenen, waaraan het is toe te schrijven, dat het Evangelie niet meer kracht uitoefent op deszelfs belijders, liggen, volgens bl. 3, *in de geaardheid der menschen zelve, die met de verkondiging dier Goddelijke leer bevoorregt zijn.* Wij geven in bedenking, of niet onderscheidene oorzaken daartoe kunnen medewerken. De eigenlijke *geaardheid* der menschen heden ten dage zal misschien niet zoo veel verschillen van die der Joden en Heidenen, onder welke de Apostelen met zoo heilzaam gevolg predikten. Een zamenloop van omstandigheden heeft daartoe medegewerkt, dat ligtzinnigheid en onverschilligheid in de zaak der Godsdienst toenamen bij zekere uitwendige beschaving. Wij zijn het volkomen eens met den Schrijver, wanneer hij betuigt: *Het ontbreekt, helaas! zeer velen aan genoegzame kennis van den aard, den inhoud en de heilzame bedoelingen der Evangelieleer.* Ja, het is zoo; onkunde is de verderfelijke bron van veel kwaad. Wij juichen dus elke poging toe, die ten doel heeft, de leere der waarheid, die naar de godzaligheid is, den noodigen invloed op verstand en hart der menschen te doen erlangen. Wij verblijden ons, ook dit werk van DE GRAAFF met ruimte te kunnen aanprijzen. Moge het onderwerp niet nieuw zijn, het blijft toch altijd even belangrijk, terwijl eene andere manier van behandeling welligt kan toebrengen, om de belangstelling te verlevendigen.

Het werk bestaat uit drie Afdeelingen, onder de volgende opschriften: I. *De leer van het Evangelie, zoo als die in de Schriften der Apostelen en Evangelisten begrepen is.* II. *De oogmerken der Godheid met de bekendmaking en uitbreiding des Evangelies onder het menschdom.* III. *Geschiedkundig onderzoek, of en in hoe verre het oogmerk van God met het Evangelie werkelijk bereikt is.* De eerste Afdeeling heeft vijf Hoofdstukken, waarin gehandeld wordt over *de kennis van God, de kennis van den mensch, het Goddelijke plan ter herstelling des menschelijken geslachts, het Christelijke geloof en de Evangelische deugd*, en *de leer on-*

zer pligten volgens het Evangelie. Deze Afdeeling, de uitvoerigste der drie, maakt den inhoud van het eerste boekdeel uit. Met hetgene hier gezegd wordt, kunnen wij ons in het algemeen zeer wel vereenigen. Misschien had hier en daar iets bekort moeten worden. Ook vindt men op enkele plaatsen uitdrukkingen, waaromtrent wij meer of min hebben aan te merken; doch dit weinige betreft geenszins de hoofdzaak. Zoo bevalt ons, bl. 36, de uitdrukking niet, dat God den mensch *uit stof en klei boetseerde.* Dit staat niet eens letterlijk in den Bijbel. En kan men, gelijk op bl. 52, in een' eigenlijken zin wel zeggen, dat *de Schepper de meeste kunst besteed heeft aan het zamenstel des menschelijken ligchaams?* Uit de redenering over den oorsprong des kwaads, bl. 59—64, blijkt, dat de Schrijver aan de leer van zijn Kerkgenootschap getrouw blijft. Hij noemt JEZUS, bl. 95, *den eenigen reinen uit een onreine*, en zegt, bl. 98, dat Hij, die Heer en eigenaar van alles was, *een beestenkribbe tot zijne wieg en bakermat verkoos:* is dit juist uitgedrukt? Hij gewaagt, bl. 101, van *de vereeniging der Goddelijke en menschelijke natuur in den Godmensch* (?), doch merkt, bl. 102, te regt aan: *In zijn gedrag zien wij de handelwijze van God; in zijn spreken hooren wij de stem des Vaders; zijne gezindheden zijn het afschijnsel en uitdruksel van Gods gezindheden.* Dit is hoofdzaak, waaromtrent men het eens kan zijn, al deelt voor het overige niet ieder in dezelfde leerstellige begrippen.

Verder wordt als eene weldaad onzer verlossing voorgesteld, dat het geweten des zondaars *thans zwijgt*, daar het woord des Evangelies ons toeroept: *Zoo is er dan nu geene verdoemenis*, enz. De uitdrukking is onnaauwkeurig, en *Rom.* VIII: 1 wordt iets anders bedoeld. Wanneer ook het geweten zwijgt, is en blijft de zinnelijke mensch tot alle zedelijk kwaad bekwaam. De Schrijver maakt, bl. 163 env., zeer juiste aanmerkingen over zaligheid; doch, zijn die waarschuwingen

tegen den waan van verdienstelijkheid *thans* wel zoo gepast? Zonderling luidt, bl. 180, de vraag: *Kan er dan nog langer eenigen (eenige) twijfel bij ons overblijven, of er wel een* JEZUS *geweest zij?* Het boek zal niet ligt in handen van iemand komen, die hieraan twijfelt. *Verpligting aan onze medemenschen*, bl. 214, drukt niet juist uit, wat de Schrijver bedoelt.

Het tweede of laatste Deel bevat de tweede en derde Afdeeling. Kort is Afd. II, daar de Schrijver in 9 § § op 40 bladzijden behandelt, wat hij te zeggen had over *Gods oogmerken met de bekendmaking en uitbreiding des Evangelies*; en, volgens bl. 12, zijn deze: *De daarstelling en bevordering van het geluk van menschen, door middel van zedelijkheid en deugd.* Tegenwerpingen des ongeloofs worden, bl. 26 en volgg., vrij goed beantwoord. Minder kunnen wij ons vereenigen met den uitroep, bl. 31—32: *Maar hoe weinig beantwoordden over het algemeen die middelen* (Gods leidingen vóór de tijden des Christendoms) *aan het liefderijk doel der Godheid!* Iemand zou dus kunnen vragen, of dan niet de voor dien tijd beste middelen gekozen waren? Een blik op de geschiedenis des menschelijken geslachts doet ons duidelijk zien, waarom *het meer krachtig werkend middel* (bl. 32) eerst later aangewend kon worden.

Afd. III behelst een onderzoek, *of en in hoe verre het oogmerk van God met het Evangelie werkelijk bereikt is.* Hier wordt niet gevraagd, of de Christelijke leer, volgens Gods bedoeling, algemeen moet worden op aarde; de Schrijver wilde bewijzen, dat *het Evangelie bevonden is, de eenige ware leer der zaligheid te zijn.* Hij heeft dit gedeelte des onderwerps behandeld in vier Hoofdstukken, waarvan de opschriften zijn: *Beschouwing van den staat des menschdoms vóór de invoering van het Christendom. De heilzame uitwerkselen der Evangelieleer, in de eerste Christeneeuwen, op bijzondere personen of gemeenten. Beschouwing van den*

uitwendigen voorspoed, offchoon wezenlijken teruggang des Christendoms, en van het nadeel, daardoor aan de wereld veroorzaakt. De leer van het Evangelie uit de nevelen van bijgeloof en priesterdwang hersteld in deszelfs oude klaarheid, en de gevolgen daarvan voor het menschdom.

Wij hebben vooral dit gedeelte des werks met bijzonder genoegen gelezen, alhoewel hier of daar ook eenige aanmerking te maken ware. Op bl. 59 ftaat: *denkbeelden der Godheid*, en *denkbeelden aangaande de Godheid* worden bedoeld; zoo ook bl. 62: *verhalen der Goden*, in plaats van *verhalen aangaande de Goden*. Wij zouden, bl. 63, het hoogste goed van EPIKURUS liever *genoegen*, dan *vermaak* noemen, en, bl. 64, *wijsgeerige gezindten* of *aanhangen* beter keuren, dan *wijsgeerige gezindheden*. Eene uit CICERO aangehaalde plaats is, bl. 78, aldus vertaald: *Een regtschapen man is hij, die zich gelukkig maakt voor zoo velen, als hij kan.* Buiten twijfel is hier eene drukfout, daar de Heer DE GRAAFF vertaald zal hebben: Een regtschapen man is hij, *die zich nuttig maakt* — liever zouden wij zeggen: *die nut doet aan zoo velen* enz. Volgens bl. 128, gaf Keizer KONSTANTIJN in 313 aan de Christenleeraars vrijheid *tot* het bekleeden van burgerlijke lastposten; dit moet, ook blijkens den zamenhang, vrijheid *van* (*immunitas*) zijn.

Wij achten het niet noodig, aan te wijzen, waar wij over zekere punten anders zouden denken. Wij hopen slechts, dat dit boek veel gelezen, en het doel des Schrijvers bereikt moge worden, daar wij met hem gelooven, dat, *naarmate het Evangelie meer in deszelfs oorspronkelijke zuiverheid en eenvoudigheid wordt gekend, geëerbiedigd en geloofd, ook naar die mate meer echte godsdienstige kennis, meer werkdadig geloof, meer blijde troost en ware vroomheid gevonden wordt; en dat uit dien hoofde het Evangelie van onzen Heer* JEZUS CHRISTUS *het grootste, edelste en uitnemendste ge-*

ſchenk is, hetwelk de Goddelijke liefde immer aan het menschdom heeft gegeven. (*)

(*) Eene zinſtorende drukfout wordt bl. 104 gevonden, alwaar *wee Joodſche mannen* ſtaat, in plaats van *twee.*

Eene Catholijke Nederlandſche ſtem, bij de tegenwoordige Godsdienstwoelingen in ons Vaderland. Naar aanleiding van het ter uitlegging opgeven der „moei-„jelijke" Bijbelplaats, 1 PETR. III: 18—22, *als prijsonderwerp, door de Leydſche Hoogeſchool. Te 's Hertogenbosch, bij* J. J. Arkeſteyn en Zoon. 1834. *Kerkelijk goedgekeurd. In gr.* 8vo. 72 *bl. f* : - 40.

Gedachten omtrent den toeſtand der Nederlandſche Gereformeerde Kerk. Een woord aan allen, die het met die Kerk wel meenen, geſchreven na de Synode van 1835, *door* G. J. F. CRAMER VON BAUMGARTEN. *Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1835. *In gr.* 8vo. 117 *bl. f* 1 - 25.

De ons geheel onbekende Schrijver van het eerſte boven gemelde ſtukje „erkent" in de Voorrede „plegtig, „dat geen vak van wetenſchap hem zoo ten eenemale „vreemd is, als de eigenlijk gezegde Godgeleerdheid"; en is dit zoo, dan verwondert het ons, dat hij zich gewaagd heeft aan een onderwerp, dat met de Godgeleerde wetenſchappen in veelzijdige aanraking komt. Wij willen hiermede hem en anderen „ongewijden en onge-„ordenden Catholijken" het regt niet betwisten, om „het geloof, 't welk zij belijden, met hunne penne „ten dienſte te ſtaan"; maar wij meenen toch, dat zij dan hiertoe wèl berekend moeten zijn, en zien dus met bevreemding onder de „beroemdſte Protestanten," op welke hij zich beroept, als die dit ook gedaan hebben, DA COSTA en CAPADOSE geplaatst, en wel in dezelfde reeks met onzen eenigen HUIG DE GROOT;

en onder de met hen als zoodanig op ééne lijn gestelde Katholieken treffen wij geen anderen beroemden naam aan dan VONDEL, doch die zijnen roem immers niet van de Godgeleerdheid, maar van de Dichtkunst ontvangen heeft.

Uit dit werkje intusschen, en deszelfs „ veelvuldige „ aanteekeningen", waardoor het er meerendeels uitziet als HINCMAR VAN REPKOW's *Noten zonder tekst*, blijkt het, dat deszelfs Opsteller eene groote menigte van Schrijvers, en daaronder zeer vele Protestantsche, gelezen, of zich althans met hunne schriften eenigzins bekend gemaakt heeft. Welke aanleiding hij tot zijn schrijven genomen heeft, ziet men op den titel aangeduid; en blijkens zijn geschrift heeft hij er zich aan geërgerd, dat de Theologische Faculteit van *Leiden* gesproken heeft van eene „ *moeijelijke*" Bijbelplaats: de zoodanige schijnen er dus volgens hem niet te bestaan, of althans door een krachtig hulpmiddel te verklaren te zijn. Geen wonder, want dit gansche stukje heeft ten oogmerke, om, door middel van het uit die veelvuldige Schrijvers onthoudene of aangeteekende, te beweren, dat de Protestanten het met elkander oneens zijn in de uitlegging des Bijbels, en in bijzondere gevoelens; en *dus*, (maar al was het voorgaande nog meer waar, dan zouden wij dit gevolg ten sterkste ontkennen en geenszins als noodzakelijk aanzien) dat men hoog noodig heeft een onfeilbaar kerkelijk gezag, dat zonder eenige de minste dwaling bepaalt, wat eeniglijk de ware zin en leer des Bijbels is; en dit is (volgens den Schrijver) nergens elders dan in de Roomsch-katholieke Kerk te vinden. — Legt dus, alle gij Roomsch-katholieke en Protestantsche Godgeleerden! legt gerust uwe Hermeneutische en Exegetische, Philosophische en Theologische studiën en schriften ter zijde! gaat te *Trente*, en, zoo men u daar niet helpen kan, te *Rome* vragen, wat de echte Godsdienstleer op elk punt, de zin van elke Bijbelplaats is! dan is immers niets meer moeijelijk! En alle gij Roomsch-katholieke en Protestantsche Leeken! legt uw hoofd ge-

rust in den fchoot van lieve Moeder neder, en laat u, als zoete kinderen, vóórzeggen, wat gij, het moge er ftaan of niet ftaan, nazeggen en gelooven moet! Valt u dit vooreerst nog wat zwaar, Protestantfche Leeraars en Gemeenten! wel nu, daar zijn er thans *onder u*, die u van de redelijke Evangelifche vrijheid, waarin gij ftaat, willen afroepen, en onder een verouderd kerkelijk gezag terugbrengen: welaan! fcheurt u met hen van uwe broeders af, en gewent u alzoo allengs, om uwen hals te buigen onder het immers nog zachtere juk eener eenige en onfeilbare en alleen zaligmakende Kerk! Vraagt gij, waarom zij dit is; denkt toch niet, dat het is, omdat zij zelve dit zegt! neen, zegt zij, omdat het daar en daar in de H. Schrift ftaat. Ja maar, zegt gij, dit is volgens gezonde en goede uitlegkunde de zin van die plaatfen niet. Zwijgt toch! zij zegt u immers, dat zij alleen de ware meening des Geestes weet. — Het zou wel een aardig pendant van bovenftaand gefchrift zijn, indien eens iemand een dergelijk uittrekfel wilde maken, niet alleen uit Roomsch-katholieke Schrijvers van latere tijden, maar ook uit de Kerkvaders, ja uit de oudfte en uitftekendfte, om aan te toonen, hoe veel zij, zelfs omtrent de voornaamfte punten, nog onderling verfchillen, en hoe veel er van de latere bepalingen is, waarvan men bij de vroegfte zelfs geen fpoor vinden kan. Rec. echter heeft hiertoe noch gelegenheid noch genegenheid; en hij vreest ook, dat het voor Schrijvers, als die van het gemelde boekje, vruchtelooze moeite zou zijn. Aan 's Mans individuéle welmeenendheid en overtuiging, al rust deze dan ook, naar zijn inzien, op een' zwakken grond, wil hij, naar Christelijke liefde, niet twijfelen: maar bij het gefchrijf van eenen Man, die der Protestanten onderling verfchillen breed en niet zelden verkeerd uitmeet; die alles, wat tot de Roomsch-katholieke Kerk, zoo als zij thans is, betrekking heeft, hoog prijst en roemt; die *Silezië* „rampzalig" noemt, omdat eenige Geestelijken aldaar naar verbetering dezer Kerk ftaan; die, ja, van fom-

mige Protestanten met lof fpreekt, maar bijzondere voorkeur fchijnt te geven aan de zich alleen regtzinnig wanende Hervormden; hierbij dan wil Rec. toch zijnen Protestantfchen Geloofsgenooten den bekenden versregel, hetzij dan van CATO, of van iemand anders, maar toch altijd eene wijsheidsles, die hij in zijne jeugd geleerd heeft, in gedachten brengen: *Fistula dulce canit, volucrem quum decipit auceps;* dat is: *Zoet fpeelt het fluitjen, als vogelaar 't vogeltje knipt.*

Het belge den Heer CRAMER VON BAUMGARTEN niet, dat wij hem in het gezelfchap van zulk eenen Man laten optreden; echter niet om eene lijn van vergelijking tusfchen hen beide te trekken, maar omdat zijn ftukje tot diezelfde Godsdienstwoelingen, waarop gemelde Schrijver doelt, niet alleen betrekking heeft, maar ook (het fmart ons, dit van een anders niet onverdienftelijk Man te moeten zeggen) dengenen, die de herftelling van een in de leer ftrenger verbindend kerkelijk gezag wenfchen, in de hand werkt, en de ontevredenheid en fcheuring, hoewel hij zegt die niet te willen, nogtans waarlijk bevordert. Wij willen en kunnen desniettemin omtrent zijn ftukje, dat met groote langwijligheid en veelvuldige herhaling van hetzelfde gefchreven is, kort zijn. Het bevat eerst zeker overzigt van den toeftand van het Hervormd Kerkgenootfchap hier te lande; doch waarin ons veel voorkomt, meer op fommigen in Duitschland, dan op Nederland in 't algemeen toepasfelijk te zijn, en dus, door onbeftemde en overdrevene befchuldigingen, noodeloos wantrouwen te kunnen verwekken. Maar het eigenlijke doel van het ftukje is, deels op het antwoord, dat de Synode der Hervormden, in 1835, op het Adres van den Pred. ENGELS *c. f.*, onder welke de Heer VON BAUMGARTEN was, gegeven heeft, zeker repliek te geven; deels om de Hervormden in Nederland op te roepen, dat zij zich bij de volgende Synodale Vergadering, in 1836, in denzelfden geest, als de genoemde Adresfanten, laten hooren. — Wat het eerfte betreft, wij laten het gaarne

aan de wijsheid der Synode over, of zij zich door een conctra-repliek tegen den Schrijver zal willen verdedigen; maar achten dit ook te minder noodzakelijk en waarſchijnlijk, onder anderen omdat het voortreffelijke en zeer belangrijke Rapport van hare Commisſie in deze zaak thans niet alleen in hare gedrukte Handelingen, maar ook in de *Godgeleerde Bijdragen*, IX, 6, voor iedereen te lezen ſtaat, en dus ook hare meening en beweegredenen genoeg bekend kunnen zijn, waardoor het door CRAMER VON BAUMGARTEN aangevoerde van zelf wederlegd wordt; en wij zijn van gevoelen, dat zij in de gegevene omſtandigheid met de meeste wijsheid gehandeld heeft. — Wat het tweede aangaat, waarbij wij onwillekeurig aan de Belgiſche politieke Petitionarisſen en de hen opruijende Geestelijken dachten; wij konden ons niet genoeg verwonderen, dat een verſtandig mensch denken kan, dat de Synode aan *velen* toeſtaan zal, wat zij om zeer goede redenen aan *weinigen* geweigerd heeft. Ook meenen wij er te moeten bijvoegen, wat in het bewuste ſtukje niet gemeld wordt, maar toch ontwijfelbaar waar is, dat een aantal van 173 Predikanten aan de Synode van 1835 verzocht heeft, tot geen de minſte verandering, wijziging of verklaring van het bekende Onderteekeningsformulier te beſluiten. Wij kunnen ons dus hoofdzakelijk zeer wel vereenigen met hetgene, dat een ander Recenſent, in de *Godgel. Bijdr.* t. a. p., over dit geſchrift breeder gezegd heeft. Voor het overige doen wij, met de Synode, gaarne hulde aan de, naar den aard der liefde onderſtelde, goede bedoeling van den Heer CRAMER VON BAUMGARTEN; maar meenen, dat hij beter zou gedaan hebben, met zijne deelneming aan het bedoelde Adres en de uitgave van dit zijn geſchrift achterwege te laten. — Eindelijk, (zoo als wij meermalen gezegd hebben) wij gevoelen geen lust, om ons in die kerkelijke twisten, die ons zeer bedroeven, te verdiepen; maar ſlechts ééne vraag willen wij den voorſtanders van een in de leer meer beperkend kerkelijk gezag voorleggen:

Meenen zij, indien zij eens hunnen wensch kregen, hiermede den menfchelijken geest aan banden te zullen leggen? Zij, die met hen van dezelfde overtuiging zijn, al ware die ook nog zoo dwalend, zouden die desniettemin wel volgen; maar wat zou het bij hen, die dit niet zijn, uitwerken? Dat zij zich in vrij en redelijk onderzoek zouden belemmerd vinden, en hierdoor of tot affcheiding, of tot eene, voor verftand en geweten moeijelijke, gedwongene houding en handeling, of tot onnadenkend napraten en blind ijveren, of tot huichelarij gebragt worden. En wat zou er dan voor Christelijke waarheid, godsvrucht en liefde gewonnen zijn?!

De Otorrhoea, atque de variis modis, quibus pus effluere, et quorfum delabi foleat, Specimen anat. path. inaug. quod — G. A. F. QUARIN WILLEMIER, Chir. mil. fecundi ordinis. Traj. ad Rhen. typis *N. van der Monde.* 1835. 8vo. f. m. p. 76.

Die het door den Heer QUARIN WILLEMIER gekozen onderwerp, volgens het *Motto*, onbeduidend noemde, zoude verraden weinig ondervinding te bezitten, of over hoogst belangrijke aandoeningen los heen te loopen. Die met de ziekelijke verfchijnfels in het *oor* of van het *gehoorwerktuig* flechts eenigermate is bekend geworden, wien het fluipende dezer gevaarlijke ziektevormen flechts eene enkele maal gebleken is, zal dusdanig onderwerp voor eene *Disfertatie* niet gering noemen; integendeel hij zal wenfchen, dat het in handen valle van iemand, opgewasfen voor zulk eene ftof, dien het noch aan ondervinding ontbreke, noch aan de noodige bekwaamheid om haar behoorlijk te bewerken.

Deze Verhandeling, welke den *oorenvloed* zal befchouwen, fplitst zich in twee Hoofdftukken, ten einde in het eerfte de oorontfteking (*otitis*) te vermelden, zonder welke de oorenvloed niet behoorlijk kon afgehandeld worden. In de meeste gevallen zal de *otorrhoea* wel

het gevolg van oorontfteking zijn; zij is dus meer verfchijnfel dan oorfpronkelijke ziekte, in elk geval gevolg, het zij van ontfteking of geprikkelden toeftand van het gehoorwerktuig, onverfchillig welke prikkel als oorzaak van den oorenvloed werke, hetwelk meer tot het bijzonder onderzoek der verfchillende vormen behoort. — Na kortelijk de oorontfteking vermeld te hebben, gaat de Schrijver in het tweede Hoofdftuk, beginnende met § 7, over, om zijn eigenlijk onderwerp, de *otorrhoea*, te behandelen. Deze § behelst de gewone verdeelingen. De Schrijver blijft ons echter in § 8 de bepaling van dezen ziektevorm fchuldig, hetwelk ook zeer moeijelijk is. Uit § 9 blijkt, dat de zwarigheden, ter juiste bepaling van den idiopathifchen oorenvloed, in even ruime mate op den fympathifchen toepasfelijk zijn. Het flot van § 9 met het reeds vooraf gezegde vergelijkende, zoude men geenen anderen oorenvloed dan eenen etterachtigen hebben; (vergelijk p. 55, waar dit beter wordt uiteengezet.) De grenzen, waar het weiachtig vocht etter wordt, zijn wel moeijelijk aan te wijzen; maar uit des Schrijvers vroegere befchrijving wordt hier te bepaald gezegd, *effluvium puris enim adest ex aure*, p. 14, daar hij vroeger zelf vele wijzigingen der uitvloeijende ftof opgeeft. Terwijl de Schrijver op p. 9 ook van CELSUS ten opzigte der *prognofis* gewag maakt, baart het verwondering, dat hij niet weder op dezen Schrijver terugkomt, die in het vijfde boek onderfcheidene hoofdftukken aan de befchouwing der oorziekten toewijdt. Men ontmoet daar eene zekere uitvoerigheid, welke te belangrijker wordt naar den toenmaligen ftaat der kunst, en te meer aandacht verdient, dewijl de voortgangen gedurende al dien tijd niet de voorfpoedigfte zijn geweest. De Schrijver geeft van § 10—20 de verfchillende wegen op, langs en door welke de ftof bij den oorenvloed zich eenen uitgang zoekt te banen. Hij tracht elk dezer uitgangen door voorbeelden te ftaven, van dezen of genen Schrijver ontleend, of hem welwillend medegedeeld, onder anderen door de Heeren SCHROEDER

VAN DER KOLK (op wiens aanraden deze ſtof gekozen werd) en KERST. Eigenlijk, gelijk men in de Voorrede leest, had de Schrijver de *Cholera* naar eigene waarnemingen willen behandelen; zeker een onderwerp, tot meer dan verzadigens toe behandeld; desniettegenſtaande zouden goede waarnemingen uit eigene ondervinding, met naauwkeurige lijkopeningen vergezeld gaande, ſteeds op onderſcheiding aanſpraak gemaakt hebben. STOLL zeide toch, dat waarnemingen over eenig onderwerp zoo lang mogen en moeten herhaald worden, tot dat het ten vasten regel gebragt is; en zoo verre is het op verre na nog niet met de Cholera gekomen, ondanks den overvloed van geſchriften. Dan, laat ons in des Schrijvers keuze berusten. De medegedeelde waarnemingen van anderen ontleend zijnde, verbiedt zulks van zelf, den Schrijver bedenkingen mede te deelen over hetgeen niet het zijne, noch door hem verrigt is. — Het derde Hoofdſtuk is aan de overweging der toevallen gewijd. Ook hier treffen wij veel aan, hetwelk onbepaald is. Beſtonden er echter bepaalder verſchijnſels, de herkenning van den waren zetel dezer gebreken zoude aan niet zoo vele zwarigheden onderhevig zijn. Bij de vermelding der verſchillende geluiden, het gevolg van ooraandoening, welke zoo vele misleidingen kunnen voortbrengen, mist nogmaals, bij de vermelding van vroegere Schrijvers, CELSUS, die in het 5de boek No. 8 zegt: *aliud vitii genus est, ubi aures intra ſe ipſae ſonant.* Als een der ſtandvastigſte verſchijnſels wordt het uitvloeijen van ſtof opgegeven. Of deszelfs afwezigheid ſteeds moet gezocht worden in het niet ſcheuren van het trommelvlies, blijkt niet, dewijl er een etterachtige vloed uit het oor kan beſtaan zonder beleediging van het trommelvlies, uit het uitwendig gedeelte. Dit verſchijnſel zal ook in het begin der ontſteking afwezig zijn. Ook zonder hetzelve kan men dikwijls tot eene hevige aandoening van dit zintuig beſluiten, welke de krachtdadigſte hulp vordert, om te voorkomen hetgeen zoo gevaarlijk kan worden, wanneer de ziekte zich door den

oorenvloed zigtbaar begint te uiten. — In § 26 wordt over de *otorrhoea primitiva cerebralis* — in § 27 over de *consecutiva* gehandeld. Zouden, in het medegedeelde geval van den Hoogl. S. VAN DER KOLK, de belangrijke ontaardingen niet van den hevigen schok, welken het hoofd ondergaan had, zijn af te leiden? — Van § 28 tot het einde worden de veranderingen in het slaapbeen door het beenbederf overwogen; ook de wegen nagegaan, langs welke de etter zich eenen uittogt baant. Zoo ergens, zal hier eene groote verscheidenheid opgemerkt worden. De wet der zwaarte, het celachtig weefsel, hetwelk bloedvaten en zenuwen omgeeft, de vele spieren, dit alles kan het doordringen van den etter gemakkelijk maken. Waar de etter zenuwen raakt of drukt, zullen de schromelijkste toevallen en de zonderlingste verwikkelingen waargenomen worden. — De Schrijver, deze ziekte meer op het gezag van anderen dan uit eigene ondervinding beschreven hebbende, heeft zich waarschijnlijk om die reden onthouden, iets over de behandeling mede te deelen, waardoor zijne Verhandeling evenwel des te belangrijker ware geworden. Eene oordeelkundige, van stelselzucht en eenzijdigheid verwijderde beschouwing ware wenschelijk, dewijl onkunde hier dikwijls zulke verkeerde middelen bezigt, en de kwakzalverij zulk een gevaarlijk spel speelt. Moge de Schrijver zich hiertoe opgewekt gevoelen, wanneer in zijnen werkkring gevallen van dien aard hem mogten voorkomen! Daartoe zij hem opgewektheid en verder datgene toegewenscht, waardoor men de wetenschap met lust beoefenen en in hare beoefening volharden kan!

Etat de la Civilisation morale et religieuse des Grecs dans les siècles heroïques, par P. VAN LIMBURG BROUWER. Tome II. Groningue, chez *W. van Boekeren.* 1834. *In gr. 8vo.* 588 *pag.* *f* 5-55.

In onze vorige beoordeeling (zie *Letteroef.* Junij 1835,

bl. 289) befchouwden wij het *Griekfche* volk *in de Heldeneeuwen* naar deszelfs afkomst, karakter en zedelijke befchaving: dit Deel bevat de godsdienftige vorming en denkwijze van hetzelve. Ook hier vonden wij menigvuldige gelegenheid tot bewondering der groote belezenheid, der uitftekende vlijt enz. des kundigen Schrijvers. Hij heeft een onderwerp van zoo groote uitgebreidheid, en waarover in den jongften tijd, vooral in *Duitschland*, zoo veel gefchreven is, zonder langwijligheid, maar toch met de behoorlijke ontwikkeling, in dit Deel omvat, hetwelk daardoor ook bijna nog eens zoo uitgebreid is als het vorige. Wij zullen den hoofdinhoud daarvan opgeven, en intusfchen onze bedenkingen den geëerden Schrijver befcheidenlijk mededeelen. De Heer VAN LIMBURG BROUWER is, gelijk wij reeds in het vorige Deel gezien hebben, een groot tegenftander van het gevoelen, dat de *Grieken* hunne *meeste* befchaving en godsdienftige denkbeelden van andere Volken, vooral van de *Egyptenaren*, zouden hebben ontleend; terwijl onze Schrijver beweert, dat die zich uit den eigen' boezem der Natie, vooral der oude *Pelasgen*, ontwikkeld heeft. Hij is dus, gelijk men begrijpen kan, geheel afkeerig van de *fymbolisch-allegorifche* verklaring van CREUZER, en helt meer over tot deszelfs tegenftander VOSS, wien hij echter ook fomtijds tegenfpreekt. De zonderlinge opvattingen van HERMANN worden vooral met nadruk afgewezen (b. v. op bl. 107, Noot 217). Reeds dadelijk in den beginne ontmoeten wij echter de volgende wonderfpreuk (p. 2): *Je fuis perfuadé qu'on ne faurait* DÉMONTRER *l'existence de ce fentiment, que quelques auteurs ont défini fentiment réligieux. Je ne crois pas que l'homme, dans le fimple état de nature, resfente par lui-même, fans quelque impulfion extérieure, le befoin de croire en Dieu*; en ter ftaving daarvan beroept hij zich, in eene Noot, op HUME, met wien hij daaromtrent volkomen eenftemmig denkt. *Demonftreren* — neen, dit kan men het godsdienftige gevoel zoo min als het zedelijke, en welk een gevoel is er, vatbaar voor *demonftratie?* Maar de behoefte, de innige behoefte van dat gevoel voor den

zwakken mensch, ook buiten de lage aandrift van vrees of belang, moet de Schrijver in 't vervolg zelf erkennen, wanneer hij zegt (p. 569): *Quoique l'intérêt soit toujours le motif du culte qu'on vouait aux Dieux, l'histoire prouve cependant, que le pieux Grec n'adorait pas seulement ses Dieux par crainte et par la conviction de leurs forces supérieures, mais aussi bien, et peut-être avec plus de ferveur encore, par amour et par reconnaissance.* Wat is toch godsdienstig gevoel, wanneer het *dit* niet is? Wij willen daarom de bepalingen van eenen BENJAMIN CONSTANT volstrekt niet verdedigen, die op dit gevoel de geheele Godsdienst, zelfs die der Openbaring, doet rusten; maar de zaak zelve is, onzes inziens, boven alle bedenking verheven.

Het negende Hoofdstuk, waarmede dit Deel begint, bepaalt de Volken, van welke de *Grieken* iets van hunne fabelleer zouden hebben overgenomen, doch wil onder dit getal de *Egyptenaars* zoo min, als maar eenigzins met de klare getuigenissen der Oudheid is overeen te brengen, anders dan door tusschenkomst der *Pheniciërs*, erkennen. Zelfs aan CEKROPS wordt de *Egyptische* oorsprong ontzegd. Omtrent de afkomst uit *Indië* wordt STRABO aangehaald, even alsof de nieuwere ontdekkingen omtrent taal en overeenkomst van Godenleer geen licht ontstoken hadden, waarvan STRABO niets weten kon. In de *Centimanen* en in BRIAREUS met *honderd armen* en *vijftig hoofden* is toch wel een spoor van de *Indische* Afgodsdienst te erkennen, hoewel het nog onzeker schijnt, of deze wel zoo oud is. Ook uit *Klein-Azië* wil onze Schrijver naauwelijks iets van eene afkomst der oudere *Grieksche* fabelen weten; maar des te milder is hij omtrent het Noorden van *Griekenland* of *Thracië*. — Het is ons niet mogelijk, dit stelsel des geleerden Schrijvers hier te beoordeelen of zelfs uiteen te zetten; wij vergenoegen ons dus, hetzelve hier aan te duiden.

Hij verdeelt de Godheden der *Grieksche* fabelleer, waaromtrent HESIODUS en HOMERUS, en onder de

lateren, als bewaarders der overlevering, APOLLODORUS en PAUSANIAS zijne voornaamste gidsen zijn, naar derzelver oorsprong, in *drie* klassen: *natuurlijke voorwerpen*, *zedelijke begrippen*, en *persoonlijke wezens*. De eersten zijn de *Aarde*, de *Hemel* en derzelver veelvuldige kinderen, in zoo verre die zigtbare voorwerpen zijn, de *Oceaan*, de *Rivieren*, (deze, niet de *Bergen*, werden vereerd) *Zon* en *Maan*, (de *Starren* weinig of niet) de *Dageraad* (AURORA) en de *Regenboog* (IRIS), twee bekoorlijke persoonsverbeeldingen, vooral de eerste. Ook de *Winden* genoten goddelijke eer; en onder dezen behoorden vooral ook TYPHON en de *Harpijen*; deze waren, ook volgens onzen Schrijver, *Stormwinden*. Zelfs in TYPHON wil de Schrijver geenen *Egyptischen* oorsprong erkennen! (Het *Vuur* werd door de *Grieken* niet aangebeden.) Reeds vroeg verhieven zij zedelijke eigenschappen tot personen, niet het Geluk; dit was hun een te afgetrokken denkbeeld; maar den *Rijkdom*, de *Wet*, de *Orde*, het *Regt*, den *Vrede* en de *Tweedragt*. De Schrijver spreekt met regt zoo dikwijls van de geheele kinderlijkheid en onbeschaafdheid der oudste *Grieken*; maar hoe kwamen zij dan aan *zulke* afgetrokkene denkbeelden? Dit heeft hij niet genoegzaam opgelost. Het komt ons voor, dat wij hier stellig aan uitheemschen, vooral *Egyptischen* of *Phenicischen* oorsprong te denken hebben; te meer, daar CHAMPOLLION in *Egypte* eene Godin van regt en waarheid, TAMEÏ (THEMIS), eene dochter der Zon, heeft gevonden. De *Uren* van den dag, of *Saizoenen* van het jaar, waren eensdeels zedelijke, anderdeels natuurlijke persoonsverbeeldingen; zij werden *Orde*, *Regt* en *Vrede* genaamd. Deze bijeenvoeging vatte men dus op, dat deze laatste eigenschappen onderstellen, dat alles geregeld en op zijn' tijd geschiedt. De *Tweedragt* daarentegen was de dochter van den *Nacht*. De *Faam* is eene dochter van JUPITER, en de *Liefde* bij HESIODUS een der oudste Goden. (Het dartele VENUS-kind is van lateren oorsprong.) Bevallig was het denkbeeld der drie *Gratiën*. Ook de *Verontwaardi-*

ging, de *Schande*, de *Schrik*, de *Vrees*, het *Medelijden*, het *Verstand*, het *Geheugen* (MNEMOSYNE, de moeder der *Muzen*), de *Verblinding* (ATÉ), de *Gebeden*, de *Overreding*, de *Overwinning* werden vergood. Alle deze Goden werden niet als *zedelijke* wezens, maar slechts als *magtiger dan de menschen* beschouwd, en konden dus ook geenen gunstigen invloed op de zedelijkheid hunner aanbidders hebben. Ditzelfde was in nog grootere mate het geval met de persoonlijke Goden der *Grieken*. Deze waren van drie tijdperken; de Hemel met de Aarde, SATURNUS, RHEA en de *Titans*, en JUPITER met zijne broeders en de jongere Goden. De Schrijver heeft zich hier vooral vele moeite gegeven, om de begrippen en de eerdienst der Heldeneeuwen van die der latere tijden, welke hij nog hoopt te behandelen, af te scheiden. Wij kunnen hem hier onmogelijk volgen, en zullen ons slechts tot eenige, onzes inziens vooral belangrijke, punten bepalen.

De dienst van RHEA en VENUS is, volgens den Schrijver, toch blijkbaar uit het Oosten, en wel van de algemeene Godin, in *Syrië*, *Phenicië*, *Babylonië*, *Perzië* en *Arabië* onder de namen van ASTAROTH, ASTARTE, DERCETO, MYLITTA, MITHRA en ALITATH vereerd; — dus heeft ook de dienst van MOLOCH, BEL, BAÄL, die met het offeren van kinderen gepaard ging, aanleiding gegeven tot de vereering van den kinderetenden SATURNUS, en de dienst van ADONIS in *Syrië* is eene navolging van de OSIRIS-dienst in *Egypte*. VENUS is door de *Pheniciërs* uit *Cyprus* over zee (de Godin uit pekelschuim geboren), RHEA over *Klein-Azië* naar *Griekenland* gekomen. Het verwondert ons, dat de geleerde Schrijver, die *hier* toch eene Oostersche afkomst erkennen moet, niet nog een' stap verder gegaan is, door, even als HAMAKER, (wien hij, ten aanzien der *Karthaagsche* Goden THOLETH en THOLAD, aanhaalt) het doorgaande denkbeeld in de oude Godsdiensten te erkennen van een *werkend* of *mannelijk*, en een *lijdend* of *vrouwelijk* begin-

fel, wier vereenigde werking alles heeft voortgebragt, en die, onder de namen van BAÄL en BAÄLTIS of ASTARTE, van BEL en MYLITTA, van MITHRAS en MITHRA (in de *Perzische* leer vóór ZOROASTER), van DAGON en DERCETO, van OSIRIS en ISIS, van ATYS en CYBELE, van SATURNUS en RHEA, van ADONIS en VENUS, in de onderscheidene landen, hetzij afzonderlijk, hetzij bij sommigen (wanneer men hen vereenigd beschouwde) als *manwijf* of *Hermaphrodiet*, voorgesteld werd. De gemeenschap der sekfen en de vruchtbaarheid werden door het zinnebeeld van duiven en visschen uitgedrukt, en de schandelijke buitensporigheden in de tempels hadden mede daartoe betrekking. De aard der werking deed dan ook nu eens *Hemel* en *Aarde*, dan weder *Zon* en *Maan* als de mannelijke en vrouwelijke Godheden beschouwen, misschien zelfs in *Egypte* wel den *Nijl* en zijne oevers, en vandaar, dat ISIS nu eens als de *Maan*, dan weder als het *Aardrijk* voorkomt. In lateren tijd vereenigde men die werking, door, gelijk te *Hiërapolis*, een beeld der *Natuur* te vertoonen. Als zoodanig kon dan ook wel de latere DIANA van *Ephesus* dienen, die (wij erkennen zulks gaarne met onzen Schrijver) veel van de oude *Grieksche* Jagtgodin verschilde.

(*Het vervolg en slot in het andere No.*)

Verzameling van sterre- en zeevaartkundige Tafelen, benevens eene uitvoerige verklaring en aanwijzing van derzelver gebruik in de werkdadige Sterre- en Zeevaartkunde, ten dienste der Zeelieden, door JACOB SWART. *Derde verbeterde en veel vermeerderde druk. Te Amsterdam, bij* de Wed. G. Hulst van Keulen. 1835. *f* 7-50.

Deze belangrijke verzameling, die in eene zoo gewigtige behoefte onzer Zeelieden voorziet, en in een wetenschappelijk opzigt mede merkwaardig is, verdiende gewis wel eene aankondiging, wel eene aanbeveling bij het Pu-

bliek, en mogt die evenwel niet genieten, finds dezelve, bij het verfchijnen van den eerften druk, door een wetenfchappelijk tijdfchrift, wegens het menfchelijke, in enkele gedeelten, in rangfchikking enz. te vinden, met groote geftrengheid werd beoordeeld. De tijd heeft echter een kenmerk van goedkeuring op dezelve gedrukt; en de groote aftrek, dien dezelve door de voorkeuze onzer Zeelieden ondervinden mogt, deed welhaast eenen herdruk en thans zelfs een' derden druk te voorfchijn komen, bij elk van welke de verzamelaar zich beijverde, om niet flechts van elken wenk ter verbetering en befchaving zijner verzameling gebruik te maken, maar ook om, door raadpleging der verbeteringen, die andere zeevarende natiën in hare verzamelingen allengs invoeren, voor geene andere vereeniging van Zeemanstafelen in naauwkeurigheid en volledigheid onder te doen. Het is toch met de wetenfchappen, bij uitnemendheid met de *fciences exactes*, bovenal met de toegepaste wiskundige wetenfchappen, zóó gelegen, dat dezelve geftadig voortgaan; welke voortgang wel niet altijd even fnel, maar echter onmiskenbaar aanwezig is; een kenmerk, dat te regt voor ieder welgefteld hoofd derzelver hooge voortreffelijkheid moet voldingen. Wij zeiden, dat de verzameling van den Heer SWART gewis meer dan gewigtig genoeg was, om eene aankondiging te verdienen. Immers dat dezelve niet voor het Publiek in den eigenlijken zin beftemd is, heeft zij met vele andere werken gemeen, die men daarom ongaarne, als eener nadere aandacht onwaardig, achteloos voorbijgegaan zou zien.

Het werk is noch als eene loutere compilatie van tafelen, noch als een leerboek der Stuurmanskunst aan te zien. Het is veeleer een handboek, dat hem, die met de noodige kennis der Zeevaartkunde voorzien is, en zich behoorlijk in eenig leerboek dezer afdeeling der Wis- en Sterrekunde geoefend heeft, in ftaat moet ftellen, om al de hem noodige vraagftukken, nadat hij de vereischte waarnemingen verrigt heeft, op te losfen. Het bevat dus, behalve de tafelen, ook de aanwijzing van derzelver oorfprong, en inzonderheid van derzelver gebruik, met vele en gepaste voorbeelden opgehelderd. Het moet, vereenigd met den fextant en den tijdmeter, den kundigen Zeeman in ftaat ftellen, om ten allen tijde het plekje van den aardbodem, waarop hij zich bevindt, en alle andere bijzonderheden ten aanzien van zijne

vaart, die van ſterrekundige waarnemingen afhangen, te leeren kennen. Ziedaar het nuttige en tamelijk uitgebreide doel dezer verzameling.

Laat ons thans den inhoud van dezelve kortelijk doorloopen. Na een' uitvoerigen *algemeenen Inhoud* en de *alphabetiſche opgave* der formulen, regels, namen, zaken enz., met opgave der bladzijden, volgen eerst de verklaring der tafels en daarna de tafels zelve, de eerſten 192 bladzijden, in gr. 8vo. vrij digt gedrukt, de laatſten 370 bl. innemende.

Tafel 1. *logarithmen der getallen.* Deze bevat, in 45 bladzijden, de logarithmen der getallen tot 10,000 toe, benevens van getal 992 af derzelver verſchillen. Dat de verſchillen dus voor de eerſte 1000 ontbreken, is gewis beknoptheidshalve, omdat de logarithmen der getallen van 1000 — 10000 tevens die van derzelver 10de, 100ſte en 1000ſte deelen, en dus ook van gemengde getallen met breuken, doen kennen. De karakters hadden, even als in de tafelen van CALLET, achterwege kunnen gelaten worden. Of *zes* decimalen voor de naauwkeurigheid, die zeevaartkundige bewerkingen toelaten, voldoende zijn, durft Recenſent niet beſlisſen; maar hij meent, dat de Heer SWART niet ten onregte *zeven* behouden heeft, al ware het ſlechts, dat deze logarithmustafelen daardoor voor velerlei ander gebruik en zelfs ter afzonderlijke uitgave geſchikt zijn gebleven; terwijl het hem, die van het zevende getalmerk geen gebruik wil maken, vrijſtaat, hetzelve niet over te nemen. De verklaring derzelven is met doelmatige voorbeelden voorzien. Tafel 3, *de logarithmen der ſinusſen, tangenten en ſecanten* bevattende, vertoont, met dezelfde tafel der eerſte uitgave vergeleken, eene aanmerkelijke wijziging. Dezelve bevat eene zeer nuttige uitbreiding, 1°. door de bijvoeging eener kolom voor de minuten en ſeconden tijds naast de kolom voor de minuten der bogen, 2°. door eene afzonderlijke kolom voor de verſchillen *a.* der ſinusſen en coſecanten, *b.* der tangenten en cotangenten, *c.* der ſecanten en coſinusſen, welke tevens eene andere plaatſing der kolommen heeft noodzakelijk gemaakt. Deze verſchillen ſtellen den Zeeman in ſtaat, om met weinig moeite de logarithmen der goniometriſche lijnen voor ſeconden, en niet ſlechts voor minuten te bepalen, en door dezelven is in een wezenlijk gebrek voorzien. Behalve deze wijziging verdient nog opmerking de onderſcheiding der minuten en ſeconden, naarmate dezelve een gedeelte van den

tijd of van eenen boog zijn, door de letters *M* en *S* in het eerste en door de bekende accenten (3′ 10″) in het tweede geval, welke Recensent niet weet, of vroeger in gebruik of althans eenigzins algemeen gebruik geweest is, maar ter vermijding van onzekerheid zeker in algemeen gebruik komen zal. Voorts verdient opmerking, dat bij deze tafel nog een klein tafeltje (Tafel 2) als toevoegsel behoort, bevattende de vermenigvuldigers van de tweede verschillen der logarithmen, welke produkten bij de logarithmen moeten gevoegd worden, bijaldien die tweede verschillen eene zekere waarde te boven gaan. Dit tafeltje stelt dus bij die bogen, die snel en ongelijkmatig aangroeijende goniometrische lijnen hebben, den berekenaar tot eene meerdere naauwkeurigheid in staat; terwijl de formule, waarnaar hetzelve berekend is, opgegeven, en later, bl. 88, ook gedemonstreerd wordt. Eindelijk voor die bogen, wier goniometrische lijnen zeer snel en onregelmatig aanwassen, d. i. die zeer weinig van 0° of 90° verschillen, vinden wij nog eene andere methode aangewezen, waardoor van 0° tot 2° en van 90°—88° eene afzonderlijke kolom, die der gewone verschillen vervangende, voor sinus en cosec., tang. en cot., cos. en sec. is ingeruimd. De laatste berust op de meerdere bestendigheid van de rede der sinussen van een' zeer kleinen boog en den boog zelven boven die van de sinussen van twee zeer kleine maar verschillende bogen. Tafel 4, eenige algemeene opgaven bevattende, levert geene stof tot bijzondere aanmerkingen. Tafel 5 verschilt zeer veel van de overeenkomstige der eerste uitgave door het geheel weglaten van de natuurlijke tangenten en secanten, wier gebruik in de zeevaart trouwens zeer gering is. Tafel 6, *de vergrootende breedte* bevattende, is dezelfde gebleven. Tafel 7, *de veranderde breedte en afwijking* bevattende, is in de verklaring met vele doelmatige voorbeelden op de schuinsche koersrekening toegepast. Daar dezelve echter de oplossing van een groot getal regthoekige driehoeken met de tophoeken van minuut tot minuut bevat, is dezelve van veel algemeener gebruik. Tafel 8 is in zekeren zin een vervolg op de vorige, daar dezelve de *afwijking* in *lengte* overbrengt. De Schrijver heeft in de verklaring, als doorgaans, de formule aangegeven, volgens welke dezelve berekend is. Tafel 9, de beroemde tafel van DOUWES, *om den waren tijd en de breedte door twee hoogten te vinden*, heeft insgelijks eene aanmerkelijke verbetering ondergaan door de bijvoeging van twee kolommen, be-

vattende de evenredige deelen, eene voor de kunstgetallen, door DOUWES met de namen van *log. ½ verloopen tijd*, en *log. middeltijd*, en de tweede voor de kunstgetallen, *log. rijzingtijd* genoemd, bestemd; alsmede door de bijvoeging van de verbeteringstafelen van BRINKLEY. Tafel 10 bevat de *amplituden*, en heeft eene verbeteringstafel voor de refractie. Uitsluitend bestemd zijnde voor de bepaling der miswijzing van het kompas, daar namelijk de plaats, voor de opkomst der zon uit de tafel gevonden, met de aanwijzing van het kompas vergeleken wordt, had dezelve, wegens de onregelmatigheid der refractie nabij den horizon, wel kunnen achterblijven, en hadden wij liever verwezen gezien op het azimuth alleen. Trouwens wij vinden achter de verklaring van de volgende tafel, bevattende *de halve dag- en nachtbogen, om den tijd van opkomst en ondergang van een hemelligchaam te vinden*, eene aanmerking van den Schrijver, die ons toont, dat hij meer uit toegevendheid voor Zeelieden, die aan de methode der amplituden enz. gewoon zijn, dan wel uit eene bepaalde voorkeuze, deze tafels geplaatst heeft. Tafel 12, *om gedeelten van den aequator tot tijd te brengen*, Tafel 13, het omgekeerde van de vorige, Tafel 14, *evenredige gedeelten van veranderingen in 24 uren voorgevallen*, Tafel 15, *evenredige gedeelten van veranderingen in 12 uren voorgevallen*, hoewel zeer nuttig, leveren geene aanleiding tot bijzondere aanmerkingen. Tafel 16, *verbetering, dienende om de zons onderrands geschotene hoogte tot de ware en schijnbare hoogte te herleiden*, is ongetwijfeld eene der nuttigste, en bevat op eene enkele bladzijde opgaven, die in de praktische Zeevaartkunde onophoudelijk vereischt worden. Tafel 17, *kimduiking*, Tafel 18, *duiking der zee op onderscheidene afstanden*, Tafel 19, *zons schijnbare middellijn*, leveren mede geene bijzondere stof tot opmerkingen. Tafel 20 der *middelbare straalbuiging bij een' gemiddelden barometer- en thermometerstand*, is uit de *Connaisſance des Temps* overgenomen, en naar de formule van LA PLACE door BOUVARD en ARAGO berekend. Dezelve is dus door het gezag der beroemdste namen als de beste geijkt. Bij dezelve behoort eene hulptafel, bestemd voor de correctiën, die een andere barometerstand of warmtegraad te weeg brengt; eene correctie, die niet altijd mag verwaarloosd worden, gelijk uit het tweede voorbeeld blijkt, hetwelk ons aanwijst, dat dezelve onder zekere omstandigheden tot ½ minuut en nog

hooger klimmen kan. Het verwonderde ons eenigzins, in het voorbeeld Engelſche duimen (op den barometer) vermeld te zien, terwijl de tafel alleen voor Nederlandſche ellen, Parijſche en Rijnlandſche duimen ingerigt is. Bij de verklaring der 21ſte Tafel, *zons verſchilzigt in hoogte*, vinden wij eene korte herinnering ten aanzien van al de correctiën, die aan de zons waargenomene hoogte toegebragt moeten worden, welke des te leerzamer is, daar ſommige derzelven voor alle hemelligchamen toepasſelijk zijn. Achter dezelve volgt een klein tafeltje voor de *parallaxis* eener planeet, wier *hoogte* en *horizontale parallaxis* gegeven is. Tafel 22, *vermeerdering van de maans halve middellijn.* Wij vinden in de verklaring, bl. 72, reg. 17: *gebruikt men de halve middellijn van het oppervlak der aarde, of de middelpunts halve middellijn.* Dit is waarſchijnlijk onder de onnaauwkeurigheden van den ſtijl te rekenen. Immers de maans middellijn, van het oppervlak der aarde en uit het middelpunt gezien, is niet alleen onderſcheiden; maar de tafel wijst juist het verſchil aan. Recenſent zou meenen, dat de eerſte helft des opgenoemden volzins of achtergelaten of veranderd moet worden, b. v. dus: *gebruikt men de halve middellijn, uit het middelpunt der aarde gezien*, enz. De volgende voorbeelden nemen, wel is waar, den twijfel weg, welke de ware bedoeling zij; maar dezelve had niet behooren te ontſtaan.

(*Het vervolg en ſlot in het andere No.*)

Nieuwe Reizen van een beſchaafd Roomsch-Katholijk, ter opſporing van eene ware Godsdienst. Naar de Hoogduitſche vertaling van J. W. C. AUGUSTI, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Bonn, enz. In II Deelen. Te Amſterdam, bij* J. F. Schleijer. 1835. *In gr. 8vo. X en 454 bl. f* 4-80.

De vorm en de inkleeding van dit werk zijn hunnen oorſprong verſchuldigd aan het in 't licht komen van eenen Roman van den vermaarden *Ierſchen* Dichter T. MOORE, onder den titel van: *Travels of an Irish Gentleman in ſearch of a Religion* (*), waarin met ſcherpte tallooze beſchuldi-

(*) *Reizen van een Iersch Edelman, ter opſporing van eene Godsdienst.*

gingen tegen het Protestantismus worden bijgebragt. Offchoon vol drogredenen en fpitsvindigheden, is dezelve echter, door deszelfs wegflependen ftijl, gefchikt, om minkundigen in hun geloof te doen wankelen, en in den afgrond der twijfeling te ftorten. In ftede nu van eene beoordeeling dezer ongerijmdheden, verdraaijingen en fophisterijen te geven, en daardoor een twistfchrift te leveren, heeft de ongenoemde Schrijver dezes werks eenen anderen en beteren weg ingeflagen. Onder bijkans denzelfden titel als het werk van MOORE, heeft hij den Roman van MOORE zeer geestig en met zielkundige waarheid en fijnheid voortgezet, en tot een' lijnregt ftrijdigen uitflag gevoerd. „ Het is (om de woorden van den Nederduitfchen Vertaler te bezigen) ftreelend, te zien, hoe de ijdele, baatzuchtige, hartstogtelijke verdediger der Roomfche Kerk, door liefde en vriendfchap, tot zelfkennis en ootmoed gebragt, en in *Rome* zelf in een' belijder van het *zuivere* Christendom herfchapen wordt." Daar de Vertaler onderrigt meende te zijn, dat ons land weldra met eene vertaling van MOORE's werk zal befchonken worden, oordeelde hij het niet ongepast, van deze *Nieuwe Reizen*, naar de Hoogduitfche uitgave van AUGUSTI, eene vertaling onzen landgenooten aan te bieden. Het noodige, om eenige kleine toefpelingen op het werk van MOORE te kunnen verftaan, is door den Vertaler in het Voorberigt aangemerkt.

Het vermelde zal, vertrouwen wij, genoeg zijn, om onze lezers met het doel van dit werk bekend te maken. Wij gelooven, dat ook de wijze, waarop de Schrijver getracht heeft dit doel, namelijk de krachtige ontzenuwing van de bewijsredenen der Roomschgezinden tegen het Protestantismus, te bereiken, bij de lezing van het werk zelf de goedkeuring zal wegdragen van elk, die een redelijk onderzoek van de heilrijke leer des Evangelies befchouwt als een pligt, zoo wel als een regt, van ieder denkend mensch.

Offchoon de *Ierfche* Edelman nu juist niet naar *Rome* had behoeven te reizen, om overtuigd te worden, dat men aldaar de paarden zegent en op gewijde haver vergast, en gezegend komijnzaad gereedmaakt voor de zieken (waarfchijnlijk voor perfonen, die met winden behebt zijn), zoo is geheel deze Reis, en het verhaal, waarin dezelve voorkomt, niet ongefchikt, om zoodanige lezers, die zich door velerlei inkleedingen der Roomschkatholijken welligt had-

den laten verlokken, te bewegen, om ook deze verdediging van het Protestantismus hunne aandacht waardig te keuren.

Tot eene proef van de voor het gezond verſtand overtuigende wijze, op welke de aanmatigingen der Roomſche Kerk beſtreden worden, kiezen wij het volgende, waar de Schrijver ſpreekt over de voorgewende *onfeilbaarheid* van de uitſpraken dezer Kerk in geloofszaken: „Zoo PETRUS, deze vooronderſtelde bezitter van de Pauſelijke voorregten, het een of ander van deze eerſte grondſtelling gekend had — dezen grond der regtzinnigheid — deze bron van beſtendigen vrede en van beſtendige eenheid onder de Christenen; dan moest hij toch zoo iets ten ſterkſte aanbevolen, en zijn Goddelijk gezag, zoo wel voor zijn' eigen leeftijd, als voor alle toekomſtige eeuwen, bekend gemaakt hebben, in het bijzonder, toen hij hun, die zich door hem tot de ware Godsdienst bekeerd hadden, zeide: „*Gelijk ook onder u valſche leeraars zijn zullen, die verderfelijke ketterijen bedektelijk invoeren zullen, ook den Heere, die hen gekocht heeft, verloochenende, en een haastig verderf over zichzelf brengende. En velen zullen hunne verderfenisſen navolgen, door welke de weg der waarheid zal gelasterd worden.*" (2 PETR. II: 1, 2.) Kan eenig opregt mensch twijfelen, of deze plaats (om van verſcheidene andere dergelijke plaatſen geen gewag te maken) niet eene zeer geſchikte gelegenheid zou aangeboden hebben, om een zoo krachtig middel, als een Goddelijk *privilegie* zou geweest zijn, aan te bevelen, om door hetzelve de Christelijke waarheid tegen naderende onheilen altijd te vinden en te verklaren? Was het niet voor het beſtaan van dat verhevene centraal-gezag, voor hetwelk de Roomschgezinden te veld trekken, een noodzakelijk gevolg, dat de Apostelen, wanneer zij van verkeerde begrippen en ketterijen gewag maakten, er moesten bijgevoegd hebben: „*Derhalve, broeders, verwaarloost den zegen niet, waardoor u de Heer voor de verderfelijke dwalingen zijner Kerk behoed heeft. Rigt u tot het levendige (levende) orakel der Christelijke waarheid. Vraagt* (dus had PETRUS kunnen zeggen) *mijzelven gedurende mijn leven, en vraagt na mijnen dood mijne opvolgers, de Bisſchoppen van Rome, welke* (op zekere wijze) *voor de uitlegging en inſtandhouding der waarheid Goddelijke ingeving zullen ontvangen.*"

Ook zoodanige Protestanten, die alleen hunne eigene bijzondere begrippen voor regtzinnige waarheid willen doen

doorgaan, ontvangen in dit werk veel, hetwelk te wenfchen ware, dat door hen behartigd wierd. „ Zij (namelijk de zoodanigen onder de Protestanten) hebben ondergefchikte of figuurlijke verklaringen onder de wezenlijke Godsdienst-artikelen gerangfchikt; en daar zij dit uit geen hooger grond dan *hunne eigene meening* deden, doch in deze meening dikwijls niet met andere Protestanten overeenftemden, die een even goed regt bezaten, om deze ondergefchikte verklaringen zoo wel als zij aan te nemen; en daar allen van gevoelen waren, dat zulke verklaringen de ware wezenlijkheid des Christendoms uitmaakten, en dat zonder deze geen zaligheid te verwerven was; wat kon daar de meerderheid der Christenen doen, dan voortdurend onder de leiding eener Kerk blijven, die, met eenige fchijnbare gronden, aanfpraak op eene Goddelijke gaaf maakte, welke haar in ftaat ftelde, deze vooronderftelde wezenlijke punten te bepalen?"

„ Aan hunne vruchten zult gij ze kennen," is alles, wat gij met zekerheid over menfchelijke voorftellingen van zulke onzigtbare zaken zeggen kunt. Twijfel niet, dat, wat men ook van ondergefchikte begrippen of beelden aannemen of verwerpen moge, wanneer de uitkomst zoodanig is, dat ieder bijzonder perfoon zichzelven meer en meer *door den geest geleid* toont, *die in* CHRISTUS *was;* eene daadzaak, welke door de gemoedsgefteldheid en door den aard en de wijze van zijn geheele gedrag bevestigd worden moet; twijfel dan niet, ik herhaal het, dat zulk een perfoon tot de kudde van CHRISTUS behoort, en dat niemand hem uit zijne hand zal rukken."

Wij gelooven, dat dit werk, daar het dengenen, die niet enkel fmaak heeft in het avontuurlijke van den Roman, maar gaarne het nuttige met het aangename gepaard ziet, op eene onderhoudende wijze zal bezig houden, gefchikt is, om godsdienftige waarheid te verbreiden, en bevelen het, als zoodanig, gaarne onzen befchaafden landgenooten aan.

Een woord ter aankweeking van rust en vrede in de Christelijke Kerk van Nederland; naar de behoefte van onzen tijd. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1834. *In gr. 8vo.* 61 *bl. f* : - 50.

Vereeniging der onderſcheidene Kerkgenootſchappen is ſedert geruimen tijd een geliefkoosd denkbeeld bij velen. Men begrijpt wel, dat Roomsch en Onroomsch van te ſtrijdige beginſelen uitgaan, om ooit weder in Kerkgemeenſchap te kunnen treden; maar de verſchillende Afdeelingen der Protestanten konden en behoorden, meende men, te vereenigen. Te onregt en geheel tegen het doel des Sprekers werd meermalen JOAN. X: 16 aangevoerd. Dat verlangen naar vereeniging had buiten twijfel verſchillende oorzaken. Velen hoopten van daar aanmerkelijke voordeelen voor de belangen der Christenheid in het algemeen; minder zuiver waren echter misſchien de bedoelingen van anderen. Die vereenigingszucht komt bijzonder wel overeen met monarchale beginſelen en met de overdrevene *centraliſatie* van onzen tijd. In *Pruisſen* werd eene gedwongene Kerkgemeenſchap tusſchen Lutherſchen en Hervormden daargeſteld. Ook in ons Vaderland ſcheen men huishoudelijke vereeniging der Protestantſche Genootſchappen in het verſchiet te beoogen, en wel in dier voege, dat de kleineren door de grooteren opgenomen moesten worden. Veel heil, meende men, zou daaruit voortvloeijen. Doch, hoe nietig zijn menſchelijke berekeningen! Men wil vereenigen, en in het Kerkgenootſchap, dat verreweg de meeste leden telt, ontſtaat nieuwe verdeeldheid en dreigt ſcheuring, zoo niet het Staatsbeſtuur zulks verhoedt. De *Godsdienstvriend* van LE SAGE TEN BROEK (Jan. 1835) meent reeds de *afſcheiding der Dordsch-Gereformeerden van de hedendaagſche Hervormden met zekerheid te mogen voorſpellen.*

De Schrijver van het boven aangeduide ſtukje zegt: „Wij waanden ſteeds (reeds?) het heerlijke gebouw voor ons te zien, op welks gevel geſchreven ſtond: *tempel des algemeenen Christendoms*; maar wij hebben ons bedrogen." Teleurgeſteld in die ſtreelende hoop, ſchreef hij dit *woord ter aankweeking (bevordering) van rust en vrede.* De titel luidt algemeen; doch uit den inhoud des geſchrifts blijkt, dat de *Christelijke Kerk van Nederland* hier bepaaldelijk de *Hervormde*, of, gelijk anderen dezelve liever noemen, de *Gereformeerde Kerk* in ons Vaderland is. Offchoon wij niet alles uit hetzelfde oogpunt beſchouwen, hebben wij echter met veel genoegen dit werkje van eenen ongenoemden gelezen, en wij gevoelen ons verpligt, hetzelve allezins aan te prij-

zen. Met loffelijke onpartijdigheid en gematigdheid behandelt de Schrijver de volgende punten: I. *Treurig is de toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk.* II. *Verschillende, verwijderde en meer nabij liggende redenen hebben dien toestand veroorzaakt en bevorderen denzelven.* III. *Bedroevende zullen de gevolgen van een' zoo blijvenden staat van zaken worden.* IV. *De tot hiertoe ingeslagen weg van herstel is, in allen opzigte, niet de gelukkigste.* V. *Er kan en moet veel gedaan worden, om den treurigen staat van zaken te herstellen.* Omtrent de oorzaken der beweging stemmen wij niet in allen opzigte overeen met den Schrijver. Ook verontrusten wij ons minder over de gevolgen. — Wij prijzen het zeer, dat hier geene namen genoemd worden. De vreedzame strekking van het stukje kan daardoor te beter doel treffen. Wij meenen echter te moeten twijfelen, of woorden des vredes wel overal ingang zullen vinden. De gemoederen van sommigen althans zijn nog te zeer opgewonden. Wat bl. 49 en 50 van de Formulieren wordt gezegd, zal misschien aan beide partijen niet voldoen. Zijn ze verbindend, of niet verbindend? en in hoe verre? dit blijft nog altijd de vraag. De Schrijver schijnt *geen' knellenden, onfeilbaren band*, ook *geene afschaffing van alles*, maar *vrijmoedige aanwijzing van het nu niet meer passende, wijziging naar omstandigheden en behoeften des tijds* te willen. Doch juist hierover verschillen de meeningen.

Aardrijks- en geschiedkundig Woordenregister, ten dienste van aankomende beoefenaars der schriften van CORNELIUS NEPOS. *Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. *In 8vo. IV,* 60 *bl. f* :-40.

De vervaardiger van dit Woordenregister meent, dat hij door dezen arbeid den Latijn leerenden jongelingen eene niet onbelangrijke dienst heeft bewezen. Recensent ziet er het belang volstrekt niet van in. Hij gelooft, dat het veel beter is, indien de onderwijzer aan zijne leerlingen mondeling en schriftelijk zoodanige ophelderingen geve, als hij tot verstand van den schrijver nuttig en noodig acht. Ten andere heeft dit Woordenregister nog al eenige gebreken. Overtollig mag men noemen alle namen der mannen, wier levens

Nepos befchrijft. Wat nut heeft het b. v., wanneer men leest: *Conon, een beroemd Atheensch veldheer, welks (wiens) leven C. Nepos befchrijft?* Ook zijn in dit werkje onnaauwkeurigheden, welke men vooral in een leerboek moest vermijden. *Acharnanus* is op zijn minst zeer twijfelachtig. Bij *Aegos Potamos* werd geen eigenlijke *zeeflag* geleverd. *Aemylianus* is de naam niet van *Scipio*. *Arcidamus* was de vader niet van *Agefilaus*, maar *Archidamus*. *Agis, Koning van Sparta, broeder van Agefilaus. Hij werd door zijne onderdanen in de gevangenis geworgd, omdat hij de wetten van Lycurgus met alle geftrengheid weder wilde achtervolgd hebben.* Vooreerst geeft het een verkeerd denkbeeld, wanneer men de *medeburgers* van *Agis* zijne *onderdanen* noemt. Ten tweede is het eene grove dwaling van den Schrijver, dat hij *Agis*, den broeder van *Agefilaus*, die te *Sparta* aan eene ziekte overleden is, verwart met *Agis den III*, met wien vele jaren na dien tijd dat koninklijk geflacht uitftierf; deze is geworgd.

Wij zullen dit lijstje van gebreken niet vervolgen; want, het boekje verder doorloopende, hebben wij nog eene menigte van onnaauwkeurigheden, ook druk- en fchrijffouten, ontdekt. Het is goed, dat de fchrijver zijnen naam niet voor zulk werk geplaatst heeft.

M. TULLII CICERONIS *Cato Major, five de Senectute cæt.* D. i. CICERO, *over den Ouderdom, naar de uitgave van* ORELL (1) *verbeterd, met aanteekeningen opgehelderd en ten dienfte der Scholen uitgegeven door* J. J. DE GELDER. *Te Leyden, bij* J. C. Cijfveer. *8vo. XII*, 79 *bl. f* 1 - :

Het boekje van CICERO over den Ouderdom is, wat ftijl en zaken betreft, altijd voor een echt meesterftuk gehouden, en boeit de aandacht van jong en oud. Het vindt met regt zijne plaats onder de klasfieke werken, welke men den leerlingen op de hoogere klasfen in handen geeft. Offchoon Recenfent het beter vindt, dat op de fcholen correcte uitgaven zonder aanteekeningen, enkele gevallen uitgezonderd, gebruikt worden, moet hij toch verklaren, dat deze aanteekeningen, offchoon voor het grootfte gedeelte bekende za-

ken bevattende, wederom blijken dragen van het gezonde oordeel, de geleerdheid en den goeden smaak van DE GELDER, die ook hier en daar zijnen eigen' weg gaat en een nieuw gevoelen voor den dag brengt. Wij hebben dezen arbeid met genoegen doorbladerd, doch met leedwezen eenige onaardige drukfouten, zoo wij ons niet bedriegen, opgemerkt. Zoo staat in de Voorrede: *imitaverint*, *utrum functus sim*, *meum non est judicium*, pag. 74, eene zeer gebrekkige plaats uit VIRGILIUS, en in de Corrigenda *nobis effugerint*.

Levensberigt van J. TER PELKWIJK, *A. L. M.*, *J. U. et Phil. Dr.*, *Ridder enz. Uitgegeven van wege de Commissie, door den E. A. Raad der stad Zwolle benoemd, ter uitvoering van deszelfs besluit van* 22 *Nov.* 1834, *waarbij de oprigting van een Gedenkteeken ter eere van* TER PELKWIJK *is vastgesteld. Te Zwolle, bij* J. J. Tijl. 1835. *In gr.* 8*vo.* 89 *bl. f* 1 - :

In dit welgesteld Levensberigt vindt men den verdienstelijken, helaas! der maatschappije, naar ons menschelijk inzien, te vroeg ontrukten TER PELKWIJK naar waarde geschetst. Men leert hem kennen, niet slechts als beoefenaar van onderscheidene vakken van wetenschap, maar vooral als werkzaam voorstander en bevorderaar van het openbare, inzonderheid het lagere onderwijs, waaraan hij zijne krachten en veelzijdige kennis onvermoeid en gaarne dienstbaar maakte. Zijn aandenken blijve in zegening, en het in 't licht gegeven Levensberigt doe zijn voorbeeld nuttig zijn, ter opwekking van anderen, om hetzelve, voor zoo ver hunne bijzondere pligten en omstandigheden zulks toelaten, in meerdere of mindere mate na te volgen!

Het staatkundige Leven van den Maarschalk SOULT, *door* ALEXANDER SALLÉ. *Vrij uit het Fransch vertaald door* J. M. A. E. VAN SWIETEN. *Met het Portret van* SOULT. *Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1835. *In gr.* 8*vo.* *XVI en* 208 *bl. f* 2 - 40.

Behoefte aan de vertaling van dit voor *Nederlanders* niet

bijzonder belangrijk werk bestond er niet: want allen, voor wie het dan zou vertaald zijn, kunnen, des verkiezende, het oorspronkelijke met even veel gemak, als de vertaling, lezen. Blijkbaar is het een vijand des Maarschalks, die hier deszelfs staatkundig leven geschetst heeft; en de gevoelens des Schrijvers zijn van dien aard, dat zij gelukkig hier te lande wel op weinig bijval kunnen rekenen. Veel van hetgeen hij nopens de gedragingen van SOULT zegt, wordt intusschen behoorlijk gestaafd; en wij zien er uit, hoe SOULT, even als zoo vele Staatslieden en Veldheeren in *Frankrijk*, gedurig van partij verwisseld heeft, om steeds zoo veel mogelijk aan het hoofd of ten minste van gewigt en invloed te blijven. Eene groote mate van dapperheid en krijgskundige verdiensten zal niemand den Maarschalk ontzeggen; maar, wij herhalen het, het boek behoort in ons Land niet te huis.

Mengelingen en Fragmenten, nagelaten door Mr. W. BILDERDIJK. *Te Amsterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1834. *In gr. 8vo.* 188 *bl. f* 3 - :

In dezen bundel vindt men wederom eenige nagelatene *Opstellen* van BILDERDIJK over allerlei, meest letter- of ook enkele staatkundige onderwerpen, benevens eenige uittreksels uit brieven, medegedeeld door de Heeren WISELIUS, DA COSTA en IMMERZEEL, een' brief aan des Schrijvers Broeder, en eindelijk „ een' brief in beeldspraak, behelzende de aankondiging eener geboorte, waarvan de verdere ontcijfering den schranderen lezer blijve overgelaten": (zoo leest men, op het einde van den inhoud, omtrent de logogriphische figuurtjes, die men achteraan vindt, en die geschikte stof zijn voor ulevellenpapiertjes.)

Over de uitgave van deze *Opstellen* oordeelt Rec. over het algemeen op dezelfde wijze, als over die *van godgeleerden en zedekundigen inhoud*, in dit Tijdschrift voor 1835, No. IV, bl. 141, geoordeeld is; en dat zoo veel te meer, daar de hier voorkomende „ veelal onafgewerkt", sommige zelfs naauwelijks ten halve gebragte Fragmenten zijn, b. v. No. 1, BILDERDIJK's *Levensbeschrijving*, loopende slechts tot zijne ballingschap, en de twee volgende politieke stukken, of No. 6

,zijne *ellendige* (*) *Aanmerkingen*; hoedanige dus hoogst waarschijnlijk niet voor de uitgave bestemd waren. Alzoo zou Rec. voor zichzelven ook zwarigheid maken, om iets uit de briefwisseling met eenen overleden' Vriend aan het Publiek mede te deelen, zonder daartoe vergunning bij deszelfs leven verkregen te hebben. Waren het hoogst belangrijke ontdekkingen of opmerkingen, die den Schrijver tot groote eer en der wereld tot groot nut konden verstrekken, men zou nog eenige verontschuldiging voor de genomene vrijheid kunnen aanvoeren; maar of men de zoodanige hier doorgaans aantreft, mag men met reden betwijfelen: men vindt er zekerlijk wel goede dingen, die van het vernuft of de geleerdheid des Schrijvers getuigen, en waaruit men eenig nut of genoegen zal kunnen trekken: wie kan dit van eenen Man, als BILDERDIJK, anders verwachten? maar de geheele verzameling schijnt niet van die groote en duurzame waarde, dat het gemis van dezelve groot zou geweest zijn. Sommige, vooral politieke stukken waren belangrijker in den tijd, toen zij geschreven werden, dan thans; b. v. No. 2, (*Ironische*) *aanbeveling eener publicatie uit de eerste dagen der Bataafsche Republiek*; No. 3, *oprecht verhaal van de ongelukkige reis van het schip Europa*; No. 7, de anders welgeschrevene *Memorie*, *behelzende een ontwerp van colonisatie voor de Nederlandsche uitgewekenen*, *na de omwenteling van* 1795. Sommige andere zijn meer of min duister, omdat zij op bijzondere omstandigheden van tijden of personen zien, die niet algemeen bekend of belangrijk zijn, zoo als de brieven No. 12, 14 en andere.

De meening des Uitgevers is intusschen niet ongerijmd, „dat er in dergelijke stukjes hier en daar niet weinig mogt „zijn, dat over het oorspronkelijke en buitengewone van „BILDERDIJK's karakter, denkwijze en genie meer licht „zoude kunnen verspreiden, dan menige levensbeschrijving „van groote Mannen vaak in staat was te doen"; en mogt het hier medegedeelde dan nu in staat zijn, om daarop een gunstiger licht te werpen, dan wel eens anders het geval

(*) *Ellendig* beteekent hier *buitenlandsch*, zegt de Uitgever. Nog meer bepaald beteekende het oudtijds *balling*; welk laatste hier ook de bedoeling van BILDERDIJK schijnt geweest te zijn: in dezen zin echter is het thans verouderd, en schijnt dus niet wel gebruikt te kunnen worden.

was, men zou zich mogen verblijden, en het ten minste daarom ten goede houden, dat men deze stukken aan het licht gebragt had. Nu vindt men, ja, wel wederom blijken van 's Mans uitgebreide geleerdheid en zelfdenkend en alles aangrijpend genie; maar ook, helaas! van eenen gedurigen geest van tegenspraak, betweterij en overdrijving, van een aangematigd en door magtspreuken alles verpletterend *universalismus* in het Rijk der Wetenschappen. Zoo vindt men ook, ja, hier en daar zekere vrome uitboezemingen en godsdienstige opmerkingen, waarmede men zich over 't geheel wel vereenigen kan; maar ook, helaas! wederom gansch onvrome uitboezemingen, die van eigenwaan, haat, bitterheid en andere gebreken treurig getuigen.

Wilde men er bewijzen voor hebben, waarom Rec. dus minder gunstig meent te moeten oordeelen, het zou hem aan geen stof ontbreken. Het is b. v. gemakkelijk, met eene magtspreuk te zeggen, bl. 67: „Het systema der Oostersche Talen, door ALB. SCHULTENS ingevoerd, die alles „tot wortels van drie letteren brengt, is valsch. Alle wor„tel bestaat uit eene letter"; maar dit te bewijzen! — of omtrent de Oostersche conjugatie, wanneer men den wortel in den 3den persoon van het *praeteritum* stelt, bl. 68: „Dit „alles is valsch. De wortel van alle werkwoorden is de „*imperativus*, en de 1ste persoon is de oorspronklijke in „ieder tijd. Het *praeteritum* is afgeleid en zelfs vermeer„derd met de toezetting van de tandletter *d* of *t*, maar „welke in de andere personen verloren gaat, en alleen in de „1ste zichtbaar is"; alsof men niet reeds overlang in de eenvoudigste form van den *infinitivus* den wortel gesteld, en den *imperativus* in zijn' oorsprong niet anders dan als een' *infinitivus* beschouwd hadde; alsof de 3 *pers. sing. m. g.* (פָּקַד) niet eenvoudiger ware, dan de 1 *pers.* met de *afformans* (פָּקַדְתִּי) enz.; alsof de *t* (waar wordt hiertoe de *d* aldaar gebruikt?) ook geen plaats hadde in den 2 *pers. sing. et plur.* (פָּקַדְתָּ, פְּקַדְתֶּם, en zoo ook in het *fem.*) en zelfs in het Arabisch en Syrisch, in het *fem. sing.* van den 3den persoon, hetwelk ook in het Hebreeuwsch niet geheel onbekend is. Het zou wel geen schande zijn, dat BILDERDIJK, in andere opzigten reeds groot en beroemd genoeg, geene of althans geen grondige kennis van de Oostersche

Talen bezat; maar wanneer hij meent hierover niet alleen te kunnen medefpreken, maar zich ook vermeet, om zich hierin boven Mannen, die hun gansche leven aan de Oosterfche Taalftudie befteed hebben, als meester en regter te verheffen, en nogtans zulke dingen zegt, hoe moet men dit noemen? — Wat de hedendaagfche Talen aangaat, wil Rec. nu niet ftilftaan bij de naar zijn inzien ongegronde meening, die men bl. 100 vindt, dat het Hoogduitsch niet anders is, dan „*une corruption manifeste du Hollandais*": maar moet men zich niet bedroeven, dat een Man, als BILDERDIJK, in die *Mémoire*, in den tijd der inlijving van Nederland in Frankrijk, aan zekeren Franfchen *Monfeigneur* of *Altesfe* geadresfeerd, hoewel hij de beoefening der Nederlandfche Taal voor de algemeene Taalftudie nog aanprijst, en hieromtrent eenige goede opmerkingen in het midden brengt, nogtans toen fchrijven kon, bl. 92: „*L'intérêt commun parait exi-„ger avec l'introduction de la Langue Françaife la fuppres-„fion du langage Hollandais*"; en bl. 93: „*Le monde ne „fera pas plus malheureux de clasfer les beaux vers de Von-„del et de Poot parmi les antiquités, que d'y ranger les „chants Gallics ou Erfes des contemporains d'Osfian ou de „Fingal*"; en dat hij, na van de toenmalige Nederlandfche Taal- en Letterkunde met veel minachting gefproken te hebben, van de eene zoo wel als van de andere zeggen kon: „*Peu il importe pour le bien politique ou national de la con-„ferver*"? Men zie daarentegen eens, in welk eenen geheel anderen geest de Hoogleeraar KEMPER dit onderwerp aangeroerd heeft, in zijne twee *Redevoeringen*, in 1814 uitgekomen, welker eene zelfs in dat ongelukkige tijdperk (1812) door hem uitgefproken was; en men zal niet twijfelen, waar de ronde taal der waarheid en der vaderlandsliefde, die geenen vreemdeling vleide, maar zelfs in den tijd der verdrukking zich ftout liet hooren, het meest te vinden is. Doch wat moet men niet verwachten van eenen Man, die alles zoo zonderling tegenfpreekt, en omkeert, en door elkander werpt, dat hij, bl. 76, SOCRATES en PLATO *Sofisten* noemt, en SOCRATES bijzonder „*een' trotfchen wel-„meenenden dweeper, even fofistiek als de rest*", en wien hij reeds in een ander ftukje, bl. 49, bij een' „druiloor van „een' hond, die aan de deur ligt," vergeleken had!

Rec. wil niet voortgaan met dergelijke proeven aan te voeren, of zoodanige beweringen, als hem geheel of gedeel-

telijk verkeerd of ongegrond voorkomen, te wederleggen. Nog minder wil hij de genoemde hatelijke uitboezemingen uitschrijven, die hier op meer dan éénе plaats te vinden zijn, en tot welker openbaarmaking althans hij geen de minste reden weet. Ach! waarom moet men toch alles van BILDERDIJK — waarom althans alles, wat zijne hypochondrische klaagzucht, zijn gemelijk humeur, zijne kwade luim hem ingegeven heeft, nu nog uitgeven? Het gelijk of ongelijk, dat hij daarin moge gehad hebben, zij zelfs nu eens voor een oogenblik daargelaten; maar heeft hij er bij zijn leven niet genoeg blijken van aan den dag gelegd, zoodat men waarlijk niets meer van dien aard verlangt? Gaarne gelooven wij, dat zijne hoogschatters en vrienden het wèl met zijne nagedachtenis meenen; maar inderdaad, op zulk eene wijze komt het ons voor, dat zij voor de eer derzelve niet zeer gelukkig zorgen. Mogen zij dus het Publiek van zulke *Mengelingen en Fragmenten* verder goedgunstig verschoonen, en den naam huns Helds ten minste hierdoor niet willen vereeuwigen! *Molliter ossa cubent!*

Die freie Maurerei in drei Gesängen. Haag, bei *Doorman*. 1834. gr. 8vo. VI und 66 Seiten. *f* :-80.

Het Baskische Meisje in den Burgeroorlog van 1834–1835. *Romance*, *door Mr.* L. PH. C. VAN DEN BERGH. *Te Utrecht*, *bij* N. van der Monde. 1835. *In gr. 8vo.* 7 *bl.* *f* :-20.

Vrij algemeen en met lof is het dichtwerk van onzen SCHOUTEN, *De Vrijmetselarij* genaamd, in ons Vaderland bekend. Maar ook in andere landen is het niet onbekend gebleven. Een Duitsch broeder Vrijmetselaar heeft hetzelve ten grondslag gelegd van zijn gedicht *Die freie Maurerei*, insgelijks in drie Zangen, en heeft dat alzoo gedaan, dat hij in den eersten Zang SCHOUTEN op den voet volgt, doch in de twee volgende meer zijnen eigenen weg bewandelt. Ook dit dichtwerk zal wel de algemeene goedkeuring, vooral van de broederschaar, wegdragen: en wie kan zonder bijval en aandoening lezen, b. v., de beide episoden bl. 37 tot 47 ingesloten? En echter, hoe gaarne wij de moeije-

lijkheid erkennen, om zich anders duidelijk uit te drukken, ons hinderen in die zelfde epifoden de bastaard- en vreemde woorden, gelijk bl. 37:

Ein fränk'fcher Officier, *allein, entfernt vom Heer'*;
Bl. 43. DE JONGH, *ein* Officier *im flüchtend Franken-Heer'*.
Bl. 44. *Macht diefer als* Gen'ral VON ROSEN *fich bekannt.*
Bl. 46. *Ein rusfisch* Corps, *an desfen Spitz' ein* ROSEN *ftand,*
Und diefer Namen wird genannt kaum in dem Saale
Von Gronings Werkftatt: L'UNION PROVINCIALE.

Juist om het fraaije dier beide epifoden ftuiten ons die vreemde woorden in dichtmaat des te meer; terwijl ook de laatst aangehaalde regels wat prozaïsch zijn. Doch, in plaats van verder naar vlekjes en leemten te zoeken, willen wij liever in het algemeen onze goedkeuring over dezen dichtarbeid betuigen.

Minder kunnen wij dit doen over het dichtftukje *Het Baskifche Meisje* van den Heer Mr. VAN DEN BERGH. Wij willen den Opfteller zijne vrijheid niet betwisten in de keus van zijn onderwerp. Wil hij de Spaanfche Carlisten toejuichen, het zij zoo! Maar verdiende zulk een onbeduidend ftukje *afzonderlijk* te worden uitgegeven? Ware het eene vaderlandfche opwekking in een' tijd van gevaar, dan, al ware het de helft korter, en al bezat het zelfs, gelijk dit, weinig of geen dichterlijke waarde, zou die toon eener vaderlandfche lier het Nederlandfche harte welkom zijn. Maar hier betreft het een onderwerp, dat ons als Nederlanders niet bijzonder aangaat. *Kunstwaarde* alleen moet het doen gelden. Schoon het Romancetje nog al los gedicht is, verdiende het waarlijk niet, te worden uitgegeven. Voor het Mengelwerk in een' Almanak ware het niet geheel ongefchikt. Alleen zouden wij altijd nog gewenscht hebben, dat de verfificatie wat minder wild ware; dat onder de zeer onregelmatige trippelverzen geene jambifche regels waren ingefchoven, gelijk coupl. 1, vs. 2, en de laatfte regel van het laatfte couplet, dat buitendien geen gelukkig gekozen flotvers is. Het *zoete Jezus* op bl. 6 bevalt ons almede niet, noch ook het wilde laatfte couplet op die bladz., en evenmin de woordherhaling, bij gebrek van een' rijmklank, in het eerfte coupl. van bl. 7. Maar genoeg over dit nietig ftukje!

PETER IWANOWITSCH. *Een Tafereel van Rusſiſche Karakters en Zeden, en Vervolg van de Lotgevallen en Avonturen van den Rusſiſchen* GILBLAS, *door den Graaf* TADDEO BULGARIN. *III Deelen. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1834. *In gr. 8vo.* 485 *bl. f* 5-80.

De Ballingen, of de Leerſchool des Ongeluks; door A. H. PETISCUS, *Hoogleeraar te Berlijn. Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1834. *In gr. 8vo.* 257 *bl. f* 2-40.

De Gunſteling, of drie dagen uit de Regering van MARIA, *Koningin van Engeland. Historisch Romantisch Tafereel uit den jare* 1555, *door* H. ZEEMAN. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1834. *In gr. 8vo.* 192 *bl. f* 1-90.

Als Roman beſchouwd, zal de PETER IWANOWITSCH van de drie hier aangekondigde werken wel verre de voorkeur verdienen: of wie zou niet met belangſtelling eene zoo ingewikkelde geſchiedenis met zulk eene heugelijke ontknooping lezen, waarin de karakters van *Rusſen* van verſchillenden ſtand en onderſcheiden denkwijs ons zoo naar het leven worden afgemaald? Terwijl de voornaamſte gebeurtenisſen uit den veldtogt der *Franſchen* in *Rusland*, met al de rampen van NAPOLEON's Groote Armee, en de wijze van verdedigend krijgvoeren der *Rusſiſche* legerhoofden, tevens naar waarheid worden geſchilderd, en in de lotgevallen der hoofdperſonen zijn ingevlochten. — Wenſchelijk ware het, dat men zich gewacht had voor zulke hinderlijke fouten, als b. v. D. I, bl. 28, *drieduizend*, in plaats van *dertigduizend roebels*; bl. 127, *ſchoone dochter* voor *ſchoondochter*; D. II, bl. 71, *mijne bruid* voor *mijn bruidegom*.

Welligt zullen niet alle lezers, en vooral niet alle lezeresſen, even veel behagen ſcheppen in *de Ballingen*, door den Hoogleeraar PETISCUS. De Schrijver is met lof bekend, en het is weder een Roman in de door hem geliefkoosde ſoort. Eene zedelijk-godsdienſtige ſtrekking is de heerſchende, maar niet zóó, of hetgeen in een' Roman onmisbaar is, wordt er niet door verdrongen. Het is wel geen gewone Roman, geene enkele intrigue met eenige epiſoden doorvloch-

ten, en met eene gelukkige of ongelukkige ontknooping eindigende. Die soort van *epische* eenheid ontbreekt er aan. Maar het is eene onderhoudend geschrevene, vrij avontuurlijke familiegeschiedenis, die niet geheel ongelukkig afloopt; en het boek is wel waardig gekocht en doorlezen te worden. Ook de achteraangevoegde losse bladen uit ADOLF's nalatenschap en uit ERIK's nagelatene papieren verdienen wel gelezen, overdacht, en grootendeels in beoefening gebragt te worden. Wij vreezen alleen, dat de meeste Romanlezers, na vlugtig gezien te hebben, wat er zoo al te vinden is, geenen zin zullen hebben aan die lectuur; gelijk zij veel van de in ERIK's en RURIK's verhaal voorkomende bespiegelingen eenvoudig zullen overslaan. Het is wel jammer; maar wie zal de menschen anders maken, dan zij werkelijk zijn? Gelukkig, dat de voorgedragene lotwisselingen, al waren er geene lessen en overdenkingen tusschengevoegd, en al worden deze bij de lezing voorbijgegaan, van zelve ieder gevoelig hart tot ernst en godsdienstigen zin zullen stemmen. — Bl. 25 is in de uitdrukking, *zijnen* REDELIJKEN *vriend*, het Hoogduitsche *redlich* ten onregte aldus vertolkt; het beteekent *braaf*: dien *Germanismus* ontmoet men in de meeste vertalingen uit het Hoogduitsch.

Wat den Heer ZEEMAN toch bewogen hebbe, om VICTOR HUGO's *Marie Tudor* van een Drama in een' Roman te vervormen, begrijpen wij niet. Het oorspronkelijke is, ja, een beroemd Tooneelstuk; in vele opzigten moet men het talent van den Schrijver huldigen; maar het zedelijk gevoel vindt in dergelijke Tooneelstukken weinig bevrediging. Had de Heer ZEEMAN nu slechts *vertaald*, dan zou men het nog hebben kunnen beschouwen als eene overtollige proeve, om ons publiek met den tegenwoordigen gedrogtelijken staat van het *Fransche* Tooneel bekend te maken. Doch, daar de vervormer het stuk in een' Roman heeft overgegoten, schijnt hij op meer dan éénе wijze den inhoud van hetzelve in ieders hoofd te willen prenten; en zoo heeft hij dan zijnen tijd verbeuzeld met het *compileren* van een' Roman, waarin de niet bespottelijke karakters hoogst onzedelijk, en de zedelijke hoogst bespottelijk zijn. Wij zien het wenschelijke — wat zeggen wij? het geoorloofde der in het licht verschijning van soortgelijke boeken niet in, en hopen, dat de opsteller van dezen Roman zijnen tijd voortaan edeler en nuttiger zal besteden.

Helena, of Waarheid en Logen. Eene fchets der hedendaagfche groote wereld. Naar het Engelsch van MARIA EDGEWORTH, *door* J. J. ABBINK. *III Deelen. Te Amfterdam, bij* M. H. Schonekat. 1835. *In gr. 8vo.* 820 *bl. f* 7-50.

Weinige Romans vereenigen zoo zeer het nuttige met het aangename, als deze. Van het begin tot het einde wordt de aandacht des lezers gefpannen en geboeid. De gelukkige uitkomst is bevredigend voor het gevoel. De karakters zijn uitmuntend volgehouden en behoorlijk van elkander onderfcheiden. Eene vervelende opeenftapeling van zedelesfen ontmoet men nergens; maar het verhaal zelve heeft de heilzaamfte ftrekking, daar men er overtuigend uit ziet, hoe men, door ééne onwaarheid te fpreken, zichzelven en anderen verftrikt; ja tot eene voortdurende veinzerij verlokt wordt, die de fchromelijkfte gevolgen heeft; terwijl de openhartige belijdenis der waarheid eindelijk nog alles te regt brengt, fchoon die belijdenis ook te laat had kunnen gefchieden. Wij bevelen dus dit welontworpene, welgefchrevene en goed vertaalde werk onzen lezeren aan.

Odo en Amanda. Een Gefchenk voor Verloofden en Echtgenooten. Door F. JACOBS. *Vrij gevolgd naar de tweede Hoogduitfche Uitgave. Ifte Deel. Te Amfterdam, bij* J. H. van Heteren. 1834. *In gr. 8vo.* 180 *bl. f* 2-:

Met ruimte durven wij dit werk, waarvan tot heden flechts het eerfte deel is uitgegeven, ter gezette en aandachtige lezing, niet flechts aan verloofden en echtgenooten, maar ook aan ouders en tot jaren van onderfcheid gekomene kinderen, aanbevelen, wegens de heilzame ftrekking en de onderhoudende wijze, waarop de veelvuldige lesfen en vermaningen worden medegedeeld. De romantifche inkleeding zal niet weinig medewerken, om het nuttige tevens behagelijk te maken. Wij verlangen naar het tweede deel. De naam des oorfpronkelijken Schrijvers is ons borg, dat het vervolg des werks even aangenaam en leerzaam, als het begin, zal wezen. Iets van den verdicht-gefchiedkundigen inhoud te zeggen, zou verkeerd zijn, daar velen dan minder nieuwsgierig

naar het geheel zouden worden, en dus al die wenken en opmerkingen voor hen verloren zouden gaan, die hun ongevoelig, bij de doorbladering van het boek zelve, worden gegeven.

De adellijke Bruid; of de Fransche Republikeinen in Italië. II Deelen. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1834. *In gr. 8vo.* 828 *bl. f* 7 - 20.

Bij den verbazenden vloed van vertaalde *Historische Romans*, met welken wij uit *Duitschland* en *Frankrijk*, uit *Engeland* en *Amerika* overstroomd worden, is het niet te vergen, dat de boekbeoordeelaar van die alle een breedvoerig verslag of opzettelijke Recensie levere. De Vertaler van dezen Roman, H. VAN DER SPRONG, deelt in eene korte Voorrede het volgende mede uit eene Recensie van het oorspronkelijke, voorkomende in de *Zeitung für die elegante Welt:* „De inkleeding van dezen Roman noopt mij, denzelven, boven vele anderen, die als zoodanig het licht „zien, eenen historischen Roman te noemen. In KÖNIG's „*adellijke Bruid* vereenigen zich geschiedenis, plaatsen, karakter, omstandigheden zoo innig, dat het eene van het „andere niet is af te scheiden; in het kort, alles is voortreffelijk, alles is schoon." Dit gunstige oordeel spoorde hem aan tot de lezing, en deze weder tot de vertaling. Ofschoon wij nu op dit oordeel van onzen Duitschen Collega Recensent nog al het een en ander zouden afdingen, hebben wij er niets tegen, dat deze twee lijvige boekdeelen het Vagevuur der tallooze stedelijke en dorpelijke Leesgezelschappen, even als vroeger de WALTER SCOTTS, en tegenwoordig de SPINDLERS, COOPERS, BULWERS enz. enz., rustig passeren.

Macneil, of de Schotsche Weezen, door W. WARDLAW, *naar den tweeden Druk uit het Engelsch. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1835. *In gr. 8vo. f* 2 - 25.

Een werkje, even bevallig van vorm als onderhoudend en

leerrijk van inhoud, dat in *Engeland* en *Schotland* grooten opgang maakte, en zulks ongetwijfeld ook onder ons zal doen, gelijk het verdient door lezers van onderfcheiden ftand op prijs gefteld te worden. Het heeft ten hoofddoel, om, in de lotgevallen van ALLAN en JEANIE MACNEIL, de ouderlooze kleinkinderen van eenen braven bediende, die door den gegoeden zoon van diens voormaligen meester opgevoed en tot nuttige leden der maatfchappij gevormd worden, de voorbeelden van echt-Christelijke deugd en braafheid te fchetfen, en tevens aan te toonen, hoe die beloond worden door kalme tevredenheid, de achting van alle weldenkenden, de zelfvoldoening van voor anderen nuttig te zijn, en het genot van tijdelijke welvaart; terwijl daarentegen het voorbeeld van KAREL GORDON, den zoon des genoemden braven landedelmans, ons leert, hoe zwakheid van karakter, te groot zelfvertrouwen in het trotferen van zedelijke gevaren, en het verwaarloozen der raadgevingen van ouders en welmeenende vrienden, zelfverwijt, te laat berouw en huifelijke verdrietelijkheden naar zich flepen.

Deze en velerlei andere gewigtige lesfen, allen uitloopende in de aanprijzing van hartelijke en werkdadige godsdienftigheid, als hoofdbron van zielevrede en waar geluk, zijn ingevlochten in een geleidelijk en tevens afwisfelend verhaal, dat zich niet het minst onderfcheidt door de fchets eener reize naar de belangrijkfte punten van *Europa* en het *Heilige Land*, door den jongen GORDON, onder het geleide van ALLAN MACNEIL, ondernomen, het verflag waarvan den Schrijver gelegenheid geeft tot het invlechten van dikwijls belangrijke aanmerkingen, omtrent den toeftand, vooral met betrekking tot het godsdienftige en zedelijke, der verfchillende landen en fteden, welke de reizigers bezoeken.

De waarde der Nederduitfche vertolking wordt verhoogd door enkele juiste teregtwijzingen van den Vertaler; terwijl ook de *motto's*, aan de werken van Engelfche Dichters ontleend, goed zijn overgebragt, en het geheel verfierd wordt door een ongemeen bevallig titelvignet.

Indien aan dit werkje ook in het Nederduitsch eene tweede uitgave te beurt valt, zal de Vertaler welligt met Rec. goedkeuren (bl. 70) het in onze taal vreemde woord *Romanisme* met iets anders, b. v. de leer of het ftelfel der Roomfche Kerk, te verwisfelen, en (bl. 224) niet meer van

het volk van eenen Leeraar, maar liever van zijne *Gemeente*, of de hem toevertrouwde *kudde*, te ſpreken.

De Joden dezer Eeuw, of de Booswicht zoo als er weinige zijn. Naar het Hoogduitsch van F. TH. WANGENHEIM. *II Deelen. Te Amſterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo.* 491 *bl. f* 4-80.

Herinnert gij u, lieve Lezer! uit de dagen uwer jeugd, de eerſte vertooning van *Aballino* te hebben bijgewoond? Hebt gij VEIT WEBER's *Schetſen uit de Middeleeuwen* gelezen, aan *Rinaldo Rinaldini* uw' tijd verbeuzeld, of SCHILLER's *Geestenziener* verſlonden? Wel nu, dan kunt gij u een denkbeeld vormen van den indruk, dien deze Roman op u zal maken! Eenmaal begonnen, ſtuit gij op onwaarſchijnlijkheden, die wel voor onmogelijkheden mogen doorgaan; dikwerf roept gij bij uzelven uit: Wat is dat zot, gewrongen, tegen alle gezond verſtand in! En toch weet de Schrijver u, door levendigheid van ſtijl, afwisſelende voorvallen, verrasſende uitkomſten, fraaije ſchilderingen, zoodanig bezig te houden, dat gij, ondanks uzelven, het boek met weêrzien nederlegt, het met gretigheid bij de eerſte gelegenheid weder opvat, om uwe nieuwsgierigheid te bevredigen en uwe zenuwen zelfs in ſpanning te brengen: en wanneer gij het ten einde toe gelezen hebt, zijt gij onvoldaan over uzelven, onvoldaan over den in vele opzigten bekwamen Schrijver, en over den kostelijken tijd, dien gij verbeuzeld hebt. Mogen wij eene gisſing wagen, dan zouden wij den Vervaardiger van dezen Roman voor eenen overbeſchaafden *Jood*, of *Jodengenoot*, houden, die zijne jeugd onder de zonen *Israëls* in *Amſterdam* heeft doorgebragt, met *Londen*, *Berlijn*, *Parijs* en ſommige badplaatſen vrij goed bekend, maar wiens verwilderde verbeelding door de nieuwſte Franſche Romans gevormd en gevoed is, waar het einde afgrijſelijk en afſchuwelijk moet wezen, om indruk te verwekken en achter te laten. Liever had hij zijn werk moeten noemen: *De Duivel in Jodengedaante, of het gevaar, om, ook in ſcherts, zelfs in A°. D^i^.* 1834, *zijne ziel aan den Booze te verpanden.*

De Vertaler heeft zijne keuze niet zeer gelukkig bepaald,

maar zijne taak zeer goed volvoerd. Om de pil te vergulden, is het laatste hoofdstuk van zijn eigen maaksel. Waarom dat? Hoe aardig gevonden, is het model daardoor toch altijd geschonden, en de elpenbeenen schouder van PELOPS vergoedt nimmer den echten, al had JUPITER zelf dien vervaardigd. Wij zouden den Heere J. DE Q.... raden, zijnen tijd en bekwaamheid liever aan minder zedelooze schriften te wijden, zoo hij zelf niet iets oorspronkelijks wil leveren, waartoe wij hem wel bekwaam keuren. Wij zijn het niet met hem eens, dat het zedelijke doel van den oorspronkelijken Schrijver zou geweest zijn, het gevaar van eene toegeeflijke opvoeding en losbandig levensgedrag ter waarschuwing te schetsen. Neen! dergelijke Romans hebben geene zedelijke strekking in 't geheel; en het onmenschelijke, verschrikkelijke, tegen alle gezond verstand aandruischende, dat niet alleen in het originele laatste hoofdstuk, maar in het geheele werk te vinden is, is misschien nog het beste tegenwigt, om den indruk te verzwakken van den geheelen Roman, dien wij oneindig liever onvertaald hadden gelaten. — De *Joden* dezer Eeuw zullen den Schrijver ook voor zijnen malschen Titel weinig dank weten!

De Uitgever heeft voor eene goede correctie, netten druk en keurig vignet gezorgd, en zal, ondanks onze waarschuwing, helaas! wel een goed debiet hebben aan de menigvuldige Leesgezelschappen en openbare Bibliotheken, voor welke het eene maar al te begeerde lectuur is. Indien wij echter aan ouders eenigen raad schuldig mogten wezen, zou het die zijn, van het werk niet op den schoorsteenmantel in de huiskamer ter inzage van hunne aankomelingen te laten liggen.

In de jongste *Boekzaal* vinden wij eene soort van teregtwijzing van ons Tijdschrift, welke wij mits dezen de vrijheid nemen, op de Redactie van den *Frieschen Volksalmanak* over te dragen, als op wier gezag wij een door ons overgenomen gedichtje van wijlen Prof. BORGER *onuitgegeven* noemden, hetwelk de *Boekzaal* ons nu verkondigt, dat reeds bij haar is te lezen geweest.

BOEKBESCHOUWING.

Twaalf Leerredenen van MATTHIJS SIEGENBEEK. *Te Haarlem*, *bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo. XVI en* 332 *bl. f* 3 - :

De achtingwaardige Hoogleeraar SIEGENBEEK is door zijnen vroeger uitgegeven kanſelarbeid, zoo wel als door zijne andere letterkundige verdienſten, te zeer en te gunſtig bekend, dan dat wij dezen nieuwen uitvoerig zouden behoeven te kenſchetſen en in deszelfs lof uit te weiden; maar wij zullen ons met eene korte aankondiging kunnen vergenoegen, ons verzekerd houdende, dat de genen, die 's Mans vorige Leerredenen bezitten, zich ook deze gaarne zullen aanſchaffen en met welgevallen lezen.

De bundel wordt voorafgegaan door eene *Opdragt* (in plaats van Voorberigt) aan SIEGENBEEK's oudſten Vriend, A. DE VRIES, Predikant bij de Doopsgezinden te *Haarlem*, en gevolgd door eene *Aanſpraak* en een *Gebed*, *bij de inzegening van het huwelijk van* zijnen Zoon, *Mr.* D. TIEBOEL SIEGENBEEK *en* E. VAN HEUKELOM, *op den* 7 *Nov.* 1833. In beide ſtukken herkent men, hoewel in verſchillende opzigten, denzelfden hartelijken en Christelijken Vriend zijner geliefde betrekkingen, die zijn gevoel voor dezelve met de grootſte welwillendheid aan den dag legt; gelijk dit ook blijkt uit hetgene, dat hij in het eerſte omtrent zijnen overleden Vriend, den Hoogleeraar KEMPER, mededeelt.

Men ontvangt in dezen bundel (wat vreemd is) meer Leerredenen, dan de titel en de lijst beloven, namelijk ten getale van *dertien.* Zij zijn de volgende: I. *Over den gelukkigen toeſtand der aarde*, *wanneer het Christendom daarop algemeen beleden en beleefd zal worden.* OPENB. XXI: 1—4. II. *Gods beſtuur over de natuurlijke en zedelijke wereld.* Ps. XCVII. III. *Chris-*

telijke heilbede van een' Leeraar aan zijne Gemeente, bij de nederlegging der gewone predikdienst en den aanvang van het nieuwe jaar. * 1 THESS. V: 23—25. IV. *Overbrenging der ſchildering van den Vredevorst door* JESAIA *op onzen Heer* JEZUS CHRISTUS. JES. XI: 1—9. V, VI, VII. Drie Leerredenen over *de geſchiedenis der Sunamitiſche vrouw.* 2 KON. IV: 8—37. VIII. *Aanhoudende en loffelijke werkzaamheid, de voornaamſte pligt van den Christen.* JOAN. IX: 4. (niet XI: 4, zoo als hier overal ſtaat.) IX. *Regelmaat bij het onderzoek der godsdienſtige waarheden, en ter beſturing van ons Christelijk gedrag.* DEUT. XXIX: 29. X. MELCHIZEDEK, *als voorbeeld van een' Christelijk' Huisvader.* HEBR. VII: 1ª. (XI. op de lijst niet vermeld. *Nieuwejaars-leerrede.* LUC. XXII: 35ᵐ. XI. (XII.) *Over de dwaasheid en verkeerdheid der bewerkers van eigen leed.* ESTH. V: 13. XII. (XIII.) *Dank- en Bededags-preek.* MICH. V: 1—8. — Men vindt in allen dezelfde welbekende, nette, bedaarde, doorgaans als eene effene beek zachtkens heenvloeijende welſprekendheid van den Heer SIEGENBEEK, maar ook dezelfde ernſtige en liefderijke zucht, om, met het oog op de behoeften des tegenwoordigen tijds, het geloof aan de heiligende en vertroostende hoofdwaarheden des Goddelijken Christendoms, en de werkzame beoefening van deszelfs reine Zedeleer, in alle ſtanden en omſtandigheden, te bevorderen; een nieuw en aangenaam bewijs tevens, dat de verlichtſte en bekwaamſte Hoogleeraars en Leeraars van alle Protestantſche Kerkgenootſchappen, in ons Vaderland, (*) in de groote hoofdzaken en eenen

(*) Met reden en blijdſchap zeggen wij „*alle* Protestantſche Kerkgenootſchappen;" want, nevens deze Leerredenen van SIEGENBEEK uit dat der Doopsgezinden, mogen onder anderen die van VAN DER PALM en DERMOUT uit dat der Hervormden, die van DES AMORIE VAN DER HOEVEN uit dat der Remonſtranten, en die van STATIUS MULLER uit dat der Evangeliſch-Lutherſchen het hier geſtelde bewijzen.

echt Christelijken geest overeenstemmen, en dat er dus geen reden tot meerdere afscheuring, maar wel tot naauwere aansluiting bestaat, om de waarheid te betrachten in liefde.

Elke van deze Leerredenen naauwkeurig te ontleden en te beoordeelen, acht Rec. om bovengemelde reden volstrekt onnoodig; bij drie van dezelve, namelijk die over *de geschiedenis der Sunamitische vrouw*, welke hij onder de voortreffelijkste van dezen bundel rekent, wil hij dan toch een oogenblik stilstaan. — In de eerste stelt SIEGENBEEK, na opheldering van het verhaal, 2 KON. IV: 8—17, die vrouw voor, als een voorbeeld van godsdienstigheid en daaruit gesprotene blijmoedige tevredenheid met haar lot, ook bij het gemis van een der dierbaarste voorregten; en wel zoo, dat hij dienvolgens aantoont, dat echte godsdienstigheid *vooreerst* de vruchtbaarste bronnen der onvergenoegdheid toestopt, en *ten andere* de ware vergenoegdheid regtstreeks en ten krachtigste bevordert; welk een en ander in eenige bijzonderheden gepast ontwikkeld wordt, en één schoon geheel uitmaakt. — In de tweede wordt die vrouw uit het wèl voorgestelde verhaal, volgens vs. 18—30, aangeprezen, als een voorbeeld van stille godsdienstige grootheid van ziel onder den grievendsten tegenspoed, en hierdoor de Christen opgewekt, om haar voorbeeld te volgen, en onder allerlei bedroevende rampen vooral in de Godsdienst van JEZUS den waren troost te zoeken. Ook deze is zeer gepast uitgewerkt; offchoon het practische gedeelte misschien nog meer eenheid kon hebben, indien het zich, overeenkomstig het geval in den tekst, meer bepaald hadde bij de noodige zielsgesteldheid onder het verlies van een eerst hoog dierbaar geworden voorregt. — De tekst der laatste van deze drie Leerredenen heeft oppervlakkig minder stof voor het toepasselijke; en dit verwijdert zich dan ook in deze verder, dan in de vorige, van het onderwerp: SIEGENBEEK vult het echter gepast aan door opmerkingen over de meerderheid van JEZUS boven ELIZA bij het doen van

zulk een wonderwerk, en over de meerderheid der troostgronden van het Evangelie bij zoodanige verliezen, bijzonder ook door de hoop des wederziens, als eene vrucht van hetzelve; welk een en ander tot eene ernſtige aanprijzing dient, om het te waarderen en te behartigen.

Voor het overige zou Rec. op de behandeling van ſommige onderwerpen nog wel eenige bedenking te opperen, of eenige vraag te doen hebben; maar zij zijn welligt niet van dat aanbelang, om er lang bij ſtil te ſtaan, en elk heeft zijne wijze van zien en zijn oogpunt van beſchouwen. — In de *eerſte* Leerrede b. v. vindt hij, na verklaring van den tekst, betoogd, dat het Christendom tegen de drie hoofdbronnen der menſchelijke rampen, verkeerdheden van onszelve, die van anderen, en meer onmiddellijke beſtellingen der Voorzienigheid, in zijne drie beſtanddeelen, geloof, liefde en hoop, even zoo vele geneesmiddelen aanbiedt. Op zichzelf is dit betoog zeer goed en nuttig; maar het is, meent Rec., een geheel ander thema, dan de titel belooft, doch hetwelk een zeer moeijelijk onderwerp is, niet alleen zeer ſpeculatief, maar ook grootendeels afhangende van de wijze, waarop men zich die algemeenheid van het beleden en beleefd worden des Christendoms op aarde voorſtelt. — Dat de Prediker, in de *negende* Leerrede, den moeijelijken tekst, 5 B. van MOZES, XXIX: 29, in een' ruimer' en algemeener' zin, dan dezelve daar in den zamenhang waarſchijnlijk heeft, tot Christelijk nut aanwendt, wil Rec. hier niet onbepaald afkeuren; maar vergelijkt hij den titel met de Leerrede zelve, dan ſchijnt hem het thema niet juist uitgedrukt, want dan is het eigenlijk *hetgene, dat er in de Goddelijke Openbaring verborgen blijft*; maar hoe kan het verborgen blijvende gezegd worden de regelmaat van onderzoek en wandel te zijn? Voor het overige vinden wij hier veel gezegd, dat zeer behartigenswaardig is, en dit ſtuk tot eene nuttige Leerrede maakt: alleen zouden wij op de redenering, bl. 219, 220, die er uit het meerdere practiſche nut, ten voordeele van deze of gene wijze van voorſtelling éeniger

historifche geloofswaarheid, afgeleid wordt, als op een *argumentum ab utili*, hoe dikwijls ook door anderen met een goed oogmerk gebruikt, niet onbepaald durven bouwen. — Ten aanzien der *tiende* Leerrede zou Rec. wel in bedenking willen geven, of de overbrenging van MELCHIZEDEK's voorbeeld, als Koning en Priester, (gelijk hij eerst gefchetst wordt) op een' Christelijk' huisvader niet wat al te ver gezocht en gedrongen is: maar over het aanvoeren van vaderlandfche voorbeelden van zulke huisvaders behoeft de Prediker, naar Rec[s]. oordeel, die zelfverdediging niet, welke hij, in de Opdragt aan zijnen Vriend, met zoo veel zorgvuldigheid en befcheidenheid geeft: bij wijze en fpaarzame aanwending, zou er van voorbeelden uit de dusgenoemde ongewijde Gefchiedenis door Kanfelredenaars welligt nog meer partij te trekken zijn, dan er doorgaans gedaan wordt.

Het gezegde moge genoeg zijn, om Rec[s]. belangftelling in deze Leerredenen te bewijzen, den geëerden Schrijver daarvoor dank te betuigen, en dezelve ook als nuttige godsdienftige lectuur aan te prijzen.

Tweetal Leerredenen ter gelegenheid der Gedachtenisviering van het eerfte Eeuwgetijde der Doopsgezinde Kweekfchool, den 6 *December* 1835 *uitgefproken door* A[m]. DOIJER *en* J. BOEKE, *Leeraren bij de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amfterdam. Te Amfterdam, bij* J. Müller en C°. 1836. *In gr.* 8*vo. VIII en* 56 *Bl. f* :-80.

Het honderdjarig beftaan van de Kweekfchool der Doopsgezinden, ter opleiding van bekwame Leeraren, was eene gebeurtenis van te veel gewigts, om niet dankbaar herdacht te worden door al de Gemeenten van die geloofsbelijdenis, welke aan dezelve onderfteuning, kennis, bloei en welvaart te danken hebben, en trof juist te zamen met het derde Eeuwgetijde van MENNO's uit-

gang uit de Roomsche Kerk en het bijkans vijfentwintigjarig bestaan van die School, als Seminarium der geheele Doopsgezinde Societeit. Bestuurderen van dezelve kwamen op het voor die Gemeente, welke op eenvoud en nederigheid nog altijd boven andere schijnt prijs te stellen, hoogstgelukkige en volkomen gepaste denkbeeld, om de viering dier gewigtige gebeurtenis niet als een Akademisch Feest te behandelen, maar, de inrigting ter vorming van Evangeliedienaren op den voorgrond stellende, dezelve te maken tot eene godsdienstige en Gemeentelijke Feestviering, waaraan door al de afzonderlijke Gemeenten op den 6 December des afgeloopen jaars voldaan werd, en ook het tweetal Leerredenen, dat wij aankondigen, zijn bestaan te danken heeft.

Na eene korte inleiding, werd het geschiedkundige gedeelte door den oudsten der Leeraren behandeld, naar aanleiding van 2 *Timoth.* II: 2, waaruit hij betoogde: 1. dat de behoefte van het Leeraarsambt in de Christelijke Kerk van de vroegste tijden af is erkend; 2. op welk eene wijze aan die behoefte te allen tijde is voldaan; 3. hoe de Doopsgezinden in ons Vaderland in die behoefte hebben voorzien; sluitende 4. met opwekkingen en wenschen ter gelegenheid dienende. Het geheele vrij uitvoerige stuk draagt blijken van bedaarde degelijkheid en ernst, die den waardigen man tot eere verstrekt. Bij het eigenaardig drooge eener historische behandeling, vonden wij, in weerwil van den zuiveren stijl, er echter niet dien gloed en die verheffing, niet dat toepasselijke voor leven en wandel in, dat wij vóór alles in elke Leerrede als vereischte vorderen, waardoor wij deze Redevoering in gemoede niet anders dan eene Kerkelijke Feestrede kunnen noemen, die het verstand bevredigt, maar waarbij het hart alleen door het gebed wordt opgewekt; welk gebed wij om die reden wel gewenscht hadden hier aan te treffen.

Hoe verschillend zijn de gaven verdeeld! dachten wij na de lezing van het tweede stuk, hetwelk, na eene doeltreffende voorafspraak, 2 *Timoth.* I: 3ª., 5—7 tot tekst heeft, en, na eene keurige kritische toelichting, zich

in drie deelen ſplitst: 1. dat de Doopsgezinden voor het behoud van het Christelijk geloof hunner voorvaderen God kunnen en moeten danken; 2. opwekking, om de voorregten, in en met dat geloof verkregen, te waarderen en te handhaven, en 3. nadere opwekking en aandrang, door heenwijzing op den aard en de ſtrekking van den geest, met dat geloof verbonden. Nooit vond wel de ſpreuk, dat Leerredenen gehoord en niet gelezen moeten worden, bij ons krachtiger wederſpraak, dan door de lectuur van dit ſtuk, dat in fikſche en voorzigtige behandeling uitmunt, ſtout geſteld is, waar het pas geeft, en, in den warmſten toon volgehouden, tot ſtichting, opwekking en vermaning van den Christelijken toehoorder onmisbaar moet bijdragen. De ruimte verbiedt ons, zulks door aanhalingen te ſtaven; liever geven wij een gedeelte van het ſlot der voortreffelijke Leerrede: „Doch ook in het ijveren voor de waarheid, en het voorſtaan onzer overtuiging, beſture ons die wijze en zachte gematigdheid, die de vrucht en de gezellin der ware liefde is, en de werking van Gods Geest kenmerkt. Die gematigdheid (waarom zouden wij de waarheid ontveinzen?) kenmerkte niet evenzeer, noch altijd, onze Voorvaderen; getuigen de droevige oneenigheden en ſcheuringen, welke hunne anders zoo ſchoone geſchiedenis droevig ontſieren. Dat zij dan hierin niet tot navolging, maar tot ernſtige waarſchuwing ons ſtrekken! Daartoe mag ik ook met groot vertrouwen U vermanen; want, Gode zij dank! de dwaling der Vaderen was het nageſlacht ten waarſchuwend baken, dat het gevaar hun deed ontwijken. Gode zij dank! alle breuken, door een' driftigen en onberaden ijver veroorzaakt, zijn in den loop der tijden, door voorzigtige wijsheid en liefderijke toegevendheid en verdraagzaamheid, geheeld geworden; de partijnamen zijn verdwenen, of hebben hunne beteekenis verloren, en de Nederlandſche Doopsgezinden ſtaan daar, in den ſchoonen bloei van inwendigen vrede, aan elkander verbonden, niet door uitwendige banden, maar door eenheid des geestes, in broe-

derlijke liefde. Blijven wij dan dien geest der kracht, maar ook der liefde en der gematigdheid, bewaren, zoeken en aankweeken, Br. en Z.! Dat de treurige uitwerkfelen, die wij elders ontwaren van eenen ijver zonder verftand en zonder liefde, ons mede dringend daartoe aanfporen; want, bloeit en werkt die geest in ons en onze broederen, dan moge het afzonderlijk beftaan van ons Genootfchap, naar het welbehagen Gods, korter of langer zijn van duur: het zal dan, zoolang het beftaat, krachtig medewerken tot uitbreiding van het Rijk en tot verheerlijking van den Naam desgenen, die der zondige wereld van God gegeven is tot wijsheid, regtvaardigheid, heiligmaking en verlosfing. Amen!"

Kon de geachte Schrijver van zich verkrijgen, zijnen anders voortreffelijken ftijl van eene overmaat van werkwoorden en participia te zuiveren, en de zinfneden te verkorten, dan zou dezelve, onzes inziens, in gloed en kernachtigheid nog winnen.

Het Doopsgezind Kerkgenootfchap, gekenmerkt door het ftreven naar Christelijke vrijheid. Gelegenheidsrede, uitgefproken te Rotterdam, den 6 *Dec.* 1835, *door* A. J. VAN PESCH, *Leeraar der Doopsgezinden aldaar. Te Rotterdam, bij* C. Dijferinck Cupérus. 1836. *In gr. 8vo. IV*, 32 *bl. f* :- 40.

Om de gelijkheid van het onderwerp laat Recenfent deze preek op de twee bovenftaande volgen. Het Voorberigt geeft reden van de uitgave. Dit welgefteld woord getuigt evenzeer van befcheidene vrijmoedigheid, als van Christelijke verdraagzaamheid. Naar aanleiding, niet naar inhoud, van *Galaten* V: 1, bepaalt de Eerw. VAN PESCH, I. wat wij door Christelijke vrijheid te verftaan hebben; hij wijst II. aan, hoe het Doopsgezinde Kerkgenootfchap zich kenmerkt door het ftreven naar deze Christelijke vrijheid, en wekt III. op, om den geest, welke die Gemeenfchap kenfchetst, te handhaven. Deze loop van gedachten mag op zichzelf allezins geleidelijk genoemd

worden, en wij hebben er niets op aan te merken. Minder bevalt ons de ontwikkeling, vooral van het eerste deel, waarin de aanwijzing, ontvouwing en voorstelling van de vrijheid, die in den tekst door PAULUS bedoeld wordt, ontbreekt. Wij ontvangen, in plaats daarvan, een betoog over „vrijheid van wil, ook wel (zegt VAN PESCH) zedelijke vrijheid genoemd," (!) en eene beschrijving van Christelijke vrijheid, die echter meer het negatieve, dan het positieve omvat. Dit gebrek is, naar ons oordeel, daaraan toe te schrijven, dat men hier alle tekstverklaring mist, waardoor de gelegenheid afgesneden is, om in den diepen zin van den tekst behoorlijk in te dringen. In het tweede deel, dat zeer veel goeds bevat, en bewijst, dat VAN PESCH zijne Kerkgemeente kent, heeft hij, naar ons inzien, zich al te zeer laten vervoeren door de zucht, om het denkbeeld van vrijheid vast te houden en overal te doen uitkomen. Die vrijheid vertoont zich, volgens den Schrijver, 1) in het onderling verband der Gemeenten, 2) in de Voorgangers in leer en wandel, 3) in de afzonderlijke Leden, en 4) in de Aankomelingen bij het Genootschap. Het derde deel heeft ons het meest voldaan. Hetzelve strekt, om de Gemeente op te wekken, de belangstelling in haar Kerkgenootschap bij voortduring te openbaren, en de vrijheid binnen de grenzen, door JEZUS aangewezen, te beperken. Het geheele stuk is met keurigheid en warmte gesteld. Tot eene proef van geest en stijl, kiezen wij eene plaats uit de inleiding en het slot van de preek:

„ Meent niet, dat ik in eene vergelijking der verschillende Kerkgenootschappen wensch te treden. Al scheen het ons ontegenzeggelijk waar, dat de Christelijke vrijheid zich in ons midden op de volkomenste wijze heeft ontwikkeld, ook dan behoorden wij te bedenken, dat het *onze* overtuiging is. Ik zoude bovendien vreezen, een partijdig oordeel te vellen over andere eerwaardige Inrigtingen. En wat mij hier van het grootste gewigt schijnt, is de waarheid, dat elk Christelijk Ge-

nootſchap nimmer door de gebreken van gelijkſoortige Inſtellingen, maar door voortreffelijkheid van eigene werking moet uitmunten. Het kan iemand wel tot eer gerekend worden, wanneer hij de onvolkomenheid, die anderen aankleeft, weet te vermijden; maar bezit hij inderdaad waarde, dan is geene vergelijking met meer of minder gebrekkigen noodzakelijk, om de uitnemendheid zijner hoedanigheden aan het licht te brengen. Op dezelfde wijze is het met onze Kerkgemeenſchap gelegen. Verdient zij onze belangſtelling, dan mag het haar aan geene eigene waarde ontbreken. Doch moet deze haar toegeſchreven worden, en mag men beweren, dat zij aan het oogmerk van den gezegenden Verlosſer beantwoordt, dan zal zij met regt onze volledige vreugde uitmaken. Het is daarom, dat ik zelfs niet gewagen zal van de gevoelens, in andere Afdeelingen van JEZUS' Kerk op aarde gekoesterd. Het moet ons genoeg zijn, dat in ons midden de vrijheid van CHRISTUS gevonden wordt. Willen wij daarenboven het oog naar elders rigten, zoo moet dit geſchieden met het doel, om ons te verheugen, dat onder de met ons verbroederde Christenbelijders zoo velen, ſchoon op hunne wijze, naar de vrijheid trachten, waartoe allen door JEZUS CHRISTUS geroepen zijn." Bl. 7 en 8. — „Men heeft in den laatſten tijd op bitteren toon durven vragen, of de Doop der Bejaarden, en derhalve geheel het Doopsgezind Kerkgenootſchap, als hetwelk voor een groot deel door dien Doop vertegenwoordigd wordt, zoo veel voortreffelijker Christenen te voorſchijn brengt? . . . . Indien op deze vraag een ontkennend antwoord volgt, zoo is er eene zware beſchuldiging ingebragt tegen u, Doopsgezinden! Aan uwe Vaderen kon dergelijk een gezegde niet voorgeworpen worden. Het woord in hunnen mond was waarheid, en hun wandel was onberispelijk, ten minſte voor de menſchen, en, gelijk wij hopen, ook voor God. Daarom waren zij boven anderen geacht wegens hunne vroomheid, en genoten alom een onbeperkt vertrouwen. Op hen moet ik u wijzen in deze ure; op hen, die, ter behoudenis der

godsvrucht, zich banden konden aanleggen, die hun in alle andere betrekkingen hatelijk waren. Volgt hen na, en maakt geen misbruik van de u verleende zegeningen, opdat om uwenwille geene ſmaadredenen worden uitgeſproken tegen het Genootſchap, hetwelk gij liefhebt!" Bl. 30 en 31.

Het Leven van JEZUS. *Een Nederlandsch Handſchrift uit de dertiende Eeuw. Met taalkundige Aanteekeningen, voor het eerst, uitgegeven door* G. J. MEIJER, *Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo. XXIV*, 431 *bl. f* 4-80.

Het Handſchrift van bovenſtaand werk, afkomſtig uit de oude Abdij van *Sint Truijen*, en ontwijfelbaar een opſtel uit de dertiende eeuw, werd den Hoogleeraar MEIJER, ten jare 1828, toen hij nog aan de Hoogeſchool te *Leuven* onderwijs gaf, overhandigd Het werk is, behalve eene voorafgaande Inleiding des Schrijvers, in korte Kapittelen verdeeld, en loopt tot bl. 246. Dan volgt de inhoudsopgaaf tot bl. 271. Daarna vindt men de Aanteekeningen des Uitgevers, waarin, van de Inleiding af en voorts alle Kapittelen door, naar volgorde dier Hoofdſtukken, de minst verſtaanbare uitdrukkingen worden opgehelderd; terwijl een Register van woorden en ſpreekwijzen, van bl. 399 tot het einde des boeks, naar alphabetiſche orde, de verouderde woorden en ſpreekwijzen aanduidt en verklaart, met verwijzing naar de plaatſen in het werk, waar zij voorkomen. Zeer veel vlijt, oordeel en kunde heeft de Hoogleeraar aan zijnen arbeid beſteed. Gaarne willen wij erkennen, dat hier en daar, gelijk in den *Kunst- en Letterbode* wordt aangetoond, iets nog beter kon zijn toegelicht, en dat b. v. *overhoer* blijkbaar *overſpel*, *kefsdom* daarentegen *ontucht* in het algemeen bij onzen Schrijver beteekent, ſchoon Prof. MEIJER doorgaans het tegenovergeſtelde zegt; maar wij

ſtemmen denzelfden kundigen beoordeelaar in dat geachte blad ook toe, dat over het geheel de hooggeleerde Uitgever zijne taak voortreffelijk volbragt, en onze Taalkunde zoo wel, als de Geſchiedenis der Godgeleerde wetenſchappen, ja zelfs die van den gang der beſchaving en verlichting in deze ſtreken, met een' wezenlijken ſchat, door de mededeeling van dit Handſchrift, verrijkt heeft. In de boekerijen van Godsdienstleeraars is dit werk dus gansch niet overtollig, en in die van beoefenaars der Nederlandſche Taal- en Letterkunde mag het niet ontbreken.

Bijdrage tot de ontleedkundige Ziektekennis van F. S. ALEXANDER, *Med. Doct. en Profesſor, Eerſten Officier van Gezondheid bij het groot Rijks-Hospitaal voor het Onderwijs, te Utrecht. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1835. *In gr. 8vo.* 38 *bl.*

In dit kleine werkje vindt men negen onderſcheidene lijkopeningen, welke tot verſchillende belangrijke gevallen behooren. De voorafgaande *historiae morbi* zijn veelal kort, omdat de lijders niet van den beginne af door den Heer ALEXANDER verpleegd werden. Gelijke gevallen, door vroegere Schrijvers vermeld, worden met beknoptheid aangehaald; en deze bijdragen zullen ongetwijfeld door de Geneeskundigen met dankbaarheid aangenomen worden. Het is echter veelligt jammer, dat zij niet in een Geneeskundig Tijdſchrift geplaatst zijn, gelijk vroegere waarnemingen van den Schrijver in de, zoo het ſchijnt, thans geheel geſtaakt zijnde *Geneeskundige Bijdragen.* Dergelijke kleine ſtukjes toch gaan in 't vervolg van tijd langzamerhand verloren en worden alzoo vergeten.

De drie eerſte waarnemingen hebben betrekking op krankzinnigen. ALEXANDER vond bij allen eene ongewone vasthechting der *pia mater* aan de oppervlakte der herſenen; iets, hetgeen hij ook in het lijk eens krankzinnigen had opgemerkt, waarvan de opening beſchreven is in de bovengemelde *Geneeskundige Bijdragen.* De

vierde waarneming toonde, bij eenen aan longongesteldheid overledenen man, eene met de ziekte wel in geen verband staande afwijking, die in het gemis van de regter nier met de bijnier en den pisleider van die zijde bestond, waarbij de linker nier grooter was dan gewoonlijk. De vijfde waarneming betreft eene verouderde leverontsteking, met beslotene verettering in de zelfstandigheid der lever; eene ziekte, die in *Nieuw-Guinee* (hetwelk hier zekerlijk onder den naam van *Guinee* bedoeld wordt) reeds schijnt begonnen te zijn. (Het jaar, waarin de zieke in behandeling te *Utrecht* kwam, staat niet vermeld, en het is dus slechts bij gissing, dat men het tijdsverloop tusschen de ongesteldheid in September 1828 en het overlijden te *Utrecht* in Augustus op 11 maanden kan bepalen.) De zesde waarneming betreft een' grooten etterzak in de linker kwab der lever; de zevende eene vergrooting van milt en lever, als waarschijnlijk hebbende bijgedragen tot den doodelijken uitgang eener longontsteking (de milt woog in dit lijk twee Nederl. ponden en drie oncen). De achtste toonde in de ophooping van vet in de borst- en buikholte de waarschijnlijke oorzaak van eenen onverwachten en spoedigen dood. De negende, eindelijk, betreft eenen uit de darmbuis in de buikholte geraakten worm, (*Ascaris lumbricoides*) die nog voor een klein gedeelte uit de opening van het *jejunium* hing, waarin hij volkomen paste. Het moet worden opgemerkt, dat daar ter plaatse het slijmvlies in een' grooteren omtrek vernietigd was, en dat er ook bij het *coecum* eene darmverzwering werd waargenomen. De geachte Schrijver schijnt geneigd, de doorboring der darmbuis aan den worm toe te schrijven, waarover veelligt sommigen anders zullen denken.

Allereerste Beginselen der Scheikunde. Eene Handleiding voor allen, die eene oppervlakkige kennis dezer wetenschap wenschen te verkrijgen. Door B. MEYLINK, *Phil. nat. Doctor, Apotheker en Chemist te*

Deventer. Iste Stuk. Te Deventer, bij A. J. van den Sigtenhorst. 1835. *In kl. 8vo.* 170 *bl. f* :-60.

Wanneer men den bloei eener wetenschap in ons vaderland moet afmeten naar het aantal der daarover uitgegevene vertaalde en oorspronkelijke Handboeken van grooteren en kleineren omvang, dan bloeit thans hier te lande geene meer en algemeener, dan de Scheikunde. Verbazend is het aantal van werken over dit deel der natuurkundige wetenschappen, welke in de laatste twaalf jaren bij ons het licht zagen. Als een *vademecum* voor hen, die met eene oppervlakkige kennis tevreden zijn, geeft Dr. MEYLINK dit werkje bij den grooten hoop toe. Dit stukje staat door een tweede gevolgd te worden, en daarmede zal het werk, blijkens het Voorberigt, voltooid zijn. Wij verwachten echter, dat het dan eenigzins lijviger zal zijn dan het eerste, hetwelk slechts een klein gedeelte van het chemische leerstelsel bevat. Het is in veertien Lessen verdeeld, waarvan deze de opschriften zijn: I. Inleiding; II. over de natuurkundige eigenschappen der ligchamen; III. over de benamingen in de Scheikunde, of de scheikundige nomenclatuur; IV. over de scheikundige verwantschap; V. wetten, volgens welke de ligchamen zich onderling verbinden — Aequivalenten — Atomistische theorie; VI. over de scheikundige bewerkingen; VII. over de herkenmiddelen; VIII. over de warmtestof; IX. over de lichtstof; X. over de electrieke stof, galvanische stof en magnetische stof; XI. over de dampkringslucht, de zuurstof en de stikstof; XII. over de verbranding en de ademhaling; XIII. over de waterstof; XIV. over het water. Achter elke les zijn korte vragen gevoegd, welke de hoofdzaken in het geheugen terugroepen en tot oefening van den leerling kunnen dienen.

Een oordeel over het geheel kan eerst na voltooijing van het werkje geveld worden. Over het geheel bevat het veel bruikbaars, hoezeer er op enkele zaken aanmerkingen te maken zijn. Het is zeker eene vergissing, wanneer wij op bl. 30 *Cinnaber zwavel-tweede-kwikoxyde* zien

noemen. Dat er, zoo lang de levenskracht bestaat, nimmer eene scheikundige verwantschap plaats kan hebben, bl. 36, is een te algemeen gezegde. De beroemde natuurkundige EULER wordt op bl. 102 tweemalen UILER genoemd, zoodat wij hier bijkans aan geene drukfout kunnen denken. Ook zijn de bepalingen, in dit boekje voorkomende, veelal gebrekkig. Van de galvanische stof spreekt de Schrijver bl. 119 zoo, dat de lezer nu niet weet, of zij van electriciteit al dan niet onderscheiden is. Hetgeen over de warmte bij de verbranding gezegd wordt, is geheel onvoldoende; ook kan men de zon, als men haar niet als een vuurbol beschouwt, toch niet wel voor eene bewoonbare *planeet* aanzien (bl. 91). Nog andere zaken, die wij bij het doorlezen opmerkten, zouden wij kunnen vermelden, zoo wij niet verzuimd hadden dezelve op te teekenen.

Het Boek der Zoogdieren. Klasse Mammalia (Dieren, die hunne jongen zogen). Met Afbeeldingen. Te Amsterdam, bij Gebr. Diederichs. 1835. *In kl.* 8*vo.* 210 *bl.* *f* 1-40.

Dit boekje is voor kinderen geschreven, en bevat vele verhalen over de daarin vermelde Zoogdieren. De houtsneeplaten zijn middelmatig; sommige figuren zijn geheel onbruikbaar, zoo als die van den luiaard. Bij de beschrijving der magen van de herkaauwende dieren hadden wij de gebruikelijke Nederduitsche namen verwacht, en eene meerdere uitvoerigheid werd hier tot duidelijkheid wel vereischt. Over het geheel zal de jeugd dit boekje lezen, zonder er denkelijk veel blijvend nut van te trekken; maar tot vermakelijke uitspanning, en om al spelende ten minste met de namen der Zoogdieren bekend te worden, kan het worden aanbevolen. Het Voorberigt meldt ons, dat het vertaald is, zonder op te geven, uit welke taal; de inhoud intusschen doet ons den Engelschen oorsprong van het boekje kennen. Weldra zal het gevolgd

worden door dergelijke werkjes over de Vogelen, Visschen en Insekten, die, blijkens een achteraan geplaatst berigt, bij de Uitgevers ter perse zijn.

Etat de la Civilisation morale et religieuse des Grecs dans les siècles heroïques, par P. VAN LIMBURG BROUWER. Tome II.

(*Vervolg en slot van bl.* 159.)

De oude Goden, althans vele der *Titans*, de *Centimanen*, *Cyklopen*, Schikgodinnen, *Furiën*, SCYLLA, PAN enz., waren doorgaans afzigtig. Zou het ongerijmd zijn te onderstellen, dat hiermede de wanorde van den *Chaos*, die onder de jongere Goden met eene *schoone wereld* (*κόσμος*) werd afgewisseld, bedoeld wordt? Maar, hoezeer *die* Goden zelve doorgaans Modellen van schoonheid aan de schilders en beeldhouwers opleverden, beantwoordden hunne zedelijke hoedanigheden daaraan in geenen deele. Men kent de wijze, hoe JUPITER door het verdringen van zijnen vader aan het hemelgebied kwam. Men kent ook de buitensporigheden van dezen JUPITER, die echter, in een ander opzigt, weder het Model van een' *Griekschen* Koning was. Maar *sterkte* was toch het voornaamste, waardoor hij boven de andere Goden uitmuntte. Dat *alle* Volken zulk eenen Oppergod hebben, zou dit niet een zwak overblijfsel der aloude overlevering zijn? Maar de *zedelijke natuur* van dien Oppergod maakt het schadelijke der Afgoderij uit. Het komt ons voor, dat de overeenkomst met den *Egyptischen* AMMON (die daarom ook immers dikwerf JUPITER AMMON genoemd werd) onmiskenbaar is. Het Orakel van *Dodona* wordt door BROUWER hiertegen aangevoerd; maar was dit Orakel zelve, volgens HERODOTUS, niet *Egyptisch?* Het is onzen Schrijver dan ook ten slotte niet mogelijk, alle overeenkomst dezer twee Goden, AMMON en JUPITER, te loochenen.

De andere Goden en Godinnen waren even min voortreffelijke zedelijke naturen als hun Gemaal en Vader. JUNO was alles behalve beminnelijk: wraakzucht was haar hoofdkarakter. Zelfs onder de betere en menschlievende Godheden was APOLLO gansch niet vrij van vreeselijke en verwoestende drift. Zijne zuster DIANA was kuisch, maar onverbiddelijk en onverzoenlijk, gelijk menige oude Maagd onder de menfchen. MERCURIUS was een doortrapte, listige, diefachtige guit, maar daarom ook infchikkelijk voor de gebreken van anderen, en tevens vlug en fchrander; in 't kort, een volmaakte knecht op het tooneel, dien hij dan ook bij AMPHITRYO's gade heerlijk wist voor te ftellen. Onze Schrijver, die APOLLO als het beeld van een' ouden *Griekfchen* wijze befchouwt, ziet in MERCURIUS het Model van *een welopgevoeden en volkomenen Griek* (*un jeune Grec bien élevé et accompli en tout point*). Veel eer voor de *Grieken!* VENUS, — nu ja! wie kent VENUS niet? MARS was een volkomen woestaard, een bloeddorftig krijgsman, die daarom ook door de Goden als een helfche Geest gehaat en door de menfchen weinig geëerd werd; en wij zijn het met den Schrijver eens, dat deze verachting van den Oorlogsgod een bewijs is voor het zachtaardige en gevoelige karakter der *Grieken*, daar zij den oorlog als *kunst*, als middel ter verdediging, onder het zinnebeeld van MINERVA, vereerden. Deze laatfte, benevens CERES, VESTA en VULCANUS, behoorden tot de geheel weldadige Goden. Wij begrijpen niet, waarom de Schrijver CERES niet uit *Egypte* wil afleiden. Schoon de Oudheid toch vrij algemeen den oorfprong van de dienst dier Godin uit *Egypte* vermeldt, en ook hij zulks in zekere mate erkennen moet, zoo wil hij echter de regtftreekfche komst derzelve uit *Egypte* niet erkennen, maar dezelve door de *Pheniciërs* laten invoeren. Omtrent VULCANUS denkt de Schrijver, dat zijne dienst die van den ouden fchenker des vuurs en weldoener des menschdoms, die daarvoor ten

Hove van JUPITER in ongenade vervallen was, van PROMETHEUS, had vervangen. Hij houdt hem dus voor den *Geest des Vuurs;* maar, terwijl hij op bl. 301 DIODORUS berispt, omdat hij VULCANUS in een' *mensch* verandert, spreekt hij op bl. 306 van de *supposition absurde, que le chaudronnier d'*HOMÈRE *n'était pas un homme, mais le feu.* Wat was hij dan? De gemeenschap tusschen den *Egyptischen* God PHTHA, die toch overal bij HERODOTUS VULCANUS heet, en den *Griekschen* Vuurgod wordt door BROUWER erkend; en, daar de beelden dier *Egyptische* Godheid misvormd waren, zou vandaar ook de kreupele gang van VULKAAN te verklaren zijn. Daarentegen twijfelt hij zeer aan de overeenkomst van MINERVA met de *Egyptische* Godin NEITH, volgens CHAMPOLLION. Maar, schoon wij hierin van den geleerden Schrijver durven verschillen, vinden wij deze twijfeling nog veel redelijker dan het denkbeeld van CREUZER, die de MINERVA der *Grieken* met de bloeddorstige DOURGA der *Indianen* voor eenzelvig houdt (*). Deze laatste vinden wij veeleer in de wreede DIANA TAURIA weder, en gelooven, dat deze eerdienst over den *Kaukasus* en de *Krim* naar *Griekenland* is gekomen. Omtrent VENUS wordt de gewone onderscheiding tusschen de *aardsche* en *hemelsche* VENUS geenszins erkend, en de dienst der laatste integendeel voor Oostersch zinnelijk, dus althans niet voor beter dan die der eerste, verklaard. Ten aanzien van de BACCHUS-dienst moeten wij geheel van onzen Schrijverschillen. Het is thans bekend, dat er in *Indië* een *Diwa* (God) NISCHI, naar de stad *Nischa* of *Nischadabara* (Nachtstad) genoemd, een der vele namen van SCHIWA, bestaat. De bespottelijke fabel, dat BACCHUS uit de dij (*mêros*) van JUPITER tot rijpheid opgekomen zou wezen, is eene verbastering van zijne opvoeding op den heiligen berg *Merou*, en de geheele

(*) Zie CREUZER's *Symbolik im Auszuge von* MOSER, *S.* 445.

dienst der Godheid komt met de luidruchtige en buitenſporige SCHIWA-dienst overeen (*). Men weet, hoe buitenſporig de *Yogies* in de optogten van het Godenbeeld zichzelven kwellen, even als de *Menaden* op de bergen de grootſte buitenſporigheden bedreven: de dienst van den *Lingam* komt met die van den *Phallus* en de andere ſchandelijkheden overeen, die de BACCHUS-dienst in *Griekenland* lang tegenhielden, en dezelve in *Rome* ten ſtrengſte deden verbieden.

Deze aanmerkingen, die wij op de beſchrijving en afleiding der jongere Goden in het onderhavige werk meenen te moeten maken, en die grootendeels zamenhangen met het onzes inziens verkeerde denkbeeld des Schrijvers, om de Godsdienstbegrippen der *Grieken* zoo veel mogelijk van anderen te *iſoleren*, ontnemen niets aan de voortreffelijke voorſtelling van derzelver karakter, en den invloed daarvan op de beſchaving der *Grieken*. Dit geſchiedt, met inſluiting der vergode Helden, (waaronder ook HERKULES en eenige anderen behooren (†)) van het vijfde tot het achtſte Hoofdſtuk van dit Deel. Daarop volgt eene ſchets van de *verſtandelijke* en *zedelijke* eigenſchappen dier Godheden in 't algemeen, en der voorſtellingen der *Grieken* van de Voorzienigheid, die ook uitmuntend genoemd mag worden. Het *Noodlot* houdt onze Schrijver voor hetzelfde als de *Schikgodinnen*, die echter niet als geheel onafhankelijk van de Goden konden beſchouwd worden. Eene hiertegen ſtrijdige plaats der *Odysſée* komt hem voor ondergeſchoven te zijn. Over de ontdekking der toekomst door de kunst der wigchelaren, en de zorg der Goden voor de handhaving van het regt, wordt vervolgens gehandeld. Dit, zoo wel als de ſchildering van de verſtandelijke en zedelijke eigenſchappen der Goden, geſchiedt zeer onpartijdig:

(*) CREUZER *von* MOSER, S. 582.

(†) Bij de vermelding van den *Pheniciſchen* HERKULES of MELKARTH herinneren wij ſlechts de vrouw van ATHAMAS, INO of MELICERTE, waarin deze naam ook duidelijk ligt.

men toont daarin zoo wel de kinderachtige en dwaze, als de verhevene voorſtellingen aan, die de *Grieken* zich van hunne Godheden maakten. Somtijds ontdekt men daarin het karakter van groote kinderen; ſomtijds de kiemen van het ſchoonheidsgevoel. De zedeloosheid der Goden wordt niet verbloemd, maar de mindere nadeelen, die daaruit voor het volk moesten voortſpruiten, aangetoond, doordien men zich deze Goden wel ſomtijds, maar niet doorgaans, ter navolging voorſtelde. Ook gevoelden de *Grieken* zeer wel, dat hunne Goden zonder die trouweloosheden en ongeregtigheden volmaakter zouden geweest zijn. (Wij kunnen hier niet voorbij eene plaats op te merken, waar de Schrijver eene tegenſtelling vindt, die wij er niet in opmerken; bl. 438: *Quelle est la nation, où le Dieu du ciel et de la terre ne redevient ſouvent le Dieu* D'ABRAHAM, D'ISAAC *et de* JACOB? Indien de *God van Hemel en Aarde* het noodig keurde, zich een' tijdlang aan die vrome Aartsvaders en hun kroost *in 't bijzonder* te openbaren, opdat niet *alles op Aarde God werd*, *buiten Hemzelven*, is dan deze neêrbuigende Vader, die met zijne kinderen ſtamelt, daarom de God van Hemel en Aarde niet meer?) Het doodenrijk was een vreugdelooze toeſtand in het ſchimmenrijk, zonder denkbeeld van belooning of ſtraf, dan alleen de laatſte voor de meineedigen en groote zondaars, die zich aan de Goden *zelve* vergrepen hadden. De denkbeelden over dat ſchimmenrijk en de ſchimmen worden zeer goed ontwikkeld. Nogtans komt het ons te ſterk voor, wanneer de Schrijver in Noot 29 op bl. 488 zegt: *Il aurait fallu prouver que les anciens Grecs ſavaient ce que c'était que l'âme.* Zulke grove *Materialisten* waren de *Grieken* niet. Hunne ψύχη, hoezeer dan ook niet zoo zuiver geestelijk opgevat als onze *ziel*, bevatte toch ſtellig het denkbeeld van *perſoonlijke voortduring na den dood* beter, dan zulks in de hooggverlichte Natuurphiloſophie der tegenwoordige *Duitſchers* plaats heeft, waar hare *vereeniging met het Abſolute*

de vernietiging aller eigene bewustheid en perſoonlijkheid inſluit.

De twee laatſte Hoofdſtukken bevatten de denkbeelden der menſchen omtrent de Goden, van hunne onvoordeelige en voordeelige, althans onſchadelijke zijde beſchouwd, en den invloed daarvan op de zedelijkheid. Het hoofddoel van de eerdienst der oude *Grieken* was het verwerven van gunſten, dankbaarheid voor reeds verkregene weldaden, en het verlangen om den toorn der Godheid af te wenden. Daartoe dienden dan zuiveringen, offers, en zelfs menſchenoffers. Op bl. 531 vinden wij eene waarachtige ſchets van het treurige en hopelooze der *Griekſche* Godenleer, die hemelsbreed verſchilt van het lagchende tafereel, dat SCHILLER ons, in zijne bijna godslasterlijke *Götter Griechenlands*, daarvan aanbiedt. Maar de menſchenoffers waren toch in *Griekenland* zeldzamer en duurden er korter dan elders; reeds HERKULES zou die tot in *Italië* toe hebben afgeſchaft. (Naderhand vindt men wel IPHIGENIA's offer; doch dit was eene zeldzaamheid, eene uitzondering, even als dat van JEPHTHA.) Even onzijdig worden in het laatſte Hoofdſtuk licht en ſchaduw van de *Griekſche* Godenleer, in verband met de zedelijkheid, tegen elkander over geſteld. Men verzwijgt geheel de noodlottige gevolgen van het voorbeeld zulker losbandige Godheden niet; maar — de *Griek* had gelukkig eene andere zedeleer voor menſchen, dan voor zijne Goden. De eed werd door de Goden geſtaafd; JUPITER, THEMIS, NEMESIS handhaafden het regt; de *Furiën* ſtraften den moordenaar, vooral den vader- of moedermoorder; onverdraagzaamheid kon geene plaats hebben, en de ligchamelijke volmaaktheid der Goden, zoo als zich de *Grieken* die voorſtelden, had op ſchilder- en beeldhouwkunst den voordeeligſten invloed.

De *Franſche* ſtijl van dit werk is wel niet ſierlijk, (iets, hetwelk hier ook minder vereischt werd) maar verſtaanbaar en goed. Of echter *crainte de l'homme.... pour le pouvoir inviſible de la divinité*, op bl. 462,

goed zij, durven wij niet beweren. Beter ware het, zouden wij denken: *la crainte du pouvoir invisible de la divinité, qui anime l'homme ignorant et superstitieux.*

Met dit Deel heeft de Schrijver de *Heldeneeuwen* ten einde gebragt. Dat wij de voortzetting van dit echt degelijke, zaakrijke werk, waarin de vlijt der oude *Hollandsche* Geleerden zoo zigtbaar doorstraalt, hartelijk wenschen, zal na het gezegde wel noodeloos zijn te herinneren.

NAPOLEON, *in zijn leven, zijne bedrijven en lotwisselingen, beschouwd als een werktuig in de hand der Goddelijke Voorzienigheid, volgens echte en sommige weinig bekende bronnen zamengesteld door* G. ENGELBERTS GERRITS. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1835. *In gr. 8vo.* 597 *bl. f* 5 - 90.

Over NAPOLEON is reeds veel, zeer veel geschreven. Zekerlijk was veel daarvan het gewrocht van vleijerij of haat; doch in lateren tijd, nadat de hartstogten reeds aanmerkelijk waren bekoeld, heeft de beroemde WALTER SCOTT ons een Leven medegedeeld, hetwelk, onzes inziens, door onpartijdigheid, gelijk door belangwekkende levendigheid, uitmunt. Eene nieuwe levensbeschrijving scheen dus overtollig te zijn. Maar in alle die Levens werd NAPOLEON meer als *Regent*, *krijgsman* en *veroveraar*, dan als *mensch* voorgesteld. De Heer ENGELBERTS GERRITS heeft, in zijne naar evenredigheid kortere levensschets, zich meer bepaald tot dit laatste oogpunt. Dus beslaan ook de kindschheid en de jongelingsjaren van zijnen held, gelijk deszelfs leven in zijne ballingschap, hier betrekkelijk meer plaats, dan in de gewone levensbeschrijvingen; terwijl de veldslagen en andere krijgsbedrijven slechts kort vermeld worden, en ENGELBERTS GERRITS in alle openbare verrigtingen slechts voornamelijk het oog op NAPOLEON als mensch heeft. Nogtans is het hem, naar ons oordeel, niet gelukt, dit zeer ingewikkelde, raadselachtige karakter menschkundig te ontleden. Weinig ook deelt hij ons mede van 's mans gewoon huiselijk leven, gedurende zijne grootheid. Hij heeft zich voornamelijk tot daadzaken, redenen en gedrukte aanspraken

van NAPOLEON bepaald, en laat meestal den lezer zelf de flotfom opmaken. Het komt ons voor, dat hij het karakter van zijnen held te gunftig befchouwt, doordien hij meer zijne *gezegden* (die natuurlijk 's mans verrigtingen op de voordeeligfte wijze voordoen) dan zijne *daden* zelve in oogenfchouw neemt. Ook laat ons de Schrijver geheel onkundig, welke de *echte en weinig bekende bronnen* zijn, die hem tot de zamenftelling van dit werk, behalve de algemeen toegankelijke legerberigten, artikelen van dagbladen, en zoogenaamde gedenkfchriften van NAPOLEON en zijne vertrouwelingen of ambtenaren, hebben gediend. Dit is een wezenlijk gebrek, en men weet nu niet, of de berigten, wier oorfprong men niet kent, al of niet den toets der waarheid kunnen doorftaan.

Het geheel vervalt in twee, wat den tijd betreft zeer ongelijke, deelen; het eerfte de jeugd, opvoeding en de *dagen des voorfpoeds* van den *man des noodlots*, gelijk NAPOLEON zich zoo gaarne liet noemen; het andere zijnen *tegenfpoed*, te beginnen met den veldtogt naar *Rusland* in 1812, en eindigende met 's mans dood in 1821. Men ziet dus, dat althans het vroegere gedeelte van zijne loopbaan zeer kort behandeld is; te meer, wanneer men bedenkt, dat zijne opleiding en jeugd, tot zijne aanftelling en eerfte krijgsverrigtingen bij *Toulon* in 1793, 59 bladzijden beflaan. Dat nogtans NAPOLEON's verblijf op de krijgsfcholen te *Briënne* en te *Parijs* zoo uitvoerig befchreven is, keuren wij zeer goed, omdat dit ons toch eenige blikken in 's mans karakter doet werpen. Altijd fomber en in zichzelf gekeerd, nam de jonge NAPOLEON geen deel in de fpelen zijner jeugdige makkers, maar altijd met gretigheid aan hunne komplotten tegen de Meesters. Men noemde hem *den Spartaan*. Hooren wij, wat hij zelf daarvan zegt, Ifte D. bl. 17: „ Naarmate ik „ ouder werd, gevoelde ik in mij zelv' eene ongemeene ver- „ andering. Van alle mijne ftudiën beviel mij flechts dat ge- „ deelte, hetwelk mij de kunst leerde om het menschdom „ te verwoesten, en van alle onze fpelen flechts die, welke „ mij het afbeeldfel des krijgs voorfpiegelden. Het luidruch- „ tig vreugdegejuich mijner makkers hinderde mij, en ik „ zocht de fchuilplaatfen op, waar ik voor hunne uitbundige „ vermaken beveiligd was. Op zekeren dag op deze jonge „ lieden verbitterd, die mij mijn norsch karakter verweten, „ en dreigden mij uit mijnen fchuilhoek te verdrijven, waarin „ ik mij als in eene vesting verfchanst had, greep ik eenen

„ verroesten degen, om mij daarmede te verdedigen. Toen „ ik dit wapen in de hand had, gevoelde ik eene onbekende „ woede in mij woelen; voor mijne verduisterde oogen scheen „ hetzelve reeds met bloed geverwd te zijn, en in eene soort „ van uitzinnigheid verbeeldde ik mij, dat ik het herhaalde „ malen in de borst mijner aanvallers stiet. Weldra hoorde „ ik het gerucht dezer vrolijke en onstuimige jeugd, en, zon- „ der af te wachten dat men mijne wijkplaats kwame schen- „ den, wierp ik mij als een onzinnige op de aanrukkende „ bende. Ik werd spoedig ontwapend, en men liet mij in „ eene soort van gevoelloosheid alleen op den grond liggen." Zulk een karakter moge zich door zuivere zeden en door gelukkige vlijt onderscheiden, (gelijk met den jongen NAPOLEON het geval was) beminnelijk was het toch zekerlijk niet, en men zag daarin reeds in de kiem den norschen krijgsman en veroveraar, die, zonder op de middelen te zien, oorlog op oorlog stapelde, ten einde *Europa* aan zich te onderwerpen, al moest hij daartoe door een' bloedstroom waden en duizendmaal duizenden bittere tranen doen schreijen.

Wanneer wij nu de loopbaan en de ongemeen snelle vorderingen van den jongen NAPOLEON gadeslaan, doet ENGELBERTS GERRITS ons daarin een werktuig der Voorzienigheid zien, tot kastijding en verbetering van Vorsten en volken, ten einde zij zich eendragtig en ter goeder trouw onderling zouden verbinden, gelijk zijn val, een gevolg der herstelde eendragt, niet minder een Vorstenspiegel was. Dit oogpunt is gewis een der belangrijkste in de Geschiedenis, en uit hetzelve wordt zij toch te weinig beschouwd. Nogtans is de Bijbelsche Geschiedenis ons als 't ware tot eenen leiddraad gegeven, waarin wij de gangen van God met het menschdom, die Hij zelf ons daar aanwijst, kunnen leeren kennen, als in een *voorbeeld.* Maar zeer zeker levert ook de ongewijde Geschiedenis genoeg sporen van het Godsbestuur op. De Geschiedenis van NAPOLEON vooral is gelijk een groot Treurspel, waar wij niet het *Noodlot*, hetwelk niet bestaat, maar de *Voorzienigheid* klaarblijkelijk in 's mans opkomst, bewaring in duizende gevaren, verheffing en val zien werken, gelijk hij dat, volgens ENGELBERTS GERRITS, wat den laatsten betreft, zelf erkent, IIde D. bl. 299: „ Het „ is opmerkelijk, dat de hinderpalen, welke ik ontmoet heb, „ niet door menschen zijn ontstaan, maar alleen door de Ele- „ menten. In het Zuiden heeft de zee mij de grootste na-

„ deelen toegebragt; (*) in het Noorden de brand van *Mos-*
„ *kou* en de sneeuw- en ijsvelden, (†) en dus niets anders
„ dan het water, de lucht en het vuur; de gaaf der natuur,
„ en niets anders dan de natuur. Zietdaar de vijanden eener
„ algemeene wedergeboorte, welke de loop der zaken zelve
„ voorschreef. De raadsbesluiten der Voorzienigheid zijn on-
„ oplosbaar." Onze Schrijver merkt dezen gang des Wereldbestuurders menigmaal op, doch slechts in korte aanduidingen, gelijk dit ook voor den sterveling, wien het niet gegeven is het plan des Eeuwigen te doorzien, meest gepast is.

De Lezer zal geenszins van ons verwachten, dat wij het boek, waarvan de hoofdinhoud zoo bekend is, hier ontleden. Wij zeiden boven, dat het ons voorkwam, dat de Schrijver het karakter van NAPOLEON te gunstig beschouwd had. Immers hij vertoeft (met uitzondering van den moord van D'ENGHIEN) slechts kort bij zijne zwartste daden, zoo als den moord der ingezetenen van *Pavia* in 1796, die slechts voor hun Vaderland in oorlogstijd de wapenen opgevat hadden, dien van tallooze Negers op *St. Domingo*, op zijn bevel geslagt, van TOUSSAINT L'OUVERTURE, in het Fort *Joux* waarschijnlijk geworgd, gelijk PICHEGRU, naar veler berigten, in zijne gevangenis, hetwelk men als zelfmoord deed voorkomen, van den doodgepijnigden *Engelschen* Kaptein WRIGHT, van den Boekhandelaar PALM, de plundertraktaten met *Parma* en andere kleine Staten, waarbij men die Vorsten met het mes op de keel van hunne beste schilderijen beroofde, het schandelijk gedrag te *Venetië*, hetwelk hij eerst deed omwentelen en daarna ter prooije gaf aan *Oostenrijk*, het innemen van *Malta* zelfs zonder *voorwendsel*, de uitputting van *Frankrijk* ten gevolge der herhaalde krijgsopschrijvingen, zijn gruwelijk gezegde te *Lutzen* van de jonge *Conscrits*, die hij voor het eerst in het vuur bragt: *Ce n'est que de la pâture à canon!* enz. Daarentegen wordt alles, wat hij loffelijks verrigt heeft, zoo veel het bestek des werks gedoogt, opgehaald. Wij erkennen wel, dat zulk

(*) Hij bedoelde zekerlijk *Aboukir* en *Trafalgar.*

(†) Hij had er de gezwollen *Katzbach*, die in Augustus 1813 de volkomene nederlaag van MACDONALD door BLUCHER bewerkte, en de regenvlagen daags vóór den slag van *Waterloo*, die hem in de vervolging van WELLINGTON verhinderden, wel mogen bijvoegen.

eene handelwijze loffelijker is dan het tegendeel, zoo als b. v. GIFFORD gedaan heeft, die eene menigte onwaarheden van NAPOLEON verhaalt; maar het is toch geene onpartijdigheid. Over 't algemeen gelooft de Schrijver ook te ligt de *Fransche* Bulletins, wier logentaal in der tijd tot een spreekwoord werd, en zelfs de sprookjes, door *Fransche* nieuwsschrijvers blijkbaar verzonnen ter eere van hunnen held, gelijk Iste D. bl. 130, 131 in de Noot. Waar is de brief, dien het *Directoire* aan BUONAPARTE gezonden zou hebben, om hem tot de terugkomst te nopen, en die de verlating van zijn leger zou wettigen, — waar is die te vinden? Het geval van de vergiftiging der pestzieken te *Jaffa* wordt op de gunstigste wijze voor NAPOLEON voorgesteld; het verhaal van WILSON luidt geheel anders. Het is thans bekend, en ook in tijdschriften medegedeeld, dat BERTHIER niet slechts *meende* ingevolge Keizerlijke bevelschriften te handelen, toen hij den Boekhandelaar PALM liet doodschieten, maar dat *het geheele vonnis door* BUONAPARTE *was voorgeschreven*, en dat vuige, lafhartige *Fransche* krijgsbevelhebbers, eenen zoogenaamden *krijgsraad* uitmakende, het alleronderdanigst lieten voltrekken. Dat hij den Vorst VAN HATZFELDT, om briefwisseling met zijnen wettigen Souverein, niet deed doodschieten, was waarlijk geene groote edelmoedigheid; zulk eene gruwelijke schending van het Volkenregt zou hem in geheel *Europa* hebben doen verwenschen. Nu schonk hij door eene tooneelvertooning genade, om den *naam* van grootmoedig te winnen; zie bl. 218.

Wij gaan thans over tot het aanstippen van eenige onnaauwkeurigheden. Bl. 75 wordt de *linkeroever* der *Adda* genoemd; het was de *regteroever*, want de rivier loopt van het Noorden naar het Zuiden. — Bl. 89. „ Een Aartshertog." Het was de dappere en krijgskundige KAREL. Deze had toch wel mogen genoemd worden. „ Hij werd naar *Tagliamento* „ gezonden." Lees, naar *de Tagliamento*: het is geene plaats, maar eene rivier. — Bl. 94. Na het gevecht aan de *Tagliamento* vrij uitvoerig verhaald te hebben, spreekt men dadelijk van het teekenen der preliminairen te *Leoben*. De weg van die rivier tot *Stiermarken* is toch wat te ver, om dien zoo over te springen. — Bl. 110. BUONAPARTE zou in *Egypte* op zijn' verjaardag den naam van ALI en de waardigheid van *Sultan* hebben aangenomen. Waar vindt men dat? — Bl. 120. *St. Jan van Acre*. Deze naam

wordt immers nooit verhollandscht. — Bl. 127. „ Het Kabinet „ van *St. Petersburg*, zich voor de eerstemaal met de ge„ schillen van het zuidelijk *Europa* bemoeijende, had SU„ WAROW de onafhankelijkheid der Republiek ernstig be„ dreigd." Dit is eene *Fransche* constructie, die men ook elders aantreft. — Bl. 157, *Aosta* is geen dorp, maar eene stad, de hoofdstad zelfs van een Graafschap. — Bl. 180, *wapens* (b. v. familiewapens) voor *wapenen*. — Bl. 181, het misselijke *ultra-Siegenbeekiaansche kwaliteit*, boven welk misbruik een ENGELBERTS GERRITS behoorde verheven te zijn. — Bl. 213, *Brunau*, lees *Braunau*. Wat hier omtrent den vrede met *Rusland* gezegd wordt, is onnaauwkeurig: D'OUBRIL sloot wel dien vrede met *Frankrijk*, maar dezelve werd niet door Keizer ALEXANDER bekrachtigd, en FRANS II leide wel de Keizerlijke waardigheid neder, maar stond die *niet* af aan *den Beschermer van het Rhijnverbond*. — Bl. 214. *Aufstädt* lees *Auerstädt*; *Schlietz*, *Schleitz*.

In het tweede Deel zijn de berigten nopens de sterkte en de verliezen der *groote Armee* tegenstrijdig. Op bl. 55 staat, dat den 20 November *de geheele groote Armee* naauwelijks uit 12,000 strijders bestond, die nog den naam van *krijgslieden* verdienden; en elders, dat den 13 December (na het verlies *van nog* 36,000 *man in de Berezina*, volgens bl. 61) het groote leger 15,000 man telde, die nog wapenen hadden, en misschien 20,000 ongelukkigen in volslagene wanorde. Hoe is dit overeen te brengen, zoo het niet eene of meer drukfouten zijn? — Bl. 95. *Hartzgebergte* van *Bohemen*, lees *Ertsgebergte*. — Bl. 97. De geheele slag aan de *Katzbach*, die van *Grofsbeeren* en *Dennewitz*, even als BLUCHER's overtogt over de *Elve*, werden niet eens genoemd. Het is waar, NAPOLEON was daarbij niet in persoon tegenwoordig; maar zij hadden toch eenen hoogstbelangrijken invloed op zijn besluit tot den aftogt van *Dresden*, zijne geliefkoosde en zoo lang gehandhaafde stelling. — Bl. 102. „ Onder alle deze rampspoeden (na den slag van *Leipzig*) „ toonde NAPOLEON een' onbezweken moed." Waarin? Dat hij, na den aftogt over den *Rhijn*, zijn leger weder verliet? — Het *aandoenlijke tooneel* (bl. 111) met de Keizerin en haar' zoon op de *Tuilerien*, voor de Nationale Garde, was bij TALMA bestudeerd. — Bl. 112. *Briënne* is geen dorp, maar een stadje. — De anekdote, dat NAPOLEON, vóór den veldtogt van 1814, er een oogenblik aan dacht, om de kroon

aan de BOURBONS af te ſtaan, een denkbeeld, hetwelk hij echter ſpoedig weder liet varen, en dat (bl. 133) NAPOLEON, tijdens zijnen eerſten afſtand, vruchteloos vergif zou hebben ingenomen; deze bijzonderheden zijn belangrijk. Van waar heeft de Schrijver dezelve? — Dat (bl. 138) de reis van den onttroonden BUONAPARTE naar de kust ter inſcheping naar *Elba* een *zegetogt* zou geweest zijn, trekken wij zeer in twijfel. *Daarvoor* was althans niet de minſte reden. — Bl. 231. „ Ik wil mij hier (in *Engeland*) laten „ *neutraliſeren*,” lees *nationaliſeren*. — Met loffelijke onzijdigheid wordt het zoo dikwerf miskende en gelasterde gedrag van den aan *inſtructiën* gebonden' en door zijnen Staatsgevangenen gekwelden Sir HUDSON LOWE beſchouwd. Ten ſlotte worden vele treffende en kenſchetſende gezegden van NAPOLEON nopens ſtaatkundige en godsdienſtige onderwerpen, waarbij zijn afkeer van den menſchenkenner en tirannenvijand TACITUS merkwaardig is, opgenoemd.

Wij hebben dit werk, waarin, met beknoptheid en in een' goeden, duidelijken, hoewel niet ſchitterenden ſtijl, het onderwerp over het geheel naar waarde behandeld wordt, meestal met genoegen gelezen.

Verzameling van ſterre- en zeevaartkundige Tafelen, *enz.* *door* JACOB SWART.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 164.)

Tafel 23, *vermindering van de maans horizontale aequatoriale parallaxis*, neemt de afplatting der aarde gelijk $\frac{1}{310}$ aan. Tafel 24, *zamentrekking der hellende middellijnen wegens de ſtraalbuiging*, levert weder een voorbeeld op van de naauwkeurigheid, die men in zeevaartkundige berekeningen kan en tracht te bereiken. Tafel 25, *maans parallaxis in hoogte min refractie*. Deze in de praktiſche zeevaartkunde buiten twijfel uiterst gewigtige tafelen zijn door den Heer SWART op nieuw naar de formule van LA PLACE voor de refractie berekend, en hebben daardoor voorzeker in naauwkeurigheid gewonnen. Tafel 26, *verbeteringen voor de vereffeningen der tweede verſchillen* bevattende, is inzonderheid van gebruik bij zeer naauwkeurige berekeningen van de declinatie en regte opklimming der maan, welke ſomtijds zeer

onregelmatig veranderen, en in sommige Zeemansalmanakken slechts van 12 tot 12 uren worden opgegeven. Wij vinden tevens in de verklaring de ontwikkeling der formule, op welke de berekening en het gebruik dezer tweede verschillen berust. Tafel 27, *verbeteringen, die aan de ware hoogte der Poolster gedaan moeten worden, ten einde de breedte eener plaats door dezelve te bepalen, berekend voor* 1832. Tafel 27 A. *zons regte opklimming voor den meridiaan van Greenwich*, Tafel 27 B. *verbeteringen, toe te brengen aan de breedte door Tafel* 27, behooren bij elkander, en worden allen vereischt tot de bepaling der breedte eener plaats. Dezelve behooren dus tot de oplossing van een algemeen, zoo wel geographisch en sterrekundig, als strikt zeevaartkundig, vraagstuk. Tafel 28, *regte opklimming en declinatie van eenigen der voornaamste vaste sterren voor Januarij* 1830, Tafel 29, *ware tijd van doorgang door den meridiaan van de voornaamste vaste sterren*, Tafel 30, *uurhoek eener ster, benevens hare hoogte, als zij door den eersten topboog of het ware oosten of westen gaat*, zijn mede van onderscheiden en algemeen gebruik. Tafel 31 en 31 A, *rijzing of daling der zon in de eerste minuut vóór of na den middag*, heeft betrekking tot het vinden der ware hoogte van de zon in den meridiaan, volgens den bekenden regel, dat voor zeer kleine afstanden van den meridiaan de rijzing aan het vierkant van den afstand en dus van den tijd evenredig is. Achter de verklaring dezer Tafel vindt men wederom een zeer nuttig overzigt van de wijze, waarop de breedte op zee gevonden wordt, met uitgewerkte voorbeelden opgehelderd. Tafel 32, *verbetering voor de afwijking van het vlak, waarin men de aanraking der hemelligchamen in den octant of sextant waarneemt*, en Tafel 33, *verbetering, als de oppervlakten van den grooten spiegel onderling een' hoek van 1' maken*, behooren uitsluitend tot de noodzakelijke correctiën, door de onvolmaaktheid van alle werktuigen te weeg gebragt. Tafel 34, *afstanden, op welke een voorwerp kan gezien worden*, is wederom van algemeen gebruik. — Wij vinden in de verklaringen vervolgens een artikel over het bepalen van den gang eens tijdmeters en deszelfs gebruik op zee, dat regt op zijne plaats is. De Heer SWART behandelt de twee vragen: 1°. hoe vindt men den tijd aan boord? 2°. hoe vindt men den tijd voor eene andere plaats op datzelfde oogenblik? Hij geeft 1°. de onderscheidene formulen op, om den

tijdhoek of uurhoek van een hemelligchaam te berekenen, benevens een voorbeeld van eene waarneming der zon, dat volgens elk der drie opgegevene formulen wordt uitgewerkt. Wij vinden ook een voorbeeld uitgewerkt van eene tijdsbepaling door den uurhoek eener vaste ſter of de maan; 2o. behandelt SWART de methode der correspondérende hoogten te gelijk met de verklaring van Tafel 35, A. en B., de *verbetering voor de overeenſtemmende hoogten* bevattende. Hier wordt mede een voorbeeld ontwikkeld van het vinden van den tijd door deze methode, de formule aangetoond en den invloed der refractie aangewezen. SWART gaat vervolgens over tot de wijze, om den gang eens tijdmeters te bepalen, en daarna tot de tweede vraag, namelijk om de lengte door middel van den tijdmeter te vinden, hetgeen na het voorafgaande natuurlijk ſlechts de nadere bepaling door een voorbeeld vordert, waarvan er verſcheidene worden ontwikkeld. Er volgen verder eenige praktiſche aanwijzingen van de zorg, die men voor deze kostbare en ſchatbare uurwerken moet dragen. Tafel 36 heeft insgelijks betrekking tot *den gang der tijdmeters*. Tafel 37, *logarithmen, om den waren afſtand van de maan tot de zon of eene ſter te vinden, volgens de manier van* DUNTHORNE, BORDA *en anderen*, met eenige hulptafeltjes, volgen in eene natuurlijke orde, als behoorende bij het vraagſtuk van het vinden der lengte. Tafel 38 wijst de waarde aan van den hulpboog P, welke tot de oplosſing van hetzelfde vraagſtuk volgens de methode van KRAFFT behoort. Tafel 39, *natuurlijke ſinus verſus*, Tafel 40, *proportionaal-logarithmen*, behooren nog tot de voorafgaande Tafelen. Achter deze volgt eene zeer noodzakelijke opheldering aangaande de methoden om de lengte te vinden door de afſtanden van de hemelligchamen. — De formulen van DE BORDA, van KRAFFT, van DE HARTOG en DUNTHORNE worden opgegeven, en een voorbeeld op elk der drie formulen toegepast, eerst door eenen zon- en maans-afſtand, vervolgens door eenen vaste ſter- en maans-afſtand, eindelijk door den afſtand van eene planeet en de maan. Daarna ontwikkelt SWART, hoe men bij het meten der afſtanden, indien de hoogten of niet hebben kunnen gemeten worden, of niet met genoegzame naauwkeurigheid, door middel van de breedte en den tijd, die aan boord plaats heeft, de hoogte kan vinden, en, deze tot ſchijnbare hoogte herleid hebbende, vervolgens tot het oplosſen van het vraagſtuk der lengte kan overgaan. Ook dit gedeelte is met uitgewerkte voorbeelden opgehelderd. Een

klein toevoegfel, onder den titel van *lengte door een' waarnemer*, wijst aan, hoe men met een' medehelper, door achtereenvolgend waargenomene hoogten en afftanden, een' gemiddelden afftand, aan de gemiddelde hoogten en tijd beantwoordende, kan vinden. Dit gedeelte over de lengte wordt befloten met eenige aanmerkingen, om dezelve door de verduisteringen van de fatellieten van Jupiter te vinden. — Met de 41fte tafel vangt SWART een ander onderwerp, de berekening der watergetijden, aan. De genoemde Tafel bevat de *verbeteringen*, *toe te brengen aan den tijd van den doorgang der maan*, *ten einde den tijd van hoog water voor eene plaats te bepalen.* De verklaring der Tafel vangt aan met eene natuurkundige befchouwing van de oorzaak van ebbe en vloed. Na de aantrekkingskracht van de zon en vooral van de maan als de oorzaak te hebben doen kennen van den afwisfelenden waterftand, doet de Heer SWART de zonderlinge omftandigheid opmerken van de eerst 36 uren later volgende uitwerking op de getijden, en vooral ook de onregelmatigheden, door de plaatfelijke gefteldheid der onderfcheidene zeehavens in den *haventijd* te weeg gebragt, en eindigt met de aanwijzing van het gebruik der genoemde 41fte Tafel. De 42fte Tafel bevat de *haventijden van vele plaatfen der aarde*, d. i. de tijd van hoog water op de dagen der nieuwe of volle maan, als ook hoe veel het water bij fpringtijen boven het laag water verheven is. Dezelve wordt door den Schrijver verklaard naar de nieuwfte en beste hydrographifche werken zamengefteld te zijn, hetgeen natuurlijk de voornaamfte waarde van eene dergelijke als 't ware historifche of liever geographifche Tafel uitmaakt. Hetzelfde geldt omtrent de volgende Tafel, die de *breedte en lengte van een groot getal der voor den zeeman merkwaardigfte plaatfen*, *havens*, *banken*, *punten van den aardbol enz.* bevat, met aanwijzing tevens van eenige miswijzingen der magneetnaald, wier waarde voor den zeeman insgelijks zeer groot kan zijn, en welke te regt in dergelijke verzameling wordt gevonden, doch welker inhoud zuiver geographisch is. Eenige algemeene fterre- en aardrijkskundige opgaven (Tafel 44) fluiten dit gedeelte. — Wij vinden vervolgens een ander onderwerp door den Heer SWART behandeld, namelijk de tijd. In de verklaring van Tafel 45, welke beftemd is *om fterrentijd in middelbaren tijd over te brengen en omgekeerd*, verklaart hij het onderfcheid tusfchen den fterren-, den waren en den middelbaren zonstijd; vervolgens de beteekenis van de *vereffening* van den tijd, enz.

Eindelijk befluiten eenige opgaven, betrekkelijk *de maten en gewigten van onderscheidene natiën*, het geheele werk.

Zoo het ons voorkomt, mag deze verzameling aanfpraak maken op eene gepaste orde, aanvangende met de tafels, die van meer algemeen gebruik, en voortgaande met die, welke meer tot de oplosfing van een bijzonder vraagftuk behooren; eindelijk door dat die, welke tot hetzelfde voorftel behooren, bijeengeplaatst zijn. Dezelve mag tevens roemen op naauwkeurigheid en gemakkelijkheid, waartoe zoo wel de verfchillende verbeteringstafelen, als de uitbreiding der overige, en de zorgvuldige aanwijzing der verfchillen enz. ftrekken. Deze vereischten, alsmede de gewenschte volledigheid der tafelen, hebben echter het werk zelve weder aanmerkelijk uitgebreid; weshalve ons niets overblijft, dan, terwijl wij den Schrijver aanfporen, om, bij eene nieuwe uitgave, zoo die over eenige jaren mogt vereischt worden, zich fteeds, zoo veel de eerfte voorwaarde der volledigheid toelaat, op beknoptheid te bevlijtigen, deze nieuwe uitgave aan onze vaderlandfche Zeelieden als eene nieuwe aanwinst voor hunne veiligheid en als een rigtfnoer voor hunne zeevaartkundige berekeningen voor te ftellen, wien zij te meer welkom moet zijn wegens de uitvoerige verklaring en voorbeelden, die de tafels vooraf gaan. Wij moedigen tevens den Schrijver aan, om onafgebroken voort te gaan, met zijne verzameling, zoo mogelijk, der volkomenheid nog nader te brengen; welke volmaaktheid in alle wetenfchappen flechts de vrucht van den tijd en geftadige verbeteringen kan zijn. Mogten onze Zeelieden insgelijks meer en meer doordrongen worden van hunne dure verpligting, ook voor hunzelven, om de middelen, die de vlijt en nafporing van zoo vele beroemde mannen tot beveiliging en verzekering der fcheepvaart heeft bijeengebragt, met den meesten ijver en naauwgezetheid te bezigen, zich met dezelve in al hunne bijzonderheden en in de meeste volmaaktheid gemeenzaam te maken, en, terwijl zij daardoor voor hunne eigene veiligheid zorg dragen, tevens hun reeds zoo gewigtig beroep door wetenfchappelijke kundigheden te veredelen! Tot deze middelen behoort voorzeker in de eerfte plaats ook deze verzameling, die, zoo als wij uit de Voorrede meenen te befpeuren, bovendien het voorregt fchijnt te zullen hebben van met de veranderingen, in den Zeemansalmanak te verwachten, in verband te ftaan.

Herinneringen uit mijne tienjarige militaire loopbaan, *door* S. A. *Te Amſterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1835. *In gr.* 8*vo*. 140 *bl.* *f* 1 - 50.

De Schrijver van deze *Herinneringen* woonde, als ſoldaat, bij een der bataljons militie, den ſlag van *Waterloo* bij, en diende voorts, in dezelfde hoedanigheid, bij het bezetten van *Frankrijk* door de Geällieerden, in dat land en in *België*. Naderhand trad hij in dienst bij het corps *Marechausſée* te *Brugge* en te *Kortrijk*, en keerde, na voor de tweede maal gehuwd te zijn, naar *Amſterdam* en tot eenen burgerlijken werkkring terug. Wij kunnen niet beſlisſen, of deze *Herinneringen* verdicht, en uit de bekende berigten van den geduchten ſtrijd in het jaar 1815 zamengeſteld zijn, dan of wij hier de ontmoetingen van eenen vaderlandſchen krijgsman ontvangen. Wat de groote gebeurtenisſen betreft, hebben wij wel geene nieuwe berigten in het boekje aangetroffen; maar de Schrijver *vertelt* vrij onderhoudend; eene en andere epiſode, onder anderen het verhaal van den gewezen *ſans-culotte* REUBRECHT, zijn geſchikt om eens te doen lagchen. Weshalve wij, indien al niet als *Obſonium*, dan toch als *ſecunda menſa*, het boekje ons lezend publiek aanbevelen.

Gedichten van J. VAN HARDERWIJK, R. Z[N]. *Te Rotterdam*, *bij* H. W. van Harderwijk. 1835. *In gr.* 8*vo*. 211 *bl.* *f* 3 - 60.

Met belangſtelling en goedkeuring hebben wij dezen bundel, die der uitgaaf volkomen waardig is, gelezen. Niet, dat wij daarin ſtukken gevonden hebben, die zouden getuigen van die hoogſte vlugt des geestes, die waarlijk ſcheppende verbeeldingskracht, die onuitputtelijke en tooverende levendigheid van vernuft, of die innerlijke diepte en fijnheid van gevoel, die alleen eigen zijn aan Geniën van den eerſten rang: neen! Maar men vindt hier doorgaans dien gloed en takt, en die mate van vinding naar den aard der onderſcheidene bezongene onderwerpen, gelijk men dezelve in elke verzameling van gedichten vorderen en verwachten mag. En waarom zouden alleen Dichters, die kunnen geacht worden

voor de eeuwigheid te fchrijven, de vruchten van hunnen arbeid in het licht mogen zenden? Het middelmatige, dat is hetgene flechts in een' ontkennenden zin, dewijl het van hinderlijke feilen bevrijd is, verdienften bezit; *dat* middelmatige moge in de kunften niet kunnen worden geduld: doch al heeft men den hoogften top van den Zangberg niet bereikt, zoo kan men echter meer, dan halfweg, zijn opgeklommen; en de Heer VAN HARDERWIJK heeft zich verre boven het billijk afgekeurd wordende middelmatige verheven. Somwijlen ftijgt hij zelfs aanmerkelijk hooger; nimmer echter zóó hoog, dat hij, gelijk fommigen, die hunne krachten niet raadplegen, zou duizelig worden, en te dieper vallen, naar mate hij hooger geftegen was.

Schoon wij dus in het algemeen dezen bundel, uit een aesthetisch oogpunt, toereikend gunftig kunnen beoordeelen, en denzelven, van een godsdienftig en zedelijk ftandpunt befchouwd, allezins mogen aanbevelen, zij het ons vergund, het eene en andere aan te wijzen, dat ons voorkomt gebrekkig of minder goed geflaagd te zijn.

Bl. 1 lezen wij: *onbaatzuchte* vrinden. Die inkorting van *onbaatzuchtige* fchijnt ons te vrij.

Bl. 7 ontbreekt iets in den zamenhang bij de fchildering van den *dwingeland:* want zulk een Monarch wordt er blijkbaar bedoeld. Naar ons gevoel zou de meening duidelijker zijn uitgedrukt, indien op bl. 6 en 7, in plaats van:

Maar, hoe ook 't hermelijn den Rijksmonarch moog' kleeden,
Hoe 't vorstlijk kroonfieraad van goud ook fchitt'ren moog',

dit of iets foortgelijks gefchreven ware, dat beter met het dan volgende zou zamenftemmen:

Maar wee den dwingeland, die fpot met pligt en eeden!
Hoe zijn geroofde kroon van goud ook fchitt'ren moog', enz.

Bl. 9 vonden wij liever, in plaats van:

Door angst gefchokt, beeft hij, als 't ligtbewogen riet.

Hij beeft, door angst gefchokt, als enz.

Bl. 11. *Maar paradijsgenot fchenkt ons 't gerust geweten!*

Deze en dergelijke *inverfiën* maken de bedoeling wel eens duister. Waarom niet liever, b. v.:

Maar hemelvreugd beloont het onbefmet geweten.

Bl. 13. — *fterf maar mensch!* dan zult gij 't heerlijk zien!

Dat *fterf maar, mensch!* zal wel, met ons, niemand fraai vinden.

Bl. 15. Is het wel waar, dat BEILING en HAMBROEK de woede hunner vijanden *ontwapenden* door hunne heldengrootheid? De uitkomst zegt het tegendeel.

Bl. 16. *Geen rimpeltje krult langs het fpiegelvlak der vloeden.*

Beter ware: Geen rimpel krult er langs, enz.

Is het overigens wel juist, dat JEZUS in den ftorm zoo gerust was, omdat Hij een goed geweten had? Of was Hij in fluimer gevallen, toen het ftil weder was, fliep voorts gerust, omdat Hij in den flaap den ftorm niet hoorde, en bleef kalm, toen Hij gewekt werd, omdat Hij, nevens zijn onwankelbaar vertrouwen op God, zichzelven bewust was, door zijn wondervermogen de baren te kunnen ftillen? Het geruste geweten, fchoon voorzeker aan JEZUS bij uitnemendheid eigen, kan niet wel als reden zijner bedaardheid worden opgegeven: of hadden de beängfte discipelen een kwaad geweten? Immers neen!

Hiermede van het Leerdicht *Pligtbetrachting* afftappende, gaan wij over tot deszelfs *Lyrisch flot*, dat zoo ftout en krachtig is. Daar vinden wij, bl. 20:

Ze is aan geen pij *of kroon verbonden;*
Maar zetelt in der braven borst.

Die *pij* bevalt ons zelden in een vers, vooral in een Lierdicht. Liever lazen wij van de bedoelde *vreugde:*

Aan needrig kleed noch kroon verbonden,
Bewoont zij fteeds der braven borst.

Al de gedichten in dezen bundel zullen wij alzoo niet doorgaan. Alleenlijk nog het volgende:

De Lierzang: *God regeert*, is verheven en fchoon. Bl.

24 hindert ons echter *openvouwen*, voor *zich openvouwen* of opengevouwd *worden*.

Ouderlijke Vreugd is wel een fchoon, maar tevens ondankbaar onderwerp. Na TOLLENS kan men, in *zijne* manier, die hier blijkbaar door den Heer VAN HARDERWIJK is nagebootst, bezwaarlijk iets algemeen boeijends er over zeggen. Stuitend is dat gedurig *En*, *En*, *En* enz. dat hier tot afmattens herhaald wordt.

Bl 48. *Zich tusfchen wand en* TOOG, zal zeker moeten zijn: Zich tusfchen wand en *boog*. Het gefchiedkundige Leerdicht *Polycarpus*, waar deze drukfeil in voorkomt, munt uit door waarheid en levendigheid van befchrijving. *Voert* op *vervoerd*, als rijmwoord, op bl. 50, is evenwel niet verkieslijk.

De *Toonkunst* (bl. 63 en verv.) is een voortreffelijke Lierzang. Ook *de Schim van Willem den Eerften* is gelukkig volgehouden. *Geëerbiedigd*, als drie lettergrepen, *g'eerbiedigd*, op bl. 74, verdient geene navolging.

Bl. 89, in *Neêrlands Vertrouwen op God*, ftaat er:

Hij zal, op Hem den blik geflagen,
De hoop van 't biddend Neêrland fchragen.

Liever:

Hij zal de hoop van Neêrland fchragen:
Het houdt op Hem den blik geflagen.

Dan is de woordfchikking goed, en ook de uitdrukking, indien men genoegen neemt met het *fchragen*, dat is *op fchragen zetten*, van de *hoop*. Maar aan die *ethérifche fchragen* is men reeds gewoon. Men zie er echter over *de Moderne Helicon* van FOKKE.

Doch wij willen een einde maken aan onze aanmerkingen, die flechts kleinigheden kunnen betreffen, dewijl er geene wezenlijke gebreken zijn te vinden, en befluiten met de verzekering, dat geheel de bundel uit *goede* dichtftukken, waaronder eenige welgeflaagde vertalingen, beftaat. De Heer VAN HARDERWIJK oogfte welverdienden lof en aanmoediging!

Taalwenken voor Nederlanders bij het Onderwijs, door P. MOESMAN, *Rector der Latijnfche School te Bergen op Zoom. Te Utrecht, bij* J. G. Andriesfen. 1835. *In gr. 8vo. X en* 115 *bl. f* 1-50.

Bouwstoffen voor de Nederlandsche Letterkunde en hare Geschiedenis, enz. *door Mr.* J. C. W. LE JEUNE. *IIIde Stukje. Te 's Gravenhage, bij* G. Vervloet. 1835. *In gr. 8vo.* 82 *bl. f* : - 75.

Handleiding tot de kennis van onze vaderlandsche Spreekwoorden en spreekwoordelijke Zegswijzen, bijzonder van de scheepvaart en het scheepsleven ontleend, door J. P. SPRENGER VAN EYK, *Predikant te Rotterdam. Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1835. *In gr. 8vo.* 213 *bl. f* 2 - 60.

Onderzoek naar de vereischten van den waren Volksdichter, met aanwijzing van die der afgestorvene Nederlandsche Dichters, welke op dezen eernaam de meeste aanspraak verworven hebben; door J. A. VERNÉE, *S. S. Th. St. Te Delft, bij* de Erven A. Sterck. 1835. *In gr. 8vo.* 219 *bl. f* 1 - 80.

Feestviering van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen; te Amsterdam, den 12, 13 *en* 14 *Aug.* 1834. *Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo.* 52 *bl. f* : - 60.

Nederlandsch bouwkunstig Magazijn. Vde Stuk. Te Amsterdam, bij M. Schooneveld en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 64 *bl. f* 1 - 25.

Der Geist JOHANN GENSFLEISCH'S, genannt GUTENBERG, an Dr. C. A. SCHAAB. Und den Ausschuss zur Errichtung des Denkmals zu seiner Ehre zu Mainz. Utrecht, bei *R. Natan.* 1835. gr. 8vo. 66 S.

Supplement op het algemeen aardrijkskundig Woordenboek, van en door J. VAN WIJK, ROELANDSZ. *Aflevering No. III. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1835. *In gr. 8vo.* 96 *bl. f* 1 - 5.

Van de hier aangekondigde Verhandelingen, Tijdschriften enz. enz. behelst No. I zeer veel geleerdheid bij weinig zamenhang, gelijk in den aard van het opstel ligt, als hetwelk

flechts losse wenken bevat over allerlei onderwerpen van de Nederlandsche taalleer. Dat gemis van zamenhang willen en mogen wij derhalve niet berispen, voor zoo ver het plan des Schrijvers zulks noodwendig medebragt; maar jammer is het, dat de Heer MOESMAN buitendien in zoo veel uitweidingen, hartstogtelijke spraakwendingen tot de Franschen enz. vervalt. Men kan zien, dat hij zich soms driftig maakte onder het schrijven, even gelijk BILDERDIJK dikwerf gebeurde, en dan drukt men zich wel eens overdreven uit, wijkt af van de te behandelen stof, en draaft er op door.

Van No. 2 schijnt ons de 2de afdeeling (over het woordenboek der Ned. taal) de belangrijkste. Het geleverde in de 6de afdeeling of rubriek behaagt ons minder.

No. 3 is met even veel smaak als kennis van zaken geschreven. De dorre stof is zoo veel mogelijk veraangenaamd.

No. 4 is ons veel te sopperig en opgesmukt, beantwoordt weinig aan het door den Schrijver zich voorgestelde doel, en had zeer wel ongedrukt kunnen blijven. Niet, dat er niet zeer veel voorkomt, hetwelk goed en juist is; doch dit is niet genoeg. Bijna elk, die slechts eenigermate met onze Letterkunde bekend is, zou dat eveneens hebben kunnen aanvoeren; maar het eigenlijke punt van onderzoek is niet gelukkig behandeld. Niet weinig wordt hier als *volkspoëzij* voorgedragen, dat, hoe schoon op zichzelve, zulks echter niet is. VAN ALPHEN is b. v. als *Kinderdichter* een Dichter voor het *volk:* want die lieve gedichtjes zijn op aller tong; maar zijne heerlijke Cantate: *De Starrenhemel*, inzonderheid het voortreffelijke recitatief: *Daar rijst het tintlend starrenheir*, is geene poëzij voor het *volk.* Doch te regt, dit erkennen wij, wordt HELMERS, als Dichter van *de Hollandsche Natie*, een Volksdichter genoemd: want dit zijn dichtwerk is een nationaal huisboek geworden. De Schrijver eindigt met de kenspreuk: *In magnis voluisse sat est*; maar dit gaat niet door. Als men eene prijsvraag wil beantwoorden, is die *wil* niet genoeg, om het antwoord als welgeslaagd te kunnen aanmerken. Hier had men kort en krachtig moeten betoogen, dat een Volksdichter, d. i. een Dichter, die de lieveling zijner natie is, geheel in den geest des volks moet vallen, voor hetzelve verstaanbaar en welgevallig moet zijn. Zoo is b. v. BÉRANGER, gedeeltelijk ook om zijne ligtzinnige spotternij, een Volksdichter bij de ligtzinnige en spotzieke *Franschen*. Zedelijkheid, godsdienstigheid enz.

zijn dus geene bijzondere kenmerken van den Volksdichter *in het algemeen*. Maar *onze* natie is zedelijker en ernstiger dan de Fransche. Bij *ons* dus zijn die goede hoedanigheden kenmerken en tevens vereischten van een' Volksdichter. Dit blijkt daaruit, dat CATS onze Volksdichter bij uitnemendheid was, en het nog verdiende te zijn. Zoo had de Schrijver den smaak en de zeden onzer natie eenigzins kunnen uiteenzetten, en daaruit afleiden, wie al onder de Nederlandsche Volksdichters, en in welk opzigt zij daaronder mogen gerangschikt worden; terwijl het feit zelve der algemeene bekendheid dier Dichters het bewijs *a posteriori* voor de juistheid zijner opgaaf had moeten zijn. Gelijk de Schrijver thans is te werk gegaan, kon hij onmogelijk bekroond worden.

No. 5. is een regt aangenaam Gedenkstuk voor al de Leden der loffelijke Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*. Wij houden het er voor, dat het alom naar waarde bekend is.

No. 6 bewijst weder, hoe gelukkig het *bouwkundig Magazijn* wordt voortgezet. Het geleverde over de *papieren daken*, en de *wegen bij Utrecht*, verdient bijzondere aandacht.

No. 7 is een allergeestigst hekelschrift, waarbij de geest van GUTENBERG de hulde afwijst, welke men te *Mentz* hem brengen wil. Alles draagt blijk van vernuft, oordeel en kunde.

No. 8 doet bij vernieuwing zien, met welk eenen ijver de geleerde VAN WIJK zijn aardrijkskundig Woordenboek loutert en voltooit.

Biographie der tegenwoordige Staatsmannen van België, naar het Fransch van A. ROYER. *Julij* 1835. *Te 's Gravenhage, bij* G. Vervloet. 1835. *In gr. 8vo.* 88 *bl. f* 1 - :

Voor den welgezinden *Noordnederlander* is het moeijelijk, zich op het standpunt te plaatsen, waaruit de Schrijver van dit stukje den *Belgischen* opstand beschouwt. Hij vangt, wel is waar, aan met de zoogenaamde *glorieuse revolutie* een gedrogt te noemen, maar zwaait soms, bij voorbeeld, aan eenen CHARLES DE BROUCKERE eenen lof toe, die, wanneer wij konden toestemmen, dat hij denzelven verdiende, ook ons, gelijk den Schrijver, medelijdend zou doen vragen: *qu'allait il faire dans cette maudite galère?* Offchoon dus den *Belgischen* Staatsmannen voor het minst geen onregt

wordt aangedaan, is echter dit boekje alleen genoegzaam, om de belhamels van den opſtand onzer voormalige landgenooten te leeren kennen als waardige beſtuurders van eene *maudite galère*. En, daar gaauwdieven en galeiboeven doorgaans het best te regeren zijn door de behendige en vereelte vuisten van hen, die zelve met het ſpinnen en den roeiſpaan niet onbekend zijn, zoo kunnen de *Belgen* gevoegelijkst aan zichzelv' en voorts aan *Franſche* en *Engelſche* tuchtmeesters worden overgelaten. — Wij gelooven, dat deze *Biographie* geſchikt is, om onzen landgenooten, bij al hetgene ook bij ons nog te wenſchen overblijft, hun deel te doen zegenen.

Het Ridderwoord, eene oorſpronkelijke Nederlandſche Geſchiedenis. Te Zaltbommel, bij J. Noman en Zoon. 1834. *In gr.* 8*vo.* 94 *bl. f* 1-25.

Geene raadſelachtige intrigue vermoeit hier den Lezer. GUIDO, Graaf van *Beerenkamp*, is verloofd aan Freule FLAVINA van den *Hartenkamp*. GUIDO wordt verliefd op een boerenmeisje, en FLAVINA insgelijks op eenen anderen jongeling. Nu, zou men zeggen, is de zaak gemakkelijk gevonden. Maar de voogd van FLAVINA wil de beide verloofden noodzaken, met elkander te huwen. Hij reist met haar naar een klooster, om haar daar in verzekering te houden, tot dat zij aan zijn bevel gehoorzaamd hebbe. Onder weg echter, in eene herberg, wendt zij voor, genoodzaakt te zijn, *eens naar achteren te gaan*, gelijk de ſchoolkinderen gewoon zijn zich fatſoenlijk uit te drukken, wanneer zij de vergunning daartoe vragen, en naar *zekere plaats* kon hij haar toch met welvoegelijkheid niet vergezellen. Om kort te gaan, zij ontſnapt, en vlugt naar haren verloofde; en, in ſpijt van den barſchen voogd, huwt nu GUIDO met zijne herderin en FLAVINA met haren minnaar.

In eene geſchiedenis, die vooronderſteld wordt voorgevallen te zijn in den tijd der Kruistogten naar *Palestina*, klinkt het zonderling, eenen Ridderlijken ijzervreter zich te hooren beroepen op het *contrat ſocial*, en FLAVINA geplaatst te zien in een *Dames-inſtituut*, onder de directie van eene *inſtitutrice* en *ſecondantes*, en waar de *élèves* de vrijheid hebben, alle fatſoenlijke partijen, concerten en ſchouwburgen te bezoeken. In één woord, het boekje gelijkt even zoo

min naar eene oorspronkelijke Nederlandsche geschiedenis uit de Middeleeuwen, als de afbeelding van eene Arkadische herderin met keurslijf en hoepelrok en van eenen Kerkvader met eene alongepruik en driekanten hoed. Met al het medelijden van den Regter, die, wanneer hij zijnen *delinquent* aankondigt, dat hij veroordeeld is om met de koord te worden gestraft, dat er de dood na volgt, er bijvoegt: „de Hemel zij uwe ziel genadig!" mogen wij toch niet nalaten, den vervaardiger van deze zoogenaamde oorspronkelijke Nederlandsche geschiedenis, op pœne van publieke ongenade, wel ernstig te vermanen, niet andermaal zoo ongeschoeid de schrijversbaan te betreden.

Tafereelen uit den ouden tijd. Naar het Hoogduitsch van C. SPINDLER. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1834. *In gr. 8vo.* 280 *bl. f* 2-90.

De bekwame Schrijver van dit tweetal verhalen is bij ons romanlezend publiek genoegzaam bekend, en wij konden dus volstaan met te verzekeren, dat dit voortbrengsel zijner pen ons welkom was. Het eerste verhaal, uit den tijd van 1650 —1660, getiteld: *het Heldenvolk in Zwaben*, is avontuurlijk genoeg, maar laat door de gelukkige ontknooping geen wensch onbevredigd, even weinig als het andere, dat, naar aanleiding eener oude kronijk, *den H. Sacramentsdag te Munchen in* 1590 schetst, en dus het genre van den historischen Roman nadert. In dat levendige tafereel zien wij den optogt der Gilden, met hunne voorstellingen van reuzen, voorvallen uit het Oude en Nieuwe Verbond, mythologische figuren en wat niet al, kunstig verbonden aan het lot van eenen Tyroler bergjager, dat onze belangstelling wekt, en, na menige harde beproeving, eindelijk in een gelukkig huwelijk eindigt. Dat laatste verhaal beviel ons het meest, en wenschten wij hartelijk, dat de nieuwere Franschen dat spoor volgden, liever dan hunne helden en heldinnen op eene akelige wijze te doen omkomen, 't geen nu eenmaal bij hen mode is geworden, maar op ons gevoel juist de tegengestelde werking doet, die de Schrijvers er mede beoogen, daar ons al dat slagten en moorden walgt, en de held bij zijne verschijning den indruk van eenen ter dood veroordeelden *Gladiator* maakt.

Wij kunnen alzoo gerust deze Tafereelen hun aanprijzen, die in soortgelijke lectuur smaak vinden, en het aantal derzulken zal de Uitgevers voor hunne goede uitvoering zeker wel schadeloos stellen.

Studenten-Almanak voor 1836. *Te Leyden*, *bij* L. Herdingh en Zoon. *f* 1-50.

Almanak ter bevordering van kennis en goeden smaak, *voor* 1836. 9*de Jaargang. Te Groningen*, *bij* J. Oomkens. *f* :-35.

Zeeuwsche Volks-Almanak voor 1836. *Te Zierikzee*, *bij* J. van de Velde Olivier. *f* :-75.

Met het boven vermelde drietal besluiten wij voor dit jaar de aankondiging der menigvuldige Jaarboekjes, die ons ter hand kwamen*, en het wordt ook tijd om die rubriek te sluiten, opdat het niet mosterd na den maaltijd worde. Daar wij echter nog aan het eerste geregt zijn, en de soep nog niet is afgenomen, waarbij die kruiderij niet te pas komt, durven wij dezelve nu nog op onzen voorproeversdisch plaatsen.

No. 1 vervult op eene uitnemende wijze de behoefte, die de studerende jeugd aan onze grootste Akademie door eenen Almanak mogt willen bevredigen. Het humoristische verhaal van de lotgevallen der Hoogeschool deed ons nu en dan glimlagchen. De steller kan een meester worden in het genre. Wij zouden wel aanmerkingen kunnen maken; *mais nous avons ri!* Het Mengelwerk, dat geheel uit poëzij bestaat, beviel ons doorgaande wèl, bijzonder de Fransche *Couplets*, die fraai zijn; ook de Engelsche stukjes zijn niet kwaad, en op de Latijnsche willen wij geene reflexiën maken; zij getuigen althans van oefening in dat voor den waren Student onmisbare kunstvak. Het Grieksche *Iō vivat!* lazen wij met genoegen. Wij besluiten met te verzekeren, dat, moge dit werkje een kind der smarte zijn, het jongsken toch met elk jaar in wasdom, kennis en verstand toeneemt, en op zijn twintigste jaar als een beschaafd, vrolijk en welopgevoed jong mensch kan te voorschijn komen. Wij onthouden ons van wijdloopiger beoordeeling, omdat de ruimte daartoe ons ontbreekt.

No. 2 bewijst de loffelijke pogingen, die het Departement

van *Leens* ten negenden jare tot nut van 't Algemeen aangewendt. De sterrekunde vervult daarbij eene aanzienlijke plaats; maar de grootste, bijkans zeiden wij te groote, het verhaal van een reisje van Winschoten naar omliggende, voor oudheid en geschiedenis belangrijke, plaatsen, waarin eene niet onvernuftige gissing omtrent de brug door de Valter Veenen naar het klooster ter Apel. Een minder uitvoerig stukje over den Watergeus BART. ENTENS, eenige Versjes, Anecdoten, Spreuken en Gedachten besluiten dit werkje, dat wij gaarne aanprijzen.

No. 3, eindelijk, levert, voor 75 centen, twee steendrukplaatjes, een muzijkstukje en 178 bladzijden druks. Niemand kan dus door den aankoop billijkerwijze zijn geld beklagen, te minder, daar de Redactie in goede handen gevallen is. Blijkens het uitvoerige Voorberigt, is ook dit boeksken *dès la mammelle un enfant de douleur*, en is als eene proeve aan te merken, welke gelukken kan, indien het den bekwamen Redacteuren niet aan bijdragen ontbreekt. Wij wenschen hun dezelve in ruime mate toe, en van belangrijker inhoud dan het stukje *over Naamsoorsprong* op bl. 156, dat, naar men wil, nog wel tot verdrietelijkheden aanleiding gaf, en daaraan de plaatsing te danken (of te wijten?) heeft. — Zoo als het werkje thans is, voldoet het ons als Volksboekje minder; maar dat kan door bekwame medewerking, ijver en vlijt in 't vervolg verbeterd worden. De Kalender is met merkwaardige gebeurtenissen, Zeeland en de Zeeuwen betreffende, eigenaardig voorzien; de dagtafel der watergetijden is voor Zeeland onmisbaar; een steden-afstandswijzer vervult niet volkomen het gemis van het provinciale, dat de redactie in 't vervolg belooft en het Zeeuwsche publiek mag verlangen. De prozastukjes zijn wat lang en voor het volk te zeer in den vorm van *verhandelingen*, waarover men, op dat woord, de plaatsvulling van No. 1 kan nazien. Het afbeeldsel van ADRIAAN HOFFER doet de steendrukpers van BACKER eere aan, en de versjes laten zich wèl lezen, maar zullen op hooge poëtische waarde wel geene aanspraak maken. De lijst der drukfouten kon nog wel met enkele vermeerderd worden. Overigens verwijzen wij, bij gebrek aan ruimte, onze Lezers naar de Voorrede der Redactie, en wenschen den nieuwgeborenen gunstige opname in, en ook buiten, zijne belangrijke provincie.

Fabelen en Gedichten voor Kinderen. Met Platen. Te Groningen, bij W. van Boekeren. *In kl.* 8*vo. f* :-90.

Onder de menigvuldige kinderboekjes van allerlei aard, die er bijna dagelijks uitkomen, verdient dit lieve boekje voor jonge kinderen eene eervolle plaats. Het is eene vertaling uit het Duitsch, maar met veel smaak bewerkt, en gekenmerkt door eene naïveteit, die den regten kindertoon heeft gevat. Gedichtjes voor kinderen behooren zeker onder de moeijelijkste pogingen, om voor de jeugd te schrijven, en de in vergelijking geringe voorraad van *goede* stukjes levert daarvan het bewijs op. Naast dezen voorraad mag ook dit lieve, met bevallige plaatjes voorziene boekje gesteld worden, en zal zeker aan vele kleinen aangename en nuttige oogenblikken bezorgen. De kleine fabelen (offchoon misschien deze naam niet geheel juist is) geven aan ouders en opvoeders gelegenheid tot menige nuttige les, die voor den kinderlijken leeftijd berekend is; terwijl de godsdienstige gedichtjes, die wij aan het slot vinden, eenen regt goeden, eenvoudigen geest ademen.

Wij durven den Vertaler gerustelijk aanmoedigen, om ook het overige gedeelte van het Duitsche werkje aldus over te brengen. Hij doet daarmede een nuttig werk, en is blijkbaar voor deze taak uitmuntend geschikt. Eene enkele aanmerking kunnen wij niet terughouden: hier en daar vonden wij wel eens een' regel, waarin de klemtoon der woorden niet goed valt en de lezing daardoor moeijelijk wordt. Zoo ergens, dan moet dit in dergelijke stukjes voor kinderen, stukjes, die door hen zullen worden van buiten geleerd, worden vermeden. Ook in het werktuigelijke der kunst vereischen dezelve de hoogste zorgvuldigheid, en ook daarom is de taak van Kinderdichter alles behalve gemakkelijk. Dat de Vertaler van dit boekje daarvoor berekend is, mogen deze weinige regels bewijzen, hier als eene kleine proeve gegeven, uit een gedichtje, getiteld: *Wat heb ik al!*

Dit handje is één, dat handje is twee;
Daar krijg en doe ik alles meê.
Vijf vingers hier, vijf vingers daar,
Dat zijn tien vingers met elkaar:
Nu speel ik nog; maar ben ik groot,
Dan win ik met mijn handen 't brood.

Een hartje tikt hier in mijn zij',
Dat klopt zoo vergenoegd en blij;
't Mint vaderlief en moeder zeer,
Maar bovenal den Lieven Heer;
Want, o, Die doet mij zoo veel goed,
Dat ik Hem wel beminnen moet.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen en Leerredenen over de Openbaring van den Apostel JOANNES, *door* P. J. LAAN, *rustend Predikant bij de Herv. Gem. te Amersfoort. IIde Deel. Te Utrecht*, *bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1834. *In gr. 8vo. XIV en* 622 *bl. f* 5 - :

Resultaat van veeljarig onderzoek naar het onderwerp der Openbaring van JOANNES. *Te Kampen*, *bij* K. van Hulst. 1835. *In gr. 8vo. IX en* 110 *bl. f* 1 - 25.

Wij voegen deze beide werken bij elkander, omdat zij over hetzelfde onderwerp handelen, en het tweede, zonder zamenvoeging met het werk van den Heer LAAN, te klein van omvang is, om meer dan eene eenvoudige aankondiging in dit Tijdschrift te kunnen erlangen.

In het *elfde* Hoofdstuk handelt LAAN, en hiermede vangt dit Deel aan, *over de zaken, die aangeduid worden door de zes zegelen, vervat in het zesde Hoofdstuk van* JOANNES' *Openbaring*, en wel in twee Afdeelingen, bevattende de eerste eene verklaring der vier eerste zegelen, zijnde de vier zinnebeeldige ruiters, en de tweede het vijfde en zesde zegel. Uit het *eerste* Deel, Hoofdst. 6, weten wij reeds, dat LAAN daardoor afgebeeld acht de vervolgingen der Kerk, gedurende het tijdvak, dat met Keizer CONSTANTINUS in het begin der vierde eeuw eindigt. Door den eersten ruiter in vs. 2 verstaat hij een algemeen tafereel van de overwinningen der Christelijke Godsdienst gedurende dit tijdperk, zoo in uiterlijken voorspoed, als snelle uitbreiding en zedelijken invloed. De tweede ruiter, vs. 4, is bij hem de bloedige vervolgingen der Christenen gedurende de eerste anderhalve eeuw. De derde, vs. 6, de honger en het gebrek,

dat de Christenen omstreeks het jaar 250 zouden moeten lijden; terwijl hij de laatste, hevige vervolgingen, die de Christenen in het einde der derde en het begin der vierde eeuw onder DECIUS en vervolgens te verduren hadden, door den vierden ruiter, vs. 8, aangeduid acht. Het vijfde en zesde zegel rekent LAAN toepasselijk op de martelaren, die den wreedsten dood voor het Evangelie hadden willen sterven; op de wroegingen en onheilen hunner laatste verdrukkers, en op de omwenteling, ten gevolge van welke Keizer KONSTANTIJN den troon beklom, en, door zijne aanneming en openlijke erkenning van het Christendom, hetzelve tot Godsdienst van den Staat verhief.

Aanmerkelijk loopt dit gevoelen uiteen met dat van den Schrijver van het *Resultaat*, die een algemeen overzigt van de lotgevallen des Christendoms meent te vinden tot op het keerpunt van den ondergang der Roomsche Priesterregering, die in het laatste gedeelte des Boeks uitvoeriger beschreven wordt. „ Het eerste beeld, vertoonen„ de een' krijgsheld, op *een wit paard* gezeten, met „ een' boog gewapend, en aan wien eene kroon gegeven „ wordt, is het zinnebeeld der overwinning, die het „ Christendom op het heidendom behalen zou. De twee„ de, *een vuurrood paard*, aan welks ruiter magt ge„ geven werd, om den vrede *op aarde* te verstoren, zoo„ dat de een den anderen dooden zou, vertoont ons zin„ nebeeldig de verdeeldheden en scheuringen in de Chris„ tenkerk, waardoor de verbittering zoo hoog zou stij„ gen, dat Christenen de een den anderen niet alleen „ verdrukken en vervolgen, maar ook elkanders bloed „ vergieten zouden. Bloedige oorlogen zelfs zouden om „ de Godsdienstleer gevoerd worden. Het derde zinne„ beeld, vertoonende een' man met eene weegschaal, zit„ tende op *een zwart paard*, schijnt mij toe het beste „ verklaard te kunnen worden van de onthouding der „ *zielenspijs* (de kennis van de Evangelieleer), die in „ zeker tijdvak der Kerk aan de menschen als voor geld „ toegewogen zou worden, enz. Het vierde zinnebeeld,

„ *een vaal paard*, waarop de *dood* gezeten was, ver-
„ gezeld van *een heer van ſchimmen*, de magt hebbende
„ om allerlei onheilen over het menschdom te brengen,
„ vertoont ons blijkbaar de plagen, die de bedorven
„ Christenwereld zouden treffen, en die Hoofdſtuk 8 en 9
„ in bijzonderheden voorgeſteld worden. Na de opening
„ van het *vijfde zegel* ziet JOANNES in het tafereel,
„ dat hem daar vertoond werd, *de zielen* dergenen,
„ die om het woord van God en het getuigenis, dat
„ hun was toevertrouwd geweest, gedood waren." De Schrijver meent, dat dit overzigt, offchoon algemeen, echter bijzonder van toepaſſing is op de Latijnſche of Westerſche Kerk onder de opperheerſchappij des Bisſchops van *Rome*.

Offchoon de Eerw. LAAN, met wien wij ons vooral zullen bezig houden, poogt, zijn gevoelen door vele bewijsgronden te ſtaven, en het ſpreekt wel van zelf, dat wij nu beter, dan door het in het *eerſte* Deel voorloopig gezegde, in ſtaat geſteld zijn, om hetzelve te beoordeelen, kunnen wij niet zeggen, door 's mans redeneringen overtuigd te zijn. Eene opzettelijke vergelijking met het andere hoofdgevoelen, door VAN DER PALM voorgeſtaan, heeft, wij moeten het openhartig erkennen, de ſchaal ten voordeele van het laatſte doen overſlaan; en wij zijn, behoudens alle achting voor onzen geleerden en vernuftigen Schrijver, van gedachte, dat het natuurlijker is, aan de verwoesting van den Joodſchen Staat door de *Romeinen* te denken.

Rec. zegt met opzet: *natuurlijker*; want het is niet te ontkennen, dat de loop der gebeurtenisſen in het gevoelen van LAAN veel meer *gezocht* moet worden, dan in het andere. Wij moeten daarvan een enkel woord zeggen. Denkt men met den Schrijver aan de vervolgingen der Christenen, dan is het duidelijk, dat de eerſte ruiter niet zonder gedwongenheid verklaard kan worden van den uit- en inwendigen voorſpoed der Christelijke Kerk in dit tijdvak, daar deze dan door het geheele tijdperk heen moet verſtaan worden, en het niet zeer een-

voudig is, het eerfte zegel over de volle drie eeuwen heen uit te breiden, en de overige van afzonderlijke, opvolgende gebeurtenisfen te verftaan. Ook is het onderfcheid tusfchen de verfchillende vervolgingen der Christenen niet zoo in het oog loopend groot, om aan eene afbeelding derzelven in verfchillende zegelen of tafereelen te denken, vooral indien de voorfpoed der Christelijke Kerk onder dat alles door éóne enkele vertooning was afgebeeld. Ook moet men niet uit het oog verliezen, dat volgens LAAN de zegelen betrekking hebben op de lotgevallen der *Kerk*, en wij kunnen geenszins inzien, dat de rampen van honger en pest juist de Christenen *als zoodanig* troffen. Immers, ook naar de redenering van den Schrijver, waren het zware bezoekingen, in welke ook hunne heidenfche tijdgenooten overvloedig deelden, en die dus in waarheid meer te befchouwen zijn als rampen, aan de omftandigheden der tijden toe te fchrijven, dan bepaaldelijk aan het geloof, hetwelk de Christenen aankleefden. Hier komt bij, dat hetgeen door het *zesde* zegel dan zou worden aangeduid, in geenen deele op de Christenen betrekking heeft, maar op hunne vervolgers; want het is wel waar, dat het verduisteren der zon en dergelijke zaken in den Bijbel meermalen omwentelingen voorftellen, maar nimmer, zoover wij weten, luisterrijke overwinningen, hoedanige de fchokken van den Romeinfchen Staat, gedurende het begin van KONSTANTIJN's leeftijd, toch *in betrekking tot de Christenen* zouden moeten wezen. En, hetgeen bij ons boven alles geldt, er is eene te treffende overeenkomst tusfchen hetgeen door JEZUS zelven, *Matth.* XXIV: 6—8 en elders, *ook in dezelfde orde van opvolging* wordt voorfpeld, en duidelijk en boven alle bedenking op de vreefelijke omkeering van den Joodfchen Staat betrekking heeft, en hetgeen door de zes eerfte zegelen wordt aangeduid, om *daar* en *hier* niet aan hetzelfde te denken. Men kan dit in de bijzonderheden bij VAN DER PALM nazien; het beftek van onze beoordeeling gedoogt niet het te herhalen, of bij vergelijking met de

geschiedenis aan te wijzen. En dit is dan ook het voorname, dat wij tegen de uitlegging van het *Resultaat* hebben, hetwelk ook hier en overal meer stelt, dan bewijst. Bij ons althans kunnen uitdrukkingen, als: *het is kennelijk*, *duidelijk blijkt* enz. in geenen deele voor bewijzen gelden. LAAN zal ons misschien tegenvoeren, dat in dit geval door deze zegelen gebeurtenissen zouden worden aangeduid, die, naar zijne onderstelling van den tijd der vervaardiging van dit Boek, (D. I. Hoofdst. 2) reeds hadden plaats gehad; maar wij zien op onze beurt niet in, waarom voorvallen, van eenen zoo grooten en gewigtigen invloed op de Christelijke Kerk, niet zouden kunnen zijn afgebeeld in tafereelen, die, hoe men ze ook verklare, altijd als eene inleiding tot de volgende zijn aan te merken. Waarlijk, wij herhalen het, omdat het een der voornaamste gronden onzer overtuiging is, de overeenkomst met de voorspelling van JEZUS is al te treffend, om die zoo geheel voorbij te zien, als onze Schrijver doet, die het meeste, daartoe dienende, stilzwijgend voorbijgaat. Behoudens alle achting — *Rec.* voelt zich gedrongen het te herhalen — voor den geleerden Schrijver, vreest hij toch, dat ingenomenheid met zijne uitlegging hem te ver heeft doen gaan met bl. 127 te zeggen, dat de aard der drie eerste eeuwen des Christendoms en de voorstelling der zegelen, als twee droppelen waters, aan elkander gelijk zijn.

Het *zevende* Hoofdstuk houden beiden voor een tafereel van de verheerlijking der bloedgetuigen in den hemel. Maar hetgeen LAAN van andere Schriftverklaarders onderscheidt, is, dat hij aan twee verschillende gezigten denkt, van welke het eene, vs. 1—8, tot de aarde, het tweede, vs. 9—17, tot den hemel behoort. Bij de 144000 verzegelden uit alle geslachten *Israëls* denken beiden niet zoo zeer bij uitsluiting aan Christenen uit de Joden, maar aan belijders van het Evangelie in het algemeen, omdat „volgens de leer van het N. V. „degenen, die in CHRISTUS gelooven, als het ware „*zaad* van ABRAHAM, als het echte nakroost van

„ *Israël* worden aangemerkt" (LAAN). „ Gelijk de „ *Christelijke* Godsdienstinrigting in de plaats der oude „ *Mozaïsche*, onder *Israël*, gekomen is, zoo moet men „ ook de Gemeente der belijders van J. C., of de *Christenkerk* in 't algemeen, als de plaats van *het oude Israël* in de wereld bekleedende, aanmerken" (*Resultaat*). De eerste meent in de beelden en uitdrukkingen in dit Hoofdstuk toespelingen te vinden op den Israëlitischen Priesterstand. Dit is dan ook niet te ontkennen; maar vreemd dunkt het ons, dat hij het *overschaduwen*, vs. 15, houdt voor een zinnebeeld, ontleend uit den Tempel, toen, bij deszelfs inwijding, eene wolk van Gods heerlijkheid uit het binnenste Heiligdom het geheele gebouw vervulde. Σκηνώσει ἐπ' αὐτούς staat er in het Grieksch; dus eigenlijk: *bedekt als met eene tent*. Wij denken hier en bij de andere toespelingen in dit gezigt, met VAN DER PALM, liever aan het Loofhuttenfeest.

In het *dertiende* Hoofdstuk handelt LAAN, weder in twee Afdeelingen, over *de beteekenis der zes Bazuinen, vervat in het VIII. en IX Hoofdstuk der Openbaring*. Uit 's mans *eerste* Deel (bladz. 165 volg.) weet men reeds, en wij hebben het in onze Recensie van dat Deel (*) reeds met een enkel woord gezegd, dat, naar zijne meening, door deze *Bazuinen* worden voorgesteld de voornaamste lotgevallen van JEZUS' Kerk over het algemeen, in de zoogenoemde middeleeuwen. De letterlijke zin der eerste wordt alzoo door hem uitgelegd, dat „ JEZUS' Kerk, die alleen door vrede en liefde „ bloeijen kan, ter prooije der verdeeldheid en twist, „ dermate gesteld zou worden, dat het vele menschen- „ levens zou kosten." De vervulling dier voorspelling zoekt hij in de twisten met de *Donatisten*, *Arianen*, *Apollinaristen*, *Nestorianen*, *Eutychianen*, *Pelagianen* enz. De tweede Bazuin verklaart hij „ van de instorting van een der magtigste Rijken, van de verbranding en ondergang van deszelfs Hoofdstad, en van de

(*) *Letteroef.* 1832. *Boekbesch.* bladz. 610.

„ ijſelijke bloedſtortingen, die daarmede gepaard gingen, „ of die daarvan het gevolg waren," en hij acht zoodanig eene gebeurtenis der vermelding in JOANNES' profetiſche gezigten waardig, daar deze ramp ook duizende Christenen heeft doen ſneven, en van de gewigtigſte gevolgen geweest is voor derzelver kerkelijk beſtaan en lotgevallen gedurende vele eeuwen. Het zijn dan de verwoestingen van *Rome* door ALARIK, GENSERIK en ODOACER, de ondergang alzoo van het Westerſche Keizerrijk, welke de Schrijver hier voorſpeld acht. De derde Bazuin verbeeldt weder de twisten en verdeeldheden in de Christelijke Kerk. „ Wanneer wij deze *derde* „ Bazuin met de *eerſte* vergelijken, zoo zien wij wel, „ dat beide in zekeren zin ons dezelfde zaken voorſtel„ len, doch wij ontdekken ook tusſchen beiden een groot „ onderſcheid. De *eerſte* beſchrijft ons meer de bitterhe„ den der verſchillen onder de Christenen en derzelver „ bloedige gevolgen. De *derde* de vergiftiging van hunne „ leer door de dwalingen, die voornamelijk zoo veel ver„ ſchil en onrust te weeg bragten. „Ja de *derde* Bazuin „ voert ons nog dieper in de middeleeuwen, dan de „ eerſte had gedaan, en ſtelt ons den ſtaat der leer voor, „ tot de tijden der *Kerkhervorming* toe." De vierde heeft betrekking op de diepe onwetendheid der middeleeuwen. De vijfde voorſpelt de verſchijning van MAHOMED en de oorlogen des *Sarracenen*. Eene ſoortgelijke beduidenis heeft de zesde, in welke LAAN de vier Engelen toepasſelijk maakt op de *Sarracenen*, *Perzen*, *Mogollen* en *Turken*, inzonderheid wegens derzelver afkomst van den omtrek des *Euphraats*. Zie *Openb.* IX: 14; eene verklaring, die, onzes inziens, van vergezochtheid naauwelijks is vrij te pleiten.

Men kan aan deze ganſche ontwikkeling noch vernuft, noch diepe geſchiedkennis ontzeggen; maar of daarom de verklaring van den kundigen man nog wel boven alle bedenking zij, zal menigeen betwijfelen. De Schrijver van het *Reſultaat* wijkt *over het algemeen* hier van LAAN niet verre af. Dat VAN DER PALM van geheel andere

gedachten is, en ook dit gedeelte der *Openbaring* verklaart van de rampen en ijselijkheden, die de verwoesting van *Jeruzalem* en de omkeering van den Joodſchen Staat voorafgingen en vergezelden, kan men in 's mans *Bijbelvertaling* nazien. De gedachten van SEILER, HESS, DE HAAS, HERINGA, KLINKENBERG en anderen worden door LAAN, zoo hier, als in het *eerſte* Deel, opgegeven. *Rec.* wil gaarne erkennen, hierover met mindere zekerheid te durven ſpreken, dan over de *zegelen*, maar merkt ten aanzien van dit gedeelte des arbeids van den Eerw. LAAN in het algemeen het volgende aan:

Vooreerst hebben wij in dit Hoofdſtuk bevestigd gevonden eene opmerking, door eenen onzer medebeoordeelaars van het *eerſte* Deel dezes werks gemaakt, en met welke wij volkomen inſtemmen, dat LAAN te veel uit het oog heeft verloren den regel: *a posſe ad esſe non datur concluſio.* Het is niet genoeg, met de geſchiedenis in de hand aan te wijzen, dat het eene of andere tafereel der *Openbaring* met geſchiedkundige daadzaken zoo vele overeenkomst hebbe, dat het laatſte door het eerſte *kan* voorſpeld zijn; maar men dient ook te bewijzen, dat het zinnebeeldige tafereel niet voegelijk op iets anders *kan* worden toegepast; en onze Schrijver zelf zal toch de gevoltrekking niet laten gelden: „ De vier Engelen *kunnen* de *Sarracenen* enz. beteekenen; derhalve „ *moeten* wij daaraan denken." Hetgeen LAAN in zijn *eerſte* Deel in het algemeen gezegd heeft, ſchijnt ons niet genoegzaam, om daarop hoofdzakelijk en *ohne rückſicht* (zouden de *Duitſchers* zeggen) op anderer gevoelen zijn betoog te bouwen.

Vervolgens merken wij aan, dat de geheele houding (wij weten geen beter woord te kiezen) van de gezigten, *Openb.* VIII en IX verhaald, ons voorkomt, meer te leiden tot de gedachte aan rampen en onheilen, welke aan de vijanden van het Christendom zouden overkomen; eene gedachte, die door IX: 20, 21 zeer ſchijnt bevestigd te worden; terwijl LAAN, blijkens de opgave

van zijne verklaring, meer aan rampen wil gedacht hebben, die den Christenen zouden zijn overgekomen.

Eindelijk kunnen wij niet ontveinzen, dat de opgave van den *zin* van sommige der aan JOANNES na het verklaren der Bazuinen vertoonde gezigten ons minder natuurlijk voorkomt, en, vreezen wij, een gevolg is van vooraf opgevatte denkbeelden aangaande de *beteekenis* bij den Schrijver, gelijk dan ook op den zin, waarin vele der hier voorkomende beelden bij de oude Profeten gebruikt worden, misschien te weinig acht wordt gegeven; hoezeer LAAN het later, b. v. *Openb.* X met *Ezech.* II en XI: 11 met *Ezech.* XXXVII: 1—10 vergelijkende, teregt doet. Bij de tweede Bazuin is het niet onnatuurlijk, te denken aan de verwoesting eener magtige heerschappij; maar wij vinden het gepaster, b. v. bij de eerste Bazuin, te denken aan natuur- en oorlogsrampen, dan aan inwendige verdeeldheden in de Christelijke Kerk, in aanmerking genomen de beelden, ook elders in de H. S. voorhanden, van hagel, vuur en bloedregen. Zoo is het ook hoogst merkwaardig, dat de dichterlijke beschrijving van een heirleger van sprinkhanen bij JOËL leidt tot de bekende voorspelling, door den Apostel PETRUS op den Pinksterdag aangehaald, en die toch meer dan waarschijnlijk op de verwoesting van den Joodschen Staat betrekking heeft; terwijl ook na de eerste Bazuin de oorlogsverwoestingen onder datzelfde beeld van sprinkhanen voorkomen. Wij, die eerst door het werk van den Heer LAAN aanleiding verkregen hebben, om ons meer opzettelijk met het Openbaringsboek bezig te houden, wagen het niet, beslissend te spreken tegen eenen man, als de Eerw. LAAN, in jaren en kundigheden verre boven ons, en die, blijkens de Voorrede voor zijn *eerste* Deel, meer dan twintig jaren aan het laatste Bijbelboek gewerkt heeft, evenmin als tegen iemand, die het resultaat van zijn *veeljarig* onderzoek aanbiedt; maar meenen toch de algemeene opmerkingen, die wij onder het lezen en bestuderen maakten, te mogen, en als *Re-*

censent te *moeten* in het midden brengen. De Lezer kieze tusschen de vele gevoelens!

(*Het vervolg en slot hierna.*)

De Oorbiecht der Roomsch Katholijken beschouwd, door C. H. HELSEN, *Abt te Brussel. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1835. *In kl. 8vo.* 212 *bl. f* 1 - 50.

Men leert uit dit werkje den Abt HELSEN, stichter der Belgisch-Katholijke Kerk, als een onderzoeklievend en vrijmoedig Godgeleerde kennen. Openlijk heeft hij met de zijnen zich van de Roomschgezinden afgezonderd; en alzoo is de Belgisch-Katholijke Kerk, even als in Frankrijk, onder een ander Opperhoofd, de Fransch-Katholijke Kerk, die wel van de Gallikaansche Kerk moet onderscheiden worden, ontstaan. Die zich afscheurende Katholijken benoemen zich echter met dien titel, omdat zij, schoon zich vrij verklarende van het Pauselijk Oppergezag, en schoon zelfs de besluiten der Kerkvergaderingen niet beslissend latende gelden, ja schoon zij inzonderheid de Trentsche geloofsregelen in vele opzigten tegenspreken, desniettegenstaande, behalve den Bijbel, ook de Overlevering aannemen, en dus in zoo ver Katholijk zijn, zonder evenwel den Bijbel en de Overleveringen alzoo op te vatten als de Roomschgezinden. of al de Overleveringen, die door dezen worden erkend, voor echt aan te nemen. De zucht, om zoo veel mogelijk het zoogenaamde Catholicisme getrouw te blijven, en de natuurlijke gehechtheid aan geloofsbegrippen en vormen van eerdienst, die zij van de vroegste jeugd hebben leeren eerbiedigen, oefenen echter onmiskenbare blijken van invloed uit op hunne wijze van beschouwing der vereischten van eer- en leerdienst; en dus zijn de Fransch- en de Belgisch-Katholijken in dat alles nog aanmerkelijk van de Protestanten onderscheiden. Dit is ook uit dit

werkje van den Abt HELSEN te bespeuren. Hij erkent b. v. het onbijbelsche en het bij de eerste Christenen onbekende van het woord *sakrament;* echter behoudt hij dit, even gelijk de Lutherschen en Hervormden in hunne formulieren van eenigheid en liturgische schriften. Hij neemt de Oorbiecht, en de Inzegening des Huwelijks, of zoogenaamde kerkelijke trouw, niet onder het getal der sakramenten op; en desniettegenstaande heeft hij zijne *zeven* sakramenten. In plaats der Oorbiecht stelt hij de bekeering of verbetering des harten met boetvaardigheid en berouw; in plaats van het sakrament des Huwelijks, waardoor de Roomschgezinden de kerkelijke plegtigheid verstaan, noemt hij het Huwelijk zelve een sakrament. Naar ons inzien is dit een spelen met het woord: want door sakramenten heeft men altijd *plegtigheden* aangeduid tot zinnelijke afbeelding eener bovenzinnelijke of heilige zaak. Rekent men nu sommige dier plegtigheden overtollig, gelijk de Protestanten vijf van de zeven afschrappen, dan is het oneigenaardig, aan hetgeen geene plegtigheid is, b. v. boetvaardigheid des harten, den naam van sakrament te geven. Intusschen wenschen wij dit boeksken in veler handen, vooral in die onzer Roomschgezinde Medechristenen, die er menigvuldige leering uit trekken kunnen, al ware het slechts het bewijs der feilbaarheid niet alleen van Pausen, maar zelfs van geheele Kerkvergaderingen.

Handboek der bijzondere Pathologie en Therapie van Dr. J. W. H. CONRADI, *Hoogleeraar te Göttingen, enz. Isten Deels 3de Stuk. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1835. *In gr. 8vo.* 270 *bl. f* 2-70.

Met dit derde stuk is het eerste deel volledig geworden. Deze derde afdeeling behandelt het leerstuk der Uitslagziekten, in 28 hoofdstukken; een belangrijk onderwerp, aan hetwelk sedert eenigen tijd veel moeite en tijd is besteed geworden, getuige de opgaaf der geschriften

over de uitflagziekten in het algemeen, vermeld bij den aanvang van dit hoofdftuk, waar wij echter al aanftonds het werk van RAIJER misfen, om van eenige minder belangrijke niet te fpreken. De verfchillende vormen fchijnen iets uitvoeriger opgegeven te worden, dan JOSEPH FRANK zulks gedaan heeft, wiens verdeeling eene der eenvoudigfte kan genoemd worden; anderen gaan ook hier te verre. Te regt zegt de Schrijver, bl. 543*: „De „beoefening der huidziekten is door de nieuwere ziekte„kundigen nog moeijelijker geworden, daar zij verfchillen„de afwijkingen en fpelingen tot foorten gemaakt heeft," enz. Welligt mogen wij ook hier belangrijke aanwinften door den tijd verwachten van de werkzaamheden van BRESCHET, ROUSSEL DE VAUZÈME, (*) WENDT, (†) GURLT (‡) en anderen, welke door derzelver ontleed- en natuurkundige nafporingen een nieuw licht over dit weeffel zullen doen opgaan. Bij dit algemeene overzigt tevens eene algemeene geneeswijze te voegen, is overtollig, daar elke huidziekte haar te zeer wijzigt. Wij gaan derhalve terftond tot de afzonderlijke befchouwing over, welke in het tweede hoofdftuk zich met de Pokken bezig houdt. Het moge eenigen tijd gefteld zijn geweest, of de arbeid van SYDENHAM, HUXHAM en STOLL voor ons overtollig geworden was, de laatfte tijden hebben al wederom getoond, dat het nog verre af is, dat deze affchuwelijke ziekte ten onder gebragt zoude zijn. De *vaccine* heeft haar gebreideld, maar niet verbannen. De gefchillen over den oorfprong der pokken zullen ook door alle gefchiedkundige nafporingen (§ 534) niet beflist worden. Ongaarne mist men hier volftrekt alles, wat tot het ontleedkundige onderzoek dezer ziekte betrekking heeft. Wel is waar deze nafporingen werden eerst federt eenigen tijd met nadruk voortgezet; maar den Schrijver kon het door GEN-

(*) *Annales des Sciences naturelles*, 1834.

(†) *De Epidermide humana. Vratislav.* 1833.

(‡) J. MÜLLER, *Archiv für Anat. Phyf. etc. Jahrg.* 1835. IV. *S.* 399.

DRIN verrigte bekend geworden zijn. Wie in ons vaderland in dit onderwerp belang mogten ſtellen, wijzen wij naar de Verhandelingen van den Hoogleeraar SEBASTIAN (*) en Doctor DE JONGE (†). Dat andere mannen in ons vaderland, ijverig met dit onderwerp bezig, hetwelk wij zeker meenen te weten, ons niet te lang naar de vruchten van hun onderzoek mogten laten wachten! — In § 552 wordt met een woord van de wijze van *inenting*, *inoculatie* genoemd, geſproken. (Er is hier eene drukfeil, *inocalatie*, ingeſlopen.) Het was Lady MONTAGUE en niet MORGAN, zoo als men in een onzer vaderlandſche heelkundige werken las, welke aan haar kind te *Konſtantinopel* deze kunstbewerking liet verrigten. — In § 553 en volg. wordt over de *koepokken* gehandeld, en derzelver beveiligende kracht tegen de kinderziekte gehandhaafd. Deze kan haar ook niet ontzegd worden; maar de uitzonderingen, dat zij niet *ten eenemale* tegen de kinderziekte beveiligen, komen in onzen tijd wat veel voor. Mogten de koepokken evenwel ſlechts gedeeltelijk beveiligen, zij zouden ſteeds een onwaardeerbaar geſchenk blijven. Door dit alles wordt echter de bepaling der valſche pokken, gelijk de Schrijver bl. 597 opmerkt, zeer onzeker, en de diagnostiek zal zich nog geruimen tijd moeten oefenen, om ſtelliger uitkomſten te verkrijgen. Uit den aard der likteekens tot dien der pokken te beſluiten, heeft mede zijne zwarigheden: want hoe vele likteekens komen met elkander overeen; hoe vele wijzigingen ondergaan zij niet bij de vorming! De naſporingen van HEIM verdienen echter de aandacht. — Bij de behandeling der mazelen, van het roodvonk enz. ziet men, dat zelfs ten opzigte der naamgeving onzekerheid heerscht. Wij maken hier alleen de aanmerking, dat zuren bij den rotachtigen vorm, waarbij zich zoo ligt bloeduitſtortingen voegen, meer aangewezen ſchijnen, dan ſpiesglans of kwikmiddelen. — Onder *ſcharlaken-*

(*) *Nat. Tijdſchr.* I. 2. pl. V.
(†) *Diſſ. med. de Variolis quas dicunt cruentas.*

koorts wordt in het 5de H. de ziektevorm, meer onder den naam van roodvonk bekend, terwijl onder het *roodvonk*, H. 6, eene ziekte wordt beschreven, welke doorgaans voor eene wijziging van het roodvonk gehouden wordt. Wat den eigenaardigen reuk betreft, door HEIM aangenomen, door den Schrijver ontkend, het is moeijelijk hierover iets beslissends te zeggen; bij hevig roodvonk kan echter de uitwaseming zoo scherp worden, dat zij mond en keelholte, de oppervlakte der slijmvliezen tot ontsteking toe prikkelen kan. Of het begieten met koud water in ons land aanprijzing verdiene, is mede een moeijelijk vraagstuk; de vlugge smetstof dezer ziekte schijnt meer eene gematigde warmte te vereischen; bij afstervende huid zullen laauwe baden stellig gunstiger, met *chlorine* gemengd opwekkender werken. Niet zelden gaat het roodvonk met den in het 7de H. beschrevenen *gierstuitslag* gepaard; iets, hetwelk reeds door STOLL werd waargenomen. Met verwondering zal men in het hoofdstuk der *blutsvlekken* geen gewag gemaakt vinden van de naar WERLHOF genoemde ziekte. Na de roos en spruw behandeld te hebben, gaat de Schrijver tot de schurft en andere vormen van meer langdurigen aard over. Onder de werken over de *spruw* had de arbeid uit de laatste dagen van THUESSINK door den Vertaler kunnen vermeld worden. — Wij zullen omtrent alle deze huidziekten van H. 13 tot het einde in geene bijzonderheden treden. Gelukkig zijn vele dezer gebreken hier te lande slechts bij naam bekend. Het schijnt, dat de Schrijver ze mede alle niet bij ondervinding kent. Omtrent deze, gelijk in het algemeen, schijnt hij de beste bronnen geraadpleegd te hebben. Ondanks allen arbeid van zoo vele verdienstelijke mannen, heerscht in dit gedeelte der ziektekunde nog veel onzekerheid en ook duisterheid. Soms schijnt het, of de nasporingen omtrent de huidziekten meer strekken om de verwarring grooter te maken, dan die te beperken. Niets kan echter wisselvalliger geacht worden, dan de vorm van vele huidziekten, voor zoo vele wijzigingen vatbaar. Men denke maar eens aan de gewijzigde kinderziekte!

Dit gedeelte is vooral niet minder aanbevelenswaardig dan de voorgaande. Wij twijfelen niet, of Vertaler en Uitgever ondervinden toereikende aanmoediging tot voortzetting van dezen arbeid.

De eer van WAGENAAR, *als Historiefchrijver, en die van* JACOBA VAN BEIJEREN, *tegen Mr.* W. BILDERDIJK, *in zijne Gefchiedenis des Vaderlands, verdedigd door* MATTHIJS SIEGENBEEK. *Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1835. *In gr. 8vo. IV en* 173 *bl. f* 1-60.

Gedurende eene halve Eeuw werd WAGENAAR als de wisfe vraagbaak der Gefchiedenis en tevens als het voorbeeld van den gefchiedkundigen ftijl befchouwd. Eene in ons klein land voorbeeldelooze deelneming maakte verfcheidene uitgaven zijner *Vaderlandfche Historie* noodzakelijk, en zoo wel de masfa onzer Landgenooten, als bijzonder de fchranderfte en geleerdfte mannen vereenigden zich in zijnen hoogen lof. KLUIT, voorzeker de diepfte kenner onzer Gefchiedenis, verklaarde, dat WAGENAAR, door zijn fierlijk doorloopend verhaal daarvan, zich de goedkeuring aller geleerden en eenen onfterfelijken naam verworven had (*); en VAN WIJN, die met regt naast KLUIT mag gefteld worden, noemde hem „ den treflijken Historiefchrijver, een man van „ diepe kunde, helder begrip en juist oordeel.” (†)

Niet zoo gunftig dacht wijlen de Heer BILDERDIJK over WAGENAAR, wien hij, op onderfchei-

(*) Hist. Crit. in Praef.: *Perpetuo elegantique Commentario, universam Patriae historiam contexuit et ita fcripfit ut omnium doctorum fuffragium, et immortale inde nomen abftulerit.*

(†) *Over de Keur van* GUI. Verhand. IIde klasfe Inft. I. bl. 112.

dene plaatfen zijner *Gefchiedenis*, betitelt als *een domkop*, *een ezel*, *een zot*, *een kwaadaartigen rekel*, *een Amfterdamfchen bulhond*, *een kasfiers of Commisfionairs ziel*, *een kantoorjongen*, *een Godslasteraar*, *een vervalfcher der Gefchiedenis*, *zoo onzer Vorften*, *als van den gezegenden Heiland*, enz. enz.

In het algemeen behoefde noch het gezond verftand noch het godsdienftig karakter van WAGENAAR eenige verdediging tegen zulke kinderachtige, en alleen voor hem, die dezelve uitftootte, vernederende, fcheldwoorden. Beide zijn door tijdgenoot en nakomeling erkend, door de meest bevoegde beoordeelaars gehuldigd, en door niemand aangevallen, behalve alleen door eenen BILDERDIJK, die zoo velen onzer beroemde mannen, fieraden onzer Natie, de kroon van het hoofd tracht te rukken, en die zelfs, in het VIIde Deel zijner *Gefchiedenis*, bl. 79 en 80, het niet zoo geheel ongerijmd vindt, om de regering van *Amfterdam* (in 1584) verdacht te houden van MEDEPLIGTIGHEID AAN DEN MOORD VAN WILLEM DEN I DOOR BALTHAZAR GERARDS!! offchoon hij, na vele gronden voor het niet zoo ongerijmde dier verdenking te hebben bijgebragt, er zelf achter voegt: *Maar dit alles bewijst niets!*

Doch in de bijzonderheden was eene verdediging van WAGENAAR niet overtollig. WAGENAAR toch kan, en zal ook wel, als feilbaar mensch, hier en daar mis gehad hebben, evenzeer als alle zijne voorgangers, van HERODOTUS af, en zijne navolgers, tot BILDERDIJK toe. Eene reeks van vermeende misflagen wordt dan ook in BILDERDIJK's *Gefchiedenis* ten breedfte uitgemeten; en het gezag van dit uitmuntend fieraad des Nederlandfchen Zangbergs is *ook in het gefchiedkundige* bij velen nog zoo groot, dat ligtelijk deze en gene alle de befchuldigingen, tegen WAGENAAR ingebragt, voor goede munt zoude kunnen opnemen, en ongevoelig in het denkbeeld komen, dat WAGENAAR wezenlijk een armhartig Gefchiedfchrijver is, die op elke bladzijde van zijn werk jammerlijk heeft misgetast.

Te regt dus heeft de Hoogleeraar SIEGENBEEK het der moeite waardig geacht, om eens ſtukswijze na te gaan, waarin dan toch die ſchromelijke *bévues*; die kwaadaardige ſtreken, die godslasterlijke aanmerkingen van WAGENAAR beſtaan konden, en vooral om eens gezet te onderzoeken, of WAGENAAR overal wel datgene geſchreven heeft, wat BILDERDIJK hem in den mond legt. Het aangekondigde werkje bevat de ſlotſom van dit onderzoek, voor zoo veel de zes eerſte deelen van BILDERDIJK's *Geſchiedenis* betreft. Deze ſlotſom komt ongeveer op het volgende neder. Hier en daar heeft WAGENAAR gedwaald, of zich ten minſte onnaauwkeurig uitgedrukt. Zijne dwalingen betreffen echter meestal punten van ondergeſchikt belang. Soms kan men hem die misſlagen niet of naauwelijks tot verwijt aanrekenen. Hij toch miste eene reeks van belangrijke ſtukken, welke eerst later in het licht verſchenen zijn. In alles, 't welk de regten onzer vroegere Graven en onze toenmalige Regeringswijze betreft, miste hij dat helder licht, 't welk, eerst vele jaren na zijnen dood, door KLUIT, in zijne *Historia Critica*, en in zijne *Geſchiedenis der Hollandſche Staatsregering*, ontſtoken is. Nooit verdienen echter zijne misſlagen dien verbazenden ophef, dien BILDERDIJK er telkens van gemaakt heeft. De beſchuldiging, dat WAGENAAR, als eerſte Klerk ter Secretarij, zijne Geſchiedenis onder den invloed der Amſterdamſche Burgemeesters ſchreef, wordt daardoor wederlegd, dat in 1759 *de twee laatſte Deelen* zijner Vaderlandſche Geſchiedenis in het licht verſchenen, terwijl hij *eerst in* 1760 den post van eerſten Klerk ter Secretarij verkreeg. (Zie zijn *Leven*, door HUISINGA BAKKER, bl. 62, 66). In de meeste gevallen mag men het zeer twijfelachtig ſtellen, of wel WAGENAAR, en of niet veeleer BILDERDIJK in dwaling verkeert. In ſommige gevallen is BILDERDIJK blijkbaar op het dwaalſpoor geweest; en meer dan eens heeft WAGENAAR *niet* gezegd datgene, wat BILDERDIJK goedvindt hem in den mond te leggen. (Zie b. v. bl. 77 en 113.)

De Hoogleeraar SIEGENBEEK heeft niet hier en daar eenen enkelen uitval van BILDERDIJK, die het gemakkelijkst te wederleggen was, uitgekipt; hij heeft *alle* de berispingen van BILDERDIJK, zonder uitzondering, met bedaarden ernst onderzocht, getoetst aan hetgene WAGENAAR gezegd heeft, toegegeven, waar hij vermeende, dat BILDERDIJK in den grond der zaak gelijk had, en WAGENAAR's eer krachtig gehandhaafd, waar hij hem onverdiend achtte aangevallen.

Niet minder lezenswaardig is het tweede gedeelte van dit werkje, zijnde eene Voorlezing, waarin de eer van JACOBA VAN BEIJEREN tegen de aantijgingen van BILDERDIJK verdedigd wordt. Men weet, dat BILDERDIJK, in het IVde Deel zijner *Gefchiedenis*, deze ongelukkige Vorftin, die tot nog toe een voorwerp van medelijden en beklag bij de nakomelingfchap geweest is, voorftelt als *eene wulpfche vrouw*, *van eene overmatige hitte van geftel*, met één woord (om de vuilfte en gemeenfte bijnamen niet op te halen) als *eene lichtekooi*, en daarbij (zoo als BILDERDIJK zich almede uitdrukt) als *eene flimme en doortrapte feeks*. De Hoogleeraar SIEGENBEEK toont in zijne Voorlezing zeer goed aan, dat deze Vorftin *in de Gefchiedenis* inderdaad zóó niet voorkomt; en dat geen enkel Gefchiedfchrijver heeft opgeteekend, dat zij immer van eenige ongeoorloofde verftandhouding met een' ander', buiten haren Echtgenoot, is *verdacht* gehouden. Het eenige, zegt hij, dat men van haar vermeld vindt, is, dat zij *vrolijk* van aard was: maar vrolijkheid en wulpschheid zijn toch verre van elkander onderfcheiden. Hij noemt daarom de befchuldiging van wulpschheid van aard ronduit *lastertaal*, daar zij op geenen enkelen historifchen grond gevestigd is.

Ziet daar den hoofdinhoud van dit gefchrift, 't welk wij echter alleen diegenen aanbevelen, die prijs ftellen op een bedaard en waarheidlievend onderzoek uit de *algemeen erkende* en *zuiverfte* bronnen der Gefchiedenis. De liefhebbers van fmaad- en fcheldwoorden, wonder-

ſpreuken, ſtoute en gewaagde gisſingen, en onbeſtemde overleveringen van *oude familiën*, zullen hier niets van hunne gading aantreffen.

Disquiſitio de DEMOSTHENEÆ Eloquentiæ Charactere, ſcripſit J. H. SCHOLTEN, *Theol. Cand.*, *Phil. Theor. Mag.*, *Litt. Hum. Doct.* Traj. ad Rhen. apud *R. Natan.* 1835. 8vo. maj. 181 pp.

Onder de groote handhavers der *Griekſche* letterkunde in ons Vaderland behoort zekerlijk de Hoogleeraar VAN HEUSDE, wiens uitnemende werken over de *Sokratisch-Platoniſche* Wijsbegeerte zoo in- als buitenslands den verdienden roem genieten. Hij heeft echter niet enkel door geſchriften, maar ook, en wel voornamelijk, door het vormen van uitſtekende leerlingen, omtrent de letteren duurzame verdienſten verworven. Van eenen derzelven is de voor ons liggende lettervrucht, van welke wij moeten bekennen, reeds door *Duitſche* letterkundige tijdſchriften, die dezelve met hoogen lof hebben vermeld, te zijn voorgekomen. Het onderwerp is eene beſchouwing van het eigenlijke karakter der welſprekendheid van DEMOSTHENES, een uitvloeiſel der *Sokratisch-Platoniſche* Wijsbegeerte. Men weet, dat de Hoogleeraar dit punt reeds in zijne *Initia* en in zijne *Sokratiſche School* had aangeraakt, en de bekwame leerling heeft daaruit zekerlijk aanleiding genomen, hetzelve nader te ontwikkelen. Dit is met groote kennis der taal en der zaak, met ſmaak en oordeel geſchied. De Heer SCHOLTEN doet zijnen leermeester wezenlijk eer aan. Wij zullen den loop der denkbeelden in deze Verhandeling, welke zich boven de masſa der *inaugurêle Disſertatiën* verre verheft, en als een geleerd geſchrift mag gelden, kortelijk uiteenzetten, en van eenige aanmerkingen doen verzeld gaan.

Na eene hartelijke opdragt aan den Vader des Schrijvers, Predikant te *Delft*, handelt de *inleiding* over de

oordeelvellingen der oude Schrijvers, ten aanzien van de eigenlijke *geaardheid* der welſprekendheid van DEMOSTHENES. Vooral heeft men de wegſlepende kracht bewonderd, waarin deze Redenaar alle anderen overtrof. De getuigenisſen van DIONYSIUS, QUINCTILIANUS, PLUTARCHUS, de door denzelven aangehaalde PANÆTIUS en THEOPOMPUS, en eindelijk CICERO, verklaren zich hieromtrent ſtellig. Uit laatstgemelden blijkt het nu, dat DEMOSTHENES een hoorder van PLATO geweest is: dit brengt den Heer SCHOLTEN op den weg, om den grond der echte, overredende welſprekendheid van DEMOSTHENES op te zoeken. Hij doet dit, door eenige kenſchetſende eigenſchappen van den Redenaar te vermelden, waarvan de voorſchriften en voorbeelden bij den Wijsgeer worden gevonden. 1. *Ongemeene eenvoudigheid.* De redevoeringen des *Atheenſchen* redenaars bieden hiervan zeer vele voorbeelden aan, waarvan wij niet zeggen kunnen, dat SCHOLTEN juist *hier* de gelukkigſten heeft gekozen. Zoo vinden wij er niet de minſte eenvoudigheid, maar wel de uitdrukking der verlegenheid in, wanneer DEMOSTHENES (zie hier, p. 21) in het regtsgeding *over het Gezantſchap*, waarin ÆSCHINES beſchuldigd was, niet dulden wil, dat deze hem op zijne beurt beſchuldige, maar hem den vorm der verdediging voorſchrijft; iets, hetwelk hij toch in de redevoering *voor de Kroon* in dienzelfden ÆSCHINES, die het te zijnen aanzien wil bewerkſtelligen, hoogelijk afkeurt. Wij zullen kortelijk de eenvoudigheid van DEMOSTHENES met de, op p. 172 aangehaalde, woorden van REINHARD vermelden: „ Hoe groot was mijne verbazing, in den „ meestberoemden Redenaar der Oudheid eenen man te „ vinden, die, om zijn doel te bereiken en de grootſte „ werkingen voort te brengen, nooit eene bloem der re„ dekunst, nooit een gezocht woord, nooit eene gemaakte „ treffende ſpreekwijze, allerminst poëtisch proza noodig „ heeft, die veeleer alles, wat hij heeft voor te dragen, „ met de natuurlijkſte uitdrukking zegt, die de zaak op de

„ meest juiste wijze aanduidt en haar op het treffendst „ voorſtelt." (Welk eene les voor vele Redenaars en Schrijvers in onze dagen!) Het is dus ook niet te verwonderen, dat DEMOSTHENES, de grootſte redenaar van allen, bijkans het minst figuren en beelden heeft. Hij heeft er zeer weinige; maar *die* hij heeft, zijn voortreffelijk, en grootendeels vergelijkingen, die door onzen Schrijver worden bijgebragt, en met gelijkſoortige beelden en uitdrukkingen uit PLATO vergeleken, welke gelijkvormigheid zekerlijk ſomtijds treffend is. Doch wanneer men de vraagswijze voordragt en de herhaling van de krachtigſte woorden ook tot de redekunſtige figuren rekent, dan heeft DEMOSTHENES zich daarvan zeer dikwijls bediend. Dit brengt ons tot eene andere eigenaardigheid des Redenaars, 2. *den vorm der zamenſpraak*, welke hij als 't ware met zijne hoorders houdt, en waarin hij het voorbeeld van PLATO blijkbaar heeft voor oogen gehad, die op deze wijze het ſchrift, meer dan gewoonlijk geſchiedt, tot een afdrukſel der ſpraak heeft gemaakt. De Schrijver heeft dit uitmuntend in voorbeelden aangetoond.

Hiermede loopt de eerſte Afdeeling, over den *uitwendigen vorm* der redevoeringen van DEMOSTHENES, af, en de Schrijver gaat tot derzelver *inwendige voortreffelijkheid* over. Het *oogmerk*, het *doel* van den Redenaar was altijd goed; het was *om zijner medeburgeren heil te bevorderen, en vloeide voort uit de reinſte vaderlandsliefde.* Deze toonde zich vooral in de ſtandvastige, onophoudelijke tegenwerking tegen PHILIPPUS en de latere *Macedoniſche* Vorſten. Wij erkennen gaarne, dat DEMOSTHENES innig van de goedheid zijner bedoelingen overtuigd was, en in zoo verre is alles, wat hier verder wordt voorgedragen, waarachtig en juist; maar de Schrijver komt ons voor te ſtellig te ſpreken, wanneer hij ook de ſtaatkunde van DEMOSTHENES voor de eenig *ware* en *goede* houdt. Immers men weet, dat er toen twee partijen in *Athene* waren, de *oorlogs-* en *vredespartij*, en allen, die tot de laatſte behoorden,

waren gewis geene verraders noch omgekochten. Wij zullen slechts twee mannen noemen, die als menschen even zoo veel achting verdienen als DEMOSTHENES, en hem als redenaars nabij kwamen: ISOKRATES en PHOCION. De laatste, van wien DEMOSTHENES zelf zeide: *Daar komt de bijl mijner redenen!* achtte het *Atheensche* volk niet meer geschikt voor eene worsteling zoo als die tegen PHILIPPUS, en heeft de ondervinding hem niet geregtvaardigd? de eerste wilde het onweder afwenden, door PHILIPPUS elders bezig te houden, en hem eenen oorlog aan het hoofd der *vereenigde Grieken*, als Generaal van het Bondgenootschap, tegen *Griekenlands* erfvijand, den Koning van *Perzië*, opdragen; iets, waarop hij, als afstammeling van HERCULES, zoo goed als de Koning van *Lacedemon*, zonder eenige schade voor de *Grieken*, aanspraak kon maken. Hoe geheel anders zou misschien de *Grieksche* Geschiedenis luiden, wanneer men dit had ingewilligd! Maar wij moeten erkennen, dat PHILIPPUS zelf dien raadslag van ISOKRATES niet ernstig behartigde. Hoe het zij, voor de staatkunde van DEMOSTHENES, van openbaren tegenstand tegen PHILIPPUS, was ook veel te zeggen, en zij was misschien de rondborstigste en edelste weg, dien de Staat kon inslaan, al waren dan ook onder de andersdenkenden niet zoo vele verraders, als hij (gelijk zoo vele driftige volksvrienden ook in lateren tijd) daarvoor hield. Deze aanmerkingen hielden wij bij het volgende voor noodzakelijk.

De Schrijver beschouwt nu namelijk achtervolgens de wijze, waarop DEMOSTHENES zijne landgenooten van verkeerde denkbeelden zocht te genezen. Deze waren van driederlei aard. Sommigen namelijk dachten, dat men PHILIPPUS geenen tegenstand kon bieden, en zulk een' magtigen vijand niet kon bestrijden; anderen, dat hij het nadeel van *Athene* niet zocht; van den anderen kant waren er ook zulken, die door ontijdige drift niet minder, dan de anderen door hunne lafhartigheid, het welzijn der Republiek in gevaar stelden. Tegen alle de-

zen waren de redenen van DEMOSTHENES gerigt: tegen de *eersten* onder anderen die beroemde plaats in de tweede (of veeleer *eerste*) *Olynthische* Redevoering, die zekerlijk in kracht en welsprekendheid naauwelijks haars gelijken heeft, en waarin hij inderdaad eenen lateren veroveraar schijnt af te malen; tegen de *tweeden* de Redevoering *over den Chersonnesus*, of veeleer *over* DIOPEITHES; (iets, waarin, wat ook onze Schrijver zeggen moge, het gedrag van den laatsten volgens alle denkbeelden van het regt der volken niet te verdedigen was; terwijl de vrees van DEMOSTHENES, dat PHILIPPUS niet alleen den ondergang der Demokratie, maar zelfs dien der stad begeerde, door 's mans gedrag na den slag bij *Chæronea* wel gelogenstraft is; en nogtans heeft de welsprekendheid van DEMOSTHENES iets wegslepends, dat echter hier minder onderrigt, dan op de hartstogten werkt.) Tegen de *derde* verkeerdheid, die der al te driftige oorlogsvrienden, was de Redevoering *voor den Vrede* bestemd, waarin de Redenaar, tegen zijne doorgaande gewoonte, de handhaving van den pasgeslotenen vrede aanprees. In dit alles, in deze *zuivering der ooren*, gelijk DEMOSTHENES zich uitdrukte, volgde hij PLATO of veeleer SOKRATES na, die ook de gemoederen zijner hoorders eerst van valsche denkbeelden trachtte te ontslaan, om hun daarna de *waarheid* te kunnen bijbrengen; en daarin overtrof ook, volgens onzen Schrijver, DEMOSTHENES den anders zoo welsprekenden PERIKLES, die meer dadelijk op de hartstogten, gelijk DEMOSTHENES op het verstand, werkte. (Wij merken echter aan, dat, wanneer dit *doorgaans* het geval geweest ware, DEMOSTHENES *dien* indruk niet op een zinnelijk volk zou hebben gemaakt, waarvan alle Schrijvers getuigen.) ÆSCHINES tracht zelfs door het opwekken van verkeerde hartstogten, door scherts en spot de hoorders te winnen; dit laatste — het zij tot zijne eere gezegd — het aanwenden der wapenen van het belagchelijke, viel genoegzaam nooit in den ernstigen Redenaar, waarover

wij handelen. Daarentegen was hij bij uitſtek vrijmoedig in het berispen zijner hoorders, niet alleen der redenaars van de andere partij, die veel invloeds hadden en die hij als *verraders* ten toon ſtelde, gelijk SOKRATES en PLATO de *Sophisten* als verleiders, maar ook der alvermogende volksvergadering, wier traagheid, wuftheid, zorgeloosheid en zucht voor vermaak hij onbewimpeld aanviel, daar zij het oorlogsfonds voor den Schouwburg beſteedde. (Dit laatſte verwijt was te verdienſtelijker, daar het op doodſtraf verboden was, die gelden tot derzelver oorſpronkelijke beſtemming terug te brengen.) Ook hierin volgde DEMOSTHENES de manier van PLATO, wiens *Apologie van* SOKRATES ook de grootſte vrijmoedigheid voor zijne regters ademt. Maar hoe kon nu het kitteloorige *Atheenſche* volk dit verdragen? Omdat het door daden overtuigd was van de hartelijke welwillendheid en liefde des Redenaars voor zijn volk en zijne geboorteſtad, die in alwat hij deed en ſprak haar welzijn bedoelde, ſchoon zij niet altijd zijnen raad volgde. Zoo was ook ALCIBIADES, blijkens het *Gastmaal* van PLATO, zoodanig met SOKRATES ingenomen, dat hij niet zonder hem leven kon, ſchoon verre van in alles zijne wijze lesſen te volgen.

Tot hiertoe zagen wij, hoe DEMOSTHENES de *waarheid* zonder menſchenvrees ten aanzien zijner hoorderen ſteeds op het oog had. Maar hij ſtelde zich ook het *eervolle*, het *zedelijk goede*, boven het enkel voordeelige, ten doel zijner raadgevingen; men ziet dit uit de Redevoering tegen LEPTINES, waarin hij de afſchaffing der wettige *Privilegiën* met alle kracht als onregtvaardig, hoezeer *financiëel* nuttig, beſtrijdt. (DEMOSTHENES was niet op de hoogte van onzen tijd. *Privilegiën!* Dit ſtrijdt immers tegen de gelijkheid! Hij was dus, in de lieve hedendaagſche beteekenis, een *Aristokraat*, hoezeer hij vreemd zou hebben opgezien, wanneer men hem dat verwijt had gedaan. Het voorſtel van ARISTOKRATES, om eenen vreemden gelukzoeker voor *onſchendbaar* te verklaren, en hem en zijnen gebieder

daardoor vrijheid tot alle misdaden te geven, bestreed hij met gelijken nadruk. De vrijheid der *Rhodiërs*, die, hoezeer tegen de *Atheners* opgestaan, thans door de Barbaren verdrukt werden, raadde hij, hun weder te verschaffen, geen kwaad met kwaad te vergelden, en omtrent verdrukte volken zóó te denken en te handelen, als zij zulks in een gelijk geval van anderen zouden wenschen. Een verheven staatkundig beginsel, mits het niet in de handen van *Revolutionairen* valle, want dan zou het een tweesnijdend zwaard worden! De Schrijver vindt hier het beginsel van PLATO weder, dat *Grieken* omtrent *Grieken* onderling den oorlog met menschelijkheid en verzoenlijkheid moeten voeren. Eindelijk verklaart DEMOSTHENES, in zijn meesterstuk, de Redevoering *voor de Kroon*, ronduit, dat, zelfs in gevalle *Athene* de nederlaag bij *Chæronea* had vooruitgezien, het, voor de eer van den Staat en de gedachtenis der Vaderen, niet zonder strijd voor PHILIPPUS had *kunnen* bukken, en hij niet anders had *mogen* raden. Overal plaatst hij dus zedelijke beginselen, ook in de staatkunde, op den voorgrond. Wij erkennen, dat de genoemde voorbeelden allergelukkigst gekozen zijn. Als tegenbeeld ter vergelijking wordt de bekende heerlijke plaats uit de *Apologie van* SOKRATES medegedeeld, waarin deze tot de *Heliëa*, even als PETRUS tot het *Sanhedrin*, zeide: *Men moet God meer gehoorzamen dan de menschen, en dus zal ik, al wildet gij mij het leven schenken op voorwaarde dat ik zou ophouden te leeren, mij daaraan niet onderwerpen!* — De *Atheensche* Redenaar zocht wijders het gevoel voor eer en schaamte bij het volk op te wekken door voorbeelden van hunne *tijdgenooten*, b. v. de *Olynthiërs*, van hunne *vijanden*, gelijk PHILIPPUS, in die beroemde plaats uit de *Kroon*, waarin hij door zucht van dien Koning naar roem *hun* eergevoel zoekt te wekken; en eindelijk van hunne *voorvaderen*, onder anderen in die onvergelijkelijke plaats uit hetzelfde meesterstuk, waarin hij de schimmen der weleer gesneuvelde helden tot getuigen roept van de noodzakelijkheid en regtvaardigheid van hunnen tegenstand te *Chæronea*, hoezeer die dan ook mislukt was: hier vond QUINCTILIANUS ook eene treffende overeenkomst met PLATO; de Heer SCHOLTEN ziet die in de *lijkrede* of den *Menexenus* van laatstgenoemden. De meesterlijke opwekking van dat eergevoel door PERIKLES in een ander geval wordt hier tegenovergesteld, en minder edel ge-

vonden, dan in het geval van DEMOSTHENES. Doch de gevallen dulden, naar het ons voorkomt, geene vergelijking.

Eindelijk doet de Schrijver opmerken, hoe DEMOSTHENES wel niet zeer dikwijls, maar toch steeds met waardigheid, hoogen ernst en in betrekking tot de zedelijkheid, van de Godheid gewaagt. Men heeft van hem die heerlijke spreuk in de (wel is waar door sommigen voor onecht gehoudene) eerste Redevoering tegen ARISTOGITON: „De schoonste, de „heiligste altaren der Geregtigheid, der Wettigheid en der „Schaamte, die de mensch bezit, vindt hij in zijne eigene „ziel en natuur." Elders spreekt hij van de Goden, als handhavers en verdedigers der regtvaardige zaak. Ook hierin zoekt onze Schrijver eene overeenkomst met die beroemde plaats van PLATO in het tiende Boek der *Wetten*, waarin de Wijsgeer zegt, „dat de deugdzame noch in armoede, „noch in ziekte, noch eenig ander kwaad, door God ver„laten is, maar dat hem of in leven of in sterven alle din„gen ten goede moeten uitloopen." Wij vinden hier veel meer gelijkvormigheids met die plaats van PAULUS, waarin hij zegt, dat *dengenen, die God liefhebben, alle dingen moeten medewerken ten goede*, dan met eenen Redenaar, die, om zijne burgers aan te moedigen, hunne zaak als regtvaardig en dus Gode gevallig, en den vijand als eenen eedbreker voorstelt; want dat kan iedereen doen, ook al is zijne zaak in den grond minder goed. Voorts wordt het godsdienstig gevoel van DEMOSTHENES als *Redenaar* ook met dat van een ander sieraad der *Sokratische* school, met XENOPHON als *Veldheer*, vergeleken, en eindelijk nog de uitwendige getuigenissen bijeengebragt, die voor de kennis van DEMOSTHENES aan PLATO en het van denzelven genoten onderwijs pleiten; waarop alles met eene korte *Narede* wordt besloten.

Wij hebben dit werk met uitstekend genoegen gelezen, niet alleen om de geleerdheid, maar ook om het warme gevoel voor waarheid en deugd des jeugdigen Schrijvers, daarin doorstralende. Naar ons denkbeeld is hier meer een *Ideaal* dan een *portret* voorgesteld; maar dat *Ideaal* zelve getuigt van eene schoone ziel, die het heeft kunnen ontwerpen. Mogt een DEMOSTHENES, zoo als hij hier voorgesteld wordt, en ook grootendeels was, het voorbeeld worden voor onze Redenaars, Staatslieden en Volksvertegenwoordigers, en mogten zij vrijmoedig, zonder menschenvrees, zonder op-

zigt op gunst, gemak, ambten of ridderorden, steeds het welzijn des volks, waarheid, deugd en billijkheid voor oogen houden!

Reis rondom de Wereld door de Zeeën van Indië en China, uitgevoerd met Z. M. Korvet van Oorlog la Favorite, gedurende de jaren 1830, 1831 *en* 1832, *onder bevel van den Fregats-kapitein* C. P. T. LAPLACE, *uitgegeven op last van den Vice-Admiraal Graaf* DE RIGNY, *Minister van Marine en Koloniën. Uit het Fransch vertaald. Deel I—IV. Met Titels, Vignetten, Kaart en Platen in steendruk. Te Zalt-bommel, bij* J. Noman en Zoon. 1834, 1835. *In gr. 8vo. Te zamen XXXVI en* 1199 *bl. f* 15 - 30.

Het oogmerk, waarmede de Fransche Oorlogskorvet *la Favorite*, onder bevel van den Kapitein-Luitenant LAPLACE, door het Gouvernement van KAREL X in het laatst van 1829 werd uitgezonden, om eene reis rondom de wereld te doen, is het best te kennen uit de *instructie*, aan den bevelhebber van dien bodem gegeven, bestaande in eenen brief van den Minister van Marine, *Baron* D'HAUSSEZ, (een' der met het vorige bewind gevallene staatslieden) en eene *Memorie van voorschriften*, beide aan het hoofd dezes werks geplaatst. Het hoofddoel der zending was, om den koophandel uit te breiden en door eene menigte van inlichtingen te dienen, zoo als b. v. het bepalen der *geographische* ligging van eenige punten, ten dienste der zeevaart; het inwinnen van inlichtingen omtrent alles, wat den handel aangaat, gelijk aangaande de plaatselijke bepalingen nopens het loodswezen; de voorwaarden van verschillenden aard, waarop men schepen en koopwaren, die uit *Frankrijk* of andere gedeelten van *Europa* komen, toelaat; welke handelsartikelen het gemakkelijkst en voordeeligst in iedere plaats kunnen worden binnengevoerd, en welke men wederkeerig kan uitvoeren; wanneer het het gunstigste jaargetijde is, om dezen ruilhandel te drijven, en alle dergelijke bijzonderheden.

Uit deze korte opgave ziet de lezer, dat Kapitein LA PLACE aan zijnen uitgestrekten last geheellijk voldoen kon; dat het verslag van zijne reis in allen deele kon beantwoorden aan het doel van zijn Gouvernement, en hij voor allen,

die bij de onderwerpen van zijn onderzoek een onmiddellijk belang hebben, een hoogst verdienstelijk werk doen met het uitgeven zijner reisbeschrijving, — en echter een boek schrijven, voor den duizendsten lezer niet belangrijk, en althans in geen opzigt der vertolking in eenige andere taal waardig. Maar de kundige Zeeman heeft meer gedaan. Hij kan eenigermate met ULYSSES gezegd worden, vele volken te hebben bezocht en hunne zeden nagespoord. Hij heeft het onderscheid gevoeld, dat er zijn moest tusschen een *Rapport* zijner verrigtingen aan zijne lastgevers, en een verhaal zijner reizen en ontmoetingen aan het publiek, waarin wel het eerste niet geheel werd voorbijgegaan, in zooverre het voor zijne landgenooten in het algemeen belangrijk kon geacht worden, maar dat toch over de door hem bezochte streken meer inhield, dan waartoe hij, krachtens zijnen last, gehouden was. Uit dit oogpunt hebben wij dan ook de thans voor ons liggende reisbeschrijving te beschouwen; en uit dit oogpunt hebben wij er vrede mede, dat eene reis, door eenen *Franschen* Zeekapitein, *op last van zijn Gouvernement, met die oogmerken, gedaan*, in een Nederduitsch gewaad verschijnt; offchoon wij toch den Vertaler zouden hebben aangeraden, liever een uittreksel, bevattende het algemeen, ook voor onze landgenooten, belangrijke uit LA PLACE's reis, te vervaardigen, waardoor het werk — en dit ware ook voor den Uitgever misschien beter geweest — minder omslagtig en kostbaar, maar daardoor tevens meer gelezen en gekocht zou zijn, daar het debiet, tot schade des laatsten, zich nu veelal tot Leesgezelschappen, waartoe het dan ook niet ongeschikt is, zal moeten bepalen. Doch dit laatste is in zooverre buiten ons.

Met de beoordeeling van dit werk is *Rec.* eenigzins verlegen. Hij had een breedvoerig verslag van het *eerste* Deel opgesteld, toen hem het *tweede* en *derde* te gelijk werden toegezonden; en pas was hij deze, met de pen in de hand, gaan lezen, of hij ontving het *vierde* Deel. Op dezelfde wijze nu voort te gaan, als hij begonnen was, gevoelde hij, dat ondoenlijk was, daar de *Redacteur* van dit Tijdschrift er reeds meermalen bij hem op heeft aangedrongen, kort te zijn, en zijne beoordeeling, zoo als hij aangevangen had ze ten papiere te brengen, over het viertal geene bladzijden, maar vellen druks zou beslaan.

Van den *inhoud* zal hij dus alleen zeggen, hetgeen in de

opfchriften der Hoofdftukken, vrij onvolledig echter, gevonden wordt, en ten aanzien van *zaken*, *vertaling*, *taal* en *ftijl* flechts uit de twee eerfte Deelen het een en ander aanvoeren, waarin zoo ongeveer tot het geheel kan worden befloten. Misfchien maken wij het noch Redacteur, noch Vertaler, noch Uitgever naar den zin. Wij kunnen het niet helpen. Effen is kwaad pasfen.

De *vijftien* Hoofdftukken hebben deze opfchriften: I. *Vertrek uit Frankrijk. Aankomst en verblijf te Gorée.* II. *Vertrek van Gorée. Overtogt naar Bourbon.* III. *Aankomst op Bourbon. Orkaan. Verblijf op Ile-de-France. Tegenwoordige ftaat van deze kolonie.* IV. *Terugkomst op Bourbon. Befchrijving dezer kolonie.* V. *Vertrek vau Bourbon. Ile-de-Sable. De Archipel der Scychellen. Aankomst op de kust van Indië.* VI. *Aankomst te Pondichery. Befchrijving van dit etablisfement. Vertrek. VII. Aankomst te Madras. Befchrijving van deze Engelfche bezitting. Aanmerkingen over de magt der Engelfchen in Indië. VIII. Vertrek van Madras. De korvet ftrandt. Mazulipatnam. IX. Vertrek van de kusten van Indië. De korvet zeilt de zeeëngten door. Malacca. Sincapore. Aankomst op de Philippijnfche eilanden. X. Manilla. Befchrijving van Leiçon. Eenige bijzonderheden nopens* [*de gefchiedenis*], *den regeringsvorm, de zeden en de kunstvlijt van de bewoners dezer plaats. XI. Algemeene opmerkingen omtrent China, deszelfs beftuur en betrekkingen met de Europeanen. XII. Befchrijving van Canton. Zeden en gebruiken van de inwoners dezer plaats. XIII. Macao. Befchrijving van dit Portugefche etablisfement. Vertrek naar Cochinchina. Aankomst in de baai van Turani.* XIV. *Befchrijving van Cochinchina. Zeden en gewoonten der bewoners van dit land. Algemeene opmerkingen over den handel van Frankrijk in deze gewesten.* XV. *Vertrek van Cochinchina en ontdekkingsreis in de golf van Tonkin. Terugreis naar Turon. Hydrographifche waarnemingen in de zee van China. Befchrijving van de Archipels Natunas en Anambas. Aankomst op Java.*

Ten aanzien der *zaken*, in deze reis befchreven, merken wij in het algemeen aan, dat, bij het vele belangrijke en opmerkenswaardige, een zekere toeleg niet te miskennen is, om het werk van eene aanmerkelijke uitgebreidheid te doen worden, waartoe dan ook niet zelden uitweidingen moeten dienen over min belangrijke bijzonderheden, onder welke wij

gedurig ftootten op de zoodanige, die wel met het doel der reis in een onmiddellijk verband ftonden, maar juist daardoor voor den *Nederlandfchen* lezer min belangrijk zijn. Zoo zijn b. v. de gefchiedkundige bijzonderheden over *Manilla*, offchoon niet onbelangrijk, echter al zeer langdradig. Zoo is ook aan politieke redeneringen, de liefhebberij der *Franfchen*, geen gebrek. Men leze flechts D. I, bladz. 66 volg. Aangenaam is echter deze breedvoerigheid weder op andere plaatfen, gelijk het in het *derde* Deel over *China* en de *Chinezen* gezegde; ook wanneer LA PLACE veel belangrijks, waars en ook voor onze natie behartigenswaardigs zegt van den overwegenden invloed der *Engelfchen* in de *Indifche* zeeën; zoo is mede zeer lezenswaardig, vooral om de beoordeeling, wat hij in het *tweede* Deel verhaalt van de verbranding eener *Indiaanfche* weduwe, en elders zegt van de ongelukkige *Paria's*; en inzonderheid hebben wij met genoegen gelezen de oordeelkundige aanmerkingen, D. I, bl. 214 volg., over de *casten*. Zelfs zouden wij, bij al de wijdloopigheid, die een algemeen gebrek is van het gansche werk, op fommige andere plaatfen nog wel wat meerder wenfchen, waarvan wij alleen, D. II, bl. 220, de vervaardiging der beroemde *Manilla-cigaren* noemen, waarvan LA PLACE zich met weinige regelen afmaakt. Gaarne zouden wij voor dergelijke merkwaardige bijzonderheden eene menigte van zinfneden misfen, al ware het alleen dat — zeker overdreven — klagen over de knevelarij der *Hollanders*, (waarom niet liever *Nederlanders* vertaald?) D. II, bl. 134. Trouwens aan het bittere fchrijven over onze natie, bij onze naburen zoo algemeen, ontbreekt het hier vooral niet; en het weinige, dat tot onzen lof gezegd wordt, D. I, bl. 166, kan toch niet opwegen tegen die veelvuldige fchimpredenen, welke het ons onbegrijpelijk is, niet door den Vertaler, vol verontwaardiging, te zien overgeflagen, of ten minfte wederlegd. De *Franfchen! Bone Deus!* Zij mogen wel zwijgen! Men leze eens, D. I, bl. 142: „Rondom zagen wij „eenige overblijffelen van woningen en putten, zonder twij„fel door de equipage van het fluitfchip *l'Utile* gemaakt, „die in 1767 *Ile-de-Sable* ontdekte en des nachts verdwaal„de. Dit vaartuig had tachtig zwarte flaven aan boord: „zij werden aan hun noodlot (lot) overgelaten door de „blanken, die met kano's de kust van *Madagascar* wisten „te bereiken, naar welke een goede wind hen gelukkig deed

„ heendrijven. Deze bank, welker bestaan niets te kennen „ geeft, en waarvan de ligging, om zoo te spreken, nog „ onbekend was, joeg den zeelieden zulk een schrik aan, „ dat gedurende vijftien jaren geen zeeman dezelve dorst op- „ sporen, om de ongelukkige zwarten ter hulp te snellen: „ eindelijk gelukte het den onverschrokken Kapitein FRO- „ MELIN, die over de koninklijke korvet *la Diligente* het „ bevel voerde, na vele gevaren te hebben doorgestaan, de „ bank te ontdekken. Zij was bijna verlaten: vijf vrouwen „ slechts waren, niettegenstaande de verschrikkelijke ellende „ en gebrek, welke hare ongelukkige medgezellen had weg- „ gemaaid, gespaard gebleven. Zij hadden, op dit verlaten „ oord, zich met schelpdieren gevoed, die de golven aan- „ spoelden, en met schildpadden, die een gelukkig toeval op „ den oever bragt: gaten, in het zand gegraven, verschaften „ een brak water. Deze ongelukkige menschen waren ge- „ heel en al in eenen staat van dierlijkheid vervallen." Zóó zou toch geen *Nederlander*, al waren er nog zoo vele gevaren mede gemoeid, menschen aan hun lot hebben overgelaten. En dan noemt men zich nog de beschaafdste natie der wereld! Wat kan de nationale hoogmoed niet doen! Nu, die komt hier dan ook zoo tamelijk doorkijken. — Hetgeen de reiziger, D. II, bl. 30, zegt aangaande den gezelligen omgang te *Madras*, inzonderheid voor vrouwen, zal door den luchtigen *Franschman* denkelijk wel wat overdreven zijn. Trouwens, wanneer hij over de vrouwen praat, en inzonderheid over haar „ verleidelijk schoon," — eene bij hem zeer geliefkoosde uitdrukking, — dan is hij regt op zijn stokpaardje. Een staaltje van de onbaatzuchtigheid der *Engelschen* vonden wij D. I, bl. 97, waar LAPLACE verhaalt, dat een Hollandsch fregat, hetwelk zijne masten verloren had, voor één' enkelen mast — maar men maakte van den nood gebruik — moest betalen fr. 150,000; zegge: *honderdvijftigduizend franken!*

Veel van hetgeen wij aanmerkten had door den Vertaler kunnen en moeten verholpen zijn. Bovendien heeft hij zich schuldig gemaakt aan verscheidene fouten, van welke wij enkele moeten aanwijzen. Bekend is het, dat de *Franschen*, zoo in spreken, als in schrijven, alles overdrijven. Waar wij spreken van grooten honger, doen zij het van *mourir de faim;* waar ons iets spijt, zijn zij *en désespoir*. Maar een oordeelkundig Vertaler moet dit niet *letterlijk* overzetten; hij

moet den aard der talen, *uit* en *in* welke hij vertaalt, in het oog houden. De onze heeft dit niet overal gedaan; b. v. D. I, bl. 77: „ Mijne ziel, door zorg verbrijzeld." D. I, bl. 90, lezen wij van „ een gevoel van afgrijzen (!) op „ het gezigt van den waterval op *Ile-de-France*." Hiertoe behoort ook eenigzins de ſnelle afwisſeling tusſchen den verleden' en tegenwoordigen tijd in het verhalen, b. v. D. II, bl. 162, 163 en elders. Ook wordt de vertaling ontſierd door verſcheidene *Gallicismen*. Zoo ſtaat D. I, bl. 151: „ deze reis is eene mijl lang en *onderworpen aan eb en vloed*" (zeker *ſoumis à ſlux et reflux*, hetgeen beteekent: *afhankelijk van eb en vloed*). Zoo leest men D. II, bl. 68: „ toen „ eene bijzondere ſoort van weefgetouwen, om het katoen „ te bereiden, in *Engeland* werd uitgevonden, en den kooplieden van deze natie *toeſtond* (*permit*, *gelegenheid gaf*, „ *in ſtaat ſtelde*), om met de *Tanaonzeka* in het ſtrijdperk „ te treden," (liever *te wedijveren*.) Zoo vindt men *Mr.* (*Monſieur*) voor *de Heer*; *vrouwtje* van een' buffel, (*femelle*, *wijfje*.) D. II, bl. 59; heerlijkſte *gezigtspunten*, (*points de vue*, *gezigten*) D. II, bl. 236; *zich*, voor *elkander*, komt ook dikwijls voor, even als *masten* voor *ſtengen*, zeker door verkeerde vertaling. Onnaauwkeurig, of geſteld, of overgezet, is het volgende: „ Het heeft mij toegeſchenen, dat de *Tagaalſche* gezinnen uit niet zeer vele leden „ beſtonden, en men er weinig kinderen vond: men moet dit „ zeker toeſchrijven aan de kinderziekte, en andere kwalen, „ die er velen naar het graf ſlepen; want de vrouwen op „ *Leiçon* worden door de mannen zeer goed behandeld, en „ oefenen zelfs, zoo men zegt, in de lagere klasſen, eenen „ grooten invloed op dezelve uit." D. II, bl. 204.

Ook de *taal* had hier en daar nog wel eenige beſchaving noodig gehad. *Zelfs* wordt meermalen verward met *zelf* en *zelve*, zoo als D. II, bl. 232; *ſpijt* wordt, D. I, bl. 72, mannelijk gebruikt; *inname* ſtaat, D. II, bl. 175, voor *inneming*; *hem* voor *zich*, D. II, bl. 105 r. 2; *phyſieke*, D. I, bl. 92; *buitenlands* voor *buitenlandsch*, D. I, bl. 96; wij zouden *ons* wederzien, voor *elkander*, (eigenlijk een *Gallicismus: nous nous*) D. I, bl. 149; *vergiftigd*, voor *vergiftig*, D. I. bl. 153; en *zij*, die niets bezitten, voor: en *hen*, D. I, bl. 116; *zijlen* voor *zeilen*, D. I, bl. 180, enz. enz.

De uitvoering is goed. Drukfouten hebben wij weinige

aangetroffen. De hinderlijkste zijn: 34°, 8' *Noorderbreedte*, moet zijn *Zuiderbreedte*, D. I., bl. 43; ten *westen* van *de Kaap de Goede Hoop*, moet zijn ten *oosten*, D. II, bl. 22. De Kaart en Platen zijn uitmuntend, en doen der steendrukkerije van den Heer BACKER eere aan.

Van ongevalligen *stijl* zouden wij nog onderscheidene proeven kunnen mededeelen; doch wij zijn reeds al te breed geworden.

Den Uitgever van dit kostbaar werk wenschen wij een goed vertier; want niettegenstaande de leemten, die wij ons verpligt achtten er in aan te wijzen, is het inderdaad in vele opzigten een zeer belangrijk werk, en het zou ons spijten, indien een degelijk werk minder aanmoediging vond, dan de menigte der pakhuizen van oppervlakkigheid, die — voor weinige centen onder allerlei vorm uitgestald — ook hoe langer zoo meer in ons vaderland voortgaan den *soliden* boekhandel te ondermijnen. En dit zal dàn geschieden, wanneer geen Uitgever het meer zal kunnen wagen, een werk van grooteren omvang, en daardoor van meerdere kosten, inzonderheid met zulke heerlijke steendrukplaten, als deze zijn, in het licht te zenden.

Diatribe in GUILIELMI LUDOVICI NASSAVII vitam, ingenium, merita. Scripsit J. A. C. VAN HEUSDE, Litt. Hum. Cand. et Jur. Stud. Traj. ad Rhen. apud *J. Altheer*. 1835. oct. maj. XVI et 288 pag. *f* 3-75.

Deze Verhandeling is de beantwoording van eene Prijsvraag, door de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte te *Leiden* uitgeschreven, waarin gevraagd werd eene beschrijving van *het leven en de daden van* WILLEM LODEWIJK, *den eersten Stadhouder of Gouverneur van Friesland en Groningen uit het Huis van Nassau*, *benevens eene beoordeeling van deszelfs karakter en verdiensten bij den Nederlandschen Staat*. Hierop was, in den jare 1834, geen gouden eerpenning toegewezen, maar een loffelijk getuigschrift gegeven aan den *Utrechtschen* Student in de Regten, J. A. C. VAN HEUSDE, wiens Verhandeling nu het licht ziet. — Vooraf gaat een Brief van zijnen Vader, den beroemden Hoogleeraar VAN HEUSDE, die hem daarin niet slechts met de behaalde eer gelukwenscht,

maar hem ook aanspoort, om dit zijn werk, met gebruik van de daarop gemaakte aanmerkingen, verder te volmaken, te beschaven, en dan uit te geven; (*) niet om daarmede nog zekeren meerderen roem te bejagen, maar om misschien andere jonge lieden tot vlijtige beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis aan te sporen, en zelfs om Mannen, die in dit vak zeer bedreven zijn, tot mededeeling van de vruchten huns arbeids op te wekken; waartoe vooral aanmoedigen moet, dat de tegenwoordige tijd tot zulk eene bearbeiding der Geschiedenis onzes Vaderlands uitnemend geschikt is, door het wijken van de vorige partijzucht, door de wijsgeerige beoefening der Geschiedenis in het algemeen, en door de herleving van Vaderland en Vaderlandsliefde, waarvan de jongste tijden zoo heerlijke bewijzen hebben opgeleverd, dat jonge lieden zich door dit een en ander ten sterkste moeten opgewekt gevoelen, om het heil en den roem van hun Vaderland met al hunne magt te bevorderen. Dat dit alles in eenen schoonen stijl geschreven is, behoeft Referent voor de kenners der werken van Prof. VAN HEUSDE wel niet te verzekeren; maar hij werd onder het lezen weggesleept, om den hoofdzakelijken inhoud van dezen Brief wat breeder mede te deelen, opdat hij daardoor anderen, en bijzonder jonge lieden, tot deszelfs lezing mogt uitlokken, en hun denzelfden vaderlandschen zin inboezemen.

Wat nu de Verhandeling van den jongen VAN HEUSDE aangaat, nadat zij niet alleen de loffelijke getuigenis van de Akademische Beoordeelaars verkregen heeft, maar ook, na herziening, onder het oog van den ter beoordeeling niet minder wel bevoegden Vader in het licht gekomen is, zou het wel bijna overtollig kunnen schijnen, iets tot haren lof te zeggen: wij mogen er nogtans gerust bijvoegen, dat zij die eer bijzonder waardig is, en zoo naar stijl, als naar behandeling van zaken, met genoegen zal gelezen worden, mits men in aanmerking neme, dat men het werk niet van den Hoogleeraar, maar van den Student VAN HEUSDE voor zich heeft.

(*) Men zou misschien kunnen vragen, of het beleefd en nederig is, dat een Student hetgene, dat zijne Akademische Beoordeelaars voor de volle bekrooning niet voldoende geacht hebben, zelf uitgeeft; maar er schijnt in dit geval eenig medeweten en medewerken van dezelve plaats gehad te hebben.

Na, in eene toefpraak aan de Faculteit, de voornaamfte bronnen, waaruit hij zijne befchrijving geput heeft, opgegeven, en in eene inleiding den lof der Voorvaderen, bijzonder van WILLEM I en MAURITS, (*) kortelijk vermeld te hebben, fplitst VAN HEUSDE zijne Verhandeling, naar de vraag, natuurlijk in drie deelen: I. het leven en de daden, II. het karakter, III. de verdienften van WILLEM LODEWIJK *van Nasfau*, ten opzigte van den Staat der vereenigde *Nederlanden*. — Het *eerfte* en verre het grootfte deel heeft hij wederom gepast in drie tijdvakken verdeeld: 1. 's Mans kindschheid en jongelingsjaren, van 1560—1585; 2. deszelfs bedrijven, als Stadhouder van *Friesland*, van 1585—1594; 3. deszelfs bedrijven, nadat hij tevens tot Stadhouder van *Groningen* en *Drenthe* aangefteld was, tot aan zijnen dood, van 1594—1620. In opgave van verdere bijzonderheden kunnen wij hem hier niet volgen. — Over het geheel is dit gedeelte der Verhandeling Rec. wèl bewerkt en vrij volledig voorgekomen. Misfchien had „ de bijzondere „ waakzaamheid en gematigdheid van WILLEM LODEWIJK, „ waardoor de oneenigheden in *Friesland* gelukkig bijgelegd „ zijn," zoo als p. 114 met een enkel woord gezegd wordt, wat breedere vermelding verdiend; zoo ook het verrigte in de zaak der *Leeuwardenfche* onlusten, p. 137, en nog een of twee andere punten, waarover ftraks nader.

Ter goede voorftelling van het karakter en de zeden van WILLEM LODEWIJK, in het *tweede* deel, geeft VAN HEUSDE deze orde op, dat hij *vooreerst* deszelfs vaderlandsliefde uit de uitvoering van oorlogszaken, en *ten andere* deszelfs regtvaardigheid uit de befturing der hem toevertrouwde Provinciën zal aantoonen; waarna *ten derde* nog volgt een overzigt van deszelfs godsvrucht en overige deugden. Daar de twee eerstgenoemde toch ook onder de deugden zullen moeten gerangfchikt worden, had de manier van behandeling hier eenigzins anders kunnen zijn; doch dit nu

(*) In den lof van MAURITS, p. 6: „ *Talem profecto* „ MAURITIUS *fe probavit, qui Patri* GUILIELMO *ceteris virtutibus par, fupere, vit eum fortitudinis laude mentisque alacritate*", zou Rec. hem het eerfte gedeelte niet onbepaald toegeven, maar, het *fuum cuique* eerbiedigende, de deugden van MAURITS niet zoo hoog aanflaan, als die van WILLEM I.

daargelaten: ten opzigte van het *eerste* punt merkt hij wel te regt aan, dat, om deszelfs krijgsbedrijven wèl te beoordeelen, krijgskunde zou noodig zijn, hetwelk hier niet gevorderd kan worden; maar hij had nogtans uit het te voren verhaalde het een en ander kunnen aanvoeren, waaruit des Graven vaderlandsliefde bijzonder gebleken is: wat hij nu aanvoert, een paar ſtalen uit deszelfs redevoeringen tot de Staten, ſchijnt meer tot deszelfs wijs beleid en ſcherpzinnigheid (*ingenii acumen*, zoo als VAN HEUSDE zelf het noemt, p. 145) te behooren. — Voor het *tweede* punt brengt hij eenige proeven van deszelfs regtvaardig beſtuur en ſtaatsbeleid bij, waartoe men echter de geſchiedenis van deszelfs oneenigheid met ROORDA liever niet betrekken zou, die nu vrij breed verhaald wordt, zonder nogtans de gebreken van zijnen Held hierin geheel te verontſchuldigen, hetwelk ook naar billijkheid waarlijk niet geſchieden kan. — Bij het *derde* punt handelt hij onder anderen over de gematigdheid van Graaf WILLEM in zijne vriendſchappelijke betrekking met Prins MAURITS, bijzonder in de zaak van OLDENBARNEVELD, waarin de Schrijver met regt de handelwijze van den Graaf prijst, die zijnen Neef tot zachte maatregelen, hoewel vruchteloos, trachtte te raden; raad echter, die, blijkens den brief van WILLEM aan MAURITS, achteraan medegedeeld, meer uit politiek, dan uit toegenegenheid voor de zaak van OLDENBARNEVELD, ons ſchijnt voortgekomen te zijn.

In het *derde* deel der Verhandeling houdt VAN HEUSDE deze goede orde, dat hij des Graven verdienſten voorſtelt ten opzigte 1. der politieke en kerkelijke, 2. der krijgskundige zaken, en 3. der kunſten en wetenſchappen. — Moeijelijk was het voorzeker, hier niet in herhalingen te vallen van hetgene, dat reeds te voren verhaald was; maar nogtans eene daaruit opgemaakte recapitulatie en ſlotſom, waaruit 's Mans verdienſten duidelijk blijken konden, ware niet onmogelijk geweest. — Ten aanzien der politieke zaken vinden wij hier weinig, behalve het verhaal van eene nog niet vermelde daadzaak uit WILLEM's beſtuur der Provincie *Friesland*. Was er hier misſchien ook iets meer te zeggen geweest over de hulp, die hij aan MAURITS bewezen heeft in het beleid van ſtaatszaken, en bijzonder gedurende die tien maanden, dat hij zich bij hem in *Holland* opgehouden heeft, waarvan te voren, p. 138, ſlechts met een enkel woord gerept was, en dat hier, p. 200, ook maar even aangeroerd wordt? 's Mans be-

moeijingen daarentegen met de kerkelijke zaken, bijzonder ter gunste van de Contraremonstranten, en in den geest van BOGERMAN, die alles bij hem gold, waarvan te voren, p. 135, 136, slechts even gesproken was, worden hier een weinig breeder, hoewel misschien niet volledig genoeg ontwikkeld, waarin de Schrijver de zwakke zijde van zijnen Held, offchoon hem zoo veel mogelijk sparende, niet geheel wil verbergen. — Over deszelfs krijgskundige verdiensten, op grond van het vorige, wordt hier insgelijks niets gevonden; maar wat hij gedaan heeft tot het bestuderen en in praktijk brengen der Taktiek, inzonderheid volgens de schriften der Ouden, wordt hier kort, maar goed in het licht gesteld. — Van deszelfs zucht voor kunsten en wetenschappen wordt ook het een en ander, vooral de omgang, welken hij met Geleerden zocht, ten bewijze aangevoerd, en voornamelijk melding gemaakt van zijne oprigting eener Hoogeschool te *Franeker:* van die te *Groningen* schijnt de Schrijver hem ook voor den Medestichter te houden; doch waarvoor de aangevoerde bewijzen Rec. vrij zwak en twijfelachtig schijnen, daar zij meest in algemeene en onbepaalde bewoordingen van lofredenaars vervat zijn. — Met eenige loffelijke getuigenissen van buitenlanders omtrent hem, (die van land- en tijdgenooten na deszelfs dood leveren weinig op) en met eene korte vergelijking van hem, die naast MAURITS, met deszelfs Oom LODEWIJK, die naast WILLEM I stond, eindigt het geheele stuk: en gelijk de Schrijver hetzelve, in de noten, steeds met aanwijzing van zijne bronnen vergezeld heeft, zoo laat hij er achter nog eenige, mede van elders overgenomene, (behalve twee onuitgegevene) brieven en andere stukken ter opheldering volgen.

Rec. meent genoeg gezegd te hebben, om te bewijzen, dat hij gaarne zijn zegel hecht aan het loffelijk Akademisch getuigschrift, den Student VAN HEUSDE verleend; en dat, al is dan ook alles in dit stuk niet even volledig en grondig behandeld, hetzelve der uitgave, die ook typographisch wèl uitgevoerd en met een afbeeldsel en *fac-simile* van den Held versierd is, geenszins onwaardig geacht mag worden, en alzoo strekken moge ter aanmoediging des Schrijvers, en ter opwekking ook van anderen, om onze Vaderlandsche Geschiedenis grondig en onpartijdig te beoefenen en voor het Publiek te bearbeiden.

Inleiding tot de Wetenschap van het Europesche Volkenregt. Een nagelaten Werk van Prof. G. DE WAL; *uitgegeven door* C. STAR NUMAN, *Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid aan de Groninger Hoogeschool, enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo.* 304 *bl.* ƒ 2-80.

Verhaal van eene met list overlegde, en toch, gelijk gebleken is, zeer ligt uitvoerbare ontduiking van den duidelijken geest eens artikels van het Burgerlijk Wetboek, onder den schijn zelven van aan de letter der wet te voldoen; op zijne verantwoordelijkheid voor de waarheid der daadzaken, ter kennisse van het publiek gebragt door G: RAMAKERS. *Te Breda, bij* Broese en Comp. 1835. *In gr. 8vo.* 67 *bl.* ƒ :-60.

Het nagelaten werk van Prof. GABINUS DE WAL, behelzende eene *Inleiding tot de Wetenschap van het Europesche Volkenregt*, verdiende wel volkomen de uitgaaf, waartoe de Hoogleeraar NUMAN besloten heeft. Ook dáár, waar men eenigzins anders over deze of gene onderwerpen, ja zelfs over de grondbeginselen, waarvan uitgegaan wordt, denken mogt, hetgeen in zulk eene grootendeels wijsgeerige wetenschap al ligt kan geschieden; ook dáár moet men de kracht van redekaveling, de helderheid van inzigt en het veelomvattende der kennis van wijlen den hooggeleerden Schrijver bewonderen. Men zal dus altijd, deels tot stellige leering, deels tot opscherping van eigen oordeel en nadere toetsing van eigene begrippen, dit werk met vrucht bestuderen. Wij wenschen het derhalve eene plaats in alle regtsgeleerde boekverzamelingen.

Meer betrekkelijk tot de dagelijksche beoefening van het Regt, en wel tot die van het Burgerlijke Regt in het bijzonder, doch der aandacht van regtsgeleerden en vooral van wetgevende vergaderingen niet onwaardig, is het *Verhaal* van den Heer G. RAMAKERS. Zeker heeft men, zoo de medegedeelde daadzaken waarheid zijn, (iets, waaraan bijna niet kan worden getwijfeld) de bepalingen van Art. 395 van het Burg. Wetboek, door gehoorzaamheid aan de letter der wet, listig weten te ontduiken; doch die gehoorzaamheid is

flechts *fchijnbaar*. Er is in waarheid aan het voorgefchrevene bij dat artikel *niet* voldaan. Het verwondert ons wel, dat de Heer RAMAKERS geen gelukkiger gevolg op zijne pogingen gehad heeft; doch dit ligt grootendeels buiten de fchuld der zoodanigen, waar hij zich toe gewend had. De Minister van Justitie, b. v., kan op eigen gezag niet verklaren, dat deze of gene vergadering, onder voorzitting van eenig Vrederegter en onder den titel van familieraad, met uiterlijke inachtneming der formen gehouden, geen ware familieraad is; noch ook, dat de Vrederegter, omdat het wettig domicilie van eene minderjarige elders te zoeken was, als *incompetent* moet worden befchouwd. Het is dus te bejammeren, dat de Schrijver van het Verhaal niet begonnen is met datgene, waar hij thans meê zal eindigen, namelijk met het doen houden van den *competenten* familieraad; terwijl wij hopen, dat *die* familieraad de hertrouwde moeder alsdan in de voogdij *niet* zal handhaven, uit hoofde van opzettelijk pligtverzuim, ten nadeele der wees, en onder fchijn van getrouwe naleving der wet. Doch waarom liet de toeziende voogd, de Schrijver van dit werkje, *in den beginne* de moeder handelen, gelijk bl. 10 vermeld ftaat? Alle loskomende gelden had men dadelijk op het Grootboek moeten brengen.

Grondbeginfelen der Natuurkundige Wetenfchappen. (In één Boekdeel, met 33 *Platen.) IIIde Aflevering. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1835. *In gr.* 8*vo.* 48 *bl. f* :-81.

De Mensch, zoo als hij voorkomt op den bekenden Aardbol, befchreven door M. STUART, *afgebeeld door* J. KUYPER. *Ifte Deel. Tweede verbeterde Druk. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1835. *In gr.* 8*vo.* 161 *bl. f* 3-:

De derde aflevering van bovenftaande *Grondbeginfelen* is niet alleen weder belangrijk en leerzaam van inhoud, maar men heeft aan de vertaling van dat oorfpronkelijk Franfche werk van den Hoogleeraar DUMÉRIL ook meerdere oplettendheid en naauwkeurigheid befteed, en zich op meerdere zuiverheid van taal bevlijtigd. In die opzigten worden de beide vorige afleveringen door deze derde verre overtroffen, en op den omflag wordt beloofd, dat zulks in het vervolg zoo blijven

zal, doch dat nu de uitgaaf minder ſpoedig zal worden voortgezet. Daar de inhoud te belangrijk is, dan dat overhaasting de waarde van zulk een voortreffelijk boek zou mogen verminderen, berusten wij gaarne in die onmisbare vertraging.

Met uitnemend genoegen en niet zonder nut heeft Referent ook het eerſte deel, naar den tweeden verbeterden druk, van het andere hier aangekondigde werk gelezen. Op ſommige platen zou welligt het eene en andere kunnen worden aangemerkt; maar wie zal den tekst niet ten uiterſte voldaan uit de hand leggen, al ware het, dat hij hier of daar van den Schrijver in meening mogt verſchillen? Niet ongelukkig is onder anderen het betoog van de volſtrekte eenheid des menſchengeſlachts, niettegenſtaande de verſcheidenheid der ſoorten, die tegenwoordig worden waargenomen; en de Schrijver bewijst voor ieder' onpartijdige, op natuurkundige gronden, de mogelijkheid; op die natuurkundige gronden, met geſchiedkundige berigten vergeleken, de waarſchijnlijkheid; en voor zoodanigen, die het gezag des Bijbels in dezen erkennen, de zekerheid der afſtamming aller menſchen van een enkel paar. Het werk begint, gelijk men weet, met de *Zuidzee-Eilanders*. In volgende deelen zullen voorkomen de *Auſtraliërs*, de *Amerikanen*, de *Afrikanen*, de *Aziaten*, en eindelijk de *Europeërs*, ten einde alzoo bij opklimming over te gaan van den mensch, zoo als hij door zijnen oorſpronkelijken aanleg is, tot den mensch, zoo als hij door beſchaving worden kan. Wij verlangen naar de voortzetting van de tweede uitgave van dit oorſpronkelijk Nederlandſche werk, hopende, dat men zich meer en meer zal bevlijtigen op naarſtig gebruik van latere berigten, dan die bij de eerſte konden worden geraadpleegd, en dat men verder ſteeds ſtreven zal, om die hoogte te bereiken, waartoe thans de natuurkundige wetenſchappen gevorderd zijn.

Vrouwelijk Schoon. Door Mr. H. A. SPANDAW. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo.* 27 *bl. f* :-40.

Het ſchenkt verademing voor den geest, wanneer men de niet altijd zuivere toonen van den jeugdigen kunſtenaar hoort vervangen door het keurig ſnarenſpel van den geoefen-

den meester in de kunst. Die meester was voor ons de voortreffelijke SPANDAW, wiens dichtſtukje wij ter hand namen, na zeker dichtbundeltje doorlezen te hebben, waarvan wij in een volgend No. hopen verſlag te doen. Na eene proza-inleiding tot verdediging van het voordragen zijns onderwerps in het Genootſchap ter bevordering der Natuurkundige Wetenſchappen te *Groningen*, grijpt de Dichter de lier, en zijn eerſte greep is die van eenen door kunst en jaren volmaakten Zanger. Men hoore:

Wie dartelt ginds in feestgewaad
  Den heuvel op en neder,
Zoo friſch gelijk de dageraad,
  Als Cynthia zoo teeder,
En ſchoon als Paphos rijksvorstin?
Zij heeft een groefjen in de kin,
En, lacht ze, kuiltjes in de wangen;
  Een' blanken hals, met golvend haar:
Zij leeft reeds in der dichtren zangen,
  En telt maar even achttien jaar.

Haar tooi is landelijke trant:
  De kleur als 't groen boschaadje;
Van koralijn de halskarkant;
  Het hoedjen met pluimaadje,
En ſtrikjes naar den ſmaak er bij;
Haar keurs, van glinſtrend-witte zij',
Met roode ſnoeren toegeregen,
  Bedekt wel veel voor 't glurend oog;
Maar ſomtijds bloost ze en raakt verlegen, enz.

Dit is keurig ſchilderen met de taal, weelderigheid met kieschheid vereenigd; en, na dat beeld uitgewerkt en daarvoor onze levendigſte belangſtelling gewekt te hebben, ſtelt hij tegen het zinnelijke ſchoon het zedelijke ſchoon der vrouw over:

Dat hooger ſchoon, van heilgen gloed,
  Waar Plato reeds van droomde.....
Dat naauw verwant is met den hemel,
  En uit den hemel neêrgedaald;......
Welks beeld voltooid aanwezig was
  In de edle borst van Phidias,

Als hij den dooden fteen bezielde,
Waaruit een God te voorfchijn trad,
Voor wien de ftervling nederknielde,
En in den God het fchoone aanbad.

En het gevolg is en kan niet anders zijn, dan dat wij de reinheid van ziel verre boven allen fchijn der zinnen ftellen, en dat geene gevoelige vrouw niet met geheel haar hart de toepasfing van den keurigen Dichter toejuicht en daarmede volkomen inftemt. Dit heet beheerfchen van het gemoed door de taal, zich den geest der Ouden ten nutte maken, en dien geest verheffen, veredelen, door Christelijke zedekunde en hemelfche liefde! Dit voert den Dichter op vleugelen der poëzij tot de onfterfelijkheid; want zijne zangen worden genoten, het geheugen, onwillekeurig zelfs, ingeprent, bij gepaste gelegenheid herhaald, omdat ze treffen, roeren, en hoorder of lezer tot medegevoel opvoeren, ja onwederftandelijk wegflepen! Ook wij, Lezers! leggen getroffen de pen neder, en raden u aan, voor weinig geld veel genot te koopen, door u dit dichtftuk eigen te maken, waarvan wij al de fchoonheden bij lange na niet hebben vermeld.

Licht en bruin in het huifelijk Leven der Schotten. Uit het Engelsch. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo.* 360 *bl. f* 3 - 30.

In negentien korte Verhalen worden ons, in dit leerzaam en onderhoudend boek, doorgaans edele, of zwakke maar niet bedorvene menfchen, in onderfcheidene ftanden en betrekkingen des levens, afgefchilderd. Een echt liefderijke, zuiver Evangelifche toon ligt over het geheel verfpreid; de wijze van voorftelling bezit eene treffende natuurlijkheid en eenvoudigheid; fommige dezer tafereelen, vooral het veertiende, *de Familiedag* getiteld, herinneren aan GOLDSMITH's naïven verhaaltrant; terwijl bijna alle ons doen denken aan de beste van STILLING's zoo geliefde Verhalen, daar zij, even als deze, het vertrouwen op de zorg der Voorzienigheid verfterken, maar zonder, gelijk daar foms het geval is, tot dweeperij over te hellen. Wel fpelen ziekte en dood in dit boek bij herhaling eene rol; maar de fombere gewaarwordingen, daardoor bij den lezer opgewekt, worden bijna al-

tijd verzacht, door hem op den troost te wijzen, die den Christen in lijden en fterven fchraagt. Alleen het vijfde Verhaal, *het ondergaan en opgaan der Zon*, is wel aandoenlijk, maar zonder veel leering. *De Hutbewoners van Mofs-fide*, *de Predikants-weduwe*, *de Tweelingbroeders* en andere zullen, ook om het fchilderachtige der voorftelling, met genoegen gelezen worden; terwijl *het ondergefchoven Testament* en *Simon Gray* menschkundige en waarfchuwende lesfen opleveren, daar het eerfte ons de vreefelijke gevolgen der hebzucht, het andere die van het toegeven aan dronkenfchap, als verdoovend middel tegen de fmart aangewend, in fikfche trekken doet kennen. In één woord, de geheele verzameling verdient gekocht, gelezen en herlezen te worden.

De namen van Schrijver noch Vertaler zijn genoemd; uit inhoud en bewerking blijkt genoeg, dat beide niet van den alledaagfchen ftempel zijn. Het Titelvignet is keurig; maar uit een' zoo rijken voorraad van treffende en bevallige tooneelen had de keuze meer onderfcheidend kunnen zijn.

De Echtfcheiding en de Violist van Genua. Twee Verhalen. Uit het Hoogduitsch. Te Amfterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo.* 287 *bl.* *f* 2-75.

Twee Verhalen, die waarfchijnlijk niet van dezelfde hand, althans zeker niet van gelijk alooi zijn. Het eerfte, *de Echtfcheiding* betiteld, (waarvoor echter een anders gewijzigde naam, b. v. *de Scheiding* of *de Verwijdering*, gepaster zou geweest zijn) is een leerzaam en onderhoudend tafereel van de gevaren eener huwelijksvereeniging tusfchen jongelieden, wier hoofddoel en ftreven het vroeger was, in de groote wereld te fchitteren, zonder zich die bezigheden en gevoelens te hebben eigen gemaakt, welke de eenige beftendige bronnen van huifelijke welvaart, rust en tevredenheid opleveren. „Arbeid, nuttige bezigheid," dus wordt hier naar waarheid geleerd, „heet de Engel, die ons langs gapende afgronden en over bloemrijke velden veilig geleidt, ons tot borstwering ftrekt bij naderende rampen, en ons in kommerlooze dagen voor de zoo gevaarlijke verveling bewaart." Het jonge paar, dat ons hier gefchetst wordt, miste de overtuiging dezer waarheid; de eene dwaling volgde de andere op; „het eene misverftand ontftond uit het andere;

het oordeel was niet meer vrij; de vervreemde gemoederen verwijderden zich meer en meer, en daar hun noch ondervinding noch ſtandvastigheid op het pad der deugd ter zijde ſtond, verloor het zich op bijwegen, van welke het altijd moeijelijk, dikwijls onmogelijk is, terug te keeren." De verſtandige oom des jeugdigen echtgenoots, die deze uitkomst voorſpeld had, was van oordeel, dat „ hetgeen overmaat van wereldſche goederen en onbeperkte vrijheid bedorven hadden, alleen door bittere ervaring, ongeluk, ontbering en afhankelijkheid weder goedgemaakt kon worden;" — zulks werd beproefd, door eene tijdelijke ſcheiding der echtelingen, door hen beide, in eene ondergeſchikte betrekking, aan werkzaamheid te gewennen, en hun het huiſelijk geluk van anderen van nabij te doen kennen. De proef viel boven verwachting goed uit, en na een verrasſend wederzien worden zij regt gelukkig. Het Verhaal is belangwekkend, onderhoudend afgewisſeld, doormengd met leerzame en menschkundige opmerkingen en wenken, en, indien al niet uit de pen van den geachten zedekundigen Schrijver F. JACOBS gevloeid, dan toch in zijne manier bewerkt.

De Violist van Genua heeft geene ſchadelijke ſtrekking, maar bevat toch weinig leerzaams. Wie zich gaarne met het verhaal van Napolitaanſche zamenzweringen, wraaknemingen en ſluipmoorden bezig houdt, moge er genoegen in vinden.

De Vertaling laat zich goed lezen. In een oorſpronkelijk werk zou men mogelijk geen *blond lokkenhoofd*, geene palen der *welſtaanlijkheid*, geene Dames, die *opgebroken* (voor *uiteengegaan*) waren, en dergelijke, vinden. Rec. ſtemt toe, dat dit, althans in een boek van dezen aard, kleinigheden zijn; maar de bastaardwoorden en verkeerde woordſchikkingen ſluipen, dus doende, onze taal in, en zijn er ſoms moeijelijk weder uit te krijgen. Daarom, *avis aux Traducteurs.*

MAGDALENA MOONS, *of het Beleg van Leyden, een oorſpronkelijk Historisch-Romantisch Tafereel uit den tachtigjarigen Oorlog; door* A. D. VAN BUREN SCHELE. *Te Amſterdam, bij* G. Portielje. 1835. *In gr. 8vo.* 283 *bl. f* 2-70.

Offchoon welligt van al de *epiſoden* uit den onvergetelijken

vrijheidsoorlog onzer Voorvaderen geene meer algemeen bekend is dan het beleg en ontzet van *Leyden*, zoo is zulks echter veel minder het geval met die bijzonderheden dezer geschiedenis, welke tot Jonkvrouwe MAGDALENA MOONS betrekking hebben, op wier bede de Bevelhebber over het *Spaansche* krijgsvolk, dat het beleg voor die stad sloeg, haar minnaar, de Veldoverste VALDEZ, besloten had geen storm te zullen loopen, zich overtuigd houdende, dat de fel benarde plaats hem buitendien van zelf wel in handen zou vallen.

Zoo wel het minder omstandig bekende der aanleiding tot dit oponthoud, dat in de gevolgen middellijk zooveel tot de uitredding toebragt, en zelfs door WAGENAAR en anderen onzer meest gelezene Geschiedschrijvers met stilzwijgen wordt voorbijgegaan, als het belangrijke der hoofdgebeurtenis, die voor een Geschiedkundig Tafereel zoo talrijke treffende partijen oplevert, billijkt het besluit des Schrijvers van het voor ons liggende boek, om het Nederlandsch Publiek een tafereel onder dezen titel te leveren.

Daar reeds deze keuze vaderlandlievende gevoelens aan den dag legt, en het overigens blijkt, dat de Schrijver ten doel gehad heeft, de echte godsvrucht, onbezweken heldenmoed, zucht voor huiselijkheid, en andere deugden onzer Voorzaten, in een beminnelijk daglicht te stellen en ter navolging aan te prijzen, zou het Recensent niet voegen, hem over de uitvoering zijner taak hard te vallen, of zijnen arbeid eenige aanprijzing en hem eenige aanmoediging te onthouden. Gaarne wil hij liever erkennen, dat dit boek zich even zoo goed in een uur van verpoozing lezen laat, als vele andere soortgelijke tafereelen van vreemden oorsprong; dat het tot aankweeking van vaderlandsliefde en vertrouwen op de Voorzienigheid kan strekken, en dat de Schrijver zich welligt in dit vak ééns gunstig zal onderscheiden.

Dan, juist de wensch, dat dit het geval moge worden, verpligt Rec. tevens, hetgene hem als de zwakke zijde van dezen letterarbeid toeschijnt, niet onopgemerkt te laten voorbijgaan. In soortgelijke historische tafereelen mag de geschiedkundige waarheid niet verder worden opgeofferd, dan de dichterlijke inkleeding zulks vereischt; zij moeten de kleur dragen van het tijdvak, waarin ze ons willen verplaatsen, en zich, behoudens de bevalligheid, door eene zekere deftigheid en waardigheid van stijl en uitdrukkingen onderscheiden.

Hier nu is een- en andermaal tegen den eersten dezer rege-

len gezondigd. Om iets te noemen: de heldin der geschiedenis wordt als een jeugdig meisje voorgesteld; terwijl de Historieschrijvers ons leeren, dat zij, tijdens het aanknoopen harer verkeering met VALDEZ, ongeveer dertig jaren telde. En die Veldoverste heeft, na de eerste van voor de ontzette stad gevlugt te wezen, nog tot den 29 November, offchoon door zijn muitend krijgsvolk naauw bewaakt, in *den Haag* doorgebragt; terwijl de Schrijver hem, kort na het ontzet, na van plaats tot plaats vervoerd te zijn, te *Utrecht* doet *belanden* (bl. 230) en van daar aan MARGARETHA schrijven, die hij vermoedelijk in eerstgemelde plaats meermalen zal gezien en gesproken hebben.

Minder nog is de tweede der genoemde regelen op het oog gehouden. Te vergeefs toch, naar het ons voorkomt, tracht de Schrijver de sentimentele liefde, als die de romanhelden uit het derde vierde der achttiende, niet de historische personen uit dat der zestiende eeuw kenmerkte, en welke in al de daden, gesprekken en brieven van VALDEZ en MAGDALENA doorstraalt, in zijne Voorrede met het vurige *Spaansche* karakter van den eersten en de hevigheid der liefde van de laatste te verontschuldigen; daar wij niet inzien, waarom de hartelijke taal eener brave *Hollandsche* maagd eenen deftigen *Spanjaard* geene plegtige belofte, ten voordeele van hare benaauwde landgenooten en betrekkingen, zou kunnen afpersen, zonder dat beide, van den aanvang hunner verkeering af, tot na de sluiting van hun huwelijk, zoo zoetvoerig spreken en schrijven, als hier het geval is. Ook in de voorstelling van de handelingen der *Leydsche* Regenten en Bevelhebbers, gelijk in die van den Prins, bij diens komst in de bevrijde vest, misten wij veeltijds die oud-vaderlandsche ernsthaftigheid, welke de Geschiedrollen ons als kenmerkende trekken dier tijden, en van personen van dien rang, schetsen. 't Is waar, wij hebben geen treurspel in den klassieken vorm, maar een tafereel voor ons; doch, om dit natuurlijk te maken, behoefde de toevlugt niet genomen te zijn tot zulke waterachtige verhalen, als wij hier telkens, maar in niet één historisch boek uit die dagen aantreffen. Wij kunnen bezwaarlijk gelooven, dat in zulke bange stonden, als *Leydens* burgers toen doorleefden, zoo wijdloopige redeneringen zullen gehouden zijn, als hier staan opgeteekend. De gedurige uitstapjes van VALDEZ, om zijne beminde in '*s Hage* te bezoeken, terwijl zijne

tegenwoordigheid onder de belegeraars zoozeer vereischt werd, en de bijzonderheden van het prachtige feest, door hem ter harer eere aldaar aangelegd, komen ook geenszins *gesaisonneerd* voor. Kleine *anachronismen*, zoo als het dansen van eenen *huppelwals*, (bl. 118) het gluren van BOYZOT door eenen verrekijker (bl. 187) en soortgelijke, waren ook, bij wat beter herinnering of onderzoek, ligtelijk te vermijden geweest.

Wij vinden ons verder verpligt, het een en ander van den stijl te zeggen, die ons al te afwisselend, te veel met overtollige spraakwendingen, en nu eens te zwellend, dan weder te plat is voorgekomen. *Hymens* rozenketenen; het meesterstuk der vrouwelijke sekse, uit zeeschuim geboren (bl. 41); de zon, die door den rook belet wordt den wedstrijd tusschen vaderlandsliefde en dwingelandij te aanschouwen (bl. 137); de ziel van Mevrouw VAN DER WERFF, door de stem van haren echtgenoot als uit de Elysesche velden teruggeroepen (bl. 156), en wat van dezen aard meer zou zijn aan te stippen, bevielen ons, in het verband, evenmin, als het *beetje* voedsel (bl. 195), de arme *wurmen*, in het gebed op bl. 211, het er zich *doorhaspelen* der verlegene weduwe (bl. 221) enz. Van meer gewigt echter, omdat het geene woorden maar zaken betreft, is ons oordeel over Mevrouw AMALIA VAN BRONKENHORST, de vooronderstelde vriendin van MAGDALENA. Deze Dame, door den Schrijver gedurig met de bijnaampjes van het vrouwtje, het dartelende (denkelijk voor dartele) vrouwtje, de jollende (?) AMALIA enz. bestempeld, speelt, bij het aanknoopen van den liefdehandel tusschen VALDEZ en MAGDALENA, eene rol, die, op het zachtst gesproken, zeer onberaden is; en hare bemoediging der laatste, (bl. 50) waar zij verklaart, dat de openbaring van hare liefde aan den man, dien zij reeds lang in stilte (maar tegen den zin harer naaste betrekkingen) beminde, geene zwakheid is, maar alleen het bewijs, dat zij een aandoenlijk en voor de liefde vatbaar hart bezit, behoort tot die soort van *moraal*, welke wij vooral in een oorspronkelijk Nederlandsch boek liever niet zouden aantreffen, want:

„ Alwat van zelve wast, behoeft men niet te zaaijen."

en ook de hoofdpersone der Geschiedenis, zoo als zij hier althans voorkomt, zou meer behoefte gehad hebben aan eene

vriendin, die haar wat meer terughouding leerde, dan aan eene, die hare vurige verliefdheid vergoelijkte en aanwakkerde.

Nog eens, de Auteur (die welligt nog jong is) worde door deze openhartige aanmerkingen niet ontmoedigd. Een volgend Tafereel van zijne hand zal dan welligt het tegenwoordige in kracht en waardigheid overtreffen; terwijl de ongenoemde beroemde Schrijver, wiens raad, blijkens de Voorrede, ditmaal de keuze des onderwerps bepaald heeft, zich dan mogelijk wel zal willen verledigen tot het ophoogen der zwakke tinten, welke zijn geoefend oog nog hier en daar mogt aantreffen.

Vergeet mij niet. Belangrijke Verhalen van A. VON TROMLITZ. *Uit het Hoogduitsch, door N. v. B. B. Te Kampen, bij* W. J. Tibout. *In gr. 8vo.* 347 *bl. f* 3-75.

HOMERUS maakte van den Trojaanſchen krijg een' ſtrijd van Goden en menſchen, en TROMLITZ, indien het geoorloofd is kleine zaken met groote te vergelijken, nam de bekende legende van den wilden Jager te baat, om daartusſchen de gruwelen te vlechten, die de bloedgierige bevelhebbers van LODEWIJK XIV in den *Palts* bedreven, en knoopte daaraan tevens een romantisch verhaal vast, dat hij *het Meisje van Esſlingen* noemde. De Vader der poëzij wandelde bedaard, koel, kinderlijk, maar niet minder ſtout zijnen weg, alles in goud herſcheppende, wat hij aanroert; terwijl TROMLITZ ons ſchreeuwend en gierend en loeijend in het gebied van het fantastiſche, romantiſche en akelige omvoert, om ons eindelijk getroffen, offchoon niet volkomen voldaan, los te laten. Zijne verbeelding ſtaat, wel is waar, tot die van zijnen voorganger in dezelfde verhouding, als de ſpoken der Middeleeuwen tot den rijken Griekſchen Godenhemel, maar toch ſtellen wij in die ſpookſels belang, en de gewone romanlezers zijn ook minder vatbaar, om de fijnheden van het Griekſche ſchoon te vatten of te genieten. Vraagt men, wat er dan na het lezen van ſoortgelijke romans voor hart en verſtand overblijft, dan kan men doorgaans met de wedervraag volſtaan: Wie zegt u, dat hart en verſtand er iets in gezocht hebben? Men leest om zich te verſtrooijen, maar dient dan ook wel tot die lezing getrokken te worden, en dat doet dit verhaal evenzeer als het kleinere, hetwelk dezen bundel opent, en den naam van *de ſchuilplaats op den Kijnast* voert. Alles is daarin even zoo wild en avontuurlijk, donker en droevig, maar toch zóó gruwzaam niet, dat het den lezer zal walgen; het zoete vergif is ook daar in behagelijken vorm toegediend, en dewijl niets lijnregt tegen kieschheid of goede zeden aandruischt, zullen deze verhalen voorzeker eene welkome bijdrage zijn voor onze menigvuldige romanlezende gezelſchappen. Nut zullen ze wel niet ſtichten, en wij wenſchen, dat zij niemand het hoofd warm maken of de verbeelding verwilderen mogen.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Leerredenen, *door* W. A. VAN HENGEL. *IIIde of laatste Deel. Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey en Zoon. 1834. *In gr. 8vo. VIII en* 326 *bl. f* 3-60.

Met dezen bundel, voor welks late aankondiging, aan verschillende omstandigheden te wijten, Recensent verschooning vraagt, wordt de reeks der *Nieuwe Leerredenen* van den waardigen en ijverig werkzamen VAN HENGEL besloten. 's Mans prediktrant is te algemeen bekend, dan dat het thans nog noodig kan geacht worden daaromtrent in bijzonderheden te treden. Wij vergenoegen ons met de opmerking, dat dit deel niet slechts in geen opzigt bij de twee vorigen achterstaat, maar dat zelfs de bescheidene aanmerkingen, welke wij ons bij de aankondiging der beide eerste bundels hebben veroorloofd, hier grootendeels wegvallen.

Ten gevalle van hen, die met dezen bundel nog niet bekend zijn, laten wij een kort verslag van den belangrijken inhoud volgen.

I. *De keuze van Salomo als 's menschen beste keuze*, naar I Kon. III: 5—14. *Eerst* wordt onderzocht, waarin, naar Salomo's voorbeeld, 's menschen beste keuze besta; *daarna*, waarom wij die voor 's menschen beste keuze te houden hebben. Het laatste wordt dus ontwikkeld: *a.* die keuze is Gode welgevallig; *b.* zij wordt werkelijk verkregen; *c.* zij levert allerlei zegen op. — Zoo wij ééne aanmerking moesten maken, het zou op den eersten volzin zijn na den gelezen tekst, bl. 5: „ Het verhaal, hetwelk ik u, M. H.! daar heb voor„ gelezen, en hetwelk ons ook hoofdzakelijk in het „ *tweede boek der Kronijken* beschreven staat, zult gij „ mij buiten twijfel eenparig toestemmen, dat eene groote

„ waarde bezit." Is deze woordvoeging — wij vragen niet keurig, maar — goed?

II. *De belofte van ſtorelooze rust, welke den Christen in de toekomende wereld wacht*, naar Hebr. IV: 9. De Hoogleeraar ſchetst hier 1. den inhoud, 2. de heerlijkheid, 3. de zekerheid, en 4. het doel dier belofte. Belangrijk, onderhoudend en treffend!

III. *Gods aanbiddelijk beſtuur over de zonde*, naar Gen. L: 15—21. Hier wordt *eerst* nagegaan, hoe de tekst ons Gods aanbiddelijk beſtuur over de zonde aanſchouwelijk maakt; *dan*, wat wij daaruit nopens dit beſtuur te onzen nutte behooren af te leiden.

IV. *De kloekmoedige optogt van Jezus naar Jeruzalem*, naar Marc X: 32—34. Vonden wij ons gedrongen, bij de aankondiging van den eerſten bundel dezer *Nieuwe Leerredenen*, te verklaren, dat, hetgeen de Hoogleeraar over zijnen tekst en deszelfs zamenhang zegt, gewoonlijk wat al te kort is, ja hier en daar ſchraal mag genoemd worden; ten aanzien der meeste preken, in dit deel voorkomende, geldt deze aanmerking niet. Hier inzonderheid is de tekstverklaring in het *eerſte* deel, naar VAN DER PALM's les en voorbeeld, *recta*, *ſimplex*, *concinna*, *dives*, *elegans atque ornata*. (*Cf.* J. H. VAN DER PALM, *Orat. Inaug. de Oratore Sacro, Literarum Divinarum interprete.*) Het *tweede* deel bevat eenige gevolgtrekkingen, welke wij te onzen nutte uit dit verhaal moeten afleiden. Zij betreffen de Goddelijkheid van het Evangelie, de waarde van 's Heilands lijden en ſterven, en de heerlijkheid van *deszelfs* (zijn) voorbeeld.

V. *De nabijheid aan God*, naar Pſalm LXXIII: 28b. Belangrijk en ſchoon is de behandeling van dit onderwerp, waarbij *eerst* wordt nagegaan, wat wij door de nabijheid aan God te verſtaan hebben; *ten tweede*, aangetoond, waarom dezelve goed zij (de nabijheid aan God geeft ons rust des gewetens, verwekt ons een' ſchat van zegeningen, en maakt ons zeker van de toekomst);

en *eindelijk*, het voorregt derzulken geschetst, die haar goed voor zichzelven mogen noemen.

VI. *De hemelsche zin als het vereischte tot het geloof aan de Goddelijkheid van het Evangelie*, naar Joann. VII: 16, 17. Munt VAN HENGEL dikwerf uit in zijne voorafspraken, doorgaans uit de tijdsgelegenheid ontleend, waarvan de *tweede*, *achtste* en *negende* preek in dezen bundel, om geene anderen te noemen, nieuwe bewijzen leveren, het komt ons voor, dat de voorafspraak, waarmeê deze Leerrede geopend wordt, in dien lof geenszins deelen kan. Men oordeele: „ De zomer „ is dan voorbijgegaan, M. H.! De herfst is aange- „ komen. De vroege avondschemering, welke wij rond- „ om ons ontwaren, voorspelt ons de nadering van den „ winter. Geen treffender beeld van de vergankelijkheid „ aller dingen geeft de natuur ons immer, dan in dit „ saizoen. Doch niet min aanschouwelijk maakt zij ons „ de vergankelijkheid van ons eigen leven. Te regt heeft „ men van ouden tijd af de menschengeslachten vergele- „ ken met boombladeren, die weldra verwelken en af- „ vallen, om weêr door andere vervangen te worden. „ Te regt noemt de Bijbel alle heerlijkheid des menschen „ eene veldbloem, die des morgens bloeit en des avonds „ afgesneden en verdord ligt. Gelukkig, dat hij ons „ ook zegt, en wij hem tot onze bemoediging mogen „ nazeggen: *Het woord van God blijft in eeuwigheid!* „ En dit is het woord des Evangelies, tot welks ver- „ kondiging ik op nieuw onder u verschenen ben. Maar „ hoe komt het nu toch, dat hier op de wereld de ge- „ voelens omtrent dit Evangelie zoo hemelsbreed ver- „ schillen? Van waar, dat de een er zich aan vast- „ houdt, als aan eene onbedriegelijke Godspraak, en de „ ander zich jegens hetzelve gedraagt, alsof het een „ verdichtsel van menschen ware? Ziet daar eene be- „ langrijke vrage, met welker beantwoording gij het niet „ misbillijken zult, dat ik u heden avond voorga." Niemand zal ligt deze voorafspraak ongezocht, noch den overgang zacht en geleidelijk noemen. — Voorts duidt

reeds het opgegeven onderwerp aan, in welken zin de Hoogleeraar dit belangrijk gezegde des Heilands opvat. Het wordt doorgaans verkeerd verſtaan en toegepast. Er ſtaat niet: *zoo iemand Gods wil doet*, maar: *zoo iemand* WIL *deszelfs wil doen.* „ Dit is (zegt VAN HENGEL, bl. 124) eene veelomvattende uitdruk-„ king. Zij teekent ons eene vurige geneigdheid voor al „ wat Goddelijk is. Geloof en vertrouwen liggen er „ zoowel in opgeſloten, als lust tot de beoefening van „ godvrucht en deugd. Wil men dezelve met korte „ woorden verklaren; men kan het niet beter doen, dan „ door van *een' hemelſchen zin* te ſpreken." *Eerst* wordt nagegaan, wat Jezus nopens den hemelſchen zin als een vereischte tot het geloof aan de Goddelijkheid van het Evangelie gezegd heeft; *ten tweede*, aangewezen, dat zulk een hemelſche zin, ook te dezer dagen, daartoe inderdaad een vereischte is; *eindelijk*, op de gevolgtrekkingen gelet, welke wij daaruit te onzen nutte maken moeten.

VII. *De waarde van eene vroegtijdige Godvrucht*, naar Pred. XII: 1. Naar aanleiding van den tekst wordt aangetoond, 1. hoe gezegend eene vroegtijdige godsvrucht in zichzelve is; 2. welk een heil zij den mensch in den ouderdom aanbrengt; 3. wat de beſchouwing van derzelver begeerlijkheid bij ons in het bijzonder moet uitwerken.

VIII. *Gods hooge doel bij de toezending van de rampen dezes levens*, naar Hebr. XII: 10[b]. Naar Recenſents gevoelen eene der ſchoonſte preken in dezen bundel. De leer van den tekst wordt *eerst* in het regte licht geſteld, *daarna* hare heilzaamheid aangewezen: *a.* zij neemt vele bedenkingen omtrent de Voorzienigheid weg, *b.* maakt de rampen dezes levens dragelijk, *c.* verzekert ons van het doel onzer beſtemming.

IX. *'s Heilands zedelijke volkomenheid bij deszelfs deelgenootſchap aan de verzoekingen der menſchen*, naar Hebr. IV: 15[b]. *Eerst* wordt Jezus in deze zijne volkomenheid voorgeſteld; *dan* aangewezen, wat Hij dien

ten gevolge voor ons menschen zij: het voorwerp van onzen eerbied, van ons geloof en van onze navolging.

X. *De keuze tusschen Jezus en Bar-abbas*, naar Matth. XXVII: 15—23. „ Letten wij op deze keuze, „ zoo als die *eerst* ligtvaardig voorgelegd, *daarna* ge- „ wetenloos bestuurd, *eindelijk* blindelings gedaan wordt! „ Verregaande zwakheid, booze verleiding, zinnelooze „ woede wisselen hier elkander af. Slechts op den ach- „ tergrond zien wij Jezus, het slagtoffer van drift en „ hartstogt. En God verschijne al eens voor een oogen- „ blik, om het kwaad te stuiten; Hij verbergt zich „ echter weldra weêr achter den digten sluijer, waar- „ door Hij zijne wegen aan het oog van stervelingen „ onttrekt."

XI. *De plegtige herstelling van Petrus in zijne waardigheid als Apostel van Jezus*, naar Joann. XXI: 15—17. Deze preek, waarin het geschiedverhaal eenvoudig wordt *verklaard* en *toegepast*, heeft ons het minst bevallen, misschien wel om de uitlegging van 's Heilands vraag aan Petrus: *hebt gij mij liever, dan deze?* die door VAN HENGEL, met anderen, dus wordt opgevat: *hebt gij mij liever dan hetgeen hier voorhanden is: vischtuig en visscherswerk?* Wij gunnen aan elk zijne overtuiging; maar voor ons gevoel gaat al het treffende en aandoenlijke van dit verhaal bij deze uitlegging verloren, die dan ook in het laatst uitgekomen stuk der *Godgeleerde Bijdragen*, en reeds vroeger door VAN WILLES in het Mengelwerk dezer *Vaderlandsche Letteroefeningen* voor 1835. No. XIV, bl. 653 env., zoo wij meenen zegevierend is weêrlegd.

XII. *De onverzoenlijke strijd tusschen goed en kwaad hier op aarde*, naar Gen. III: 15. *Eerst* wordt de aankondiging van den strijd tusschen goed en kwaad overwogen; *vervolgens* onderzocht, hoe deze strijd zich werkelijk hebbe toegedragen; en *eindelijk* nagegaan, op welk eene wijze wij in dien strijd verkeeren moeten. De Hoogleeraar merkt te regt aan, dat het woord, in den tekst door *vermorzelen* vertaald, beter door *verwonden* wordt

overgezet. „ Er wordt dan van tweederlei verwonding „ gesproken: de eene aan den kop der slange; de eenige „ plaats, waar men dit dier met gelukkig gevolg tref- „ fen kan; de andere aan dat deel van het menschelijk „ ligchaam, hetwelk zich gemakkelijk en spoedig heelen „ laat. Deze taal teekent ons dus den strijd, dien het „ slangengeslacht en het menschengeslacht steeds onder- „ ling voeren zullen. Van weêrszijde zullen zij op elkan- „ ders verderf uitgaan. Van weêrszijde zullen zij dan „ ook wonden toebrengen. Doch de wonden van Eva „ met haar kroost zullen slechts ligte kwetsuren zijn; „ maar doodelijke slagen zullen hare tegenpartij treffen." (Bl. 263, 264).

XIII. *Gods wereldbestuur als eene stof van algemeene blijdschap*, naar Psalm XCVII: 1. „ Volgen „ wij den Dichter, door het licht van het Evangelie „ geleid! Wij zullen ons *vooreerst* Gods wereldbestuur „ duidelijk trachten voor te stellen; *ten tweede* nagaan, „ welk eene stof van blijdschap hetzelve werkelijk op- „ levere; *ten derde* onderzoeken, waarom die blijdschap „ niet algemeener hier op aarde zij; en *eindelijk* lee- „ ren inzien, hoe wij bijzonder in deze blijdschap moe- „ ten deelen."

XIV. *Christus als de Vredestichter op aarde*, naar Eph. II. 14*. Vier bijzonderheden worden hier ontwikkeld: 1. wat het inhebbe, als wij Christus den Vredestichter op aarde noemen; 2. op welke gronden het ruste, dat wij Hem dezen eernaam toekennen: hier wordt gelet *a.* op de strekking van zijn Koningrijk, *b.* op de leer van het Evangelie, *c.* op de getuigenis der ervaring; 3. van welk eene waarde Hij in die betrekking voor ons menschen zij: dit valt in het oog, als wij *a.* op den staat der maatschappij, *b.* op de verkeerdheid van ons hart, en *c.* op den loop der gebeurtenissen de aandacht vestigen; 4. waartoe wij door Hem als den zoodanige geroepen worden: namelijk, om ons aan Hem alleen te houden, ons geheel aan Hem te verbinden, en steeds in zijnen Geest te wandelen. „ Kan men wel

„ééne schrede van Christus afwijken, of die leidt te-
„ vens van den weg des vredes af? Waarlijk! om op
„ dien weg te blijven, moeten wij *ons alleen aan Hem*
„ *houden.* En dit doen wij, als wij niets meer en niets
„ minder gelooven, dan Hij ons in het Evangelie zegt.
„ Dit doen wij, als wij alle menschelijke meeningen en
„ uitspraken aan dat Evangelie, als den toetssteen der waar-
„ heid, onderwerpen. Welaan dan, gij allen, leden van
„ verschillende huisgezinnen, burgers van denzelfden
„ staat, broeders en zusters van dezelfde gemeente!
„ wilt gij vrede voor uzelven hebben, en vrede onder
„ anderen stichten; houdt u alleen aan Christus! Houdt
„ u alleen aan Hem, wie er ook herwaarts of derwaarts
„ van Hem afwijke! Blijft ook dan daarin volharden,
„ als deze of gene u aan Hem poogt te onttrekken!
„ En maakt er vastelijk staat op, tot uwen dood toe zal
„ dit u niet berouwen!" — *Wie ooren heeft om te hooren, die hoore!* Wie nog een oor heeft, dat voor de waarheid openstaat, die denke hierover na!

Broederlijke Brief aan de Gemeente des Heeren, na de in het licht verschijning eener Herderlijke Brief der Leeraren in de Gereformeerde Gemeente te Amsterdam. Door Z. H. VAN DER FEEN, *Med. Doct.* Alle en vatten dit Woord niet, maar dien het gegeven is. Die [dit] vatten kan, vatte [het]. MATTH. XIX: 11, 12. *Te Amsterdam, bij* J. H. den Ouden. 1836. *In gr. 8vo.* 16 *bl. f* :-10.

Adres ingediend aan Z. M. den Koning, en Opwekking der Gemeente tot de heiliging van eenen algemeenen Dank- Vast- en Bededag, door de Synode der Christelijke Gereformeerde Kerk onder het kruis in Nederland. Te Amsterdam, bij H. Höveker, *enz.* 1836. *In gr. 8vo.* 46 *bl. f* :-40.

I. Of de Heer Z. H. VAN DER FEEN een bekwaam

Geneesheer is, waartoe echter eene goede mate van gezond verſtand noodig is, weet Rec. niet, hoewel hij het tot heil der lijders wenscht; maar dat hij een zeer ellendig Exegeet en Theologant is, wordt hem uit dit ſtuksken, dat van Bijbeltekſten wemelt, op nieuw ten overvloedigſte blijkbaar. Een enkel ſtaaltje ſlechts, bl. 7 en 8: „Het „ zij u genoeg en tot blijdſchap voor u, ſchoon met „ medelijden over de 27 Leeraars, wanneer zij uwe voor „ hun duistere en geheimzinnige uitdrukkingen niet ver- „ ſtaan, het zij u genoeg, (zeg ik) *dat het u gege-* „ *ven is de verborgenheden des Koningrijks der hemelen* „ *te weten, maar dien en is het niet gegeven.* (MATTH. „ XIII: 11.)" — „ Schoon gij in de Herderlijke Brief mis- „ kend wordt, zij het u genoeg uit den mond uwes lie- „ ven Zaligmakers, dien BESTEN Herder, te hooren: „ *Ik danke u Vader, Heere des Hemels en der aerde,* „ *dat gij deze dingen voor den wijzen en verſtandigen* „ *verborgen hebt, ende hebt dezelve den kinderkens ge-* „ *openbaerd. Ja Vader, want alzoo is geweest het wel-* „ *behagen voor u* (MATTH. XI: 25, 26), en dat Hij „ tot u zegt: *Gij en zijt niet die ſpreket, maer het* „ *is de Geest des Vaders, die in u ſpreekt.* (MATTH. „ X: 20.)" Alsof het in die plaatſen gezegde, waarvan de gezonde uitlegging zelfs den ongeleerden, maar onbevooroordeelden en verſtandig lezenden Bijbelvriend overtuigen kan, dat het op de Apostelen als zoodanig ziet, op gewone Christenen, en wel die zich als de boven anderen bijzonder regtgeloovigen en uitverkorenen en godzaligen aanzien, toepasſelijk ware! En zoo is het ook met de volgende aanhaling van 1 *Cor.* II: 12—15. „ Dit zij," zegt hierop de Schrijver tot zijne vrienden, „ de ware Sioniten," (zie bl. 4) „ dit zij uwe troost en „ uwe ſterkte, wanneer gij het werk des Geestes in u „ hoort lasteren en uitkrijten voor een vrucht der *ver-* „ *beelding* en *opgewonden gevoel.* Zingt, naar den raad „ van uwen zaligen VIERVANT, de ooren uwer ziels- „ vijanden doof," (hoe ſierlijk en bevallig gezegd!) „ met dat zalige (!?) versje uit Ps. XXV,

„ Gods *verborgen* omgang vinden
„ Zielen, daar zijn vrees in woont;
„ 't *Heil*-GEHEIM wordt aan zijn vrinden,
„ Naar zijn vreêverbond, getoond."

De ftrekking van dit ftukje fchijnt te zijn, om „ de kin„ deren Sions" aan te fporen, dat zij „ zich van nu af „ aan het gehoor, al is het daarom niet aan het kerke„ lijk beftuur" (dit laatfte zij ten minfte nog als iets betrekkelijks goeds ter eere van den *Doctor* opgemerkt!) van alle de 27 Amfterdamfche Leeraars, die zulk eenen *Herderlijken Brief*, als bekend is, hebben kunnen uitgeven, „ onttrekken," (vergelijk bl. 6) en om hen tot getrouwheid in hun oud Gereformeerd geloof (zoo als de Schrijver dit begrijpt) op te wekken. — Rec. wil, naar den aard der liefde, gelooven, dat de *Doctor* het wèl meent; maar naar het gezond verftand, en naar den eisch der op goede Bijbeluitlegging rustende Godgeleerdheid, roept hij hem toe: *Ne futor ultra crepidam!* (*fchoenmaker! houd u bij uwe leest!*)

II. Bij het lezen van de woorden, „ de Synode der Chris„ telijke Gereformeerde Kerk onder het kruis in Neder„ land"; van de onderteekeningen onder de *Voorrede*, H. P. SCHOLTE, *V. D. M. Synodi Praefes*, H. DE COCK, *V. D. M. Synodi Scriba*, en van die onder het *Adres*, zijnde dezelfde twee genoemde en nog drie andere min of meer beruchte afgezette jonge Predikanten (BRUMMELKAMP, S. VAN VELZEN en GEZELLE MEERBURG) en elf opgeraapte Ouderlingen van hun maakfel uit verfchillende Provinciën, benevens een tot het Candidaatfchap van de H. Dienst niet toegelaten jong mensch (VAN RAALTE), die zich thans „ Bedienaar des Goddelijken Woords" noemt, „ beroe„ pen te Genemuiden en Mastenbroek in Overijsfel"; hierbij dan kon Rec. zich van geen fpottenden glimlach onthouden, en zeide bij zichzelven: „ Wat fpelen die „ jonge luidjes toch zoet Synodetje!" maar onwillekeurig fchoot hem ook eene vraag uit een oud leerboekje te binnen: „ Waarom bouwden de menfchen den toren

„ van Babel?" en het antwoord: „ Om zich eenen „ naam te maken." Men ziet hier toch twee jonge lieden, en in hunnen aanhang drie anderen van denzelfden leeftijd, die naauwelijks twee, drie jaren in de dienst der Kerk geweest zijn, zich niet alleen tegen het Kerkbeſtuur, dat hen aangenomen en in dienst geſteld heeft, verzetten, maar ook zich een gezag aanmatigen, hetwelk hun, al hadden zij ook in hunne zaak het grootſte gelijk van de wereld, op hunne jaren, zoo wel naar menſchelijke beleefdheid en ondergeſchiktheid, als naar Christelijke nederigheid en ootmoed, zeer kwalijk ſtaan zou, en dat hen nu in de oogen des verſtandigen en weldenkenden beſpottelijk en verachtelijk maakt.

Het langwijlige en Z. M^s. geduld tergende *Adres*, dat Rec. geen lust heeft nader te ontleden, ſchijnt de ſtrekking te hebben, om, ten gevolge der bekende Ministeriéle aanſchrijving van 11 Dec. 1835, Z. M. te beduiden, dat de genen, die zich thans van het Hervormde Kerkgenootſchap in Nederland willen afſcheiden, geen nieuwe Gezindte, maar de oude Hervormde Kerk zijn, en dat zij (zie bl. 27) aan Z. M. geene nieuwe Reglementen of Statuten kunnen voorleggen, maar hiertoe wijzen op de Formulieren van Eenigheid en op die van Liturgie der Hervormde Kerk. Of Z. M. hierdoor van hun beweérde overtuigd zal worden, meenen wij wel zeer te mogen betwijfelen. Wat het eerſte betreft, hierover heeft Rec. zijne gedachten reeds genoegzaam gezegd in No. II van dit Tijdſchrift dezes jaars bl. 60, 61, waarheen hij dus kortheidshalve verwijst. En wat het laatſte aangaat, godsdienſtige Geloofsbelijdenisſen en Voorſchriften van Eerdienst, welke laatſte niet van dezelfde verpligtende kracht waren als de eerſte, Reglementen en Statuten van een Kerkelijk Genootſchap te noemen, dit is te ongerijmd, om wederlegd te worden. Had men zich nog op zekere oude *Kerkeördeningen*, die evenwel niet overal, even min als de *Canones Synodi Dordracenae* tot Formulier van Eenigheid, aangenomen zijn, beroepen, dan had het nog eenige houding gehad;

nu is het geen verdere wederlegging waardig. In gewone gevallen zou men in jonge Geestelijken zulke onbedrevenheid in kerkelijke zaken gaarne verfchoonen; maar nu deze zich als Leeraars en Leidslieden van en boven anderen opwerpen, nu kan en mag men niet zwijgen, maar moet men hen in hunne onkunde en onbevoegdheid, bij hunne verwaandheid en onbefchaamde aanmatiging, ten toon ftellen.

De hierop volgende *Opwekking* is van hetzelfde alooi, een zamenraapfel van vele, bij zekere lieden als bijzonder regtzinnig en vroom geijkte en geliefkoosde uitdrukkingen, en van ongepast aangehaalde Bijbeltekften, vooral uit het Oude Verbond, waarvan wij geen nuttigheid zien ftaaltjes aan te halen, daar zij al van ouds genoeg bekend zijn. Even min heeft Rec. lust, om met die gansch onbevoegde jonge lieden, SCHOLTE en DE COCK, welke de onderteekenaars van dit ftuk zijn, al noemen zij zich *Synodi Praefes* en *Scriba*, te redetwisten over eenige daarin voorkomende zaken; zoo als b. v. over het wenfchelijke en noodzakelijke van eenen Dank- en Bededag, op den voet van die vóór 40, 50 jaren. Indien zij met de regte kennis van dat vorige ook de ondervinding vereenigden van hetgene er na dien tijd, en bijzonder federt de herftelling van ons Vaderland, gebeurd, en te dezen aanzien, na rijp beraad, zoo van Gouvernementswege, als door het Kerkelijk Beftuur, befloten en gedaan is, of indien zij zich dit door deskundigen lieten mededeelen, dan zouden zij, indien zij verftandig en nederig waren, en door geen dwaze eeren heerschzucht gedreven werden om zonderling te zijn, geheel anders oordeelen. — Nog ééne bijzonderheid mag onze kritiek, hoezeer wij anders al dit gefchrijf beneden dezelve achten, niet ontgaan, omdat zij eene openbare onwaarheid behelst; namelijk waar er, bl. 36, 37, gezegd wordt, „ dat er zoo vele duizenden in ons land, „ onder de berooving van hun tijdelijk beftaan, onder „ beboeting, trekking voor regtbanken en gevangenis- „ ftraf, zich van dat Genootfchap" (der Nederland-

ſche Hervormden) „hebben afgeſcheiden." Waar zijn toch die *duizenden*, die te dezer zake van hun tijdelijk beſtaan beroofd, beboet, voor regtbanken getrokken, met gevangenis geſtraft zijn? Dat eene wettige vervolging en veroordeeling door Kerkelijke en Burgerlijke Regtbanken deze verdwaasde jonge lieden en ettelijken hunner medeſtanders getroffen heeft, moet dit zóó voorgeſteld worden, alsof dit het lot van duizenden ware geweest? Is dit eerlijk en naar waarheid? Of is het een ſophistisch huismiddeltje, om der onkundige menigte zand in de oogen te werpen?... *Tantum.*

Na het bovenſtaande geſchreven te hebben, komt Rec. ter hand een ſtukje, getiteld:

Handelingen van de Opzieners der Gemeente Jeſu Christi, vergaderd te Amſterdam, den 2den Maart en volgende dagen, Ao. 1836. *Te Amſterdam, bij* H. Höveker, *enz.* 1836. *In gr. 8vo. X en* 48 *bl. f* :-40.

Hieruit ziet men dan, wat die zich noemende Synode, waarvan bovengemelde *Adres* en *Opwekking* uitvloeiſels zijn, op hare Vergadering uitgevoerd heeft. Rec. meent daarvan geen breed verſlag of uitvoerige beoordeeling te geven, zoo min als op eenige punten terug te komen, waaromtrent hij reeds een- en andermaal het noodige gezegd heeft. Men kan uit dit ſtukje zien, hoe vele belangrijke zaken die bekwame en vlugge jonge menſchen, die de leidslieden dier Vergadering waren, in den tijd van *tien* dagen hebben afgedaan; ja zien, hoe veel beter dit is, dan het beſtuur der Kerk aan eene Vergadering van Mannen toe te betrouwen, die, hoewel natuurlijk van verſchillende jaren, nogtans, door vereeniging van kunde en ondervinding, tot zulk veelomvattend werk allezins bevoegd gerekend worden!! — Onder de gewigtige dingen, welke daar in zoo korten tijd afgedaan zijn, behoort ook al een *Reglement op het Examen en*

de toelating tot het Herder- en Leeraarambt, waarin onder anderen Rec^t. aandacht trok, dat daarin van den Examinandus, ja, „ ervarenheid in de Hebreeuwſche en „ Griekſche talen" gevorderd wordt, maar er nogtans op volgt: „ De Kerk behoudt echter de vrijheid, om, „ bijaldien de nood der Kerke dit vordert, en andere (?) „ buitengewone gaven des geestes (!) dit wettigen, het „ examen in de talen achterwege te laten." Overheerlijk middel, om de grondige Bijbelſtudie, op goede kennis van den oorſpronkelijken tekst gevestigd, en alzoo tevens het verkrijgen van degelijke en klasſieke geleerdheid te doen verwaarloozen! — Uit een volgend artikel van dat Reglement moet blijken, waarom een Examinandus als onbekwaam kan worden afgewezen, namelijk „ het zij dat hij geene bewijzen heeft gegeven, dat de „ waarheid aan zijn harte is geheiligd, het zij door onkunde in de Godgeleerdheid, of door het koesteren „ van dwalingen." Het eerſte is niet naar den ouden ſtelregel: *De internis non judicet Eccleſia*, d. i. *Over het inwendige oordeelt de Kerk niet:* en hoe zal dit *criterium* van bekwaamheid bij elk, die het examen ondergaat, onderkend worden? Maar die vlugge jonge lieden vermogen veel!! Uit het tweede blijkt, dat alleen onkunde in de eigenlijk gezegde Godgeleerdheid (hier te voren *beſchouwende* en *dadelijke* genoemd) iemand kan doen afwijzen: het overige is dus, gelijk de Talen, van minder belang!! — Verder vindt men hier eene kerkelijke *Cenſura librorum* vastgeſteld, waarbij een geſchrift, om door deze hoogwijze Mannen kerkelijk geapprobeerd te worden, niet alleen kerkelijk regtzinnig moet zijn, maar ook des Schrijvers ſtichtelijk doel, vrijmoedigheid, rondborſtigheid en beſcheidenheid, ja zelfs juistheid van uitdrukkingen, duidelijke voorſtelling van zaken en goede ſtijl blijken moet. Nu zal men eerst keur van godgeleerde puikſchriften zien uitkomen, wanneer zij door het zegel der goedkeuring van zulke veel vorderende en zoo zeer bevoegde Cenſoren bekrachtigd zijn: ſtreeft, ſtreeft er toch naar, Schrijvers! om

u die eer waardig te maken! de ſtrijd is nieuw en moeijelijk; maar de palmtak der overwinning is ook ſchoon en heerlijk! — Opmerkelijk is een artikel van deze *Handelingen*, bl. 31, waaruit blijkt, dat die wijze „Opzieners der Gemeente JESU CHRISTI" met geringſchatting ſpreken over het vieren van de Christelijke Feestdagen, en hieromtrent althans aan ieder vrijheid willen laten. Het lust Rec. niet, hierover in het breede uit te weiden: wie met de Kerkelijke Geſchiedenis, ook van ons Vaderland, bekend is, zal hierop het gezegde toepasſen: „Er is niets nieuws onder de zon;" en wie de viering van den Christelijken Zondag en van de algemeene Christelijke Feestdagen niet Israëlitisch, maar helder Evangelisch beſchouwt, zal hier geen nadere teregtwijzing behoeven. — Eindelijk zij nog met een woord melding gemaakt van eene daad van kerkelijke tucht, reeds door deze *achtbare* Vergadering uitgeoefend tegen den gewezen Predikant VAN RHEE, te *Veen*, die, wegens kerkelijke wederſpannigheid, door het Provinciaal Kerkbeſtuur van *Noordbraband* van zijne dienst ontzet was, en die nu door de hoofden der ſcheurmakers, waarbij hij zich gevoegd had, om zekere erge daad van zedelijk wangedrag, insgelijks afgezet is. Een heerlijk begin!! Rec. acht het zijne taak niet, en vindt het ook niet noodig, over de manier van behandeling dezer zaak bij die zoogenaamde Synode zijne gedachten te zeggen, hoewel hij anders daartoe wel ſtof zou vinden; maar hij laat haar liever voor rekening van die wijze Opzieners, en wil zichzelven en de Lezers van dit Tijdſchrift met deze verdrietige zaken niet langer vervelen. — *Punctum!*

K. S. KUNTH's *Handboek der Botanie, en aanleiding tot de kennis der natuurlijke familiën des plantenrijks. Uit het Hoogduitsch vertaald door* N. B. MILLARD. *Met eene Voorrede van* W. H. DE VRIESE, *Math. Mag. Ph. Nat. et Med. Doct., buitengewoon*

Hoogleeraar in de Botanie te Amsterdam. II Deelen. Te Amsterdam, bij C. G. Sulpke. 1836. *In gr. 8vo. 748 bl. f* 6 - :

Van een Handboek, uit de pen van den beroemden Berlijnschen Hoogleeraar der Botanie gevloeid, kon men wel niet dan goeds verwachten; en wanneer men eenige waarde blijft hechten aan het oordeel, in Tijdschriften uitgesproken, dan kan men in de voornaamste Duitsche en andere wetenschappelijke het oordeel vinden, dat dit Handboek tot de besten behoort, en in alle opzigten voldoet aan het doel, hetwelk de Schrijver zich bij deszelfs bewerking voorstelde. ALPHONSE DECANDOLLE stelt het naast het soortgelijke werk van den beroemden Engelschen Plantenkundige J. LINDLEY (*Introduction to Botany*, Lond. 1832), en raadpleegde hetzelve bij de zamenstelling van zijne *Introduction à l'étude de la Botanique, Paris* 1835. — KUNTH bewerkte zijn Handboek na eene vijfentwintigjarige ondervinding, en raadpleegde onpartijdig de beste Handboeken dezer wetenschap. „Bij mijnen arbeid," zegt hij, „heb ik dikwijls en veel gebruik gemaakt van DECANDOLLE's *Théorie élémentaire* en zijne *Organographie végétale*, LINK's *Elementa philosophiae Botanicae*, MIRBEL's *Elémens de Botanique*, WILLDENOW's *Kräuterkunde*, RICHARD's *Esquisse d'un vocabulaire méthodique de Botanique en seize tableaux* (in BULLIARD's *Dictionnaire de Botanique*), van zijns zoons *Nouveaux élémens de Botanique*, en van vele andere werken, maar voornamelijk van LINDLEY's geestrijk en klein werkje: *An outline of the first principles of Botany.*"

Eene andere vraag echter, wier beantwoording misschien velen van ons verlangen zullen, is, of het Handboek van KUNTH, hoezeer geschikt voor het onderwijs der Plantenkunde aan Duitsche Hoogescholen, in die betrekking ook doelmatig voor onze geleerde inrigtingen zijn kan. Misschien zullen velen de breedvoerige behandeling der natuurlijke familiën in een boek voor eerstbe-

ginnenden ondoelmatig en zelfs nadeelig oordeelen, en zouden liever gezien hebben, dat, met verkorting van dit gedeelte, het physiologische deel van het boek wat meer ruimte gewonnen had. Door de voorbeelden van DECANDOLLE's *Théorie élémentaire*, LINDLEY's *Introduction*, ALPH. DECANDOLLE's *Introduction* enz. willen wij hunne vraag niet beantwoorden, maar alleen opmerken, dat eene wetenschap niet dan in haar geheel kan aangeleerd en begrepen worden, en dat de studie der natuurlijke familiën, althans eene schets daarvan, in den tegenwoordigen stand der wetenschap even noodzakelijk is, als de leer der kunstwoorden en de ontleed- en natuurkunde der planten. Zij is het voornaamste gedeelte der wetenschap geworden, sedert zij niet meer op losse grondslagen gevestigd, maar als 't ware ontstaan is uit de vergelijkende ontleedkunde der planten. Het is hierin even zoo als met de rangschikking der dieren door den onsterfelijken CUVIER, die het gevolg was van de vergelijkende ontleding der dieren. Wie de gestadige verandering dier stelsels voor nadeelig en een bewijs hunner onvolledigheid houdt, die vergeet, dat dit een noodzakelijk gevolg is van de dagelijks zich vermeerderende ontdekkingen en daaruit voortvloeijende nieuwe vergelijkingen en analogiën der deelen. Even als ieder bewerktuigd ligchaam, moet eene rangschikking derzelven bepaalde tijdperken van ontwikkeling doorloopen, en kan eerst dàn heilbrengende vruchten dragen, wanneer het geheele ligchaam zich in alle zijne deelen ontplooid en aan het oog van den opmerkzamen onderzoeker blootgelegd heeft. Te regt zeide dus de onsterfelijke LINNÆUS: „*Methodus naturalis ultimus finis Botanices est et erit.*"

Wij meenen derhalve ons met het grootste regt te mogen verheugen, dat de Hoogleeraar DE VRIESE de vertaling van het voor ons liggende Handboek door zijnen leerling N. B. MILLARD niet alleen goedkeurde, maar daartoe zelfs de behulpzame hand wilde leenen, hetwelk ons voor de goede uitvoering van het plan in

alle opzigten kan gerust ſtellen. In eene welgeſchrevene Voorrede ontwikkelt zijn Hoogg. den tegenwoordigen ſtand der wetenſchap, en geeft omtrent de ſtudie derzelve, vooral in ons land, belangrijke wenken, die ieder beoefenaar dezer wetenſchap met genoegen zal lezen.

Eene korte ſchets van den inhoud zal hier niet overbodig zijn. — Na eene Inleiding, waarin algemeene bepalingen en de verdeeling der Plantenkunde opgegeven worden, volgt de Iſte Afdeeling, die over de organen der planten en derzelver verrigtingen handelt. In de eerſte plaats worden hier de eenvoudige plantenwerktuigen behandeld, als het celweefſel, de ſpiraalvaten en de eigene vaten. Misſchien geeft het eenige ongemakkelijkheid, met dit moeijelijkſte gedeelte der wetenſchap te beginnen; weshalve dan ook in vele Handboeken, b. v. de *Elementa* van Prof. VAN HALL, vooraf eene algemeene phytographiſche beſchouwing der zamengeſtelde organen gegeven wordt. De wijze, door KUNTH gevolgd, is ſtellig de meest wetenſchappelijke, en kan in dat opzigt gezegd worden de voorkeur te verdienen. — In de tweede plaats worden de zamengeſtelde plantenwerktuigen afgehandeld; en wij houden dit, om de duidelijke beſchouwing der ontwikkeling der deelen en de doelmatige vereeniging der kunstwoorden met de Organographie en Phyſiologie, voor het voortreffelijkſte Hoofdſtuk. De hier gevolgde orde is de gewone, van den wortel beginnende, en vervolgens de deelen naar hunne ontwikkeling beſchouwende. De IIde Afd. handelt over de verdeeling der planten, begint met eene algemeene beſchouwing der Taxonomie, behandelt vervolgens het ſtelſel van TOURNEFORT, daarna het *Linneaanſche* of geſlachtsſtelſel, en gaat (bl. 173 van het eerſte deel) tot de beſchouwing van het natuurlijke ſtelſel over. Hierop volgt, bl. 222, de IIIde Afd., de verſchillende plantenfamiliën, hare kenmerken, verwantſchappen, nuttige en ſchadelijke eigenſchappen en aardrijkskundige grenzen bevattende. Dit gedeelte vult het overige van het eerſte en het geheele tweede deel,

dat met drie zeer doelmatige Registers eindigt. Deze uiteenzetting der natuurlijke familiën zal niet alleen door den leerling, maar ook door den reeds geoefenden Botanist met veel nut kunnen gelezen worden. KUNTH ſtelde zich, bij de bewerking derzelve, JUSSIEU, DECANDOLLE en LINDLEY tot voorbeelden, en, geleid door zijne groote kunde in dat vak van weteníchap, kon hij hierover een oordeelkundig ſtuk leveren.

Ziedaar ons verſlag! Nu nog eenige woorden over de uitvoering der vertaling. Overtuigd, dat de verdienſtelijke Vertaler liever ons geheel onpartijdig oordeel, dan zoete lofſpraak verlangt, willen wij dit kort en rond geven. De tekst is naauwkeurig en duidelijk overgebragt, de ſtijl vloeijend, en de keuze der Nederduitſche woorden voor de kunstwoorden gelukkig. Hier en daar heeft de Vertaler aanmerkingen bij den tekst gevoegd, waartegen wij op zichzelve niets in te brengen hebben, maar meenen, dat men hiertoe alleen bij hooge noodzakelijkheid mag overgaan. Hetgeen b. v. op bl. 16, Iſte deel, over de opperhuid aangemerkt wordt, zoude doen gelooven, dat KUNTH de onderzoekingen van TREVIRANUS, MIRBEL en BRONGNIAAT had voorbijgezien; wij gelooven integendeel, dat deze juist aan den Schrijver het regt gaven, de opperhuid als buitenſte, hoewel veranderde, cellenlaag te beſchouwen. Het niet vermelden van onderſcheidene daadzaken in een Handboek ligt in het plan van den Schrijver. Eene vertaling moet het boek, zoo als het is, wedergeven, wanneer zij niet den naam van eene verklarende vertaling dragen wil. — Even zoo is het oorſpronkelijk plan des Schrijvers door de bijvoeging van eene breedvoerige verhandeling over het natuurlijke ſtelſel, door den Vertaler uitgewerkt, veranderd. Met genoegen hebben wij dit goed geſchrevene ſtuk gelezen, maar ontveinzen niet, dat ons deze verandering van het oorſpronkelijke werk, dat door eenen in het natuurlijke ſtelſel hoogst bedrevenen Botanist en met eene vijfentwintigjarige ondervinding geſchreven is, eenigzins gewaagd voorkomt. — Wij

ſchreven deze weinige aanmerkingen niet, om in eenig opzigt de waarde der vertaling te verminderen; zij is te goed geſlaagd, dan dat zij hierdoor iets zoude kunnen verliezen. Het Nederlandſche Publiek is den Heere MILLARD dank verſchuldigd. Mogt hij de edelſte voldoening voor zijne moeijelijke taak in de meerdere eigene uitbreiding van botaniſche kennis en ook van die onzer landgenooten vinden, en alzoo de wensch, in de Voorrede geuit, vervuld worden, „dat ook deze arbeid onder ons een nieuw middel worde tot de bevordering der kennis van een der ſchoonſte deelen der geſchiedenis van het levend natuurrijk!"

Disputatio Juridica inauguralis, *de univerſali bonorum inter conjuges communione in plerisque patriae nostrae tractibus olim vigente, nunc lege d. d.* 16 *Junii* 1832, *in Codice civili futuro denuo restituta*; quam — pro gradu doctoris — in academia Groningana — publico examini offert LUCAS OLDENHUIS GRATAMA, *Asſena-Drenthinus*, ad d. 7 Nov. 1835. Gron. apud *J. Oomkens.* In oct. maj. VII et III pagg.

De voor ons liggende verhandeling behoort tot eene ſoort van letterkunde, welke in ons vaderland meer dan elders bloeit en vruchten oplevert. Zoo wij toch het aantal goede en bruikbare Inwijdingsverhandelingen nagaan, welke in ons vaderland op verſchillende tijden zijn uitgekomen, dan moeten wij erkennen, dat deze inſtelling reeds veel nut heeft aangebragt. Wel is waar, de jeugdige leeftijd der ſchrijvers van dusdanige verhandelingen doet onze verwachting niet hoog geſpannen zijn; het gebeurt echter niet zelden, dat jeugdige verſtanden, door eene goede opleiding voorbereid en door eene bekwame hand geſtuurd, iets voortbrengen, hetgeen der aandacht overwaardig is, hoewel het dan ook meestal *compilatie* zij; doch men moet ook niet te veel vorderen, en, in

allen gevalle, er moet een begin zijn, gelijk reeds QUINCTILIANUS aanmerkte: *Non differendum est tirocinium in fenectutem.*

De ftof, welke de Heer OLDENHUIS GRATAMA zich ter behandeling heeft gekozen, is belangrijk en uitlokkend: in het geheele burgerlijke privaatregt toch is geene ftof, die zich zoozeer over alle deelen van dat regt uitftrekt, met alle verbonden is en op alle een' noodwendigen invloed uitoefent, als de gevolgen des huwelijks met betrekking tot de goederen der aanftaande echtgenooten. Des te meer is derhalve der opmerking waardig, wat de verfchillende wetgevers omtrent dit punt hebben vastgefteld. In ons vaderland gold oudtijds in de meeste gewesten algeheele gemeenfchap van goederen. De Hollandfche *Napoleon*, de eerfte algemeene wet voor alle deelen onzes vaderlands, voerde dezelve overal in, en bepaalde ze naauwkeuriger, dan ooit te voren in eenige land- en ftadregten, oudtijds in ons vaderland zoo talrijk. De daarop volgende Franfche wetten ftelden eene huwelijksgemeenfchap, of liever ongemeenfchap, daar, welke met onze denkbeelden en zeden, en daarenboven met het zedelijk en redelijk beginfel des huwelijks zoozeer in ftrijd was, dat vele vaderlandfche regtsgeleerden onbewimpeld het Franfche huwelijkscontract voor ongepast verklaarden. Velen vleiden zich met de hoop, dat de aanftaande herziening dit gewrocht van vreemden bodem, ons door vreemden opgedrongen, uit onze nationale wetgeving, die anders door de Franfche revolutie zulke reuzenfchreden voorwaarts had gedaan, zoude verdringen; doch helaas te vergeefs: de voor ons ook in andere opzigten zoo noodlottige vereeniging met België verhinderde de vervulling van den wensch der Noord-Nederlanders, en het Franfche huwelijkscontract werd wederom als *wettelijk* aangenomen. Eerst nadat de affcheiding van België eene nieuwe herziening vorderde, was het mogelijk, op dit punt, gelijk op zoo vele andere, wezenlijke en noodwendige verbeteringen daar te

ſtellen, en dit is, wat het onderhavige onderwerp betreft, geſchied door de wet van den 16 Junij 1832.

Doch laat ons kortelijk met orde nagaan, wat de Heer OLDENHUIS GRATAMA in zijn proefſchrift heeft behandeld.

In het *eerſte Hoofddeel* gaat hij na, welk regt te dezen opzigte oudtijds in ons vaderland heeft gegolden: hij bevindt, dat, op weinige uitzonderingen na, in ons vaderland algeheele gemeenſchap van goederen tusſchen echtgenooten was aangenomen. De eerſte oorſprong van deze gemeenſchap kan niet gezocht worden in het beſchreven regt; immers vóór dat men begon de gewoonteregten te beſchrijven, hetgeen de ſchrijver op het voetſpoor van den geleerden H. J. ARNTZENIUS, *Fil.* ſtelt, dat ten tijde van KAREL V meestal gebeurd is, was dezelve reeds door het gewoonteregt zoodanig vastgeſteld, dat zij in de oudſte beſchrevene landregten ſteeds onder den naam van *eene oude gewoonte*, *eene conſuetudinaire gemeenſchap* voorkomt. Moet derzelver oorſprong dus gezocht worden in de zeden, den aard en de gewoonten der oude Germanen? De Heer OLDENHUIS GRATAMA ontkent zulks ten ſterkſte; ja hij beweert, dat eene zoodanige gemeenſchap volſtrekt in ſtrijd is met die zeden der oude Germanen: hij gaat verder; hij toont aan, dat dezelve in die allervroegſte tijden volſtrekt geene plaats kon hebben; hij bewijst, dat men zich, tot verdediging van het tegengeſteld gevoelen, te vergeefs beroept op eene plaats uit TACITUS, *de M. G. c. XVIII;* hij verklaart die plaatſen uit de Ripuariſche, Saliſche en Saxoniſche wetten, welke het tegenovergeſtelde ſchijnen aan te duiden, tot zijn voordeel. — Des te meer is het van belang, den oorſprong van deze gemeenſchap na te gaan, welke, naar des ſchrijvers oordeel, dus in die alleroudſte tijden niet kan gegrond zijn, en tien à twaalf eeuwen later toch als algemeen geldend en overal aangenomen voorkomt. Er moet dus wel eene gewigtige gebeurtenis in dien tusſchentijd hebben plaats gehad, welke in zoodanige be-

langrijke zaak eene zoodanige verandering kon te weeg brengen. De fchrijver meent de eerfte aanleidende oorzaak van die verandering in het meer en meer doordringen der Christelijke Godsdienst gevonden te hebben. Wij willen den Heer OLDENHUIS GRATAMA in dit zijn onderzoek niet volgen, als welk ons te ver zoude afleiden, maar gelooven met hem, dat de Christelijke Godsdienst het huwelijk van een middel, om aan de zinnelijkheid te voldoen, herfchiep in eene zedelijke zamenwoning van man en vrouw, het edel doel der fchepping, in welke, behalve de zinnelijkheid, welke fteeds wel doel, maar niet alléén doel bleef, de beoefening van meer huifelijke, meer zedelijke, meer ftille deugden werd beoogd; dat de Christelijke Godsdienst dus alle genegenheden, uit het huwelijk voortfpruitende, daarftelde en verfterkte; dat dezelve eindelijk de regten der vrouwen handhaafde, en haar van dienaresfen des mans verhief tot gezellinnen van zijn leven, en als zoodanig de eerfte aanleiding heeft kunnen geven tot de verandering van zaken in dit opzigt; dat meerdere oorzaken hier vervolgens zijn bijgekomen, welke de fchrijver opnoemt op bl. 18 en volgg.

Hierna onderzoekt de fchrijver, van welken aard de gemeenfchap was, die oudtijds in de verfchillende gewesten van ons vaderland gold, en geeft een kort en beknopt overzigt van de verfchillende, niet zelden geheel en al tegen elkander inloopende bepalingen, te dezen opzigte in de oude land-, ftad- en costumiere regten voorkomende. Bij deze gelegenheid ftaat de fchrijver eenige oogenblikken ftil bij het regt, dat in zijn geboorteland beftond, hetgeen wezenlijk bijzonder was. Het voormalige landfchap Drenthe toch fchijnt meer aan het oude Germaanfche gehecht te zijn geweest, dan eenig ander gewest van ons vaderland: hiervan fchijnen en in de manier van procederen, zoo civiel als crimineel, en in het oude privaatregt van dat gewest voor den historifchen regtsgeleerde de belangrijkfte fporen over te zijn, en als zoodanig fchijnt de ftudie van dat regt

voor ieder, die prijs ſtelt op de historiſche ontwikkeling, oorſprong en voortgang van het regt, hoogst gewigtig te zijn.

In het *tweede Hoofddeel* vergelijkt de ſchrijver de voor- en nadeelen, welke aan de verſchillende huwelijkscontracten verbonden zijn, die ten tijde van de beraadſlagingen over de wet van 16 Junij 1832 in aanmerking konden komen, en ook in aanmerking kwamen, namelijk: de *Franſche gemeenſchap*, de *gemeenſchap van winst en verlies*, en de *algeheele gemeenſchap*. Hij onderzoekt eerst de Franſche gemeenſchap, en toont de verſchillende gebreken aan, welke met dezelve verbonden zijn; de duisterheden en ingewikkeldheden, waartoe dit moeijelijke en bijna onverſtaanbare huwelijkscontract aanleiding geeft; hij ſomt de gevallen op, in welke de wet zelve aan de aanſtaande echtgenooten als 't ware de gelegenheid aanbiedt, om elkander te benadeelen; hij wijst aan, dat het Franſche ſysteem eigenlijk niets zekers bepaalt, maar alles bijna aan het blinde toeval overlaat, en dat als zoodanig het Franſche ſysteem als *wettelijk regt* minder goed te keuren, en in allen gevalle voor onzen leeftijd minder geſchikt is, en ſtaaft eindelijk zijn gevoelen met auctoriteiten der bekwaamſte regtsgeleerden. Daarna gaat hij over, om de gemeenſchap van winst en verlies te beſchouwen, en zoekt eerst de argumenten van de voorſtanders van dit huwelijkscontract te wederleggen, wijst vervolgens aan, dat ook de gemeenſchap van winst en verlies groote gebreken bevat; en ten laatſte gaat hij tot de *algeheele gemeenſchap* over, nu door de wet van 16 Junij 1832 weder in ons aanſtaand Burg. Wetb. herſteld: hij bevindt, dat de algeheele gemeenſchap niet die gebreken bevat, waarom de vorige huwelijkscontracten waren af te keuren; dat iedere ſcheiding van goederen tusſchen echtgenooten met het zedelijk en redelijk beginſel des huwelijks ſtrijdt; dat, zoo gemeenſchap van winst en verlies in dit opzigt met den aard des huwelijks kon gezegd worden te ſtrooken, algeheele gemeenſchap zoo veel te meer met den aard des huwe-

lijks overeenkwam; dat algeheele gemeenfchap daarom ook zeer te regt als *wettelijk* door de wet van 16 Junij 1832 was aangenomen, omdat dezelve gedurende zoo vele eeuwen in ons vaderland, eerst als *gewoonteregt*, daarna als *ſtatutair regt*, had gegolden. Ten laatſte zoekt hij de argumenten te wederleggen, die op verfchillende tijden tegen de algeheele gemeenfchap zijn ingebragt. Hoewel Rec. het met den Heer OLDENHUIS GRATAMA volkomen eens is, met hem oordeelt, dat onze wetgeving op dit punt oneindig is verbeterd, en dankbaar de verpligting erkent, welke ons vaderland ook in dit opzigt aan de Commisfie van Wetgeving heeft, zoo kan hij zich echter niet ontveinzen, dat de bezwaren, welke tegen de algeheele gemeenfchap worden ingebragt, niet van allen grond zijn ontbloot. Dit gedeelte der verhandeling van den Heer OLDENHUIS GRATAMA zou wel verdienen door een' onzer vaderlandfche regtsgeleerden breeder te worden behandeld.

In het *derde* en laatſte *Hoofddeel* geeft de fchrijver eenige aanmerkingen over de wet van 16 Junij 1832. In de *eerſte* plaats onderzoekt hij, in hoeverre de gronden van beflisfing, bij het oude regt gebruikt geweest, nog bij het nieuwe regt kunnen en mogen gebruikt worden. In de *tweede* werpt hij eene allerbelangrijkſte regtsquaestie op: of namelijk de geldboeten ook door den onfchuldigen echtgenoot voor de helft moeten gedragen worden, welke quaestie bij onze aanſtaande wetgeving is onbeflist gelaten. De Heer OLDENHUIS GRATAMA geeft naauwkeurig de gevoelens op, welke van beide kanten kunnen aangevoerd worden, maar durft, zoo het fchijnt, in deze belangrijke zaak geene uitſpraak doen; aan Rec. is het gevoelen, ter laatſte plaatfe voorgeſteld, het waarfchijnlijkst voorgekomen. Vervolgens geeft de fchrijver, in de *derde*, *vierde* en *vijfde* plaats, nog verfchillende aanmerkingen, als onder anderen over huwelijkscontracten, welke volgens het aanſtaand regt kunnen gemaakt worden; over de gecontinueerde gemeenfchap, welke in de wet van 16 Junij naauwkeuriger en beter is, dan de

zoogenaamde *gecontinueerde boelhouderſchap* van het oude regt; over gemeenſchap bij tweede en verdere huwelijken enz. enz., welke aanmerkingen der lezing overwaardig zijn, en de aandacht onzer vaderlandſche regtsgeleerden verdienen.

Bij deze korte inhoudsopgave wil Rec. dit nog voegen, dat hij deze verhandeling over het algemeen met genoegen heeft gelezen, en niet ſchroomt, dezelve te rangſchikken onder de beste lettervoortbrengſelen van deze ſoort. — Een keurig zesentwintigtal Theſes of ſtellingen over alle deelen der regtsgeleerdheid beſluit deze verhandeling, welke zich overigens door eene nette typographiſche uitvoering aanbeveelt.

Vindiciæ Horatianæ, adverſus nuperam cenſuram a cl. viro P. HOFMAN PEERLKAMP editam. Scripſit PETRUS BOSSCHA, Ph. Th. Mag. Lit. St. Jurisque D. et in ill. Daventr. Athenæo Profesſor. Daventriæ, apud *J. de Lange*. 1836. 8vo. XXII, 170 p. *f* 2-25.

De Heer BOSSCHA heeft, met zooveel anderen, gezien, dat Prof. PEERLKAMP eenen HORATIUS uitgegeven heeft, die er geheel anders uitziet, dan al de vorigen; waarop die fijne kenner der Latijnſche Poëzij twintig jaren, en misſchien langer, gearbeid heeft: terwijl hij, (waarſchijnlijk met de *Ars Poetica* gedurig in de hand) zich een helder denkbeeld vormende van de lyriſche poëzij, zoo als zij uit de pen van HORATIUS komen *moest*, de tooverwoorden en duivelsbezweringen van MITSCHERLICH en anderen, *docte*, *apte*, *pulcre*, *exquiſite*, *ſuavis imago*, uit zijn geheugen verbande, en zich afvragende, wat zijn *gezonde* verſtand voldeed en wat niet, uitmonſterde, wat de proef niet doorſtaan kon; doch niet met enkele raadpleging van eigen ſmaak en vernuft, maar tegelijk met bijgebragte redenen uit diepe taal- en zaakkennis.'

Het is lastig (wij bekennen het), wanneer men, van zijne jeugd af, den ganſchen HORATIUS van buiten geleerd en honderdmalen opgedreund heeft, ſomtijds met genot, ſomtijds zonder te denken aan hetgeen men declameerde of het

regt duidelijk te begrijpen, of wanneer men jaren lang, aan zijne leerlingen den Lierdichter uitleggende, zoo ongemerkt de gemakkelijke gewoonte verkregen heeft om van alles alles te maken: het is lastig, zeggen wij, dat men dan zoo laat eerst leeren of hooren moet, dat het toch niet alles goud is, wat er blinkt. Deze gedachte ten naastenbij schijnt opgesloten te liggen in de troebele eerste bladzijde der Voorrede van den Heer BOSSCHA; trouwens Latijnschrijven is moeijelijk en vereischt veel oefening. BOSSCHA vindt het verder onverdragelijk, dat er nog geen kruistogt tegen PEERLKAMP in de weer is, en dat niemand tot hiertoe die uitgaaf beoordeeld heeft, dan MOSER, wiens *doctæ sane*, *sed non satis absolutæ animadversiones* de zaak niet afdoen. BOSSCHA had er bij kunnen voegen, dat MOSER het meeste aan PEERLKAMP toegeeft, en eigenlijk, met een' grooten omhaal, toont, dat hij bang is voor het boek: geen wonder! BOSSCHA zou er nu ook BERNHARDY bij kunnen voegen, die, *more suo*, een weinig uit de hoogte schermutselt en hakt op andere dingen, maar om het boek heen loopt, als de kat om de heete brij. — Het is onverdragelijk! riep de Heer BOSSCHA; maar hij zocht de reden van dien schrik en doodelijke stilte, slechts nu en dan door een' zucht afgebroken, in de laauwheid der echte Horatianen, en niet in de groote moeijelijkheid van het onderwerp, niet in den twijfel en de wankeling, die het meesterstuk van PEERLKAMP bij de verstandigsten en geleerdsten mag hebben doen ontstaan, niet in het bezadigd en onpartijdig onderzoek, dat welligt in dit oogenblik de *eerste* Literatoren aan het groote vraagstuk wijden. Daarom werd de geest van BOSSCHA vaardig, en hij schreef zijne *Vindiciæ*, meestal, zegt hij, zonder de vroegere Uitleggers te raadplegen: dit wil zoo veel zeggen als: „Ik heb mijne bewijzen voor de echtheid „van *alles*, wat door PEERLKAMP verworpen wordt, uit „eigen geleerdheid en smaak en takt geput: en zie, hoe ste„vig mijne *Vindiciæ* daar staan, en HORATIUS aan zich„zelven teruggeven"! Ach, was het waar! dan zouden wij PEERLKAMP dubbelen dank weten, wiens aanval *zulk eene hulp en zulk eenen verdediger* uitgelokt had; maar de kracht van gewoonte, vooroordeel en alledaagschen slenter blijkt ook hier wederom. Wij gelooven den Heer BOSSCHA, als een eerlijk man, dat hij de vroegere Uitleggers heeft laten rusten; maar zij zaten hem door bloed en merg: hij kon

hunne boekdeelen in zijne kast laten ſtaan; maar wat zij hem geleerd hadden, daarvan kon hij zich, zelfs voor één oogenblik, niet ontdoen. Eene zware beſchuldiging; maar zij kan rijkelijk geſtaafd worden, zoo het noodig is en de Heer BOSSCHA het wenscht. Voor dit oogenblik is het nuttig, de lezers der *Vindiciæ* hierop aandachtig te maken.

De Heer BOSSCHA moet zich zeer ſterk gevoelen; vanwaar anders die ſomtijds vrij bitſe toon? b. v. p. 108. *illa metri necesſitas ad nauſeam usque inculcatur:* die walging heeft welligt veroorzaakt, dat BOSSCHA eindelijk van het metrum niet meer hooren mogt, en op p. 117 eene correctie voorſloeg, die hij in de *Corrigenda* terug moest nemen: het metrum blijft een vies ding, als men over oude Poëten ſpreekt; maakt men zelf een vers, dan is het iets anders. — Vanwaar hier en daar eene halve poging om PEERLKAMP uit te lagchen? b. v. p. 19. *ſed, inquies pro acumine tuo.* — Vanwaar anders, in de *Corrigenda*, die aanmerking op de latiniteit van PEERLKAMP, terwijl die van BOSSCHA doorgaande *ſlecht* is, hoegenaamd geene kleur noch ſtempel heeft, en verre blijft beneden hetgeen men verwacht van iemand, die zich met vraagſtukken van zoo kieſchen aard bemoeit? — Alweder eene zware beſchuldiging; maar zij kan rijkelijk geſtaafd worden.

De *Praefatio* van den Heer BOSSCHA, die vrij lang is, ſchermt tegen het geleerde ſtuk van PEERLKAMP, waarin deze den waarſchijnlijken oorſprong der inſchuiffels en ondergeſtoken Oden opſpoort. Dat ſtuk is te kras voor BOSSCHA; hij kan het niet aan, noch met zaken, noch met redenering. Hoe hij met argumentatie en dilemmata omgaat, blijke uit dit voorbeeld, p. X: *ante omnia mihi pauca dicenda ſunt de ista opinione, qua inprimis nititur omnis illa libertas, qua uſus est vir cl. in reiiciendis tot carminibus aut carminum partibus, quæ opinio eiusmodi est, ut, niſi admittatur, vix commoda inveniri ratio potuerit eiiciendi, quæ huc usque pro Horatianis habita ſunt. Tum enim nihil aliud restat, quam aut fateri, mediocrem poëtam fuisſe Horatium, aut argumenta, quibus ſingula oppugnantur, infirmo vel plane nullo niſi argumento.* — In het voorbijgaan zij dit eene proeve van den ſtijl en de ſyntaxis van den Heer BOSSCHA.

De ſlotſom van het ganſche boek is, dat Prof. BOSSCHA, op zeer weinig na, *alles* ſchoon en verrukkelijk vindt, wat door PEERLKAMP uitgemonſterd is. Ieder zijn

ſmaak! Men meene echter niet, dat de kracht der gezonde rede hem niet een' enkelen keer heeft doen wankelen, b. v. L. II. Od. 15. „ Eene Ode," zegt PEERLKAMP, „ die met alle haar vijf ſtrofen aan HORATIUS toegedicht is, maar nooit door dien ſmaakvollen Dichter gemaakt heeft kunnen worden." — „ Neen," zegt BOSSCHA, „ het is een *Carmen egregium*"; maar er zijn evenwel een paar dingen in, die hem hinderen, en had PEERLKAMP ſlechts, even als BOSSCHA, gezien, hoe men corrigeren moet, dan zou hij met de geheele Ode vrede gehad hebben. Vs. 6. ſtaat *copia narium*. „ Neuzen-voeder", of „ eene groote verzameling van neuzen", vindt BOSSCHA natuurlijk wat al te erg; daarom herſtelt hij de echte lezing: *copia narduûm*; men moet hierbij op den pluralis en vooral op die 4de declinatie zoo naauw niet toezien. Vs. 9 ſtaat:

Tum ſpiſſa ramis laurea fervidos
Excludet ictus.

„ Wat is dat *fervidos ictus* heerlijk!" zei MITSCHERLICH. Maar BOSSCHA ſchijnt, met PEERLKAMP, eenigzins getwijfeld te hebben, of ooit een Dichter, die er iets van wist, *ictus* zoo blootweg in dien zin gebruikt heeft. Hij herſtelt dus in de woorden van HORATIUS eene *pulcra imago*, namelijk:

Tum ſpiſſa ramis laurea debitos
Excludet actus.

Met *actus* bedoelt hij *gemeene weiden*. Eene kleine zwarigheid blijft er in *excludet* over, dat de Dichter vrij goed op de ſtralen der zon kon doen ſlaan, maar moeijelijk op weiden. Met *actus* gaat het aan: het was oudtijds eene *certa agri menſura*, en waarom dus ook niet eene *gemeene weide?* De verdediging der echtheid van deze Ode zou den Heer BOSSCHA nog gemakkelijker gevallen zijn, zoo hij gezien had, wat HORATIUS eigenlijk geſchreven heeft. Er wordt bijna niets veranderd, wanneer men leest:

Tum ſpiſſa ranis laurea fervidos
Excludet Ictos.

„ Het digte laurierbosch (want die waren er in zeer oude

„ tijden ook) verjaagt de ijverige Regtsgeleerden, die over „ het pleidooi, al wandelende onder de fchaduw, komen „ nadenken, door het gekwaak der kikkers in de vijvers, „ die de weelde gegraven heeft." De visfchen hangen wel bij HORATIUS in de boomen, en men denke overigens aan de *Abderiten* van WIELAND: daar was een gekwaak, dat DEMOCRITUS, en misfchien nog een paar anderen, hooren en zien verging. Misfchien echter zaten de kikkers in de laurierboomen: dit punt is moeijelijk uit te maken.

Poëzij van Mr. B. W. A. E. SLOET VAN OLDHUIS. *Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1834. *In gr.* 8*vo. IV*, 80 *bl. f* 1-80.

In een bevallig gewaad levert ons de Uitgever THIEME een bundeltje dichtftukken, met wier beoordeeling wij eenigzins verlegen zijn, omdat wij dezelve, wel is waar, geenszins afkeuren, maar ook grootendeels daaraan geen onbepaalden lof kunnen geven. Uit de fchool van wijlen ADAM SIMONS kennelijk voortgekomen, meenen wij in het werk van den Dichter veel gelijkenis te befpeuren met dat van den Meester, hetgeen veel goeds bij veel gebrekkigs opleverde. Met de poëzij der Ouden bekend, maar te zeer met die der nieuwe Duitfchers ingenomen, verachtende het laag zinnelijke bij VICTOR HUGO en zijnen aanhang, maar minder geoefend in de onvergelijkelijke kracht onzer Hollandfche taal, nu en dan zelfs een provincialisme wagende, ftaat de Dichter van dit bundeltje, naar ons inzien, op een zonderling ftandpunt, van waar wij liever gewenscht hadden, dat hij ons geene verzen had toegezongen. Dit is nu echter het geval, en, daar de Uitgever verzuimd heeft een' Inhoud te geven, zullen wij dat gebrek vervullen, en tevens, met een enkel woord, ons oordeel over ieder ftukje kenbaar maken, of het ons mogt gelukken den Dichter toe te lichten, voor wiens hart, bij zijne goede bedoelingen en gepaste roemzucht, wij gaarne betuigen alle achting te koesteren, offchoon ons zijn perfoon en betrekkingen volftrekt onbekend zijn. Eene *Toewijding aan Seline* opent de afdeeling der *Erotifche Poëzij*, waarin de Dichter van het *magisch* fchoone fpreekt, en waarvan de geest *Duitsch-Platonisch* is, maar de verfificatie ons wel beviel. In *Het beeld van Memnon* heerscht ook iets van dat

Duitsche donkere, dat wij ongaarne in jeugdige Dichters opmerken; men hoore slechts den aanhef:

In een wereld van gezangen,
Drijvend boven aardsch verlangen,
Staart gij met een heldren traan,
Waar uw oogjes vol van staan,
En met hooggekleurde wangen,
Uw verrukten zanger aan.

Wanneer wij dat denkbeeld in gewoon proza overzetteden, zouden wij in den toon van persiflage vervallen, te meer, daar ons, juist het: *Dronken zijn wij, beide dronken*, van den Meester, in het geheugen schiet (*). De strekking van het stukje is ook niet helder, en wordt slechts met moeite gevat: wij althans zouden het beeld van MEMNON anders gebruikt wenschen, offchoon in het denkbeeld eene goede dichterlijke intentie schuilt. — *Winter-avondschemering*. Vrij goede versificatie; alleen hinderde ons in het vierde couplet het opensplijten van den hemel, in het vijfde het driemaal herhaalde *die*, het rood, wit en blaauw van het achtste, en het *die* van het negende, waardoor niet de hand, maar de citer beurtelings daalt en rijst. *Aan Lesbia* is eene vrij goede navolging. *Aan Seline*, een minder goed origineel. *De Vestale*, daarentegen, houden wij voor het beste der *Erotiques*. *De Verschijning* zou beter zijn, indien de taal en de beelden zuiverder waren. Wij wenschten, dat het: *Weest meester van de taal, gij zijt het van 't gemoed*, van BILDERDIJK, iederen jeugdigen Dichter in het geheugen gegrift ware. *Mijne Roemzucht* is een bevallig minnedichtje, dat wij gaarne overnamen, als ons de ruimte vergund ware. *Het Grieksche Meisje* (de verkeerde klemtoon in *Thermopȳle* onopgemerkt blijvende) is ook wèl; en bij regels als de volgende:

Gij plukt het smaaklijk ooft, bewazemd van den morgen,
En vlijt de mandjes vol met kostelijke vracht:
U biedt de rank haar druif, in 't dorrend blad verborgen,
Die afhangt van de(n) muur door al te zware dragt.

kunnen wij *de arm verkleumde mensch* en de *bloote kniën*,

(*) *Gedichten van* ADAM SIMONS, bij J. TEN BRINK, 8°. 1805. bl. 122.

met andere gebreken, in *Onze Toekomst*, vergeven. *De Kunstenaar*, naar PROPERTIUS, houden wij voor eene goede navolging, offchoon wij het oorfpronkelijke ter vergelijking niet bij de hand hebben. En hiermede wordt de eerfte afdeeling befloten. De *Mengelpoëzij* wordt door twee verzen *Aan den Hertog van Saxen-Weimar* waardiglijk geopend, waarvan het tweede ons buitengemeen heeft bevallen, offchoon het flot krachtiger had kunnen zijn, en *het koor, dat ons doet leven*, wel door beteren regel verdiende vervangen te worden. Het lofvers *Aan den Hoogleeraar* A. SIMONS, waarvan het denkbeeld en de eerfte regels aan zijn Hooggeleerde ontleend zijn (*), kan de vergelijking met den Meester niet doorftaan; en men beklaagt zich, dat verzen als deze:

Geeft Neerland me ooit een lauwerkrans,
En fchept het roem uit mijn gezangen,
o! Dichter, aan mijn hart zoo waard!
Ik zal, in vrome bedevaart,
Dien krans om uwe tombe hangen.

onmiddellijk gevolgd worden door de volgende plat-prozaïfche regels:

Wat heb ik, boven druk en kruis,
Al menigwerf aan 's Leeraars huis
Een vreugdevollen tijd gefleten!
Hier vond ik immer Attisch zout,
En werd, bij boert en zoeten kout,
Al vele zorg en leed vergeten!

Ook het flot valt merkelijk af bij het fraaije en puntige: *En nog naar u wil vragen*, van SIMONS.

Wij behooren onder dezulken, wie *de Jagt* minder bevalt, niet om het vreemde van behandeling of metrum, maar omdat de onnavolgbare *Duinzang* van den Hoogleeraar VAN LENNEP ons onuitwischbaar in het geheugen ligt en het metrum daarmede eenige overeenkomst heeft. Indien echter de Dichter had kunnen goedvinden, de zwakke regels te verbeteren, de burlesque vergelijkingen weg te laten, als die van den haas en de gans en de gastvrijheid van het brandende lood, en de al te welige loten zonder

(*) *Gedichten van* ADAM SIMONS, bl. 63.

genade af te ſnoeijen, dan zouden wij veelligt gezegd hebben:

Tel brille au ſecond rang, qui ſ'éclipſe au premier.

maar zoo als het ſtuk thans is, komt BOILEAU ons geheugen al weder plagen met zijn: *mais dans l'art dangereux*, en wat er verder volgt en den Dichter niet onbekend kan zijn. — *Vaarwelzang aan mijnen Vriend*, *Aan mijnen Broeder en Vriend*, *Onze Droomen* zijn drie ſtukjes, waarin veel goeds voorkomt, dat 's Dichters hart van eene gunſtige zijde doet kennen. *Van Speyks Toren* is eene dichterlijke gedachte, die men niet al te zeer ontleden mag, en waarin *laatst* gedenkzuil, omdat de maat geen *laatſte* gedoogde, ons hinderde. *Burgerdeugd* is een lief ſtukje; de *Toast aan den Majoor* SCHIMMELPENNINCK VAN DER OOYE fiksch gedicht, en beſluit dit bundeltje niet onwaardiglijk. — Ziet daar ons oordeel! Het Publiek doe er zijn voordeel, en de Dichter insgelijks zijn profijt mede.

La Nation Hollandaiſe, Poëme en VI Chants, traduit de HELMERS, par AUG. CLAVAREAU, Chevalier de l'Ordre du Lion des Pays-bas. Deuxième Edition. Maestricht, *F. Bury-Lefebvre.* 1835. petit in-8vo. 284 pag. *f* 1-25.

Petits Poëmes, à l'uſage de l'Enfance, traduits de FRANÇOISE DE BOER, par AUG. CLAVAREAU, Memb. de la Société de Litt. de Leyde, Corresp. de l'Inſtitut des Pays-bas. Maestricht, *F. Bury-Lefebvre.* 1835. petit in-8vo. 106 pag. *f* :-50.

Petites Etrennes Morales, offertes à la Jeuneſſe Neêrlandaiſe, par F. C. ROUD, Auteur des Nouveaux exercices de Langue Françaiſe en thèmes Hollandais. A Rotterdam, chez *Menſing et van Westreenen.* 1835. petit in-8vo. 118 pag. *f* :-60.

In de twee eerſte der bovenſtaande werkjes geeft de Heer CLAVAREAU wederom welgeſlaagde proeven van zijn gelukkig vermogen, om Hollandſche verzen in Franſche over te brengen; en het is aangenaam en lofwaardig, dat hij na twaalf jaren aanleiding en lust gevonden heeft, om eene nieu-

we uitgave van het eerstgemelde te bezorgen. Intusschen, hoe veel genoegen het ons ook doet, dat de lof onzer Natie aldus meer tot kennis van vreemdelingen, en bijzonder ook van de Franschen, gebragt kan worden; zoo komt het ons echter eene zeer moeijelijke, wij hadden haast gezegd, ongelijksoortige zaak voor, dien lof, zoo als een Nederlandsch Dichter dien vermeld heeft, in de taal van eene andere Natie te hooren bezingen: neen! die klinkt alleen in onze vaderlandsche taal het schoonst; daarin alleen, en hoe veel te meer dan in krachtige poëzij! is alles regt in maat en harmonie; daarin alleen is die zuivére melodie, welke het onbedorven Nederlandsche oor streelen kan: en wij hopen dus, dat deze dichterlijke Fransche vertaling, hoe goed ook over 't geheel, het oorspronkelijke Dichtstuk van onzen HELMERS bij onze Landgenooten niet zal verdringen en in vergetelheid brengen. — Dit moeijelijke der overbrenging of navolging van het eigenaardige onzer taal, onzes volkskarakters en onzer geschiedenis in aanmerking nemende, zal Rec. dan ook niet angstig nasporen en zorgvuldig aanwijzen, (hetwelk ook bij een reeds lang bekend werk niet noodig schijnt) waar het origineel gelukkig gevolgd is, of waar de kopij zich daarvan te veel verwijderd heeft. Over dit laatste denkt de Heer CLAVAREAU, blijkens de *Voorrede*, misschien wat ruimer dan Rec.; maar deze mag nogtans genen over het algemeen eene gunstige getuigenis in dezen geven, en de vrucht van deszelfs loffelijke poging, als voor onze Natie vereerend, aanprijzen.

Achteraan zijn eenige *Notes* geplaatst, waarin CLAVAREAU voor de Fransche Lezers, die hij zich voorstelt, eenige opheldering omtrent sommige zaken of personen mededeelt, of eenige schoonheden der verzen, of de vaderlandsliefde van HELMERS, welke beide hij toont te gevoelen, doet waarderen. Men zie b. v., wat schoone plaatsen aangaat, de aanteekening p. 254, over de episode van ADEKA in den 4den Zang, reeds geprezen in de *Préf.* p. 5; of die op p. 263, over de aanspraak aan de Dichtkunst, waarmede de 5de Zang aanheft: en wat de vaderlandsliefde des Dichters betreft, zie men p. 233, 4, en 248, 9, waar CLAVAREAU aan de Hollandsche Natie, zoo wel in hare rampen onder de Fransche overheersching, als in hare jongste pogingen tot handhaving van hare onafhankelijkheid, alle regt doet. — Ook geeft hij in deze *Notes* rekenschap van eenige

vrijheden, die hij zich bij de overbrenging veroorloofd heeft. Wat deze betreft, ſpijt het ons, dat hij meermalen geoordeeld heeft, dat verſcheidene namen van beroemde Nederlandſche Mannen in zijne Franſche verzen niet wel konden ingevoegd worden: dit ſpijt ons, omdat hierdoor niet zelden het kenmerkende, dat HELMERS van elk hunner met weinige woorden gezegd heeft, te veel in algemeene bewoordingen en loffpraken verloren gaat. — Zonderlinge verwarring is er in de noot, p. 270, op die plaats van HELMERS:

„ Hoe ruiſchen in mijn oor hier de Idumeſche palmen!
„ 'k Hoor, SCHULTENSEN! uw' lof door 't loof der cedren galmen." enz.

bedoelende de verdienſten der drie Hoogleeraars SCHULTENS voor de Oosterſche Letterkunde, die door hen, en wel het eerst door ALBERT SCHULTENS, in ons Vaderland grootelijks bevorderd is. CLAVAREAU nu, die in den tekst dezen eigen naam met den algemeenen van *Patrie adorée* verwisſeld had, zegt hierbij in de noot: „ SCHULTENSEN, *cité par* HELMERS, *voyagea, avec d'autres ſavans* „ *Bataves, dans cette partie du globe, pour la proſpérité* „ *des ſciences. Il fut auſſi le restaurateur de la Littérature* „ *Hollandaiſe au* 18*e ſiècle*", en maakt dus van de drie in het meervoud uitgedrukte Mannen één' perſoon, en wel een' reiziger in het Oosten, en, in plaats van eenen herſteller der Oosterſche, een' der Hollandſche Letterkunde! Aan deze laatſte heeft niet A. SCHULTENS, maar wel zijn tijdgenoot TEN KATE veel toegebragt. — Ook op andere plaatſen ſchijnt CLAVAREAU het meervoud van eigene namen in onze taal niet te vatten. Dus noemt hij, p. 276, zelfs met verbasterde ſpelling, MOENENS en SWELS, als die tegen VONDEL zouden geſchreven hebben; maar HELMERS ſpreekt van „ *de* MOONENS, *de* SEWELS," dat is van Taalkundigen, als MOONEN en SEWEL, die de Dichtkunst, naar zijn inzien, door hunne wetten te naauw beperkten. Zoo zegt CLAVAREAU, p. 281, 2: „ *Voici les* „ *noms des ſavans cités par* HELMERS *dans ce pasſage*: „ *De* „ DOUSAAS, VALCKENAEREN, *de* BURMANS, HEINSIUS, *de* BOSCH *en* HEMSTERHUIS," *tous Poëtes et Philoſophes, qui ont écrit en Grec et en Latin*"! en noemt verder nog tweemaal DOUSAAS, in plaats van DOUZA, als één' perſoon. — Nog ééne plaats zij het ons vergund aan te

voeren, waar CLAVAREAU zijnen Dichter niet begrepen, en in de aanteekening daarop eene vergisfing in de perfonen begaan heeft. HELMERS, na den lof van PIETER CORNELISZ. HOOFT vermeld te hebben, zegt:

„ Hij, telg des bestevaêrs, brengt ons dien grijsaard nader:
„ In hem herkennen wij den grooten Burgervader" enz.

CLAVAREAU brengt deze regels dus over:

„ *Ah! laisfez approcher cet auguste vieillard,*
„ *Qui de la foule émue attache le regard;*
„ *Mes yeux ont reconnu ce héros tutélaire,*
„ *De fes concitoyens le foutien et le père.*" etc.

en past dit in de noot, p. 277, op OLDENBARNEVELD toe, en het volgende op eenen minder waardigen, hoewel hem onbekenden, afftammeling van dezen. HELMERS daarentegen bedoelt duidelijk CORNELIS PIETERSZ. HOOFT, den vader van den eerstgenoemden, en ziet met het laatfte op het ftaatkundig gedrag van iemand uit deszelfs geflacht in later' tijd, waarover het thans niet noodig is uit te weiden. — Doch wij willen zulke verzinningen in eenen Man, die zich voor de verbreiding van den roem der Nederlanders onder andere Volken verdienftelijk maakt, gaarne verfchoonen, en eindigen met de nieuwe uitgave van zijn werk bij vernieuwing aan te prijzen.

Ditzelfde kunnen wij in het algemeen zeggen van CLAVAREAU's overbrenging der *Gedichtjes voor Kinderen* van F. DE BOER. Met genoegen zien wij uit de *Préface*, dat zijne vertaling van de *Gedichtjes* van VAN ALPHEN in Frankrijk met belangftelling ontvangen en aangeprezen, en hij daardoor te meer aangefpoord is, om ook die van de zoo even genoemde Kindervriendin onder handen te nemen. In die zelfde Voorrede vindt men ook eene korte levensbefchrijving van haar, door den Heer ROBIDÉ VAN DER AA verfchaft, en door den Heer CLAVAREAU vertaald, die niet zonder eenige belangftelling zal gelezen worden. Hoewel de versjes van F. DE BOER, naar Rec^{s}. oordeel, met die van VAN ALPHEN geenszins op ééne lijn kunnen gefteld worden, hebben zij echter ook hunne verdienften, en zijn der overbrenging niet onwaardig, waarin CLAVAREAU zijn origineel al vrij gelukkig gevolgd is. Tot verdere beoordeeling

van de oorſpronkelijke, reeds lang bekende, *Gedichtjes* vindt Rec. zich hier niet geroepen; en daar er alreede in het *Mengelwerk* voor 1835 van dit Tijdſchrift, No. V, eene vergelijkende proeve van deze vertaling gegeven is, zal het niet noodig zijn, hierbij, of bij enkele kleine aanmerkingen, die hij hebben zou, langer ſtil te ſtaan.

De Schrijver van het derde boven gemelde boekje was ons nog geheel onbekend; want, offchoon hij zich op den titel aanmeldt, als *Auteur des Nouveaux exercices de Langue Française en thèmes Hollandais*, was deze zijne vermaardheid ons nog niet ter ooren gekomen. In een *Avant-propos* zegt hij tot zijn boekje:

„ *Sans défenſe je te livre*
„ *Aux Cenſeurs:*
„ *Implore leur indulgence!*"

maar het is toch waarlijk geen vleijend compliment, geſchikt om de toegevendheid der Recenſenten in te roepen, dat hij er op volgen laat, wat dus ook de jeugd lezen kan:

„ *Parmi la maligne engeance*
„ *Cherche quelques défenſeurs!*"

Nu zou iemand van dat *booze ras* hem dit wel kunnen teruggeven, door te zeggen, dat hij tot *l'engeance irritable des Poëtes* (*genus irritabile vatum*, HOR.) ſchijnt te behooren; maar ſteller dezes verſlags wil geen ſchelden met wederſchelden beantwoorden, en hoopt daarom niet minder die *indulgence* te gebruiken, die de Dichter voor zijne *premiers chants*, zoo als hij ze p. 6 noemt, inroept.

In het algemeen blijkt uit deze Gedichtjes, dat het den Heer ROUD niet aan de gaaf ontbreekt, om voor de jeugd gemakkelijk en vloeijend in het Fransch te dichten, en nuttige Christelijke zedelesſen aangenaam voor te dragen. Welke jeugd echter, dat is van welken leeftijd, hij zich voorgeſteld heeft, blijkt er zoo duidelijk niet uit: er zijn wel verſcheidene ſtukjes, die voor dezelfde lezertjes en lezeresjes zijn, als doorgaans die van VAN ALPHEN; maar er zijn ook vele, en misſchien wel de meeste, die voor deze te hoog, en meer voor eene verder gevorderde jeugd geſchikt zijn: dit geeft aan het werkje eene tweeſlachtigheid, die mo-

gelijk voor het gebruik niet zoo gelukkig is, als men wel wenſchen zou, omdat men het nu den kinderen niet onbepaald in handen kan geven: dit neemt echter niet weg, dat ook die, welke een' wat hooger en deftiger' toon aanſlaan, op zichzelve hunne verdienſten, en bij verſtandig gebruik hunne nuttigheid hebben. — Wat de vinding der hier voorkomende ſtukjes betreft, ſommige ſchijnen geheel van eigen maakſel te zijn; andere, het zij met of zonder aanwijzing, van anderen overgenomen en nagevolgd. Dit laatſte is b. v. het geval met het 40ſte, *les Saiſons, ou les voeux de Prosper*, waar de grondaanleg uit het ſtukje, *de vier Jaargetijden*, bij DE PERPONCHER, (uit CAMPE) *Onderwijs voor Kinderen*, D. III, bl. 23 en volgg., genomen is, maar de gelukkige bewerking den Heere ROUD eigen ſchijnt te zijn: alleen komt het Rec. voor, dat deze het tooneel te zeer geheel in Frankrijk verplaatst, hetwelk, offchoon het er misſchien meer levendigheid aan bijzet, nogtans voor de Nederlandſche jeugd, aan welke de Schrijver zijne *Etrennes* aangeboden heeft, minder gepast is. — Deze 43 Gedichtjes nu nader in bijzonderheden te beoordeelen, en over het meer of minder gelukkige der bewerking en uitdrukking zijne gedachten te zeggen, kan Rec. zonder te groote uitvoerigheid niet doen. — Enkele verouderde of zeldzaam gebruikte woorden, zoo als *émoi* voor *inquiétude*, *nef* voor *navire*, zou hij in gedichtjes voor kinderen vermijden, en uitdrukkingen als deze, *ſ'endormir ſous l'ombre des ailes de l'Agneau*, liever in het geheel niet gebruiken; maar zij zijn hier gelukkig niet talrijk. — De correctie der zinſcheidingsteekens zou hier en daar naauwkeuriger kunnen zijn, waarop men vooral in werkjes voor kinderen niet genoeg kan letten.

Belangrijke verſchijnſelen van het zieleleven medegedeeld en beoordeeld. Der Aberglaube ist ein Schatten, Das Wahrheit auf das Leben warf. Te Deventer, bij J. de Lange. 1836. *In gr. 8vo. f* 1 - 90.

„Belangrijke verſchijnſelen van het zieleleven medegedeeld en beoordeeld." Dit laatſte woord, *beoordeeld*, deed *Rec.* vooral dit werkje gretig in handen nemen en deszelfs inhoud als verſlinden. Sedert langen tijd toch was het zieleleven

ook voor hem een onderwerp van ernstige overpeinzing geweest, en, uitgaande van het gevoelen zoo veler groote geleerden, dat *zieleleven en ligchamelijk leven geheel ongelijksoortig zijn*, vond hij in deze stelling een gewigtig middel, om vele raadselen op te lossen. Maar bij dit alles bleven hem tot nog toe zoo vele raadselen nog over — zoo veel duisters, dat hij zoo gaarne in een helder licht geplaatst zag! Geen wonder derhalve, dat hij, op grond van gezegden titel, in dit werkje de bevrediging zijner wenschen hoopte te vinden. Doch, hij heeft zich hierin bedrogen! Neen, geene uitvoerige beoordeeling der medegedeelde verschijnselen, ten minste geene zóó uitvoerige, als *Rec.* zich had voorgesteld, troffen wij in dit werkje aan. Doch bij eenig ernstig nadenken moesten wij het ook voor onszelven bekennen, onze verwachting te sterk gespannen te hebben, en prijzen wij de omzigtigheid van den Schrijver, die niet meer zegt, dan hij verantwoorden kan, het rijk der hypothesen niet te diep indringt, en dikwerf zelfs de mogelijkheid eener toereikende verklaring op de gewone wijze toegeeft. Veel, zeer veel wonderbaars toch is er op te merken, ten aanzien van: *a.* helderzien in den droom, *b.* helderzien in den wakenden toestand, en *c.* helderzien in het somnambulisme, (de drie hoofdonderwerpen, in dit werkje behandeld) en de grootste wijsgeer en diepstdenkende zielkundige zal op honderde vragen, betrekkelijk deze onderwerpen, zijne onkunde moeten belijden en antwoorden: *ik weet het niet.*

Met dat al zijn de onderhavige verschijnselen — aan welker historische geloofwaardigheid *Rec.*, ten minste van vele, niet twijfelt, voor zoover zij namelijk geput zijn uit bronnen, welker waarde ook bij hem op hoogen prijs staat — overwaardig, om er opmerkzaam op gemaakt te worden; en de resultaten, door den Schrijver uit dezelve afgeleid, bezitten, onzes inziens, een zoodanig gewigt, dat wij dit werkje in veler handen wenschen, daar het den Materialist op zijnen doolweg moet doen stilstaan, den vereerder van der zielen onsterfelijkheid in zijn geloof bevestigt, en den onbevooroordeelden beoefenaar der zielkunde gewigtige wenken aanbiedt, welke hem, op den weg zijner onderzoekingen, der waarheid nader kunnen voeren.

Rec. besluit deze aankondiging met de woorden des Schrijvers, aan het einde van zijne Voorrede: „ Men herkenne „ in deze proeve eene bescheidene poging, om tot eenige

„ zekerheid te geraken, ten aanzien van eene zaak, omtrent
„ welke niemand onverschillig kan zijn: de kennis van dat
„ voorwerp der Natuur, dat ons het allernaaste is. Weet
„ men eene betere verklaring: men geve ze ook met bescheidenheid.
„ Komt deze bij alle onderzoekingen op het groot
„ gebied van het menschelijk weten te pas: zij mag vooral
„ hier niet gemist worden. Wie echter alleen van mechanische
„ en organische krachten uitgaat, door welke alles,
„ wat er is en werkt, bepaald wordt, dien moet de gegevene
„ verklaring bijgeloof en dwaasheid zijn, gegrond op
„ onbewezene vertelsels van zwakke hersenen. — En meenen
„ wij al, door het opmerken van de werkzaamheden
„ dezer kracht van de menschelijke ziel, een stapje nader
„ aan de waarheid te doen: wij zijn daarmede ook aan de
„ grenzen van een gebied gekomen, dat met nieuwe geheimenissen
„ omsluijerd is. En vinden wij al de sporen van
„ eenen vorm van leven, die van den gewonen afwijkt: wij
„ zullen toch niet schrikken voor het denkbeeld, dat wij
„ ons zelve een raadsel zijn. Integendeel, in dit denkbeeld
„ ligt eene wereld vol hoop."

Verhandeling over de middelen, welke aangewend kunnen worden, om in de behoefte aan werk, bij de geringere volksklasse te Groningen bestaande, te voorzien. Door T. HOFKAMP, *Onderwijzer aan het Instituut voor Doofstommen. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek, Jun. 1835. *In gr. 8vo.* 80 *bl. f* : - 80.

De bekrooning, den achtingwaardigen Schrijver dezer Verhandeling, bij het Departement *Groningen* van de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, te beurt gevallen, is reeds eene gunstige beoordeeling door bevoegde regters. Gaarne vereenigen wij ons met hunne uitspraak: want niet alleen heeft de Heer HOFKAMP het *bestaan* en de *oorzaken* der behoefte bij de geringere volksklasse te *Groningen* duidelijk aangewezen; maar de middelen, die hij tot *bestrijding* van dat kwaad aanprijst, zijn allezins geschikt tot het oogmerk; terwijl zij tevens, deels gemakkelijk, deels met eenige inspanning, opoffering en medewerking, kunnen worden ten uitvoer gelegd. Hartelijk wenschen wij, dat men dan ook

alles beproeven zal, wat het loffelijk doel in de hand kan werken, en zoo doende onze landgenooten door vreemde gelukzoekers niet langer zullen worden benadeeld, maar onze eigene kunstvlijt daarentegen zal worden onderſteund en opgebeurd, niet alleen te *Groningen*, maar ook elders. Zonder *dit* toch is alle geſchrijf ijdel, elke bekrooning eene ſchrale belooning: dit laatſte echter kan der lofwaardige Maatſchappije niet geweten worden.

De kracht der Christelijke Godsdienst, in Karakterſchetſen uit de Nederlandſche Geſchiedenis. II Deelen. Te Amſterdam, bij G. J. A. Beijerinck. *In gr. 8vo.* 590 *bl. f* 7-20.

Dit werk bevat in 29 afdeelingen even zoo vele levenstafereelen uit de vaderlandſche geſchiedenis, ten bewijze, dat het vaste geloof aan, en de hartelijke zucht voor de betrachting van het reine Christendom den mensch in ſtaat ſtelt tot de vervulling der moeijelijkſte pligten van lijdzaamheid, menschlievendheid, weldadigheid, moedig ſtrijden voor waarheid en regt, vaderlandsliefde en derg. De Schrijfſter, die zich A. G. L. teekent, heeft dit, volgens hare betuiging, met lust — zij heeft het ook met oordeel en *con amore* gedaan. Wordt haar wensch vervuld, dan zullen hare lezers „ zich, na de lezing van dit werk, in godsdienſtige, en „ dus ook in zedelijke kracht alzoo verſterkt gevoelen, dat „ zij het zichzelven blijmoedig mogen toeroepen: ook ik „ zoude, door God onderſteund, in dergelijke gelegenheden, „ als deze, hebben geleefd, gehandeld, geleden en geſtreden."

Wij prijzen dan ook deze vaderlandſche tafereelen, in welke eene dorre levensbeſchrijving doorgaans gelukkig vermeden wordt, van harte aan, en vergenoegen ons met eene eenvoudige aankondiging, te meer, daar het eerſte Deel in eenen Brief van, nu wijlen, den ſchranderen STOLKER (*Letteroef.* 1835. Boekbeſch. bl. 138) zeer juist is beoordeeld, inzonderheid met aanwijzing van eenen geſchiedkundigen misſlag der Schrijfſter ten aanzien van MAGDALENA MOONS, Deel I, bl. 105, waaromtrent wij volkomen met den Eerw. Brieſſchrijver inſtemmen.

De uitvoering is fraai; maar, kan het er nu nooit meer op overſchieten, voor elk Deel een *afzonderlijk* vignet te plaatſen? Waarlijk, alles, wat daarover zoo vaak in Re-

censiën is geklaagd, schijnt wel bijkans eene *vox clamantis in deserto* te wezen. Dat toch de Heeren Uitgevers zich deze kleine opoffering eens lieten welgevallen!

Christelijke Tafereelen voor het hart, aan de Geschiedenis ontleend. Naar het Engelsch van C. B. TAYLER, *A. M., Predikant, door* G. VAN REYN. *Te Rotterdam, bij* Wed. van der Meer en Verbruggen. *In gr. 8vo.* 263 *bl. f* 2-70.

De algemeene geest van dezen bundel beantwoordt ten volle aan het motto, op den titel geplaatst:

„ Zóó, als in 't vreemd tapijt, in kleuren bont,
„ Hier hard, daar zacht, een zuivre gouden draad
„ Door 't gansche weeffel speelt, zoo schittert hier,
„ In elk verhaal, 't zij zwart of licht gekleurd,
„ De zuivre gloed der beste Godsdienst uit."

Deze Tafereelen toonen, om het ongeveer met de woorden van den kundigen Vertaler te zeggen, hoe de Christelijke Godsdienst waren troost verleent in leven en in sterven. Het *eerste*, FULGENTIUS *en* META getiteld, wijst aan, „ dat „ zelfs de uitstekendste gaven van geleerdheid den man in „ verlegenheid laten, die ambtshalve geroepen is, om zijne „ Medechristenen te stichten en in de ure der verslagenheid „ en des doods te troosten, wanneer hem het ware inzigt in „ den troostrijken geest van het Christendom ontbreekt." Het *tweede*, JOANNA VAN KENT, schetst „ de treurige „ afwijkingen van het echte beginsel des Christendoms, in „ onberedeneerde dweepzucht aan den eenen en vervolgzieke „ stelselzucht aan den anderen kant." Het *derde*, ANNA CARR, levert een waarschuwend voorbeeld op, „ tot hoe „ diepen val hofgunst en spoedige verheffing den mensch kan „ brengen, wanneer hij die niet tot anderer welzijn, maar „ tot inwilliging van eigen hartstogt strekken doet." Het *vierde* herinnert aan den edelen GUYON, wiens edelmoedige zelfopoffering ter ontdekking van den eigenlijken aard der in zijnen tijd te *Marseille* heerschende pestziekte bekend is. Het *vijfde* verhaal draagt den naam van *Lady* LISLE, „ de „ vrome, en aan de belangen van Vorst en vaderland ge„ hechte gade, (uit den tijd der onthoofding van KAREL I)

„ welke aan beiden getrouw bleef, zonder de liefde tot „ eenen afgedwaalden echtgenoot te verzaken, benevens de „ Christelijke moed van de grijze, om, als het onfchuldige „ flagtoffer eener wraakgierige hofkabaal, het leven op een „ moordfchavot te verliezen." In het *zesde* huwt een aanzienlijk Edelman met een eenvoudig landmeisje, zonder dat deze vooraf deszelfs rang kent; en deze *Lady van nederige geboorte* fchittert door hare eenvoudige vroomheid. In het *zevende* Tafereel is ANNA VAN CLEEF, de verftootene gemalin van HENDRIK VIII, de hoofdperfoon; terwijl het *achtfte* de wroegingen fchetst van eenen vader, die in drift zijnen *zoon en erfgenaam* eenen flag toebrengt, welke dezen van het gebruik zijns verftands berooft, en het *negende* nog vreefelijker gewetensangften van eenen losbandigen en aan manflag fchuldigen *Italiaan* teekent. No. 2, 3, 4, 5 en 7 zijn gefchiedkundig; de overigen *fchijnen* meer in de klasfe der leerzame verdichtingen te vallen, offchoon de titel van het boek doet denken, dat hier toch ook *historifche* waarheid ten grondflag zal liggen; maar alles, wat een op waarheid gegrond verhaal is, kan daarom nog niet gezegd worden tot de eigenlijke *gefchiedenis* te behooren. Alle deze Tafereelen intusfchen zijn hoogst lezenswaardig; terwijl de, meest gefchiedkundige, aanteekeningen van den Vertaler de waarde van het boek verhoogen, en ook tegen het misbruik waarfchuwen, dat van hetgeen hier en daar hoofdleer is zou kunnen gemaakt worden. Vertaling en ftijl zijn overigens, zoo als dit van den Overzetter van MUSTON's *wederzien en herkennen* en den gefchiedkundigen Befchrijver van *Rotterdam* te verwachten was. — Met volle ruimte prijzen wij deze uitheemfche lettervrucht aan.

De Pelgrimaadje van een' Kloosterbroeder. Door C. SPINDLER. *Naar het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo.* 244 *bl. f* 2-50.

Herfstviolen. Een viertal Verhalen. Door denzelfden en bij dezelfde. 1835. *In gr. 8vo.* 251 *bl. f* 2-50.

Wij voegen deze werken van den bekenden Schrijver bijeen, omdat het eerstgenoemde bijna het geheele eerfte deel beflaat van het werk, onder den titel van het tweede in het

oorspronkelijke uitgegeven. Die pelgrimaadje bevat eene allegorie, hoe verleiding, zonde en dood den mensch tot het einde zijns levens vervolgen. De inkleeding is niet onvernuftig, maar hier en daar nog al duister met betrekking tot de bedoelde wezens, wier aard en eigendommelijke werking wij niet overal herkennen, behalve den dood, die het best zijn karakter staande houdt, en op het einde van den togt ook den pelgrim treft, zoo als hij menig ander in den loop des verhaals met koude ongevoeligheid den genadeslag toebrengt. Onafhankelijk van het zinnebeeldige, laat zich het verhaal, hoe avontuurlijk en onwaarschijnlijk het soms ook is, zonder verveling, ja met genoegen ten einde lezen, en kan derhalve tot verpoozing van ernstiger bezigheden strekken.

Ook de vier verhalen van het andere werkje hebben dezelfde strekking. *Een avond van* NINON schetst ons vrij losjes de jeugd van BOURSAULT en RACINE, en hunne betrekkingen tot de personen van het tijdperk, waarin zij optraden. Het heeft meer den schijn van eene Fransche vertaling, dan dat men er SPINDLER in herkent. Het tweede is eene soort van *complainte* van een' Romeinschen (bij abuis staat er *Roomschen* in den tekst) liedjeszanger, die niet veel om 't lijf heeft. Het verhaal, *Maruzza* genoemd, is het uitvoerigste en ook het beste, en schildert met gelijkende trekken het leven van de Wallachijsche boeren, eene liefdesgeschiedenis, doormengd met roof en moord; terwijl het vierde verhaal een voorval van eenen gekwetsten Luitenant behelst, die van zijne ongemakken en wonden in Neustad ten huize eener familie van Piëtisten uitrust. (Wij meenen dat verhaal vroeger reeds in het mengelwerk van eenig periodiek werk te hebben gelezen.) Wij herkennen in deze stukjes niet overal de hand van den meester, wiens *Jezuit*, *Jood* en andere uitvoerige werken met regt hooggeschat en met graagte gelezen worden.

De Wraakgodin, of Tafereelen van menschelijke ellende. In echte Verhalen van vorige dagen. Naar het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. *In gr. 8vo.* 342 *bl. f* 2-90.

Men heeft ons wel eens voorproevers van den publieken smaak genoemd, en als zoodanig is onze taak nu en dan niet van de aangenaamste. Maar wanneer een kok het in 't

hoofd krijgt, om gootwater voor ſoep, boombladeren voor groenten en katten voor wildbraad op te disſchen, dat alles, aangebrand of niet gaar, onordelijk opdragende, dan walgen wij van de lucht alleen, en proeven liever nog vergiften in kristallen vazen, ſierlijk als geneesmiddelen met gouden etiquetten voorzien! Dit boek (om de leenſpreuk te laten varen) bevat een elftal verhalen, meest van onbeduidenden aard, en waar de zedekundige ſtrekking in bedolven ligt als eene naald in een voêr hooi, door den Vertaler op zijne wijze omgewerkt en in een gewaad geſtoken, dat Nederlandsch heeten moet, maar eene bonte lappendeken van Nederduitſche woorden is, zoodanig aaneengezet, dat een kind zich zulk werk zoude ſchamen. De lezer oordeele:

„ Het ſchip dat *Gervaſio* aan boord had, nam zijne rigting „ OVER *Maltha* naar *Sicilië*, van welk eiland hij, gelijk hij „ zoo hoopte, met weinig ongemak, zijn *Tirol* bereiken zou- „ de kunnen," bl. 51.

„ Verre daarvan daan, dat ik ſtaan zoude mogen naar uw „ leven, aan u nu, hoe *wel* bij mij verdiend, mij zoude „ willen vergrijpen! Het ſtaat aan u, het is u onvermijde- „ lijke pligt, — zoo gij nog iets van pligten kent, — ge- „ worden, mij nu dood te ſlaan," enz. bl. 175.

„ Deze man was reeds bejaard, en niet heel fraai ook, „ geloofde nu het gevonden te hebben, waarin het toch ei- „ gentlijk lag, dat hij vergeten en verſmaad bleef," enz. bl. 315.

Ziet daar, zoo als het boek openvalt, een ſtaaltje uit het begin, midden en einde; en wilt ge nu nog eene proeve van poëzij? leest dan het zielroerende onderſchrift van bl. 33:

„ Vervloekte zucht naar goud,
„ Waarheen brengt gij de harten!
„ En, o verdoemde harten!
„ Waarheen brengt gij het goud!?"

Waarlijk, wij beklagen Lezer, Uitgever en Schrijver! Den eerſten waarſchuwen wij, zoo het nog bij tijds is, het boek niet te koopen, al is er ook een weluitgevoerd, ja zelfs fraai vignet voor; den tweeden, zeker zijns ondanks verſchalkt, voorſpellen wij een debiet, geëvenredigd aan de waarde van het werk; den laatſten raden wij welmeenend, met BOILEAU: *ſoyez plutôt maçon, ſi c'est votre métier!* hij kieze eene goede kostwinning, als hij nog jong is, en gebruike zijne pen niet anders, dan tot het ſchrijven van rekeningen en facturen; zoo zal hij voor zich en anderen nog een nuttig lid dér zamenleving kunnen worden, en minder walging verwekken, al wierd hij ook.... nachtwerker, ſchreven wij bijna, maar willen er liever ſchoorſteenveger voor zetten. — Het boek beantwoordt overigens aan den titel: 't is een tafereel van ellende, — van ellendigen inhoud, ellendige taal en correctie en nog ellendiger ſtijl, ja ellende van het begin tot het ende!

BOEKBESCHOUWING.

Inſtitutiones Historiae Eccleſiae Christianae, in Scholarum ſuarum uſum breviter delineatae a P. HOFSTEDE DE GROOT, Theol. Doct. et in Univerſitate Groningana Prof. Groningae, apud *J. Oomkens*. 1835. In oct. maj. XVI et 195 pag. *f* 1-80.

Bij gebrek aan een geſchikt *Compendium* over de Kerkelijke Geſchiedenis, dat de Hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT met genoegen volgen kon, heeft hij deze ſchets, die hij eerst aan zijne leerlingen plagt te dicteren, nu in druk uitgegeven. Hij heeft zich daarin bovenal toegelegd op duidelijke orde, gemakkelijken zamenhang en kortheid van uitdrukking: hij heeft niet vele kleinigheden, maar liefst de grootſte zaken willen verhalen, om een algemeen en verheven denkbeeld van deze Geſchiedenis in te boezemen; ook niet vele Schrijvers ter raadpleging aangehaald, maar meest de zoodanigen, die bij GIESELER, HASE en anderen niet, of niet duidelijk genoeg, aangewezen zijn. Dit een en ander wordt ons in de *Voorrede* berigt.

Het plan des Schrijvers is, door dit geſchiedverhaal te doen blijken, „ in hoe verre de Christelijke Kerk, „ naar het oogmerk van JEZUS CHRISTUS, aan het „ heil der menſchen meer en meer dienstbaar geworden „ is," en dus hierin te geven „ eene Geſchiedenis van „ het Menschdom, door de Goddelijke kracht van de „ Christelijke Godsdienst allengs meer herſchapen, om „ reeds op aarde een hemelsch leven te leiden." — Hiertoe dient dan ook, na korte *Prolegomena* over de behandeling der Kerkelijke Geſchiedenis, eene beſchouwing van de *voorbereidende Periode*, (waarin het woord *periode* in eene ruimere beteekenis genomen wordt, dan vervolgens) dat is, van de Goddelijke onderwijzing des Menschdoms, die de Christelijke Kerk voorafgegaan is,

waarin een kort overzigt gegeven wordt van den ſtaat van Godsdienst en beſchaving bij de *Azianen*, *Grieken* en *Romeinen* vóór CHRISTUS, en zoo wel het opleidende, als het gebrekkige in dezelve, tot op den tijd van CHRISTUS, kortelijk aangewezen wordt. — Men kan niet ontkennen, dat zulks voor het oogpunt, waaruit de Schrijver de Kerkelijke Geſchiedenis beſchouwen wil, niet ongepast is; doch tevens, dat het eigenlijk hier niet behoort, maar, gelijk meer andere dingen, hier als bekend had kunnen vooronderſteld, of bij gelegenheid met een woord aangevoerd worden: anders kon men toch wel met hetzelfde, en in zeker opzigt met nog meer regt, even als voorheen, hier behandelen de Kerkelijke Geſchiedenis van het Oude Verbond.

De geheele Kerkelijke Geſchiedenis verdeelt de Hoogleeraar in zes Perioden: de vier eerſte zijn dezelfde, als bij SPITTLER; en de *vijfde* (na de Hervorming) wordt in tweeën geſplitst, namelijk van LUTHER tot op FREDERIK *den Grooten*, en van dezen tot op onze tijden. — Het is misſchien moeijelijk, beſlisſend te zeggen, wat hierin het beste is, omdat men verſchillende ſtandpunten kiezen kan, die tot verſchillende verdeelingen of rustpunten ſchijnen te leiden. Rec. geeft echter in bedenking, of de verſchijning van MOHAMMED op het tooneel der wereld, ofſchoon naderhand invloed hebbende op het beſtaan en den toeſtand van vele Christengemeenten, nogtans voor de geheele Christenheid wel zoo veel gevolg had, dat zij gezegd kon worden in hare Geſchiedenis epoque te maken voor eene derde Periode. Was vervolgens de hoogte, waartoe GREGORIUS VII ſteeg, niet ſlechts het hoogſte punt, waarnaar de vorige Pausſen reeds geſtreefd hadden? en kan men dus van daar voor het geheel een nieuw Tijdvak beginnen? Was verder „ de heilzame kracht der Kerkhervorming, „ die zich, van 1740—1835, op nieuw door de geheele „ Kerk begon uit te breiden," aan den invloed van FREDERIK *den Grooten*, die zich daarenboven met het Christendom weinig bemoeide, zoo bijzonder en voor-

namelijk toe te schrijven, dat de regering van dezen, als in de Kerkelijke Geschiedenis epoque makende, kan aangemerkt worden? Zou b. v. de invloed des arbeids van THOMASIUS, en verder die der pogingen van SPENER aan de eene, en der wijsbegeerte van LEIBNITS en WOLFF aan de andere zijde, niet al vroeger eene belangrijke wijziging aan den kerkelijken geest gegeven hebben, die zich naderhand, onder begunstiging van andere omstandigheden, meer ontwikkelde? Zou ook hetgene, dat de Schrijver als het kenmerkende van elk Tijdvak bovenaan stelt, het laatste alleen uitgezonderd, niet wat al te zeer, zelfs tegen het algemeene boven gemelde hoofddoel, genomen zijn van den uitwendigen toestand der Kerk, en zelfs somtijds het kenmerkende slechts gedeeltelijk uitdrukken; b. v. de Kerk uitwendig verdrukt; het publiek gezag der Kerk in het *Romeinsche* Rijk; de hoofdzetel der Kerk, van het Oosten naar het Westen, vooral naar *Rome* overgebragt; de Roomsche Paus het Hoofd der Kerk, enz.? Zou zelfs de gewone verdeeling van SCHROECKH in vier Tijdvakken geen geschikte onderscheidende kenmerken aanbieden, die zoo wel van den in- als uitwendigen toestand der Kerk ontleend zijn? Rec. meent voor zichzelven reden te hebben, om dit laatste toestemmend te beantwoorden, maar kan dit hier nu niet breeder uiteenzetten.

In de behandeling der voorkomende zaken heeft de Hoogleeraar, bij elke Periode, over het geheel eene andere orde gevolgd. Rec. wil niet ontkennen, dat ook alzoo vele zaken zeer goed en geleidelijk ontwikkeld zijn, en het een met het ander eene aangename verscheidenheid oplevert; en hij wil ook niet beweren, dat hij de orde van MOSHEIM of SCHROECKH onbepaald voor de beste houdt: hij zou echter in bedenking geven, of het, vooral in een boek, dat voor de studerende jonge lieden tot eene Handleiding dienen moet, om deze wetenschap aan te leeren, niet beter ware, zoo veel de loop der gebeurtenissen toelaat, eene zekere vaste en ge-

leidelijke orde te houden, waartoe men gedurig hoofdzakelijk terugkeert, en waardoór men geregelder overzigt van het geheel verkrijgt. Doch, hoewel niet alle methoden even goed zijn, is het nogtans misschien ook hier waar: *variis modis bene fit.*

Over verscheidene zaken vindt men hier heldere denkbeelden, belangrijke opmerkingen, echt Christelijke gevoelens, b. v. in het 2de Tijdvak, over de uitbreiding en den eersten invloed van het Christendom onder de Germaansche Volken; over de voor- en nadeelen van den politieken invloed op de Kerk; over de verouderde form der Latijnsche Kerk, op het einde van het 4de Tijdvak, enz. enz. — Over sommige andere, die de Hoogleeraar in zijne lessen zeker wel nader uitbreiden zal, zou men wel eens iets meer verlangen; b. v. over de, p. 65, met een enkel woord gemelde verbeteringspogingen van AËRIUS, JOVINIANUS, VIGILANTIUS, gelijk p. 78, 79 de vrij merkwaardige sekte der *Paulicianen* met reden wat breeder beschreven is; zoo ook over de eerste invoering van het Christendom in ons Vaderland, p. 82 maar even aangeroerd; over de Kruistogten, p. 99, 100; over het grondbeginsel van Kerkhervorming en Protestantisme, en over het nut, dat de Roomschkatholijke Kerk uit de Hervorming getrokken heeft, p. 136, 137, enz.: doch het is moeijelijk, in één kort bestek eener Geschiedenis, die zoo vele zaken oplevert, al het belangrijke naar eisch op te nemen. — Zeer goed zijn doorgaans de overzigten, die de Schrijver aan het einde van elke Periode geeft, om den Lezer het resultaat van het behandelde voor oogen te stellen. — Allezins belangrijk is vooral de inhoud en behandeling der 6de Periode, waar de Schrijver de gewigtige veranderingen, die zoo wel in de burgerlijke wereld, als in de Roomschkatholijke en in de Protestantsche Kerk voorgevallen zijn, en derzelver onderlingen invloed, tot op de jongste tijden, zeer ontwikkeld voorstelt. ERNESTI en SEMLER zou Rec. aldaar liever op eene vereerender en gelukkiger plaats willen

gefteld hebben, dan op p. 184, waar zij beide in dien zamenhang wat te onbepaald voorkomen, alsof zij voorloopers van de zoogenaamde Neologie geweest waren, hetwelk toch zeker, althans van den eerften, des Hoogleeraars bedoeling niet zal geweest zijn: zoo fchijnt dezelve ook, p. 181, wat al te gunftig te fpreken over de meening van die lateren, welke de *gramatisch-historifche* uitlegging nog te gering en ongenoegzaam fchatten, en daarbij van eene *vrome* uitlegging fpreken. Zoo rekent Rec. ook de zegswijze, p. 192: „*Hi*" (*nempe* „*quibus ipfa Ecclefiae idea innotuit fublimior*,") „*Laïcorum et Clericorum discrimen prorfus tollunt*, „*feque fentiunt omnes Reges et Sacerdotes*, *Dei ip*„*fius et Jefu Christi administros*," vergeleken met die van p. 136: „*Omnium Christianorum Sacerdotium* „*est restitutum*," meer figuurlijk, dan naauwkeurig, en nog al voor misvatting en verkeerde gevolgtrekking vatbaar, doch die de Hoogleeraar door eene goede uitlegging zijner eigene woorden wel zal voorkomen.

In een werk van dezen aard, waarbij men zoo dikwijls in aanraking komt, aan de eene zijde met het middeleeuwfche Kerklatijn, en aan de andere met zoo vele fchriften, die in later' tijd over deze wetenfchap in het Hoog- en Nederduitsch gefchreven zijn, gevoelt Rec., hoe moeijelijk het is, de Latiniteit altijd zuiver te houden. Hij zou anders wel twijfeling kunnen opwerpen, of fommige woorden en fpreekwijzen, in de beteekenis, waarin zij hier voorkomen, met die zuiverheid wel overeen te brengen zijn. Doch de Hoogleeraar zal hiertoe Rec. aanwijzing wel niet noodig hebben, en deze wil zich dus hierbij niet langer ophouden, maar liever dit *Compendium*, dat in meer dan één opzigt zijne verdienften heeft, aanbevelen, ter bevordering der belangrijke kennis van de Gefchiedenis der Christelijke Kerk, als gedenkteeken der Goddelijke kracht van de Christelijke Godsdienst op het Menschdom.

De Kerk en Staat in wederzijdsche betrekking volgens de Geschiedenis. Door W. BROES, *Leeraar bij de Gemeente der Hervormden te Amsterdam. IVde of laatste Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. *In gr. 8vo.* 726 *bl. f* 7-50.

Dit boek behoort geenszins tot dezulken, die tot motto kunnen voeren: *sat bene, si sat cito* (*), en, om iets te zijn voor Lezers van professie, eene spoedige aankondiging minder verdienen, dan noodig hebben. De eerste Deelen van dit werk zijn reeds vroeger ook door ons vermeld, en wel, zoo als van zelve sprak, met grooten lof. Wanneer toch het gebruik, door Prof. ROYAARDS van dit werk gemaakt bij een zijner opstellen in het *Archief*, den *Göttingschen* Hoogleeraar GIESELER, in de *Theolog. Studiën und Kritiken von* ULLMANN *und* UMBREIT, 1833. S. 1128, hartelijk naar het werk zelve deed verlangen, dan is die lof ook bij onzen landaard volkomen geregtvaardigd. Met dit Deel is het voortreffelijk begonnen werk even voortreffelijk voltooid. De bezitters van de vroegere Deelen hebben zich het voor ons liggend gedeelte van dit werk spoediger aangeschaft, dan zelfs de vroegste aankondiging van hetzelve mogelijk was. Hun kan het alzoo geene onaangename herinnering zijn, wat wij, voor haastigen wat laat, maar voor niemand hopen wij ontijdig, uit hetzelve hier zullen mededeelen. Hetgeen bij de lezing altijd goed is, kan, op onderscheidene tijden aanbevolen, nog meer nut stichten.

Dit Deel kan men ook als een op zichzelf staand werk beschouwen, naar den tweeden titel, onder welken BROES hetzelve aanbiedt: *De Kerk en Staat in wederzijdsche betrekking, bijzonder in de Nederlanden en*

(*) *Goed genoeg, indien maar vroeg genoeg.* Vlugschriften rijmen zich niet met het voor hen looden *motto: Vroeg genoeg, indien maar goed genoeg.*

in Noord-Amerika, het eene land met het andere vergeleken; Iste en IIde Stuk. Voor hen, die van tijd tot tijd, ook door de *Allgemeine Kirchenzeitung*, iets van het ook in dit opzigt zoo hoog geroemde *Noord-Amerika* vernemen, moet ook dit gedeelte dezes werks hoogst welkom zijn. Daar tiert, ziet men, nog meer dan in ons land, de veldprediking, met al hare aanstootelijkheden en verdere schromelijke gevolgen.

Bij ons verslag bepalen wij ons vooral bij het eerste Stuk. Het tweede behelst meestal *Bijlagen* tot den inhoud van het vorige. Deze zijn uit haren aard weinig geschikt, om beknoptelijk te worden medegedeeld. Dit weinige zij er van gezegd. Zij behelzen veel belangrijks, dat met het vorige in juist verband staat, en geven nu en dan ophelderingen, welke men hier niet zoekt, en nergens zoo duidelijk en volledig bijeenvindt. Vooral stippen wij aan: 1°. *Eenige aanmerkingen over de groote verslapping der kerkelijke tucht in de Nederlandsche Hervormde Kerk*, bl. 473—484. 2°. —— *omtrent het verloopen tijdvak tusschen de vooruitgegane regering van* NAPOLEON *en de opgevolgde van* WILLEM *I over België*, bl. 515—521. 3°. —— *omtrent het bedachtzaam ingevoerd bestuur over het lager en middelbaar onderwijs in de zuidelijke Provinciën*, bl. 566—571. 4°. De acht uitweidingen of *excursen*, bl. 624—698.

Het eerste Stuk dezes Deels is door den Schrijver gesplitst in vier Hoofdstukken. I. *De vorm van betrekking tusschen de Kerk en den Staat, welke in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, tot aan de Fransche Omwenteling in het jaar* 1795 *toe, was ingesteld, van vele zijden lofwaardig;* bl. 5—78. II. *De wederzijdsche betrekking van Kerk en Staat, welke in het nieuw gevestigde Koningrijk der Nederlanden plaats heeft, beschreven, en, in vergelijking met de voorvaderlijke inrigting, een' hoogeren lof waardig gekeurd*, bl. 79—194. III. *De wederzijdsche betrekking van Kerk en Staat, welke in het nieuw gevestigde Koningrijk der Nederlanden plaats heeft, aan die van Noord-Amerika*

op verre na niet achter te ſtellen, bl. 195—351. IV. *Of de Nederlandſche Kerk- en Staatsbetrekking, verdiene zij ook de voorkeur boven de Noord-Amerikaanſche, niet nog wel iets te wenſchen overlate*, bl. 352—358.

Deze algemeene opgaaf moge volſtaan, om den hoofdinhoud van dit werk aan te wijzen. Wij nemen nog eenige ruimte, en deelen, zooveel mogelijk met de woorden des Schrijvers, iets van het geheele beloop des werks mede.

Omdat het kinderen voegt, bij hetgeen de wijsheid der Voorvaderen heeft ingeſteld, gaarne te prijzen en noode te berispen, „ zoo hebbe dan mijn *berigt aangaande de wederzijdſche betrekking tusſchen de Kerk en den Staat*, gelijk die bij het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden* plaats had, liefst den toon eener lofrede, hoezeer het ook, de waarheid boven alles liefhebbende, niet zal verzwijgen, dat, aan de zijde van het welingerigte, velerlei gebrekkigs is, en dat het goede doorgaans bepaaldelijk is te roemen uit aanmerking van den ſtand der vroegere eeuw, en in vergelijking met het nog minder volkomene, hetwelk bij de andere Staten van *Europa* werd aangetroffen." — *Vooreerst* dan is te prijzen, dat de heerſchende Kerk geenszins eene uitſluitende was, maar integendeel merkelijke verdraagzaamheid toeliet jegens andere Godsdienstgezindten. Dit wordt algemeen aangewezen. Enkele geloofsbelijdenisſen, die der Unitariërs of Socinianen, waren van alle toelating uitgeſloten. Die ſcherpheid is waarſchijnlijk, hetzij om gegrond of los vermoeden, van invloed geweest, bij de hevigheid der Remonſtrantſche geſchillen. Ruim genot van verdraagzaamheid werd reeds van vroeg af toegekend aan de voornaamſte onder de Protestantſche Disſenters. Aan Roomschgezinden werd nu en dan eenig burgerlijk regt ingekort of onthouden, veelal om den indringenden geest dier Kerk, zoo niet te temperen, ten minſte te bedwingen. Daaraan is ook toe te ſchrijven, dat die Kerk *bij oogluiking* is toegelaten; maar de vrijvergunning klom van lieverlede tot hoogen

trap. *Ten tweede* is te prijzen, dat, ten aanzien van wederzijdsche Kerk- en Staatsbetrekking, de Kerk en Staat in groote mate waren afgescheiden. Dat Kerk en Staat *verbonden* waren, volgt reeds uit het denkbeeld van *heerschende* Kerk. Maar er had nog vele afscheiding plaats. De Kerk was noch in den Staat noch de Staat in de Kerk diep ingedrongen. In dit opzigt overtreft die Kerk de Bisschoppelijke in *Engeland*, de Consistoriale in *Duitschland*.

Hierop wordt de nieuwe vorm van Kerk- en Staatsbetrekking doorgaans geroemd, als eene aanmerkelijke verbetering van het oude, en aangewezen, dat, hetgeen in de nieuwe inrigting onvolkomen mogt zijn, gedeeltelijk op rekening mag gesteld worden van het omwentelingstijdperk, hetwelk haar naast was vooruitgegaan. Er bestaat geene heerschende Kerk meer. Alle gezindten hebben, volgens de Grondwet, gelijk regt. De ontwikkeling hiervan gaan wij voorbij. Volgens het oordeel van BROES, is deze nieuwe vorm boven den ouden te prijzen, van wege onbepaalde Godsdienstvrijheid, welke evenwel eenigzins beperkt schijnt te zijn. Hier heeft BROES het oog op Art. 194 der Grondwet. Van hetgeen berispelijk zou kunnen schijnen, stipt BROES met kieschheid het een en ander aan, dat wij in ons verslag voorbijgaan. Hij beoordeelt het gezag van den Staat over de Hoogescholen, en wel over de theologische faculteit, van welke de aankomende Kerkleeraar door de wet gehouden is al zijne theologische vorming te ontvangen. Bescheiden valt hier het oordeel uit, maar toch wordt erkend „een indringen van het Staatsgezag in het „innerlijkst wezen van de Kerk, hetwelk immers den „Staat, hoe heilzaam ook zijn doel, hoe welgeleid „zijne bemoeijing wezen moge, niet toekomt." Dit oordeel wordt met redenen bekleed en gestaafd. Het Staatsbestuur over de Kerk bezit thans meer eenvoudigheid en gemakkelijkheid. Het moge zich minder vertoonen, evenwel laat het meerdere vrijheid toe. Bij het beoordeelen van dit Kerkbestuur behoort men te letten

op de gesteldheid van zaken vóór en tijdens de regeling van hetzelve. Aan dezen eisch wordt door BROES stipt voldaan.

Vervolgens worden *Nederland* en *Noord-Amerika* onderling vergeleken ten opzigte van wederzijdsche betrekking van Kerk en Staat. In *Noord-Amerika* heeft geheele scheiding tusschen Kerk en Staat plaats. Deze verdient den hoogen lof niet, welken zij ontmoet. Dit toont BROES aan, door te letten op het beginsel, waaruit zij voortspruit, — vrijlating van Godsdienst, zonder iets meer; in werking gebragt, geeft het geen steun. De vruchten hiervan prijzen ook die inrigting niet aan. In hoe verre nu het *Nederlandsche* Kerkbestuur de voorkeur verdient, vindt men uitvoerig aangewezen. In dezen tijd van aanvallen op dit Kerkbestuur levert de lezing van dit altijd hooggewigtig werk voor velen stof op tot nadenken en lessen van wijsheid.

Voor herinnering, om dit boek nog eens in handen te nemen, moge deze eenigzins late aankondiging dienen. *Decies repetita placebunt.*

De Levensgeschiedenis van den Apostel des Heeren, SIMON PETRUS. *Eene Bijdrage tot de kennis der Evangeliegeschiedenis. Door* C. N. DE GRAAFF, *Theol. Doct. S. S. Min. Cand.* (*thans Predikant in 't Woud.*) *Te Haarlem*, *bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo. VIII en 200 bl. f* 1-80.

De jeugdige Schrijver van dit stuk vond in de voor hem ongunstige omstandigheden, den grooten overvloed van Kandidaten tot de heilige dienst, aanleiding tot deszelfs zamenstelling en uitgaaf. Zijne doctorale Verhandeling *over den tweeden Brief van Petrus* bepaalde zijne keus, om de korte aanteekeningen, die hij vroeger voor zichzelven vervaardigd en bestemd had, uit te breiden, en uit dezelve een, zoo veel mogelijk, geheel te vormen. „ Ik heb (schrijft hij, Voorrede, bl. V) tevens

„ gemeend, door het bijvoegen van eenige aanmerkingen, „ tot Uitlegkunde, Tijdrekenkunde, Landbeſchrijving of „ andere wetenſchappen betrekkelijk, aan dit werkje „ eenige verſcheidenheid, en misſchien eene meerdere belangrijkheid bij te kunnen zetten. — Daar ik mij als „ Lezers van dit werkje, inzonderheid eenvoudige en „ waarheidlievende Christenen heb voorgeſteld, is het „ mij het meest doelmatig voorgekomen, om de geſchiedenis van JEZUS openbaar leven ten leiddraad te kiezen mijner beſchouwing en ontwikkeling van dat tijdperk in het leven van onzen Apostel, toen hij, door „ den band der teederſte vriendſchap met JEZUS verbonden, zich ſteeds in de onmiddellijke nabijheid van „ den Verlosſer bevond." Ook de Redevoeringen des Apostels worden medegedeeld. Bij deze mededeeling heeft de Schrijver zich zoo veel mogelijk op verſcheidenheid toegelegd, maar is eenigzins ſpaarzaam hierin te werk gegaan, „ omdat ik (ſchrijft hij, bl. VII) iets „ beſparen wilde tot eene afzonderlijke bewerking der „ *Redevoeringen van den Apostel* PETRUS, wanneer „ ik deze taal- en uitlegkundig behandeld in het licht „ geven mogt." Het laatſte gedeelte van 's Apostels leven wordt beknopt medegedeeld. Voor den eenvoudigen Lezer kwam het hem ongepast voor, in de Overleveringen der Oudheid dieper in te dringen. Voor Geleerden dit te willen beproeven, achtte hij voor zich vermetelheid.

Het kwam ons het geſchiktſte voor, den Schrijver eerst te hooren over hetgeen hij heeft willen leveren; en als men dan naar waarheid, zoo als met dit geſchrift het geval is, kan en moet zeggen, dat het geleverde met het aangeboden monſter overeenkomt, dan heeft men reeds iets gezegd tot aanbeveling van hetzelve. Het geſchiedkundige wordt doorloopend medegedeeld. Wat uit de levensgeſchiedenis des Heeren is opgenomen, treft men aan bl. 1—79. 's Apostels lotgevallen worden vermeld tot op zijn verblijf te *Antiochië*, waar men den draad der geſchiedenis geheel uit het oog verliest, en

door de menigvuldige, met elkander meermalen ſtrijdende, berigten der Kerkvaders als in eenen doolhof van onzekerheid wordt rondgevoerd, bl. 79—137. Het overige, bl. 138—146, behelst de eene en andere aanmerking over dit duistere gedeelte van 's Apostels leven, bij welke men voorzeker voldoen zal aan het verzoek: „De goedgunſtige Lezer houde hierbij ook vooral ſteeds „op het oog, dat hetgeen hier medegedeeld wordt, de „vruchten zijn van de onderzoekingen eens jeugdigen „letteroefenaars, aan wien voorzeker menige goede bron „geheel onbekend was, terwijl hem het gebruik van „andere door bijzondere omſtandigheden ontzegd werd." Dit wordt hier niet afgeſchreven, om daarmede te kennen te geven, dat dit werk zulk eene oogluiking telkens behoeft, maar om iets te doen zien van de beſcheidenheid des Schrijvers, die bij wezenlijke verdienſten toch nederig blijft. Ook dit is aanbeveling in eenen tijd, dat jeugdige roervinken, ledig van hoofd, maar vol van wind, zoo als natuurlijk van dusdanigen te wachten is, allerlei wind van leering winderig voorſtaan. Ook de aanteekeningen, (bl. 147—200) ten getale van 129, getuigen van de degelijke kennis des Schrijvers. Wij hebben geene reden, om meer dan deze aankondiging te doen.

JEZUS *in Gethſemané en aan het Kruis. Door* H. POLMAN, AZ., *Onderwijzer in de Godsdienst en Krankbezoeker te Haarlem. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr. 8vo. XVI*, 132 *bl. f* 1-30.

Over dit onderwerp was in 1829 eene prijsvraag uitgeſchreven door het Genootſchap: *Tot verdediging van de Christelijke Godsdienst tegen derzelver hedendaagſche beſtrijders.* Twee van de zesentwintig ingekomene Verhandelingen, die der Weleerw. Heeren RIEHM en VAN DER WILLIGEN, werden bekroond. Het hier aangekondigde werk van den Heer POLMAN had mede naar den prijs gedongen, en was door Beoordeelaren *niet*

geheel en al onbelangrijk gekeurd. Met veel bescheidenheid geeft de Schrijver te kennen, wat hem heeft doen besluiten tot de uitgave. Hij *verklaart in den gemoede, geen de minste ontevredenheid te hebben*, dat zijne Verhandeling niet bekroond is; maar hij bevond, *dat, bij al de gelijkheid der denkbeelden over deze en gene bijzonderheden*, zijne gedachten *aangaande de eigenlijke oorzaak van 's Heilands angst in Gethsemané zoo geheel onderscheiden waren van die der genoemde Heeren, dat er slechts weinige punten van aanraking bestonden.*

De Schrijver meende dus voldoende redenen te hebben, om dit niet bekroonde stuk te laten drukken. Hetzelve verschilt inderdaad aanmerkelijk van de beide door het Genootschap uitgegevene Verhandelingen. Rec. wil echter in geene vergelijkingen treden. POLMAN gaat zijn' eigen weg met vrijmoedigheid, maar tevens met behoedzaamheid. Men vindt hier menige belangrijke aanmerking, welke getuigt van 's Mans heldere denkbeelden; terwijl overal de diepste eerbied voor de Heilige Schrift en voor JEZUS CHRISTUS doorstraalt. Eene geleidelijke orde is gevolgd, en eene doorgaans vrij bondige redenering geeft klem aan het betoog. Rec. meent wel hier en daar te moeten verschillen van den Heer POLMAN, maar acht de Verhandeling evenwel de uitgave zeer wel waardig, en durft dezelve met ruimte ter lezing aanprijzen.

Drukfouten zijn bl. 5. *legt* (ligt) en bl. 114. *noch* (nog). In plaats van *zijne* (des Heilands) *ervaringen in Gethsemané*, bl. 4, zou men misschien beter zeggen *aandoeningen* of *gewaarwordingen.* Van den *avond* zegt men niet, dat dezelve *aanbreekt.* — Deze en enkele kleinigheden meer ontnemen echter niets aan de wezenlijke waarde des boeks.

De Oosterling, Tijdschrift, verzameld door J. OLIVIER, JZ. *Iste Deel, No. 4, en IIde Deel, No.* 1.

Te Kampen, *bij* K. van Hulst. 1835. *In gr.* 8*vo.* *f* 1-65.

Bijdrage ter beoordeeling van het werk: Over den voortgang en tegenwoordigen ſtaat van Nederlandsch Indië, *door* N. VAN ELTEN, *uitgegeven door de Redactie van den Oosterling. Te Kampen*, *bij* K. van Hulst. 1835. *In gr.* 8*vo. f* :-60.

Wij voegen deze twee werkjes, als dezelfde ſtrekking hebbende, in denzelfden geest geſteld en door dezelfde Redactie in het licht gegeven, te zamen.

I. Wij zien met genoegen, dat dit nuttige Tijdſchrift, met een bepaald doel geſchreven, zich te midden van den zwerm der nieuwe Tijdſchriften ſtaande houdt, en ons eenigermate het gemis van den *Hermes*, waaraan wij zoo vele voortreffelijke ſtukken omtrent onze *Oost-indiſche* Bezittingen te danken hebben, vergoedt. Het vierde Stuk is vooral geen der minſten. Het bevat het vervolg en ſlot van dat opſtel over de *Preanger Regentſchappen*, blijkbaar met kennis van zaken geſchreven, en waarvan wij in eene vroegere beoordeeling melding hebben gemaakt. Het loopt over alle betrekkingen, zoo wel natuurkundig, plaatsbeſchrijvend als *ſtatistiek*, dier Regentſchappen, beantwoordt dus aan het doel, om daarvan eene naauwkeurige kennis te geven, en ſluit met eenige *aanmerkingen over den toeſtand der inlandſche bevolking*. — Hierop volgen eenige *aanteekeningen betreffende Benkoelen*, *gehouden op eene reis van Sourabaya naar Nederland*, door den Heer Reſident van *Sourabaya*, DOMIS. Dit geeft ons een allezins ongunſtig denkbeeld van deze voor zoo vele opofferingen verkregene volkplanting op *Sumatra's* Westkust, waarvoor wij *Malacca* en alle onze Kantoren op den vasten wal hebben moeten afſtaan. De *Engelſchen*, bewoners van *Benkoelen*, zijn meest allen naar *Bengale* vertrokken. De kerk is klein, geſcheurd, vervallen, en ſtaat onder opzigt van een inlandsch kind! De wegen zijn met gras bedekt. De pepercultuur is

vervallen. Toen de Adſistent Reſident KNOERLE de koffijteelt wilde invoeren, werd hij door de inlandſche hoofden en het volk vermoord. Dit zelfde lot had vroeger een *Engelsch* ambtenaar, PARR, ondergaan. De muskaatnoten- en kruidnagel-tuinen zijn in verval door het vertrek der eigenaars. Er beſtaan voor onze Regering *nog volſtrekt geene inkomſten*, behalve eenige pachten, ſpecerijen, zoutverkoop en uit- en ingaande regten, welke, bij gebrek van handel, zeer gering zijn. Het *Chineſche* kamp was vol water, en bijna niet te pasſéren; de huizen zijn er ſlecht, en alles toont gebrek aan welvaart; ook is dit volk niet zoo nijver als op *Java. Welk eene verandering in tien jaren!* roept de Schrijver uit. Ziedaar hetgeen de *Engelſchen* ons dus hebben achtergelaten; maar ziedaar ook gebrek aan veerkracht bij ons! Daarenboven is het klimaat ongezond, en de inwoners verzetten geen' voet, om aan de *Hollanders* levensmiddelen te brengen; als zij die hebben willen, kunnen zij die zelve in den omtrek gaan halen. — Van denzelfden Schrijver, die ons deze ontmoedigende berigten van onze jongſte Kolonie op *Sumatra* mededeelt, hebben wij *aanteekeningen betreffende het eiland St. Helena*, die ons echter minder belangrijk voorkwamen, daar *St. Helena*, ſedert het de verblijfplaats van NAPOLEON was, reeds zoo dikwerf beſchreven is. Ook zijn de medegedeelde bijzonderheden van den overleden balling niet zeer merkwaardig.

In het eerſte No. des tweeden Deels vindt men een hoogstmerkwaardig verſlag van het nog zoo weinig bekende eiland *Timor*, waarvan wij het zuidwestelijk, gelijk de *Portugezen* het noordoostelijk gedeelte bezetten. De inwoners zijn geene *Mohammedanen*, gelijk op de meer westelijke eilanden, maar heidenſche *Alfoeren*. Een dier inlandſche Vorſten, de *Radja* van *Amanoebang*, is met de *Nederlanders* in oorlog. Met de *Portugezen* beſtaan geene vijandelijke, maar ook geene vriendſchapsbetrekkingen. De handel wordt met *Java*, *Macasſar* en *Amboina*, en ſedert eenige jaren met *Isle de France* of

Mauritius gedreven, van waar zich een *Fransch* koopman op de hoofdplaats *Koepang* heeft nedergezet; de paarden en buffels van het eiland *Rotti* geven eene winst van elf tot honderdvijftig, en van vijf à zes tot tachtig *Spaansche* matten aan die nieuwe markt. Anders heeft *Timor* voornamelijk was en sandelhout; het eerste wordt van bijen verzameld, die op hooge boomen nestelen. Voorts wordt er goud en koper gegraven; doch dit is geen belangrijke tak van nijverheid, en heeft ook nimmer veel voordeel aangebragt, ten minste niet dan vóór ruim veertig jaren. De bewoners der omliggende eilanden moesten vroeger, op aanvrage aan hunne Opperhoofden door onze O. I. Maatschappij, aan die goudmijnen werken. (Volkomen het stelsel der *Spaansche repartimiëntos!*) De *Radja's*, die onder het *Nederlandsche* Gouvernement staan, wonen in of omtrent *Koepang*, maar hunne Rijksbestuurders, of *Fetters* in de binnenlanden, en hebben zich daardoor bijna onafhankelijk gemaakt. De *Timorezen* gelooven aan eenen Opperheer in den *Hemel* (in de Zon), eene *onderaardsche* Godheid, en eene andere, die zij eigenlijk als Voorzienigheid, en in het Vuur, als derzelver zinnebeeld, eerbiedigen. Dit eeuwige vuur wordt altijd door eene oude vrouw aangehouden. Een Zendeling, LE BRUN, doet veel tot verbetering van het schoolwezen, zoowel op *Timor*, als op de naburige, van hetzelve meer of min afhankelijke eilanden; er bestaan reeds vijf scholen op *Timor*, en vijf andere op *Rotti*. Dit laatstgenoemde eiland, het zuidelijkste van den *Indischen Archipel*, is voornamelijk om de veeteelt merkwaardig; de boven genoemde paarden en buffels worden van daar naar *Mauritius* uitgevoerd. Het moet nog *tweeduizend* menschen aan *Timor* leveren en ter beschikking van den Resident stellen. Digt daarbij is een onvruchtbaar eilandje, *Daauw*, welks bewoners ook de voordeeligste aanbiedingen, om zich naar *Timor* te verplaatsen, hebben van de hand gewezen. Zoo groot is de vaderlandsliefde, vooral in ongunstige streken! Nog heeft men de eilan-

den *Savou*, *Solor*, *Odonaro* en *Ombay*, die door de *Nederlanders* aan *Timor* worden afhankelijk gerekend; het eiland *Samba*, of *Sandelhout*-eiland, is thans geheel onafhankelijk.

Het *Fragment van een ongedrukt Reisverhaal* is in een' zwellenden, bloemrijken ftijl gefchreven. Het bevat eene weidfche lofrede op de baai van *Rio Janeiro*, en op *Neêrlandsch Indië* in het algemeen, die echter wel eens uit zeer onnaauwkeurige daadzaken beftaat. Dus fchat men de bevolking van *Neêrlandsch Indië* dáár op *twintig* millioenen menfchen; dit is ruim de helft te veel gerekend. Immers, fchat men die van *Java*, zoo als doorgaans gefchiedt, op *vijf* millioenen zielen, dan zal het zeer bezwaarlijk vallen, in de overige *Indifche* Bezittingen, die *Neêrlands* gezag *dadelijk* eerbiedigen, nog andere vijf millioenen te vinden. — Onder den titel van *Gastvriendfchap van Z. K. H. den Sultan van Madura*, zien wij een allerluisterrijkst onthaal van Oosterfche pracht, met Westerfchen fmaak vereenigd, door dien Vorst gegeven aan den Chirurgijn-Majoor JANSSEN, die twee van diens Zonen als Geneesheer gedurende den *Javaanfchen* veldtogt behandeld en herfteld had. Deze Vorst fchijnt zeer bemiddeld te zijn; hij bezit een *Javaansch* muzijkinftrument, (den *gambolang*) hetwelk 70,000 *Spaanfche* matten (*f* 190,000) gekost had. (!)

Eindelijk vindt men hier twee *ftaaltjes van uitheemfche oordeelkunde nopens Nederlandsch Indië*. Het eerfte is van den dommen, oppervlakkigen Schrijver van het *Literatuurblad* in het zoo beroemde *Morgenblad*, (WOLFGANG MENZEL, met welken Schrijver fommigen onzer *Hollanders* nog al wegloopen!) Deze knaap, die ergens gezegd heeft: *Holländifche Poëfie — eine contradictio in adjecto*, verwart hier onzen ouden, eerlijken VALENTIJN, welken toch elk, die eenige aanfpraak op *geographifche* kunde maakt, dient te kennen, met Lord VALENTIA, een' nieuweren *Engelfchen* reiziger. Dit is echter niet alleen, zoo als hier

te regt wordt aangemerkt, een blijk van diepe onkunde omtrent het beſtaan van VALENTIJN, maar ook van de reis van Lord VALENTIA zelv', die nimmer de *Molukken*, maar ſlechts *Ceylon*, *Indostan*, *Arabië* en *Abysſinië* bereisd en beſchreven heeft. Een ander Tijdſchrift, de beroemde *Geographiſche Ephemeriden*, noemt VALENTIJN een' *Duitſcher*, en toont daardoor die reis nimmer gelezen of zelfs gezien te hebben, daar op het portret van den Schrijver ſtaat, dat hij uit *Dordrecht* was. En zulke menſchen beweren, dat de *Hollanders niets* voor de kennis van *Indië* hebben gedaan! Zij hebben dus ook STAVORINUS en zoo vele andere *Nederlandſche* Schrijvers over *Indië* niet gelezen; want zij beſchouwen het werk van den Heer VAN DEN BOSCH als het eerſte, dat door eenen inlander het Publiek voorgelegd wordt. Waarlijk, onze oostelijke naburen maken zich omtrent ons, hunne goede ſtamgenooten, wier taal hun zoo ligt moest vallen, bijna even zoo beſpottelijk als in hunne bovenzinnelijke droomerijen!

De *Bijdrage ter beoordeeling van het werk over Nederlandsch Indië van* VAN ELTEN is in een' zeer gematigden ſtijl tegen hetzelve geſchreven, doch verwijt hem niet min een' hevigen toon tegen de vroegere (door ons beoordeelde) ſtukken, die het beſtuur van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH in een ongunſtig daglicht ſtellen; en, ſchoon deze laatſte beoordeelaar den *ſchijn* van onzijdigheid aanneemt, en ook wezenlijk vele belangrijke daadzaken, door den Heer VAN ELTEN vermeld, toeſtemt, zoo als de aanplanting door dien Landvoogd van *vijftig millioenen* koffijboomen, de geldverzendingen naar *Nederland* van meer dan *zestien millioenen* tusſchen 1830 en 1834, telkens toenemende, zoodat in 1834 alleen voor ruim *zeven millioenen* zijn overgezonden, enz. zoo is toch de ſlotſom, dat *de verwachting* van dit werk *bitter te leur geſteld is*; dat *men meer argumenten tegen het ſystema van* VAN DEN BOSCH, *dan wel in het voordeel van hetzelve daardoor verkrijgt*; terwijl men toch van de vijf hoofdpunten

tegen het thans in zwang zijnde ſtelſel van beſtuur der O. I. Bezittingen erkent, dat het *eerſte*, *derde* en *vierde* door den Heer VAN ELTEN opgelost zijn. Of hebben, wat het derde betreft, de toegenomene inkomſten ten minſte geen bewijs opgeleverd, dat de algemeene welvaart onder het ſtelſel van *cultuur* vooruitgegaan is, al zijn die inkomſten dan ook niet onmiddellijk aan de reeds gedane aanplantingen te danken? En is het zoo, gelijk de beoordeelaar niet zonder grond doet zien, hoe moet die welvaart dan wel zijn, wanneer eens die vijftig millioenen koffijboomen en andere cultuur, als van ſuiker, indigo, cochenille en thee, de gewenschte vrucht zullen dragen? Wij kunnen niet ontkennen, dat wij liever op *ſprekende daadzaken*, (ook nu weder door den inhoud der Koninklijke boodſchap omtrent de geldmiddelen bevestigd) dan op *theoriën* afgaan, en dus het ſystema des Heeren VAN DEN BOSCH als zeer heilzaam voor de Kolonie beſchouwen.

De voormalige Kloosters in Drenthe, geſchiedkundig beſchouwd door J. S. MAGNIN, *Archivist bij het Provinciaal Gouvernement van Drenthe. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo.* 227 *bl. f* 1-80.

De Heer MAGNIN, bij het rangſchikken en in bruikbaren ſtaat brengen der oude Archiven van het Landſchap *Drenthe*, een aantal belangrijke en grootendeels onbekende ſtukken ontmoet hebbende, welke tot de voormalige geestelijke Geſtichten dier Provincie betrekking hadden, zag zich daardoor in ſtaat geſteld, om over dit onderwerp een nieuw licht te doen opgaan. Het weinige toch, 't welk men omtrent de voormalige Abdijen, Conventen of Kloosters in *Drenthe* geboekt vindt in de *Oudheden en Geſtichten van Groningen en Drenthe* (door VAN HEUSSEN en VAN RIJN), in den *Tegenwoordigen Staat van Drenthe*, bij J. PICARDT en elders, is zeer onvolledig, duister en verward. Indien men daar-

mede vergelijkt, wat in het aangekondigde werk geleverd is, zal men gereedelijk erkennen, dat de Heer MAGNIN geene compilatie uit oudere boeken, maar inderdaad een geheel nieuw werk geleverd heeft.

Na eene beknopte Inleiding over de verwonderlijke eenparigheid, waarmede de ingezetenen van *Drenthe* tot de Hervorming overgegaan en daarbij gebleven zijn, waaraan de Schrijver het toekent, dat weldra de geheugenis van alwat naar het Pausdom zweemde bijna geheel verloren geraakte, (bl. 1—13) gaat hij over tot de geschiedkundige behandeling der *Kloosters*, *Conventen* of *Abdijen*, wier voormalig aanwezen ſtellig bewijsbaar is; als daar zijn:

I. Het Klooster of de Abdij te *Ruinen* (bl. 13—23). Deze Abdij is vermoedelijk het oudſte geſticht van dien aard in *Drenthe*. Zij wordt reeds vermeld in een Charter van het jaar 1036, van hetwelk de Heer MAGNIN den korten inhoud mededeelt. Wij hadden liever gehad, dat hij ons dit gedenkſtuk der grijze oudheid in deszelfs geheel naauwkeurig had medegedeeld. Er zijn zoo weinige echte ſtukken van vóór het jaar 1200 hier te lande overig, dat elk nieuw ontdekt Charter inderdaad in meer dan één opzigt eene aanwinst en op zichzelf belangrijk is.

II. Het Klooster of de Abdij te *Dikninge*, (bl. 23—105) waarſchijnlijk in 1325 geſticht. Van deze beide is niets meer overig.

III. Het Klooster of de Abdij te *Asſen*, vroeger tusſchen *Coevorden* en *Schoonebeek* hebbende geſtaan, (bl. 106—197) en waarſchijnlijk geſticht tusſchen 1254 en 1257. Van dit Klooster beſtaan zeer aanmerkelijke overblijfſelen, die tot zeer onderſcheidene einden ingerigt zijn, en ook zeer verſchillende bewoners hebben. Hooren wij den Heer MAGNIN op bl. 196: „ Naar de „ overblijfſelen te oordeelen, was het Kloostergebouw „ een langwerpig vierkant, in welks midden zich eene „ ruime binnenplaats bevond. De Abdijkerk, het te„ genwoordig Kerkgebouw der Hervormden, dat echter

„ eenige jaren geleden aanzienlijk is vergroot geworden, „ maakte den noordelijken vleugel uit: de oostelijke „ vleugel is later ingerigt tot woningen voor den Pre„ dikant en den bewaarder der gevangenen: het Lands„ huis (vroeger een optrek voor den Drost, thans het „ Hotel van den Gouverneur der Provincie), de Gevan„ genis, en een vertrek voor den Regter ter Instructie, „ hebben de plaats van den zuidelijken vleugel ingeno„ men; en de westelijke is herschapen in de Gehoor„ zaal der Regtbank, in lokalen voor de Ambtenaren „ bij dezelve, en in de Bureaux van het gewestelijk „ bestuur."

IV. Het Klooster of de Abdij te *Blijdenstein* (bl. 198—209). De juiste tijd der stichting is onbekend; maar zeker bestond het reeds in de eerste helft der XIIde Eeuw. De Kerk van *Blijdenstein* is bewijsbaar eene der oudste Kerken van *Drenthe*, en reeds vermeld in stukken van den jare 1152. Van de Abdij is geen spoor meer overig.

V. Het Klooster, naderhand Kommanderij van de *Duitsche* Ridderorde, te *Bunne* (bl. 209—221). Dit gesticht is waarschijnlijk van het laatst der XIIIde Eeuw, en van hetzelve is zeer weinig overgebleven, als zijnde veranderd in eene bouwmanswoning.

Ten slotte vergelijkt de Heer MAGNIN het goede, 't welk *Drenthe* aan deze Kloosters verschuldigd is, met de daaraan verknochte nadeelen, en met den zegen, dien de Hervorming (ook *materieel*) over dat Landschap heeft verspreid. In korte, maar krachtige en overtuigende trekken, bewijst hij, (bl. 224 en volg.) „ dat „ in de laatste tweehonderd jaren, onder de belijdenis „ der Hervormde Christelijke leer en onder een gematigd „ bestuur, tot bloei der Provincie en tot welzijn harer „ inwoners, oneindig meer is verrigt en tot stand ge„ bragt, dan in de vele Eeuwen, gedurende welke de „ Geestelijkheid over de Katholijke ingezetenen van dat „ gewest den herderlijken staf en den wereldlijken schep„ ter heeft gezwaaid."

Wij hebben dit werk met genoegen en nut gelezen, offchoon het grootendeels meer van plaatfelijk belang voor *Drenthe* is, dan als eene uitlokkende lektuur voor alle onze Landgenooten kan befchouwd worden. Doch de Schrijver heeft zoo veel mogelijk getracht, het dorre, 't welk de minutieuze vermelding van de bezittingen, Contracten, Regten enz. dier Kloosters in zich heeft, af te wisfelen met meer algemeen belangrijke uitweidingen. Van dien aard is hetgeen hij op bl. 19 en 37 en volg. vermeldt omtrent de Kloosters, die te gelijk voor mannen en vrouwen dienden; (zeker om de gelofte van kuischheid moeijelijker of althans de overwinning meer onzeker te maken!) — op bl. 91—104, omtrent den oorfprong en de vroegfte beginfelen van *Meppel* (zeer lezenswaardig;) — op bl. 209, over de *Duitfche* Orde en de in deze landen gevestigde Balijën en Kommanderijen, en omtrent meer andere bijzonderheden, tot welker opteekening hem zijne ftof eenige aanleiding gaf.

JOHAN DE WITT *en zijn Tijd, door Mr.* P. SIMONS. *In drie Deelen. IIde Deel. Te Amfterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 291 *bl.* *f* 2-90.

Van het eerfte Deel van dit belangrijk werk des Heeren SIMONS hebben wij in de *Letteroef.* voor 1833, bl. 210 en volg. onzen Lezeren een overzigt gegeven. In het Voorberigt van dit tweede Deel geeft de Schrijver de, voor hem zeer gewigtige, redenen op, waarom hetzelve eerst na een tijdsverloop van ongeveer drie jaren in het licht verfchijnt. In dien tusfchentijd is aan het eerfte Deel een gunftig onthaal te beurt gevallen, en verwierf het zelfs de eer eener vertaling in het *Hoogduitsch*; eene onderfcheiding, waarmede onze naburen anders ongemeen fpaarzaam zijn, en welke de Heer SIMONS dus wel als eene erkentenis der verdienften van zijnen arbeid mag opvatten.

In dit Deel worden de belangrijke jaren van 1664 tot 1666 behandeld. Een tijdvak, waarin het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden*, onder het fchrander en onvermoeid beleid van JOHAN DE WITT, ter zee aan het magtig *Brittanje*

en te land aan den Bisfchop van *Munfter* het hoofd bood, en niet minder door het ontwikkelen eener reuzenmagt op den Oceaan, dan door fchrandere onderhandelingen met de Kabinetten van *Europa*, zich eindelijk eenen eervollen Vrede wist voor te bereiden. De Schrijver heeft dit tijdvak met veel omzigtigheid en naauwkeurigheid behandeld. Zijn hoofddoel is, blijkens de Voorrede van het eerfte Deel, om de Gefchiedenis van JOHAN DE WITT voor te ftellen in verband met de ftaatkundige Historie van het overige van *Europa*, en geenszins, om onze *Nederlandfche* Historie in kleine bijzonderheden uiteen te zetten. Ook in dit Deel ftaat dus de Diplomatie op den voorgrond; zoodat alles, wat tot de onderhandelingen van onzen VAN GOGH, VAN BEUNINGEN, BEVERNINCK en anderen betrekking heeft, met uitvoerigheid is te boek gefteld, en daardoor menige minbekende bijzonderheid is aan het licht gebragt. De onfterfelijke daden der TROMPEN, DE RUITERS, EVERTSENS worden daarentegen beknopt, ja, zoo wij meenen, te beknopt voorgefteld voor de gefchiedenis van jaren, die van hen dan toch derzelver grootften luister ontleenen. De binnenlandfche gebeurtenisfen, eindelijk, worden flechts aangeftipt, om niet geheel voorbijgegaan te worden. Het is zoo, de Schrijver zelf heeft zich dit beftek gemaakt; maar wij vragen gerustelijk, of het werk geene aangenamer en onderhoudender lectuur zoude opgeleverd hebben, indien hetzelve op eene iets ruimer fchaal ware aangevangen. Het is nu reeds zeer beknopt: want, zoo men de Bijlagen en de Aanteekeningen er afrekent, blijven er voor dit IIde Deel nog geene 160 bladzijden tekst over; en bij deze beknoptheid komt nu het fchoonfte en roemrijkfte nog op den achtergrond, terwijl het dorfte, hoe eervol en wezenlijk belangrijk op zichzelve, als de hoofdzaak vooruitkomt. Wij zeggen dit niet om iets op de werkelijke verdienften van dit werk af te dingen, maar alleen om den wensch te uiten, dat de Schrijver zich in het volgende Deel niet al te getrouw aan zijn ontwerp houde, en veeleer datgene, wat, vooral in dat tijdvak, *Nederlands* roem onfterfelijk heeft gemaakt, ook in een glansrijk daglicht doe uitkomen, ten einde dit werk niet alleen als historisch belangrijk door onze naburen geprezen worde, maar nog meer ftrekken moge, om de zoo vaak miskende en nooit genoeg er-

kende eer van ons Voorgeflacht bij landgenoot en vreemdeling te handhaven.

Herinneringsoffer, *door Mr.* J. H. BURLAGE. *Te Utrecht*, *bij* J. Altheer. 1836. *In gr. 8vo. XV*, 163 *bl. Bij Inteek. f* 2 - :

„ *Nieten* , *Nieten! nichts als kahle Nieten* —
Nun, *fo niete dich denn fatt und matt!*"

alzoo zong de welbekende BURGER, toen hij *Fortuna* aan de kaak ftelde, en wij mogen zijne uitboezeming wel alzoo parodiéren:

Reimen, *Reimen! nichts als kahle Reimen* —
Nun, *fo reime dich denn fatt und matt!*

Een blik, op onzen rijkbevolkten Zangberg (of, wil men, Zandberg) geworpen, is genoegzaam, om ons met weemoed en fchrik te vervullen. Alle plaatfen, van den top tot den voet, zijn daar bezet, even als een mierenhoop, of als de Toren te *Babel*. Vandaar dan ook de hedendaagfche fpraak-, gedachten- en rijm-verwarring. Het is uit dien hoofde voor eenen onpartijdigen Recenfent hoogst verkwikkend, wanneer hij onder deze legioenen „ Zangbergftichters" eenigen aantreft, die met het ridderkruis van het Genie voorzien zijn, en in de heldhaftige gelederen van APOLLO, niet, als de *Belgen*, voor ieder falvo (uit het dichterlijk brein) terugtreden, maar moedig voorwaarts gaan. De Heer BURLAGE is reeds eenigzins op ons *Babel* bekend; hij heeft reeds nu en dan een fteentje en een wagentje cement (beter dan die van zijnen ftadgenoot CAZIUS) aangedragen, en hij treedt thans meer „ *en grand*," onder het poëtisch werkvolkje, te voorfchijn, met eenen keurig uitgevoerden bundel. Zijn *Herinneringsoffer* is, blijkens de inleidende aanfpraak aan zijne Akademiebroeders, een weêrklank, een nagalm, van het gelukkig Akademieleven. Deze Opdragt is met warmte en gevoel gefchreven, en zal door de *Utrechtfche* Hoogefchool, even als door ieder, die tot MINERVA's zonen behoort, of behoorde, met waar genoegen gelezen worden. De Voorrede is, *tant foit peu*, eene *captatio benevolentiae*, eene buiging voor de kantoorfchaar der kritiek. Wij willen den Aka-

demieburger op zijn woord van *eer* (hij was ook Krijgsman) gelooven, als hij verklaart: „ Hoedanig mijn arbeid dan ook worde opgenomen, lauweren, alleen den Dichter waardig, beoog ik er niet mede." Maar wij zouden toch kunnen vragen: welke andere lauweren dan?

De bundel is niet, zoo als alle goede dingen, in drieën, maar in vieren verdeeld. Daarom is dezelve echter niet minder waardig. De *quartet* klonk ons niet onbehagelijk in de ooren. Wij zullen zoo vrij zijn, er iets meer over te zeggen.

Het eerste gedeelte bevat „ meerendeels de taal van het hart tot het hart." — Te regt! Hoe zoude een jeugdig Dichter (wij willen er maar bij vooronderstellen, dat hij verliefd is) het *hart* kunnen voorbijgaan?

Eene doeltreffende Lithographie is de vaandeldrager voor deze eerste afdeeling. Er staat echter te veel op, om dezelve te kunnen beschrijven. Dergelijke geestige vignetten maken wel eens eene harde tegenstelling met de daarop volgende gedichten: zoo veel zinnebeelden op het plaatje, zoo weinig gedachten in de rijmen! maar dit is geenszins hier het geval. De stukjes „voor het hart" zijn gedeeltelijk vertaald, gedeeltelijk taal van het eigen hart. *Aan mijne Moeder, bij het verlies van een' Zoon*, is roerend, diep gevoeld, de echte uitboezeming van eene weenende ziel. Het moge velen, die slechts het donderende, klaterende, snorrende en brommende beminnen, te eenvoudig zijn, het greep ons *in* het hart, want het kwam *uit* hetzelve. — De *Moedervreugde* draagt denzelfden stempel. Jammer, dat wij daar lezen: „ Geen parel *schittert* ooit zoo schoon." Wel de diamant, maar niet de parel, schittert. De Heer BURLAGE heeft eene bijzondere liefde voor *dit* werkwoord; hij zij er wat omzigtig mede, en late niet schitteren, wat niet schitteren kan en niet schitteren mag: want ook bl. 23: „ voor dat de parel schittren zal," kan niet door den beugel; even zoo min, om van eenen „ *Opperzaaijer*" te spreken, bl. 24; dit is geen *epitheton ornans*, veeleer een *epitheton rusticorum*. — De heilwenschen aan zijne Akademiebroeders, SUERMAN, VERNEDE, PEPFENHAUSER, BAKKER, ademen den waren geest der vriendschap, soms met dichterlijke verheffing, b. v.:

„ Hij (de jongeling) vreest de zwarte wolken niet,
Die 't spieglend hemelsblaauw verschiet,

Dat droombeeld van de jeugd, in duisternis hervormen;
Hij volgt zijn ingeslagen spoor;
Ginds breekt een heldre hemel door,
Offchoon de schepping beeft, bij 't jagen van de stormen."

Ook met weinige, maar gevoelvolle, woorden wordt de Hoogleeraar SIMONS bezongen. — De twee uitvoerigste stukjes in deze eerste afdeeling zijn betiteld: *Herman en Elize*, proeve eener Romance, en derzelver Parodie: *Herman en Choke.* Wij willen de waarde der Romance niet streng beoordeelen. Vloeijende en krachtige verzen mogen voor het minder dichterlijke en treffende slot pleiten; er is gang in het stukje; en wij kennen in dit genre meer proeven, die minder gelukt zijn. De Parodie beviel ons beter. Onze Dichter schijnt daar op zijn eigenlijk grondgebied. Wij vinden er meesterlijke trekken van het echt komische in. Hoeveel moet de eigenliefde opofferen, als men zichzelven parodieert, en zijne ernstige Muze het momaangezigt van MOMUS voorbindt!

De tweede afdeeling kenmerkt de Dichter zelf, als

„ . . . . een deel versierde quacken,
Uyt praetjens opgeraept, gevischt uyt Almanacken."

Het keurig vignet is hier een zinnebeeldige *Index*, bij den eersten oogopslag *abrakadabra.* — *De blaauwe Scheen*, eene vertelling, is hoogst luimig, en treft volkomen het doel. Wij gelooven niet, dat dit sprookje beter had kunnen uitgewerkt worden. Of „ Amstels lieve schoonen" er zoo geheel mede tevreden geweest zijn, moge de Dichter zelf weten: er zullen zeker onder haar geene *Grietjes* gevonden zijn!

De meeste der overige luimige stukjes, waaronder *Held Kobus* en *Het Kasteel van Antwerpen veroverd*, als proeven in het komische, wezenlijke waarde bezittende, zijn reeds, „ uyt de Almanacken" bekend, en strekken ten bewijze, dat de Dichter bijzondere begaafdheid bezit, om in dit moeijelijk genre wèl te slagen.

De derde afdeeling bevat „ voor velen niet onbelangrijke herinneringen aan dagen, welke ik hoop dat wij nimmermeer zullen beleven," zegt de Dichter. Zie slechts het vignet voor dit gedeelte! Vaan en lans (onze Dichter was Lansier), zwaard en schild, helm, en de krijgshandschoen. Het zijn herinneringen uit het jaar des bloeds en der overwinning,

uit dat jaar, toen het kogels en.... gedichten regende, — 1831! Het zijn uitboezemingen van een vaderlandsch hart, op de plaats zelve gedicht, niet berijmd in de muffe ſtudeercel; en daarvan dragen deze, meestal korte, ſtukjes het ontwijfelbaar kenmerk. Des nachts op de wacht te *Brecht*, op den oliemolen te *Chaam*, tusſchen *Kempt* en *Hasſelt*, op het bivouac bij *Leuven*, — dáár greep hij de lier, ja zong beter dan zoo velen, die te huis ook mede opdreunden, met den bril op den neus, de courant in de hand, en het Rijmlexicon van WITSEN GEYSBEEK op den lesſenaar. Gloed, kracht, leven, verontwaardiging en krijgslust bezielen deze zangen, waaronder eenige van voortreffelijke waarde, zoo als: *Oranje aan 't hoofd*; *God met ons*; *Bij eenen uitgeplunderden Gesneuvelden*, en: *Aan de keur van Neêrlands Helden, na derzelver krijgsgevangenſchap*, enz. Menig ſtrijder uit die dagen, die aan de zijde van den Dichter vocht, zal zijne krijgszangen met diep gevoel lezen, en de bijna uitgedoofde geestdrift zal weder ontgloeijen. Telkens denken wij, bij de inzage dezer ſtukken, aan KÖRNER. BURLAGE ſtreeft hem, onzes inziens, dikwijls op zijde. Dat hij wel eens aan KÖRNER's *Leyer und Schwerdt* gedacht hebbe, zonder hem te willen navolgen, ergere niemand. Zoo bezong *onze* KÖRNER de *Antwerpenſche* helden:

„ Neen, getrouwen! 't is geen ſchand,
Als aan d'afgeſtreden hand,
Met vernieuwde kracht beſprongen,
't Heldenſtaal wordt afgewrongen,
Rookend van des vijands bloed; —
Helden! zijt gegroet.

„ Als de tijger, na den ſtrijd,
't Leeuwenrif aan ſtukken rijt,
Heet op trillende ingewanden,
't Bloed, dat afdruipt van zijn tanden,
Blijft toch zuiver leeuwenbloed; —
Helden! zijt gegroet."

Dergelijke coupletten bewijzen meer voor den waren Dichter, dan een geheele bundel vol vaderlandſche zangen, waar wij, zoo als Vader VAN DER PALM zegt, „ tusſchen de geſchilderde vlammen huiveren."

Eindelijk worden deze zangen met een zeer vloeijend ge-

dichtje, *Het Zwaard*, befloten. Eene apologie voor het zwaard! Wij laten dit voor rekening van den Dichter. Zijn Ed. is echter, zoo als wij vermeenen, geen *Jood*, en ons dunkt, dat het echt Joodfche motto, uit *Exodus* genomen, niet fterk pleit voor het zwaard. Hij zoeke eens, als een braaf Christenmensch, naar een motto in het Nieuwe Verbond, en zie, hoe hij dáár te regt kome!

De laatfte afdeeling (men vergelijke toch het geestig vignet) bevat navolgingen naar HUYGHENS en MELIS STOKE. Ook hier, waar luim en fatyre elkander de hand bieden, is onze Dichter meermalen voortreffelijk geflaagd, en wij gelooven niet, dat velen hem hierin zullen overtreffen; het is ongemeen moeijelijk, *eigene* gedachten in dien *ouden* vorm te gieten. Wie kent de mislukte *Catfiana* niet van onzen tijd?

Wij kunnen dit *Herinneringsoffer*, als eene eerfte proeve van eenen niet onbegaafden Dichter, aanprijzen. Wij laten het onzen Mede-recenfenten over, om over de feilen en gebreken, hier en daar aanwezig, het hunne te zeggen. Oorfpronkelijkheid en vernuft, fomtijds dichterlijke verheffing, is in zijne proeve niet te miskennen. Hij ga langzaam en bedachtzaam, op den goeden weg, voort; toetfe en beproeve vooral, en beware dien akademifchen, dien echt liberalen geest; terwijl

„ elk in dicht vivat, triomft, hoeraat, hoezeet,
Ïoot, helaast, och-armt, o-jerumt of o-weet;
En bundels poëzij bij grosfen en dozijnen,
Als kikkers in de lente, in elk formaat verfchijnen."

Het Leven en de Lotgevallen van JACOBUS MARTINUS BALJÉE, *in leven Raad van Nederlands(ch) Indië, weleer Voedfterling en later Weldoener en Behouder van het Nieuwe Stadsweeshuis te Leeuwarden. Uit echte Befcheiden en Overleveringen opgemaakt*, *door* W. EEKHOFF. *Te Leeuwarden*, *bij* G. T. N. Suringar. 1835. *In gr. 8vo. XVI en* 160 *bl. f* 1-80.

Wandelingen van een' Landfchapfchilder, langs de Ruhr en een gedeelte van den Rijn. Met Platen. Te Gorinchem, *bij* W. van der Wal. 1835. *In gr. 8vo.* 194 *bl. f* 1-40.

Reistogtje langs en in eenige Havens aan de Spaansche, Fransche, Italiaansche en Barbarijsche Kusten, met de Nederlandsche Korvet Dolfijn, door P. A. TALMA, *Luitenant ter Zee. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo.* 112 *bl. f* 1-25.

Indien ooit een *Nederlander* van geringe afkomst, die in onze volkplantingen of overzeesche bezittingen zijne fortuin maakte, eene lofrede en eene eerzuil verdiende, dan was het voorzeker de schrandere, nijvere, nederige, dankbare en edelmoedige BALJÉE; een weesjongen, opgevoed in het Nieuwe Stadsweeshuis te *Leeuwarden*, maar die, alleen langs den weg van eer en deugd, onder welverdiende begunstiging van brave mannen, tot de aanzienlijkste Ambten in *Indië* geraakte. Eene regtmatige, en door aanhaling van verschillende bescheiden gestaafde, hulde wordt door zijnen Levensbeschrijver, wiens taal en stijl wel wat zuiverder mogten zijn, dien achtingwaardigen overledene toegebragt.

Dezelfde aanmerking nopens gebrek aan zuiverheid van taal en stijl is echter in grootere mate op de twee volgende werkjes toepasselijk, welke wij overigens met genoegen en belangstelling hebben gelezen. Men ontwaart in de *Wandelingen van den Landschapschilder* steeds, dat een *schilder* ons omleidt, en met het oog eens schilders alles aanwijst en beoordeelt: en wie wil niet gaarne de hier geschetste streken uit zulk een oogpunt eens bij voorkeur beschouwen?

Leest men daarentegen het *Reistogtje langs en in eenige havens aan de Spaansche, Fransche, Italiaansche en Barbarijsche kusten*, dan hoort men in den Heer TALMA den beschaafden en kundigen Zeeöfficier, den kenner van menschen en volken, den waarnemer van zeden en gebruiken spreken. Treffend is, hetgeen hij ons mededeelt als staaltje van der *Franschen* veranderlijkheid, die, (volgens bl. 88) toen de tijding der verovering van *Algiers* te *Port Mahon* aankwam, dronken waren van vreugde, en om strijd riepen: *Vive* CHARLES X! in wiens eere men niet moede werd uit te weiden; maar acht weken naderhand plaatsten diezelfde *Franschen* de driekleurige kokarde op de chakots, en roemden LODEWIJK PHILIPS als den besten der Koningen! Op dat laatste punt zullen de meesten thans welligt weder anders denken.

Gil Blas van Santillane. Uit het Fransch van LE SAGE. *III Deelen, met Platen. Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1835. *In kl. 8vo. Te zamen* 742 *bl. f* 4 - 50.

Deze Roman is reeds sedert lang in bijna alle talen van *Europa* overgezet, en ook in derzelver oorspronkelijke taal te zeer bekend, om eene breedvoerige aankondiging te behoeven. Zelfs NAPOLEON had, te midden der afwisselende tooneelen van zijn woelig leven, zijnen *Gil Blas* niet vergeten. *Sangrado* is tot een spreekwoord geworden, en zelfs tot in *Rusland* toe heeft men tafereelen naar het voorbeeld van *Gil Blas* gemaakt. De held van deze geschiedenis geraakt, door de menigvuldige avonturen van zijnen levensloop, in betrekking tot personen van alle standen. Hij komt onder roovers, bedriegers, monniken, geneesheeren. Hij wordt bediende, hofmeester, geheimschrijver bij spelers van beroep, bij edellieden, prelaten, kooplieden, tooneelspelers; ten laatste zelfs wordt hij de vertrouweling en gunsteling van Vorsten en staatsdienaren, ingewikkeld in minnarijen en in de listen der hovelingen, en ten laatste nog tot den adelstand verheven. Deugdzame en zedelooze vrouwen, losbandige en wijze mannen en jongelingen vervullen bij afwisseling hunne rol op het tooneel, hetwelk in dit werk voorgesteld wordt. Daar nu door den Schrijver de zaken niet opgesierd, maar naar het leven worden afgeschetst, is dit werk eene rijke bron tot verkrijging van menschenkennis. Vooral kunnen wij den *Gil Blas*, offschoon verdicht zijnde, als zoodanig aanprijzen, „omdat," gelijk LE SAGE in de Voorrede voor zijn werk aanmerkt, (welke Voorrede echter hier in deze overzetting gemist wordt) „dezelfde gebreken en dezelfde oorspronkelijke karakters, niet alleen in geheel *Frankrijk* en in geheel *Spanje*, het tooneel des verhaals, maar overal gevonden worden."

Reeds bijna eene eeuw geleden werd eene Nederduitsche vertaling van den *Gil Blas* in het licht gegeven, welke meer letterlijk en dus, even als het oorspronkelijke werk, breedvoeriger was. Maar, offschoon de *Esfecutori contro la Bestemmia* van het werk, zoo als het toen was, getuigden, *non vi esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente, per Attestato del Segretario nostro, niente contro*

Principi e Buoni Costumi (*), heeft echter, naar ons oordeel, de overzetter aan ons lezend publiek eene dienst bewezen met de bezorging van deze uitgave, welke, indien al niet uit het oorfpronkelijke Fransch, dan toch verbeterd is in ftijl en naar de hedendaagfche fpelling van onze taal. Ook zijn eenige overtolligheden, te weelderige befchrijvingen van minnarijen enz. achterwege gelaten. Overal, waar wij het oorfpronkelijke met de thans aangekondigde vertaling hebben vergeleken, is deze verkorting met oordeel gefchied, en met behoud van hetgeen in het leven van *Gil Blas* wezenlijk geestig en karakteristiek voorkomt. Zoo is dan het werk ook niet ongefchikt, om het aan jonge lieden, die vroeg aan hun eigen beftuur zijn overgelaten, ter lezing te geven, om hun eenigermate de wereld en de hen omringende gevaren en verzoekingen te leeren kennen, en hen opmerkzaam te maken op zoodanige dwaasheden, door welke de menfchen zich belagchelijk maken. — De Platen hadden wij gaarne beter gehad; zóó ontfieren zij de uitgave, hetgeen te meer te bejammeren is, omdat zoowel het tooneel der gefchiedenis, als de in dezelve voorkomende perfonen, van zelve gefchikt zijn, om eenen teekenaar, die eenigen fmaak bezit, uit te lokken tot het leveren van fraaije tafereelen.

(*) Zie *Gil Blas di Santillano*, *tratta nell' Italiano dal Dottor* D. G. MONTI. *In Venezia*. 1779.

De Weezen, een Verhaal van Selma. Uitgegeven door J. C. APPENZELLER. *Te Amfterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo.* 220 *bl. f* 2-30.

Wij hebben met genoegen dezen Roman gelezen, en vonden daarin eene niet alledaagfche intrigue, op eene bekwame wijze uitgewerkt en door eene gelukkige uitkomst bekroond, waardoor fijngefponnen list en boosheid verijdeld en ten toon gefteld worden. Voor de menigvuldige Leesgezelfchappen kan dit boek dus eene aangename lecture opleveren, en tot verpoozing van ernftiger bezigheden verftrekken. Het zou der verrasfing nadeel toebrengen, indien wij den inhoud en loop der gebeurtenis wilden opgeven; wij verwijzen alzoo naar het boek zelf, dat wel lezers zal vinden, en waarvan wij ten flotte zeggen: *La mère en permettra la lecture à fa*

fille, wel te verstaan als dochter niets noodigers te doen heeft. Het gesteendrukte titelprentje doet zijne meesters weinig eer aan.

Belangrijke Tafereelen uit het Lijfstraffelijk Regt en oorspronkelijke Nederlandsche Verhalen, *door* H. C. DRESSELHUYS. *Te Tiel*, *bij* C. Campagne. 1835. *In gr.* 8*vo.* 200 *bl.* *f* 1 - 80.

Al wederom een viertal verhalen, die zich ter verpoozing niet onaangenaam laten lezen, maar die wel geene aanspraak zullen maken op bijzondere belangrijkheid van stijl of inhoud. Het kostuum der inkleeding is ook op verre na niet overal in acht genomen, met name in het eerste, waarin de Schrijver weinig met den gang der Fransche regtspleging, die hoofdzakelijk ook bij ons nog gevolgd wordt, toont bekend te zijn. De Procureur Crimineel kan toch geen' gevangene *schuldig* verklaren, 't geen het werk der gezworenen is, die geen *regters* zijn, en dus niet veroordeelen, 't welk al wederom alleen het gevolg van de toepassing der wet is. Op bl. 51 spreekt een doortrapte booswicht van eenen warmen rug, waarmede hij wel de geeselstraf zal bedoelen, maar die in Frankrijk geene plaats heeft, even weinig als de doodstraf door middel van den strop, waarop bl. 63 gedoeld wordt. Het is edelmoedigheid van het Gouvernement, welke den valsch betigten en ter dood veroordeelden eene aanzienlijke schadeloosstelling toekent; maar helaas! de wet kent hem die *niet* toe, en wij twijfelen dus aan de waarheid, vooral daar de geschiedenis tijdens NAPOLEON's rampen in Rusland gezegd wordt voorgevallen te zijn. Wij zouden op de overige verhalen een groot aantal even gegronde aanmerkingen kunnen maken; maar de ruimte ontbreekt ons daartoe. Wij eindigen alzoo met den wensch, dat de jeugdige Schrijver in het vervolg soortgelijk werk beter nazie, en meer in den trant van eenen CHRISTEMEIJER verhale; bij welk een en ander zijne stukjes winnen zullen, en waarvoor het lezend publiek hem voorzeker dank zal weten.

De Schilder. Oorspronkelijk Hollandsche Roman, *door* J. VAN ASSUM. *II Deelen. Te Amsterdam*, *bij* C. L. Schleijer. 1835. *In gr* 8*vo*. 468 *bl. f* 4:80.

In hoe ver des Schrijvers vroegere letterarbeid verdiend hebbe, in de *meest geachte* vaderlandsche tijdschriften gunstig beoordeeld te worden, willen wij niet beslissen. Indien het zelfs eenen Autheur, die eenen gevestigden roem bezit, niet fraai staat, van het verkregen vertrouwen misbruik te maken, dan stelt een eerst sedert kort bekend Schrijver zeer zeker het weinigje lof, door hem verkregen, nog veel meer in de waagschaal, wanneer hij zich, door de hem misschien tot zijne aanmoediging slechts geschonkene goedkeuring, laat verleiden, om het publiek minbeduidende voortbrengsels aan te bieden. Hoe gaarne wij ook de menigte van vertaalde Romans vervangen zagen door oorspronkelijke Hollandsche werken, mogen wij toch het zamenstellen van middelmatige werken niet aanmoedigen; en wanneer wij het thans aangekondigde verhaal middelmatig noemen, gelooven wij ons althans aan geene onregtvaardigheid tegen den Schrijver schuldig te maken. In dit verhaal wordt een schilder verliefd op eene aanzienlijke jonkvrouw. Hij gewint ook hare liefde. Maar de moeder der jonge dame en haar broeder, een hooghartig Officier, verzetten zich met alle magt tegen de vervulling van de wenschen der gelieven. Het middel, 't welk door den Schrijver gebezigd wordt, om deze zwarigheid uit den weg te ruimen, is, wel is waar, dood afgesleten, evenwel het moet hier nog eens dienen. Als een *Deus ex machina* komt een schatrijke oom uit Oost- of Westindië, en verklaart den schilder voor zijnen erfgenaam. Nu is de zaak geklonken, en de gelieven huwen. Dat onze vaderlandsche schilders gelukkig zijn in de liefde, en deelen in de gunst van onze vaderlandsche schoonen, mogen wij, ook uit achting voor hunne kunst, gaarne lijden. Alleen willen wij onze jonge lezeressen verzoeken, er op bedacht te zijn, dat zulke rijke Oostindische erfooms sedert de vernietiging onzer voormalige Oostindische Compagnie vrij zeldzaam geworden zijn, en dat het dus bedachtzame moeders niet ten kwade kan geduid worden, indien zij hare dochters bij de lezing

van dit boek waarſchuwen, zich niet ligtvaardig te laten verlokken, om het voorbeeld van des ſchilders minnares na te volgen.

De erfdeugd der Arabieren, of de moordenaar door het regt der gastvrijheid gered. Tooneelſpel, in vijf Bedrijven. Door B. C. CARILLON. *Te Amſterdam, bij* Carillon. 1834. *In* 8*vo.* 134 *bl. f* : - 50.

Hulde aan de nagedachtenis van Mr. J. D. MEIJER, *door* A. C. CARILLON; *gevolgd van eenige Dichtregelen op hetzelfde onderwerp, door* B. C. CARILLON. *Te Amſterdam, bij* Carillon, *enz.* 1835. *In* 8*vo.* 16 *bl. f* : - 25.

Dichtregelen, uitgeſproken in het Departement Breda, der Maatſchappij: Tot Nut van 't Algemeen, bij de feestviering van het vijftigjarig beſtaan derzelve Maatſchappij: door G. RAMAKERS. *Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1835. *In* 8*vo.* 20 *bl. f* : - 30.

De erfdeugd der Arabieren is een, wat de *intrigue* betreft, vrij wel geweven, en, wat de karakterſchildering aangaat, in 't algemeen goed volgehouden Tooneelſpel; waaromtrent wij echter het karakter van Henda moeten uitzonderen. Oosterſche kleur, veel minder gloed, zal men er vruchteloos in zoeken; ten zij men dit door eenige aanhalingen en ſpreuken uit den Koran enz. mogt vergoed achten. Over het geheel ligt veeleer een *Fransch* waas en *Franſche* geest verſpreid, alsof het een vertaald *Fransch* produkt ware. De waarſchijnlijkheid is geenszins in het oog gehouden, vooral in het vijfde Bedrijf, daar Estavajel onmogelijk dat alles verrigten en de ſtad veroveren kon, terwijl de roovers in het huis van Aly Barba drongen, of hij zou veel te laat tot het noodige ontzet verſchenen zijn. Ook kan men zich niet voorſtellen, dat zulk eene reeks van omſtandigheden in den korten tijd van dat enkele Bedrijf kon afloopen, welks duur door den tijd, waarin het wordt afgeſpeeld, van zelve bepaald is. Want, ja, men kan de vrijheid nemen, een tooneelſtuk dagen, al ware het jaren lang te doen duren, in dien zin, dat men een tijdsverloop ſtelt tusſchen het eene

Bedrijf en het andere; maar elk afzonderlijk Bedrijf, en wel vooral indien er geene tooneelverandering te midden van hetzelve gefchiedt, en men dus, bij de vertooning, op ééne plaats alles achtereenvolgende volvoeren ziet, mag en kan geen langer tijdsverloop voorftellen, dan de fpelers tot de uitvoering behoeven. Dat de ontknooping vrij zeldzaam is, zal ieder erkennen; doch dat zij eens zoo! ware flechts de wijze, waarop men tot die ontknooping komt, meer waarfchijnlijk! Nu laat zich de toedragt der zaak in zoo korten tijd onmogelijk begrijpen. — Ziehier nog eenige bijzondere aanmerkingen, welke ons bij het lezen voorkwamen. Henda, de dochter van Aly Barba, wordt hier geroemd van wege „ hare mannelijke fchoonheid"! — *Ver*wekt vermoedens op. — „ Zijt gij *onpasfelijk?*" vraagt Osman aan Henda; en zij antwoordt: „ Ik ben zoo *vervelend.*" — Een geheim er *uitploffen*, en een geheim *ftilhouden.* — Soraka, de moeder van Henda, zegt haar, dat hare eigene zwaarmoedigheid uit *dik bloed* ontftaat; waarop het verliefde meisje regt naïf antwoordt: „ Nu, dan kan het bij mij immers ook wegens het *dik bloed* zijn." Waarop Mama weder zegt, dat zij daar „ goed' raad voor weet: eenige aderlatingen, lauwe baden, het vel eenigzins prikkelen," enz. — „ Geen moederlijke traan zal *mij* meer bevochtigen, geen vaderlijke *zege* meer op mijn hoofd dalen." — De redenering van Henry over de flavernij op bl. 68, 69 ftaat in een fluitend contrast met die hem in den mond gelegd wordt op bl. 78, 79. — Dat vrijen van Henda, op bl. 88—90, waar zij tot haren minnaar ook van hare *huwbaarheid* fpreekt, is toch wat heel kras, en bewijst wel het eerfte, maar geenszins het laatfte gedeelte van hetgeen zij tot hem zegt: „ Ik ben geen kind meer, maar was het in de liefde." — „ Hoe bevindt gij u?" vraagt Osman aan Estavajel. „ Merkelijk beter." „ Geen wonder; *gij hebt goed gegeten.*" — Het duël befchouwd als „ de uitfpraak van de regtvaardigheid des Hemels," en wel in den mond eens Christens, is ergerlijk. — Iemand, die, door een' knodsflag op het hoofd, bewusteloos nedervalt, en zich terftond daarna „ geheel herfteld" voelt, heeft wel eene ijzeren herfenpan! — Dat de *Franfchen* hier een volk genoemd worden, „ tot de grootfte der natiën verheven," klinkt „ den regtfchapen *Nederlander*" niet zeer nationaal in de ooren, en doet ons wederom gedenken aan het *Fran-*

fche waas en den *Franfchen* geest, waarvan wij boven gewaagden. — Doch genoeg! Niettegenftaande deze en andere groote gebreken in dit Tooneelfpel, welks alleenfpraken doorgaans even gerekt als onnatuurlijk zijn, toont de Heer B. C. CARILLON echter voor dat kunstvak eenigen aanleg.

En, wat zullen wij zeggen van de berijmde *Hulde* aan de nagedachtenis van den ook door ons bewonderden MEIJER; en van de *Dichtregelen*, die er op volgen? De hulde door den Eerw. A. C. CARILLON verraadt de volftrektfte onbekendheid met den Nederlandfchen of liever met allen dichtftijl, althans het onvermogen om zich dichterlijk uit te drukken, en mist dus natuurlijk, bij allen Westerfchen fmaak, tevens allen Oosterfchen gloed. Hoe kan iemand dergelijke regels fchrijven:

Verlicht, wijs Inftituut, bron vol vernuftsgedachten!
Waarom uw tweede klas ftaart zij met harteleed
Naar 's Prefidenten ftoel, ach! eensklaps onbekleed?

't Is overtolligheid gedingen aan te halen.

Getuige een vreemd geval, een netelig proces,
Waar Meijer moedvol zich dorst ftellen in de bres.

Onnoodig nogmaals is 't, het verdre gansch te ontleden;
Oorkondig is 't geval, ook diens bijzonderheden.

In 't heetst van woeligheên en van doldriftige tijden,
Zag men hem Paines leer op 't meesterlijkst beftrijden.
Naauw was zijn Thefis flechts als manufcript vertaald, enz.

Iets beter, of wel iets minder vol gebreken, zijn de dichtregelen van B. C. CARILLON, achter die hulde, op rijm. *De man, door wien het regt op aarde werd handhaafd,* (voor *gehandhaafd*, gemakshalve) wordt er eenigermate in bezongen. Er zijn goede regels, maar toch ook befpottelijke, b. v.:

De wondren dezes tijds, wat is dit denkbeeld fchoon! (?)
Zijn Meijer maximus en heilige Mendelsfohn.

Wat is het ongelukkig, dat een groot Man zulke mislukte Lijkzangers heeft!

Indien de Heeren CARILLON Dichters zijn, dan is de Heer G. RAMAKERS een *voortreffelijk* Dichter: want in het land der blinden is éénoog Koning. Zijne dichtregelen bij

de feestviering van het Nut hebben ons wel verveeld, door dat het vers alledaagsch van inhoud en vreefelijk gerekt is, maar er is dan toch nog gang en ftijl in; het geheel is middelmatig, maar toch niet beneden het middelmatige. Het gedicht had wel ongedrukt kunnen blijven, even als negen tiende van de tegenwoordig in het licht verfchijnende bundels en afzonderlijke verzen; maar het kan op den hoop medeloopen, en in zoo ver hebben wij vrede met de uitgaaf. Regels, als: *Om 't heil, dat zij ontluiken deê. U die het edelfte ontwerp fchiept. Door het tot kennis, deugd te leiden. Wat zal diens enklings (!) poging baten?* enz. ontfieren zelfs een middelmatig vers, gelijk het onderhavige. En hiermede voor het tegenwoordige genoeg!

Deugdenfpiegel, of Pligten der Kinderen jegens hunne Ouders, met Voorbeelden uit de Gefchiedenis opgehelderd, door Dr. J. N. MULLER. *Naar het Hoogduitsch door* M. MARTENS. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In kl. 8vo.* 192 *bl. f* :-80.

In de inleiding toont de Schrijver aan de jeugd de naauwe betrekking, in welke kinderen ftaan tot hunne ouders, en de verpligting tot liefde en dankbaarheid der kinderen jegens de ouders. Vervolgens verhaalt hij fchoone trekken van kinderlijke liefde, verdeeld in de volgende rubrieken: I. *Gehoorzaamheid.* II. *Hoogachting.* III. *Liefde en Deelneming.* IV. *Dankbaarheid.* V. *Vertrouwen.* VI. *Dankbare Achting voor ftervende en overledene Ouders.* Wij hebben veel goeds in het boekje gevonden. Maar wij hadden liever gezien, dat de Schrijver minder voorbeelden opgenomen had, of zich althans gewacht had voor de plaatfing van zoodanige, die iets onnatuurlijks of overdrevens bevatten. Onder anderen verhaalt hij van eenen Chinefchen knaap van acht jaren, die, ten einde zijne ouders tegen het fteken der muggen te beveiligen, zich naakt uitkleedde, en zijn zacht vleesch aan de beten van dit ongedierte blootftelde, zonder die diertjes te verjagen! De versjes, die hier voorkomen, en die reeds, wat den inhoud betreft, niet zeer belangrijk zijn, zijn ook, wat derzelver uitwendigen vorm betreft, niet gelukkig overgezet, zoo als onder anderen uit het volgende blijken kan:

„ Moederliefde, Vadertrouwe
Heeft mij zoo gesterkt, verkwikt,
Dat 'k opgroeijend immer blijd,
God! door hunne zorg en vlijt
En hun liefderijk besturen,
Mij tot deugd steeds aan zie vuren!"

Om den goeden geest, die in het werkje heerscht, zou het zeer geschikt zijn geweest voor eene meer vrije omwerking in onze taal, waarbij dan ook voorbeelden van liefde jegens ouders uit onze eigene Nederlandsche geschiedenis eene plaats hadden kunnen vinden, en het werk daardoor voor onze jeugdige lezers belangrijker zou geweest zijn.

Handboek voor jonge lieden, bij hunne intrede in de wereld. Bevattende de regelen der wellevendheid en der kunst om met menschen om te gaan, in alle betrekkingen der Maatschappij. II Deeltjes. Door Prof. J. G. WENZEL. *Uit het Hoogduitsch naar de negende uitgave. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1835. *In kl.* 8*vo. Te zamen* 411 *bl. f* 3 - :

Gelijk alle werk van 's menschen hand, zoo heeft ook schier elke vrucht van zijnen geest hare sterke en zwakke, hare goede en min voordeelige zijde. Deze algemeene stelling mogen wij dus ook op de onderhavige boekjes toepassen. Er is veel goeds in dezelve; maar voor jonge lieden vreezen wij, dat het niet onderhoudend genoeg geschreven zij. Het tweede Deeltje wint het, in belangrijkheid en degelijkheid, ver van het eerste. Ziet hier de verdeeling van het geheel: I. *Inleiding.* 1. *Uiterlijke eigenschappen, die den mensch in elke betrekking des levens versieren.* 2. —— *in bijzondere betrekkingen van het gezellige leven.* — II. 1. *Van de gezelligheid over het algemeen.* 2. *Omgangskunst. a. Van den omgang over het algemeen. b.* —— *met zichzelven. c.* —— *met anderen. d. Bijzondere omgangskunst met gansche standen. e.* —— *met bijzondere karakters.* In de bijzondere ontleding dezer afdeelingen kunnen wij niet treden. Het tweede Deeltje, van meer algemeenen aard, beviel ons het beste, en bevat een aantal allezins behartigenswaardige opmerkingen,

waarfchuwingen en regelen. Omtrent het eerfte is ons oordeel niet zoo gunftig. Er is hier, behoudens het goede, dat wij ook hier aantroffen, veel te veel onder bepaalde regelmaat gebragt, wat het natuurlijk gevoel van welvoegelijkheid, bij eene befchaafde opvoeding, van zelve aan de hand geeft, en, aldus tot in de kleinfte bijzonderheden werktuigelijk aangeleerd, de jongelieden als tot *automaten* zoude vormen. De Lezer oordeele!

Komplimenten, in *gaande*, *ftaande* en *zittende* onderfcheiden. „Voor eenen aanzienlijken buige men zich diep en nog op eenen zekeren afftand van hem; minder diep en op minderen afftand voor eenen, die minder aanzienlijk is." — „Al te diep mag nooit eene buiging gedaan worden, en nooit mag men lang in gebogene houding blijven." — „Men buige zich niet plotfeling, en rigte zich insgelijks niet fnel weder op." — „De voeten worden een weinig op den grond voortgetrokken, de fchreden iets langzamer gemaakt, en dit voorttrekken moet even zoo langzaam toenemen en afnemen, als de buiging en opbeuring van het ligchaam plaats heeft." — „Het hoofd moet eerder beginnen te bukken, dan de rug; doch de rug moet eerder beginnen zich in de hoogte te rigten, dan het hoofd." Dit een en ander wordt nog veel naauwer uitgeplozen.

Bij het ontbijt. „Het kopje mag nooit op de gedekte tafel, of op eene daartoe niet beftemde plaats gezet worden. Men houde kopje en fchoteltje zoo lang in de handen, tot men uitgedronken heeft. Het best is, wanneer men het kopje op het fchoteltje ftaan laat, dit met de linkerhand vasthoudt, terwijl de regterhand het kopje aanvat en van tijd tot tijd aan den mond brengt." — „Men flurpe niet alles tot den laatften druppel uit, of gebruike zelfs nog het lepeltje, om de randen af te fchaven." — „Er is voorzigtigheid noodig, om met de kopjes geen geraas te maken, of het lepeltje, misfchien zelfs het kopje, te laten vallen."

Bij de tafel. „Het fervet legt men, ter helft opgeflagen, nalatig op de knie, doch zoo, dat het niet ligt onder de tafel kan vallen." — „Onvoegzaam zou het zijn, het eerst te eten. Men moet wachten, tot eenigen onzer naburen begonnen zijn." [En als nu allen aan tafel even welopgevoed zijn, loopen de gasten gevaar, nietmetal te krijgen!] — „De befchaafde mensch fluit bij het kaauwen den mond. Hij flurpt even zoo min de foep, zoo dat men het hooren

kan. Ook ſpreekt en drinkt hij niet, zoo lang hij nog ſpijze in den mond heeft." — „ Steenen van pruimen, van kerſen, en kleine beentjes mogen nooit op het tafellaken gelegd worden. Men legt ze op den rand van het tafelbord. Er is veel opmerkzaamheid noodig, om deze dingen met welvoegelijkheid uit den mond op het tafelbord te brengen."

Gedrag in gezelſchappen. „ Men kome niemand, het zij in het ſtaan of in het zitten, te nabij met zijnen adem, en dringe zich dus niet tegen de menſchen aan." — „ Het is in den hoogſten graad onwelvoegelijk, luid of ook eensklaps luid te lagchen. De beſchaafde man heeft zich enkel aan een glimlagchen gewend, bijzonder aan het glimlagchen der welwillendheid, der toeſtemming of der deelneming." — „ Men zitte niet met te wijd geopende, niet met te ver uitgeſtrekte, of met over elkander geſlagene beenen; men leune niet tegen iets, het zij ſtaande of zittende; men ſlepe den ſtoel niet, wanneer deze bij de tafel moet gebragt worden, met het been bij, en vermijde over het algemeen elke onvoegzame plaatſing en houding der handen, elke zigtbare gezetheid op gemak." — „ Bij kus en bij omhelzing zij men niet overhaastend, niet onvoorzigtig. De kus mag nooit met geopende of met vochtige lippen gegeven worden; hij wordt over het algemeen ſlechts iets naast de lippen van de dame gegeven." — „ Bij aanzienlijken moet men met eenen zindelijken neus verſchijnen, en zelfs het zuiveren van denzelven met den zakdoek moet, zoo zelden als mogelijk is, geheel zacht en met zijdelings gewend gelaat gedaan worden. Men zuivert den neus, eer men binnentreedt, en gebruikt in voorname gezelſchappen geenen tabak. Ook hoede men zich voor de walgelijke gewoonte, van in den zakdoek te zien."

Doch genoeg ter aanduiding van hetgeen wij wilden te kennen geven. In dit alles, gelijk in al het overige, is nu eigenlijk wel niets, dat wij afkeuren; maar het *ongedwongene* in het gezellig verkeer, dat er als 't ware de ſaus van uitmaakt, ging bij de angstvallige inachtneming van al deze en nog zoo vele andere naauwgezetheden, gewis verloren. Ook hier zij het *juste milieu*, door het gezond verſtand voorgeſchreven, onze gids; hetgeen ons dan ook wel voor in het oog loopende onvoegzaamheden zal vrijwaren.

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Kerk van Christus, door JOSEPH MILNER, *M. A. in leven Leeraar bij de Episcopalen te Hull. Uit het Engelsch vertaald door* M. J. CHEVALLIER. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. H. den Ouden, *enz.* 1835. *In gr. 8vo. XII en* 408 *bl. f* 4-:

Indien iemand meenen mogt, in dit boek een nieuw werk te vinden, zou hij zich zeer bedriegen, want reeds vóór dertig jaren is ditzelfde eerste Deel, door den Heer M. VAN WERKHOVEN vertaald, uitgekomen, maar, zoo veel wij weten, door geen verdere Deelen gevolgd. Zonder hiervan melding te maken, begint nu de Heer CHEVALLIER eene nieuwe vertaling uit te geven. Nu, hetzij oud of nieuw, indien het werk maar goed is, dan zal dit deszelfs innerlijke waarde niet verminderen; hoewel men het toch altijd zou mogen bejammeren, dat daarin van den arbeid der dertig laatste jaren, in een vak, als dat der Kerkelijke Geschiedenis, geen gebruik heeft kunnen gemaakt worden. Doch laat ons zien, wat hier geleverd wordt.

De Schrijver belooft „eene Kerkelijke Geschiedenis „naar een nieuw plan;" en dit is eene „Geschiedenis „van menschen, wier gezindheid en wandel naar de „voorschriften van het Nieuwe Testament geregeld wa„ren, die ware en niet slechts naam-Christenen bleken „te zijn." En wat vinden wij hiervan in dit eerste Deel? Uit de eerste Eeuw, de Geschiedenis der Gemeenten van *Jeruzalem*, *Judea* en *Galilea*, *Samarië*, *Ethiopië*, enz. enz.; in korte woorden, een uittreksel (met uitweidingen over de godsdienstige gesteldheid, naar des Schrijvers voorstelling) uit het tweede Boek van LUCAS, vergeleken met de Apostolische Brieven, en *Openb.* I—III. Uit de tweede Eeuw, de Christenen

onder de regering van TRAJANUS, tot aan die van JULIANUS; en daarbij bijzonder de Martelaars JUSTINUS, POLYCARPUS, en die te *Lyon* en *Vienne*; de Christenſchrijvers; de ketterijen en geſchillen; en iets over den ſtaat en voortgang des Christendoms: onder dit alles lange uitweidingen en beoordeelingen over de Keizers en andere niet-Christenen; lange uittrekſels uit of geheele mededeelingen van brieven, zoo als die van IGNATIUS; van de Gemeente te *Smyrna*, over den dood van POLYCARPUS; van die te *Vienne* en *Lyon* enz.

Wilde nu Rec. alles in bijzonderheden mededeelen, wat hij op dit boekdeel zou aan te merken hebben, dan zou het hem aan geen ſtof ontbreken, en ligt zou hij dus eene onmatig lange beoordeeling kunnen leveren: veel nieuws zou hij intusſchen ook al niet kunnen zeggen; en waartoe zou het dan eindelijk nog dienen bij een werk, waarvan hij, naar zijn inzien, in allen ernst verklaren moet, dat er de beoefening der Kerkelijke Geſchiedenis niets bij winnen zal? Hij wil zich dus liever kortelijk tot eenige algemeene aanmerkingen bepalen. — 1. Het is eene groote overdrijving en partijdigheid van Schrijver en Vertaler beide, in hunne *Voorredenen* te beweren, dat de vorige Kerkelijke Geſchiedenisſen genoegzaam niets anders geweest zijn, dan Geſchiedenisſen der ketterijen en boosheden. Laat het waar zijn, dat ſommigen eenige minder belangrijke dingen wat te fijn uitgeplozen hebben; maar daarom vergaten zij geenszins de overige gewigtige ſtukken, zonder welke eene Kerkelijke Geſchiedenis niet volledig kan zijn: wie met de werken van MOSHEIM, VENEMA, SCHROECKH (om nu van geen latere te ſpreken) bekend is, zal hun dit niet met grond kunnen aantijgen. Gelijk het WALCH vrijſtond, in zijn *Entwurf einer vollſtändigen Historie der Ketzereyen u. ſ. w.*, een bijzonder gedeelte der Kerkgeſchiedenis zoo van den grond op en uitvoerig te behandelen, dat hij het met elf Deelen nog op verre na niet voltooid heeft; zoo ſtond het ook natuurlijk MILNER vrij, een ander gedeelte of

een nieuw oogpunt te kiezen; en wij willen gaarne gelooven, dat hij hiermede, en zoo ook CHEVALLIER met zijne vertaling, een nuttig doel beoogd heeft; maar dat zij daarom toch niet met minachting nederzien op den arbeid van Mannen, die voor hetzelfde vak zeer verdienstelijk waren, ja in welker schaduw zij niet kunnen staan! — 2. Wat de Schrijver zich als bepaald doel voorstelt, en een nieuw plan noemt, is niet zoo nieuw, dat het ook niet in eene gewone Kerkelijke Geschiedenis zou gevonden worden: immers daarin wordt ook aangewezen, welke voorspoedige vorderingen het Goddelijk Evangelie gemaakt, welke uitmuntende menschen het gevormd, welken invloed het op harten en zeden gehad hebbe. Maar hoe veel beter wordt dit nog geleerd door die pragmatische behandeling, waarin men in de latere jaren zoo grootelijks gevorderd is; waardoor niet slechts, van eeuw tot eeuw, een dor verhaal van de gebeurde zaken gegeven, maar alles meer in verband met elkander, in den zamenhang van oorzaken en uitwerksels beschouwd, en alzoo ook dit gedeelte van de algemeene Geschiedenis der Menschheid des te meer een leerrijke spiegel der Goddelijke Voorzienigheid, maar tevens een sprekende getuige wordt, wat heerlijke weldaden er uit het Christendom voor het Menschdom zijn voortgevloeid! — 3. Aan eene critische en pragmatische behandeling der Kerkelijke Geschiedenis ontbreekt het hier grootelijks. Op het onbepaald als echt aannemen der brieven van IGNATIUS, of van het zoogenaamde Edict van ANTONINUS PIUS, en dergelijke, zou nog al iets af te dingen vallen. Allerlei vertelseltjes neemt de Schrijver, indien zij hem maar tot zijn oogmerk dienen, ligtgeloovig genoeg op, b. v. het zeer betwistbare verblijf van PETRUS te *Rome*, met den aankleve van dien, ten opzigte van zijnen marteldood; de legende omtrent JOANNES, bij zijne ontmoeting van CERINTHUS, toen hij naar het bad ging: „Laat „ons vlugten, uit vrees, dat het bad instorte, terwijl „CERINTHUS, de vijand der waarheid, er in is!"

en zijn onbeſchadigd uitkomen uit kokende olie; (aan dezelve te twijfelen, ſchijnt, volgens MILNER, bl. 186, „ zijnen oorſprong in eenen geest van ketterij te „ hebben, aan den invloed van eèn verfijnd Deïsmus „ toe te ſchrijven.") de vertelling van de *legio fulminatrix*; den reeds genoemden brief over den dood van POLYCARPUS, met alle de fabelachtige verſchijnſels, daarbij verteld, enz. — 4. MILNER wilde eene Geſchiedenis ſchrijven van de genen, die hij ware Christenen noemde: doch waartoe dan, bij de tweede Eeuw, die lange uitweidingen over het karakter en de handelwijze der Romeinſche Keizers, onder welke zij geleefd hebben, en over anderen, die het Christendom niet kenden of niet aannamen, en welke allen hij doorgaans ongunſtig beoordeelt, of op welke, al prijst hij iemand der zoodanigen hoog, hij nogtans een kwaad vermoeden werpt? Men zie b. v. bl. 284: „ Indien men even „ zoo naauwkeurig het karakter van den Keizer" [ANTONINUS PIUS] „ beſchouwen kon," [als dat van SOCRATES en CICERO] „ zou men waarſchijnlijk „ bij hem den verwaanden hoogmoed van den Griek, „ of de beſpottelijke en ijdele roemzucht van den Ro„ meinſchen patriot ontdekken." Is dit Christelijke wijsheid en liefde? of is het, om lucht te kunnen geven aan zijnen, overal blijkbaren, onverſtandigen afkeer van alle Wijsgeerte en derzelver beoefenaars, welke hij overal onbepaald en lijnregt overſtelt tegen de geopenbaarde Godsdienst? Waarlijk! men verhoogt de waarde van het eene Godsgeſchenk niet, door het andere te verachten: waarlijk! *non tali auxilio nec defenſoribus istis Christus eget.* — 5. Nog eens, MILNER wilde eene Geſchiedenis ſchrijven van die genen, welke hij ware Christenen noemde: doch waren dit dan alleen de zoodanigen, die *hij* daarvoor canoniſeert? waren er zulken niet onder de zoogenaamde ketters? Wij zouden liefst niet denken, dat hij van deze gedachte kon zijn; en in het Hoofdſtuk over de ketterijen en verſchillen in de tweede Eeuw, dat hier vreemd inkomt, zegt hij wel,

(bl. 391) dat, wanneer hij hiervan een voorbeeld vindt, hij het niet ongemerkt hoopt te laten voorbijgaan; maar wat moet men dan denken van hetgene, dat men bl. 271, 272, en elders in denzelfden geest, vindt: „Er waren „ zekerlijk vele ketters, doch opregte Christenen ont- „ vingen hen niet in hun midden; de lijn van affchei- „ ding bleef al zeer naauwkeurig getrokken. De eersten „ ontdekten zich al spoedig door hunnen weêrzin van „ den persoon en de zending van CHRISTUS, als ook „ door hunnen afkeer van de echt Christelijke heilig- „ heid, terwijl de laatsten, door zich van hen verwij- „ derd te houden, het sterkste bewijs gaven van liefde „ voor derzelver zielen," (?! *Gal.* VI: 1. JAC. V: 19, 20) „ en zij zelven tevens daardoor bij het geloof „ en de liefde zuiver bewaard bleven"? Indien MILNER, in plaats van zijn *dogmatismus* en *methodismus* overal en bij alles te willen in- en opdringen, liever de gebreken der eerste Christengemeenten, waarvan hij nu en dan ter loops spreekt, even aandachtig en onpartijdig, als hunne deugden, beschouwd en behandeld, en hiertoe de Apostolische Brieven, die kostelijke oorkonden der onbewimpelde waarheid, grondig, mensch- en zedekundig bestudeerd hadde, dan zou zijn tafereel der eerste Christelijke Kerk er hier en daar anders uitzien, en had, met eene fiksche hand geteekend, een zeer nuttig werk kunnen worden: dan zou men aan de eene zijde zien, dat de Christenen der eerste Eeuwen ook menschen waren, gelijk zij thans nog zijn; menschen, die, bij al hun hoogstloffelijk goed, ook hunne gebreken en verkeerdheden hadden, en die niet op eenmaal dien gewaanden hoogeren trap van heiligheid bereikten, waarop men hen wel eens onbedachtzaam plaatst; en nogtans zou men aan de andere zijde overvloedige stof hebben tot eerbiedige bewondering en hooge dankzegging, wegens de Goddelijke genade, wijsheid en kracht, waardoor het Evangelie toen zoo onberekenbaar veel goeds en schoons gesticht heeft.

De Vertaler heeft bij dit werk eenige aanteekeningen

gevoegd, waarvan het beste is de aanhalingen uit NEANDER, *Alg. Geschichte der Christl. Religion und Kirche.* Voor het overige schijnt hij wel hier en daar wat helderder en gematigder te denken, dan MILNER; maar zijne noten zijn nogtans te veel in deszelfs geest, dan dat zij het veelvuldig gebrekkige en verkeerde, dat hier heerscht, grondig zouden kunnen verbeteren, en zijn ook niet van dat belang, dat zij veel gewigtigs tot het werk toevoegen. Van beoordeeling derzelven in bijzonderheden wil Rec. zich dan ook liefst onthouden. Na alles, wat hij van dit eerste Deel gelezen en gezegd heeft, spijt het hem, er te moeten bijvoegen, dat hij eene voortzetting der vertaling van dit werk nu nog minder, dan vóór dertig jaren, kan verlangen.

Verhandelingen en Leerredenen over de Openbaring van JOANNES, *door* P. J. LAAN, *enz. IIde Deel.*

Resultaat van veeljarig onderzoek naar het onderwerp der Openbaring van JOANNES, *enz.*

(*Vervolg van bl.* 238.)

Hoofdstuk XIV is gewijd aan de *ontvouwing van het gezigt, voorkomende Openb. X en XI:* 1—14. Het bevat *drie* Afdeelingen. De *eerste* verklaart Hoofdst. X; de *tweede* XI: 1—14; de *derde* handelt afzonderlijk over de tijdsbepalingen, (42 maanden, 1260 dagen, enz.) hier en vervolgens voorkomende. Vroeger (Deel I, bl. 166 verv.) dacht LAAN aan twee afzonderlijke gezigten; nu aan één enkel, „dat met den persoon van JOANNES begint, maar met den treurigen toestand van „JEZUS kerk in de middeleeuwen eindigt, en van het„welk men het *tiende* Hoofddeel eene inleiding tot het „volgende noemen kan." De Schrijver van het *Resultaat* is van een geheel ander gevoelen. Hij houdt het niet alleen voor twee verschillende gezigten, maar zelfs Hoofdst. X voor het besluit der eerste, Hoofdst. XI:

1—13 voor de inleiding tot de tweede Afdeeling van het Openbaringsboek (bl. 15). Ten aanzien van het boekje, dat door den Apostel moest worden opgegeten, zegt LAAN (bl. 218): „Hij zoude nog verder akelige „dingen moeten voorzeggen, welke aan JEZUS kerk „zouden overkomen, eer de *verborgenheid Gods, die* „*de Heer aan zijne dienstknechten, de Profeten, ver-* „*kondigd had*, vervulling ontvangen zoude, gelijk wij „in het *elfde*, *twaalfde* en *dertiende* Hoofddeel der „*Openbaring* nader zullen zien. Het is waar, wij le- „zen niet, wat er in het boekje ſtond, maar wij kun- „nen uit den zamenhang wel opmaken, dat door deze „*boekrol* droevige gebeurtenisſen worden aangeduid. „Echter moest de Apostel dat opeten, dat is: met het „Beſtuur van God, hoe donker en tegen zijne verwach- „ting inloopende, tevreden zijn, en zich daarmede ver- „eenigen. Hij deed zulks door Gods genade, en *het* „*ſmaakte hem zoet*, zijn wil werd vereenigd met dien „van zijnen Heer, en hij konde deszelfs wijsheid als „ondoorgrondelijk prijzen; maar verder doordenkende, „kwam zijn menſchelijk gevoel boven, en werd hij be- „droefd wegens de rampen, die de Gemeente van JE- „ZUS zouden treffen, en welke den Satan eene ſchijn- „bare overwinning voor langen tijd zouden doen beha- „len." Het *Reſultaat* (bl. 14): „Ik vermoed, dat „de boekrol eene zinnebeeldige voorſtelling is van het „*nader en bijzonder onderrigt*, dat JOANNES van „den Engel zal ontvangen hebben, nopens hetgeen de „donderſtemmen geſproken hadden, welks verklaring te „vernemen voor hem wel aangenaam was, maar de in- „houd daarentegen ſmartelijk, als bevattende die vreeſe- „lijke gebeurtenis, die de luisterrijke vestiging van het „Christusrijk op aarde nog moest voorafgaan, en waar- „van de voorſtelling zijn liefderijk hart grieven moest." (*) Meer verſchil is er tusſchen de beide Schriftuitleggers

(*) Hier en overal ſchijnt eene Latijnſche kleur door den ſtijl van dit werkje. *Rec.*

over Hoofdst. XI: 1—13. Volgens LAAN, is door den *tempel*, het *altaar* en *degenen*, *die bij hetzelve bidden*, vs. 1, te verstaan de kerk van JEZUS, die door Heidenen zou worden vertreden, d. i. een heidensch aanzien verkrijgen; door de twee *getuigen*, vs. 3, niet meer, zoo als bij de uitgave van het eerste Deel, (bl. 168) de Kerkhervormers, maar de *Moravische Broeders* en *Waldenzen*; door het *Beest*, vs. 7, het Roomsche bewind, eigenlijk de Pauselijke *Hierarchie*; door de *groote stad*, vs. 8, *Rome*; door de *aardbeving*, vs. 13, „ de verbazende omwenteling, die de Kerkhervorming „ in de staten der volken, en ook met betrekking tot „ *Romes* wereldlijke en geestelijke heerschappij heeft te „ weeg gebragt." Naar de meening van het *Resultaat*, behelzen vs. 1—13 „ in twee *allegoriën* eene teekening „ van de verduistering der Christelijke kerk in het Paus„ dom, en de aanvankelijke hervorming in een gedeelte „ der kerk." De verklaring der eerste *allegorie*, vs. 1, 2, schijnt zeer aannemelijk, en is niet onvernuftig. Wij moeten haar met de eigene woorden van den Schrijver opgeven: „ *De heilige stad* is, mijns inziens, de Chris„ tenwereld of de *Christenkerk* in 't algemeen; de *tem*„ *pel* het zinnebeeld der *volkomene kennis van de zui*„ *vere Evangelieleer*, en de *buitenste voorhof* dat *eener* „ *gebrekkige kennis van die leer*, welke door menschen„ vonden misvormd en verdonkerd zou worden; en zoo „ zal dan de zin en bedoeling der geheele leenspreuk „ deze zijn: Gelijk het den volken, die geene *Israë*„ *lieten* waren, oudtijds vergund was, *de heilige stad* „ *Jeruzalem en den buitensten voorhof des tempels te* „ *betreden*, om daar aan *Jehova* hunne hulde te bewij„ zen, zonder dat zij verder, b. v. *in den voorhof Is*„ *raëls*, mogten komen; even zoo zullen vele volken „ wel tot de *Christelijke gemeenschap* komen, door zich „ te laten doopen, den Christennaam aan te nemen en „ den Gekruisigden hunnen eerbied te betoonen; maar „ zij zullen niet tot *het heiligdom der volkomene kennis* „ van de reine Evangelieleer geraken. *Tweeënveertig*

„ *maanden* lang zal men hen daaruit weren, en hen als „ in *den buitensten voorhof* doen blijven. Men zal hun „ den Bijbel onthouden, en verhinderen, om, door eigen „ onderzoek, de waarheid te leeren kennen." Bij de twee *getuigen* denkt hij aan de twee bundels des Bijbels, het O. en N. T., die „ de beide Openbaringen Gods „ in zich bevatten, en met alle regt beschouwd kunnen „ worden als twee *Predikers*, bestemd om de leer des „ heils aan de menschen te verkondigen, en hun zoo den „ toegang tot het heiligdom der waarheid te openen"; bij de *aardbeving* schijnt ook hij aan de Kerkhervorming te denken, met enkele voorbeelden uit de Geschiedenis aantoonende, dat de twee getuigen nog altijd *in treurgewaad* prediken (de *Bartholomeusnacht* enz.) Want door de 1260 dagen verstaat hij, naar het schijnt, den ganschen tijd der during van *Romes* nog niet geëindigde Priesterheerschappij; terwijl LAAN door de 3½ dag, gedurende welke de lijken der twee getuigen onbegraven zouden liggen, den kortstondigen doodstaat der getuigen, den tijd alzoo van het bloedige bedwingen der *Moravische Broeders* en *Waldenzen* tot op de Kerkhervorming, verstaat; en bij de 3½ jaar denkt aan „ de eeuwen, ge- „ durende welke de ware leer in de kerk van JEZUS „ door bijgeloof en dwaling, bijkans algemeen, zou „ zijn verdonkerd geworden."

Moeijelijk komt het — om van *refereren* tot *recenseren* te komen — aan *Rec* voor, eene keuze te doen tusschen de verschillende uitleggingen, die hij, zoo bij deze twee Schrijvers, als elders, heeft aangetroffen. Hoe meer toch de denkbeelden der verschillende Bijbeluitleggers hier uiteenloopen, des te bezwaarlijker wordt die keuze. Welk een verschil b. v. ten aanzien der *twee getuigen* bij onze beide Schrijvers en GROTIUS en VAN DER PALM, om geene meerderen te noemen! Terwijl de eerste der beide genoemden er door verstaat de Christenen uit de Joden, en die uit de Heidenen, denkt de laatste aan „ allen, die voor het getuigenis van „ JEZUS te *Jeruzalem* den marteldood ondergingen;

„ en zoo men bepaalde perfonen in het oog wil hou-
„ den, dan de beide JACOBUSSEN"; terwijl men uit de *aant.* 2 op vs. 9 bijna zou befluiten, dat de Hoogleeraar er niet afkeerig van is, aan de beide Hoogepriesters ANANUS en JOSUA te denken. Ja, wat misfchien nog vreemder is, uit *ééne en dezelfde uitdrukking* leiden VAN DER PALM en LAAN juist *tegenftrijdige* gevolgtrekking af. De eerfte toch houdt het daarvoor, dat door het *meten van den Tempel*, vs. 1,
„ waarfchijnlijk wordt aangeduid, dat de tegenwoordige
„ Jeruzalemfche tempel niet lang meer ftaan zou, en het
„ nu alleen nog de tijd was, om deszelfs afmetingen en
„ evenredigheden op te nemen" (*aant.* 2 op vs. 1) LAAN zegt: „ Wij zien duidelijk, dat de zinnebeel-
„ dige meting des Tempels ons het plan des Allerhoog-
„ ften voorftelt, om denzelven bij de aangekondigde
„ rampen voor allen overlast te bewaren" (bl. 222). Hoe zigtbaar is hier de invloed van *vooraf* opgevatte meening op de verklaring der beide geleerde Mannen!

Mag *Rec.* ten aanzien van LAAN's verklaring van dit gedeelte der *Openbaring* vrijmoedig zijne gedachten zeggen, dan komt het hem voor, dat dezelve op vele plaatfen van gezochtheid niet is vrij te fpreken. Reeds van de uitlegging der twee getuigen zal de lezer van dit verflag zulks gedacht hebben; nog enkele voorbeelden mogen voor den onpartijdigen volftaan. Op XI: 2 zegt hij: „ Het Christendom zou *door de Heidenen vertre-*
„ *den worden*, het zoude een heidensch aanzien, hei-
„ denfche gebruiken en inftellingen verkrijgen; maar met
„ dat al zoude God weten te zorgen, dat het innerlijke
„ Christendom, het mogte zich minder openlijk vertoo-
„ nen wegens de Heidenen, die het Voorhof vervulden,
„ toch bewaard werd, en niet verloren ging. Ja, er
„ zouden ook nog eenige *Christelijke* gebruiken en ze-
„ den uitwendig overblijven. Niet het geheele Voor-
„ hof, maar het grootfte deel deszelven zoude vertre-
„ den worden; dat gedeelte van hetzelve, waar het
„ brandofferaltaar ftond, zoude met de ware aanbidders

„ des Heeren bewaard worden. Vergelijken wij nu hier-
„ mede den toeſtand der Christelijke kerk, zoowel in het
„ Oosten, als in het Westen, in en na de *tiende* eeuw,
„ tot de Kerkhervorming toe, dan zien wij deze beeld-
„ ſpraak duidelijk vervuld. Wij zien de Opperpriesters
„ en Patriarchen, derzelver kleeding, derzelver wijze
„ van handelen, derzelver leeringen naar heidenſche wijze
„ ingerigt, den Bijbel verwaarloosd, de Heiligen aange-
„ beden, de beelden vereerd . . . . Evenwel ontbrak
„ het in die akelige tijden nog niet aan goede Christe-
„ lijke leeringen, die, hier en daar, meer of min zuiver,
„ gegeven werden," enz. Is dit de overbrenging der
beeldſpraak niet te ver gedreven? Kan van de *Moraviſche Broeders* en *Waldenzen*, met betrekking tot vs. 6, zonder gezochtheid gezegd worden, dat zij „ het ver-
„ dorvene Christendom met Gods bezoekingen in geval
„ van onbekeerlijkheid zouden bedreigen, maar ook dat
„ God, om de vervolgingen hun aangedaan, vele alge-
„ meene rampen zenden zou; en dat hun gebed voor de
„ verdorvene Christenwereld, ter matiging en afwending
„ dezer onheilen, door Hem verhoord zoude worden.
„ En waarlijk! het ontbrak in de middeleeuwen zoo min
„ aan onvruchtbaarheid, pest, verwoestende oorlo-
„ gen, bij welke wij de wreedheid en voorſpoed der
„ *Turken* en *Mogollen*, te voren vermeld, niet verge-
„ ten moeten, als aan matiging dezer oordeelen." Doch
geſteld al, dat de beide genoemde „ Kerkgenootſchappen" (?) daar ter plaatſe bedoeld zijn, dan komt het *Rec.* nog zeer gedwongen voor, het *pijnigen*, vs. 10, aldus van hen te verklaren: „ Het is niet te ontken-
„ nen, dat velen der vervolgers, in hunne verblinding,
„ meenden Gode eene zonderlinge (?) dienst te doen, door
„ die zoogenaamde ketters uit te roeijen; doch het kan
„ niet minder bewezen worden, dat het bijgeloof zich
„ gaarne met den menſchelijken hoogmoed en met een
„ zorgeloos leven in de zonde verdraagt, en dat het
„ uit dien hoofde, ondanks de ſtem, die zich tegen
„ hetzelve in het geweten verheft, vast wordt aange-

„ kleefd. Het was, waarlijk! niet alleen verſchil van gevoe-
„ lens, dat de *Waldenzen* en *Moraviërs* bij hunne tegen-
„ partijders zoo gehaat maakte; maar ook hunne zuivere
„ zeden, hunne ſtille godsvrucht, hun afkeer van vuil ge-
„ win en dartelheid, hunne vermaningen daartegen ſtaken
„ de anderen, die, tot zelfs in de kloosters, zich aan
„ onmatigheid, losbandigheid en gewinzucht overgaven,
„ zoozeer in het geweten, dat men verheugd was, hen
„ te hebben uitgeroeid." De reeds opgegevene verklaring van 3½ dag is almede zeer gezocht, vooral de tegenſtelling met 3½ jaar. Maar genoeg reeds ten bewijze, dat dit oordeel van *Rec.* niet uit de lucht is gegrepen; en het verwondert hem zeer, dat een Man van zulke diepe geleerdheid en fijne ſcherpzinnigheid zelf niet gevoeld heeft, dat men inderdaad vaak zijne uitleggingen in het Openbaringsboek moet *willen* vinden, om ze goed te keuren. Het geſchrift van den Apostel was kennelijk ook voor LAAN, om met WERENFELS te ſpreken, een

liber, in quo quaerit ſua dogmata quisque;
Invenit et pariter dogmata quisque ſua.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Viertal Leerredenen. Door E. WILDEBOER, *Catechizeermeester en Oefeninghouder te Oude Pekel A. Aldaar, bij* E. G. Wildeboer, Ez. *In gr. 8vo.* 114 *bl. f* :-75.

Welligt vraagt iemand: Waarom moest een perſoon, die toch geen predikant is, het reeds overgroote getal van gedrukte leerredenen nog vermeerderen? Rec. meent het hier aangebodene te moeten beſchouwen als eene proeve, waaruit kan blijken, in hoedanigen geest WILDEBOER zijne *oefeningen* houdt. Hij verblijdt zich te mogen verzekeren, dat deze opſtellen eene zeer nuttige ſtrekking hebben. De tekſten zijn: Matth. VII: 24-27, Jac. IV: 7ª, Job. XXII: 21, en Pſ. CXIX: 136. In

een kort Voorberigt ſpreekt WILDEBOER op zeer beſcheidene wijze over zijn werk. Men verwachte hier geenszins datgene, wat rijkbegaafde kanſelredenaars onderſcheidt en aanbeveelt. WILDEBOER weet belangrijke onderwerpen te behandelen met eenvoudigheid en duidelijkheid, waardoor ook het lezen van deze oefeningen nuttig voor menigeen kan worden. Mogten toch alle *oefeninghouders* in zoodanigen geest ſpreken!

Rec. onthoudt zich van aanmerkingen, die wel te maken zouden zijn. Alleen wil hij waarſchuwen tegen zekere gezwollenheid van ſtijl, waartoe hij op eene en andere plaats min of meer overhelling meende te bemerken. Het woord *Godenſpijs* (bl. 72) is ongepast in eene Christelijke leerrede, en wordt ook niet verſtaan door de hoorders. Rec. zou verder wel eens van WILDEBOER willen weten, wat hij eigenlijk bedoelt, wanneer hij bl. 83 van *ongeſchapen licht* ſpreekt. Eene drukfout is ingeſlopen op bl. 38, waar men moet lezen: *De vernederende beſchouwing*, enz.

Jaarboeken voor de Israëliten in Nederland. Eerſte Jaargang, 1835. *No. I—VI. 's Gravenhage, bij* J. Belinfante. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen XII en* 390 *bl. f* 3 - 60.

Eene nuttige onderneming, welke wij wenſchen dat goeden voortgang moge hebben en aan haar loffelijk doel beantwoorden! Het is een Tijdſchrift, bijzonder voor de Israëliten in Nederland geſchikt, om daardoor (gelijk de Redactie in de *Inleiding* meldt) „ de voortbrengſelen van hunnen geest wereldkundig te maken; hunne belangen in het ware daglicht te plaatſen; hun boekwerken, door of over hen geſchreven, te doen kennen; hun een middel ter opwekking tot het ſchoone en goede, en tot verbindtenis aan hunnen geboortegrond te zijn." Met regt roemt de Redactie het geluk, dat zij het niet behoeft te beſteden, gelijk b. v. in Hoogduitſche Tijdſchriften voor de Israëliten geſchiedt, tot verkrijging

van gelijkſtelling in burgerlijke regten, daar zij deze hier te lande reeds lang mogten genieten. Tot verbetering intusſchen van hunne inrigtingen wil zij gaarne de hand leenen, en anderen tot medewerking uitnoodigen; maar zij verlangt hierbij billijk, dat beleediging der Overheid, Godsdiensttwist en aanleiding tot oneenigheid zorgvuldig vermeden worden.

In vier Afdeelingen is dit Tijdſchrift verdeeld. Afd. I geeft, onder den titel van *Kerkelijke en Ambtsberigten*, *a.* opgaven en uittrekſels van deciſiën, verordeningen enz. van het kerkelijk Hoofdbeſtuur; *b.* kerkelijke benoemingen; *c.* berigten nopens Israëlitiſche Genootſchappen van godsvrucht, liefdadigheid enz. Dit laatſte zou misſchien beter gepast hebben onder Afd. II, die *bijzondere Berigten* heeft nopens de Israëliten in Nederland en in andere landen. Afd. III geeft *Verſlagen van Boeken* nopens de Israëliten, zoo binnen- als buitenslands uitkomende, en van algemeene zedekundige en wetenſchappelijke werken; tot hiertoe meest aankondigingen van de titels der uitgekomene ſchriften, zeldzaam beoordeelingen. Afd. IV bevat *Mengelingen*, het zij oorſpronkelijke ſtukken, [d. i. door de Redactie zelve gegeven] het zij ingezondene bijdragen, het zij vertalingen, en genomen vooral uit de Geſchiedenis der Israëliten.

Volgens deze afdeelingen zijn de zes nommers van den eerſten jaargang ingerigt, en bevatten inderdaad verſcheidene belangrijke ſtukken. Het ſpreekt van zelf, dat wij dezelve allen, zonder veel te groote uitvoerigheid, hier niet kunnen opgeven, veel min beoordeelen. Genoeg zij het, eenige van de voornaamſte even aan te wijzen, die de ſteller van dit verſlag met het meeste genoegen gelezen heeft. Hiertoe rekent hij, in No. 2, de *Levensſchets van Mr.* J. D. MEIJER, wiens beeldtenis, met een Hebreeuwsch lofſchrift, voor hetzelve prijkt. Hierachter is een Hebreeuwsch gedicht op deszelfs nagedachtenis gevoegd, dat van eene Nederduitſche vertaling vergezeld gaat, die voorzeker meer vrij dan getrouw

genoemd mag worden: het gedicht zelf is niet onaardig, al kan het ook de schoonheid der oude Hebreeuwsche Poëzij niet evenaren, waarvan het wel den parallelismus eenigzins nabootst, maar zich door het gebruik van het rijm, in navolging der latere Westersche Poëzij, maar juist niet tot zijn voordeel, onderscheidt. Dit laatste vindt men ook in de Gezangen bij een Schoolëxamen der Portugesche Israëliten te Amsterdam, waarvan in No. 6 verslag gedaan wordt. — In No. 3 verdient opmerking de opgave van *het Israëlitisch godsdienstig Schoolwezen in Nederland*, gelijk in No. 4 omtrent *het Nederlandsch-Israëlitisch Seminarium te Amsterdam*; en in het eerstgenoemde een ingezonden stuk over *de Israëliten in betrekking tot de Krijgsdienst*, waarin historisch bewezen wordt, dat zij ook daarvan niet behoeven uitgesloten te worden. — Wèl geschreven is in No. 4 het stuk, getiteld: *De maand Ab*, *de belegering en verwoesting van Jeruzalem*; en zoo is ook nuttig het korte overzigt, dat in No. 6 gegeven wordt, van het in de Israëlitische Geschiedenis hoogstbelangrijke tijdvak der Maccabeërs, welk stuk den titel draagt van *de maand Chislew*, *het Inwijdingsfeest*. — Belangwekkend en bevallig opgesteld is het waarschijnlijk verdichte, althans zeker opgesierde, uit het Hoogduitsch overgenomene verhaal, in No. 5 en 6, van BENONI *en* LEÏLA, *of Voorbeeld van Joodsche Huwelijkstrouw*, *tijdens de vernietiging der Janitsaren in* 1826: maar ook onder de eenvoudig historische berigten van den dag, omtrent de Israëliten in andere landen, vindt men eenige merkwaardige stukken.

Het aangevoerde zal, hoopt Referent, voldoende zijn, om den inhoud en de bedoeling van dit Israëlitische Tijdschrift te leeren kennen. Moge de Redactie zich in staat bevinden, om hetzelve staande te houden, en vele goede en belangrijke bijdragen te leveren! Moge het onder hare geloofsgenooten dienen tot bevordering van kennis, deugd en geluk, vooral tot aankweeking van waren godsdienstigen zin, gegrond op een redelijk en eerbiedig geloof aan het zuivere Mozaïsmus, als eene stellige

Openbaring van God, die eene nog verhevener en algemeener inrigting deed verwachten! Hiertoe worde het onder de Israëliten in Nederland met welwillendheid ontvangen en met nut gelezen! En gelijk de Redactie ook „ de belijders van andere Gezindheden, dan de Israëlitische, vriendelijk uitnoodigt, om de rubriek *Mengelingen* met hunne mededeelingen te verrijken," zoo twijfelen wij ook niet, of de Nederlandsche Christenen zullen deze onderneming gaarne ondersteunen, en in deze *Jaarboeken* geen onbelangrijke stof tot lectuur vinden.

Eerste Beginselen der Plantkunde, door H. C. VAN HALL, *Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In gr. 8vo. VIII en* 120 *bl. f* 1 - 25.

Dit zeer beknopte werkje dient tot handleiding bij lessen, die de Hoogl. VAN HALL aan toehoorders geeft, die geene leden der Groningsche Hoogeschool zijn (Voorberigt, bl. III). Welke die toehoorders zijn, wordt niet nader opgegeven. Hoe het zij, het werkje begint met eene inleiding, bl. 1—6, waarin het onderwerp der plantkunde bepaald en eene opgave van eenige *boeken* medegedeeld wordt. De inhoud van het werkje zelve is voorts in vier deelen gesplitst. Het eerste deel handelt over de plant in het algemeen, en maakt den lezer met de eerste beginsélen van de physiologie en ontleedkunde der planten bekend. Het tweede deel behelst eene beschouwing der verschillende werktuigen of organen, welke de plant zamenstellen, voeden en vermenigvuldigen. Het derde deel handelt over de rangschikking der gewassen. Het vierde, eindelijk, bevat de kunstspraak, voor zoo ver dezelve niet reeds in het tweede, te gelijk met de *Organographie*, behandeld was. Dat dit werkje, bij zoo beperkten omvang, slechts de eerste beginselen behelzen kan, is duidelijk, en niets dan deze belooft ook de titel. Het moge tot handleiding bij het onder-

wijs, ook bij de Geneeskundige Scholen in ons Vaderland, veelvuldig gebruikt worden! Gaarne hadden wij echter de natuurlijke methode wat meer aanbevolen gezien. De bezwaren, daartegen op bl. 89 aangevoerd, komen ons niet gewigtig genoeg voor. Dat de natuurlijke rangſchikking jaarlijks geſtadige veranderingen ondergaat, en dat zij nooit volmaakt kan worden, geldt toch immers evenzeer van elke wetenſchap? Het *ſtationaire* in het wetenſchappelijke is dood; waar leven is, daar is ook beweging en verandering, en het volmaakte zal men toch wel nimmer bereiken. Op dezelfde gronden zou men de ſtudie der *phyſiologie* voor den Medicus als bezwaarlijk kunnen aanmerken, en voor haar eene *anatome ſubtilior* in plaats ſtellen. Het ſexuale ſtelſel van LINNAEUS behoeft daarom ook niets van deszelfs waarde te verliezen; maar het is mede niet vrij van bezwaren, en daarbij is het ſlechts een ſtelſel. Eene natuurlijke methode leert ons toch in allen gevalle meer van het plantenrijk, hoezeer zij ook nog altijd onvolkomenheden en leemten heeft.

Beknopte Beſchrijving van den Veldtogt op Java in 1811, *door* BERNHARD, *Hertog van Sakſen-Weimar-Eiſenach, Lt. Generaal in dienst van Z. M. den Koning der Nederlanden. Uit het Fransch vertaald door* J. C. VAN RIJNEVELD, 1*ſte Luitenant bij de Rijdende Artillerie, enz. Te Dordrecht, bij* J. van Houtrijve, Jr. 1835. *In gr. 8vo. XX*, 186 *bl. f* 3-60.

Verzameling van officiële Rapporten, betreffende den Oorlog op Java in 1825—1830, *voorafgegaan door eenige aanmerkingen en mededeelingen omtrent dezelven, benevens eene Memorie over de uitgifte van landerijen aan Europeanen, door den Kolonel* NAHUYS, *Ridder, enz. Oud-Reſident en Commisſaris aan de Hoven van Soerakarta en Djocjokarta.*

II Deelen. Te Deventer, bij M. Ballot. 1835. *In gr. 8vo. VIII,* 866 *bl. f* 4-80.

Wij voegen hier twee werken over twee onderfcheidene oorlogen op onze kostbare bezitting *Java* bijeen. De eerfte was kort, maar beflisfend; hij ftelde het eiland in bezit der *Engelfchen.* De tweede was veel langer; hij duurde *vijf jaren*, en eindigde met de volkomene onderwerping des eilands aan de *Nederlandfche* magt. De eerstgenoemde is wel door geenen ooggetuige, maar door eenen der zake volkomen kundigen man, die de beste bronnen en vele berigten van deelnemers in de gebeurtenisfen gebruikt heeft, te boek gefteld; de tweede door eenen man, die zelf ambtenaar op *Java* en deelgenoot in de vroegere handelingen gelijk in den oorlog met de Vorften geweest is, en die in dit werk de officiële Rapporten en mededeelingen uit de *Bataviafche Courant* heeft gebezigd. Beginnen wij met het eerfte.

De Schrijver is een dier Edelen, welke van de pen gelijk van de kling zich kunnen bedienen, en welke die kling nooit anders dan voor regt en deugd, tegen het gedrogt der *Franfche* militaire wereldheerfchappij, en van het *Belgifche* leugenftelfel en volksdespotismus, hebben gevoerd. Hij befchrijft hier den veldtogt der *Engelfchen* ter inneming van *Java* in 1811, gebruik makende van eene *Engelfche* Gefchiedenis van dezelve door THORN, en van de aanmerkingen en ophelderingen van den Generaal-Majoor KNOTZER, den Kolonel NAHUYS en andere *Nederlandfche* Officieren.

In de inleiding wordt een fchitterende lof gegeven aan DAENDELS. Wij betuigen ronduit, dien niet van den menschlievenden Hertog van *Saxen-Weimar* te hebben verwacht. DAENDELS is een *groot man*, wanneer het doel de middelen heiligt, en een *krijgsman* den *mensch* mag uitfchudden. Ook buitendien vinden wij het ongepast, eenen man te prijzen, die gewapenderhand, aan het hoofd van hongerige vreemdelingen, den ouden en wettigen Regeringsvorm van zijn land komt overhoop

werpen, hetzelve met eene zee van ellenden overstroomen, en die, eerst een overdreven voorstander der onbepaaldste Volksregering, naderhand de voeten van eenen Despoot likt. Wij rekenen dan nog niet eens alle de doodvonnissen, alle de opgeofferde inlanders op *Java*.

DAENDELS werd door JANSSENS opgevolgd. Dertien jaren vóór DAENDELS had *Java* zich, te midden der *Engelsche* veroveringen, staande gehouden. Een half jaar na zijn vertrek viel het in handen der *Engelschen*. Wij willen dit echter liefst niet aan eerstgemelden Gouverneur-Generaal toeschrijven, hoewel zijn ijzeren schepter de harten der *Javanen* geheel van ons vervreemd, en althans niet tot hartelijke verdedigers onzer belangen gestemd had. Wij merken alleen aan, dat het te veel van de *Javanen* en zelfs van de *Nederlanders* op *Java* gevergd was, dat zij zich lijdelijk zouden onderwerpen niet alleen aan, maar zelfs strijden voor eenen Roover, die, niet tevreden met onze Republiek te hebben vernietigd, ook zijnen eigen' Broeder, dien hij tot Koning had aangesteld, tot den afstand dwingt, en *Holland* als een veroverd gewest behandelt, hetwelk hij aan duizend wonden doet bloeden. Welke verpligting hadden de bewoners van *Java*, om dezen overweldiger te dienen? Het was voor de *Nederlanders* te *Batavia*, even als elders, eene diepe vernedering, den naam van *Franschman* te moeten dragen! Desniettegenstaande hielden zich verscheidene onzer krijgslieden op *Java* — onder welke wij slechts den lateren veroveraar van *Palembang* en bevrediger van *Java's* binnenlanden, DE KOCK, en den verdienstelijken KNOTZER zullen noemen, die zich ook in den tiendaagschen veldtogt zoo zeer onderscheiden heeft, — standvastig en getrouw aan de Regering, die het gebied over hun Vaderland zwaaide, zekerlijk in de hoop, dat, tegen het geval eener toekomstige herstelling, de Kolonie voor het Moederland zou kunnen bewaard blijven. Maar dat de *Javaansche* troepen voor geenen vreemden — Keizer, die *Holland* overheerscht had, wilden strijden, was zeer natuurlijk; en daar de *Europesche*

troepen op *Java* — eenige *Hollanders*, die NAPOLEON van de reeds toebereide flagtbank in *Rusland* verschoond had, om hen in *Indië* op te offeren — een niet noemenswaardig getal uitmaakten; daar de *Fransche* Generaal JUMÈL, dien BUONAPARTE met JANSSENS had medegezonden, om *het bevel over het leger te voeren*, tevens ongeschikt, onbekwaam en laf hartig was, zoo was de uitslag vooraf te berekenen. Vergeefs waren dan ook alle de pogingen van den Generaal JANSSENS, om de *Engelsche* magt tegen te houden, die, na de inneming van *Amboïna*, *Ternate* en in 't algemeen der *Molukken*, (nog ten tijde van DAENDELS) nu eene onderneming tegen *Java* uitrustte. Derzelver Opperhoofd was Lord MINTO; maar de ondernemingen werden bestuurd door den voortreffelijken krijgsman Sir SAMUEL AUCHMUTY, die den dapperen en bekwamen GILLESPIE en GIBBS onder zich had. DAENDELS had eene verschanste legerplaats te *Meester Cornelis*, tusschen *Batavia* en *Buitenzorg*, doen gereed maken, volgens onzen Schrijver te nabij de hoofdstad; het ware beter geweest, die te *Samarang*, of liever een aantal verschanste legerplaatsen op het gebergte te plaatsen, die, met elkander in gemeenschap gebragt, den vijand hadden kunnen terughouden en gezamenlijk aanvallen, of door ruiterij hem van de kust afsnijden. Nu landden de *Engelschen* te *Tjiletjing*, rukten over de *Anjole* naar *Batavia*, namen die half vernielde (althans geheel als vesting geslechte) stad zonder slag of stoot in, sloegen de *Franschen* (het bloed kookte ons bij deze gedurig herhaalde benaming in de aderen!) bij *Weltevreden*, (alwaar de *Franschman* JUMÈL zelf de bewerker der nederlaag was) en bestormden, op den 26 Augustus, met een' goeden uitslag, onder de leiding van eenen overlooper, *Meester Cornelis*. Bijna het geheele leger (6000 man) werd op eene wilde vlugt gedreven, of door de *Engelschen* gevangen genomen. De Heer JANSSENS bereikte bijkans alleen *Buitenzorg*, alwaar hij de vlugtelingen herzamelde. Hij riep vervolgens de troepen der inlandsche Vorsten — nog 8000

man — naar *Samarang* op, alwaar hij ook de vlugtelingen, zoo veel doenlijk, en in zoo ver het overgaan van *Cheribon* hen niet in 's vijands hand had doen vallen, hereenigde. Terwijl de zeemagt onder den Schout-bij-nacht STOPFORD naar *Sourabaya* zeilde, om het door DAENDELS gebouwde *Lodewijks-Fort* te belegeren, deed zich AUCHMUTY aan land zetten, verdreef JANSSENS uit *Samarang*, en, door volflagen gebrek aan tegenftand der *Javanen*, ook uit de verfterkte ftelling van *Oonarang*. Te *Saretigo* had JANSSENS geene foldaten meer, maar flechts Officieren. Hij moest zich dus ter befcheidenheid van Sir SAMUEL ftellen, die, de verlegenheid des Generaals ziende, en tijdverlies vreezende, weigerde, de onderhandeling aan Lord MINTO mede te deelen, maar terftond eene Capitulatie verlangde, die de Heer JANSSENS dan ook, op de voorgefchrevene bedingen, moest fluiten. Ondertusfchen had de Schout-bij-nacht STOPFORD zijne vaart naar *Sourabaya* en *Fort Lodewijk* voortgezet, en deze fterkte fcheen geduchten tegenftand te zullen bieden, toen zij zich, ten gevolge der Capitulatie, die geheel *Java* omvatte, moest overgeven. De behandeling der gevangene bezetting van *Java*, althans der *Hollanders*, door de *Engelfchen*, was voorbeeldig, en wij hebben daaromtrent van Kolonel NAHUYS, (in het boven aangekondigde werk, waarvan wij ftraks zullen fpreken) die zelf een der gevangenen was, het fchitterende getuigenis, *dat het lot der krijgsgevangenen in Bengale*, *wat het financiële betreft*, *veel gelukkiger was*, *dan dat op Java;* zij bekwamen maandelijks 600 gulden, en konden van 50 leven! (Zie NAHUIJS 1fte D. bl. 99.)

Op deze wijze viel het eiland *Java*, welks bezit den *Nederlanderen* weleer zoo veel bloed, zweet en fchatten gekost had, nadat die *Nederlanders Franfchen* geworden waren, of althans dien naam moesten dragen, *in zes weken* geheel in handen der *Engelfchen!* Het werd er echter niet te ongelukkiger door. Het ftelfel van vrijen handel en landbouw der ingezetenen was, hoezeer

overdreven, het beginfel dier welvaart van het eiland, dat, op verfchillende wijzen, door de Commisfarisfen ELOUT en VAN DER CAPELLEN, door den laatften en den Heer VAN DEN BOSCH als Gouverneurs-Generaal gewijzigd, *Java* tot zulk eene voordeelige bezitting voor *Nederland* heeft gemaakt.

Ten flotte worden nog korte berigten der verovering van *Palembang* en *Djocjokarta* in *drie* dagen (van 17—20 Junij 1812) door de *Engelfchen* medegedeeld. Men vindt er ook eene goede Kaart van *Java*, alsmede een aantal Plans, uit het werk van den *Engelschman* THORN. De Schrijver heeft met kennis van zaken, als krijgsman, en met loffelijke onzijdigheid de voorvallen befchouwd en verhaald. Hij zwaait aan AUCHMUTY en GILLESPIE even zoo wel, als aan JANSSENS en DE KOCK, lof toe, en onthoudt zich daarentegen van een fcherp oordeel over den armhartigen JUMÈL; hij laat flechts de daadzaken fpreken. Tegen het einde volgen eenige krijgskundige opmerkingen over verfterkte legerplaatfen ter verdediging van een land; de Schrijver (een beproefd krijgsman) houdt dezelve voor nuttig, en geeft zeer belangrijke wenken nopens de verdediging van *Java*. Met veel genoegen hebben wij dus dit ftuk van den verdienftelijken Hertog gelezen; het vlecht eene nieuwe loover aan zijne eerkroon. Ook de vertaling is vrij goed.

De tweede oorlog, over welken het werk van den Heer NAHUYS handelt, was van eenen geheel anderen aard. Duurde de eerfte, die geheel *Java* aan het *verfranschte Nederland* ontrukte, flechts *eenige maanden*; de tweede, die flechts in eenen opftand van een gedeelte der inlanders tegen het *Nederlandfche* gezag beftond, was van volle *vijf jaren*. De Heer NAHUYS, met roem door zijne werkzaamheden op *Java*, als Refident in de Vorftenlanden, en op *Sumatra* bekend, levert hier geen aaneengefchakeld verhaal van dezen oorlog, maar eerst een Deel bijzonderheden, meerendeels daartoe, maar toch ook gedeeltelijk tot de verhuring van landerijen in de

Vorſtenlanden betrekkelijk, en vooral aanmerkingen bevattende op het werk van den Heer Kolonel DE STUERS, Schoonzoon van den Generaal DE KOCK. Wij zouden nogtans wel een weinig meer orde in deze ſtukken gewenscht hebben. Het daarin voorkomende, en gedeeltelijk den Schrijver in perſoon, gedeeltelijk de algemeene zaken en de Geſchiedenis der *Javaanſche* Vorſten, ja zelfs der *Engelſchen* in *Hindostan* betreffende, is ſomtijds van veel belang; maar deze berigten zijn zoodanig verſpreid, dat het moeijelijk is, zich een juist geheel daaruit te vormen; ook wordt daarin door geen *Register* of *opgave van inhoud* te gemoet gekomen. Misſchien zal dit gemis in het laatſte Deel worden verholpen, en wij noodigen den Schrijver daartoe dringend uit (liefst tot beide); dit zou de waarde van zijn boek aanmerkelijk verhoogen. Het is ons dus volſtrekt ondoenlijk, een uittrekſel uit dit werk te geven. Het tweede Deel bevat de officiële Rapporten, zoo als die achtervolgens in de *Bataviaſche* Couranten geplaatst zijn, maar ſlechts van het begin des opſtands in Julij 1825 tot het einde van 1827, en dus, wat den tijd betreft, omtrent de helft van den oorlog; wij hebben derhalve vermoedelijk nog een Deel daarvan te wachten. Wij zullen dus, naar aanleiding van het hier medegedeelde, en van het in de *Franſche* taal uitgekomene werk van den Heer DE STUERS, (hetwelk door onzen Schrijver zwaar gegispt wordt, en waarvan hij de kennis vooronderſtelt) trachten, den lezer eenig denkbeeld van dezen oorlog te geven.

Men zal het misſchien zonderling vinden, dat, gelijk wij boven zagen, *Djocjokarta* door de *Engelſchen* in een' zoo korten tijd (drie dagen) (*) door een *coup de main* werd veroverd; terwijl een oorlog, ons niet eens door den Sultan uit het middelpunt zijner magt, maar door twee gevlugte voogden des jongen Sultans aange-

(*) Volgens NAHUYS (Iſte D. bl. 131) in *veertien* dagen, maar ook ſlechts met minder dan *vijftienhonderd* man.

daan, zoo lang duurde, en zich zoo ver (in het begin zelfs tot bij *Samarang*) uitbreidde, van waar achttien dappere vrijwilligers uittrokken, en twaalf daarvan als offers voor het Vaderland vielen. Maar wij moeten ook niet vergeten, dat, in het eerfte geval, RAFFLES, verzeld door den uitnemend vluggen en bekwamen GILLESPIE, den Sultan bij verrasfing *voorkwam*, eer hij alles nog tot den opftand gereed had, en daaraan onmiddellijk door de beftorming van het paleis en de gevangenneming des Sultans een einde maakte; terwijl daarentegen DIPO NEGORO, in 1825, door naar de onbereikbare wildernisfen der binnenlanden te vlugten, aan eene verrasfing ontfnapte, en door gedurige verandering van plaats (terwijl, volgens het *Javaanfche* karakter, in *hem*, in het Opperhoofd, de geheele oorlog zich als in een middelpunt vereenigde) den opftand zoo lang dreigde te doen worden als zijn leven. Het werd een volmaakte *Guerillas*-oorlog: want de bergen, kloven en bosfchen van *Java* zijn daartoe vooral niet minder gefchikt dan *Spanje*, de *Vendée* of *Calabrië*; en wie, die de moeijelijkheid kent, waarmede tegenwoordig de groote meerderheid der *Spanjaarden* tegen de bewoners van vier der kleinfte Provinciën, maar door het terrein en kunde in den bergöorlog begunftigd, moet worftelen, zal het zoo geheel vreemd vinden, dat de *Nederlanders* vijf jaren lang de bewoners der Provinciën *Djocjokarta*, onderfteund door de Rebellen in *Rembang* en op andere punten van *Java*, moesten beftrijden? DIPO NEGORO was voor die opftandelingen niet minder heilig en dierbaar, dan Don CARLOS voor de *Biscaijers* en *Navarrezen*, en veel meer dan CATHELINAU of CHARETTE weleer voor de *Vendéërs*. Had een ARTOIS, een CONDÉ of eenig ander Prins van den bloede zich toen in de *Vendée* aan het hoofd gefteld, de opftand had er misfchien zoo lang geduurd als op *Java*: want DIPO NEGORO was van vorftelijk bloed. Nogtans is zekerlijk het uitftekende beleid en de fnelheid, waarmede de *Engelfchen Java* innamen,

en de opſtanden te *Palembang* en *Djocjokarta*, die ons naderhand zoo veel inſpanning, bloed en ſchatten gekost hebben, als in de geboorte ſmoorden, onze bewondering en, in een dergelijk geval, onze navolging waardig. Onze kundige Schrijver, hoezeer dikwerf van den Heer DE STUERS verſchillende, zwaait echter den hoogſten lof aan deszelfs Schoonvader, den Generaal DE KOCK, en diens maatregelen toe. (Men zie vooral Iſte D. bl. 154.) Daartoe behooren voornamelijk twee door hem gekozene ſtelſels, — om namelijk den grond, die anders bijkans even zoo ſnel verloren als gewonnen werd, te verzekeren door *bentings* of ſterkten, hetzij van hout, hetzij van bamboesriet, op de inlandſche wijze opgeworpen, en die de aanſlagen des vijands goed afweerden, terwijl zij aan de vreedzame ingezetenen tegen de muiters evenzeer beſcherming verleenden, als zij het bezit van het aangewonnen terrein verzekerden, — en tevens niet minder op de gemoederen der opſtandelingen te werken, door hunne hoofden met zachtheid te winnen, en zelfs, als zij tot onderwerping kwamen, belooningen uit te reiken. Dit deed men vooral, nadat de herſtelling van den ouden, vroeger door de *Engelſchen* afgezetten Sultan van *Djocjokarta*, ten gevolge van den moord des voogds van den jongen Sultan, niets had gebaat tot bevrediging des lands. Men zou misſchien kunnen zeggen, dat de belooningen der Hoofden, die zich onderwierpen, te ruim zijn geweest; maar de *Engelſchen* hebben zelfs niet geſchroomd, aan de *Pindaries*, een ras van roovers, moordenaars en brandſtichters, in zoo verre zij tot onderwerping kwamen, geld, land en beſcherming te verleenen. (NAHUYS, Iſte D. bl. 136.) Dus mag men de onderwerping van den *Javaan*, wanneer men hoop mag voeden dat die duurzaam zal zijn, ook wel rijkelijk beloonen, vooral wanneer zij zoo bekwaam, zoo ondernemend en zoo aanzienlijk van afkomst zijn als de jonge SENTOT, op wiens werkzaamheid en vlugheid de zaak van DIPO NEGORO grootelijks ſteunde.

Nadat op die wijze, deels door krijgsgeweld en afſluiting der opſtandelingen van alle bewoonbare ſtreken, deels door het aftroonen hunner hoofden van DIPO NEGORO, deze zoo goed als verlaten was, (hoe zeer hij meermalen met leeuwenmoed door den kring, dien men om hem heen beſchreef, was doorgebroken, en dus nog menigmaal den *Nederlanderen* groote ſchade had toegebragt) zoo wenschte hij

eindelijk, bijkans alleen gelaten en als een wild dier gejaagd, tot onderwerping te komen, althans met de *Nederlandsche* Regering te onderhandelen, en daardoor tijd te winnen. Dit was meermalen geschied; maar telkens toonden de opstandelingen zich daarbij trouweloos, gelijk toen zij den Kapitein ROOPS vasthielden, dien de Heer NAHUYS met list bevrijdde, of wanneer zij, eenigzins tot verademing gekomen zijnde, buitensporige eischen deden, die het werk deden afbreken. De laatste onderhandeling, die in 1830 plaats had, is hier nog niet geboekt; maar wij weten uit het werk van den Heer DE STUERS, (hetwelk op dit punt door den Heer NAHUYS niet schijnt te worden tegengesproken) dat DIPO NEGORO, met vrijgeleide van den Overste CLEERENS, op het *Nederlandsche* gebied kwam, om de zaak in een mondgesprek af te doen. Men kon het niet eens worden; de eischen van den opstandeling waren te hoog, ja belagchelijk; maar men kon de verzoeking niet wederstaan, den bewerker aller rampen van *Java*, dien men nu eenmaal in zijne magt had, daarin te houden, en, onder voorwendsel, dat hij, tegen de overeenkomst, zijn gevolg vermeerderd had, (hetwelk toch ontwapend geworden was) hem gevankelijk naar *Batavia* en van daar verder te zenden. Wij twijfelen echter zeer, of deze stap, die zekerlijk voor de welvaart en rust van *Java* allerheilzaamst was en de rijkste vruchten gedragen heeft, voor de regtbank der goede trouw en der zedelijkheid wel zou kunnen verdedigd worden.

Na het einde des oorlogs werden de beste maatregelen genomen, om de rust te verzekeren. Hiervan hebben wij ruime berigten in het eerste Deel van den Heer NAHUYS. Voor de geweldige kosten, en het groote verlies aan manschappen, die in deze vijf jaren, deels in gevechten, deels in de hospitalen, (*met lijders en stervenden opgepropt*, volgens NAHUYS, bl. 183) bezweken waren, had onze Regering regt, eene behoorlijke schavergoeding te eischen. Dus werden de Provinciën *Bagaleen*, *Banjoemaas*, *Kadirie* en *Madion* bij verdrag aan de *Nederlandsche* Regering afgestaan, met eene bevolking van meer dan een millioen inwoners; maar het Hof van *Soerakarta*, hetwelk niet dadelijk aan den opstand had deel genomen, bleef slechts van het *bestuur* over de afgestane Provinciën verstoken, doch behield de inkomsten. (Iets dergelijks lezen wij niet van *Djocjokarta*.) Hierdoor is de magt des Keizers en des Sultans van *Java*, om

ons te benadeelen, voor altijd gebroken, en vele duizende *Javanen* zijn uit een hard en grillig *despotismus* onder het Rijk van orde en wetten gefteld. Doch daar de verdeeling dier beide Rijken zoo allerzonderlingst was, dat de wederzijdfche Provinciën in en door elkander lagen, *even als zwarte en witte boonen uit een' gefchudden zak, die men op den grond werpt*, (NAHUYS, Ifte D. bl. 205.) zoo was het een tweede, hoogst nuttig werk van den Heer VAN DEN BOSCH, hierin eene vaste grensfcheiding te bepalen, die aan de talooze onvermijdelijke botfingen der beide Hoven, uit die oude gebrekkige grensbepaling geboren, een einde moest maken. Te *Klatten* werd dit werk, door bemiddeling der *Nederlandfche* Regering, (die daardoor nieuwen invloed op de Vorften bekwam) tot ftand gebragt. In beide die belangrijke maatregelen was de Schrijver, Kolonel NAHUYS, een der *Nederlandfche* Afgevaardigden, en deelt alle de daartoe behoorende ftukken in derzelver geheel mede. Eene derde groote weldaad van den nieuwen Gouverneur-Generaal was de affchaffing der zoogenaamde *tolpoorten*, of plaatfen voor accijnfen, binnenslands, waardoor de inlanders onbedenkelijk gekneveld werden, zoodat de *Chinefche* tollenaars niet minder gehaat waren, dan weleer dat volk bij de *Joden*, of de *Douaniers* bij ons ten tijde der *Franfche* overheerfching. Er waren van die tolpoorten niet minder dan *driehonderdvijftig*. Men kan denken, hoe landbouw en handel daardoor belemmerd werden! Zoo was ook, nog flechts weinige jaren geleden, *Duitschland*, dat groote land, ter prooije aan de *tolpoorten* van een onnoemelijk getal groote en kleine Vorften. Wat nu hier de met zoo vele moeite tot ftand gebragte *Duitfche* Tolvereeniging heeft gedaan, dat heeft *Java* te danken aan één befluit van den edelen VAN DEN BOSCH: *Alle tolpoorten in de gezamenlijke Vorftenlanden zijn en blijven zonder uitzondering afgefchaft.* Op deze wijze heeft die uitmuntende Bewindhebber den bloei en de welvaart van *Java* voorbereid, waarin hij zich nog gedurende zijn Beftuur mogt verheugen, en die thans zulke fchoone en rijke vruchten voor het Vaderland draagt!

Nog één punt is er in de *Gedenkfchriften* van den Heer NAHUYS, (tot deze klasfe van gefchriften behoort althans het eerfte Deel) dat, als behandeling van een gefchilftuk, voor onze Oosterfche huishouding van belang is. Het is de vraag wegens de nuttigheid of fchadelijkheid der uitgifte van

landerijen in de *Javaansche* Vorstenlanden, in huur, aan *Europesche* volkplanters. Wij hebben in ons Tijdschrift meermalen gelegenheid gehad, dit verschil te behandelen. Men weet, dat de Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN deze uitgiften verboden, en de reeds gedane vernietigd heeft. De Heer NAHUYS staat geheel op de zijde van de voorstanders der verhuring; en wij ontkennen niet, dat zijne gronden ons onwederlegbaar voorkomen. Onder anderen is het van belang, dat, door zulk eene verhuring, er eene klasse van gevestigde *Europeanen* op *Java* ontstaat, die met gehuurde *Javaansche* werklieden de verbeteringen in den landbouw kunnen in werking brengen, geprikkeld door de krachtige drangreden van het eigenbelang; van den anderen kant echter zou het gevaarlijk kunnen worden, indien vele vreemdelingen, b. v. *Engelschen*, door zware kapitalen, landeigenaars op *Java* wierden, in het geval van eenen oorlog met die Mogendheid, welke wij vrij wat meer, dan de thans onschadelijke Vorsten van *Java*, hebben te vreezen. Doch dit is een verwijderd gevaar, waartegen, wij bekennen het, de Schrijver van dit werk zoo vele voordeelen in de schaal heeft gelegd, dat wij de intrekking van het verbod in 1827 voor zeer staatkundig en heilzaam houden. — Druk en papier, ook van dit werk, zijn zeer goed.

Neêrlands Heldendaden te Land, van de vroegste tijden af, door J. BOSSCHA, *Hoogleeraar aan de Militaire Akademie te Breda. VIIde tot XIIIde Aflevering. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1833—1835. *In gr. 8vo. Bij Inteek. f* 3 - 55.

Met deze Afleveringen voltooide de Hoogleeraar BOSSCHA het eerste Deel van zijn belangrijk werk, hetwelk wij reeds vroeger (1832. bl. 634. en 1833. bl. 355.) onzen Lezeren hebben aangeprezen. Het aangekondigde gedeelte betreft de jaren 1572 tot 1648, en bevat dus bijna het geheele tijdperk van den zoogenoemden tachtigjarigen oorlog; eene rijke, misschien te rijke, stof, om in zulk een, betrekkelijk klein, bestek van 300 bladzijden (196—496) behandeld te worden. Echter heeft de Schrijver zich, naar het oordeel van Rec., in de meeste opzigten op eene waarlijk uitmuntende wijze van zijne taak gekweten. Zoo is b. v. in de VIIde en VIIIste

Afleveringen het beleg van *Haarlem* ('t welk dan ook eene wezenlijke belegering, naar alle de regels der toenmalige kunst van aanvallen, was) uitvoerig en fraai voorgefteld, en toegelicht met vele belangrijke opmerkingen betrekkelijk de vroegere krijgskunde. — Zeer kort, en te regt, is daarentegen het beleg van *Leyden* behandeld. Dit toch was meer eene blokkade; en hoezeer de onbezweken moed, waarmede de Burgerij hongersnood en pest trotfeerde, lof en dankbaarheid verdient, is echter, met uitzondering van het ontzet door de Zeelieden, dit beleg, als oorlogsfeit, minder belangrijk. — Breeder is dan ook de Schrijver over de roemrijke verdediging van *Steenwijk* door VAN DEN CORNPUT, (bl. 263 en volg.) alwaar ook eene zeer belangrijke aanteekening over den Telegraaf, en de vroegfte fporen daarvan hier te lande, voorkomt. — De IXde, Xde en XIde Afleveringen zijn geheel aan de wapenfeiten ten tijde van Prins MAURITS gewijd. Hier is alles, hoe beknopt dan ook, op eene voortreffelijke en leerrijke wijze bearbeid. Wij beroepen ons op de voorftelling van het beleg van *Geertruidenberg* (1593), 't welk, om de reuzenwerken, door den belegeraar voor die ftad aangelegd, den naam verkreeg van *het Romeinfche beleg*; op de zeer uitvoerige befchrijving van den flag bij *Nieuwpoort* (bl. 340 en volg.), en bijzonder op het, zoo hoogst merkwaardig, driejarig beleg van *Ostende*. — De krijgsbedrijven ten tijde van FREDERIK HENDRIK vinden hunne plaats in de XIIde en XIIIde Afleveringen. Zeer breedvoerig en volledig behandelt de Schrijver de niet minder merkwaardige belegering van *'s Hertogenbosch* in 1629, 't welk wij mede onder de fraaifte gedeelten van dit werk rangfchikken. Daarentegen verwonderde het ons, dat het overige gedeelte der krijgskundige loopbaan van dezen Vorst zoo buitengewoon beknopt, of liever, om der waarheid hulde te doen, zoo onvolledig, is behandeld. Vijftien of zestien veldtogten van FREDERIK HENDRIK, waaronder de merkwaardige belegeringen en veroveringen van *Maastricht*, *Rijnberk*, *Schenkenfchans*, *Breda*, het Huis te *Gennep*, *Sas van Gend* en *Hulst*, konden toch op een twintig bladzijden (bl. 475—496), die er aan toegewijd zijn, met geene mogelijkheid eenigermate naar waarde opgegeven worden. Wij erkennen, dat de Schrijver (bl. 477) zich deze beknoptheid, uit hoofde zijner vroegere uitvoerigheid, als tot eenen pligt rekent, en laten dit ook gaarne tot zekere mate gelden;

maar dit neemt niet weg, dat de middelweg ware te bewandelen geweest, en dat aan een zoo fchitterend tijdvak voor onzen Heldenroem te Lande toch wel een paar vellen druks meer uitmuntend waren befteed geweest.

Met de XIIIde Aflevering ontvangt men eenen welgegraveerden Titel met Vignet voor het eerfte Deel, de Opdragt aan den Prins van *Oranje*, en het Voorberigt van den Schrijver. Uit dit laatfte vernemen wij, dat de Hoogleeraar op het denkbeeld tot dit werk gekomen is door dat, hetwelk in den jare 1783, onder den titel van *Neêrlands Heldendaden ter Zee*, bij wekelijks uitkomende bladen, verfchenen is. Hij wil echter tevens dit werk dienstbaar maken tot het aanbrengen van bouwftoffen ter opheldering van het (te lang verwaarloosde) krijgskundige gedeelte onzer Vaderlandfche Historie, zonder zich echter voor te ftellen, om bepaaldelijk eene volledige Krijgsgefchiedenis van ons Vaderland te leveren. Dit eerfte boekdeel zal door een tweede, mede bij Afleveringen in het licht te geven, en de oorlogen tegen *Frankrijk* gevoerd behelzende, worden gevolgd; terwijl een derde de gebeurtenisfen van onzen leeftijd en de krijgsbedrijven der *Nederlanderen* in andere wereIddeelen bevatten zal, en het werk met verbeteringen, bijvoegfels en een' bladwijzer zal befloten worden.

Wij wenfchen den kundigen Schrijver aanhoudenden lust toe, om dit zoo uitmuntend begonnen werk, waardoor voorzeker eene belangrijke gaping in het geheel onzer Vaderlandfche Gefchiedenis zal aangevuld worden, op eene even loffelijke wijze te voltooijen.

Zeemans-leven, *of Reizen en Lotgevallen van den Luitenant der Marine* W. BOWERS. *Uit het Engelsch*, *door* G. H. NAGEL. *Te Amfterdam*, *bij* Gebr. Diederichs. 1835. *In gr.* 8*vo.* 378 *bl.* *f* 3-60.

De Vertaler heeft met de overbrenging van dit product der Engelfche pers het Nederlandfche publiek geen ondienst gedaan, in zoo verre daardoor de kennis van den handel op de nieuwe Gemeenebesten van Zuid-Amerika bevorderd wordt. De zeden, leefwijze en gedragingen dier jonge Republikeinen verfchijnen daar in het ware licht, zoo men voor dat woord niet liever duisternis wil lezen. Indien wij door den koop-

handel ons beſtaan moesten vinden, zouden wij het althans bij die ruwe en door bijgeloof verbasterde Vrijheidszonen niet zoeken, en de menigvuldige teleurſtellingen van den Schrijver ons een waarſchuwend baken zijn. Zoo ooit, dan bevestigt het leven van dezen Engelschman de bekende ſpreuk, dat de mensch zijn eigen lot maakt; de meeste zijner rampen heeft hij aan zichzelven te wijten. Hij is een avonturier, wien de fortuin zeldzaam begunſtigt, en die van hare gaven geen gepast gebruik weet te maken. Zijne lotgevallen en omzwervingen, die zonderling genoeg zijn, kunnen den aankomenden zeeman leeren, hoe hij zijn geluk *niet* moet beproeven; en het verwondert ons geenszins, dat de Schrijver op zijne gevorderde jaren, (hij zal thans ruim vijftig zijn) even als Siſyphus, aan den voet van den berg zijns geluks ſtaat, met den teruggerolden last nevens zich, welken hij gedurende zijn geheele leven naar boven wentelde. 't Zij zoo, dat de fortuin den ſtoutmoedigen begunſtigt; maar den roekeloozen bedriegt zij, en hare lachjes lokken hem in den afgrond. Wij onderſchrijven dus, in zeker opzigt, het eerſte deel van de ſpreuk, waarmede de Schrijver zijn werk beſluit, dat het ſtervelingen niet gegeven is, het geluk te gebieden; maar ontkennen, dat *hij* het zou verdiend hebben. Er is met dat al uit dit boek veel te leeren, offchoon de ſtijl niet uitlokkend is, en alzoo kunnen wij er de behoedzame lezing wel van aanbevelen. — Een bevallig vignet ſtrekt het werk tot ſieraad.

Vruchten, ingezameld doôr de aloude Rederijkkamer de Wijngaardranken, onder de zinſpreuk: Liefde boven al, te Haarlem. IIde Deel. Te Haarlem, bij V. Loosjes. 1836. *In gr. 8vo.* 220 *bl. f* 2-75.

Wij hebben over den aard, de ſtrekking en de verdienſten van het eerſte deel dezer *Vruchten* ons oordeel gezegd. De verſchijning van een tweede deel toont, dat de verſchillende ons onbekende Schrijvers genoegzame aanmoediging gevonden hebben, om hun werk voort te zetten. De inhoud van dit ſtuk beſtaat uit twee gedeelten, Proza en Poëzij. Eene Redevoering over de verdienſten van PHILIPS VAN MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, Levensſchets van Mr. GERRIT WILLEM VAN OOSTEN DE BRUYN, Iets over het Leven

en de Werken van BYRON, Iets over FAMIANUS STRADA, Iets over den invloed der Natuur, welke OSSIAN omringde, op zijne beelden en vergelijkingen, — maken het Proza-gedeelte uit. Onder de rubriek van Poëzij vindt men De Dichter, Aan PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, Aan de Nagedachtenis van den Kunstſchilder WIJBRAND HENDRIKS, Hasſan, of de zegen komt van boven, Het Droomen.

Naar ons oordeel zal ook dit werk van de Haarlemmer Rederijkers aan menigen lezer een nuttig en aangenaam uur van verpoozing kunnen verſchaffen. Iets geheel nieuws is de Levensſchets van VAN OOSTEN DE BRUYN: de voortreffelijke hoedanigheden van den Haarlemſchen Geſchiedſchrijver worden in een helder daglicht geſteld, en menig onuitgegeven ſtuk medegedeeld; zoodat wij dit opſtel eene belangrijke bijdrage tot onze Letterkundige Historie mogen noemen. Men heeft vergeten eene drukfout, *margina* in *margines*, te veranderen. Mindere aanſpraak op nieuwheid maken de overige opſtellen. Men zal ze echter niet zonder genoegen lezen. Wij zouden gemakkelijk eenige aanmerkingen, zoo wel op de prozaïſche als op de poëtiſche voortbrengſelen der Rederijkkamer, kunnen maken, gelijk het eenen Recenſent, zelfs bij de voortreffelijkſte lettervruchten, nooit aan aanmerkingen kan ontbreken, indien hij dezelve zoeken wil. Voor het tegenwoordige vergenoegen wij ons met dit eenvoudige verſlag, en moedigen de Schrijvers aan, om onbekende bijzonderheden over beroemde Haarlemmers op te ſporen. Het kan in eene ſtad, welke altijd door de beoefening van kunſten en wetenſchappen zoo zeer heeft uitgeblonken, noch aan voorwerpen noch aan hulpmiddelen te dien einde ontbreken.

De Rijn, in Afbeeldingen en Tafereelen geſchetst. 1*ſte en* 2*de Aflevering.* *f* 7 - :

Zwitſerland en de Alpen van Savoije, in Afbeeldingen en Tafereelen geſchetst. Beſchreven door N. G. VAN KAMPEN. 1*ſte Aflevering.* *f* 1 - 60.

Bijbelſche Landſchappen, in Afbeeldingen, enz. Met bij-

gevoegde Tafereelen door ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN. *1ste Aflevering.* *f* 1 - 60.

Allen te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck.

De prachtwerken, welke wij hier aankondigen, behooren slechts voor een gedeelte aan ons Vaderland. Nederlandsch vernuft, Nederlandsche kunst en arbeid hebben aan het voornaamste, aan de prenten zelve, geen deel; het zijn voortbrengselen der teekenpen, graveernaald en drukpers van vreemdelingen; zelfs de Nederlandsche titels zijn, zoo wij wèl zien, buitenslands gegraveerd. Wat ons hier aangeboden wordt, bestaat in afdrukken van zeer fraaije, door Engelsche kunstenaars vervaardigde, staalplaten, die reeds aan Engeland en het geheele Vasteland duizende exemplaren hebben geleverd. Al bragt nu het doel van ons Tijdschrift ook mede, om de kunstwaarde van zulke prentwerken te beoordeelen, waartoe wij anders wel lust zouden gevoelen, zoo zouden wij toch aarzelen, in dit onderzoek te treden, omdat het hier alleen de verdienste van vreemden geldt. Intusschen kunnen wij niet nalaten ons leedwezen te betuigen, dat, vooral bij den zeer verachterden, doch thans weder eenigzins vooruitgaanden staat der vaderlandsche graveerkunst, die nog gedurig zoo zeer aanmoediging behoeft, voortbrengselen der graveerstift van buitenlanders langs allerlei wegen, door de bekende Magazijnen, en ook door de bovenstaande werken, onder ons worden ingevoerd en verspreid, waaraan geen vaderlandsche kunstenaar of werkman deel heeft, en waarvan niemand in ons land eenig voordeel trekt, dan de, enkel hun gewin beoogende, uitgevers alleen. Ook deze ondernemingen schijnen ons tot die veelvuldige speculatiën van onze dagen te behooren, waarbij men met niets anders te rade gaat, dan met eigen voordeel. De redenen althans, waarmede dezelve in de prospectussen omkleed zijn, hebben ons ten eenemale onbevredigd gelaten.

De uitgever heeft, ter bevordering van den goeden uitslag zijner ondernemingen, de hulp ingeroepen van twee vaderlandsche Geleerden van naam, van de Hoogleeraren VAN KAMPEN en VAN DER HOEVEN, alsmede van een' derden ongenoemden, naar het gerucht wil, niet onbekenden vaderlandschen Schrijver; en hij is zoo gelukkig geweest, dezelve te verkrijgen. Deze drie Schrijvers hebben de hun opgedra-

gene taak, de befchrijving der afgebeelde landfchappen, gelijk te verwachten was, uitnemend volvoerd. In hoe verre deze befchrijvingen met den oorfpronkelijken tekst overeenkomen, kunnen wij niet beoordeelen, daar wij niet in de gelegenheid zijn, denzelven te raadplegen. Het komt ons voor, dat Prof. VAN KAMPEN zich het loffelijk doel voorftelt, om van de geheele prentverzameling over Zwitferland een op zichzelf ftaand geheel te maken; weshalve hij ook de volgreeks der afzonderlijke befchrijvingen opent met eene fraaije Inleiding over het merkwaardige van dat land in onderfcheidene opzigten. Wij hebben die befchrijvingen, zoo als ook die van den Hoogleeraar VAN DER HOEVEN en van den ongenoemde, doorgaans met genoegen gelezen. Ten aanzien van Zwitferland hebben de hier en daar zich voordoende blijken, dat eigene aanfchouwing geen deel mogt hebben aan de befchrijving der grootfche en bevallige natuurtooneelen, ons het gemis daarvan doen betreuren: het beroep op de reizigers toch, die verzekeren, dat alles inderdaad zoo grootsch en fchoon is, kan, naar ons gevoel, daartegen geenszins opwegen. Hetzelfde geldt ook omtrent de befchrijvingen van het Heilige Land, door Prof. VAN DER HOEVEN vervaardigd. Dit gemis wordt hier vervangen, fchoon niet vergoed, door eenige uitweidingen over de belangrijke gebeurtenisfen, die, naar luid der gewijde gefchiedenis, in de afgebeelde oorden zijn voorgevallen, zoo als van de verwoesting van Sodom, van den gang van Jezus over de beke Kedron naar Gethfemané, enz.

Hoe wij over deze ondernemingen, vooral in betrekking tot vaderlandfche kunst, denken, behoeven wij, na het bovenftaande, niet te verklaren.

Bijbelfche Tafereelen in houtfneê Platen. In 12 *Afleveringen, op velin papier. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1835. 8*vo*. *f* 9-:

Hoezeer het boven door ons gezegde ook op deze onderneming van toepasfing is en blijft, zoo heeft dezelve echter een bijzonder doel, ftraks, met de woorden des Uitgevers, nader te vermelden. Om dit doel zoo wel, als omdat de Houtfneêkunst bij ons thans zoo goed als niet beoefend wordt, en wij daarin niet, als in de Graveerkunst, eenigermate met den vreemdeling mogen wedijveren, ja zelfs,

met enkele vereerende uitzonderingen, geene dragelijke proeven kunnen leveren, hechten wij ons zegel aan het navolgende berigt des Uitgevers, hetwelk wij nagenoeg naar waarheid hebben gevonden; hartelijk intusfchen wenfchende, dat de befchouwing dezer Plaatjes den weinigen beoefenaars van dit kunstvak tot prikkel verftrekke, om zich te beijveren, den *Engelschman* ook hierin op zijde te ftreven, opdat wij eenmaal vaderlandfche boekwerken met vaderlandfche teeken- en prentkunst mogen zien prijken! En nu voere, ten befluite dezer aankondiging, de Uitgever het woord: „ De behoefte (zoo fpreekt hij) aan eenen Prentbijbel [voor „ de Jeugd], voldoende aan de tegenwoordige vorderingen „ van Teeken- en Graveerkunst [in hout], werd federt lang „ algemeen erkend, en bragt den Uitgever op het denkbeeld, „ om de onderhavige Bijbelfche Tafereelen *Nederland* aan te „ bieden, als bevattende meesterftukken in zoogenaamde „ Houtfneê, die, wat vinding en uitvoering betreft, niets „ [weinig] te wenfchen overlaten. — De Jeugd zal in de„ zen Prentbijbel [meerendeels] geene onbevattelijke zinne„ beeldige voorftellingen behandeld, maar de gefchiedkun„ dige daadzaken, naar Oosterfche leefwijze, kleederdragt „ en bouwkunst gefchetst, zigtbaar verklaard zien. — Deze „ Prentbijbel moet vooral den bezitters van den *Bijbel voor* „ *de Jeugd* door Prof. VAN DER PALM, of van dien door „ SCHMID, hoogst welkom zijn, doch is tevens zoodanig „ ingerigt, dat hij bij elken Bijbel in 8vo, of ook kleiner „ formaat, kan worden gebonden." Met deze XII Afleveringen, ieder van 8 Plaatjes, is het *Oude Verbond* compleet. Die voor het *Nieuwe* worden door den Uitgever beloofd, van welker verfchijning wij desgelijks, met een kort woord, onze Lezers hopen te verwittigen.

De laatfte dagen van eenen Wijsgeer, *door Sir* HUMPHRY DAVY, *Baronet. Naar de derde Engelfche uitgaaf. Te Leeuwarden*, *bij* G. T. N. Suringer. 1836. *In gr.* 8*vo.* 335 *bl. f* 3 - 60.

Waarfchijnlijk zal een deel onzer landgenooten met het oorfpronkelijke werk, welks vertaling wij hier aankondigen, reeds bekend zijn. Het laatfte gefchrift van den beroemden Scheikundige, door hem in *Italië* opgefteld, van meer gods-

dienstig-wijsgeerigen dan streng wetenschappelijken aard, trok de opmerkzaamheid van het beschaafd en letterkundig *Europa*, en verdiende ook in een Nederlandsch kleed te verschijnen. De werkzame ALEXANDER, te *Utrecht*, heeft deze taak op zich genomen, en zijne landgenooten door eene keurige vertaling en bijgevoegde aanteekeningen op nieuw verpligt. Te regt zegt hij in het Voorberigt: „ De personen, in het werk voorkomende, hebben het doel, om belangrijke waarheden op eene nuttige en bevallige wijze mede te deelen; de gevoelens, door hen aan den dag gelegd, de medegedeelde leeringen zijn de aandacht waardig van elk, die naar het schoone, het goede, het ware streeft." Wij onderschrijven gaarne deze getuigenis, en zullen, ten dienste onzer lezeren, die het oorspronkelijke niet kennen, met de noodige beknoptheid, den geest, welke in dit hoogstbelangrijk werk heerscht, doen kennen.

In zes Afdeelingen, die echter in dadelijk verband tot elkander staan, zijn deze laatste gedachten van den verdienstelijken *Brit* gesplitst. De eerste draagt ten opschrift: *Het Gezigt* (*the Vision*). *Ambrosio* en *Onuphrio* zijn daar de sprekers. Het reusachtige *Colosseum* geeft hun eene ongezochte aanleiding, om over de vergankelijkheid, over den invloed des Christendoms op de beschaving hunne verschillende gevoelens bloot te leggen; terwijl de derde aanwezige, (de Schrijver zelf) als zwijgend, in krachtige en beeldrijke taal, hunne gesprekken mededeelt. Weldra verlaten hem de twee vrienden; hij blijft alleen, te midden der eerwaardige bouwvallen, en wordt aldaar met een Gezigt verwaardigd, waarin de ontwikkeling des menschelijken geslachts, op eene geheel dichterlijke, stoute en verhevene wijze, wordt voorgesteld. Tooneelen aan tooneelen ontplooijen zich voor zijn oog; met poëtischen gloed als bezield, biedt hij ons de rijkste wijsgeerige denkbeelden aan, tot dat des Schrijvers Genius hem boven de zigtbare stoffelijke wereld verheft; hij bewandelt de ruimten der schepping: wereld- en kometenstelsels, met derzelver bewoners, staan voor zijnen geest. Het was ons hier, alsof wij eenen *Britschen* JEAN PAUL hoorden, die zelfs de hoogste vlugt van zijn genie door wetenschappelijken ernst beteugelt. Men leze en oordeele!

Het tweede Hoofdstuk draagt ten opschrift: *Onderzoek aangaande het Gezigt in het Colosseum*. Het zijn wederom *Ambrosio* en *Onuphrio*, die op den top van den *Vesuvius* el-

kander ontmoeten; maar nu wordt ook de anders zwijgende Schrijver, *Philalethes*, in het gefprek gewikkeld. De dichterlijk-wijsgeerige denkbeelden, in het voorgaande Hoofddeel, onder den vorm van het Gezigt, voorgefteld, worden hier veelzijdig befchouwd, ontwikkeld, getoetst. *Ambrofio*, de bedachtzame, ftreng godsdienftige, — *Onuphrio*, de ongeloovige wijsgeer, — *Philalethes*, de gevoelige en geloovige, (door *Onuphrio* den „droomen-droomer" genoemd) laten zich over de gewigtigfte belangen der menschheid onbewimpeld uit. De Godsdienst van JEZUS, het Bij- en Ongeloof der Heidenen worden in dadelijke tegenftelling gebragt; en wij weten inderdaad niet, wat hier meer aan te bevelen is: de echt Christelijke geest van den Schrijver, de grondigheid zijner wetenfchappelijke onderzoekingen, of de zeldzame kunst, waarmede de drie fprekers hunne gedachten zamenvlechten, waardoor al het gedwongene eener wijsgeerige zamenfpraak geheel wordt weggenomen.

In het derde Hoofddeel, *De Onbekende* getiteld, neemt het gefprek eene meer natuurkundige wending. De voorgaande fprekers ontmoeten eenen belangwekkenden onbekende in het binnenfte van den Tempel van NEPTUNUS, die, op eene even duidelijke als bevallige wijze, zijn geologisch ftelfel ontwikkelt. De befchaafde *Nederlander*, al is hij ook flechts met eene oppervlakkige kennis der Geologie uitgerust, zal hier eenen rijken fchat vinden, bovenal wanneer hij bedenkt, dat een der beroemdfte Scheikundigen onzer eeuw aldaar de flotfom zijner navorfchingen blootlegt.

De vierde Afdeeling is genoemd: *De Proteus, of Onfterfelijkheid.* Wij ontmoeten den geheimzinnigen vreemdeling weder. Een noodlottig toeval, waardoor de Schrijver bijkans was omgekomen, brengt hem in naauwere aanraking met den onbekende; en hunne natuurkundige navorfchingen over zekere merkwaardige dierenfoort, de *Proteus anguinus*, leidt tot een hoogst leerzaam gefprek, waarin over het levensbeginfel en deszelfs wijziging en voortduring, met fcheikundige toelichting en wijsgeerige naauwkeurigheid, wordt gehandeld; terwijl het einde van dit gefprek, in den toon der warme godsvrucht gefteld, ons voor den Christen-wijze, aan den rand zijns grafs ftaande, de diepfte achting inboezemt.

In eenen meer zuiver wetenfchappelijken geest is het vijfde Hoofddeel, *De Scheikundige*, vervaardigd. Het is eene doorgaande, met gloed en kracht gefchrevene, apologie der

Scheikunde, waarin dezelve, naar hare waarde, tot de wetenschap der wetenschappen wordt verheven, en haar alzijdige invloed op eene overtuigende wijze voorgesteld, zonder echter van de kennis des lezers meer te vorderen, dan men billijk verwachten kan. Wij gelooven niet, dat de Scheikunde ooit zoo krachtig en welsprekend verdedigd is, als hier door haren voedsterzoon, die der moeder zelve zoo veel luister bijzette.

De laatste Afdeeling voert ten opschrift: *Pola, of de Tijd.* Wij moeten ook hier zeggen: het einde kroont het werk; het is daar, dat de onbekende den Tijd uit een natuurkundig oogpunt beschouwt. Verandering, ontwikkeling, vereeniging, oplossing der stoffen worden ons in derzelver wijzigingen voorgesteld, de wetten der schepping en die der verwoesting in verband gebragt, en alles besloten met een' vromen blik op de Sterrekunde, deze tolk van Gods grootheid.

Houdt men nu in het oog, dat, buiten dezen rijkdom van wetenschap en natuurkennis, in dit uitmuntend werk kwistig ten toon gespreid, buiten den Christelijken zin, die daar heerscht, hetzelve doorvlochten is met treffende, schilderachtige natuurbeschrijvingen, eenen THOMPSON waardig, dan is het wel niet te verwonderen, dat deze *laatste dagen van eenen Wijsgeer* door ons beschaafd werelddeel met vreugde en dankbaarheid zijn aangenomen, en tevens te verwachten, dat dezelve ook in ons Vaderland, te midden van zoo vele weinig beduidende geschriften, in derzelver waarde zullen erkend worden. Wij kunnen ons niet bedwingen, ten bewijze van des *Schrijvers* en ook van des *Vertalers* bekwaamheid, eene kleine proeve hier mede te deelen; — de beschrijving van 's menschen toestand in den staat der beschaving, in tegenstelling van dien der wildheid, (bl. 270:) „ Hoe verschillend hiervan (van den staat der onbeschaafdheid) is de mensch in zijnen hoogsten staat van beschaving! Elk gedeelte van zijn ligchaam is bedekt met de voortbrengsels van schei- en werktuigkundige kunsten, die niet slechts nuttig zijn, om hem voor de gure jaargetijden te beschermen, maar die ook in hunne vormen schoonheid en afwisseling vereenigen; — hij schept uit het stof der aarde onder zijne voeten werktuigen tot nut en versiering; — hij haalt metalen uit het ruwe oer, en geeft aan dezelve honderd verschillende gedaanten tot duizende verschillende einden; — hij kiest en veredelt de voort-

„ brengſels uit het plantenrijk, met welke hij de aarde bedekt; — hij bedwingt niet alleen de wildſte, vlugſte en ſterkſte bewoners der bosſchen, der bergen en der lucht, maar temt dezelve tot makke huisdieren; — hij gebiedt den wind, hem naar elk gedeelte van den onmetelijken Oceaan te voeren; — hij dwingt de elementen, de lucht en het water, ja zelfs het vuur, om voor hem, als 't ware, te werken; — hij weet ſtoffen zoodanig te vereenigen, in eene beperkte ruimte, dat zij als de bliksem werken, en hare krachten zoo te rigten, dat zij op aanmerkelijke afſtanden vernielend treffen; — hij ſplijt rotſen, verzet bergen, en leidt het water uit de dalen naar de hoogten; — hij geeft duurzaamheid aan de gedachten, door onvergankelijke letters, en onſterfelijkheid aan de verrigtingen van het genie, dezelve aanbiedende als het algemeene eigendom van alle ontwakende geesten; — in één woord, hij wordt een getrouw beeld der Goddelijke wijsheid, daar hij, door den invloed der beſchaving, den adem des levens ontvangt en weder anderen inblaast."

Tijdkorting van een oud man, gedurende zijn verblijf in het Hertogdom Nasſau. Naar den derden Druk uit het Engelsch. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo.* 264 *bl. f* 2-50.

Toen wij dit boek eerst openſloegen, dachten wij aan CLAUDIUS; waarſchijnlijk door den man op den titel, die, in zijnen mantel, met den ſtaf in de hand en het korte pijpje in den mond, op den aardbol, te midden van eene menigte manen en maantjes, rustig voortſtapt; maar het werkje is geen *Wandsbecker Bothen.* Eene reisbeſchrijving is het ook niet; want de reis uit *Londen* naar het *Nasſauſche* neemt ſlechts weinige bladzijden in, en beſchrijving van dit Hertogdom zoeke men hier niet. Het is evenmin eene natuurkundige beſchrijving der *Selters-* en andere gezondheidsbronnen; want er komt in het ganſche boeksken geen woord van *ijzer-oxyde*, van *koolſtofgas* en derg. Nog veel minder is het een ſcheepje, dat zich op de zee der *politiek* waagt (anders nog al eene liefhebberij der *Engelſchen*); want dan moest het in dezen tijd immers vol zijn van *Biberich*, van *Agnaten* van het Huis van *Nasſau*, enz.; doch ook daarvan geen

enkel woord. Het is eenvoudig, wat de titel belooft, *tijdkorting van een oud man, gedurende zijn verblijf in het Hertogdom Nasfau.* „ De bejaarde *Engelschman* — een gepen-„ fioneerd Officier, zoo als wij ons herinneren ergens ge-„ lezen te hebben — heeft het *Nasfaufche* bezocht, om uit „ deszelfs bronnen en baden nieuwe levenskracht te putten, „ en. bij die gelegenheid tot tijdkorting de opmerkingen ten „ papiere gebragt, die den inhoud dezer bladeren (bladen) „ uitmaken. Terwijl fommigen [*Rec.* niet] hem met STER-„ NE, anderen met den Schrijver der *Brieven van eenen* „ *Afgeftorvenen* [*Rec.* almede niet] vergelijken, komt men „ daarin overeen, dat een ongekunftelde, natuurlijke toon „ den ouden man bij uitnemendheid eigen is, terwijl niemand „ hem ook de gaaf van opmerking, luim en goedhartigheid „ ontzeggen zal." Zoo zegt het Voorberigt, en wij zeggen het laatfte de Uitgevers na. De *Redacteur* van ons Tijdfchrift vergunne een klein plaatsje, om het volgende mede te deelen tot eene proeve, waaruit men den aard van dit werkje goed kan leeren kennen. Wij kiezen *deze* plaats, omdat er misfchien wel meer landen zijn, op welke de aanmerking van toepasfing is, dan *Engeland* alleen:

„ In *Engeland* zouden fatfoenlijke lieden het een zeer ftuitend denkbeeld vinden, om zich zoo gemeenzaam met hunne bedienden te maken, of hen in hun gezelfchap toe te laten, en zulks zou ook niet aangaan, wanneer men de manieren onzer bedienden in het oog houdt. Doch indien wij nu één wetboek van manieren hadden, in plaats van honderdvijftigduizend, dan zou dit het geval niet zijn, en de Engelfche bedienden zouden zich even goed als de Duitfche in het gezelfchap (liever, in de tegenwoordigheid) hunner heeren en vrouwen weten te gedragen, zonder hen door vrijpostigheid te beleedigen. En welk een voordeel is het voor de laatften, en voor het dorp, waarheen zij, als zij eens trouwen, waarfchijnlijk terugkeeren, dat zij gelegenheid hebben gehad, om getuigen te zijn van de levenswijze en gefprekken van bedaarde, verftandige, brave menfchen, die het voorregt eener goede opvoeding genoten hebben! Het fpreekt van zelf, dat, zoo deze jonge meisjes hooge loonen trokken, zich met den afgelegden tooi harer meesteresfen fierden, en, uit het gezelfchap (de tegenwoordigheid) harer meerderen zonder genade verbannen, geene andere toevlugt hadden, dan in de dienstbodenkamer, waar knechts en mei-

den onder elkander bokken, — het ſpreekt van zelf, zeg ik, dat zij dan ſpoedig dezelfde manieren en dezelfde kleeding zouden aannemen, om welke eene Engelſche kamenier, zelfs in haar eigen land, zoo berucht is. Maar in *Duitschland* hebben het gezond verſtand en de armoede ſtellig en geſtrengelijk voorgeſchreven, dat de bedienden niet alleen in kleedij moeten onderdoen voor hunne meesters, maar dat ook hun voedſel, ſchoon beter dan hetgeen zij te huis gewoon waren, echter eenigzins naar het overige gewijzigd zij. Bedienden, die op deze wijze onderhouden worden, kosten zeer weinig; en evenwel, als zij geen ſlecht karakter hebben, hebben zij ſteeds aanmoediging tot het goede, en weinig verzoeking tot het kwade. Zij worden wel niet, even als de onzen, in ſatijn, ſijn lijnwaad en ſcharlaken gekleed, zij ſmullen ook niet dagelijks, maar zijn er, geloof ik, des te beter aan toe, en veel meer op hun gemak, nu zij binnen hunnen kring gehouden worden, dan wanneer zij manieren wilden nabootſen, die met hunne opvoeding niet ſtrooken, of wanneer zij met gevoelens pronkten, die zij zelve niet begrijpen. Maar de blaam rust niet op onze bedienden; zij hebben gelijk, dat zij eene hooge huur aannemen, *voiles*, *glacé*-handſchoenen en ſijn laken dragen; dat zij de manieren hunner meesters naäpen, en zoo doende in de vestibule eene *burlesque* vertooning teruggeven van 't geen zij boven gezien hebben; in één woord, dat zij zooveel verteren en zoo weinig werken als zij kunnen. Geen onpartijdige kan de blaam op de dienstboden leggen; maar ik vrees, dat alle hunne dwaasheden op *onze* hoofden te huis komen. Waarlijk, wij hebben zulks alleen aan onszelven te wijten, en het ware te wenſchen voor de eer van *Engeland* [en, naar *Rec*ˢ. meening, ook voor die van *Nederland*, inzonderheid in de groote ſteden], dat eenige aanzienlijke familiën het met elkander eens werden, om met kracht en geweld hunne bedienden te noodzaken, hunne levenswijze en kleeding op eene nederiger ſchaal in te rigten." (Bl. 72 volg.)

Rec. mag dit werkje gerust aanbevelen. Dat de zeezieken benedendeks naar eene plaats gingen, waar weening en knerſing der tanden gehoord werd, is het eenige, dat hij zich herinnert met afkeuring te hebben gelezen.

De Verovering van Bacharach en Alexius en Irene. Historisch-Romantische Verhalen, door F. W. LIPS. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1834. *In gr.* 8*vo.* 256 *bl. f* 2-90.

Het tweetal verhalen, dat wij bij dezen aankondigen, zal veelligt reeds genoegzaam verspreid zijn, zoodat wij niet noodig hebben hetzelve thans nog aan te bevelen. Het eerste verhaal is uit den dertigjarigen Oorlog ontleend, en het andere uit de tijden der Kruistogten. In beiden is het eigenaardige van den tijd vrij goed behouden, en het eerste vooral lazen wij met genoegen; ook het andere heeft verdienste. Gelukkig is de vertaling in goede handen gevallen, en een bevallig vignet versiert den titel. Meer is redelijkerwijze van zulke werkjes niet te vergen. Het is nu eenmaal de geest der Duitschers, om smaak te vinden in het avontuurlijke en middeleeuwsche, en in dat *genre* moeten thans de verhalen zijn, om te behagen. Wij hebben er vrede mede, zeggen al wederom: *tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux*, en stemmen in met het welgestelde Voorberigt van den Vertaler, dat het werkje zijn eigen lot zal maken, en ook de negative deugd heeft, dat het niets kwaads of zedebedervends in zich bevat. Het drijve dus op den breeden stroom der romanwereld mede, tot dat het door anderen verdrongen, en door den vloed der Lethe met zijne lotgenooten verzwolgen wordt!

Vader en Dochter, of de Gevolgen van één enkelen Misstap. Naar het Engelsch van Mistress OPIE. *Tweede Druk. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1835. *In gr.* 8*vo.* 202 *bl. f* 2-:

Het goed vertier van de eerste uitgave der Nederduitsche vertaling van dezen beroemden Roman heeft eene tweede noodig gemaakt, die wij niet twijfelen of zal insgelijks aftrek vinden. Hoe somber toch, ja dikwijls akelig, de inhoud zijn moge, men legt dit boek niet spoedig uit de hand, na met lezen te zijn aangevangen; want steeds klimmend is de

belangftelling in de ongelukkige *Betty*, die, na in de ftrikken van eenen listigen verleider gevallen te zijn, met de vrucht harer fchuldige liefde terugkeerende, om de vergiffenis van haren vader te erlangen, dezen, ten gevolge harer misdaad, als een krankzinnige wedervindt, en het overige harer dagen opoffert, om hem onderhoud te verfchaffen, en tevens, ware het mogelijk, het gebruik zijner redelijke vermogens te hergeven, welke hij echter niet dan in zijn fterfuur herkrijgt, hetgene zoo fpoedig door dat zijner dochter wordt opgevolgd, dat de dag van beider begrafenis dezelfde is. Treurig is deze afloop; maar de ftrekking des verhaals was ook, om meisjes, die, in weerwil van een deugdzaam hart en goede opvoeding, te veel ijdelheid met te veel zelfvertrouwen paren, voor de gedachte te doen fidderen, hoe een enkele misftap een geheel leven, aan reine vreugde en kalme tevredenheid gewijd, met eindeloozen jammer en ellende, zoo voor haar, welke dien begaat, als voor anderen, kan vergiftigen. — Deze les worde bij de lezing behartigd, en niemand denke: „zoo vreefelijk zijn toch de gevolgen eener dwaling zeldzaam!" — wie kent de oorzaken van al het lijden en verdriet, dat, foms voor het oog der menfchen, meer nog in het verborgen, geleden en verduurd wordt? *Wie meent te ftaan, zie toe niet te vallen!*

Arkona, of de zegepraal des Christendoms over het Heidendom. II Deelen. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1835. *In gr.* 8*vo.* 579 *bl. f* 5 - 60.

Sedert mannen als W. SCOTT de kracht van hun genie, den rijkdom hunner menfchenkennis en den fchat hunner historifche kundigheden vereenigd aanwendden tot daarftelling van Gefchiedkundige Romans, zijn hier en elders een aantal Schrijvers opgeftaan, die dezen fchrijftrant hebben willen nabootfen, en bij voorkeur in de Middeleeuwen het tooneel hunner historisch-romantifche tafereelen hebben gekozen, welke daartoe dan ook bij uitftek gefchikt zijn, bijaldien het genoeg is, van den aanvang tot het einde, bloedige gevechten te laten leveren, kasteelen en burgen te doen beftormen en in brand fteken, grijsaards en jonkvrouwen in muffe kerkerholen te doen opfluiten of de laatften te doen verkrach-

ten, zijne ridders en knapen te laten vechten, dreigen, vloeken en drinken, dat er iemand de haren van te berge rijzen, waarzeggers en tooverkollen hunne bezweringen te doen uitprevelen, en wat dies meer zij; — de Meesters in het vak hebben echter nog al iets meer geleverd, dat evenwel niet zoo gemakkelijk is na te volgen.

Het voor ons liggende boek, blijkens de Voorrede, door den *Duitscher* F. G. CHRISTEN geschreven, en door onzen Landgenoot J. ANDRIESSEN in het Nederduitsch overgebragt, behoort almede tot de aangeduide soort, en verplaatst ons, hoofdzakelijk, op het toen nog heidensche eiland *Rugen*, tijdens het, in de tweede helft der XIIde eeuw, door de *Deenen* en hunne bondgenooten veroverd, en op de toen gebruikelijke wijze, d. i. te vuur en te zwaard, tot het Christendom bekeerd werd. Voorts is het rijkelijk gestoffeerd met heidensche Vorsten, krijgsoversten, priesters, heksen, enz. doorgaans van vrij ondeugenden stempel, en met dolende ridders en geroofde maagden, die iederen oogenblik, als door een wonder, uit levensgevaar gered worden, tot dat alles zoo goed afloopt als men het maar eenigzins kan verlangen, daar de boosaardige en zelfs de iets betere heidensche hoofdpersonen allen, de een voor, de ander na, doorstoken worden, zich van boven neder te pletter storten, of *den nek breken* (*sic*); terwijl de Christen-ridders, edel- en jonkvrouwen, na jaren lange scheiding en veel sukkelens, ten laatste allen regt gelukkig worden, en de voornaamsten hunner, eenmaal 's jaars, en wel in de maand Augustus, onder een lekker glas wijn, deze zegepraal des Christendoms over het Heidendom gedenken; al hetwelk wij niet twijfelen, of zal aan vele lezers, met name aan dezulken, die gewoon zijn zich uit de ordinaire Leesbibliotheken van zielespijs te voorzien, niet weinig genoegen geven, zonder hun groot nadeel toe te brengen, daar wij niet hopen, dat zij de leelijke vloeken van den *Rugischen* hoofdman WERNO, die o. a. gewoon is „bij den d....r en bij zijn' neus" te zweren, zullen overnemen.

De overbrenging is doorgaans vrij goed, en men moet den Vertaler het regt laten wedervaren, dat hij, door historische en zedekundige noten, getracht heeft, de waarde des boeks, zooveel in hem was, te verhoogen.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen en Leerredenen over de Openbaring van JOANNES, *door* P. J. LAAN, *enz. IIde Deel.*

Resultaat van veeljarig onderzoek naar het onderwerp der Openbaring van JOANNES, *enz.*

(*Vervolg en slot van bl.* 372.)

Het XVde Hoofdstuk handelt over *de zevende bazuin*, naar *Openb.* XI: 15—19. De Schrijver van het *Resultaat* denkt hier aan eene algemeene voorstelling van den val des Pausdoms. LAAN beschouwt het als eene inleiding tot de zeven drinkschalen, in welke de zevende bazuin wordt opgelost, gelijk in het zevende zegel de zeven bazuinen waren begrepen. Hij meent dus, dat „hier geene bijzondere gebeurtenis wordt opgegeven; „maar dat er, bij het blazen der zevende bazuin, een „gejuich der hemellingen plaats had, dewijl zij van die „bazuin alles goeds voor de kerk verwachtten. Het „voorstel van de zevende bazuin staat dan in zooverre „gelijk met de voordragt des zevenden zegels, dat er „van beiden geene bijzondere gebeurtenis vermeld wordt, „en dat de hemellingen bij beiden hunne belangstelling „betoonen." Dit gansche tijdperk der zevende bazuin acht hij te beginnen met de Kerkhervorming, en in zich te bevatten alle de volgende eeuwen, die vandaar verloopen moeten tot op CHRISTUS' toekomst, om de levenden en dooden te oordeelen. Met het *Resultaat*, verstaat hij door κριθῆναι, vs. 18, *gewroken worden*, zoo ook GROTIUS en VAN DER PALM, hoewel het naar de gansche uitlegging van LAAN van zelf spreekt, dat zijne geschiedkundige toepassing geheel anders uitvalt, b. v.: „En in de daad, als wij letten op hetgene, dat er sedert eene halve eeuw gebeurd is in „*Frankrijk*, *Spanje*, *Portugal*, *Amerika*, *Duitsch-*

„ *land* en elders, om van vroegere gebeurtenisſen te „ zwijgen, zien wij eene regtvaardige Voorzienigheid, „ die het, *voor* en *na* de *Kerkhervorming* vergoten, „ bloed der *Protestanten*" (Protestanten vóór de Kerkhervorming?) „ nog niet vergeten heeft te ſtraffen, en „ daardoor zich verheerlijkt op de aarde; terwijl wij niet „ weten, wat er daartoe nog meer geſchieden zal." De eigenlijke voortgang der voorſpelling wordt hier afgebroken door de inſchietende gezigten van *Openb.* XII, XIII, XIV. Hieraan worden de drie overige Hoofdſtukken van dit boekdeel beſteed (behalve nog twee *Leerredenen*); terwijl LAAN met het derde Deel de verklaring van *Openb.* XV aanvangt.

Het eerſte dier gezigten is door JOANNES Hoofdſt. XII geboekt en door LAAN Hoofdſt. XVI behandeld. Hij doet zulks in *twee* Afdeelingen, waarvan de *eerſte* loopt over het Profetiſche in dit gezigt, en de *tweede* eene ontwikkeling behelst der leer aangaande het Geestenrijk volgens hetzelve. De *vrouw* — om het voornaamſte weder van den inhoud op te geven — is bij LAAN de Kerk van JEZUS CHRISTUS; de *zon* de Christelijke Godsdienst; de *ſtarren* de twaalf Apostelen; de *maan* alle andere wijsheid, die niet uit het Evangelie haren oorſprong heeft. (Alzoo de menſchelijke rede? want *alle* menſchelijke *wijsheid* zal toch wel niet uit het Evangelie te halen zijn.) De Schrijver van het *Reſultaat* houdt de vrouw voor „ het genadig welbehagen Gods, geopenbaard door de zending van zijnen Zoon in de wereld," en dezen voor het *kind*, dat geboren wordt, om eens alle volken te hoeden met eenen ijzeren ſtaf, het zinnebeeld van geſtrenge regtvaardigheid. Zonder tusſchen deze gevoelens te willen kiezen, moet *Rec.* echter den laatstgenoemden Schrijver doen opmerken, dat het niet zeer ten voordeele van zijne meening ſchijnt te pleiten, wanneer hij in de volgende verzen de *allegorie* der vrouw eenige verandering doet ondergaan; te weten, zij blijft bij hem niet het beeld des Goddelijken welbehagens, maar wordt de verkondi-

ging van dat welbehagen, de prediking der Evangelieleer. Door den *barensnood* der vrouw acht LAAN gedoeld op „ de bittere vervolgingen, die de Christelijke „ kerk, na JOANNES dood, eeuwen lang, tot de dagen van den eerften Christenkeizer CONSTANTINUS toe, heeft moeten ondervinden, bijzonder op de „ laatfte vervolging onder den Keizer DIOCLETIANUS." Het kind is JEZUS CHRISTUS, „ zoo „ als hij, naar de belofte des Vaders, de heerfchappij „ over alle Heidenen en volken ontvangen zoude, en „ zoo als alle natiën en tongen hem eeren zouden;" fchoon men uit bladz. 302 zou befluiten, dat LAAN door het kind het *reine Christendom* verftaat. De *draak* is de Duivel, voor zoo ver hij zich van het *Romeinfche* rijk bediende, om zijn doel te bereiken. Het vervolgen der vrouw door den draak is eene voorfpelling der bloedige twisten in de Christelijke Kerk; der verhindering van de meerdere uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen; van de opkomst der *Mahomedaanfche* Godsdienstleer en derg. De Schrijver van het *Refultaat* vindt hier eene voorzegging van de overwinning des Christendoms na langen en heeten ftrijd. Bij het *water fpuwen* der flang wil LAAN gedacht hebben aan zoo vele bezoekingen en gebeurtenisfen, die de Middeleeuwen hebben opgeleverd, en die de geheele Christelijke Kerk, en in het bijzonder hare vrome leden, dreigden uit te roeijen, gelijk de heirlegers der *Sarracenen* enz., de ketterjagt, de maatregelen tegen de *Waldenzen* enz., en eindelijk den aflaathandel. Het *Refultaat* verftaat er, vrij wat eenvoudiger, de dwaalbegrippen door in de Christelijke Kerk.

Het is niet te ontkennen, dat, inzonderheid in dit Hoofdftuk, de zucht van den Eerw. LAAN niet weinig doorblinkt, om *te veel* van de door JOANNES gebezigde beeldfpraak over te brengen, en die dan ook, meer dan eens, in de gefchiedenis te *zoeken*. Hij doet dat, niettegenftaande zijne eigene waarfchuwing, bladz. 311, om in deze fchilderij „ niet alles te vergeestelij-

„ ken, maar bij het derde der vergelijking te blijven." Ook vroeger konden wij den geleerden Schrijver van dit zwak — waarfchijnlijk een gevolg van zijne vaste overtuiging der waarheid van zijne verklaring — niet vrijpleiten; maar in dit gedeelte is het ons bijzonder fterk in het oog gevallen. Om niet te fchijnen magtfpreuken neder te fchrijven, halen wij flechts één enkel voorbeeld aan. Op vs. 14 zegt hij, bladz. 311: „ Ondertus-„ fchen werd de kerk in die woestijn *door God gevoed* „ *en onderhouden*, *buiten het gezigt*, *of het bereik der* „ *flang*. Wij behoeven hier niet weder op te halen de „ wonderbare zorg des Heeren voor de *Waldenzen* en „ *Moraviërs*, offchoon wij die hier vooral niet moeten „ vergeten, maar het komt ons meer dan waarfchijnlijk, „ en zelfs gefchiedkundig zeker voor, dat het in die „ duistere tijden niet ontbroken hebbe aan *duizenden*, „ die, hoewel in vele opzigten met hunnen tijd mede „ dwalende en aan de toenmalige inrigting, plegtigheden „ en gebruiken zeer gehecht, echter eerlijke en vrome „ lieden waren, die den Heer JEZUS teederlijk bemin-„ den en dienden, al was het ook een crucifix of „ beeld, dat hen aan Denzelven deed denken."

Voorts kunnen wij, daar de tweede Afdeeling van dit Hoofdftuk voor ons openligt, de aanmerking niet voorbijgaan, dat LAAN zich in het algemeen, en hier vooral, te veel heeft toegegeven in breedvoerigheid. Zijne geheele voorftelling van de leer aangaande de Engelen en Duivelen is eene uitweiding, vermits, hetgeen hij ter eigenlijke *verklaring* van *Openb.* XII aanvoert, gemakkelijk op zeer weinige der daaraan beftede 34 bladzijden had kunnen gezegd zijn. Ook de uitweidingen over sommige punten in de Kerkelijke Gefchiedenis, b. v. over MAHOMED, over de *Waldenzen*, den val van het Westerfche Keizerrijk enz., zijn, offchoon op zichzelve hoogst belangrijk en leerzaam, echter te lang; en LAAN zou, onzes inziens, wèl gedaan hebben, met in zijne lezers kennis, althans van de hoofdzaken der Kerkelijke Gefchiedenis, te onderftellen, te meer, dàar, ook na

zijne breedvoerige voorstelling van vele bijzonderheden, eene algemeene kennis dezer wetenschap voor het regt verstand en nuttig gebruik van zijn werk onontbeerlijk is. Zoo ook is alles, wat LAAN zegt over de verschillende regeringsvormen van *Rome*, waar en goed, maar toch, voor eene uitlegging van JOANNES' *Openbaring*, al te breedvoerig. Waarheidsliefde gebiedt ons echter, aan den anderen kant, op te merken, dat ginds en elders dit breedvoerig uit den grond ophalen der zaken (gelijk inzonderheid Hoofdst. XVII, Afd. 1, daarvan een aangenaam bewijs oplevert) ten blijke verstrekt, dat dit werk geschreven is met die grondige geleerdheid en dien geest van bezadigd onderzoek, op welke onze naburen wel eens laag vallen, maar die toch in ons oog zoo gunstig afsteekt bij hunne oppervlakkigheid, dat wij er den naam van *Hollandsche degelijkheid* gaarne op toepassen. De Schrijver van het andere werkje, slechts, naar den titel, de *resultaten* van onderzoek mededeelende, kon natuurlijk naar zijn bestek korter zijn, en de *gronden* niet opgeven, die hem tot zijne wijze van beschouwing leidden.

Maar het staat zekerlijk *ons* niet fraai, van wijdloopigheid te spreken, daar wij zelve nog pas ter helfte van dit boekdeel zijn gekomen, en met elken regel, dien wij meerder schrijven, de grenzen eener boekbeoordeeling, althans in een niet opzettelijk Godgeleerd Tijdschrift, al verder en verder overschrijden! Inderdaad, *Rec.* bemerkt, dat hij op deze wijze niet kan voortgaan, zonder van dit zijn geschrijf bijkans een afzonderlijk nommer der *Letteroefeningen* te maken, en hij ziet zich dus genoodzaakt, over het vervolg luchtigjes henen te stappen. Tot den *algemeenen* geest van LAAN's verklaring der *Openbaring* en van het *Resultaat* kan men uit het gezegde toch wel reeds een besluit trekken. Ofschoon beide Schrijvers, althans omtrent het meeste, voor zichzelven tot zekerheid schijnen gekomen te zijn, drukken zij zich met bescheidenheid uit, en LAAN gaat ook het *praktikale* niet voorbij. Hoe gaarne volgden

wij hem op den voet, wanneer hij in het XVIIde Hoofdſtuk ſpreekt over *het Beest met zeven hoofden en tien hoornen*, en zich zet, om *vooraf* te handelen over de overeenkomst, die wij hier vinden, met de Godſpraak van DANIËL; *daarna* over de uitlegging, die een Engel aan JOANNES geeft van het monſterdier, *Openb.* XVII; *ten derde* over hetgeen *Openb.* XIII van hetzelve gezegd wordt; en *eindelijk*, inzonderheid voor zijne Roomschgezinde lezers, de bezwaren oplost, die tegen zijne wijze van verklaren mogten overblijven. Maar wij kunnen ons met dit alles evenmin bezig houden, als met het XVIIIde Hoofdſtuk, waarin LAAN de *vijf* vertooningen toelicht, die in *Openb.* XIV voorkomen, en aan de hand der Geſchiedenis voorſtelt, hetgeen hij de vervulling dier gezigten acht. Met twee *Leerredenen*, eene over *Openb.* XIV: 4[b]., eene onuitgeſprokene Avondmaalspreek, maar voor die gelegenheid veel te lang, en eene over *Openb.* XIV: 13, eene uiterst verſtandige, gemoedelijke en opwekkende Redevoering, wordt dit Deel beſloten.

Rec. had vele bijzonderheden opgeteekend, van welke hij voornemens was iets te zeggen. Het verſlag is echter te lang, om meer, dan eene keuze uit eenigen, te doen.

Bladz. 65 verſtaat LAAN door *ſteenen*, MATTH. III: 9, heidenſche krijgslieden en tollenaren, op welke *de Dooper* zal gewezen hebben. Wij zouden ons niet kunnen begrijpen, hoe onze geleerde Bijbeluitlegger aan eene zoo zonderlinge en harde verklaring komt, ware het niet, dat de ſtelling, welke hij daar ter plaatſe verdedigt, hem denkelijk daartoe aanleiding gegeven hadde. Is dit zoo, dan zal de Heer LAAN het met ons afkeuren, de verklaring eener Bijbelplaats op *dogmatiſche* gronden te bouwen. Wij hebben in de beoordeeling van het eerſte Deel op iets dergelijks opmerkzaam gemaakt; en offchoon wij het met zijn Eerw. in het daar beredeneerde hoofzakelijk eens zijn, zoo zouden wij ook nog meerdere plaatſen, tot bewijs bijgebragt, uitzonderen,

b. v. 1 PETR. IV: 3. Zie VAN DER PALM; bij welken Uitlegger men ook eene zeer gemakkelijke en voldoende oplosfing kan vinden, waarom *Openb.* VII: 6 MANASSE gelezen wordt, waar wij DAN zouden verwachten, offchoon de gisfing van LAAN, die het laatfte wil gelezen hebben, nog meer voor zich hebben zou, als zij maar door eenig uitwendig gezag onderfteund werd; doch reeds ten tijde van ORIGENES luidde de tekst even als thans. Zie de *noot* van GRIESBACH, *ad h. l.*

Bladz. 212. Dat ABRAHAM ook door de langdurige onvruchtbaarheid van REBEKKA in verzoeking werd gebragt, om aan zijnen God niet te gelooven, is *mogelijk*, offchoon wij daarvan in de Heilige Schrift geen blijk vinden, en het, ook om andere redenen, ons althans niet waarfchijnlijk voorkomt.

Bladz. 231 wordt van de *Waldenzen* gezegd, dat hunne geaardheid als bergbewoners hen wederhield van ligtelijk verandering in Godsdienst te gedoogen. Dat dit juist aan *bergbewoners* eigen zou wezen, daarvan weet *Rec.* noch grond, noch blijk.

Bladz. 389 verklaart LAAN de moeijelijke en fchijnbaar ongerijmde uitdrukking, *Openb.* XVII: 8, aangaande het gedrogt: „het was en is niet, hoewel het is." Hij zou, maar op eene veel eenvoudiger wijze, tot dezelfde uitlegging — die nu hij hem hard is — gekomen zijn, door het aannemen der ook volgens de *Codd.* zoo waarfchijnlijke lezing και παρεσται, voor καιπερ εστι.

Bladz. 449 verftaat de Schrijver door het getal van het beest 666 het woord ΛΑΤΕΙΝΟΣ; die van het *Refultaat* denkt aan VICarIVs fILII DeI. *Rec.* heeft over dit geheimzinnige getal nergens meer vermenging van geleerdheid en valsch vernuft, van bedrevenheid in de Kerkelijke Gefchiedenis en bijkans *kabbalistifche* betekeningen — offchoon dan toch het laatfte bovendrijft — aangetroffen, dan in een opzettelijk werkje, in het *Engelsch* gefchreven door F. POTTER, en in het *Ne-*

derduitsch vertaald door C. VAN BERCKEL, *Leyden* 1659, kl. 8vo; een werkje, dat zeer zeldzaam schijnt te zijn, althans weinig bekend is, en op *aucties* nagenoeg nooit voorkomt. Aan welke dwaasheden heeft de menschelijke geest zich niet afgesloofd! En dan staat er nog een *oordeel* van Mr. JOSEPH MEDÉ voor, dat aldus begint: „ Dit Tractaat van het ghetal des „ Beestes is het gheluckigste, dat noch oyt in de wee- „ reldt quam." !

Moesten wij ons niet bekrimpen, dan voegden wij hier nog het een en ander bij over de redenering, die op bladz. 209 over *tijd* en *eeuwigheid* gevoerd wordt; over het gezegde, bladz. 318, „ dat niet de daad als „ daad, zij moge voordeelig of schadelijk zijn, eenige „ zedelijke goedheid of slechtheid heeft; maar dat die „ zedelijke goedheid of slechtheid vooral in onze inzig- „ ten met dezelve, en in het vrijwillige van onzen re- „ delijken geest moet gezocht worden." Gaarne zouden wij, bij gelegenheid der ontwikkeling van des Schrijvers denkbeelden over het *Geestenrijk*, het een en ander zeggen uit en over de *Betooverde Wereld* van BALTHAZAR BEKKER, en, bij gelegenheid der verklaring van een gedeelte der Profetiën van DANIËL, over de *uitlegging* van dien Profeet door denzelfden Geleerde, en alzoo deze beide, elk in zijne soort voortreffelijke, maar thans misschien te veel vergetene werken van eenen grooten, maar te weinig in zijne waarde gekenden, ja vaak miskenden landgenoot; maar het is meer dan tijd, dat wij dit verslag eindigen.

In dit Deel troffen wij mindere taalfouten aan, dan in het vorige. *Ontvongen; wijdsche pracht; zondelijkheid; aardsvaders; snel vliegendste* voor *snelst vliegende;* SACHARIAS en ZACHARIAS op ééne bladzijde (238) zullen den Schrijver bij vergissing uit de pen gevallen zijn; en als zinstorende drukfouten moeten wij aanteekenen: bl. 84 *not.* 1 *Cor.* IV: 10, lees 2 *Cor.* IV: 10; *Phil.* II: 10, lees *Phil.* III: 10; bl. 175, r. 7. *vijfde*, lees *zesde;* bl. 180. *Schijten*, lees *Sey-*

then, en bl. 296, de laatfte regel van den tekst, *tot dat de denkbeeld*, lees *tot dat denkbeeld.*

Van den lof, aan LAAN's geleerdheid, bezadigdheid en ijver voor het Christendom vroeger gegeven, nemen wij bij dit Deel niets terug. Het derde of laatfte Deel van dit werk wenfchen wij eerlang aan te kondigen.

Gefchiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in de Nederlanden, vóór het vestigen der Hervorming. Door B. GLASIUS, *Predikant te Slijk-Ewijk. IIde Deel. Te Leiden, bij* S. en J. Luchtmans. *In gr. 8vo.* 464 *bl. f* 4-20.

Het doel en den geheelen aanleg dezes werks, en de wijze, waarop de Schrijver zijn onderwerp behandelt, hebben wij in dit Tijdfchrift voor 1834, No. XIV, bl. 577 env., genoegzaam en, zoo wij meenen, naar waarde doen kennen: wij zullen dus het aldaar gezegde niet met andere woorden behoeven te herhalen; maar het zal genoeg zijn in het algemeen te zeggen, dat de Heer GLASIUS op denzelfden voet loffelijk blijft voortgaan, gelijk uit eene hoofdzakelijke opgave van den niet minder belangrijken inhoud van dit gedeelte blijken zal, welke wij hier of daar met eene aanmerking willen vergezellen.

Dit tweede Deel vangt aan met het *tweede* Boek des *tweeden* Tijdperks, of den toeftand der Godsdienst in de *Nederlanden*, tot het jaar 1288. — Hier befchouwt GLASIUS, in H. I, de verfchillende inrigting en werking van de onderfcheidene ftanden der Geestelijkheid; welk een en ander welligt voegzamer tot het eerfte Deel, bl. 177 env., had kunnen gebragt worden, waar over de toeneming en het gezag der Geestelijkheid in dit Tijdperk gehandeld is. Verder doet hij de leer en den toeftand der heerfchende Godsdienst, en derzelver zoo voor- als nadeeligen invloed op zedelijkheid en befchaving, in H. II en III kennen, waarvan vooral het laat-

ſte belangrijk is. — H. IV wijdt hij breedvoerig aan TANCHELIN en diens aanhang, en H. V aan de nieuwe leeringen, buitendien hier bekend geworden en ingevoerd, bijzonder door de gevlugte *Waldenzen* en *Stadingers*, offchoon hiervan weinig zekers te zeggen is. Het oordeel over TANCHELIN valt vrij ongunſtig uit, ongunſtiger zelfs, dan hij te voren (D. I, bl. 268) over hem geoordeeld heeft. Het zal intusſchen wel altijd betwistbaar blijven, omdat de bronnen van 's Mans geſchiedenis onzeker en van partij afkomſtig zijn. Herinnert men zich echter hierbij, hoe de *Waldenzen*, *Albigenzen*, *Stadingers*, ja de eerſte Christenen gelasterd en beſchuldigd zijn geworden; bedenkt men verder, wat het voorname punt van aanklagt tegen TANCHELIN was, namelijk dat hij tegen het belang der Geestelijkheid werkte, (geen wonder dus, dat „ zij op onderſcheidene „ plaatſen in de hoofdzaken met overeenſtemming han„ delden," bl. 62) bijzonder dat hij eenige landen aan den Bisſchop van *Utrecht* wilde onttrekken; let men eindelijk hierop, dat „ onder alle de vijanden van den „ vermaarden Man volſtrekt geene wereldlijke perſonen „ geteld werden," (bl. 61); en neemt men dit alles zamen, dan zal men eer gunſtig dan ongunſtig over hem denken. Men vergelijke ook de hier geprezene *Verhandeling* van Prof. H. W. TYDEMAN, in de *Bijdragen tot de beoef. en geſchied. der Godgel. Wetenſchappen*, (niet *Godgeleerde Bijdragen*) II, 1, 72 env.

Het *derde* Tijdperk, dat naar dezelfde orde, als het vorige, behandeld wordt, bevat den *aanvankelijken ſtrijd tusſchen licht en duisternis*, *of pogingen ter hervorming van Geestelijkheid en Godsdienst*; en wel *tot het eerſte vervolgingsbeſluit tegen* LUTHER *en deszelfs aanhangers in de Nederlanden*, *van* 1288 *tot* 1521. Indien men den invloed der leer, zoo al niet van TANCHELIN, althans van de *Waldenzen* en *Stadingers*, als poging tot verbetering, in aanmerking neemt, zou men den aanvang van dit Tijdperk wel meer dan eene eeuw vroeger kunnen ſtellen; te meer, daar het niet

blijkt, dat er juist omstreeks 1288 zoo veel bijzonders in dit opzigt gebeurd is. — De Inleiding geeft een overzigt van den toenmaligen burgerlijken toestand onzes Vaderlands; en hiertoe zou men ook met bekorting den inhoud van H. I. des *eersten* Boeks kunnen brengen, dat over den uitwendigen toestand der Christelijke Kerk handelt; want veel van het aldaar vermelde gaat ons Vaderland niet aan. — De drie volgende Hoofdstukken, (voor *vijfde* l. *vierde*) bl. 103—270, worden besteed aan de geschiedenis der *Utrechtsche* Bisschoppen, van JAN VAN ZIERIK (1288) tot aan den dood van FREDERIK VAN BADEN (1517). De Schrijver zelf erkent eenigzins in zijn *Berigt*, bl. X, XI, de groote breedvoerigheid van dit gedeelte zijns werks, maar meent, dat zij tot de volledigheid noodig was. Rec. erkent ook gaarne de belangrijkheid van vele medegedeelde zaken, en de moeite, door den Schrijver daaraan besteed; maar zou echter eenige meerdere beknoptheid, naar evenredigheid van het overige, vooral in het verhaal van de staats- en krijgszaken, en daarentegen iets over de eigenlijke uitgebreidheid des gebieds der *Utrechtsche* Bisschoppen, nogmaals wenschelijk geacht hebben. Intusschen wordt, bl. 263—270, een goed kort overzigt gegeven van de in- en uitwendige oorzaken van het verval des *Utrechtschen* Bisdoms, dat zich vooral deed zien sedert den invloed van het *Bourgondische* Huis. Tot de eerste behoorde de hoogmoed en heerschzucht der Bisschoppen, de rijkdom en het aanzien des Stichts, bron van veel begeerte en strijd, de regeringsvorm tusschen het Monarchale en het Constitutionele; tot de laatste, de veranderde toestand der omringende Vorstendommen, de vermindering van het gezag der beschermers, de meer en meer doorbrekende verlichting.

H. V geeft de geschiedenis der vaderlandsche Geestelijkheid, tot op de komst van den Kardinaal DE CUSA (1288—1450), en betreft vooral derzelver zedelijke gesteldheid in het algemeen; waarbij in aanmerking komt de voortdurende zucht, om kerken en kloosters te stich-

ten, als voor de Geestelijken een middel, om hunnen invloed uit te breiden; de tegenstand, dien zij van de Bisschoppen en de burgerlijke Regering ondervonden; de ondeugden, die er onder hen heerschten. Bij al het slechte waren er ook gunstige uitzonderingen, ook geleerde Mannen en lofwaardige Geschiedschrijvers. Korte melding wordt hier onder anderen gemaakt van de instellingen van GEERT GROETE; al te kort, zou Rec. haast gezegd hebben, zoo hij niet gezien had, dat GLASIUS er B. II, H. II, op terugkomt. — H. VI loopt van DE CUSA tot op het einde van dit Tijdperk, en wijst den strijd aan tusschen den vromen zin des *Nederlandschen* Volks en de verbastering der Geestelijkheid. Over den eersten vindt men hier (bl. 307—309) zeer goede opmerkingen, om dien, hoe gebrekkig en bijgeloovig ook, wèl te waarderen; maar hoe die toen tegen de laatste gediend heeft, hiervan worden niet vele voldingende proeven gegeven. De zending van DE CUSA (omtrent wien men ook nog iets vindt in het *Berigt*, bl. V—X) was wel eenigzins nuttig, maar kwam uit eene, hier aangewezene, andere oorzaak voort. — Verder weidt GLASIUS wederom uit (bl. 316 env.) over de verbastering der Geestelijkheid, maar is zeer kort over de tegenstrevende pogingen ten goede; voorts op nieuw over derzelver onkunde (bl. 328 env.), maar ook met een woord over eenige meer verlichten, op welke hij in B. II terugkomt; eindelijk nog over eenige hulpmiddelen ter beschaving en hervorming, onder anderen ook over het tooneelspel, waarin men Bijbelsche tafereelen vertoonde, waarom hij het beschouwt als uitvloeisel der toenmalige vroomheid. Eene wat meerdere beknoptheid in de behandeling van dit alles zou Rec. verkieslijker voorgekomen zijn. Zou ook het laatst aangevoerde omtrent het tooneelspel wel zoo volkomen waar zijn? Zou de zucht naar vermaak niet veeleer de oorzaak geweest zijn, maar tot welker voldoening men zich van den godsdienstigen zin als hulpmiddel bediende? — H. VII eindelijk, in dit *eerste* Boek, bevat algemeene op-

merkingen over den toeſtand der *Nederlandſche* Kerk en Geestelijkheid gedurende dit Tijdperk, en is eigenlijk eene korte recapitulatie van al het vorige, en als zoodanig niet ongepast.

Het *tweede* Boek dezes Tijdperks beſchrijft den toeſtand der Godsdienst, en de voorbereiding van derzelver hervorming in de *Nederlanden*. — H. I ſchetst de leer en den toeſtand der heerſchende Godsdienst in betrekking tot ons Vaderland, en handelt over het goede en het verkeerde in den eerbied voor God en CHRISTUS; verder over aflaten, ſakramenten, heiligendienst en andere bijgeloovigheden, onder welk alles toch hier en daar betere denkbeelden en blijken van prijsſtelling op ware godsvrucht en deugd gevonden werden. Bl. 368 zegt de Schrijver, dat deze ſchets „ reeds voorloopig „ zal doen zien, wat later bijzonder zal aangetoond „ worden, dat in ons Vaderland reeds van oudsher meer „ vrijgevig, (*) verlicht en vroom, dan in andere ge„ westen, gedacht werd." Zou het hier de regte plaats niet geweest zijn, om dit pûnt te behandelen? Het komt Rec. voor, dat, indien de Schrijver ſommige bij elkander behoorende zaken meer zamengenomen en afgehandeld had, hij ze minder dikwijls herhaald zou hebben, dan ook in dit Hoofdſtuk, in vergelijking met het vroeger vermelde, wel eens het geval is. — H. II wijst het goede en het kwade of gebrekkige van het toenmalige godsdienſtig onderwijs alhier over het geheel goed aan, en handelt bijzonder over het nut der inrigtingen van GEERT GROETE, gelijk ook vrij uitvoerig en belangrijk over de Leerredenen, waarin hij en zijne navolgers met regt geprezen, en verder de verdienſten van THOMAS à KEMPIS geroemd, en de uitgegevene ſchriften van dien tijd kort vermeld worden. — De in-

(*) Zou dit woord *vrijgevig*, dat GLASIUS hier en elders, en misſchien ook *daarſtellen*, dat hij zeer dikwijls gebruikt, niet een Germanismus zijn? Over 't geheel zij den Schrijver naauwkeurigheid in ſtijl, taal en correctie zijns werks minzaam aanbevolen!

vloed dezer Godsdienstleer en Eerdienst op de zedelijkheid en beschaving des *Nederlandschen* Volks was, volgens H. III, tweeledig, deszelfs deugd bevorderende, maar ook tegenwerkende. Door de Evangelieprediking werd bij velen vroomheid verwekt en onderhouden: de invloed echter op huwelijk en kuischheid, op rust en goede orde was nog niet zeer gunstig, zoo door de Staatkunde, als door het slechte voorbeeld veler Geestelijken, hetwelk mede in het geheel nadeelig werkte op het zedelijk gevoel des Volks. Verder vindt men hier nogmaals verschillende dingen gemeld, die het bijgeloof bevorderden. Jammer is het inderdaad, dat de Schrijver zoo dikwijls in herhalingen valt; maar echter toont hij hier en elders goed aan, dat deze en dergelijke dingen in de hand der Voorzienigheid eindelijk tot de goede zaak der verlichting en Kerkhervorming medewerkten, of dezelve hielpen voorbereiden. Voorts wijst hij nog den meerderen of minderen invloed der Kerk aan op kunsten en wetenschappen, waarbij ook over de Rhetorijkers; op wetten en regtspleging, hoewel in verminderende mate; en eindelijk, in sommige opzigten ten minste, op handel en nijverheid.

De pogingen tot verbetering van de Godsdienst, en de voorbereidselen der Hervorming, in de *Nederlanden*, worden in H. IV ontwikkeld. Vermoeden wordt geopperd, maar weinig zekers bijgebragt van den invloed, dien de leer der *Waldenzen*, van WICLEF en der *Husiten* hier zal gehad hebben; en verder wordt van de pogingen eeniger *Utrechtsche* Bisschoppen melding gemaakt. Voorts komt de Schrijver op nieuw terug op de verdiensten van GEERT GROETE en zijne op- en navolgers, bijzonder ook weder van THOMAS à KEMPIS; zoo ook nogmaals over de Rederijkers, en over DE CUSA; maar nu vooral ook over WESSEL GANSFORT, JOANNES VAN AMSTERDAM en RUDOLF AGRICOLA. — Aan de verdiensten van ERASMUS heeft hij niet ten onregte H. V opzettelijk gewijd, en daarin aangetoond, wat deze vóór LUTHER ten

goede der zaak van Godsdienst en Kerk gedaan heeft; en zoo zal hij, bij het volgende Tijdperk, deszelfs verrigtingen, na den aanvang der Hervorming, vermelden. — Eindelijk in H. VII (l. VI) worden onderscheidene oorzaken aangewezen, die, ter voorbereiding der Kerkhervorming, in den zedelijken en staatkundigen toestand des *Nederlandschen* Volks, gedurende dit Tijdperk, te vinden waren. In den zedelijken toestand vindt GLASIUS bedaarde beredeneerdheid, voorouderlijke vroomheid en onbedwingbare vrijheidszucht hiertoe dienende trekken. De tweede echter, meent Rec., kon zoo wel ongunstig als gunstig werken, en werkte ook inderdaad zoo, want zij kon genegen maken, om aan het oude gehecht te blijven; en vereenigde zij zich met traagheid, of met zekere voordeelen, dan kon zij zelfs zeer bedaard beredeneren, dat het maar het best was te blijven bij hetgene, waarbij de voorvaders zich al zoo lang wèl bevonden hadden. Tot den staatkundigen toestand brengt GLASIUS met regt den koophandel, en hierdoor de verheffing van den burgerstand; eenige meerdere toenadering van den Adel tot dezen laatsten; den aanwas der Vorstelijke magt, en de meerdere vereeniging aller Gewesten onder één Bestuur; allen als zoo vele meer of minder aanleidende of althans bevorderende middelen, om eenen beteren toestand van Godsdienst en Kerk voor te bereiden.

Men ziet dus, dat hier wederom eene menigte van wetenswaardige en belangrijke zaken doelmatig bijeengebragt is, waarvoor men den Schrijver dank verschuldigd is, en die eene duurzame waarde aan zijn werk geven. Hadde hij zijn onderwerp met wat minder herhaling en uitvoerigheid en wat meer geconcentreerd kunnen behandelen, het zou er gewis nog bij gewonnen hebben. Met genoegen zal men het derde of laatste Deel te gemoet zien, waarin hij de Geschiedenis der Hervorming zal behandelen, tot aan derzelver geheele zegepraal en vestiging in ons Vaderland.

Beschrijving der in de Kolonie Suriname voorkomende Elephantiasis en Lepra (Melaatschheid). Door A. VAN HASSELAAR, *voormalig Stads-Vroedmeester enz. en Visitateur der Lepreuzen te Paramaribo, thans Heel- en Vroedmeester te Lisse. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1835. *In gr. 8vo. 78 bl. f* 1 - 20.

In een kort Voorberigt meldt de Schrijver, hoe hij tot het opstellen dezer Verhandeling gekomen is, en waarom hij daarmede zoo lang gewacht heeft; (iets, waardoor de arbeid zelden benadeeld wordt.) Het doel van dit werkje schijnt tweeledig: eensdeels eene naauwkeurige beschrijving dezer gebreken te geven; anderdeels gebreken te gispen, welke de ontwikkeling dezer ziekten in de Kolonie zeer schijnén te begunstigen, terwijl ook de aangewende pogingen ter beteugeling te flaauw schijnen of niet behoorlijk gehandhaafd worden. Het schijnt echter, over het algemeen, geenen gunstigen toestand van zaken aan te duiden, wanneer men bij *vrijheid der drukpers* niet vrij durft schrijven, noch de waarheid zeggen, ten zij men noch pensioen, noch protectie te verliezen heeft, — of anders door protectie en pensioen als aan banden gelegd wordt.

De Schrijver verhaalt, door eene twaalfjarige praktijk en verblijf in de Kolonie en veelvuldigen omgang met Lepreuzen, in de gelegenheid geweest te zijn, vele waarnemingen betrekkelijk deze ziektevormen, thans in *Europa* zeer zeldzaam voorkomende, te hebben kunnen doen. Hij kon dan ook vele misbruiken gadeslaan, welke niet gering schijnen (verg. bl. 6, 7 en 8, verder bl. 49, 76 env.) Bij gebrek aan naauwkeurige bescheiden valt het echter moeijelijk, het door den Heer HASSELAAR opgegevene juist te beoordeelen.

Sommige Schrijvers, die in het algemeen over de ziekten te *Suriname* geschreven hebben, en onder ande-

ren Dr. PHILIPPE FERMIN, (*Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam*, *Amst.* 1765) zijn over de huidziekten zeer kort. FERMIN handelt de door hem genoemde *Boisi* op twee bladzijden af. Hij noemt deze kwaal epidemisch, en zegt van hare geneeswijze: *on a tant fait d'efforts inutiles*, *qu'elle est regardée comme impossible*, pag. 128.

Men schijnt in de Kolonie *Elephantiasis* en *Lepra* voor verschillende ziekten te houden. Offchoon de Schrijver ze beschouwt als met elkander in naauwe verwantschap te staan, zal hij derzelver kenteekenen en loop afzonderlijk beschrijven. Het zoude te verre heen leiden, indien wij hier op de verschillende deswege geuite gevoelens wilden terugkomen, waarover men onder anderen bij WILLAN veel opgeteekend vindt; wij keeren liever tot het onderhavige werk terug. Hij beschrijft eerst de *Elephantiasis*, die hij bl. 12 zegt, naar zijn inzien, zeer weinig van de *Lepra* te verschillen; alleen in kwaadaardigheid en mindere geschiktheid tot besmetting (verg. bl. 16). Dan, hoezeer niet zoo besmettelijk als de *Lepra*, is zij echter even ongeneeslijk, wanneer zij in hevigheid is toegenomen. Verwaarloozing schijnt veel ter uitbreiding en ongeneeslijkheid van deze ziekte bij te dragen, die in den beginne voor eene geregelde behandeling vatbaar en geneeslijk voorkomt. Men schijnt echter hieromtrent zeer zorgeloos te zijn. Met bl. 22 begint de uitvoeriger beschrijving der *Lepra*, wier voortgangen door *vier* tijdperken nagegaan en beschreven worden, bl. 27—40. Vanhier tot bl. 63 verhaalt de Schrijver den togt eener tot onderzoek van grieven benoemde Commissie, omtrent op den *Boasie*-grond wonende Negers ingediend, zijnde dit het etablissement tot afzondering der Lepreuzen; welk verhaal in deszelfs geheel dient gelezen te worden. De Schrijver zegt zelf, bl. 63: „ Hoewel de lotgevallen dezer reis, als ware het, „ niet tot de waarnemingen der *Lepra*, in dit werkje „ door mij behandeld, behooren, heb ik dezelve er ech- „ ter in laten voorkomen, om de redenen op te geven,

„ die mij noopten de Kolonie te verlaten; en mijne verdere waarnemingen dezer ziekte te ſtaken." Uit des Schrijvers tot dusverre gedane waarnemingen, echter, geeft hij, van bl. 63 af, een kort overzigt der geneesmiddelen, welke in de Kolonie *Suriname* beproefd zijn, om de genezing der *Lepra* te bevorderen, de reſultaten daarvan opſommende. Zwavelbaden, houtdranken, duivenkervel, jeneverbesſenhout, wilde rozemarijn, ſarſaparille, kwikbereidingen, het vleesch der hagedis, onder den naam van *Jacopare* bekend, werden te vergeefs beproefd; zelfs de mirakelen der Homöopathie, door zekeren Dr. HEERING aangekondigd, bleven onvervuld! Van de *Cortex Peruvianus fuscus* met de *Cortex Sasſafras* ſchijnt de Schrijver eenig beter gevolg te verwachten, uit hoofde eener genezing, daardoor in *Europa* bewerkt. Uit de op bladz. 74 en 75 voorgeſtelde middelen, ter voorkoming van de beſmetting, zoude men echter vooronderſtellen, dat de Schrijver tot nog toe meer verwacht van maatregelen ter voorkoming dezer gebreken, dan van middelen te hunner genezing aangeprezen. Het ſtaat nu te bezien, of een ſedert aangeprezen middel beter aan de verwachting zal voldoen. De aandacht ſchijnt eerst ſedert het vertrek van den Schrijver bij hetzelve bepaald te zijn geworden; anders zoude hij wel eenig gewag er van gemaakt hebben. Wij bedoelen de dusgenoemde *Cuychunchullo*. Bij andere geneeskundige eigenſchappen zoude deze plant, welke te *Cuenca Quito* en *Bogota* wordt gevonden, vooral ter beſtrijding van de *Elephantiaſis* dienſtig bevonden worden. Zij wordt, onder het houden van zekeren bepaalden leefregel, in een aftrekſel voorgeſchreven. Al het medegedeelde omtrent deze plant, en vooral omtrent hare werking, zal nadere en naauwkeuriger uiteenzetting behoeven. Groot zoude de aanwinst door zulk een geneesmiddel tegen deze bedenkelijke ziekten wezen, indien deszelfs geneeskundige krachten beproefd mogten bevonden worden.

Handboek van de Geschiedenis der Letterkunde, bij de voornaamste Europische Volkeren in nieuwere tijden; door N. G. VAN KAMPEN. *IIde en IIIde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo. XXX en* 995 *bl. f* 9-:

Met verrassenden spoed is het Iste Deel van dit belangrijk werk, waarvan wij vóór korten tijd verslag gaven (*), door het IIde en IIIde opgevolgd, tevens met de belofte, dat het IVde en laatste weldra zal volgen, waardoor dan den beminnaars en beoefenaars der nieuwere Letterkunde een genoegzaam volledig en geregeld overzigt derzelve zal geschonken wezen.

Het IIde Deel wordt geopend met een verslag nopens de *Italiaansche* Prozaschrijvers van het tweede Tijdvak, in hetwelk des geleerden Schrijvers gevoelens omtrent MACHIAVEL, tot wiens lofredenaars of verdedigers hij geenszins behoort, der lezing en overweging dubbel waardig zijn. Daarna schetst hij ons de gouden eeuw der *Spaansche* en *Portugesche* Letterkunde, tot wier onsterfelijken roem inzonderheid CAMOËNS en CERVANTES DE SAAVEDRA hielpen medewerken, doch die ook andere Vernuften heeft opgeleverd, welker namen en schriften verdienen aan de vergetelheid ontrukt te worden. Vervolgens wordt een overzigt der *Fransche* Letterkunde onder FRANS I gegeven, naar den toon van wiens dartel Hof, gelijk de Schrijver wil, zich het karakter der *Franschen* sedert gevormd heeft, en daarna de lotgevallen dier Letterkunde onder de naaste opvolgers diens Vorsten beschouwd. CLEMENT MAROT wordt te regt een der bevalligste *Fransche* Dichters uit dit Tijdvak genoemd. *Rec.* gelooft zelfs, dat, had hij in eenen anderen kring geleefd, die smaakvolle berijmer der Psalmen, die zich, in weerwil zijner gehechtheid aan *Frankrijk* en het vermaak, eene vervolging

(*) *Letteroef.* voor 1835, No. XVI.

om zijne godsdienſtige gevoelens getroostte, en pogingen aanwendde, om den Koning het vervolgen van andersdenkenden te doen ſtaken, een beter mensch en uitſtekend Dichter had kunnen worden. Wat (bl. 203) van BRANTÔME's Gedenkſchriften gezegd wordt, is volkomen juist; en de lof van den echt wijsgeerigen MONTAIGNE moet elken hoogſchatter van zuivere zedeleer, ſchrandere levenswijsheid en ware verdraagzaamheid aangenaam wezen.

Nu ſteken wij naar *Engeland* en *Schotland* over, en bewonderen daar den ſchitterenden bloei eener geheel oorſpronkelijke Letterkunde; welken bloei de Heer VAN KAMPEN inzonderheid toeſchrijft aan het genot van binnenlandſche rust en onafhankelijkheid, ook in het godsdienſtige; aan het ontluiken der klasſieke Letterkunde, en aan den krachtig doorwerkenden invloed van de Volkspoëzij der Balladen. Met des Hoogleeraars oordeel over SHAKESPEARE en zijne werken zal men zich doorgaans kunnen vereenigen. Hij bedient zich van deze gelegenheid, tot wijziging zijner, vroeger elders opgegevene, verdeeling der ſtukken van dezen Dichter, in Treur-, Historie- en Blijſpelen; daar nadere overweging hem geleerd heeft, dat het *romantisch tooneelſpel* het eenige is, 't welk door hem is beoefend geworden.

Na den invloed van LUTHER op de *Duitſche* Letterkunde in dit Tijdvak te hebben aangetoond, de weinige goede *Nederlandſche* Dichters in hetzelve opgeſomd, en den Rederijkeren — wier gebrekkig werk toch voor 't minst de verdienſte had, dat de zucht tot dichtoefening er door werd aangewakkerd, om nu van hunnen invloed op den zin des Volks, o. a. door bevordering van menschlievendheid, niets meer te zeggen, — hun beſcheiden deel van afkeuring gegeven te hebben, opent de Schrijver met de gouden eeuw der *Franſche* Letterkunde de beſchouwing van het derde Tijdvak (1620—1720). Zeer lezenswaardig is zijn oordeel, zoo over de vijf Hoofddichters dezer ſchoone eeuw: COR-

NEILLE, RACINE, MOLIÈRE, BOILEAU en LA FONTAINE, als over de Dichters en Prozafchrijvers van minderen rang; en te regt gispt hij de partijdige behandeling, aan de *Franfche* tooneelpoëzij dier dagen later en nog in de onze te beurt gevallen. Wat hij (bl. 416) van regeringloosheid, als de ergfte der rampen in de Letteren gelijk in den Staat, zegt, was *Rec.*, vooral na bl. 369 gelezen, en toegeftemd te hebben, dat in het Gemeenebest der Letteren de meestmogelijke vrijheid moet heerfchen, zoo lang zij niet in losbandigheid ontaardt, niet volkomen duidelijk. Het flot van dit Deel doet der godsdienftige verdraagzaamheid des Schrijvers hooge eer aan.

In het eerfte gedeelte van het IIIde Deel wordt de bloei onzer vaderlandfche Letterkunde, welke die der *Franfche* vooruit was, befchouwd. Wij vinden er eene beknopte en om het verband noodzakelijke herhaling van hetgene des Hoogleeraars rijke pen ons elders breeder gaf. Zijn afkeer van hetgene hij *overmaat van vernuft* noemt, doet hem natuurlijk met HUYGENS, J. VAN HEEMSKERK en meerdere onzer toenmalige Vernuften minder ophebben dan fommige andere kunstregters, offchoon hij hunne verdienften huldigt. Verder zien wij de *Hoogduitfche* Poëzij, onder OPITZ, FLEMMING en GRYPHIUS, zich naar de *Hollandfche* vormen, maar later de Taal- en Letterkunde der *Hoogduitfchers* jammerlijk verfranscht, en vooral hunne Dichtkunde, indien het dien naam nog dragen mogt, tot den laagften trap afdalen, offchoon de Poëten, voor hunne verdienften, in den Adelftand verheven werden. Volgaarne erkennen wij, wat bl. 104 gezegd wordt, dat eene taal als die, welke door den *Weener* Pater ABRAHAM *van St. Clara* gebezigd werd, niet voor den *kanfel* past, maar blijven desniettemin zijne werken als een' rijken en niet genoeg gekenden fchat van menfchenkennis befchouwen.

Op lagen trap ftond in dit Tijdperk de *Italiaanfche* en *Spaanfche*, op veel lageren nog de *Portugefche* Letterkunde. De tweede daarvan leverde echter het een en ander van blijvende waarde, o. a. het werk van SOLIS, over *de verovering van Mexico.* Duidelijk uiteengezet is des Schrijvers befchouwing van den invloed der ftaatkundige veranderingen in *Engeland* op de *Britfche* Letterkunde, gedurende de XVIIde en de eerfte jaren der XVIIIde eeuw (bl. 165 verv.), en be-

langrijk het overzigt er van, waarmede deze Afdeeling besloten wordt.

De volgende wordt geopend met den tijd van het Regentschap in *Frankrijk*, en loopt tot op den onzen. In genoemde Land nam, na den dood van LODEWIJK XIV, de onbewimpeldste ongodsdienstigheid de plaats in der overgodsdienstigheid en vervolgzucht; in zooverre althans zal elk den Schrijver toestemmen, dat er overeenkomst bestaat tusschen hetgene toen aldaar en eene halve eeuw vroeger in *Engeland* gebeurde. Kort, krachtig, en ons dunkt naar waarheid, is de karakterschets van VOLTAIRE (bl. 251), als die van „het zonderlingste mengsel van grootheid en laagheid, van goedhartigheid en boosaardigheid, van zucht tot vermaak en tot eenzaamheid, van erkentenis der verhevenheid van de Christelijke Godsdienst en van verguizing derzelve, van fijnen smaak en gemeenheid, van geestdrift voor menschelijkheid en onmenschelijke zucht om den aardschen pelgrim zijn' dierbaarsten staf te ontrukken, van spotzucht en verontwaardiging tegen spotternij, waar zij hemzelven gold; alles slechts eenigzins verklaarbaar uit *ijdelheid* en *zucht om groot te schijnen*." *Rec.* herinnerde zich hierbij de uitspraak van een beroemd gelaatkundige, dat in VOLTAIRE's trekken de aap en de adelaar op eene in het oog loopende wijze vereenigd waren. Regt ter snede is hier de opmerking, dat VOLTAIRE en zijne school, de *Encyclopedisten* en hunne vrienden, door zich den eernaam van Wijsgeeren aan te matigen, aanleiding hebben gegeven, om Wijsbegeerte en Ongodsdienstigheid ten onregte te verwarren; alsmede die, dat de meeste zoogenaamde philosophen leerlingen der *Jezuiten* geweest zijn.

Beknopt en helder is de beschrijving van den geest der verschillende tijdstippen der *Fransche* Omwenteling (1789—1795), die, vooral na 1791, ook inzonderheid de Geletterden vervolgde, maar gedurende welke MIRABEAU de schepper werd der parlementaire welsprekendheid in *Frankrijk*, terwijl CONDORCET de leer der immer vooruitgaande beweging des menschdoms begon te prediken, van welke nog heden zoo schromelijk misbruikt gemaakt wordt, zonder dat zij, welligt, in haar beginsel, mits wèl begrepen en toegepast, onwaar behoeft te zijn.

Na de gunstige vooruitzigten voor de *Fransche* Letteren

bij de restauratie van 1815 te hebben aangewezen, toont de Hoogleeraar den oorſprong aan van den dubbelen vinnigen penneſtrijd, t. w. tuſſchen de ultra-Katholijken en Liberalen en de Klasſieken en Romantieken, volgens welken nu in het overige van dit Hoofdſtuk de verdeeling geſchiedt. Eerst kwam het *Rec.* voor, dat Mevrouw DE GENLIS en anderen, wier beste werken toch vóór genoemde restauratie geſchreven zijn, hier wat laat genoemd worden; dan de opgegevene verdeeling zal dit in het verband noodzakelijk hebben gemaakt. De invloed van CHATEAUBRIAND en Mevr. VAN STAEL, op de herſtelling der godsdienſtige en de beteugeling der materiéle denkwijze, wordt naar verdienſte uiteengezet. De beruchte *Paroles d'un Croyant* komen den Schrijver voor, de vrucht van een verbijsterd hoofd te zijn. LAMARTINE, de herſteller der godsdienſtige poëzij, wordt te regt hoog geroemd; C. DE LA VIGNE misſchien wat al te zeer ter loops als Blijſpeldichter vermeld; de ſmakelooze en zedelooze geest van het tegenwoordige *Franſche* Tooneel — die ſommigen onder die Natie zelve begint tegen te ſtaan — overigens naar verdienſte gegispt; terwijl, van den anderen kant, de ernst en waardigheid, die de *Franſche* Geſchiedſchrijvers onzer dagen kenmerkt, met goedkeuring worden opgemerkt, en o. a. den ex-Minister GUIZOT, benevens andere mannen uit de ſchool der Doctrinairen, welverdiende hulde bewezen. Van harte beamen wij den wensch, met welken dit Hoofdſtuk beſloten wordt: „ Mogt de herlevende rust en kalmte, mogt vooral een vernieuwde godsdienſtige zin een beter tijdperk dan het begin dezer Eeuw voor de Letteren baren!"

Van de *Spaanſche* en *Portugeſche* Letterkunde, wier beſchouwing dit IIIde Deel beſluit, viel, ook in dit Tijdvak, betrekkelijk veel minder te zeggen, offchoon, vooral in *Spanje*, de Dichtkunde eenigermate bloeide, terwijl Proza en Welſprekendheid er op lagen trap bleven. Verlangend zien wij uit naar het laatſte Deel van dit veelomvattende werk, waaraan wij eenen blijvenden aftrek mogen voorſpellen. Slechts zeer enkele namen of werken, die der vermelding niet onwaardig waren geweest, vonden wij niet genoemd.

Bl. 443 ſtaat de (*) of verwijzing naar de Noot verkeerd achter *Pèrinet Leclerc*, in plaats van achter *la Tour de Nèsle*, geplaatst.

Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, door Mr. J. C. DE JONGE, *Archivarius van het Rijk. IIden Deels 2de Stuk. (Tweede Engelsche Oorlog.) In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1835. *In gr.* 8*vo. XIV en* 530 *bl. f* 5-20.

Hebben wij van het eerste deel en het vorige stuk van dit tweede deel loffelijke vermelding mogen maken, niet minder is zulks het geval met het stuk, 't welk wij thans het genoegen hebben aan te kondigen. Naauwkeurigheid, scherpzinnigheid, oordeelskracht en onpartijdigheid vereenigen zich ook hier weder met een' zuiveren en mannelijken stijl. Inzonderheid heeft ons behaagd de verdediging van C. TROMP tegen den schijn van landverraad of van opzettelijke en kwaadwillige verlating van DE RUYTER, bij den ongelukkigen zeeslag, begonnen op den 3 Augustus 1666; voorts hetgeen wordt bijgebragt tot betoog, dat VAN BRAKEL, tijdens de onderneming op den *Theems*, de ketting niet is overgezeild; en verder in 't algemeen al hetgene over de verschillende manier van strijden ter zee, het doorbreken der linie enz. wordt medegedeeld. De belangrijke bijdragen, bl. 475 tot het einde van dit stuk, zijn volkomen beantwoordende aan het oogmerk tot staving, opheldering en uiteenzetting van hetgene op verschillende plaatsen in den eigenlijken tekst gezegd was. Met verlangen zien wij uit naar het verdere vervolg des werks.

De Eilanden in de Zuidzee, het werk der Christelijke Zendelingen op dezelve en de uitwerking van dezer bemoeijingen. Naar het Hoogduitsch van FR. KROHN. *Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1836. *In gr.* 8*vo.* 128 *bl. f* 1-:

De zaak der Zendelinggenootschappen heeft, gelijk bekend is, heftige bestrijders aan den eenen, en warme verdedigers aan den anderen kant gevonden. Terwijl het niet te ontkennen is, dat inzonderheid door vroegere Zendelingen wel eens een ζῆλος werd aan den dag gelegd, die niet altijd was κατ' ἐπίγνωσιν; de bedaarde beschouwer meermalen reden vond, om hun toe te roepen: „ maakt de wilden eerst tot men-

fchen, en ziet dan, er Christenen van te maken!" en de Heidenfche dweeperij niet zelden voor eene Christelijke verwisfeld werd ten koste van een verlicht en redelijk Christendom; zoo is het echter aan den anderen kant toch ook waar, dat de Zendelinggenootfchappen oneindig veel goeds gedaan hebben en nog blijven doen. Men moet inderdaad op zijne eigene Christelijke voorregten weinig prijs ftellen, om onverfchillig te kunnen zijn voor het denkbeeld der bekendmaking van het Evangelie aan blinde Heidenen. Dat de pogingen daartoe tegenwerking, lastering, befpotting ondervonden, lag in den aard der zaak, en de Zendelinggenootfchappen hebben dit met elke goede poging gemeen. Jammer maar, dat dit alles zooveel ingang heeft gevonden; zoodat eene bedaarde, gefchiedkundige, van alle overdrijving vrije wederlegging, de aanwijzing alzoo van den waren prijs, waarop de pogingen der Zendelingen te ftellen zijn, een zeer nuttig werk moet genoemd worden. Daartoe is dit werkje, met betrekking tot de *Gezelfchaps-* en *Sandwich*-Eilanden, eene nuttige bijdrage. Het oogmerk van den Schrijver was, tegen DUBOIS, KOTZEBUE en anderen, aan te toonen, dat Christelijke Zendelingen zich op die Eilanden gevestigd hebben, „met geene „andere bedoeling, dan om zich en alle hunne krachten aan „het tijdelijk en eeuwig welzijn dier volken toe te wijden; „dat hun arbeid in zooverre is gezegend geworden, als die „volken uit den toeftand der wildheid in dien der Christe„telijke befchaving aanvankelijk zijn overgegaan; dat zij, „wel is waar, nog niet *alle* zegeningen eener Christelijke „volksbefchaving genieten, maar dat echter de *hoofdomme„keer* gefchied is, en zij met rasfche, doch door hunne „eigendommelijkheid geregelde fchreden op den weg ter er„langing van het nog ontbrekende voortgaan." Dit laatfte kunnen wij niet genoeg aan de hoofden en deelgenooten der Zendelinggenootfchappen aanprijzen. Indien zij toch maar bedenken, dat men door *overdreven* ijver alles kan bederven, en dat het goede zaad daarom niet minder *zeker* ontkiemt, wanneer dit *langzaam* gefchiedt; indien zij zich het voorbeeld van den Goddelijken Opvoeder des menschdoms in de vorming van ons geflacht, ook door het Christendom, fteeds voor den geest ftellen; en indien zij zich herinneren, dat het vaak een ander is, die zaait, en een ander, die maait; terwijl de aanneming van het Christendom, niet alleen voor het oogenblik, maar ook met de gegronde hoop op blijvende

goede gevolgen, altijd eenen zekeren trap van beschaving onderstelt, waartoe men allereerst dient op te voeren; — dan kan, onder Gods zegen, deze poging veel toebrengen, om de dagen te bespoedigen, in welke de volheid der Heidenen ingaat en gansch *Israël* zalig wordt. Hetgeen wij hartelijk wenschen!

Reize om Kaap Hoorn langs de Westkust van Zuid-Amerika, door de Stille Zuidzee naar de Philippijnsche Eilanden en verder door de Chinesche Zee naar Batavia, gedaan in 1823 *en* 1824 *met Z. M. Korvet Lijnx, onder bevel van* J. P. M. WILLINCK, *in leven Kapitein ter Zee, Ridder der M. W. O. Door hemzelven beschreven en met eigen geteekende Platen versierd. Te Breda, bij* Broese en Comp. 1835. *(Met Platen, Kaarten en Tabellen in afzonderlijke portefeuille.) In gr. 8vo. XVII en 259 bl. f 4-90.*

De oorlogskorvet de *Lijnx* werd in het jaar 1823, onder bevel van den Zeekapitein J. P. M. WILLINCK, uitgezonden, inzonderheid om te beproeven, in hoeverre met de op den titel genoemde streken en punten handelsbetrekkingen door *Nederland* zouden kunnen worden aangeknoopt. De bevelhebber mogt de uitgave van deze zijne *Reisbeschrijving*, vertraagd, deels door 's mans vrees, dat dezelve van te geringe waarde zou wezen, in vergelijking van hetgeen men gewoonlijk van eene reis om de wereld verwacht, deels door uitlandigheid, niet beleven. Kort vóór zijnen dood schreef hij het *Voorberigt*, waarin hij de redenen opgeeft, die hem noopten, dit verhaal zijner reize in het licht te zenden. Aan het oogmerk, dat hij zich voorstelt, „iets te geven, dat „van wezenlijke dienst kon zijn voor den Zeeman, wien „in het vervolg zoodanig eene reis werd opgedragen," achten wij, dat dit boek ten volle beantwoordt. Immers het bevat een naauwkeurig verhaal van de reis, gelijk de titel die opgeeft, met *bijlagen*, bevattende 1. de stroomen, gedurende de reis waargenomen (liever *stroomingen*, daar men door *stroomen* in onze taal meestal groote rivieren verstaat); 2. het *rapport* aan den Minister van publiek Onderwijs, nationale Nijverheid en Koloniën; 3. goedkeuring daarop van wege den Koning; en eindelijk 4. een dagboek en *tabellen*

van de gedane ſterre- en natuurkundige waarnemingen. Dit laatſte gedeelte geeft, *vooreerst*, voor elken dag der reis de gezeilde koerſen; de verheid in mijlen; de bevonden breedte; de bevonden lengte, deels door waarneming (natuurlijk ſlechts nu en dan), deels door den tijdmeter (*); de bevonden miswijzing; ſtand van den barometer en thermometer; en eindelijk de rigting en kracht van den wind, de laatſte uitgedrukt op zeemansmanier, als: bramzeilskoelte enz. Men bemerkt, dat ſlechts ſommige dier opgaven van algemeen en blijvend belang zijn; inzonderheid kan dit gezegd worden van de miswijzing van het kompas, daar het ons, ook na de uitvoerige navorſchingen van HANSTEEN, STEINHÄUSER en anderen, nog altijd ontbreekt aan *genoegzame* gegevens, om eene voldoende *theorie* van het *magnetismus* der aarde te ontwerpen, volgens welke de miswijzing voor een gegeven punt der aarde en tijd vooruit berekend kan worden. Daarbij is echter de grootſte behoedzaamheid noodig; want wanneer Kapt. G. WILLINCK in zijne, ſtraks te vermelden, aanteekeningen berigt, dat eenmaal de miswijzing op het eene ſchip 8° 11′ N. W., en op het andere te gelijker tijd en plaatſe 6° 25′ N. W. bevonden werd, dan heeft men ongetwijfeld, onderſteld dat de kompasſen even goed waren, aan invloed van het ſcheepsijzer of andere onbekende oorzaken te denken. Meer belangrijk, dan het vermelde *dagboek*, is voor den Zeeman eene *tweede tabel*, houdende aanwijzing der onregelmatige rigting en ſterkte van den zamengeſtelden ſtroom, bevonden in de vaart van het *Statenland* tot de *parallel* van Kaap *Victoria*, offchoon deze ook wel enkel voor de aangewezen rigting en kracht van den wind zal gelden. De ingang dezer *tabel* is enkel: *dagen der maand*, van 12 tot 28, zonder dat er bij ſtaat: *Januarij*, 1824. De *laatſte tabel* geeft de *meteorologiſche* waarnemingen, gedaan van 1° N.B. tot 1° Z. B. Alle deze waarnemingen zullen, hoewel het niet gezegd wordt, op den middag gedaan zijn. Met eenige aanteekeningen van des Schrijvers Broeder, die dezelfde reis een jaar later gedaan heeft, wordt het werk beſloten.

(*) Uitwijzens de uitkomſten, zoo in het werk als in de *tabellen* medegedeeld, moet de *Lijnx* van een' voortreffelijken *chronometer* zijn voorzien geweest; dezelve was gemaakt door KNEBEL, te *Amſterdam*. *Rec.*

Behalve de afbeelding van eenen bewoner der *populous group* tegenover, en van de *Lijnx* in het zuider poolijs op den titel, heeft Kapt. WILLINCK zijn werk verrijkt met *acht* steendrukplaten, voorstellende bijna *zestig* gezigten van onderscheidene kusten, benevens *drie* kaarten van de baaijen van *Sorgoson*, van *Davilican* en van *Polillo*, alle op *Luçon*; alle welke platen, kaarten en *tabellen* in eene afzonderlijke *portefeuille* gelegd zijn. Deze noch ook het werk zelf zijn bestemd voor den gewonen lezer. Niet, dat het hier geheel ontbreekt aan beschrijving van landstreken en zeden der bewoners; verscheidene bladzijden getuigen van het tegendeel; maar het werk is toch, naar het verklaarde oogmerk, meest bruikbaar voor Zeelieden, gelijk b. v. de reiziger bijzonder naauwkeurig is in het aanwijzen der *geographische* ligging van onderscheidene punten en gebreken van sommige zeekaarten; hetgeen, bij den zeemansstijl, blijkbaar in woorden, als: *platvoet*, *hondewacht*, enz. de aangenaamheid der lezing vermindert, naarmate het wetenschappelijk belang toeneemt. En van hoe oneindig veel belang het zij, de zeekaarten zoo naauwkeurig mogelijk te hebben, daarvan geeft deze reize een treffend voorbeeld, bladz. 83: „ Wij stuurden W. N. W. „ en reeds had ik dien koers voor den nacht bepaald, met „ voornemen, van de gelegenheid gebruik te maken, en „ ruim, vrij van alle gevaar, met kracht van zeil door te „ loopen, toen de uitkijk, even vóór zonsondergang, land „ in den koers van de Korvet ontdekte; weldra zagen wij „ het van het dek zich als eene strook lage heuvelen van „ het W. tot N. W. uitstrekken; ik deed afhouden om de „ Noord, tot 10 u in de eerste wacht, wanneer wij 3 mijlen hadden afgelegd, en toen om de Oost met klein zeil „ bij den wind steken. In de Zuidzeekaart van ARROWSMITH, noch in de fraaije kaart der *Salomons*-eilanden „ en kust van *Guinea*, n°. 71, HORSBURGHS *East India* „ *pilot*, ligt eenig land N. van *Lord* HOWES groep. Wij „ onderzochten nu al het aan boord zijnde kaartwerk, en „ vonden in de *Country Trade or freemariners pilot*, eene kaart „ van een gedeelte der Indische Zee en den Stillen Oceaan, „ door WILLIAM HEATHER in 1806 uitgegeven, de groep „ *Populous* of volkrijke eilanden, 13 mijlen N. O. van *Lord* „ HOWES groep geplaatst; zoodat, indien de beschermende „ hand der Voorzienigheid, wier vaderlijke goedheid wij „ dankbaar erkenden, niet vóór den nacht deze gevaarvolle

„ groep aan ons oog ontdekt had, wij waarfchijnlijk het „ fchip verloren en ons leven welligt aan een hoop woeste „ kannibalen duur verkocht of ellendig onder hen zouden „ gefleten hebben, en wel, omdat geleerde Hydrographen „ naar welgevallen eilanden fcheppen of doen vèrdwijnen."

Zeer jammer achten wij het, dat er niet eene Reiskaart bijgevoegd is, in den fmaak van LA PLACE's tot een foortgelijk doel ondernomene reis, van welker vertaling wij onlangs verflag deden. Is de *Franschman* in het befchrijven wat al te breedvoerig, de *Hollander* is (wij fpreken met betrekking tot het gros der lezers) wat al te kort.

Hoogst lezenswaardig is, om het overige niet te vermelden, het verflag van den opftand te *Palembang*, 22 Nov. 1824, bl. 170—176. Op deze reize, waarop „ na honderd „ jaren het eerst de Nederlandfche oorlogsvlag de wereld „ werd rondgevoerd," zijn ook nog twee ontdekkingen gedaan; te weten van de eilanden, door WILLINCK *Frederiksoord* en *Prinfes Marianne* genoemd; liggende het eerfte op 10° 5′ Z. B. en 152° 22′ W. L. van *Greenwich*; het laatfte op 10° 9′ Z. B. en 161° 11′ 30″ W. L. In de ftraks aangehaalde Reiskaart van LA PLACE is alzoo het laatstgenoemde eiland geheel verkeerd geplaatst, ftaande het aldaar op ongeveer 16° N. B. en 220 W. L.

Tot het opgeven van nadere bijzonderheden wegens, het beoordeelen van, en het mededeelen van enkele proeven uit dit reisverhaal ontbreekt ons geheel de ruimte. Onzes ondanks moeten wij het dus bij het gegevene verflag laten berusten. De uitvoering is fraai en de prijs matig gefteld.

Herinneringen van eene Reis naar Oost-Indiën, door Q. M. R. VER HUELL, *Kolonel en Kapitein ter Zee, Equipagemeester der Marine, enz. Ifte Deel. Met Platen en Vignetten. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1835. *In gr. 8vo. XXIV en* 278 *bl. f* 4 - 90.

De fchrijver van dit werk, toen Kapitein-Luitenant, vertrok als vrijwilliger, in het laatst des jaars 1815, bij het eskader, dat toen werd uitgezonden, om onze *Oostindifche* Koloniën van het *Britsch* Gouvernement over te nemen; werd fpoedig na zijne aankomst te *Batavia* geplaatst als eerfte Officier op Z. M. fchip *Admiraal Evertfen*, en erlangde niet

zeer lang daarna het bevel over dien bodem, na het overlijden van den Kapitein DIETZ, waardoor hij tevens dezen bevelhebber als Medecommisfaris ter overname opvolgde, en met het onder zijn bevel ftaande fchip een groot deel had in de demping van den opftand der *Molukken* in 1817. Als liefhebber der Natuurlijke Historie, had hij, gedurende zijn verblijf en togten in den *Indifchen Archipel*, eene aanzienlijke verzameling gemaakt van wapenrustingen en kleederdragten der verfchillende volksftammen, die hij bezocht; belangrijke oudheden; vele foorten van dieren op *liquor*; infekten, waaronder een groot aantal uitmuntende vlinders, waarvan velen bekend noch befchreven waren, en waarvan hij fommigen door alle gedaanteverwisfelingen heen befchreven en afgebeeld had; verder visfchen, conchiliën, zeegewasfen, fraaije lavafoorten, mineraliën, de zeldzaamfte vruchten met bloem en blad op *liquor*, enz. Doch de ongelukkige fchipbreuk van de onder zijne bevelen ftaande *Admiraal Evertfen* deed dien ganfchen rijkdom in den Oceaan verzinken, en tevens 's mans uitgebreid dagboek, met een groot aantal teekeningen naar de natuur opgehelderd. Een fchetsboek echter van teekeningen naar de natuur bleef behouden; doch omftandigheden hebben de reeds begonnen en door H. M. de Koningin befchermde (gelijk *dit* werk aan Prins FREDERIK is opgedragen) uitgave doen ftaken. Wij vernamen dit met leedwezen, en hopen alsnog, dat dit werk moge hervat worden, waartoe wij den geachten Schrijver alle aanmoediging toewenfchen, te meer, daar, zoo als hij bl. XIII teregt opmerkt, tot nog toe zoo weinig van dien aard, deze heerlijke gewesten betreffende, het licht ziet. Met behulp van het fcheepsjournaal van zijnen vriend, wijlen den Luitenant ter Zee 'T HOOFT, getrouwen medgezel op alle zijne wandelingen en togten door onze *Oostindifche* eilanden, en eigene behoudene aanteekeningen, ftelde hij deze *Herinneringen*, die met nog één deel compleet zullen zijn, te zamen.

Dit boek bevat niet alleen eenige bijzonderheden betrekkelijk de reis des Schrijvers naar *Indië*, en verflag van zijne togten, wandelingen, ontmoetingen, waarnemingen aangaande Natuurlijke Historie, zeden en gewoonten der volksftammen enz., gelijk dit in den aard der zaak ligt bij het verzamelen der bovengenoemde voorwerpen; maar het behelst tevens een allerbelangrijkst verhaal van den opftand der *Molukken* in het jaar 1817, met de gevechten en andere maatregelen tegen

de muitelingen, gelijk ook van de overwinning en demping des oproers. Een verhaal dier rampſpoedige gebeurtenisſen kan ongetwijfeld niet anders, dan het hoogſte belang inboezemen; en wij verheugen er ons te meer over, het van den Heer VER HUELL te ontvangen, omdat van de uitgave des dagboeks van den Majoor KRIEGER, die ook een belangrijk deel in deze krijgsverrigtingen genomen heeft, niet gekomen is, waarop hoop was gegeven in belangrijke *Fragmenten, betreffende den Indiſchen Archipel*, door dien verdienſtelijken Hoofdofficier geplaatst in het *Magazijn* van Prof. VAN KAMPEN (Deel IV, bladz. 223 volg.), welke *Fragmenten* door deze *Herinneringen*, en omgekeerd, op eene aangename wijze bevestigd worden.

Daar *Rec.* ſlechts eene zeer oppervlakkige kennis van dien opſtand en oorlog uit andere berigten verkregen had, kan hij moeijelijk over de naauwkeurigheid van dit gedeelte des werks oordeelen, maar meent te meer daarop te kunnen vertrouwen, vermits de Heer VER HUELL goeddeels ooggetuige is, en alzoo in de beste gelegenheid om alles te boek te ſtellen, terwijl hij elders de berigten der ooggetuigen woordelijk volgt, zoo als bladz. 181—188 en 257—261 van de Heeren FELDMANN en SCHEIDIUS. Over het algemeen moeten wij zeggen, dat de Schrijver, naar het ons voorkomt, nergens verzuimd heeft, zijn verhaal belangrijk te maken. Wij rekenen daartoe niet alleen, dat hij met de noodige uitvoerigheid datgene beſchrijft, waarover men hem ongaarne haastig zou zien heenſtappen, gelijk b. v. het bezoek bij den Koning van *Goa*, bladz. 64; het beſtijgen van den vulkaan *Goenong Apie*, bladz. 92; de nootmuskaatteelt, bladz. 114; terwijl hij oordeelkundig genoeg is, om met bijzonderheden, uit andere reisbeſchrijvingen overvloedig bekend, — wij noemen alleen de doopplegtigheid bij het ſnijden der linie — geene bladzijden te vullen.

Geene geringe verdienſte achten wij het verder, dat de ſtijl niet alleen zeer gekuischt en zuiver is, maar zich ook op eene aangename wijze naar het onderwerp afwisſelt. De krijgsverrigtingen tegen de *Molukſche* muitelingen worden verhaald in een' eenvoudigen historiſchen, de natuurtafereelen op *Java* en elders in een' meer ſchilderachtigen, trotſche gezigten, gelijk een ſtorm op zee en het opgaan der zon op den *Goenong Apie*, in een' verheven' ſtijl. Met één woord — want, bij gebrek aan ruimte tot het geven van enkele

ſtalen, moeten wij het bij deze algemeene opmerking laten — de Heer VER HUELL had niet noodig, in het Voorberigt zich te verontſchuldigen over zijne „ onbedrevenheid als „ Schrijver," daar het „ gewaagd is, een werk aan de ſtren- „ ge oordeelvelling van een beſchaafd en verlicht publiek „ te onderwerpen." Het aangehaalde gezegde van LA BROS-SE: *les Marins écrivent mal, mais avec asſez de candeur*, is dan ook ſlechts voor het laatſte gedeelte op onzen Kapitein toepasſelijk. De platen en vignetten, door hemzelven geteekend, dienen niet enkel tot verfraaijing, maar ook tot opheldering, inzonderheid van de beſchrijvingen der *Indiaanſche* vaartuigen, *Orangbaaſ's*, *Corra Corra's* enz. Kortom, wij verblijden ons over dit nuttige, fraaije en keurig uitgevoerde lettergeſchenk, loopende over belangrijke gewesten, waar de roem der Nederlandſche vlag is gehandhaafd en belangrijke wapenfeiten hebben plaats gehad.

Bij de natuurkundige berigten dachten wij onwillekeurig aan zeker *vlugtig ſchrijven*, onlangs (*) in het *Mengelwerk* onzer *Letteroefeningen* geplaatst, en meenden zoo bij ons zelve, dat onze Medereceneent den ſpijker wel op den kop kon geſlagen hebben; want dat er ook wel Geleerden zijn, welke opzettelijk als natuurkenners de heerlijke gewesten van *Nederlandsch Indië* bezochten, en die zich nu in het mededeelen van berigten door eenen Zeeöfficier beſchaamd zien. Mogt zijn voorbeeld hen verlokken tot jaloerschheid!

Zeer verlangen wij naar het tweede Deel van dit werk, en herhalen onzen wensch met betrekking tot het vroeger vermelde werk van den Heer VER HUELL. Onzen gullen en welgemeenden lof willen wij ditmaal niet verkorten met een *maar*, of het vallen op kleinigheden, waar het dan toch bij zou moeten blijven, vermits wij anders niets aan te merken hadden.

(*) 1836, bladz. 219.

Reis van Rotterdam naar Londen; benevens eene Beſchrijving der laatstgenoemde Stad. Door W. VAN HOUTEN. *Met Afbeeldingen. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1835. *In gr. 8vo.* 255 *bl. f* 2 - 60.

Een zeer zindelijk uitgevoerd werkje, waarin de reis van

Rotterdam naar *Londen* vrij breedfprakig, (eerst op bladz. 14 verliest hij de vaderlandfche kust uit het oog) echter onderhoudend befchreven wordt, inzonderheid dat gedeelte, waar van de opvaart van den *Theems* fprake is. Wij kunnen niet nalaten, uit dit gedeelte het volgende over te nemen:
„ Om de eer onzer Natie, en der zuivere waarheids wille,
„ ware het wel te wenfchen, dat een onzer bekwame *au-*
„ *teurs* — waaraan wij waarlijk geen gebrek hebben — de
„ pen opvatte, om eene volledige befchrijving van ons land
„ en landgenooten, in de Engelfche taal, op te ftellen; zoo-
„ danig werk zoude zeer vele, zoo befpottelijke als zotte,
„ denkbeelden, welke bij de *Engelfchen*, ten onzen opzigte,
„ beftaan, niet alleen wegnemen, maar ons eenen hoogeren
„ rang in den eerbied en de achting van buitenlanders doen
„ bekleeden. Want waarlijk, daartoe is eene ruime ftoffe en
„ buitengewone voorraad van allerlei aard voorhanden; en,
„ indien het mij geoorloofd is, dit aan te merken, ik ben
„ overtuigd, dat aan de zijde van *pecunieel* voordeel er gee-
„ ne kwade zaken mede te doen zouden zijn, daar ik mij
„ voor zeker verbeeldt, (d) dat menig uitgever in *Engeland*
„ — aangezien er in de Engelfche taal geen opzettelijk of
„ oorfpronkelijk over *Holland* gefchreven werk beftaat —
„ nog al een ruim *honorarium* voor zoodanigen arbeid over
„ zoude hebben. Zoodat ik zulks hiermede bijzonder in de
„ oplettendheid mijner geëerde landgenooten aanbeveel." *Rec.* is het met den Schrijver eens, maar zou de *Franfche* boven de *Engelfche* taal, als algemeener bekend, aanprijzen, en het *geprojecteerde* boek eene goede bijdrage tot de *biblio-theek* der ftoombooten enz. noemen. Doch dit alles in het voorbijgaan. De befchrijving van *Londen* is verder, voor zoo verre wij, die nimmer deze wereldftad bezochten, zulks kunnen beoordeelen, naauwkeurig. De acht afbeeldingen op één plaatje tegenover, zoowel als die van de *St. Pauls*-kerk op den titel, zijn der fteendrukkerije van den Heer BACKER tot eer. Taal en ftijl zijn beter, dan het allereerfte woord: *Voorwoord*, zou doen hopen. Het werkje is zeer gefchikt, om, even als LEIGH's *new Picture of London*, waaruit de Heer VAN HOUTEN erkent vele bijzonderheden te hebben ontleend, allen voor te lichten, die *Londen* in alle deszelfs merkwaardigheden wenfchen te befchouwen.

Beschrijving der Stad Tiel, door Mr. E. D. RINK, *Regter ter instructie bij de Regtbank van eersten aanleg, zitting houdende te Tiel. Met Plans en Kaarten. Te Tiel, bij* A. van Loon. 1836. *In gr. 8vo. f* 5 - :

De Heer en Mr. E. D. RINK, bij zijne stadgenooten als een voorstander van alles, wat goed en nuttig is, bekend, deelt aan het letterkundige publiek eene beschrijving der stad *Tiel* mede. Deze, eerst *Frankische*, daarna *Brabandsche*, eindelijk *Geldersche* stad, eene der oudste in de *Nederlanden*, in vroegere eeuwen door haren handel vermaard en ook thans nog van belang, verdient zulk eene onderscheiding, te meer, daar aan menige stad van minder omvang en beduidenis eene afzonderlijke beschrijving is te beurt gevallen. De Schrijver had, door zijne betrekkingen, den toegang tot ongedrukte archieven, van welke hij een vlijtig en getrouw gebruik gemaakt heeft.

In de *eerste* Afdeeling geeft de Heer RINK hetgeen over *ligging*, *naamsoorsprong* en *geschiedenis* te zeggen is. Onlangs vonden wij ergens nog eene andere naamsafleiding, dan de door hem opgegevene: t. w. de tak van den *Rijn*, die, uit *Duitschland* naar de zee stroomende, *Hel* (*Helium*, *wijde Hel*, *Wahil*) genoemd werd, gaf dien naam ook aan onderscheidene plaatsen langs de oevers, b. v. *Tihil* (*Thiel*), *Bomhil*, *Brehil* (*Briel*), *Helvoet*, enz. en heette zelf eindelijk *Heldenizee*. Aan de door hem gekozene zouden wij echter ook de voorkeur geven. Hij deelt ons daarna de oudste berigten mede, welke omtrent deze stad bij Geschiedschrijvers voorkomen. In het voorbijgaan zij gezegd, dat het berigt, hetwelk bij SIGEBERTUS GEMBLACENSIS op het jaar 453 gevonden wordt, (bl. 6) ook staat in de uitgave van *Parijs*, bij HENR. STEPHANUS, in 1513, aldus: *ad portum Galliae, qui Ticla dicitur.* De voornaamste lotgevallen der stad tot het jaar 1795 worden nu, ook uit ongedrukte oorkonden, medegedeeld. Uit gebrek van berigten blijft hier en daar veel duisters over; doch over andere punten is genoegzaam licht verspreid. Tot de bijzonderheden, welke nog niet bekend waren, behoort de bepaling van de plaats, waar de *Strijweerd* gelegen was, op welken de slag tusschen de broeders REINALD en EDUARD, in het jaar 1361,

voorviel; de berigten omtrent het voorgevallene ten tijde van de *Spaansche* beroerten, van de invasie der *Franschen* in 1672, van de regeringsveranderingen na den dood van WILLEM III, van de onlusten in de jaren 1784 en later. — Bij deze Afdeeling, of op bladz. 215, had nog, als eene geschiedkundige bijzonderheid, kunnen gemeld worden, dat BALDERIK, Bisschop van *Luik*, lid van het groote verbond tegen DIRK III, Graaf van *Holland*, in het jaar 1018, te *Tiel* gestorven is; zie den *Annalista Saxo*, in ECCARD's *Corpus historicum medii aevi*, Tom. I. p. 450. Ook hadden wij wel gewenscht, dat het verhaal van ALPERTUS, *de diversitate temporum*, L. I. C. 8. en L. II. C. 20, in zijn geheel ware ingevoegd. Het is toch het verhaal van eenen tijdgenoot. Maar welligt stond het den Schrijver niet ten dienste, gelijk wij daaruit moeten opmaken, dat hij het uit anderen aanhaalt.

De *tweede* Afdeeling beschrijft den *ouden en hedendaagschen stand der stad en van Zandwijk*, *de vroegere en tegenwoordige openbare gebouwen*, enz. Ook hier vinden wij een aantal nog onbekende bijzonderheden, b. v. de aanduiding van den ouden loop eener afwatering van de *Waal* naar de *Linge*, waardoor de *Tielrewaard* een eiland was; de bepaling der plaats, waar *de burg* of *het tolhuis* stond, gelijk elk, die met het lokale bekend is, terstond zal moeten toestemmen. Hier leidt de Schrijver den lezer als door de stad en buiten dezelve rond, en wijst hem de merkwaardigheden van de belangrijkste punten aan, telkens met beroep op gedrukte en ongedrukte geschiedkundige berigten, en hier en daar met ophelderingen van verouderde woorden. De voornaamste, zoo geestelijke als wereldlijke, gebouwen worden in hunnen oorsprong en veranderingen opgegeven. Op bladz. 169 zouden wij den Schrijver vragen, of op de stichting van het klooster te *Westeroijen* niet ziet het verhaal in het *Chronicon* HERMANNI CORNERI (in ECCARD's *Corpus histor.* Tom. II. p. 1163.) *Pro eodem tempore* (1390) WEREMARUS DE BUREN *nobilis vasallus Ducis Gelriae novum conventum eidem ordini* (*Praedicatorum*) *aedificavit prope Tyle opidum ejusdem Ducatus Gelriae*, *cujus quidem Monasterii frater conversus idem* WEREMARUS *effectus est et professor.* Zeker dezelfde, die, onder den naam van BERNARD VAN OPBUREN, (bladz. 186) als hersteller der *St. Walburgskerk* in 1400 voorkomt; want (gelijk VAN LEEUWEN,

Chron. Til. p. 432 aanmerkt) de letters B. en V. of W. worden dikwijls verwisfeld. En deze heet ook bij VAN HUESSEN en VAN RIJN, *Kerk. Oudh.* II. 360, WARNER VAN BUREN.

De *derde* Afdeeling handelt over *regten*, *voorregten* en *handel*. Ook hier zijn een aantal oudheidkundige ophelderingen van groot belang. Men leert hier den vroegeren *Tielſchen* koophandel op den *Rijn* en op *Engeland* kennen, de belemmeringen, denzelven door de *Hollanders* aangedaan, die aanleiding gaven tot het groote verbond, waarvan boven geſproken is, de opneming der ſtad onder de *Hanzeſteden*, en hetgeen daartoe in betrekking ſtaat. De Schrijver deelt mede, wat hij gevonden heeft omtrent de tollen en de voorregten, oudtijds aan de burgers verleend.

De *vierde* Afdeeling beſchrijft *vroegeren en lateren regeringsvorm*, *ſtedelijke inrigtingen*, *kerkelijke zaken*, *kunſten en wetenſchappen*. Ook deze is rijk in wetenswaardige bijzonderheden. Zij eindigt met eene opgave van eenige beroemde mannen, aldaar geboren.

Aan het ſlot van het werk vindt men eene lijst van Regeringsleden ſedert 1553, der Predikanten, der Rectoren, enz.; voorts eenige ongedrukte brieven, vonnisſen, buurtſpraken, d. i. gelijk wij bladz. 256 leeren, overeenkomſten tusſchen de burgers ten aanzien hunner gemeenſchappelijke belangen. Het is verſierd met twee fraaije platte gronden (den ouden van SLICHTENHORST en den tegenwoordigen, volgens de kadastrale opmetingen), met eene afbeelding van het Tolhuis en van een oud ſtedelijk zegel.

De Heer RINK heeft allen, die wenſchen, de ſtad *Tiel* naauwkeurig te kennen, eene aangename en welvolbragte dienst bewezen. Geen inwoner van eenige beſchaving zal zijn boek willen misſen. Het behoort in eene bibliotheek van *Gelderſche* Geſchiedſchrijvers, en verdient daar eene plaats naast de werken van PONTANUS, SLICHTENHORST, VAN HASSELT, VAN SPAEN, NIJHOFF, enz. Hadden wij van elke ſtad van eenig belang zulk eene beſchrijving! Er ligt nog zoo veel, dat ongebruikt is, in ſtedelijke en gewestelijke archieven. — BALDIK, bladz. 15, moet BALDERIK, VAN DER EERE, bladz. 29, VAN DER EEZE zijn.

Over het Kopijregt in Nederland. *Door Mr.* B. VAN DEN VELDEN. *Te 's Gravenhage, bij* S. de Visfer. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 317 *bl. f* 2-50.

Kantoortafel voor Notarisfen, ter vermijding van boetens (boeten) of ftraffen, uitgegeven door A. VOLKERSE, *Notaris te Monnickendam. Tweede vermeerderde Druk. Te Amfterdam, bij* W. Brave, Jun. *In dubbel folio. f* : -35.

Het werk van den Heer Mr. B. VAN DEN VELDEN, *over het Kopijregt in Nederland*, fchijnt ons met zeer veel oplettendheid en oordeel te zijn bearbeid, zoodat wij hetzelve aan alle Boekhandelaars, Regtsgeleerden en Schrijvers wel durven aanbevelen. Het zij ons vergund eene enkele vraag te doen: indien de Wetgeving op dat punt eens wierd herzien, zou het dan niet wenfchelijk zijn, dat het Kopijregt werd gewaarborgd eenvoudig tot *vijftig jaren*, na den dag, dat het vereischte getal exemplaren behoorlijk bij de ftedelijke Regering, of waar de Wet het vorderen mogt, was gedeponeerd? De Heer VAN DEN VELDEN gevoelt zelf het moeijelijke der tegenwoordige bepaling van tot *twintig jaren na den dood des Auteurs*, waardoor alles afhankelijk wordt van het korter of langer leven van hem, die het werk door zichzelven of door een' ander' heeft opgefteld. Door zonder onderfcheid vijftig jaren te bepalen voor termijn behoeve den Auteur of zijne regtverkrijgenden, is alle kansrekening weggenomen, en het Kopijregt, over het algemeen, levenslang aan den Auteur verzekerd.

Ook de *Kantoortafel voor Notarisfen, ter vermijding van boeten* (zoo moest er ftaan) *of ftraffen*, waarvan de Notaris VOLKERSE ons een' tweeden vermeerderden druk aanbiedt, bezit zeer veel bruikbaarheid. Men zal ons niet vergen, ieder artikeltje afzonderlijk te gaan toetfen; doch ééne onnaauwkeurigheid viel ons dadelijk in het oog. Wij lezen n°. 17: „ Eene acte in depôt aannemen, alvorens dezelve „ geregistreerd is, of dezelve aannemen, zonder daarvan acte „ van depôt op te maken, fr. 50 — boete. Wet van 22 Frimaire An 7. Art. 42, 43. *Testamenten uitgezonderd.*" Hieruit zou men afleiden, dat een Notaris, door den Prefident der Regtbank benoemd zijnde tot bewaring van eenig

met den dood bekrachtigd eigenhandig geschreven Testament, hetzelve eenvoudig bij zijne protocollen kon nederleggen; terwijl de Notaris toch verpligt is, het Testament, dat, met Affchrift zijner benoeming tot Bewaarder, hem overhandigd wordt, niet alleen te laten registreren, maar ook van zijne in bewaring neming van dat Testament, met bijbehoorend Affchrift der benoeming, op te maken Akte van Dépôt; van welke Akte hij tevens met Testament en Benoeming het Affchrift uitlevert, dat vastgehecht wordt aan het Verzoekschrift tot in bezit ftelling, in te dienen door een' Procureur, voor de Regtbank postulerende. En wat de *mystieke* Testamenten aangaat, deze worden wel ongeregistreerd in bewaring genomen, maar er wordt toch dadelijk eene Akte van Superfcriptie opgemaakt. Recenfent is overtuigd, dat de Heer VOLKERSE dat alles wel weet en in praktijk brengt; doch dit neemt niet weg, dat de aanteekening: *Testamenten uitgezonderd*, op de Kantoortafel te vinden, al zeer onvolledig is.

De Rusfen in 1612. *Een gefchiedkundige Roman van* M. SAGOSKIN. *In II Deelen. Te Groningen, bij* J. R. Schierbeek, Jun. 1835. *In gr. 8vo.* 452 *bl. f* 4-80.

Een volk kan verwonnen, overheerd, maar nimmer vernietigd worden, zoo lang Godsdienst en vaderlandsliefde in den boezem der natie blijven gloeijen, en het volflagenfte zedebederf niet tot in de hartader en het inwendige leven is doorgedrongen. Deze ftelling werd door *Nederland* in de zestiende, zeventiende en negentiende Eeuw glansrijk geftaafd; aan derzelver waarheid dankt *Griekenland*, na zoo veel onderdrukking, een vernieuwd volksbeftaan, en het fel getuchtigde nakroost van ABRAHAM hecht daaraan de onwankelbare hoop van herftel, wanneer eindelijk de toorn des Heeren zal voorbijgegaan zijn. De gefchiedenis van *Rusland* levert daarvan in het werk, dat wij aankondigen, mede een fchitterend bewijs. Door het uitfterven van den ftam der oude *Czaren* in een' poel van jammeren gedompeld, door inwendige twisten verzwakt, door burgeroorlogen vaneengereten, en tot den diepften trap van ellende door *Poolfche* en *Zweedfche* interventie gebragt, was het eindelijk gedwongen,

de kroon op het hoofd van den zoon des Konings zijner beulen te zetten, en zich de wet te laten ſtellen door eene natie, die thans (zonderlinge lotwisſel der dingen) aan de voeten des Keizers van dat herboren *Rusland* gekromd ligt, en, door vreemden invloed aangeſtookt, in eigene dwaasheid verward, dreigt weg te kwijnen, maar misſchien nog eenmaal, door rampſpoed gelouterd, haren rang in het geſchokte *Europa* zal hernemen. Het jaar 1612 is als 't ware de band, die de oude geſchiedenis van *Rusland* aan de nieuwere hecht, en kan voor dat Rijk onvergetelijk genoemd worden. De huldiging van den jongen WLADISLAUS was te *Moskou* geſchied; maar zijn vader belegerde *Smolensko*, verwon en verwoestte het, terwijl de *Zweden* een aantal ſteden in bezit namen, zwermen barbaren, nog woester dan de onbeſchaafde *Rusſen* zelve, alles te vuur en te zwaard roofden, plonderden en uitroeiden, en de Grooten des Rijks veelal door afval en verraad alle herſtel ondenkbaar maakten. Toen echter ſpanden die van *Nieuw-Novogorod* zamen, en, Vorst POSCHARSKI aan hun hoofd ſtellende, die met den *Romein* wel mogt zeggen: *Rome n'est plus dans Rome; elle est toute où je ſuis!* werd *Rusland* gered en het geſlacht van ROMANOW ten troon verheven, waaruit de groote PETER na ettelijke jaren afſtamde.

Op dat woelige tooneel nu, 't welk te regt de vruchtbare bron van vroegere treurſpelen en latere romantiſche verhalen is geworden, verplaatst ons de kundige Schrijver van dezen met oordeel en ſmaak geſchreven' geſchiedkundigen Roman. Na grondige ſtudie van het tijdvak, dat hij wenscht voor te ſtellen, ſchildert hij, in behagelijken ſtijl, de zeden, kleeding, leef- en denkwijze, gewoonten, veroordeelen, bijgeloof van *Woiwoden* en *Bojaren*, krijgsoverſten, landlieden, lijfeigenen, *Kozakken* en ſoldaten, zoodat wij, als in een tafereel, alles levendig voor ons zien en allen in hunnen kring werken en zich bewegen. De roem der vaderen is even weinig vergeten, en bij al het ellendige van vrees, verraad, wreedheid, en wat den mensch al meer onteert, zien wij de trouw van den regtſchapen *Muskoviter* in al hare grootheid ſchitteren; zien wij dat vasthouden aan het oude regtzinnige geloof, die liefde voor het heilige *Rusland*, die voor mindere wezens ongeloofelijke daden van kracht, moed en zelfopoffering, waardoor het mogelijk werd, licht uit de duisternis, orde uit den bajert van verwarring te voorſchijn

te roepen. „ Van *Alkmaar* begint de victorie!" was de leus onzer vaderen; van *Novogorod* dagteekende het herſtel van *Rusland*, en het wordt ons warm om het hart, wanneer wij zoo treffende gelijkenis van de verlosſing van ons vaderland met de vrijworſteling van een Rijk opmerken, dat, na meer dan twee Eeuwen, ons de dochter der *Czaren* tot Koningin beſtemde.

Niet alleen het geſchiedkundige, maar ook het romantiſche is keurig bewerkt. De Schrijver koos tot zijnen held den zoon van een' *Bojaar*, die, uit wanhoop ſchier, den *Poolſchen* Koningszoon huldigde, maar aan dien eed volſtandig vasthield, er het ſlagtoffer van werd, maar eindelijk toch, na vele gevaren, lotwisſelingen en, in zulke tijden van beroerte alleen mogelijke, voorvallen, rust en geluk vindt. Hij wordt door zijnen getrouwen knecht vergezeld, redt in het begin der geſchiedenis een' *Saporoger Kozak* het leven, en wordt wederkeerig door dien zwerver, die zich aan hem hecht, bij meer dan één gelegenheid, met woeker voor zijne menschlievendheid vergolden; is hopeloos verliefd op de edele dochter van zijnen doodvijand, wordt als monnik aangenomen, trouwt daarna zijne beminde om haar leven te redden, en tot op het oogenblik, dat zij gereed is, om ook den geestelijken ſluijer aan te nemen, zijn knoop en verwarring zoo kunſtig berekend om de belangſtelling gaande te houden, dat men de eindelijke ontwikkeling, die zoo natuurlijk is aangebragt, met voldoening, ja met toejuiching leest.

Het romantiſche is zoo innig met het historiſche, en dit met dat, verbonden; de onbeduidendſte voorvallen zijn met zoo veel kunst en ſmaak aangebragt en geſchilderd; de list van den ruwen barbaar (want anders is de tweede hoofdperſoon niet) ſteekt zoo treffend af bij zijne begrippen van trouw en dankbaarheid en de edele gevoelens van zijnen zelfgekozen meester; de kleur is zoo echt *Rusſisch*, doormengd met gevoelens en ſpreekwijzen, die wij ook van elders als lokaal kennen; kortom, alles in dezen Roman, tot het welgekozen tragiſche ſlot toe, beviel ons zoodanig, dat wij ſpijt gevoelden, het werk niet in de oorſpronkelijke taal te kunnen genieten, en deze vertaling van eene vertaling, tegen onze gewoonte, twee malen met het grootſte genoegen lazen, ondanks de veelvuldige *Rusſiſche* eigennamen, die door een' *Hollandſchen* mond niet zijn uit te ſpreken en voor een *Hollandsch* geheugen moeijelijk maar noodzakelijk te bewa-

ren. Wij achten den letterkundigen fmaak van den Keizer van *Rusland* daarom reeds hoog, omdat hij den allerbekwaamften Schrijver rijkelijk beloonde, diens werk „ den eerften *Rusfifchen* Roman" noemende.

Wij verlangen naar het aangekondigde werk, dat ons juist twee eeuwen later in *Rusland* zal verplaatfen. Moge het van dezelfde kundige hand zijn, welke het tegenwoordige vertaalde, die, ook blijkens zijne aanteekeningen, de taak *con amore* volvoerde. De correctie is voldoende; offchoon wij in het tweede deel nog al drukfouten vonden, die intusfchen weinig hinderen, hoewel zij altijd ftukken van blijvende waarde inzonderheid ontfieren.

Willem Berkveld, of de kleine Bedelaar. Tafereelen uit het begin der tegenwoordige Eeuw. Door den Schrijver van: Vier dagen op reis, enz. II Deelen. Te Amfterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In gr.* 8*vo.* 605 *bl. f* 5 - 50.

Vier dagen op reis was een koddige, maar veelal tot het *bas-comique*, foms wel eens tot het zoutelooze afdalende roman, waarin, bij geheel de vinding, eene onwaarfchijnlijkheid ten grondflag ligt, en al het medegedeelde uit eene reeks van onwaarfchijnlijkheden beftaat. Aanleg en geest kon men echter den Schrijver niet ontzeggen, die thans met een' anderen, oorfpronkelijk *Nederlandfchen*, Roman weder optreedt. Doch welk een onderfcheid is er, in betrekkelijke waarde, tusfchen de *vier dagen op reis* en den *Willem Berkveld!* Naar ons gevoel, heeft de ons onbekende Schrijver reuzenfchreden in het romantifche vak gedaan. Wij zeggen dit niet, om zijnen arbeid op te hemelen. Neen! wij zouden hem zelfs door eene fcherpe kritiek kunnen ontmoedigen, zoo wij, naar de gebruikelijke manier van recenferen in fommige onzer tijdfchriften, b. v. van tijd tot tijd in den *Vriend des Vaderlands*, eerst eene fchets wilden geven van een' onverbeterlijk fchoonen Roman, dan eenige meesterftukken in dat vak tot modellen aanhalen, en eindelijk, bij tegenftelling, al het gebrekkige in het onderhavige gefchrift, op een' *ironifchen* toon, aanwijzen, om dan daaruit het gevolg te trekken, dat een *Nederlander* zelden een goed Romanfchrijver is, en de Schrij-

ver van het aangekondigde werk dat vak wel mag laten varen. Doch *wij* willen, waar wij flechts eenigen aanleg ontdekken, liever aanmoedigen, dan ter neder flaan. Het plan van den *Willem Berkveld* fchijnt ons goed ontworpen; de karakters zijn wèl volgehouden, en de ontknooping is natuurlijk en bevredigend. Het laatfte hoofdftuk, *vijfentwintig jaren later* getiteld, komt ons voor een *hors d'oeuvre* te zijn: want met het ontftaan der wederzijdfche liefde tusfchen *Willem* en *Emmy*, bij den tegenzin van de ouders der laatfte, was de knoop gelegd, die bij het huwelijk ontward wordt. Het overige behoort niet meer tot den *Roman*, tenzij men daarvan eene verdichte *Levensgefchiedenis* wil maken, hetgeen ons toefchijnt zoo ftrijdig te zijn met den aard van een' Roman, als van een Heldendicht, of van een Tooneelftuk, daar met de ontwarring van den gelegden knoop het dichtwerk, in verzen of proza, behoort voltooid te wezen. Bij den aanhef van fommige hoofdftukken fchijnt ons de ftijl wat gekunfteld, en de overgang van het gezwollene tot het alledaagfche, eerfte deel, hoofdftuk 14: *Mars had* enz. tot op de volgende 158fte bladzijde: *van waar nog nooit iemand wederkwam*, is gansch niet gelukkig. Maar, in weerwil van dat alles, is deze Roman waarlijk belangwekkend gefchreven, en maakt aanfpraak op onderfcheiding boven een aantal andere voortbrengfelen van dezelfde foort van litteratuur.

NOG EEN WOORD OVER DE PRACHTWERKEN VAN DEN HEER BEIJERINCK.

In ons laatfte nommer hebben wij ons gevoelen gezegd over de uitgave van afdrukken der *Engelfche* ftaalplaten, bevattende afbeeldingen van de *Alpen*, de *Rijn*-ftreken en het Heilige Land, door den Boekverkooper BEIJERINCK. Wij hebben dit, naar wij meenen, gedaan met de hand op het hart, met vrijmoedigheid, zonder aanzien des perfoons, zonder onbefcheidenheid, in het belang van den vaderlandfchen kunst- en letterroem, en wij verbeelden ons, dat een ieder, wien deze roem in waarheid ter harte gaat, onze poging, hoe gering dan ook, met welgevallen zal hebben gezien. Dat onze taal den Uitgever, die alleen met zijn voordeel te rade gaat, niet zou behagen, en dat het hem niet aan aan-

merkingen op onze aankondiging zou ontbreken, was niet moeijelijk te gisfen; maar dat hij bovendien zijne onderneming niet als fchadelijk, ja zelfs als nuttig voor vaderlandfche kunst zou achten en verdedigen, dit kon nooit bij ons opkomen. En echter is dit gefchied, gelijk men kan lezen in het *Amfterdamsch Handelsblad* van den 11den, en in de *Haarlemfche Courant* van den 12den Julij.

De Heer BEIJERINCK verwijt ons aldaar, dat wij, *zonder verftand van zaken*, zoo ongunftig over zijne onderneming hebben geoordeeld. Het is waar, wij zijn geene kunftenaars of kunstkenners in het vak; wij hebben flechts eene oppervlakkige kennis van den verachterden, doch thans weder eenigzins vooruitgaanden ftaat der vaderlandfche Graveerkunst, en wij willen gelooven, dat de Uitgever uitgebreider kennis en dieper inzigten daarvan bezit; maar wij hadden dit gaarne door eenig bewijs geftaafd gezien, en het zou ons aangenaam geweest zijn, zoo het hem behaagd had, ons daaromtrent beter in te lichten. De redenen, door hem aangevoerd, hebben ons even min voldaan, als de gronden, in de Profpectusfen vermeld. Doch die redenen zijn te *curieus*, dan dat wij dezelve niet wat meer van nabij zouden bezien.

Vooreerst meent de Heer BEIJERINCK, dat de Graveerkunst in ons Vaderland geene aanmoediging behoeft; maar, zegt hij, het aantal Graveurs in *Nederland* is zoo gering, dat de verdienftelijke kunftenaars in dat vak ten onzent altijd zulk een' overvloed van werk hebben, dat zij, met den besten wil, de Uitgevers langer moeten laten wachten, dan voor derzelver ondernemingen wenfchelijk is. Wij kunnen ons wel verbeelden, dat de bovengenoemde Uitgever deze verdrietige ondervinding meermalen gemaakt heeft, wanneer hij, vooral tegen het St. Nikolaas-feest en het einde van een jaar, prentjes of prenten voor zijne Kinderboekjes, Almanakken en Romans noodig had; maar wie uit zulke ondervindingen tot den bloei van *die* Teeken- en Graveerkunst in ons Land befluit, welke wij bedoelen, die ftaat in het gebied van het fchoone op een te laag ftandpunt, en oordeelt over kunst te veel als een Boek-*verkooper*, (of Boek-*handelaar*, gelijk die Heeren zich thans, tegen alle taalgebruik, gelieven te noemen) dan dat men zou kunnen hopen, hem van het verkeerde zijner redeneringen te overtuigen.

Ten tweede, zegt de Heer BEIJERINCK, zijn ondernemingen, als de bedoelde, te kostbaar voor een Land, dat zoo klein is als het onze; weshalve men wel genoodzaakt is, tot het werk van vreemdelingen zijne toevlugt te nemen. Deze redenering zou volkomen doorgaan, indien het hier aankwam op eene onderneming, die noodzakelijk is, of voor wetenſchap en letteren nuttig en bevorderlijk kon geacht worden. Maar het geldt hier prentwerken, welker gemis door niemand gevoeld wordt, dan door de Uitgevers alleen; werken van ſmaak, van uitſpanning en weelde, waarvan niemand in ons Land eenig voordeel heeft, dan de Uitgevers alleen. Nagenoeg allen, die op deze werken inteekenen, verſtaan *Engelsch* of *Fransch*, en kunnen, zoo zij willen, zich voor minderen prijs betere afdrukken der platen zonder eenige moeite aanſchaffen.

Ten derde verbeeldt zich de Heer BEIJERINCK, dat hij door het uitgeven van deze plaatwerken zijn Vaderland werkelijk eene dienst bewijst, vermits hij menig jong kunſtenaar in ons Land daardoor tot edelen naijver opwekt. Wat men toch niet al durft beweren, als men in de beoordeeling van eene zaak zich alleen door zijn belang laat beſturen! Wij weten niet, of wij ons meer hebben te verwonderen over de aanmatiging, die in deze drogredenen doorſtraalt, dan over den geringen dunk van de talenten onzer vaderlandſche teekenaars en graveerders.

Voorts mogen wij het lijden, dat de Uitgever triomf blaast, dat eene ruime inteekening bewezen heeft, dat het Publiek niet in onze overtuiging omtrent de waarde der bovengenoemde werken deelt. Wij voor ons zouden echter uit deze ruime inteekening niets anders opmaken, dan een vleijend compliment voor den Heer BEIJERINCK als Boekverkooper; zij is voor ons een nieuw bewijs, dat men in dit vak zelfs het moeijelijkſte vermag, als men zijn Publiek maar kent, en de regte ſpringveren in beweging weet te zetten, om er op te werken.

Welverre dus van iets terug te nemen van hetgeen wij in ons vorig nommer over deze *prachtwerken* gezegd hebben, herhalen wij, dat wij dezelve beſchouwen 1°. als ten eenemale overtollig, 2°. als nadeelig voor vaderlandſche kunst, 3°. als alleen voordeelig voor den Uitgever, en 4°. de ondersteuning van allen onwaardig, die het met den *Nederlandſchen* kunst- en letterroem wél meenen.

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen over het inwendig Christendom van FR. E. D. SCHLEIERMACHER. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo. X en* 266 *bl. f* 2 - 40.

Gelijk de beeldtenis van SCHLEIERMACHER tegenover den titel geplaatst is, zoo heeft ook de Vertaler, in de *Voorrede*, iets over hem en deszelfs predikwerk gezegd. Een weinig zonderling is de titel, waardoor hij de bijzondere bedoeling dezer uitgezochte Leerredenen poogt aan te wijzen, — *Leerredenen over het inwendig Christendom*; dat is, zouden wij zeggen, over den invloed der Christelijke leer op hart en zeden; want moet dit niet hoofdzakelijk de bedoeling van elke Christelijke leerrede zijn? Hij ſchijnt het, bl. VII, te verklaren door de volgende woorden: „ Christus in zijn „ werk ten opzigte van den mensch, de grenzen van „ zijn rijk, en het een en ander van hetgeen hij binnen „ die grenzen in 's menſchen gemoed werkt, zijn de onderwerpen van de ſtukken, die wij gekozen hebben"; maar of deze omſchrijving de noodige duidelijkheid heeft, betwijfelen wij zeer.

De gekozene onderwerpen zijn de volgende: I. *Christus, de Verlosſer van zonde en wet.* GAL. III: 21—23. Gehouden in de week vóór het Kersfeest (in den Adventstijd.) II. *De onderſcheiden aard van het Oude en Nieuwe Verbond, zigtbaar in derzelver Stichters.* HEBR. III: 5, 6. Gehouden als voren. III. *Wie en wat in het Rijk Gods behoort.* 1 COR. XII: 3—6. Gehouden op Zondag na het Pinkſterfeest. IV. *Wat in het hart den intogt des Heeren moet voorafgaan.* MATTH. XI: 7, 8. Gehouden in de week vóór het Kersfeest. V. *Dat het niet gemakkelijk is een discipel van Jezus te wezen, en dat velen het meenen te zijn,*

die het niet zijn. LUK. XIV: 25—33. VI. *Over het vooroordeel van de letter en het aanzien.* JOH. VII: 40—53. VII. *Over de ſmart van onzen Heiland wegens het verzoek der moeder van Joannes en Jacobus.* MATTH. XX: 20—28. VIII. *Dat wij niet knechten, maar vrienden van God moeten zijn.* JOH. XV: 9, 14, 15. IX. *Wat niet uit het geloof is, is zonde.* ROM. XIV: 23. X. *Verheugt u niet over hetgeen gij verrigt.* LUK. X: 17—20. — Op den voorgrond ſtelt Rec., dat in deze Leerredenen zeer goede, nuttige en behartigenswaardige dingen voorkomen; maar of zij, in haar geheel zoo naar ſtof als vorm beſchouwd, eene bijzondere aanwinst voor de Kanſelwelſprekendheid zijn, waaraan wij ook in ons Vaderland behoefte hebben, dit meent hij op goeden grond te mogen ontkennen, gelijk hij nu in eenige bijzonderheden wil aanwijzen.

Beſchouwen wij deze Leerredenen van de zijde der goede Bijbeluitlegging en der daarop gegronde zaakontwikkeling, dan vreezen wij, dat verſcheidene derzelven bij den grondigen Nederlandſchen Exegeet en Homileet den toets niet kunnen doorſtaan. — Over het algemeen vindt men hier weinig tekstverklaring, zelfs waar zij zeer noodig was, b. v. in de 1ſte Leerrede, tot juiste bepaling der beteekenis van het woord *wet*. De Prediker toont zelf de eenige hier geldende verklaring in te zien, en evenwel het onbeſtemde te volgen, daar hij bl. 8 zegt: „Hetgeen de Apostel in onzen tekst van „Mozes wet zegt, moet ook op iedere wet toepasſelijk „zijn.” Zoo is dan ook de titel te onbepaald; want er kan immers niet gezegd worden, dat Christus ons van de algemeene zedewetten verlost heeft: of heeft het Evangelie dan geen wetten of zedelijke voorſchriften? en evenwel op die verkeerde voorſtelling rust des Schrijvers ganſche niet zeer duidelijke redenering in het eerſte ſtuk, en hierop zien verſcheidene even onjuiste uitdrukkingen in het tweede; b. v. bl. 18: „De eenige mensch „zonder zonde” (Christus) „was daarom ook van zelf „zonder wet;” — „de verloſſing, door Christus aan-

„ gebragt, bestaat niet in zijne leer, of in zijn voor-„ beeld, of in beide zamengenomen," bl. 19. „ De „ schoone uitnoodiging" (van Christus, MATTH. XI: 27, 28) „ zoude niets anders beduiden, dan de ver-„ wisseling van de eene wet met de andere:" wat beteekent het dan aldaar: „ Leert van mij, neemt mijn „ juk op u! ?" — Bl. 20, 22: „ Is Christus ons wer-„ kelijk tot geregtigheid geworden, zoo kan hij ons niet „ weder tot eene wet gegeven zijn; — wij moeten ons „ zijne geregtigheid als de onze toeëigenen;" en zoo ook in de 2de Leerrede, bl. 25: „ Christus heeft geen „ gebod gegeven, niet een eenig." — Wie zou uit de teksten der 3de, 4de, 8ste Leerrede zulke thema's afleiden? Wat SCHLEIERMACHER doet, om er die uit te krijgen, is doorgaans verre gezocht en gedwongen, gelijk in de 3de en 4de, van welke laatste de titel ook zeer zonderling en mystiek luidt, en zoo is ook niet zelden de ontwikkeling; of, waar het opgegeven thema al bij den tekst gedacht kan worden, legt het er toch niet als hoofdzaak in, b. v. in de 7de, in welke daarenboven de eerzucht te onbepaald schijnt veroordeeld te worden. Tekstverklaring vindt men ook in deze doorgaans weinig of geen. In de 8ste is het zonderling klinkend onderwerp gevonden door woordspeling buiten den tekst om. Is de Bijbel dan niet rijk genoeg, om zonder die ellendige kunstgrepen teksten en onderwerpen te vinden, waarover men verstandig, nuttig en Christelijk prediken kan? — In de 9de toont SCHLEIERMACHER wederom zelf, bl. 216, den waren en eenigen zin van den tekst in te zien, namelijk *geloof* in den zin van overtuiging van onze verpligting; en nogtans redeneert hij verder zoo onbepaald en zonderling, dat hij het hier in eenen algemeenen zin voor geloof aan het Evangelie schijnt te nemen, en men niet weet, wat er van te maken zij: in het tweede stuk echter komt hij meer op het eigenlijke punt neder. — Ook in de 10de vindt men geen verklaring van den tekst. Is ook het thema en naar dien tekst en uit zijnen eigen aard wel juist, of althans

wel naauwkeurig uitgedrukt; want kan men wel zoo onbepaald zeggen, dat men zich over zijne verrigtingen niet verheugen mag? was dit ook wel de meening van Jezus te dezer plaatse? De gansche voorstelling in deze Leerrede, hoewel goede en nuttige dingen bevattende, komt ons wat al te somber voor.

Uit het aangevoerde zal men reeds gezien hebben, dat het in deze Leerredenen, naar Rec. oordeel, maar al te dikwijls aan juistheid en helderheid van denkbeelden en uitdrukkingen ontbreekt. De volgende staaltjes hiervan kunnen wij er nog bijvoegen. Bl. 50: „En daar „wij allen thans priesters zijn, en vrijen toegang tot „het heiligdom hebben, zoo is er ook niemand, die „voor zichzelven onzeker is, welke de wil Gods zij. „Wanneer hij slechts dezen tabernakel binnentreedt, „zich slechts in de tegenwoordigheid des Verlossers verdiept, Hem zoekt met de oogen des geestes, zoo „heeft hij raad en aanwijzing, niet alleen gelijk Mozes „in bijzondere gevallen, maar zoo, dat alles hem, immer als op nieuw, den Verlosser verheerlijkt, en hij „steeds met denzelfden geest, als op nieuw, gedrenkt „en overstort wordt, waardoor hij opklimt van heerlijkheid tot heerlijkheid." Bl. 74: „Toen de Almagtige den mensch met dien veelvoudigen aanleg tot „eene levende en redelijke ziel geschapen had, konde „Hij er nog slechts in zoo verre van zeggen, dat het „alles goed was, als Hij het werk der verlossing vooruitzag, en de uitstorting des heiligen Geestes, die „allen in alles, wat door hen eerst eene ware gave „der Godheid wordt, dezelfde is." Bl. 207: „Dat „wij overal dat in de Goddelijke Voorzienigheid liefhebben, wat anderen liever als ondoorgrondelijk beschouwen, dewijl zij anders dachten, dat zij het, bij „nader inzien, als onregtvaardig moesten verwerpen." Is dit laatste de natuurlijkste gedachte, wanneer men de schikkingen van God ondoorgrondelijk noemt? of is het veeleer de gedachte aan eene wijsheid en liefde, die wij niet geheel bereiken? Op bl. 208 vinden wij eene bij

velen maar al te gewone verwarring van Christus en God, en eene toepasfing van bijzondere beloften van Christus aan zijne Apostelen als algemeene op alle Christenen. Bl. 214: „ Als Christenen erkennen wij in „ onze daden niets dan genade en zonde, zoodat wat „ niet uit genade is, noodzakelijk zonde zijn moet." Staan deze twee dingen dan als *oppofita* tegen elkander? is dit Bijbelleer en Bijbeltaal? Bl. 245, 6: „ Thans „ verheugden zich deze discipelen, dat de geesten hun „ onderdanig waren: op een ander tijdftip kwamen zij „ bij Jezus, en klaagden, dat er iemand rondging en „ duivelen uitwierp in zijnen naam, en hen toch niet „ navolgde, en het uit dien hoofde ook niet ernftig „ meende met hem, wiens naam hij gebruikte. Hoe „ dikwerf wordt ook elders niet verhaald, alsof het iets „ gewoons ware, dat teekenen en wonderen door hen „ volbragt worden, die door God niet gezonden zijn, „ deszelfs rijk niet fchragen, en niet in zijnen geest han- „ delen!" Het eerfte is mis, want het waren niet dezelfde perfonen; men vergelijke LUC. X: 17 met IX: 49, 50, uit welke laatfte plaats blijkt, dat Jezus zelf er anders over dacht: en waar wordt het laatfte zoo dikwerf verhaald? en hoe kunnen deze voorbeelden ten bewijze dienen, „ dat juist die uitflag, welken wij als „ den hoogften triomf eener zoodanige menfchelijke deugd „ en wijsheid befchouwen, die ons van Gods genade „ toekomt, dikwerf ook in derzulker magt is, in welke „ wij de genade Gods niet opmerken"? — Wat eindelijk den geheelen vorm betreft, hebben deze Leerredenen doorgaans meer het aanzien van Verhandelingen, dan van Kerkelijke Redevoeringen, en misfen te dikwijls die levendigheid en warmte van toefpraak en die kunst van welzeggen, welke wij in onze beroemdfte vaderlandfche Kanfelredenaars, naar de mate van elks gaven, bewonderen.

Door alles, wat Rec. aangevoerd heeft, wil hij geenszins verkleinen en minachten, wat hier met Christelijken ernst tot bevordering van Christelijken zin gezegd is,

noch het nut betwijfelen, dat hierdoor (volgens de *Voorrede* des Vertalers) te *Berlijn* gesticht is; maar hij moet tevens bekennen, dat hij met de Kanselwelsprekendheid van SCHLEIERMACHER even min hoog loopt, als met deszelfs Theologie, voor zoo ver hij deze uit RÜTENICK's *Geloofsleer* beoordeelen kan, en dat hij dus geen reden zou gevonden hebben, om dit Duitsche voortbrengsel op Nederlandschen bodem over te planten.

JEZUS, *de volmaakte Mensch; of over de Zondeloosheid van* JEZUS; *door Dr.* C. ULLMANN, *gewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Halle. Naar den tweeden druk uit het Hoogduitsch vertaald door Mr.* H. VAN DER TUUK, *in leven Advocaat bij de Regtbank van eersten aanleg te Leeuwarden. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1834. *XII en* 210 *bl. f* 1-80.

Een uitstekend godsdienstig geschrift, niet van dagelijkschen, dikwijls oppervlakkigen stempel, maar echter van dien aard, dat het, offschoon in de eerste plaats voor Theologanten bestemd, ook met nut en genoegen door zulke Christenen kan worden gelezen, wier stand in de Maatschappij hen daartoe niet bepaaldelijk verpligt, maar die, meer dan kinderen in de kennis geworden zijnde, vaste spijze kunnen verdragen.

De Hooggeleerde Schrijver, reeds door vroegere werken gunstig bekend, meende, dat het vooral in onzen tijd behoefte was, de leer uitvoerig te ontwikkelen en tegen bedenkingen van onderscheiden' aard te verdedigen, dat het geestelijk bestaan des Zaligmakers in ieder opzigt zonder gebrek, zijn wil volkomen vrij van zelfs den geringsten invloed der zonde, zijne beschouwing der Goddelijke dingen vrij van elken zweem der dwaling geweest is. Kan toch dit een en ander niet voldingend bewezen worden, dan ziet hij in Hem wel een uitste-

kend onderzoeker en ontdekker der waarheid, maar niet de *waarheid* zelve, niet den *Heilige Gods*.

Dit onderwerp is, erkent de Schrijver, van ouds veelvuldig behandeld, en in onze dagen heeft de diep maar niet altijd helder denkende SCHLEIERMACHER, die alzoo, toevalligerwijze, zijnen naam niet ten onregte draagt, zijn geheel theologisch fysteem daarnaar gerigt; maar de onderhavige Verhandeling moet zich van al het vroeger deswege gefchrevene onderfcheiden, vooreerst door grootere volledigheid, ten andere door haar niet *dogmatisch*, maar *apologetisch* doel, naardien zij niet het vrij zijn van zonde uit JEZUS' Goddelijkheid wil afleiden, maar door de overtuiging, dat Hij daarvan volkomen vrij was, opleiden tot de erkentenis zijner Goddelijkheid.

Wij willen trachten, zoo beknopt mogelijk, eene fchets te geven van de wijze, op welke de Schrijver deze zijne voorgeftelde taak heeft ten uitvoer gebragt.

Na eerftelijk opgegeven te hebben, wat hij door *zondeloosheid* (*ἀναμαρτησία*) wil verftaan hebben, namelijk geenszins het niet kunnen zondigen, maar het vermogen om niet te zondigen en het niet gezondigd hebben, welk laatfte niet flechts op het uitwendige, maar ook op het inwendige, op de werking van den wil en de geheimfte rigting van den geest van toepasfing is, wordt door hem de mogelijkheid en kenbaarheid dezer zondeloosheid betoogd; daarna de getuigenis getoetst, door zeer onderfcheidene menfchen, t. w. JEZUS' Hem vervolgende vijanden, zijne vertrouwdfte vrienden, den wanhopigen verrader, den berouwhebbenden moordenaar, den weifelenden PILATUS, en door onverfchillige aanfchouwers zijner daden en zijns lijdens, van Hem gegeven; voorts het bewijs, getrokken uit de voorftelling van JEZUS' karakter door zijne Apostelen, en uit diens getuigenis wegens zichzelven, waarmede de eerfte Afdeeling befloten wordt.

In de tweede Afdeeling worden verdere bewijzen gevonden in hetgene door JEZUS is bewerkt geworden. Het geheele beftaan der Christelijke Kerk getuigt van de vlekkelooze heiligheid van haren Stichter; niemand

heeft ooit betuigd, door MOZES, MOHAMED, ZOROASTER of SOCRATES *verlost* te zijn geworden; millioenen getuigen dit van CHRISTUS, en deze reinigende kracht kan niet op ons uitgeoefend worden dan door een Wezen, dat zich in volkomene reinheid aan ons voorſtelt. Hieraan ſluit zich een ander bewijs, daaruit ontleend, dat alleen door de verwezenlijking van de idée der zondeloosheid de behoeften van onzen geest vervuld kunnen worden. Wij verlangen vurig, de innerlijke overeenſtemming met onszelven door eenig aan ons verwant leven te bereiken; even zoo is het ook met de idée der liefde, daar de onze een voorwerp begeert, in hetwelk de volheid eener alles opofferende liefde met eene geheel onberispelijke zedelijkheid verbonden is: beide deze behoeften nu worden door het beſtaan van JEZUS vervuld. Verder, geene andere Godsdienst, buiten de Christelijke, heeft het geloof *aan* of het voorbeeld *van* eene Goddelijke volmaaktheid opgeleverd; en eindelijk, zoo beſlisſend rein als in het Christendom komt in geene andere Godsdienst de geest der zedelijkheid, alleen op geloof en liefde gegrond, te voorſchijn. Is nu in deze levensſchepping een hooger geest merkbaar, dan moet die geest ook in den ſchepper dier leer, in CHRISTUS, aanwezig zijn geweest.

Dan, hoe ontegenzeggelijk waar dit alles den onbevooroordeelden beſchouwer moge toeſchijnen, den geleerden Schrijver waren de tegenwerpingen en bedenkingen, zoo wel historiſche als philoſophiſche, daartegen in het midden gebragt, te wèl bekend, om zijne taak als voltooid te kunnen aanmerken, alvorens die getoetst en wederlegd te hebben. Hieraan is de derde Afdeeling toegewijd. De eerſte dier tegenwerpingen is deze, dat bij JEZUS eene ontwikkeling van het onvolmaakte tot volmaaktheid heeft plaats gehad, en dat dit voortgaan met het begrip der volſtrekte volmaaktheid ſtrijdig is. Voor zooverre deze bedenking het algemeen menſchelijke in JEZUS betreft, wordt zij daardoor opgelost, dat het denkbeeld van aanwas en ontwikkeling geenszins dat van

inwendige ſtrijdigheid of dwaling insluit; en voor zooverre zij betrekking heeft op het Mesſiaanſche *plan*, (welk woord, hoe algemeen ook geworden, den Schrijver mishaagt, en dat hij liever weder door de oude benamingen *ambt* en *werk* zou vervangen zien) wordt ontkend, en die ontkenning met duchtige bewijzen geſtaafd, dat dit zoogenaamd plan, gelijk AMMON en na hem HASE gewild hebben, naar de omſtandigheden veranderd en uitgebreid zou wezen.

Een ander, *a priori* bijzonder moeijelijk op te losſen, vraagſtuk is het, of er ook eenige neiging tot zonde bij JEZUS hebbe plaats gehad, gelijk zulks vooral wordt aangenomen door ſommigen dergenen, die het verhaal der verzoeking (*Matth.* IV, *Marc.* I, *Luc.* IV) te regt voor meer dan *mythe* of *parabel* houden. Die verklaring dezer zware plaatſen, met welke de Schrijver zich liefst vereenigt, is deze: „Die verzoeking was eene inwendige daadzaak, die bij volkomen klare bewustheid plaats greep, doch *objectief* is voorgedragen. De toen heerſchende doorgaans valſche Mesſias-idée trad, in afwisſelende vormen, verzoekend tegen JEZUS op; doch de zuiver Mesſiaanſche geest, die in Hem was, zegepraalde daarover ſteeds volkomen;" — en de zwarigheid, dat hieruit zou voortvloeijen, dat er dus werkelijk zondige geneigdheden bij den Verlosſer zijn opgekomen, wordt hiermede wederlegd, dat de verzoekende gedachten niet oorſpronkelijk uit zijne ziel ontſtaan waren, en dat die gedachten zelfs niet de geringſte bepalende kracht voor zijn gemoed, wil noch leven verkregen hebben. Eene andere ſoort van verzoeking, namelijk die door *lijden*, wier keerpunt zich in den ſtrijd in *Gethſemané* vertoont, getuigt evenmin tegen JEZUS' reinheid, daar afkeer van het zedelijk kwaad en deszelfs vruchten evenmin, als natuurlijke afſchrik van den dood, zonde of zwakheid is, en alles in volkomene onderwerping aan den wil des Vaders uitliep.

Andere bedenkingen, uit JEZUS' gedrag ontleend, worden met minder moeite wederlegd. Sommige zijner

daden zijn alleen voor het oververfijnd gevoel van latere dagen aanſtootelijk geworden. Waar Hij elders, voor het Hem toegekend karakter, te geſtreng en te hevig ſchijnt, handelde Hij als Repreſentant van God; en waar Hij JUDAS, die hem naderhand laaghartig verried, onder zijne vertrouwden aannam, had Hij daarmede wijze en liefderijke oogmerken. (ULLMANN gelooft, dat die Apostel zich, met zijnen aanleg, evenzeer ten goede als ten kwade had kunnen keeren, en ontzegt JEZUS *volſtrekte* Alwetendheid, zich daarbij beroepende op *Marc.* XIII vs. 32.)

Buiten deze *historiſche* tegenwerpingen, zijn er andere in het midden gebragt, uit de onvolkomenheid der menſchelijke natuur ontleend. — „Geen mensch," zegt men, „ kan volkomen rein en heilig wezen." — De Hoogleeraar erkent de betreurenswaardige algemeenheid van het zedelijk kwaad, maar wil nogtans opgemerkt hebben, dat zedelijke volkomenheid des menſchen oorſpronkelijke beſtemming, de zonde eene uitzondering (wij lazen liever, eene afwijking van zijnen oorſpronkelijken aanleg) is. De leer der erfzonde wederſpreekt hij niet, (offchoon reeds vroeger betoogd is, dat de mensch wel tot zonde geneigd, maar geenszins er toe genoodzaakt is) maar lost de daaruit voortgevloeide bedenking op, door eene bijzondere Goddelijke werking op den oorſprong van JEZUS' perſoonlijkheid te vooronderſtellen, waardoor het belang des voorbeelds niet vervalt, dewijl dit niet daarin beſtaat, dat wij Hem gelijk *zijn*, maar Hem gelijk *worden* moeten. Verder: ook bij JEZUS is het levendige der beſluiten en handelingen, uit de zinnelijkheid voortvloeijende, niet te loochenen; maar daarin ligt niets zondigs. Andere vergezochte en onwaardige bedenkingen, als b. v. dat de nederigheid des gezegenden Verloſſers uit het gevoel van eenigen aanleg tot zonde zou zijn geſproten, worden naar verdienſte verworpen.

De vierde en laatſte Afdeeling is aan eene beſchouwing der gevolgen van het behandelde, ten aanzien van JEZUS' leer en werk, gewijd, en bevat eene treffende

voorſtelling van den Zaligmaker, als van den éénige in zedelijke volmaaktheid, het oorſpronkelijk beeld der volmaakte menschheid, tot hetwelk wij naderen, maar niet ons verheffen kunnen, met wederlegging van hen, die den algemeenen aanleg des menſchen tot volmaaktheid prediken. Voorts wordt nader ontwikkeld, hoe zijne waarheidkennis evenzeer zonder dwaling was als zijne zedelijkheid; hoe veel omvattend en verheven de waarheid is, dat zijne leer uit God is, en wat rijkdom van troost zijne noodiging inſluit, om tot *Hem* te komen, in verband met zijne verhevene uitſpraak: „wie overtuigt mij van zonde?" Eindelijk, de Goddelijke Openbaring en de gezonde Rede, d. i. hier de Rede van CHRISTUS, als één met de Goddelijke Rede, ſtemmen ten volle overeen, en de verſchijning van CHRISTUS is alleen in ſtaat, om ons tot ware redelijkheid te vormen. — Twee Bijlagen, over de Verzoekingsgeſchiedenis en over eenige voorſtellen van JEZUS, die ſomtijds ten onregte geoordeeld worden uit verkeerde zedelijke begrippen ontſtaan te zijn, beſluiten het geheel.

Wanneer wij dit werkje doorgaans uitſtekend hebben genoemd, zal men daaruit wel niet beſluiten, dat op ſommige ondergeſchikte punten geheel geene aanmerkingen zouden te maken zijn. Dit ware meer, dan van een zoo veel omvattend betoog over dikwijls moeijelijke onderwerpen in billijkheid kan verwacht worden. Maar de hoofdſtelling is helder voorgeſteld, de deelen zijn duidelijk uiteengezet, de verdediging is ter goeder trouw en krachtig, en de geest, die door de geheele Verhandeling heerscht, helder en tevens gemoedelijk, terwijl talrijke ingevlochtene opmerkingen waarlijk ſchoon en ſtichtelijk zijn, zoodat wij de aandachtige beſchouwing en overweging des geheels aan alle belangſtellende Christenen gerust durven aanbevelen.

De begaafde Vertaler kan, helaas! onzen dank voor zijnen welgeſlaagden arbeid niet meer ontvangen, daar hij kort na deszelfs voltooijing en vóór de uitgave overleden is. Enkele vragen omtrent de keuze van ſommige

woorden zijn daardoor ook overtollig geworden. Een zoo belangrijk werkje ware eene betere correctie waardig geweest.

Verkort Handboek der Christelijke Geloofsleer, ten dienste van minvermogenden, door M. CORSTIUS, *Predikant bij de Gemeente der Hervormden te Beerta. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In gr. 8vo.* 357 *Bl. f* 2-:

Daar het grootere werk van den Heer CORSTIUS, in twee deelen bestaande, waarvan het tegenwoordige eene verkorting is, reeds sedert 1827 en 1829 bekend kan zijn, en er in dit verkorte geene veranderingen van belang zijn aangebragt, acht de steller van deze aankondiging het onnoodig, in een breed verslag en eene uitvoerige beoordeeling van hetzelve te treden; te meer, daar hij zich over het geheel zeer wel vereenigen kan met het oordeel, dat over het eerstgenoemde geveld is door twee andere Recensenten, in de *Godgel. Bijdragen*, II, 1, bl. 396 en volgg., en IV, 2, bl. 159 en volgg.; ja dit is hem te aangenamer, daar hij anders in eene voor dit Tijdschrift al te uitgebreide aanwijzing zou moeten komen van hetgene, waarin hij van den Schrijver, zoo in denkbeelden, als in manier van voorstelling en bewijsvoering, meent te moeten verschillen.

Wat de genen betreft, voor wie de Schrijver dit *verkorte Handboek* bijzonder bestemd heeft; indien men het woord *minvermogenden* in den gewonen zin van *armen aan geld* neemt, dan moet men bekennen, dat de prijs, naar mate van het getal bladzijden, zeer laag gesteld, maar tevens voor de zoodanigen welligt nog te hoog is. Doch denkt men ook hierbij aan dezulken, die *arm aan geest* zijn, dan althans komt het Rec. voor, dat het werk nog te veel van die omslagtigheid en wijdloopigheid heeft, welke de eerste der bovengenoemde Godgeleerde Beoordeelaars in het oorspronkelijke te regt op-

merkte. Hoe dit ook zij, en hoewel steller dezes geen bijzondere reden vindt, om dit werk bij voorkeur aan te bevelen, moge het nogtans, zoo als het nu is, waar het, bij verstandige toetsing aan Rede en redelijk uitgelegd Bijbelwoord, gebruikt wordt, naar den wensch des Schrijvers, zoo veel als het kan, Christelijk nut stichten!

Diatribe in HADRIANI JUNII vitam, ingenium, familiam, merita litteraria, auctore PETRO SCHELTEMA. Amstelodami, apud *M. H. Schonekat.* 1836. 8vo. f. maj. 104 pag. *f* 1-50.

Men heeft de talrijke *Dissertationes Inaugurales* enz. wel eens willen vergelijken bij *Cartes de Sureté* in het Rijk der Geleerdheid, welke men, op den behoorlijken tijd, voor een prijsje kan verkrijgen; of wel bij dwaallichtjes, die komen en verdwijnen; of ook bij ingenaaide bladen, die slapen in het heilige en geleerde stof op de boekenkastplank van den Promotor, van den Maecenas, en van een paar Akademievrienden. Onze goede Professoren aan de talrijk bezochte Akademiën hebben genoeg te doen, om al die dunne, roode, gele, blaauwe boekjes te helpen geboren worden, en dikwijls hebben zij weinig eer van hunne stiefkinderen; somtijds iets *anders* dan de eer, dat *zwaarder* weegt. Die arme mannen, welke, *nolentes volentes*, van jaar tot jaar, als *geleerde Accoucheurs*, de wereld helpen vervullen met *Dissertationes!* Intusschen komen in deze groote familie nu en dan frissche, gezonde kinderkens te voorschijn, die den papa's tot roem verstrekken, en waar de peters zich niet over behoeven te schamen. Eene geschiedkundige onderzoeking naar den *levensloop*, de *verdienste*, het *geslacht* en de *letterkundige waarde* van onzen beroemden landgenoot HADRIANUS JUNIUS kwam den jeugdigen SCHELTEMA gewigtig genoeg voor, om de handen aan het werk te slaan. Hoe kon

het ook wel anders, daar hij door onzen Nestor, JACOBUS SCHELTEMA, (μυρία εἰδὼς, zoo als HOMERUS plagt te zingen), daartoe werd aangemoedigd? Het komt Ref. voor, dat de keuze even gelukkig als de uitwerking welgeſlaagd is. Velen der onzen, die het letterveld beploegen, (met paarden of osſen) kennen den grooten Geleerde ſlechts uit BAYLE's *Dictionnaire critique*, of uit zijne *Batavia*; want de hedendaagſche mode eischt, dat men in de akademiſche proefſchriften *platoniſere*; iets, dat *ad promovendam humanitatem* zeer goed is; maar het is niet billijk, om, ter gunſte van den ouden, wijzen, vergoden *Griek*, den *Nederlander* te vergeten, die ons meer nabij, meer eigen is. Mogen wij vooronderſtellen, dat er iets van den geest des ontſlapenen, die voor KOSTER en de waarheid ſtreed, op zijnen jeugdigen Neef is overgegaan, dan heeft de laatstgenoemde hier den regten weg bewandeld. De Geſchiedenis der vaderlandſche Letterkunde is door deze kritiſche Biografie van den zeer geleerden JUNIUS verrijkt, en alles, wat met den grooten, vaak miskenden man in verband kan gebragt worden, zorgvuldig opgezameld. In het eerſte gedeelte wordt ons medegedeeld, wat er van den levensloop des geleerden mans bekend is; vervolgens worden zijne karaktertrekken, vooral uit zijne weinig bekende en nog onuitgegevene brieven, ontwikkeld, en eindelijk zijn geſlacht en zijne afkomst daarbij gevoegd. Deze berigten, met groote zorg uit de oorkonden medegedeeld, zijn hoogst belangrijk, ook voor den beoefenaar der vaderlandſche Geſchiedenis; en te meer, nog, dewijl de Schrijver eene eigenlijke geleerde reize heeft ondernomen, om bouwſtoffen te verzamelen, en zich daartoe bij aanzienlijke Geleerden van ons Vaderland aanmeldde, waar hij met echt Hollandſche en Zeeuwſche voorkomendheid ſchijnt te zijn ontvangen. — Het ligt buiten ons doel, een uittrekſel uit deze geleerde Biografie te geven, dat trouwens voor den geletterden, die het werkje in handen neemt, nutteloos zoude zijn. — Wij vonden een klein, doch geldig bewijs van des Schrij-

vers onpartijdigheid aan het einde van Caput II, p. 39, 40. JUNIUS, de geleerde man, ging mank aan een zeker euvel, waarmede onze vrome Voorvaders wel eens meer behebt waren: hij mogt gaarne een glaasje, of een groot glas, ligten. Mogelijk, als *Medicus* en *Noordhollander*, had hij dit noodig, gesteld dat de vermoeijenissen van zijne praktijk en de gure, vochtige lucht hem daartoe aanspoorden, — dat was nu „*more Graecorum*," waar de wijsgeeren, met de μεγαλαι φιάλαι (de Atheensche bokalen van de grootste soort) voor zich, vreeselijk hard en diepzinnig keuvelden. Onze Schrijver legt er een aardig pleistertje op: „*Quod si quis ingentes ejus calamitates cognoverit*, *minus mirabitur*, *condonabit autem potius et miserabitur*;" d. i.: Indien iemand de groote tegenspoeden kent, waarmede JUNIUS te worstelen had, zal hij zich daarover minder verwonderen, maar hem veeleer vergeven en beklagen." Dat is nu wel zeer menschlievend gemeend; maar wij gelooven niet, dat *deze* slotsom logisch is: „Een geleerd man, door veel leeds gekweld, mag ook geweldig drinken." Waarschijnlijk zoude de beroemde HADRIANUS zich op eene betere wijze hebben kunnen troosten, dan door: *curas depellere vino!*

Het tweede deel der Dissertatie behandelt de letterkundige verdiensten van JUNIUS; eene zeer uitgebreide en geordende *nomenclatuur* van zijne schriften. Wie zich de moeite geeft, om die *Bibliotheek*, *door éénen mensch geschreven*, te overzien, zal uitroepen met DOUZA: „*hic vobis alter* ERASMUS *erit!*" of met GRUTERUS hem noemen: „*Bataviae Smaragdum*." Wat moeten die geleerde Mannen van vroegeren tijd toch voor wezens geweest zijn? Waar vonden zij het geheim, om hunnen levenstijd te *verdubbelen?* En als wij dan gedenken aan *onze* akademische Geleerden, die in de kracht van hun leven, omringd door duizend boeken en manuscripten, toch niets verrigten, dan hetgeen om des *lieven broods* wil verrigt *moet* worden, en als sluimeren op het reuzenwerk hunner Voorvaderen, — dan, ja

dan zouden wij de fchimmen van JUNIUS, ERASMUS, GRONOVIUS en anderen gaarne bezweren, dat zij kwamen fpoken op de ftudeerkamers van zoo vele geleerde tijdgenooten, zoodat hun de haren te berge rezen, en zij de handen aan het werk floegen, en het goud hunner geleerdheid gangbaar maakten voor allen, die niet zijn „*interioris admisfionis*," d. i. van de goede vrienden.

Doch, genoeg reeds, om het zeer verdienftelijke werk van den jeugdigen SCHELTEMA aan de algemeene aandacht der Geletterden (met en zonder titels) aan te bevelen. Zelfs de ongeleerde zal het allerkeurigst uitgevoerd portret van den beroemden veelweter met genoegen befchouwen, en dan het fierlijk gekleurd wapen van den held. Wij herinneren ons niet, eenige der laatftelijk geborene Akademiewichten in zulk een keurig en fchoon doopkleed te hebben begroet, — even zoo min, als wij iets zouden mogen aanmerken op de vloeijende en zuivere Latiniteit. Wij vereenigen ons gaarne en geheel met den welgemeenden wensch, in de dichtregelen vervat van den Weleerw. LUBLINK WEDDIK achter de Disfertatie:

„Gij hebt den grooten man, wiens naam u fiert, zien fterven;
Hij eischte toen van u, dat ge, aan zijn doel getrouw,
Een' roem, die niet verkwijnt, hem waardig, zoudt verwerven.
Gehoorzaam zijn gebod: voltooi, volmaak zijn' bouw!"

Gefchied- en ziektekundige Bedenkingen en Aanwijzingen omtrent de Koepokinenting (Vaccinatio), door H. J. SCHOUTEN, *Med. Dr. Te Amfterdam, bij* S. de Grebber. 1835. *In gr. 8vo. XI en 96 bl. f* 1-50.

„ *D'où vient .... que l'homme .....*
„ *Croit toujours feul avoir la fagesfe en partage.*"

H. J. SCHOUTEN, hier boven, bl. 8.

Ne-

Nevens de drukfeil, tegenover de eerste bladzijde opgegeven, had ook nog behooren vermeld te worden bl. 21, waar men, in plaats van *areola*, *aureola* leest, verg. ook bl. 58.

De Verhandeling zelve wordt geopend met eene bespiegeling over de lotgevallen van menschelijke leerstelsels en vindingen, en hoe het derzelver uitvinders en voorstanders is gegaan. Deze stelling wordt met een groot getal voorbeelden gestaafd, welke men in de geschiedenis niet angstig behoeft te zoeken. Of echter hier de herinnering aan de lotgevallen van den Heiland wel zeer gepast is, geven wij in bedenking. En wat men nu verder van den *Goddelijken* (*!*) SOCRATES af tot den laatsten uitvinder in onzen tijd leest, het zijn niet anders dan de gewone lotgevallen der menschen. Men doet best zich te schikken naar hetgeen nu eenmaal niet te veranderen schijnt, en zulks in spijt van *quasi Letteroefenaren*, *Recensenten*, *Kritikasters* en het verder talloos heir van bedillers, enz. bl. 8. Rec. zal het zich ook getroosten, onder welke benaming ook, zich hier eene plaats te zien aanwijzen. Wanneer het ook eenen SOCRATES, bij herhaling *de Wijze* genoemd, niet anders ging, wie zou dan op een beter lot durven aanspraak maken? En indien de Geneeskundige met zulke voorbeelden zich niet kon tevreden stellen, hij leze, wat VAN HELMONT overkwam (bl. 9). Intusschen heeft men thans minder dan ooit te klagen; de tijden zijn sedert veel verbeterd; door de verlichting zijn groote vorderingen gemaakt; de *curatio magnetica* onder anderen mag thans vrij en onverlet uitgeoefend worden; de vervolgzucht moge gepoogd hebben eenen befaamden VAN DER LEE en beruchten MEIJER te bemoeijelijken, de Regtbanken staan niet meer onder den invloed van den Aartsbisschop van *Mechelen* (bl. 9); deze Mannen mogen, behoorlijk gepatenteerd, met en zonder magneet alles genezen, tot den *bloeijenden kanker* toe! Hoe het vroeger geweest zij, onze tijden zijn toch zoo erg niet

meer, dank zij den geest der eeuw! Hoe kan de Heer SCHOUTEN dien zoo geheel miskennen? (bl. 11 en 12.)

Dit betoog gaat vervolgens over de Geneeskunde, en komt eindelijk op de Koepokken neder, alles naar aanleiding van het vermelde opſchrift. Hoe uitvoerig, vernemen wij hier echter niets, hetwelk niet reeds meermalen gezegd en gehoord is. Ten zij men wil uitzonderen de ſtelling van den Schrijver, dat de koepok de meeste overeenkomst met de menſchelijke pokken aanbiedt, niettegenſtaande menſchen- en koepokken de grootſte verſcheidenheid opleveren; vergelijk hiermede bl. 85. Dit betoog wordt met 14 gevolgtrekkingen beſloten, tegen ſommige van welke niet veel te zeggen valt, als b. v. n°. 8, dat niets op deze wereld de proef der volmaaktheid kan doorſtaan; n°. 9, dat niets volſtrekt goed, niets volſtrekt kwaad is, enz. Van bl. 34 houdt de Heer SCHOUTEN zich met de inenting bezig. Tegen het geweld der kinderziekte werd eerst de vroegere inenting beproefd, en later de ontdekking van JENNER aangewend. Met bl. 42 ſchijnt hij eerst tot zijn eigenlijk doel te komen, en handelt over de voorwaarden, welke de koepokinenting vordert, waarbij hij zich tot 5 punten bepaalt. Het gewone wordt bl. 44 over het voorwerp gezegd; hetzelfde geldt van de ſtof bl. 47—49; de wijze van inenting bl. 49. Bl. 53 wordt de ontwikkeling der ware en valſche koepok nagegaan. Van bl. 61 worden de voorwaarden behandeld, die de behoorlijke werking der koepok moeten waarborgen. Van hier tot het einde houdt de Schrijver zich nog bezig met beſpiegelingen, waarvan vele op losſe gronden rusten, andere nog veel tijds zullen vorderen, eer men met eenige zekerheid omtrent dezelve iets zal kunnen vastſtellen. Over het algemeen mag men weinig van beſpiegelingen wachten, waar alles op ondervinding berust. Ten opzigte der Koepokinenting is onze ondervinding nog van zoo weinig belang; in het geheel omtrent de ſmetſtoffen, hoe verre zijn wij nog gevorderd? Och had de Schrijver vooral hier niet aan de Cholera, onder an-

deren bl. 82, herinnerd! Dit laatſte gedeelte eindigt wederom met 17 gevolgtrekkingen, waaronder ons vooral die getroffen heeft, „ dat het niet plaats hebben van „ reactieverſchijnſelen van eenig belang na de vaccinatie „ geenszins bewijst, dat zij haar *zedelijk* doel zal miſ- „ ſen" (?!) Het ſlot der Verhandeling, bl. 95, herhaalt, „dat de Koepokinenting niet vrij kan blijven van „ hetgeen alle uitvindingen treft; — dat zij echter geene „ menſchelijke uitvinding is, maar door de Natuur, dat „ is door Gods vinger is aangewezen, en de mensch „ ſlechts deze aanwijzing van toepasſing heeft gemaakt."

Indien de bijgevoegde plaat wezenlijk nut zoude ſtichten, had zij behooren gekleurd te zijn.

Handboek der Analytiſche Scheikunde van H. ROSE, *enz. IIden Deels 1ſte en 2de Afleveringen. Te Rotterdam, bij* P. H. van den Heuvell. 1836. *In gr. 8vo. f* 2-80.

Wij hebben reeds in een der vorige ſtukken dezes Tijdſchrifts het eerſte deel van bovenſtaand werk aangekondigd, en onze lezers met deszelfs ſtrekking bekend gemaakt. Het zij ons dan nu ſlechts vergund, het publiek oplettend te maken op den ſpoed, waarmede de uitgave wordt voortgezet, en waardoor de vlijtige Vertaler en Uitgever beiden de belangen der bezitters van hetzelve bevorderlijk zijn. Dit tweede deel loopt over quantitatieve ontledingen, gelijk het eerſte over qualitatieve liep. Hetzelve handelt in 't bijzonder over de bepaling van het *potasſium* en *potasſa*, over *ſodium*, *lithium*, *baryum*, *ſtrontium*, *calcium*, *magneſium*, *aluminium*, *beryllium*, *thorium*, *yttrium*, *cerium*, *zirconium*, *manganeſium*, *ferrum*, *zincum*, *cobaltum*, *niccolum*, *cadmium*, *plumbum*, *bismuthum*, *uranium*, *cuprum*, *argentum*, *hydrargyrum*, *rhodium*, *palladium*, *iridium*, *osmium*, *platina*, *aurum*, *ſtannum*, *titanium*, *antimonium*, *wolfranicum*, *molybdenum*, *chromium*, *arſenicum*. De beloofde bijvoegſelen van ROSE zijn niet achterwege gebleven. Zij zijn in het eerſte deel zoowel in als achter den tekst geplaatst. In deze twee ſtukken van het tweede deel zijn die bijvoegſelen op verſcheidene plaatſen in den tekst ingelascht. Men ziet hieruit

onder anderen ook, dat Prof. ROSE over de uitvoering der vertaling tevreden is, en den Heere DE VRIJ dezen arbeid genoegzaam toebetrouwt. Wij verheugen ons, dat zich alzoo bevestigt, hetgeen men vroeger heeft doen verwachten, dat namelijk de vertaling van ROSE door DE VRIJ eene nieuwe uitgave van het boek van ROSE zijn zoude.

Druk en papier zijn gelijk aan die der vorige ſtukken. In deze twee laatſte vindt men drie zeer goede houtſneêfiguren.

Verhandeling over het Rundvee, deszelfs aard en hoedanigheden, verbetering van het ras, kweeking, en voorkoming of herſtelling der ziekten, enz. Door J. L. BRUINZEEL, *gebrevetteerd Veeärts, in het Land van Tholen. Te Rotterdam, bij* T. J. Wijnhoven Hendrikſen. 1834. *In gr. 8vo.* 136 *bl. f* : - 90.

Recenſent zal beginnen met de verklaring, dat hij geen gebrevetteerd of ongebrevetteerd Veeärts is, en dat hij vreest onder die Geleerden te behooren, aan wier gevoelen de Schrijver bij herhaling in zijn boekje betuigt weinig gewigt te hechten. Zoo dus deze recenſie bij geval onder het oog des Schrijvers kwam, legge hij dezelve gerust ter zijde. Maar Rec. meent toch niet geheel ongeroepen te zijn, om over dit werkje te oordeelen; want, daar geneeskundige en natuurkundige wetenſchappen hem eene reeks van jaren onafgebroken hebben bezig gehouden, kan hij eenigermate beſeffen, wat *theorie* van Veeärtſenijkennis wezen moet. Tegen deze *theorie* ſtellen de *empirici* ervaring; en wij hebben voor ervaring zoo veel achting, dat wij haar niet tegen, maar naast of boven *theorie* plaatſen, met dat verſtand evenwel, dat ervaring en *theorie* nimmer ſtrijden kunnen.

Het was te wenſchen, dat de Schrijver, die een ervaren man ſchijnt te zijn, uit zijn werkje veel onnoodig gepraat had weggelaten, zoo als zijne *declamatiën* tegen wetenſchap, waaraan hij vreemd is; dat hij daarbij zijne ervaring niet met verkeerd aangebragte, uitheemſche woorden ontſierd, en daardoor zich in het oog van kundigen benadeeld had. Zijne *aetiologie* is in het ééne woord *verkoudheid* opgeſloten, en daaruit ontſpringen *alle* kwalen bij het vee, die hij, elf in getal, opnoemt en beſchouwt; het gele water, de longziekte,

het bloedpisfen, de bot of leverworm enz. Op bl. 70 leeren wij, dat de vloeibare deelen, door welke het geheele dierlijke ligchaam gevoed wordt, uit bloed, weiſtof en (!) *lympha* beſtaan; op bl. 71, dat de vulkanen verſteeningen veroorzaken (hetwelk tot betoog der mogelijkheid eener *generatio ſpontanea* der wormen wordt aangevoerd). Voorts verwart de Schrijver chijl met ſpeekſel, en ſpreekt over voeding, over uitwaſeming (waarbij, volgens den Schrijver, zich zoutachtige, *bitumineuze* deelen uit de huid ontlasten) op zoodanig eene wijze, dat het duidelijk blijkt, dat hij zelf er geen regt begrip van heeft. Van dit woord *bitumineus* is, om het in 't voorbijgaan te zeggen, de Schrijver een groot vriend, en gebruikt hetzelve telkens, zonder, zoo het ſchijnt, te weten, wát het eigenlijk beteekent. — Zoo lang men ons niet overtuigd heeft, dat de *phyſiologie* eene wetenſchap is, die enkel tot het menſchelijk ligchaam moet beperkt worden, zoo lang zullen wij elken Veeärts alle theoretiſche kennis ontzeggen, die niet regt weet, hoe het inwendig maakſel en welk het nut der deelen zij.

Is daarom het boekje onnut? Wij gelooven *neen!* Het behelst vele goede, weldoordachte zaken, en draagt blijken van ervaring; maar het had beknopter en vooral eenvoudiger moeten wezen, zonder omhaling eener geleerdheid, die de Schrijver (zonderling genoeg!) niet ſchijnt te achten en echter hier en daar waant te moeten vertoonen.

Bijzonder komt ons het eerſte gedeelte aangaande de aanfokking van gezond vee en de verzorging der kalveren allezins aanprijzenswaardig voor. Had de Schrijver zich daarbij bepaald, zonder eene behandeling der ziekten van het vee, welke veel te wenſchen overlaat, al bevat dezelve dan ook eenig goeds, wij zouden zijn boekje onbepaald en met de meeste gerustheid hebben aanbevolen.

Een aanhangſel over het ſcheren der ſchapen, hetwelk de Schrijver meent dat eerst in Julij behoort te geſchieden, dewijl het vroeger ſcheren deze dieren aan *verkoudheid* blootſtelt, wordt als een *toegift* achter de Verhandeling gevonden.

Volledige Jagersſchool, of Kortbegrip der geheele Jagt. Een Hand- en Leerboek in alphabetiſche orde voor Jagers, Vogelaars, Landbouwkundigen en Liefhebbers van de Natuur-

lijke Historie. Naar het Hoogduitsch van C. F. G. THON, *door* D. BOMHOFF, HZ. *Te Arnhem, bij* J. G. Meijer. 1835. *In kl.* 8*vo.* 588 *Bl. f* 4-50.

De kunst om op de jagt goed te ſchieten. Mitsgaders aanwijzingen omtrent de behandeling van het jagtgeweer en wat daartoe behoort. Als Aanhangſel. De kunst om het wild uit de verte in de nabijheid te lokken. Naar het Hoogduitsch. Te Arnhem, bij J. G. Meijer. 1835. *In kl.* 8*vo.* 103 *Bl. f* :-90.

Het ware, voor jagers van beroep en voor de menigvuldige liefhebbers van het edele (*) jagtvermaak, wel te wenſchen, dat eene bekwame hand zich verledigde tot het opſtellen van eene volledige Jagersſchool voor onze gewesten, die, hoezeer, met uitzondering van *Maltha*, de meest bevolkte van *Europa*, toch altoos nog genoegzame bosſchen, velden, wateren en rivieren opleveren, om velerlei ſoorten van wild te verſchaffen. Zoo lang echter die wensch onvervuld blijft, moeten wij ons wel behelpen met vertalingen van werken, door onze *Duitſche*, *Engelſche* en *Franſche* naburen in het licht gegeven; en daaraan zijn dan ook de werkjes, welke wij aankondigen, de eer der vertolking verſchuldigd.

De wijdloopige titel van het eerſte belooft veel, maar geeft niet alles, wat hij belooft, om op volledigheid aanſpraak te kunnen maken, en bevat evenwel verſcheidene artikels, die voor onze jagers volkomen overbodig zijn. Had de Vertaler kunnen goedvinden, dat overbodige uit te monſteren, dan zou het werkje even veel aan dikte verloren als aan bruikbaarheid gewonnen hebben. De woorden: *Beer*, *Bever*, *Damhert*, *Eland*, *Gems*, *Steenbok*, *Wolf*, *Zwijn* (wild) konden voor Nederlandſche jagers gerust overgeſlagen zijn; het wijdloopige artikel over Herten en Reeën is ook van weinig nut, omdat de jagt op dat vorſtelijke wild bij Art. 13 van de Wet van 11 Julij 1814 verboden is, anders dan op bijzondere vergunning, die niet menigvuldig gegeven wordt. De geheele oppervlakkige beſchrijving van het afrigten der Valken kon ook wel gemist worden. Bij het artikel *Konijn* had de Vertaler wel mogen voegen het nadeel, dat deze dieren aan onze duinen en zeeweringen doen, en de verordeningen tot uitroeijing, dien ten gevolge gegeven.

(*) In den zin van *Adellijk* misſchien? — *Redact.*

Wij meenen ook, dat de benaming van het *moeder-konijn* bij ons *voedſter* is. (*) Vruchteloos zochten wij naar verſchillende jagttermen en benamingen, die hier toch eigenaardig thuis hoorden, en vonden enkele, die bij onze jagers vergeefs op burgerregt aanſpraak zouden maken. Misſchien komen die termen vollediger voor in het Jagers-woordenboek, dat wij, met den Almanak, in ons exemplaar niet hebben gevonden, offchoon de aankondiging van dit werk, achter No. 2 te vinden, dezelven opnoemt, als daarbij behoorende; ten zij dan, dat er nog eene andere *volledige Jagersſchool* bij den Uitgever te bekomen is, hetgeen wij bezwaarlijk kunnen denken, hoezeer de titel, aldaar opgegeven, eenigzins verſchilt met dien, welken wij aan het hoofd van dit verſlag getrouw hebben afgeſchreven. De geheele inrigting van het werkje is ten behoeve van *Duitschland*; de afmetingen in duimen zullen dus ook wel *Duitsch* zijn; taal en ſtijl dragen van dien oorſprong mede veelvuldige blijken, en op de correctie valt niet zeer te roemen. Indien men dus geen jager is, zal men het door de ſtudie van dit boek niet worden; trouwens er is geen vak, waarvan de praktijk bezwaarlijker door de theorie duidelijk kan worden, en zouden wij ſchier aanraden, om bij de jagt de eerſte altoos grootendeels de laatſte te doen voorafgaan. Ondanks alle deze aanmerkingen, welke wij nog met andere zouden kunnen vermeerderen, is er veel goeds en bruikbaars in dit werkje, en kunnen wij de liefhebbers wel aanraden hetzelve te koopen en aan de praktijk te toetſen, waartoe het naderend jagtſaizoen geſchikte gelegenheid aanbiedt. De geoefende jager zal altoos nog veel vinden, dat hij of niet, of zóó niet wist, als het hier geleerd wordt door een' man, die, als voormalig Bosch-Commisſaris van den Groothertog van *Saxen-Weimar Eiſenach*, voorzeker eene authoriteit is, welke mag geciteerd worden. Zes goed geſteendrukte tafels, met afbeeldingen van herten-, beeren-, wolfs-, vosſen- en andere wildſporen, eenige jagtgereedſchappen, en veelvuldige ſtrikken, vallen, knippen en beugels, vermeerderen de bruikbaarheid van dit wat al te lijvige boekdeeltje.

No. 2 kan op uitvoerigheid wel niet, veel min op zuiverheid van ſtijl of taal roemen, maar levert toch, wat het be-

(*) Zie BILDERDIJK's *verkl. Geſlachtlijst der Naamwoorden*, D. II, bl. 33.

looft, zelfs nog wel wat meer en overtolligs, alzoo het den jager vrij onverschillig is, wie het buskruid heeft uitgevonden, of uit welke bestanddeelen en evenredigheden hetzelve is zamengesteld. Dat het werkje uit twee Schrijvers is bijeengebragt en vertaald, blijkt, behalve uit het Voorberigt, uit bl. 48 en 99, waar de verhouding van het lood tot het buskruid der lading geheel verschillend wordt opgegeven, en zouden wij de empirische behandeling, die aan het einde der laatstgenoemde bladzijde wordt aangeraden, niet alleen voor *enkele*, maar voor *alle* jagtgeweren wel de beste keuren. Het werkje geeft zeer goede wenken omtrent het schieten op snelbewegende voorwerpen, de behandeling van het jagtgeweer, de beproeving der kracht en de bewaring van het buskruid, de kenteekenen, ook voor mingeoefenden, van de deugdzaamheid dier gevaarlijke, maar voor den jager onontbeerlijke stof, en levert omtrent de geweerproppen een vertoogje, dat der overweging wel waardig is.

Wenken ter handleiding in de beoefening der Schilderkunst. (Vita brevis, ars longa.) Te Utrecht, bij N. van der Monde. 1835. *In gr. 8vo.* 96 *Bl. f* :- 90.

De toenemende beoefening en aanmoediging der vaderlandsche Schilderkunst behoort onder de verblijdende verschijnselen onzer dagen. Elke goede handleiding, om die beoefening aan het groote doel dier kunst te doen beantwoorden, verdient aanprijzing en opmerking.

De Schrijver van dit stukje noemt zich niet, waartoe ook niemand hem kan verpligten; offchoon de daarvoor door hem opgegevene reden, dat hij zich niet sterk genoeg gevoelt, om bij eene scherpe kritiek koud te blijven, ons op zichzelve niet genoeg afdoende toeschijnt. Dit daargelaten, wij vragen minder naar den persoon dan naar zijnen arbeid, en deze getuigt, dat de Schrijver voor zijne taak berekend en met al de deelen van het vak, waarover hij schrijft, bekend is, al mogt dan ook een of ander kunstbroeder met hem over ondergeschikte punten verschillen.

Wij ontvangen hier de opgave zijner meening, hoe de beoefenaar der Teeken- en Schilderkunst trapswijze behoort op te klimmen, om eindelijk meester in het vak te worden; welke hulpwetenschappen hem daartoe noodig zijn; wie hij zich,

in de onderfcheidene vakken der kunst, tot voorbeelden te ftellen heeft, en van welke werken, zoo oudere als latere, hij zich bij deze ftudiën met vrucht kan bedienen. Het boekje, hoe beknopt, is rijk in goede lesfen voor den leerling, en zal ook, naar wij vertrouwen, den leermeester hier en daar niet overtollige wenken en herinneringen geven.

Rec. vereenigt zich o. a. met den wensch des Schrijvers, (bl. 7) dat bij de Schilder- en Teekenäkademiën in ons Vaderland oordeelkundige lesfen over de historiële compofitie mogten worden gegeven, het gemis waarvan hij onder de voornaamfte oorzaken telt der, naar zijn oordeel, te menigvuldige navolging van het romantieke genre, dat hem ftrijdig voorkomt met de kenmerkende trekken der Nederlandfche Schilderfchool, eenvoudigheid en waarheid namelijk.

De Mensch, de Wereld en het Leven. Befchouwingen en Opmerkingen, naar het Hoogduitsch van C. VON HACKE, *Minister van Staat, enz. Te Amfterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1836. *In gr. 8vo. VII,* 220 *bl. f* 2 - 10.

Menig Vertaler van onzen tijd fchijnt zich meer op het *veel*, dan op het *goed*, toe te leggen. Het oude *multum* en *multa!* Gefchreven en vertaald *moet* er worden; maar gaarne zagen wij, dat onze Boekhandelaars iets meer geleken op filtreermachines, dan op dakgoten, die dikwerf vuil en loodwater laten pasferen. Onder de kenmerkende eigenfchappen onzer eeuw behoort ook de vertaalwoede. *Oud-Nederland* ftaat tusfchen *Frankrijk*, *Engeland* en *Duitschland*, als een jarig kind, dat men van alle zijden de handen, rok- en broekzakken met zoetigheden volftopt: het rijk begiftigde kind heeft het zoo druk met gedurig ontvangen, dat het geen tijd heeft, om de *eigene* handen *zelf* uit te fteken, en onophoudelijk knikken moet, om de drie milde naburen vriendelijk te bedanken.

De Vertaler van dit klein, maar rein boeksken heeft geene dwaze of overhaaste keuze gedaan, toen hij de, in *Duitschland* gunftig bekende, *Auffätze aus den Papieren eines Verftorbenen* voor zich nam en in een Nederlandsch gewaad ftak. De Titel, door hem gekozen: de Mensch, de Wereld en het Leven, geeft ons eenigzins een begrip van den rijken voorraad, hier te vinden. Maar, wat is hier dan te vinden?

vraagt de lezer, die gaarne, en te regt, *bepaalde* Titels leest. Wij beroepen ons op den Vertaler, in zijn Voorberigt: „ De Schrijver behandelt in deze weinige bladen eenen fchat van de belangrijkfte onderwerpen, en toont eene meer dan gewone kennis van het menfchelijk hart te bezitten. Op eene eigenaardige, dikwerf oorfpronkelijke wijze, befchouwt hij den mensch in zijne betrekking tot de wereld en het leven, der menfchen deugden en ondeugden, hunne goede en kwade eigenfchappen; met geestige fcherts weet hij zijne fchrandere opmerkingen te kruiden, en allerwegen ftraalt bij hem door eene waarachtige belangftelling in alles, wat 's menfchen heil en geluk bevorderen kan. Men vindt in dit werkje alzoo een kort begrip van eenvoudige levenswijsheid, of, wil men het, eene handleiding tot levensgeluk, eene beoordeelende befchouwing van het belang en de waarde van menfchelijke en wereldfche zaken." Wij moeten bekennen, dat de Vertaler (de Weleerw. Heer MEPPEN, te *Schiedam*) ons hier niet, volgens gebruik der Voorberigters, iets op de mouw heeft gefpeld. Het werkje is inderdaad rijk aan kernachtige, grondige, geestige gedachten, — befchouwing van den mensch en zijnen verfchillenden toeftand, op eene oorfpronkelijke wijze uitgedrukt, waarbij de echt zedelijke en godsdienftige ftichting niet uit het oog is verloren. Inderdaad belangrijke onderwerpen worden hier in een helder en aangenaam licht geplaatst: de mensch, de befchaafde mensch, de vrouw, de meisjes, het huwelijksleven, de opvoeding, de liefde, de vriendfchap, de geestdrijverij, het Evangelie, de dood, het geluk, de behaagzucht, de burgerlijke vrijheid, de bedelaars, de rijken, en nog vele andere onderwerpen, worden ons, in 62 kortere en meer uitvoerige hoofdftukken, ter beoordeelende befchouwing aangeboden, doorvlochten met wijsgeerige bepalingen, treffende vergelijkingen en foms roerende gevolgtrekkingen. Het werkje is dus, in zekeren zin, eene nalezing, een fupplement, een aanhangfel op de bekende *principes philofophiques* van den fchranderen Kolonel DE WEISS, met dit verfchil, dat men hier voor het Nederlandfche hart meer echt godsdienftige denkwijze aantreft, en eene meer kalme levensbefchouwing, zoo als men die gewoon is van den wijsgeerigen *Duitfcher*. Naar ons oordeel is dit kleine werkje de lezing en behartiging van ons befchaafd publiek overwaardig, en de moeite, door den Vertaler daaraan befteed, achten wij niet voor verloren. De vertaling zelve is

buitengemeen juist en duidelijk, hier en daar zelfs wat al te schroomvallig; doch zeer gelukkig zijn hier tevens de blinde klippen van het indringend *Germanismus* vermeden, en de Vertaler heeft het oorspronkelijke meer na-gedacht, dan na-geschreven. — Het zal onzen lezeren zeker niet onaangenaam zijn, wanneer wij, als proeve, eenige gedachten uit dit werkje losmaken en mededeelen, waardoor deszelfs geest en strekking best zal kunnen gekend worden:

„ De menschen zeggen: het leven is kórt, en niettemin beijveren zij zich om het nog korter te maken. Niemand wil heden leven; niemand is tevreden met het tegenwoordig uur; allen vinden zestig minuten te lang."

„ Die in ledigheid verteert en doorbrengt hetgeen hij zich niet zelf verwierf, steelt — en wien de Staat betaalt, om niets te doen, leeft, even als de roover, ten koste der voorbijtrekkende reizigers."

„ De mensch is zeer sterk, indien hij zich vergenoègt te zijn hetgeen hij is, en zeer zwak, indien hij zich boven de menschheid poogt te verheffen. Overwegen wij den omtrek van onze spheer, en houden wij ons in het middelpunt, gelijk de spin in haar webbe."

„ De vrouwen hebben eene zekere buigzaamheid van tong; zij spreken gemakkelijker, vroeger en aangenamer, dan de mannen. De man zegt hetgeen hij weet, de vrouw hetgeen haar behaagt."

„ De mannen spreken en philosopheren juister over het menschelijk hart, de vrouwen kennen het beter en lezen er juister in. De vrouw merkt beter op, de man oordeelt beter."

„ Als men de vrouwen van zingen, dansen of van alle andere verstrooijingen der wereld terughoudt, dan worden zij gemelijk, knorrig, krakeelachtig, onverdragelijk in haar huis."

„ Het geweten is de meest verlichte wijsgeer, en men kan zeer pligtmatig handelen, zonder CICERO's boeken over de Pligten gelezen te hebben; gelijk de deugdzame vrouw niet altijd weet te bepalen, waarin de deugd bestaat."

„ Een braaf man zal nooit eenen beteren vriend bezitten, dan zijne vrouw."

„ Men kan gelooven, dat een vriend *zich* bedriegt, maar nimmer, dat hij *ons* bedriegt."

„ Er zijn duizend geheimen, welke drie vrienden moeten

weten, maar die slechts twee vrienden elkander kunnen mededeelen."

„ Men legt het Evangelie nooit uit de hand, zonder dat men zich door de lezing verbeterd gevoelt; en vervullen andere geschriften ons met bewondering, de heiligheid van het Evangelie treft ons hart."

„ God te dienen, wil niet zeggen: zijn leven knielend op een' bidstoel door te brengen, maar de ons voorgeschrevene pligten te vervullen."

„ De liefde tot God wordt voor den schijnvromen eene verontschuldiging om niemand te beminnen; ja, zij beminnen elkander onderling niet. Hoe meer zij zich van de menschen losrukken, des te meer eischen zij van dezelve; en men zoude bijna gelooven, dat zij zich slechts tot God verhieven, om zijne magt op aarde te kunnen uitoefenen."

„ Men zag groote misdadigers tot de deugd terugkeeren, en in eene goede godsdienstige gemoedsgesteldheid hun leven eindigen; doch niemand zag ooit eenen huichelaar in eenen braven man herschapen. Men zou misschien met gevolg de verbetering van eenen CARTOUCHE hebben kunnen beproeven en hopen; maar geen nadenkend mensch zou de vruchtelooze poging daartoe bij eenen CROMWELL hebben aangewend."

Geld en Geldzaken, voor jonge lieden uit den beschaafden stand. Door W. J. OLIVIER, *uit het Engelsch vrij vertaald. Met* 15 *Platen. Te Amsterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1835. *In kl.* 8*vo*. 85 *bl. f* 1-20.

Een klein, net gedrukt boeksken, zoo als de meeste voortbrengsels der pers van den Heer C. A. SPIN; het neemt dadelijk in door het zindelijk voorkomen en de geheele behandeling; de plaatjes onderscheiden zich wel niet bijzonder, het zij door ordonnantie of uitvoering; zij kunnen ook als geen noodzakelijk vereischte tot dit werkje beschouwd worden, ja zouden voor jonge lieden uit den beschaafden stand zeer wel gemist kunnen worden; nogtans zijn zij niet zoodanig, dat zij eene volstrekte afkeuring verdienen. Men kan met den Vertaler zeggen, dat *de zaken, in dit werkje behandeld, de aandacht der jonge lezers* (lezeressen worden

immers niet uitgefloten?) *ten volle verdienen.* De bewerking komt Rec. over het algemeen zeer doelmatig voor, inzonderheid doordien de Vertaler door eene vrije vertaling haar voor de Nederlandfche jeugd des te gefchikter gemaakt heeft. Rec. bezit het oorfpronkelijke niet, en kan dus de meer- of mindere getrouwheid niet beoordeelen; over het algemeen komt de overbrenging hem voor, vloeijende te zijn. Het boekje is in afdeelingen gefplitst: 1. *Geld.* 2. *Ruiling.* 3. *Koophandel* (zeer kort; beflaat iets meer dan twee bladzijden). 4. *Muntfpeciën.* 5. *Waarde* (in verfcheidene gedeelten behandeld). 6. *Werkloonen.* 7. *Rijk en arm.* 8. *Kapitaal.* 9. *Belastingen* (zeer uitvoerig, denkelijk om hare groote uitgeftrektheid, zoo wel in *Engeland*, als tegenwoordig ook in *Nederland*). 10. *Verhuren en Huren.* Het zijn eigenlijk meer losfe ftukken, die hier zonder bepaalde volgorde worden behandeld, dan wel eene doorgaande ontwikkeling van het denkbeeld *Geld* en *Geldzaken.* Dit werkje is derhalve voor geene geregelde beoordeeling vatbaar. In het algemeen zij dus gezegd, dat het onderhoudend gefchreven is, nuttige wenken bevat, een zedelijk doel beoogt, en fteeds op het goede aandringt naar de voorfchriften van het Evangelie. Tot eene proeve ftrekke: „ De eenige foort van armoede, „ die nimmer is te verhelpen, is de begeerlijkheid; want re„ delijke verlangens kunnen bevredigd worden, maar de be„ geerten der geldgierigheid zijn nimmer te voldoen. Een „ man, die niets bezit, kan mogelijkerwijze nog eenmaal „ rijk worden; maar een geldgierig man, hoe veel hij ook „ verkrijgen moge, zal altijd inderdaad arm zijn, omdat hij „ bevreesd is datgene te gebruiken wat hij heeft, en altijd „ angftig haakt en zwoegt naar meer. En, wat nog erger „ is, zulk een man „ vergadert voor zich eenen fchat, die „ alleen op aarde is," en „ is niet rijk bij God." Onze „ Heer en Zaligmaker had dus wel reden ons te vermanen, „ op onze hoede te zijn tegen de begeerlijkheid." Met deze proef zal men den Uitgeveren het welgelukken hunner pogingen gaarne toewenfchen.

ELEONORA VAN LICHTEVELDE, *of de Blinde uit den Bouwval. Eene oorfpronkelijke Nederlandfche Gefchiedenis uit de laatfte helft der zeventiende Eeuw. Te Alkmaar, bij* J. A. M. W. le Sâge ten Broek. 1834. *In gr. 8vo. 264 Bl. f* 2-75.

Evenmin als de Schrijver beminnen wij verdichte verhalen, wanneer zij, „ gelijk de producten van fommigen onzer na- „ buren, meer de verbeelding verhitten, dan wel eigenlijk „ voldoen," of wanneer het „ voertuigen zijn van eene uit- „ gerekte zedeleer, die vaak lezers en fchrijver zelve ver- „ moeit, en toch in een' Roman meestal, als onbruikbaar, „ wordt overgeflagen;" ,maar evenmin wil het ons bevallen, wanneer een dikker of dunner boekdeel, wèl befchouwd, niet veel meer bevat, dan de rampen van een paar gelieven, die met allerlei tegenwerking te kampen hebben, doch eindelijk, na dat alles in getrouwheid en deugd te zijn doorgeworfteld, elkander door eenen zamenloop van zonderlinge gebeurtenisfen krijgen, zoodat de zaak, even als eene uit het venfter geworpene kat, na eenige flingeringen, op hare pooten te land komt. Dit laatfte is van velen onzer hedendaagfche Nederlandfche Romanfchrijvers het gebrek. Schilderen al enkelen (men denke aan eenen *Schildknaap*, *Pleegzoon* en dergelijken) belangrijke tijdvakken uit de gefchiedenis des vaderlands, of de zeden en gewoonten onzer voorouderen, men zal moeten toeftemmen, dat dit uitzonderingen zijn, en dat — ook wat het fonds aangaat — dit vak van letterkunde nog op verre na niet bij ons ftaat op de hoogte, tot welke het door eenen WALTER SCOTT, SPINDLER, COOPER en anderen elders is opgevoerd. Onze Romans zweven te veel in denzelfden beperkten kring; en waarlijk! men behoeft niet te zoeken naar gelegenheid, om dien te verwijden. Welk eene verbazend rijke ftof ligt b. v. nog onbearbeid in de togten, ontdekkingen en overwinningen onzer voorvaderen in Oost en West!

Uit deze roemrijke herinneringen heeft de Schrijver van het voor ons liggende boek een gedeelte zijner ftof genomen. Hij heeft daardoor eene rijke mijn trachten te openen; en waarlijk! al ware het alleen hierom, zouden wij het niet van ons kunnen verkrijgen, thans een geftreng oordeel te vellen; maar pasfen, wat dit gedeelte van het werkje betreft, gaarne het *in magnis voluisse sat est* toe, van harte wenfchende, dat deze goudmijn door onze goede vaderlandfche Romanfchrijvers verder worde bewerkt, waartoe wij hun lust en aanmoediging toewenfchen, en het grondig beftuderen van VAN KAMPEN's *Nederlanders buiten Europa* aanbevelen.

Ook overigens heeft ons dit gefchrift over het algemeen wèl bevallen, en wij moedigen den Schrijver, die zich J. S.

A Z. te *Alkmaar* teekent en door zijne *vier dagen op reis* reeds bekend is, aan, om op het ingeslagen spoor voort te gaan, waartoe enkele aanmerkingen mogen strekken, om hem misschien van eenige dienst te zijn.

Hij heeft het gebrek, een al te veelvuldig gebruik te maken van den eenen of anderen persoon zijne lotgevallen te doen verhalen, ten einde aan den lezer een gedeelte der geschiedenis te doen bekend worden. Dit moge eene enkele keer gaan, maar het wordt ongevallig, wanneer het te dikwijls herhaald wordt; terwijl, en dit is eene aanmerking, die daarmede in een naauw verband staat, het boek niet is vrij te spreken van eene fout, aan vele nieuwere Romans eigen, — te grooten overvloed van *episoden*, die of op de hoofdgeschiedenis eene zeer verwijderde, zoo als bladz. 54 volgg., of in het geheel geene betrekking hebben, gelijk bladz. 88, 135 volgg. Datzelfde *omne nimium nocet* is ook op meer bijzonderheden van toepassing. De beschrijvingen b. v. van eenen schoonen morgen, verrukkelijken avond enz. zijn wat al te dik gezaaid.

Op al te grove onwaarschijnlijkheden hebben wij onzen Schrijver, vôor zoo verre wij ons kunnen herinneren, weinig betrapt. Dat evenwel een jongeling in een oogenblik besloten is, om den anderen dag naar *Oost-Indië* te vertrekken, is, ook bij zijne vroegere neiging tot de zeevaart en in zijne omstandigheden zelfs, wat kras; zoo ook, dat zijn vader dit zoo bijkans onmiddellijk toestaat; en of ook onze voorvaders, die ja! vrij wat minder omslag op het lijf hadden dan wij, echter *in één uur* tot zulk eene reis uitgerust en volkomen reisvaardig waren, lijdt eenigen twijfel. Ook zullen geene twintig Romans ons overtuigen, dat een beeldschoon Hollandsch meisje, door het besmeren van gelaat en handen met zeker kruid, (aan boord van een schip te bekomen) in eenen leelijken Mesties zóó te herscheppen is, dat haar meester (zij voegt er een matrozenpak bij) er in geruimen tijd niets van gewaar wordt. „ Maar het moet ook niet al „ te alledaagsch wezen," zegt de vrouw van Rec., met wie hij onder het schrijven daarover praat; en daarom genoeg hiervan.

Rec. stootte op enkele *anachronismen* en zonden tegen het kostuum. Het geschrift, bladz. 46 aangehaald, bootst de taal van het begin der veertiende eeuw slechts middelmatig na; en in de 17de eeuw werden bij het ledigen van eenen

beker de namen van Vorst en Vaderland zoo niet zamengevoegd als in onzen tijd. Bovendien een Luitenant ter Zee aan boord van een koopvaardijschip, bladz. 144. Doch dit zijn dingen, tot de kleinigheden behoorende, even als dat de Moor, die bladz. 36 volg. MULY heet, bij zijn weder te voorschijn treden, bladz. 246, MULEY is geworden, en GROENENDAAL op bladz. 176 GROENENBERG genoemd wordt. Doch het lust ons niet, aanleiding te geven tot het vermoeden, alsof vitzucht onze pen bestuurde.

In spijt van den titel, is de hoofdpersoon niet LEONORE, maar DIDERIK MOLENVLIET; gelijk ook de *blinde uit den bouwval* mede eene plaats op den titel inneemt, dien hij waarschijnlijk niet zou gekregen hebben, indien het niet zoo romantisch klonk, maar op welke hij meer regt zou hebben, indien hij of een meer werkdadig deel had aan de ontwikkeling der geschiedenis, of aan het einde bleek een meer *interessant* persoon te zijn, dan de voormalige bediende van LEONORE's grootouders.

Voorts is de uitvoering goed, en strekt den Uitgever tot eer. „Eene koelte van de *landzijde*," bladz. 205, zal *zeezijde* moeten zijn.

Pandora. Lektuur voor den beschaafden stand. Verzameld en uitgegeven door B. T. LUBLINK WEDDIK. *IIden Deels 1ste Stuk. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1836. *In gr. 8vo.* 104 *Bl. f* 1-25.

Aangemoedigd door het gunstig onthaal, aan *Pandora's* eerste deel te beurt gevallen, (blijkens het Voorberigt) vindt de geachte Verzamelaar, geholpen door vriendelijke Medearbeiders, zich aangemoedigd, op den ingeslagen weg voort te gaan. Moge de belangstelling van het beschaafd Publiek hem op dien weg vergezellen, en hem bevorderlijk wezen in het streven naar het voorgestelde doel!

De *Correspondentie*, waarvan in het 3de Stukje reeds een en ander werd medegedeeld, wordt bl. 93 verder voortgezet. De drie brieven loopen over nog al belangrijke onderwerpen. Wij hopen, dat de Verzamelaar zich door den daar schrijvenden Recensent niet zal laten afschrikken, het Publiek meer van dergelijke Correspondentie mede te deelen.

De *geschiedkundige Portretten*, ontleend uit een geschiedkundig werk van Prof. WACHSMUTH, (derhalve vertaald) zijn fiksch geteekend. De wijsgeerige beschouwing, de kernachtige stijl plaatsen ze echter wat hoog voor het gewone gezigtpunt. Zij kunnen welligt de zucht naar meer geschiedkundige kennis opwekken, en het ware, onzes inziens, gelukkig, wanneer daardoor afbreuk werd gedaan aan het gretig lezen der zoogenoemde *geschiedkundige Romans*. Indien deze ook voor de zedelijkheid minder gevaarlijk zijn, zij werken nadeelig op de vorming van jongelieden; want de Roman van dien aard veroorlooft zich te dikwijls verplaatsing van personen en verzetting van tijd, (anders zoude hij ook geen Roman (verdichtsel) blijven) waardoor jongelieden op het laatst niet meer weten te onderscheiden, wat *verzinsel*, wat *waarheid* is.

Het Vertoog *over de Taalzuivering* is naar den tegenwoordigen tijd ingerigt. Na verloop van eene eeuw is het nog ongeveer gesteld als ten tijde van onzen niet genoeg gewaardeerden *Spectator*. Die lust heeft, dit ten onregte nagenoeg vergeten boek nog eens in te zien, kan uit Vertoog No. 5 van den 17 Sept. 1731 ontwaren, hoe het toen reeds gesteld was. Mogt ten regel gelden, dat, terwijl het gebruik van uitheemsche woorden somwijlen onvermijdelijk is, men deze evenwel nimmer buiten noodzakelijkheid bezigen moet!

Met genoegen zal men de *Pleitrede voor de Barmhartigheid* lezen. Voor de barmhartigen kan zij evenwel als overtollig beschouwd worden. Of zij veel zal vermogen op *Eigenbelang*, *Gierigheid* en *Weelde?*... De Pleitbezorger heeft wèl gesproken en verdedigd. Waar echter een der drie genoemde vijanden in het spel is, vreezen wij, of het niet voor doove ooren zal geschied zijn.

Met ruim zoo veel genoegen zal men van dezelfde hand lezen *Albano's Boom, uit het Dagboek van eenen Menschenvriend*. De zich noemende *Albano* beschrijft, hoe het hem, den *man*, te moede was, toen hij na een aantal jaren de plaats wederzag, waar hij genoegelijke jaren zijner *jeugd* gesleten had; veel was er sedert omgegaan! Over *Albano's* vroege jeugd schijnt een helder zonlicht gestraald te hebben; onder menige storm- en onweêrsbui schijnt hij tot man gerijpt. Wel was het u, goede *Albano*, *zonderling*, *onbeschrijfelijk weemoedig*, *maar toch aangenaam te moede*, (bl. 50) toen gij

van die plaats moest fcheiden en van den man, die de leidsman en ook de vriend uwer jeugd was geweest.

Wij ontvangen ook wederom *eenige bladen uit het Dagboek van eenen Arts.* Ook in deze blinkt hier en daar luim; — over het geheel zouden wij hem eenen fcherpen vogel noemen. Leefde hij nog, wij zouden zijnen Cliënten den raad geven, hem vooral niet ondankbaar te bejegenen, wilden zij op den duur op eene goede behandeling rekenen. Offchoon hij de geldelijke belooning niet uit het oog verliest (bl. 31), fchijnt dankbaarheid bij hem ook iets gegolden te hebben. Voor eenen Arts toont hij meer geweest te zijn dan een ambachtelijk uitoefenaar zijner kunst; getuige zijne bekendheid met goede gefchriften buiten zijn vak.

Met eene *Proeve van een menschkundig Woordenboek voor de negentiende Eeuw* wordt eigenlijk deze bundel geopend. In een kort Voorberigt deelt de Schrijver dezer Proeve ons mede, hoe hij bij het opftellen van dit Woordenboek is te werk gegaan. Tevens verneemt men, hoe hij wenscht, dat van zijnen arbeid gebruik mag gemaakt worden. Het komt ons voor, dat, zoo voortgaande, deze aanteekeningen ruim zoo veel goeds voorfpellen als de *Oogpunten*, aan welke de Schrijver herinnert. Ten einde ook zonder ons *praeadvies* (verfchooning voor dit woord, Mijnheer V. H. L., Schrijver van het iets over de Taalzuivering!) de *zachtmoedige*, *lieve* lezer (bl. 2) over deze aanteekeningen zijn oordeel kunne vellen, fchrijven wij die over op het woord *aanhalen*:
„ *Aanhalen*, b. w. Eigenlijk een woord voor geleerden en „ kommiefen — want beiden zullen zonder aanhalingen niet „ ver komen. De aanhalingen der geleerden zijn fchitterende „ dauwdruppen, die zij, des morgens vroeg, als niemand „ nog wakker is, van de verfchillende bloembedden der ge„ leerde wereld afligten en op hunne fchriften doen kleven, „ opdat menigeen dezelve voor parels houde, maar het be„ drog komt vroeg of laat aan den dag; of, zoo gij wilt, „ gouden bakerfpelden, waarmede het papieren kind, dat de „ geleerden met moeite baarden, in het doopkleed wordt „ vastgehecht, en alzoo aan het Publiek voorgedragen; meer„ malen bladvullingen, waar de Schrijver liever zijne boeke„ rij, dan zichzelven laat fpreken. Wanneer de kommiefen „ eenig verboden ftuk aanhalen, zouden wij hen met de Re„ cenfenten vergelijken, die fchip en lading onderzoeken. „ Jammer maar, dat er in de geleerde wereld nog zoo veel

„ gefmokkeld wordt, en men fomtijds de kommiefen zelve „ aanhaalt; dat noemt men dan, geloof ik, „ zich de han- „ den branden."

De Admirante van Castilië. Door Mevrouw de Hertogin D'ABRANTES. *II Deelen. Te Amfterdam, bij* G. M. P. Londonck. 1835. *In gr. 8vo.* 587 *Bl. f* 5 - 25.

Ziet hier, lezers, eene vertaling van een der producten uit de nieuwere *Franfche* Romanfchool, door eene Schrijffter, die daarvan geen verwerpelijk deel uitmaakt, en die, met het Hof en deszelfs kronkelwegen niet onbekend, wel berekend is, om daarvan in eenen historifchen Roman gebruik te maken. Zij koos tot haar tooneel het *Spaanfche* Hof, kort vóór den dood van KAREL II, toen alle hartstogten in beweging en drie partijen in werking waren, om, reeds bij het wegkwijnend leven van dien zwakken, fchier krankzinnigen Koning, de erfopvolging in zijne rijken, over welke de zon niet onderging, voor *Beijeren*, *Oostenrijk* of *Frankrijk* te verzekeren. Ieder, die in de Gefchiedenis bekend is, weet, op hoe veel bloeds en tranen de dood van dien Vorst *Europa* te ftaan kwam; hoe ook ons land rijkelijk deel had aan de algemeene ellende, en tot wat prijs de trotfche LODEWIJK XIV eindelijk mogt zeggen, dat er voor zijn rijk geene *Pyreneën* meer beftonden. De voornaamfte voorvallen van dat tijdvak, tot in het begin der regering van PHILIPS VAN ANJOU, worden deels volgens de Gefchiedenis, deels volgens de *Mémoires* van dien tijd, en deels volgens de *fantaifie* der Schrijffter bewerkt, om daaraan het ongelukkige huwelijk van een' der jeugdige raddraaijers der groote ftaatsmachine vast te knoopen, waarin het aan geen moorden door vergift en dolk, echtbreuk en tweegevecht ontbreekt, met de noodige ijfelijkheden en gruwelen overfaust, om den bedorven' fmaak van het *Franfche* publiek door bijtmiddelen te prikkelen, zonder welke tegenwoordig geen letterkundig onderwerp meer belang kan wekken of opgang maken. . Evenwel is de Auteur eene Vrouw, en heeft alzoo te veel fmaak, om niet nog al fpaarzaam met die ingrediënten om te gaan; en wij mogen haar het getuigenis geven, om met VATEL te fpreken: *qu'elle n'a pas pousfé le*

goût du poivre jusqu'à la fureur; ce qui est beaucoup dit, par le temps qui court.

Het eerfte deel moet men als inleiding befchouwen van het vrij wat uitvoeriger tweede, waarin de handeling beter voortfpoedt en tot een tamelijk bevredigend einde gebragt wordt; offchoon er veel duisters op te helderen zou vallen, indien men niet wist, dat ook het donkere en onbeftemde tot den geest van die foort van gefchriften behoort.

Met meer genoegen en belangftelling zouden wij dit verhaal gelezen hebben, indien de Vertaler zich wat minder gehaast, en zich de moeite gegeven had, zijn werk nog eens over te lezen, waardoor verfcheiden' volzinnen de noodige verbetering zou te beurt gevallen zijn, en het *Spaansch*, dat niet algemeen genoeg bekend is, had kunnen vertaald worden, waartoe, zoo hij zelf die taal niet verftond, gemakkelijk gelegenheid te vinden ware geweest. Wij hadden ook liever op den titel *Admirant* gelezen, als beter met ons taaleigen overeenkomende, daar men nu ligt op de gedachte komt, dat eene Vrouw de hoofdperfonaadje van het werk uitmaakt. Hoe dit zij, wij kunnen de lezing van dezen Roman wel aanbevelen, voor dezulken, die moeds genoeg hebben, om over de gemaakte bedenkingen heen te ftappen, en meer, dan een gewoon verzierd verhaal, wenfchen te lezen; maar of daaronder het grootfte deel van ons romanlezend publiek wel behoort, durven wij niet verzekeren, en zal de Uitgever het best kunnen bemerken aan het meerder of minder debiet van dit gefchrift, dat met een fraai vignet voorzien is.

Thomas Morus, Lord Kanfelier van Engeland, door Mevrouw de Prinfes DE CRAYON [CRAÖN]. *II Deelen. Te Amfterdam, bij* de Gebr. Diederichs. 1835. *In gr. 8vo.* 507 *Bl. f* 4-80.

De Belegering van het Kasteel van Gozzo; of de laatfte Asfasfine. Door den Schrijver van Scipio Cicala. Uit het Hoogduitsch vertaald. II Deelen. Te Schiedam, bij de Munnik en Wijnands. 1834. *In gr. 8vo.* 554 *Bl. f* 5-70.

De Prins van Madagaskar, door K. GUTZKOW, *en Oudejaarsnacht-avontuur, door* H. ZSCHOKKE. *Twee luimige*

Verhalen. Naar het Hoogduitsch. Te Deventer, bij A. ter Gunne. 1835. *In gr. 8vo.* 223 *Bl. f* 2 - 25.

In het eerfte der boven aangekondigde drie werken wordt het edele, eenvoudige en verhevene karakter van THOMAS MORUS met gefchiedkundige waarheid voorgefteld. Ook HENDRIK VIII en zijne waardige gade fchijnen ons getrouw geteekend. ANNA BOLEIN is wel wat ongunftig afgemaald. Als *roman* befchouwd, laat het geheel zich met belangftelling lezen.

Dit laatfte is ook het geval met *de Belegering van Gozzo*; maar de waarfchijnlijkheid is daarbij minder in acht genomen. Waarom de ontknooping zoo treurig is, begrijpen wij niet. Hoe ligt had de Schrijver in den heldhaftigen, zijne vrouw en kinderen zoo vurig beminnenden CAMILLO, toen hij op den laatften dag zijns levens, gelijk thans de voorftelling is, het *aurum potabile* met hen gedronken, en daardoor de bezorgdheid en de wanhoop van hem geweken waren, het gelukkige denkbeeld kunnen doen opkomen: „Neen! weg met alle vrees! wat zou ik nu reeds mijne toevlugt tot het *ferrum potabile* nemen?" Hoe ligt had hij hem de flesch met vergift kunnen doen wegflingeren, nog eenmaal naar den ouden Alchymist beneden in het flot terugkeeren, en, door dezen onderrigt, met hem, met gade en kroost, en al de nog overige braven, of fommigen hunner, langs de onderaardfche wegen, den veiligen uitweg ter zekere redding inflaan? Nu is de ontknooping akelig, zonder eenige noodzaak.

Gelukkig in de uitkomst zijn de beide verhalen in het laatfte hierboven aangekondigde boekdeel. Wat echter de waarde daarvan overigens aangaat, loopen wij niet hoog met den *Prins van Madagaskar*, en, fchoon ook dit verhaal *luimig* moet heeten, kunnen wij voor onszelven er geest noch doel in vinden. Maar het *Oudejaarsnacht - avontuur*, fchoon onwaarfchijnlijk, vooral ook daardoor, dat die jonge tuinman en adfistent-klapwachter zijne rol van Prins, op het gemaskerd bal, zoo goed weet vol te houden, is desniettegenftaande onderhoudend, geestig en leerzaam. Het oordeel van den eenvoudigen, doch braven en fchranderen jongeling uit den lageren ftand, over de kabalen en verliefde *intrigues* ten Hove, is treffend en *naïf*. Dat alles zoo gelukkig afloopt, is bevredigend voor den lezer.

De Zweden in het Klooster te Ueterſen, *door* TH. VON KOBBE. *Uit het Hoogduitsch. Te Groningen*, *bij* W. van Boekeren. *In gr. 8vo.* 264 *Bl. f* 1-80.

De titel kondigt alleen het eerſte hier voorkomende verhaal aan, terwijl de bundel eigenlijk uit drie verhalen beſtaat. *De Zweden te Ueterſen* behelst de geſchiedenis van een *Zweedsch* Edelman, den Heer VAN...STRÖM. Buiten zijne ſchuld verdacht van ſluipmoord, door magtige bloedverwanten tegengewerkt in zijne liefde, brengt hij, in eene regtvaardige noodweer betrokken, aan een' aanzienlijken landgenoot eene zware wonde toe, ontvlugt met zijne geliefde, en wordt Luitenant in dienst van den *Duitſchen* Keizer. Ook in *Weenen* door tegenſpoed vervolgd, verbergt hij onder eenen vreemden naam zijn aanwezen, en leeft met zijne echtgenoote en beide zonen te *Ueterſen*, eene kleine ſtad op *Deensch* grondgebied, in de nabijheid van *Hamburg*. Van alle zijne bezittingen beroofd, oefent hij het beroep van uurwerkmaker uit. Zijn oudſte zoon ERIK begeeft zich naar zee, en zwerft zoo wel in het noordelijke *Lapland*, als in *Amerika*, komt na velerlei avonturen tot het bezit van groote rijkdommen, maar ſterft kort vóór den afloop der geſchiedenis. Door een' zonderlingen zamenloop van omſtandigheden, wordt de ongelukkige VAN...STRÖM na zijnen dood in zijn vaderland geregtvaardigd. Zijn tweede zoon ABEL begeeft zich met gade en kroost naar *Zweden*, en wordt, na zware beproevingen, de gelukkige bezitter van het voorvaderlijke erfgoed. Ziet daar den hoofdzakelijken inhoud van het eerſte verhaal. Hetzelve houdt de nieuwsgierigheid gaande, en bevredigt dezelve bij den afloop op eene aangename wijze. Schilderingen van karakters van *Zweedſche* en *Laplandſche* zeden en leefwijze maken deze geſchiedenis niet onbelangrijk. De twee volgende vertellingen zijn van minderen omvang; *de behangen Kamer*, eene Spookgeſchiedenis, *de Spiegel van Moei Margaretha*, beide van W. SCOTT. Het bovennatuurlijke in *de Zweden te Ueterſen* kan verdedigd worden, als zijnde eene voorſtelling naar het leven van den invloed der gevoelens van den bekenden SWEDENBORG. Indien de beide laatſte vertellingen inderdaad van den beroemden Schrijver zijn, wiens naam zij dragen, behooren zij niet tot de belangrijk-

ſte, door hem vervaardigd, en hebben alleen waarde als proeven der heerſchende denkbeelden aangaande geestverſchijningen en middelen om de toekomst en het afwezige te ontdekken. Hier en daar troffen wij zonderlinge woorden aan, o. a. „ eene *windsbruid* huilde door de lucht," bij de beſchrijving van eenen ſtorm. „ Zijn gelaat met rimpels *gevroord*." — Voor lezers, die tijdkorting zoeken, zonder juist krachtig voedſel voor verſtand en hart te begeeren, zal dit werk, daar in hetzelve niets voorkomt, dat ſtrijdig is met de goede zeden, en wij ook niet gelooven, dat hetzelve in ſtaat is om proſelyten voor het bijgeloof te maken, wel aan het oogmerk der uitgave beantwoorden. Dus, in aanmerking nemende, dat de markt van onſchadelijke koopwaar ſteeds moet voorzien worden, mogen wij gaarne lijden, dat ook dit boek zijne lezers vinde.

Nagelaten Gedichten van SIMON STIJL, *Schrijver van de Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden. Tooneelpoëzij.* [*Iſte Deel.*] *Te Leeuwarden en Harlingen, bij* G. T. N. Suringar *en* M. van der Plaats. 1835. *In gr. 8vo. XLIV en* 226 *bl. f* 2 - 90.

Jacoba van Beijeren en Frank van Borsſelen, romantisch Tooneelſpel, door G. ALEX. VAN RAY (NOYER's Jaqueline de Bavière *vrij gevolgd en voor het Nederlandſche Tooneel bewerkt.*) *'s Gravenhage, bij* G. Vervloet. 1835. *In kl.* 8*vo. VIII en* 211 *bl. f* 1 - 25.

Dichtlievende Uitſpanningen, door H. W. LAURENTIUS, *te Rotterdam.* 1834. *In gr.* 8*vo.* 96 *bl.*

Bloemlezing uit de zedelijke en ſtichtelijke Gezangen van JAN LUIKEN. *Te Groningen, bij* M. Smit. 1835. *In kl.* 8*vo. VIII en* 94 *bl. f* : - 60.

Welkom zal wel aan geheel het letterlievend Publiek de uitgaaf zijn der nagelaten Gedichten van den beroemden Geſchiedſchrijver STIJL, die tevens, al bleek het ſlechts uit deze nalezing zijner lettervruchten, een gansch niet onbe-

gaafd Dichter was. Met nog meerdere vreugde en belangstelling zal bovendien dit werk ontvangen en gelezen worden, omdat de geleerde J. BROUWER hetzelve door eene uitvoerige, doelmatige en voortreffelijk gestelde Voorrede doet voorafgaan, waarin hij ons den levensloop, de letterkundige ontwikkeling, den geest en het karakter van STIJL schildert, en wijders een welgewikt oordeel velt over den inhoud van het werk, welks uitgaaf hij wel wilde verzorgen. Het thans aangekondigd wordende eerste deel van STIJL's nagelaten Gedichten behelst des Schrijvers nog onuitgegevene Tooneelpoëzij, bestaande in de Treurspelen: *Heraklea, of 't rampzalig Staatoffer*, en *Agnes*; benevens het Kluchtspel: *De belagchelijke Minnenijd, of de Knecht van fortuin.* Het hier geleverde is niet bestemd ter opvoering ten tooneele. De Heer BROUWER, als Uitgever, bedoelt slechts eene mededeeling diens letterarbeids aan het geletterde Publiek, en heeft hetzelve voorzeker hiermede aan zich verpligt. De Treurspelen, vooral *Herakléa*, bezitten vele verdiensten; en zoodanige *Nederlanders*, wier smaak door het zoogenaamde *Romantismus* nog niet bedorven is, zouden aan die *Tragediën*, bij de opvoering, indien deze bij de uitgaaf bedoeld en ten gevolge daarvan verkregen wierd, al is het dan niet de hoogste bewondering, ten minste toereikenden bijval schenken.

Dit zal van wege *zoodanige Nederlanders* geenszins te beurt vallen aan de *Jacoba van Beijeren en Frank van Borsselen* door den Heër VAN RAY, offchoon dat romantische Tooneelspel den grooten hoop veelligt meer zal behagen. Doch alwie eenigzins nadenkt, kan geen genoegen vinden in zulk eene jammerlijke verminking eener, wat de voornaamste feiten betreft, zoo algemeen bekende Nederlandsche geschiedenis. Het oorspronkelijke van den romantischen Tooneeldichter NOYER week nog al meer van de waarheid af; maar, in weerwil van hetgeen VAN RAY veranderd heeft aan de ontknooping, die in het Fransche stuk, overeenkomstig den tegenwoordigen wansmaak, zoo gruwelijk was, als men het slechts verzinnen kon, daar men FRANK VAN BORSSELEN zichzelven liet vergiftigen, is nog de historie zoodanig verknoeid gebleven, dat het allezins stuitend is. Buitendien, hoe is alles in dit stuk er op toegelegd, om vooral door verbijsterende pracht van kostumen, decoratiën enz. op

de verbeelding te werken! terwijl dit flechts ondergefchikt behoort te zijn aan het hoofddoel, den gang, de inwikkeling en de ontknooping van het ftuk. — Ook *wij* willen wel het zoogenaamde klasfieke niet onbepaald voorftaan, en veroordeelen dus geenszins de vrijere manier noch het romantifche karakter, maar alleen de bandeloosheid en het misbruik. Doch vele romantifche Schrijvers meenen, onder dien titel, zich alles te mogen veroorloven, en de ware Tooneelpoëzij gaat er mede te gronde. Dit ftuk van NOYER, ook na de wijziging door VAN RAY, gaat insgelijks mank aan dat euvel, en in het algemeen hebben wij er geenen vrede meê, fchoon wij er daarom niet alle verdienfte aan willen ontzeggen.

En thans tot de beide hier nog aangekondigde dichtbundeltjes overgaande, beginnen wij met dat van den, zoo wij meenen, nog jeugdigen LAURENTIUS. Hij leverde een aantal godsdienftige en zedelijke mengeldichtjes, waaronder fommige van de foort der huifelijke ftukjes, en voorts eenige romancen. Geenszins willen wij hem de beoefening der dichtkunst afraden; daartoe toont hij, op eenige plaatfen, te veel aanleg te bezitten. Maar, als hij weder de lier ter hand neemt, dan ftemme hij haar meer op eigenen, oorfpronkelijken toon: het verraadt zich nu telkens, waar hij FEITH, waar hij TOLLENS, vooral den laatften, heeft trachten na' te zingen; fchoon de oppervlakkigfte lezing dadelijk een' ieder' zal overtuigen, dat niets van het hier voorkomende, gelijk het daar gedrukt ftaat, van FEITH of TOLLENS zou *kunnen* afkomftig zijn. De navolging beftaat flechts in nabootfing van deze of gene eigenaardigheden in ftijl, wending en verfificatie. Wij herinneren ons niet, iets te hebben ontmoet, dat den oorfpronkelijken, den waren Dichter kenmerkt; doch, indien hij zich blijft beijveren, zal LAURENTIUS met der tijd vrij goede verzen leeren vervaardigen, en op gelijke hoogte geraken met een aantal andere beklimmers van het gemakkelijk te beftijgene lagere gedeelte van den Zangberg. Waar deszelfs fpits zich fteil begint te verheffen, zou de togt voor hem, en voor velen, te bezwaarlijk en te gevaarlijk worden. Maar, om nu niet altijd aan den voet des bergs te blijven rondzwalken, en die hoogte te kunnen bereiken, die voor hem misfchien niet volftrekt ongenaakbaar is, zal de Heer

LAURENTIUS zich moeten toeleggen op eene naauwkeuriger kennis van taal en verſificatie: want de fouten tegen beide zijn zoo menigvuldig, dat eene lijst daarvan bijster groot, en voor den Schrijver veelal nutteloos zijn zou. Hij zoeke eenen deskundige, die hem onderwijst, alvorens hij weder iets uitgeeft; dan zal hij zich ten minſte voor de ergſte en onverſchoonlijkſte feilen wachten, zoodat hij b. v. niet meer *Ferdīnand* voor *Ferdĭnand* ſchrijve (bl. 40), om van al het overige nu ſlechts te zwijgen.

De *bloemlezing*, eindelijk, uit de zedelijke en ſtichtelijke Gezangen van JAN LUIKEN, is door den Heer M. A. AMSHOFF vrij gelukkig geſchied. Wij wenſchen, dat de uitgaaf nut moge ſtichten, en twijfelen er niet aan, offchoon de toon, gelijk ieder vooraf wel gisſen kan, eenigzins mystiek is. Het ontbreekt hier en daar, bij eene zwakke verſificatie en niet volkomen zuivere taal, geenszins aan dichterlijke verheffing. Enkele plaatſen zijn ſchoon, en niets is geheel verwerpelijk.

KUSER. *Een Verhaal door den Autheur van* JOSE. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo.* *XIII en* 78 *bl.* *f* 1-60.

Dat *de Autheur* (*) *van* JOSE een jong Dichter is, heeft Rec. van dat dichtſtuk, in dit Tijdſchrift voor 1835, bl. 496, vermoed, en blijkt nu zoo te zijn; want in de Opdragt van dezen KUSER *aan een' Vriend*, bl. IX, doet de Schrijver zich kennen, als ſlechts den ouderdom van 21 jaren hebbende. Men zou hem nu, bij deze Opdragt, wel dergelijke vragen kunnen doen, als bij die vorige aan zijne Zuster; vragen b. v., of hij niet weder vrij lang over zichzelven en zijne dichterlijke voortbrengſels ſpreekt; vragen, of het wel zoo zuiver waar is, dat „ geen drift naar eer zijn hart doet

(*) Waarom ſchrijft men toch *autheur?* Noch het Latijnſche *auctor*, noch het Franſche *auteur* geeft er aanleiding toe, waartegen het gezag van het Engelſche *author* niet opwegen kan: volgens het eerſte zou men nog liever *aucteur* moeten ſchrijven.

„ blaken," enz. (bl. VIII); vragen, of de roemzucht eerst in den mensch ontſtaat, „ als 't vuur van jeugd en liefde „ en hoop is uitgedoofd" (bl. IX): maar wij willen dit nu liefst aan zijnen Vriend, indien deze ten minſte, als een waar Vriend, niet verblind met hem ingenomen is, overlaten, om hem hierover onder vier oogen te onderhouden; of aan hemzelven, wanneer hij eens weder in „ 't eenzaam woud van „ zijn gepeinzen" is, (bl. VIII) mits dat „ zijne Muze," die haar *quant à moi* wat ſterk ſchijnt te houden, daar niet bij hem zij.

Wil men nu ook over dit dichtſtuk het oordeel van Rec. weten, dan zal dit de keus des onderwerps, het beloop van het ſtuk, de dichterlijke behandeling, en de woordelijke uitdrukking moeten betreffen.

De keus des onderwerps is niet ongelukkig: het is namelijk de moord, gepleegd aan ALEIDE VAN POELGEEST, minnares van AALBRECHT, Hertog van *Beijeren* en Graaf van *Holland*, maar heimelijk bemind door deszelfs Hofmeester WILLEM KUYSER of KUSER; eene ſtof, door eenige historiſche *Aanteekeningen* achteraan toegelicht, en genoeg opleverende voor eene dichterlijke bearbeiding.

Het beloop van dit ſtuk komt hierop neder: Op eenen ſchoonen najaarsdag zit de held des gedichts in een prieel te peinzen. Zijne houding en zijn gelaat worden nu beſchreven; zijn naam en zijne waardigheid aangeduid; zijn karakter, vooral zijne ſomberheid gekenſchetst. Eindelijk wordt hij uit zijne mijmering door eene vrouweſtem gewekt. En die vrouw is ALEIDE, welker ſchoonheid, karakter en betrekking tot Graaf AALBRECHT beſchreven worden. BERTHA, hare vertrouwde kamermaagd, waarſchuwt haar hartelijk voor des Graven liefde, en een brief van een' onbekenden voor het gevaar, dat haar aan het Hof wacht: hierdoor werpt zij een kwaad vermoeden op KUSER, als komende wraak nemen, omdat zij hem verſmaad heeft. Terwijl zij in het bosch is, komt WILLEM, AALBRECHT's zoon, aldaar met eenige gewapende ruiters: BERTHA wordt weggevoerd: ALEIDE ſpreekt Graaf WILLEM toe, ſteeds in de gedachte, dat het WILLEM KUSER is. Eensklaps ſnelt er nu een Ridder (het is KUSER) te harer verdediging toe, doch te vergeefs: zij wordt vermoord, hij doodelijk gewond. Aan het Hof gebragt, geeft hij Graaf AALBRECHT

te verſtaan, dat hij haar bemind heeft; doch ziende, dat zijne liefde vruchteloos was, zichzelven gisteren had willen om het leven brengen, maar daarin plotſeling wederhouden was door iemand, die hem kwam berigten, dat ALEIDE in gevaar was, waarop hij hare verdediging beproefd had: nu bezweert hij den Graaf, om haren dood te wreken; en eindelijk, haren ſluijer, waarmede men hem verbonden had, afrukkende, ſterft hij. BERTHA komt in, vraagt naar hem, en, zijn lijk ziende, vaart tegen hem uit, als meenende, dat hij ALEIDE vermoord heeft; maar de Graaf geeft haar te kennen, dat niemand anders dan zijn zoon dit ſnoode feit gepleegd heeft. — De voornaamſte aanmerking, die Rec. op dit anders vrij wel geſtelde beloop heeft, is deze, dat ALEIDE hem voorkomt de hoofdperſoon te zijn, die hier, even als in de geſchiedenis zelve, het meest uitkomt en belang wekt, daar men volgens den titel verwachten moest, dat KUSER het zijn zou, die misſchien nog meer handelend kon zijn voorgeſteld.

De dichterlijke behandeling van dit onderwerp levert mindere blijken van wildheid en hardheid op, dan die van JOSE, maar niet minder van des jeugdigen Dichters gunſtigen aanleg voor de Poëzij, en doet ons eenige fraaije plaatſen met welgevallen aanhalen, b. v. de beſchrijving van den herfst, waarmede het gedicht aanvangt, bl. 3—5, en die van eenen ſchoonen najaarsdag, bl. 7, welke misſchien liever onmiddellijk achter de eerstgenoemde had moeten volgen, zonder de tusſchenkomende en hier te lange uitweiding, bl. 5, 6, over de Godſpraak der Natuur, en de genen, die er al of niet gevoelig voor zijn. Eenvoudig lief is over het geheel de beſchrijving van ALEIDE's ſchoonheid en beminnelijkheid, bl. 19—21, en die van BERTHA's welwillendheid en minzame waarſchuwing, bl. 27—33. Of wil men krachtiger tooneelen, dan zie men, bl. 63, het ſterven van KUSER, die den ſluijer van ALEIDE zoekt en aan zich vindt:

„ Helaas! men had zijn borst er meê verbonden;
„ Hij rukt hem af, en drukt hem aan zijn mond,
„ Een laatſte kus daauwt van zijn veege lippen,
„ Hem ſchijnt een zucht, een ſlaauw gekerm te ontglippen,
„ Maar 't bruizend bloed ſtroomt gudſend uit zijn wond —
„ De Graaf ſchiet toe — 't was KUSERS laatſte ſtond!"

waarna men de gerekte befchrijving van zijnen toeftand als doode, bl. 64, gaarne misfen zou. — Kort en treffend is mede het flot van het ganfche gedicht, waar BERTHA

. . . . „ gilt,
„ Als ze op den Hertog toetreedt; „ Zeg mij, waar
„ Is KUSER — KUSER?" En des Vorften hand
„ Verwees de maagd naar 't bloedig ledikant;"

waarop zij tegen hem als den vermeenden moordenaar uitvaart, maar de Graaf haar tot zwijgen brengt, en in deze flotwoorden uitbarst:

„ Niet hij, mijn kind! Haar moorder was mijn zoon!"

Op andere plaatfen echter laat de dichterlijke behandeling nog veel te wenfchen over, en is even min, als in JOSE, van langwijligheid en al te prozaïfche befchrijving vrij te fpreken. Hoe lang gerekt is b. v. de befchrijving van KUSER's gefteldheid, bl. 10—18, en hoe plat proza zijn fommige plaatfen! Zoo volgen op de zeer goede dichterlijke voorftelling van deszelfs afwisfelende vrolijkheid en droefgeestigheid, bl. 11, 12, deze drooge regels:

„ Dit zag men; dit werd opgemerkt; maar geen
„ Vermoeide zich met *gisfingen te fmeên* (?)
„ Naar de oorzaak van een toeftand" enz.

„ En mooglijk was op zijn gelaat te lezen,
„ Hoe vruchteloos *zoo'n* (?) onderzoek zou wezen."

In de uitweiding bij de lange befchrijving van KUSER's fomberheid fchijnt de Dichter zelf wel iets van dien fomberen te hebben. Zekerlijk, de aanleg des eenen is meer tot vrolijkheid, die des anderen tot droefgeestigheid; maar er is ook eene aangenomene en aangewende, trotfche en norfche fomberheid, die, in hoog gevoel van eigene ingebeelde waarde, op anderen laag nederziet, en, als zij gekoesterd wordt, tot onverftandig en ondankbaar klagen en morren over deze aarde en dit leven, tot menfchenhaat en menfchenverachting overflaat. Moeten dan onze jeugdige Dichters BILDERDIJK hierin ook al naäpen? — Bl. 17 leest men:

„ Hij beet zich op de lip, totdat zij bloedde, — Van fpijt „ misfchien, waarfchijnlijker van woede!” Dit heeft eene houding van epigrammatifche geestigheid, die hier niet past. — Hoe onpoëtisch en tevens wanluidend is de volgende befchrijving van ALEIDE! (bl. 41.)

„ Daar was, als zij dus fprak, iets in haar toon,
„ Haar wezen en haar houding, dat (offchoon
„ Zij 't evenbeeld was van haar moeder) bij
„ Die dus haar had gezien gemeend had, dat
„ Zij meerder van heur vaders trekken had,
„ Dan van haar moeders zacht gezicht.”

Men fchrijve deze regels, die bovendien, gelijk een groot aantal andere, platte en matte rijmwoorden hebben, eens achter elkander neder; en wat verkrijgt men? enkel proza, en wel flecht proza! — In de befchrijving van ALEIDE's doodftaat, bl. 50, is veel goeds; maar zou het wel natuurlijk zijn, daarin aan eene zoo plotfeling en wreed vermoorde eene zoo kalme houding te geven? en is de daarop volgende uitweiding, die twee bladzijden beflaat, over de verandering in den doodftaat eens ligchaams, offchoon ook goede dichtregels bevattende, hier niet veel te lang? — Zoo zou men ook, bl. 55, nadat gezegd was, dat KUSER den Graaf „met onverzwakte ftem „ toefprak,” en men deszelfs woorden onmiddellijk daarop denkt te hooren, geen zeven prozaïfche regels verwachten over de werking van de koorts op het ligchaam, en in de toefpraak zelve geen platten regel, als deze: *'k Had een gevoel van weeheid door mijn leden.*” Waarlijk! de befchrijvende Poëzij is geen berijmd proza, en zoo gemakkelijk niet, als fommigen zich fchijnen te verbeelden. „ Befchrij„ ving of fchildering is de grootfte proeffteen van dichter„ lijke verbeeldingskracht,” zegt BLAIR, die in zijne *Lesfen over de Redekunst*, (uitg. van 1790, D. III bl. 174 en volgg.) hierover verdient nagelezen te worden.

Ten aanzien der woordelijke uitdrukking, zal Rec. ook nu niet ftilftaan bij het gebruik van het geflacht van fommige zelfftandige naamwoorden, noch bij de fpelling van eenige woorden, waarin hij het met den jongen Dichter niet eens is, maar hetwelk hem nu te breedvoerig zou maken. Alleen over het gebruik van fommige woorden of woord-

ſchikkingen, die hem minder goed voorkomen, wil hij zich kortelijk uitlaten. — Is de zamenſtelling van *gezevenkleurd*, bl. 8, goed te keuren? Men ſtelt wel het bijv. n. *kleurig* dus zamen, *driekleurig*, *zevenkleurig*, maar immers geen deelwoord, als van een werkwoord *driekleuren*, *zevenkleuren*. — Het woord *leest* vindt men hier nog al eens gebruikt, maar niet altijd even gelukkig; b. v. bl. 9: „een „ziel, die voor die *leest* te groot, dat ligchaam veel doet „lijden:" zoo is dan het ligchaam de leest, de ziel de ſchoen?! Bl. 47 wordt ALEIDE eene *liefelijke leest* genoemd, en wel in dezen zamenhang: „Och ware 't voor „die *liefelijke leest* Reeds nu de roerloosheid des grafs ge- „weest!" *roerloosheid des grafs* voor eene *leest!!* maar ja! dat rijm, och dat lieve rijm, waardoor ook bl. 19 de *traandrop* (zie bl. 17) vrij plat genoemd wordt „*rampzalig nat*, „waarvan KUSER's oog ſchitterde." — Daar *heid* een onſcheidbare uitgang is, is „*ijdel- wuft- en onbedachtzaam-* „*heid*", bl. 27, dat daarenboven pleonastisch gerekt is, niet goed te keuren. — Ook op eenige moeijelijke en harde conſtructiën en botſingen van zamengeplaatſte woorden meent Rec. den jongen Dichter opmerkzaam te moeten maken. Veel te dikwijls maakt hij gebruik van '*t* voor *het*, ook waar het hoogst onwelluidend is door de botſing der medeklinkers; b. v. bl. 9, *draagt 't droevig merk*, — *met 't verdriet*; bl. 13, „indien men ter beſtemder *plaats 't ge-* „*ſteld* wou zien"; bl. 36, „*dat 't in dat* roerloos lichaam „nog beſtaat." Zeer dikwijls komt hier ook voor het gebruik van het betrekkelijk voornaamwoord achter een voorzetſel, terwijl het aanwijzend of perſoonlijk voornaamwoord of het voorwerp zelf uitgelaten, en hierdoor de conſtructie ſtroef en de zin ſomtijds onverſtaanbaar wordt; b. v. bl. 9: „*'t droevig merk van wie een vroege dood zijn voorbeſtemd*," voor: *van hen, die voor een' vroegen dood* enz.; bl. 13: „*van wiens liefderijk gemoed een wareld zich beloofd had* „*braaf en goed, van wie met liefde*" enz. „*zich zalig had* „*gevleid*," voor: *van hem, wiens* enz., *van een', die* enz.; bl. 65: „*aan wiens hart haar zoo wanhopig minde*," voor: *aan hem, wiens* enz. — Hard is insgelijks deze conſtructie, bl. 16: „*Zijn, wat het waar, leed, wroeging, haat of* „*ſmart*," voor: *zijn leed, wat het ook ware* enz. — Zeer onwelluidend is ook de volgende regel, bl. 64: „Men

„ komt om 't *krakend* (?) lijk Zijn *wijdst*, *laatst*, *nutloost* „ *hulfel* aan te trekken": welk eene noodelooze harde opeenvolging van medeklinkers!

Rec. heeft bij dit dichtftuk wat langer, hoewel hij nog veel meer zou kunnen zeggen, willen ftilftaan, en het aan eenen wat fcherper' toets onderwerpen, omdat hij van gedachten is, dat deze jonge Auteur wel eenen gunftigen aanleg heeft, om een goed, misfchien een uitftekend Dichter te worden, maar dat hij, om hiertoe te komen, zich niet moet verbeelden, of zich door anderen laten wijsmaken, het reeds te zijn, en dat het hem nuttig is te gedenken aan het gezegde van een' groot' Man: „ Niet dat ik het al„ reede gegrepen heb, of alreede volmaakt ben; maar ik „ jaag daarnaar, of ik het ook grijpen mogte."

Landelijk Schoon, in het Sticht van Utrecht, en in deszelfs omftreken. Door J. B. CHRISTEMEIJER. *Met eene Afbeelding. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1836. *In kl.* 8*vo.* 147 *Bl.* *f* 1-50.

Twee brieven, oorfpronkelijk voor een' vriend beftemd, doch thans meer uitgebreid in het licht gezonden, en die welligt zullen worden gevolgd door eene dergelijke fchets van de lagchende oorden tusfchen *Amftel* en *Grebbe* en de omftreken in de meer onmiddellijke nabijheid der Steden *Utrecht*, *Amersfoord*, *Rhenen* enz. — ziet daar *en* hetgeen dit boekje bevat *en* hetgeen deszelfs geachte Schrijver verder belooft. De druk is net en zindelijk, en het plaatje tegenover den titel, voorftellende het Vorftelijk Lustflot te *Soestdijk*, van den kant des Vijvers te zien, de geoefende hand van den Lithographist BACKER waardig. Wie de bevallige, ongedwongene fchrijfwijs van den befcheiden CHRISTEMEIJER kent, (en wie kent haar niet?) zal gaarne gelooven, dat wij de lectuur en het gebruik van dit werkje met volle ruimte mogen aanbevelen.

In No. VI,	*Boekbefch.*,	bl. 257 en elders,	ftaat *Leiçon*, lees *Luçon*.
In No. VII,	———	bl. 289, reg. 19,	leze men: *judicat*.
In No. X,	———	bl. 411, reg. 26,	——— die nu bij hem hard is.
———	———	bl. 417, reg. 32,	——— THOMAS A KEMPIS.
———	———	bl. 426, reg. 38,	——— misbruik.

BOEKBESCHOUWING.

Proeve eener Zielsbeschrijving van JEZUS, *door* E. G. WINKLER, *Predikant te Pedelwitz bij Pegau. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1835. *In gr. 8vo. XXIV en* 291 *bl. f* 3-:

De Schrijver van dit werkje is aan onze landgenooten reeds bekend door eene, vóór verscheidene jaren vertaalde, *Proeve over* JEZUS' *geschiktheid als Leeraar, en over zijne leerwijze*; een zeer lezenswaardig geschrift, dat vele fraaije opmerkingen en belangrijke oogpunten bevat, en welks vervaardiging den Schrijver aanleiding gaf tot zielkundige opmerkingen aangaande JEZUS. Hieruit ontwikkelde zich een denkbeeld, waaraan het geschrift: *Versuch einer Psychographie* JESU, van hetwelk wij thans eene vertaling aankondigen, zijnen oorsprong verschuldigd is.

Zielsbeschrijving van JEZUS! een belangrijk, maar tevens een moeijelijk onderwerp. Het is bekend, dat NIEMEIJER wel voornemens was, zijne *Bijbelsche Karakterkunde* met die van JEZUS in een afzonderlijk boekdeel te besluiten; maar dit gedeelte van 's mans arbeid is nooit verschenen, en het schijnt, dat de Schrijver — en wie was, zoo wel om dit te doen, als om het moeijelijke te beoordeelen, beter bevoegd, dan hij? — dien arbeid als te zwaar beschouwd hebbe. De moeijelijkheid dezer taak is dan ook ten allen tijde erkend geworden. Een Schrijver, bij wien de *Proeve eener schets van* JEZUS' *karakter* slechts een Hoofdstuk, maar dan ook een vrij uitgebreid Hoofdstuk, van een grooter werk uitmaakt (*), begon met te zeggen: „De eerste

(*) J. G. MULLER, *het Geloof der Christenen*, D. I, bl. 110—238 der Nederd. vertaling.

„ denkbeeldén en gewaarwordingen zijner jeugd, de ont-
„ kieming zijner geestvermogens en bewustheid zijner
„ bestemming, de wasdom van het licht en leven in
„ Hem, tot dat Hij de volkomenheid, die Hij zich voor-
„ stelde, bereikt had, en hetgene in die heilige nachten,
„ die Hij, afgescheiden zelfs van zijne vertrouwdste
„ vrienden, op eenzame bergen in hartsverheffing tot
„ den eeuwigen Vader doorwaakte, in zijne ziel om-
„ ging — is ons verborgen, en naauwelijks kunnen wij
„ er, door waarschijnlijke gissingen, iets van ont-
„ dekken. De weinige sporen echter, die wij daarvan
„ hebben, zijn voldoende, om ons te overtuigen, dat
„ men ook van zijn aardsche leven zeggen mag: *het-*
„ *geen Hij leefde, dat leefde Hij Gode.*"

Trouwens, die geheel éénige vereeniging van het Goddelijke met het menschelijke; die volmaakte zamensmelting van het *ideaal* aller volkomenheden tot één *harmonisch* geheel; die opleiding, in eenen voor gewone menschen even onbereikbaren als onbevatbaren verborgen' omgang met God; die blik over het menschelijke leven heen in dat der eeuwigheid; die onbeseſbare eenheid met God, niet enkel in bedoeling, maar ook in wezen; die werkkring op Goddelijken last, tevens eene vrijwillig opgenomene taak, waarbij zich het leven van niemand laat vergelijken; met één woord, de geheel eenige persoon van JEZUS, die geheel op zichzelf staat en met niemand kan worden vergeleken, wat het *geheel* aangaat, (want vergelijking *in enkele opzigten* doet hier niets af) dit alles is van dien aard, dat men mag wanhopen aan het verkrijgen van eene *voldoende* ziels- en karakterbeschrijving (want WINKLER doet verkeerd met het eene van het andere te willen scheiden) van JEZUS. Ons *kennen* houdt op, waar ons *vergelijken* eindigt, en men mag hier het zeggen wel toepassen: *pour dire qui est Dieu, il faut être Dieu même.*

Rec. weet wel, dat de Hoogleeraar MUNTINGHE (*) zegt, „ dat wij JEZUS hier geheel en alleen

(*) *Geschied. d. Menschh.* D. IX, bl. 34, *nieuwe uitgave.*

„ als mensch moeten beſchouwen, zonder nog in aan„ merking te nemen dat bovenmenſchelijke en waarlijk „ Goddelijke, hetwelk met zijne menſchelijke natuur „ vereenigd was"; maar zeker is het toch, dat niemand eene ziels- en karakterbeſchrijving van JEZUS, als mensch alleen beſchouwd, voor eene van (men vergunne ons dit woord) den *geheelen* JEZUS zal kunnen houden. Maar offchoon er nu geene voldoende beſchrijving van den geest en het karakter onzes Heeren beſtaat, en naar onze denkbeelden ook niet beſtaan kan (*), zoo neemt dit echter niet weg, dat hiertoe vele bouwſtoffen en opmerkingen geleverd zijn, en nog altijd geleverd kunnen worden. Niet te veel zegt de ſtraks aangehaalde MULLER van den arbeid, door den zaligen HESS aan het leven, de leer en de daden van JEZUS beſteed (†): „ Een algemeen geacht Schrijver, die de „ geſchiedenis van JEZUS tot de ſtudie zijns levens „ maakte, heeft, hetgene hier ſlechts onvolledig, over „ dit onuitputtelijk onderwerp, gezegd is, uitvoerig, „ met eene in onze dagen ongewone gegrondheid, en in „ den hem eigenen aangenaam onderwijzenden trant, zoo „ gelukkig behandeld, dat dit werk, als een der bes„ ten, welke hierover het licht zagen, kan aangeprezen „ worden."

Beſchouwen wij nu (want het wordt tijd, iets van de onderhavige *Proeve* te zeggen) het geſchrift van WINKLER als eene volledige zielsbeſchrijving van JEZUS, dan kunnen wij wel *a priori* beſluiten tot hare onvolledigheid; maar als *proeve*, als bouwſtoffen, als geregelde opmerkingen vonden wij in dezelve, toen wij haar in het oorſpronkelijke lazen, zeer veel goeds en ſchoons, zoo dat *Rec.* er vóór weinige jaren wel eens

(*) Ook zou het de Goddelijke grootheid des Verlosſers, onzes bedunkens, voor het menſchelijk oog niet weinig verminderen, wanneer wij hem *geheel* konden kennen; even als de Schepper niet meer zoo oneindig groot voor ons wezen zou, indien wij de geheele ſchepping konden kennen. *Rec.*

(†) *T. a. pl.* bl. 231.

aan gedacht heeft, dit werkje, behoudens eenige aanmerkingen, te vertalen; hetgeen echter door eene menigte bezigheden en beletſelen, en niet het minst door bedenkingen tegen ſommige gedeelten van het geſchrift zelf, bij een voornemen gebleven is.

Deze bedenkingen zullen wij hier evenwel niet ontvouwen; ten deele, omdat het wel van zelf ſpreekt, dat ieder zijne eigene wijze van beſchouwen heeft, en evenmin, als het van eenen Recenſent kan verwacht worden, dat hij in alles met zijnen Schrijver inſtemme, evenmin kan de eerſte ook van den laatſten vorderen, dat hij overal eenſtemmig denke met den beoordeelaar van zijn geſchrift; *hanc veniam damus petimusque vicisſim;* maar ten deele ook en vooral onthouden wij ons hiervan, omdat onze aanmerkingen inzonderheid die plaatſen zouden moeten betreffen, waar de Schrijver het Goddelijke in onzen Heer wat al te veel uit het oog verliest, en zelfs op eene eenigzins losſe wijze over het zoogenoemde *poſitive* des Christendoms ſpreekt, doch hetwelk bij het aankondigen der *vertaling* geheel niet noodig is, vermits de kundige en echt *liberale* Vertaler hieromtrent zijnen Auteur, waar het pas geeft, uitſtekend heeft teregt gewezen, waarvan de aanteekeningen b. v. bl. 93, 126, 150, 166, 196 en 251, om geene meerdere te noemen, kunnen getuigen, gelijk hij ook behartigenswaardige bijzonderheden, zoo als bladz. 194, meldt, welke doen zien, dat dit boek eenen zeer bekwamen Vertaler gevonden heeft; weshalve wij hem met dit zijn werk, den Schrijver met de bevallige gedaante (uit- en inwendig), onder welke zijn werk bij onze landgenooten wordt ingeleid, en ons godsdienſtig publiek met deze aanwinst in deszelfs letterkunde van harte gelukwenſchen.

Wij zeiden zoo even, dat WINKLER wel eens het Goddelijke in JEZUS te veel uit het oog verliest; hiertoe brengen wij zijne gedurige uitdrukking: *wijze van Nazareth*, *wijze uit Galilea* en derg., welke wij daarom ook door den Overzetter liever hadden zien wegge-

laten. De vergelijking met mannen der ongewijde oudheid, als ZENO, SOCRATES en anderen, behoort hiertoe mede, en is, naar ons inzien, ongepast. JEZUS verklaarde zelf, dat zijne leer niet de zijne was, maar des Vaders, die Hem gezonden had; en wanneer men derhalve b. v. ZENO met JEZUS als Zedeleeraar wil vergelijken, doet men aan beiden onregt. *Rec.* moet echter erkennen, dat deze vergelijkingen met de *oeconomie* (om zoo te ſpreken) van het werk te naauw zijn verbonden, dan dat een Vertaler ze kon weglaten; en deze was eene der bedenkingen, die ons van de vertaling terughielden. Dat ANCILLON b. v., in zijne, door SCHARP vertaalde, Prijsverhandeling *over de voortreffelijkheid der gewijde boven de ongewijde Schriften*, (bl. 42—83) MOZES met COLUMBUS vergeleek, is geheel iets anders. De perſoon van JEZUS duldt zoo iets niet.

Zeer veel van het hier geleverde kan men bij HESS vinden, met name in de Verhandelingen *over de wijze van verhalen der Evangelisten*, voor het IIde Deel der *Levensgeſchiedenis van* JEZUS; *over de Joodſche ſtaatsgeſteldheid van dien tijd, met opzigt tot de geſchiedenis van onzen Heer*, in *Leer, Daden en Lotgevallen van onzen Heer*, (nieuwe vertaling) D. I. bl. 1, en *ſchets der Joodſche vooroordeelen*, ald. D. II. bl. 1; *over het achtgeven van* JEZUS *op tijden enz.*, ald. D. I. bl. 83; *over den geest van* JEZUS' *leer*, ald. bl. 111; *over de vorming van zijn karakter*, ald. D. II. bl. 101; *over den leerzamen omgang van* JEZUS, en meerdere; doch WINKLER's *Proeve* heeft toch veel nieuws, en ook waarlijk veel goeds.

Wij moeten ons, om niet al te wijdloopig te worden, thans vergenoegen met den inhoud des werks op te geven.

In eene *Inleiding* handelt hij over de wijze, op welke de Evangelisten het leven van JEZUS verhalen; over de godsdienſtige en zedelijke geſteldheid van de *Joden* ten tijde van JEZUS, en over zijne vorming als Leer-

aar.. Daarna tot het werk zelf komende, zegt hij, bl. 38: „Onze fchets van JEZUS' Geest (*zielsbe-* „ *fchrijving*) fplitst zich in twee deelen. In het eerfte „ deel zullen wij zijne geestvermogens befchouwen, zoo „ als deze zich uit de berigten der Evangelisten laten „ opmaken. In het tweede deel bepalen wij ons alleen „ bij datgene, wat JEZUS deed, om zijn werk, als „ *Heiland der wereld*, met diepe wijsheid voor te be- „ reiden, en met onwrikbaren moed te grondvesten en „ uit te voeren. Ik noem dit laatfte *zedebefchrijving*." (Een ongepaste naam.) In het eerfte deel behandelt hij alzoo: A, de lagere geestvermogens, en wel het geheugen en herinneringsvermogen, benevens de verbeeldingskracht van JEZUS; B, de hoogere geestvermogens van onzen Heer, t. w. het oordeel, de diepzinnigheid, de fcherpzinnigheid, het vernuft van JEZUS, zijne opmerkzaamheid van geest, zijne natuur- en menfchenkennis, zijne rede, zijn gevoel- en zijn begeervermogen. De opfchriften der afdeelingen van het tweede deel zijn deze: Wijsheid van JEZUS in de uitvoering van zijn ontwerp (in allen deele verre beneden het bekende gefchrift van REINHARD: *Plan van den Stichter des Christendoms*); de Jongeren van JEZUS; fchouwplaats van JEZUS' leer, en van zijne daden; wijsheid, waarmede JEZUS zijne Jongeren tot Apostelen vormde; wijsheid, waarmede JEZUS op het volk werkte; grootheid van ziel, waarmede JEZUS zijn werk volbragt; befluit.

Taal en ftijl verdienen lof; de vertaling is uitmuntend, de *correctie* goed. *Philofofen*, bl. 67, moet *Philofophen* of, wil men, *Filozofen* zijn, en bl. 26 *not.* ftaat *Matth.* II: 10, moet zijn *Mal.* II: 10.

Gefchiedenis van het Joodfche Volk, van de fchepping der Wereld, tot na de verwoesting van Jeruzalem, door J. NOLET DE BRAUWERE. *'s Gravenhage,*

bij A. J. van Weelden. 1835. *In gr. 8vo.* 245 *Bl.* *f* 1-80.

Volgens de *Voorrede* is dit werkje „ de eersteling der „ studiën van eenen jongeling, die naauwelijks den voet „ op den drempel van het heiligdom der wetenschappen „ geplaatst heeft." Dat zulk een jongeling, het zij onder het oog van zijnen leermeester, of alleen voor zichzelven, uittreksels maakt uit gelezene werken, met name uit de algemeene Wereld- of bijzondere Volksgeschiedenis, kan zeer nuttig zijn; maar dat hij in het hoofd krijgt, om deze uittreksels in druk uit te geven, is, zoo al geen verwaande, dan toch eene roem- en nutteloozе onderneming, alsof er aan geschiedkundige lees- of leerboeken van beknopten omvang zoo groot gebrek, en elk uittreksel uit een grooter werk hiertoe reeds geschikt ware.

De redenen, die deze jongeling bijbrengt, waarom hij bij voorkeur de Geschiedenis der Joden behandeld heeft, zijn: 1. Omdat hij zich dus met de bronnen derzelve heeft moeten bekend maken, en zoo „ *kennissen* (*kundig-* „ *heden* wil hij zeggen) over bijzonderheden bijeenver- „ zameld heeft, die hem anders zouden ontgaan zijn;" dus, in één woord, tot zijne eigene oefening: maar dit zou hij van elke andere Geschiedenis hebben kunnen zeggen; en is dit reden van uitgave eener Geschiedenis, die een uittreksel is uit de Schriften des Ouden Verbonds en uit JOSEPHUS? welk eene redenering! 2. Omdat hij dacht, „ dat eene stelzel- (l. *stelsel-*) matige Geschiedenis „ der Joden eene niet *onwezenlijke* (?) behoefte in Ne- „ derland was, waar, in het lager onderwijs, wel *be-* „ *zondere* daadzaken naauwkeurig en uitvoerig *onderwe-* „ *zen* (l. *geleerd*) worden, maar in welke *gevolgd* on- „ derwijs" (*achtereenvolgend* of *aaneengeschakeld* wil hij denkelijk zeggen; maar het bastaardwoord *gesuiveerd* lag hem zeker in de gedachten) „ over den gang der Ge- „ schiedenis in hare beginselen, voortgang, ontwikke- „ ling, luister, kwijnenden staat en verval geleverd

„ wordt." (Wat is hier *beginfelen* enz. *der Gefchiedenis?* hij bedoelt waarfchijnlijk *de Gefchiedenis van een Volk in zijne beginfelen* enz. Men ziet dus, dat de jongeling, behalve de oefening in de Gefchiedenis, ook nog wel ftijl- en taaloefening noodig heeft, om zijne gedachten zoo juist en duidelijk in onze taal uit te drukden, dat hij met fatfoen als Schrijver kan optreden.) „ Mijne Gefchiedenis, zonder aan alle deze behoeften „ te voldoen, duidt ten minfte reeds den weg aan eener „ fystematifche behandeling, en mijne pogingen kunnen „ niet beter bekroond worden, dan dat de kritiek eenen „ beteren weg aanduidt, en de kundigeren opwekt om „ mijne gapingen aan te vullen." Waarin nu die ftelfelmatige of fystematifche behandeling der Gefchiedenis des Joodfchen Volks beftaat, waarvan de jongeling hier den weg aangeduid heeft, betuigt Rec. niet te weten; of het moest daarin zijn, dat hij de Gefchiedenis der Joden in vijf tijdvakken verdeelt, en doorloopend verhaalt, wat daarin voorgevallen is, namelijk, na eene *Inleiding*, die loopt *van de fchepping der Wereld, tot aan Abraham, Stamvader van het Joodfche Volk*, I. *van Abraham, tot de komst der Israëliten in Kanaän;* II. *van de komst* enz. *tot de Alleenheerfching;* III. *van de Alleenheerfching tot de wegvoering naar Babylon;* IV. *van de aankomst der Israëliten te Babylon tot de overheerfching der Romeinen;* V. *van die overheerfching tot de verfpreiding van het Joodfche Volk:* maar heet dit nu de Gefchiedenis behandelen naar zeker vast ftelfel of fystema? Draagt de jongeling ook geen kennis van hetgene, dat er, ten opzigte der Gefchiedenis dezes Volks, het zij afzonderlijk, of naar het geheele beloop der Bijbelfche Gefchiedenis, in ons Vaderland gefchreven is, waarvan alleen de *Bijbel voor de Jeugd* van VAN DER PALM als een uitftekend voorbeeld behoeft genoemd te worden?

„ Offchoon," zegt de jongeling verder, „ de Gefchiedenis der Joden eigenlijk met *Abraham* haren „ aanvang neemt, zoo heb ik nogtans, naar aanleiding

„ van Mozes gefchiedboeken, het verhaal van datgene „ doen voorafgaan, wat er federt de eerfte (?) fchepping „ der wereld tot op den tijd van Abraham merkwaar- „ digst is voorgevallen. Dit heb ik bij wijze van inlei- „ ding behandeld." Om nu niet te zeggen, dat de latere naam van *Joden* voor de vroegere tijden der *Israëliten* niet past; hunne Gefchiedenis neemt immers, naauwkeurig gefproken, eenen aanvang, toen zij werkelijk als afftammelingen van JAKOB's twaalf zonen, als één geheel, als een Volk beftonden: maar nog onnaauwkeuriger, ja ongerijmder is het, te zeggen, gelijk op den titel ftaat: *Gefchiedenis van het Joodfche Volk*, *van de fchepping der Wereld*, enz. want toen beftond er immers nog geen Joodsch Volk. — „ Van het tijdftip „ van Abraham te beginnen," zoo gaat de jongeling voort, „ zal ik de Gefchiedenis in tijdvakken verdeelen, „ opdat mijne jeugdige lezers *van poos tot poos* (?) ge- „ fchikte rustpunten mogen vinden." Dit laatfte is er, ja, eene nuttigheid van, wanneer de tijdvakken juist aangewezen zijn; maar hangt het eerfte van de willekeur des Schrijvers af? Rec. meende, dat de Gefchiedenis zelve wèl gekend en beftudeerd moest worden, om te zien, welke tijdvakken zij in zichzelve door zekere onderfcheidende kenmerken aanwijst, en dat deze alleen ook de beste rustpunten kunnen geven.

„ Zoo dit mijn eerfte werk," zegt de jongeling eindelijk, „ een niet ongunftig onthaal bij mijne landge- „ nooten vindt, (zal ik) hetzelve door een tweede over „ het geographifche en archeologifche der Joodfche Ge- „ fchiedenis laten volgen"; maar hiertoe wil hij zich eerst „ de *uitfluitfels* (meent hij ook *uitkomften*, *refultaten?*) der belangrijke nafporingen van verfcheidene nieu- „ were Geleerden, vooral in Duitschland, eigen ma- „ ken." Naar hetgene, dat hij nu geleverd heeft, zal er wel geen gevaar bij het wachten zijn, en eigen eenvoudig en bedaard onderzoek en nadenken, gepaard met zoo voortreffelijke hulpmiddelen, als ons Vaderland oplevert, ter vermeerdering zijner kennis en opklaring zij-

ner denkbeelden, zal hem vooreerst welligt heilzamer zijn, dan zich in de nafporingen van Duitfche Geleerden te verdiepen.

Wilde nu Rec. het werkje zelf op deze wijze doorloopen en beoordeelen, hij zou, zoo wel wat ftof als vorm deszelven aangaat, in overvloed aan te merken vinden; maar hij meent genoeg gezegd te hebben, om inhoud en gehalte van hetzelve te leeren kennen, en den lezer te doen zeggen: *Ex ungue leonem!* (*Uit den klaauw kent men den leeuw.*) En al is het dan, dat hij er gaarne bijvoegen wil: *Ut defint vires, tamen est laudanda voluntas;* (*Ontbreekt het al aan kracht, de goede wil is toch te prijzen*) hij moet nogtans, zoo den jongeling verder de lust bekruipen mogt, om voor het Publiek te fchrijven, hem het onderzoek, dat HORATIUS den Schrijvers aanbeveelt, *quid valeant humeri, quid ferre recufent*, en deszelfs welverftane *nonumque prematur in annum*, ernftig aanraden. Rec. weet niet, of de jongeling, die hem zelfs bij naam onbekend was, Latijn verftaat; maar hij vertrouwt in allen gevalle, dat een van deszelfs Leermeesters hem deze raadgevingen wel zal willen overzetten, en hij er zijn nut mede doen zal.

De graauwe Man, een Volksboek, door HENDRIK STILLING. *Ifte—IIIde Stukje. Uit het Hoogduitsch. Te Amfterdam, bij* J. C. Sepp en Zoon. *In gr. 8vo. Te zamen* 204 *bl. f* 1 - 80.

De Hofraad JUNG, meer bekend onder den naam van STILLING, gelijk hij zich in zijne uitgegevene fchriften meest noemde, heeft van dit werk *dertig* ftukjes, na korter en langer tijd, in het licht gezonden. De vijf eerfte daarvan zijn vroeger in het Nederduitsch vertaald; thans heeft men eenen aanvang gemaakt met het ganfche werk in onze taal over te brengen. Wij kunnen niet zeggen, daarmede hoog te zijn ingenomen. Trouwens, hoe diep wij ook de godvruchtige gemoedsftem-

ming des fchrijvers van het *Heimwee* vereeren, wij hebben het altijd daarvoor gehouden, dat vele uitdrukkingen en fpreekwijzen bij diegenen, welke den vromen man niet naauwkeurig begrijpen, tot *mystieke* denkbeelden kunnen, en waarfchijnlijk ook wel zullen aanleiding geven. Verder is in den *graauwen Man* allerwegen duidelijk te befpeuren de invloed der omftandigheden van den tijd, toen de ftukjes gefchreven werden, gelijk de *Franfche* omwenteling, de verfpreiding van het *Rationalisme* enz., in het laatst der vorige eeuw en later; hetgeen dan ook een groot gedeelte van dit — zoo men wil, *periodiek* — werk voor onzen tijd minder belangrijk maakt. Ook wordt een niet gering gedeelte ingenomen door de (*fit venia verbo!*) vrome droomerijen van STILLING over de *Openbaring* van JOANNES en de laatfte tijden der wereld, hetgeen wij voor ons ook al maar liefst onvertaald zouden laten. Kost nu ieder ftukje 60 *cents*, dan zal het geheele werk op *f* 18-: te ftaan komen, en reeds daarom ophouden, aan den titel: *een Volksboek*, te beantwoorden. Wij zien derhalve te gemoet, dat, om alle deze redenen, de meeste lezers wel zullen gewenscht hebben, dat het beftendig nuttige en bruikbare hun liever — om met eenen dichter te fpreken — op eene vergiettest ware voorgediend.

Doch wat ons inzonderheid van de vertaling dezes werks zou hebben teruggehouden, is het nadeel, dat wij er van vreezen. In het Voorberigt heet het wel, dat de lezer hier zal aantreffen, hetgeen hem in onze tijden van onrust bij gemeenten en Predikanten, tot de afdeeling der Hervormden behoorende, zal doen zeggen: „dit boekje wil geene onrust zaaijen." Dat dit de bedoeling niet was, daarvan houdt *Rec.* zich overtuigd; maar het is eene andere vraag, of er geenen zullen wezen, die onvoorzigtiglijk en uit misverftand op onze dagen toepasfen, wat JUNG tegen het destijds veldwinnende ongeloof fchreef? Wij noemen alleen het herhaalde voorftellen van een' jong' Predikant (die zich b. v. niet fteeds in zijne ambtskleeding vertoonde, bladz. 40) als een *Neoloog*, als iemand, die de grondwaarheden

van het Evangelie verdraait of loochent; terwijl een ouder Leeraar een voorbeeld is van wijsheid en Christenzin. Zie bladz. 14, 40, 51, 91. Is daarvan geen misbruik te duchten? Is het dit niet van bladz. 84, waar het met zoo vele woorden heet: „Vele nieuwer-„wetſche predikers leeren niets anders: men bepaalt „de menſchen niet meer bij de erkentenis van eigen „grenzenloos verderf; men zegt hun niet meer, dat zij „in hunnen natuurlijken toeſtand bij geene mogelijkheid „kunnen zalig worden; dat bij hen eene verande-„ring, van den grond af, behoort plaats te grijpen. „Men ſpot met de woorden *bekeering* en *wederge-„boorte*, houdt ze voor woorden, die in den grond „*niets* te kennen geven, die dus in het geheel niet te „pas komen. In plaatſe hiervan, maakt men het za-„lig worden zoo gemakkelijk, als dat maar wezen kan; „ſpreekt ſteeds op hoogen toon van de deugd," enz. Is dit, toen STILLING het ſchreef, van *Duitschland* waar geweest, hetgeen wij gaarne gelooven; het is meer dan waarſchijnlijk ſchadelijk, en op het zachtſte onnoodig, dit nu nog te vertalen.

Het oordeel over de menſchen is hier nog al geſtreng; *doorduiveld* te zijn met grimmigen haat tegen CHRISTUS ergerlijk (bladz. 124). Bladz. 89 heet het:

„*De graauwe Man.* Ik ben dat met u eens, menig een „doet eene weldaad, om — mag ik zoo zeggen — den „lieven God om te koopen, dat Hij hem naderhand „eene lieve zonde vergeven mag. Denkelijk hebt gij „ook wel opgemerkt, dat men, voor het tegenwoor-„dige, van vrijwillige giften en zoogenoemde edele da-„den veel meer hoort, dan in vorige tijden.

„STILLING. Zoude ik niet! maar dat vind ik „gedeeltelijk ook daarin, omdat men begrepen heeft, „zulke edele daden, in de nieuwspapieren en ande-„re vlugſchriften, te plaatſen, en alzoo meer bekend „te maken. Men doet dan nu ook — en dat was te „voren heel anders — geene weldaad, of de wereld „hoort daarvan. [?] Ik heb echter zorge (vreeze),

„ dat hier en daar zoo iets geſchiedt, enkel en alleen, „ opdat het in de nieuwsbladen geprezen mag worden.

„ *De graauwe Man.* Dat kan wel zijn: maar meest- „ al, blijf ik nog denken, zal dat wezen, zoo als ik „ reeds gezegd heb, om den heiligen en regtvaardigen „ God daardoor ten vriend te verkrijgen; of ook dat „ men gelooft, het wezen des Christendoms alleen en „ geheel in goede werken beſtaat, met voorbijgang dus „ van volkomene zinsverandering, die alleen de dusge- „ naamde goede werken tot *echte* goede werken maakt." Welk eene verwarring van denkbeelden in het laatst gezegde! En welk een malsch oordeel, nadat in het Voorberigt geſchreven was, dat men dit werk lezen moet *met den geest van welwillendheid en goede gedachten van den naasten!!*

Bladz. 78 eindelijk: „Daar is een tijd geweest, dat, „ kwamen er zware landplagen, men boete- en bededag „ hield; men liet dagelijks op een bepaald uur de klok- „ ken luiden," enz. En waren dan toen de menſchen godvruchtiger en beter? Of ſtond dit bij velen op éénе lijn met het „in nieuwsbladen aankondigen van giften"? Verg. *Matth.* VI: 16—18.

De Vertaler geve zich in het vervolg de moeite, de dichtſtukken in rijmende verzen over te brengen, en zette nooit meer *practiſche Vernunft* over door *practisch vernuft*, maar altijd door *practiſche rede.* (Bladz. 78.)

Het vele nuttige en belangrijke, voorkomende in dit werk, door JUNG genoemd naar den *graauwen Man*, aan wien hij zijn *Heimwee* (naar ons gevoel het gelukkigſte zijner werken) heeft opgedragen, vinde vele behartiging, waartoe men het vooral leze met den geest des onderſcheids!

Archives ou Correspondance de la Maiſon d'Orange-Naſſau. Recueil publié, avec l'autoriſation de S. M. le Roi, par M. G. GROEN VAN PRINSTERER. I^e^ Série, P. II. 1566. Avec des Fac-ſimilés. Leide,

chez *S. et J. Luchtmans.* 1835. gr. 8vo. XLI et 513 pag. *f* 7-20.

Wij ontvangen hier, in het tweede Deel van dit werk, kostbare bouwſtoffen tot de Geſchiedenis. Het loopt ſlechts over één jaar (1566); maar welk een jaar! Men vindt daarin het verbond en ſmeekſchrift der Edelen, de openbare preek, den beeldenſtorm, het verval des Bondgenootſchaps, en de eerſte kuiperijen der Landvoogdes, om het te ontbinden. Even als in het eerſte Deel, zijn *alle* de brieven in het *Fransch* en *Hoogduitsch*, *geen enkele* in de landstaal! Men ziet, hoe ver de *Bourgondisch-Oostenrijkſche* Regering het gebragt had, om alle *Nationaliteit* weg te nemen. *Onderling* corresponderen de *Nederlandſche* Edelen *allen* in het Fransch. De *Duitſche* Vorſten daarentegen bezigen alleen hunne volkstaal. Zelfs is de Landvoogdes MARGARETHA genoodzaakt, hun daarin te ſchrijven. (N°. 125, p. 379—388.) Het is echter waar, dat men in *alle* deze brieven in beide talen, zelfs in die der aanzienlijkſten, een deerlijk gebrek aan juistheid in ſtijl en ſpelling aantreft, die doet zien, hoe weinig de *Ridders* toen nog aan de Letteren deden. BREDERODE blijft echter onder allen de ergſte, en is, even als ſommige anderen, nu en dan bijkans niet te verſtaan. Wat de gemeenheid ook van zijne denkbeelden aangaat, zie men ſlechts p. 254, N°. 193.

De voorrede van het ſtuk, de inleidingen tot de meeste brieven, en (wij twijfelen er niet aan) de ontcijfering van ſommige (blijkens de bijgevoegde 10 *fac-ſimilés*) geven blijken van de groote bekwaamheden des Heeren GROEN VAN PRINSTERER in het *diplomatiſche* vak. Wij hebben over het algemeen die aanteekeningen, even als de meesterlijk geſtelde voorrede, zeer juist en wel beredeneerd gevonden; en wij moeten het den Schrijver toeſtaan, dat het Geuzenverbond en ſommige van deszelfs handelingen niet van onberadenheid en voorbarigheid zijn vrij te pleiten. Doch wij ſchrijven dit alleen

aan den invloed van BREDERODE toe, die echter niet lang ſchijnt te hebben geduurd, ſchoon hij aan het hoofd der Edelen het verzoekſchrift aan de Gouvernante ter hand ſtelde. Maar dit verzoekſchrift was door LODEWIJK *van Nasſau* geſteld, en deze ſchijnt in dat merkwaardige jaar de ziel, het middelpunt van alle handelingen der *Nederlandſche* Edelen en der vrienden van Godsdienstvrijheid te zijn. Aan hem rigten daaromtrent hunne brieven de voorbarige doch onbekwame BREDERODE, die zonder LODEWIJK niets ſchijnt tot ſtand te kunnen brengen; de Graaf VAN BERGEN, de latere verrader; de Graaf VAN HOOGSTRATEN; de Heer VAN MONTIGNY, een opregt en ijverig Roomschgezinde, hoewel een voorſtander der verdraagzaamheid, maar niet der openbare preke; de Graaf DE MERODE, een opregt Protestant en vrijheidsvriend; de Heer VAN MELBERG, een der verbondenen in *Luxemburg*; eene enkele maal ook EGMOND, die reeds tusſchen de voorſtanders der verdraagzaamheid en de gunst des Konings begon te wankelen; zekere B. VOGELSANCK, die vergeefſche pogingen deed, om te *Breda* de *Lutherſchen* met de Hervormden te vereenigen, enz. doch vooral LODEWIJK's edele moeder JULIANA, blijkens deze brieven een voorbeeld van godsvrucht; zijn voortreffelijke broeder JAN *van Nasſau-Dietz*, later de ſtichter der Unie van *Utrecht* en de ſtamvader van ons Koningshuis, die alle geweldige maatregelen ontried, en nogtans alle zijne bezittingen voor de zaak van het Evangelie veil had; de verſtandige en ijverig Protestantſche Landgraaf WILLEM *van Hesſenkasſel*, doch vooral de broeder van LODEWIJK, WILLEM I, Prins van *Oranje*. Deze groote man vertoont zich hier niet veel op den voorgrond. Hij blijkt echter overal een vijand van driftige maatregelen te zijn, en keurde dan ook de openbare preek en vooral den beeldenſtorm af. Doch deze uitbarſtingen van een lang weêrhouden en tot weêrwraak voor het bloed der martelaren overgegane gevoel (immers ſtond het breken van *beelden* niet gelijk met het verbran-

den of ſlagten van *menſchen*) ſchenen den diepdenkenden en vooruitzienden Vorst veel minder gevaarlijk, dan de ſchijnbaar gematigde handelingen van het *Spaanſche* Beſtuur, hetwelk een oogenblik uit zwakheid toegaf, maar ſlechts om in ſtilte in *Duitschland* te werven, en door zijnen Gezant (D'ALAVA) den Prins, EGMOND en HOORNE met ſtraffe ter gelegener tijd te bedreigen. Daarom tracht hij reeds vroeg, door wervingen in *Duitschland*, in de voorbaat te zijn. Reeds in de eerſte maanden van 1566, vóór de overlevering van het verzoekſchrift, verſpreidde zich het gerucht der wervingen van Hertog ERIK *van Brunswijk*, onderſteund door de Stadhouders van *Gelderland* en *Friesland*, MEGEN en AREMBERG, en daarop ſchrijft de Prins aan zijn' broeder LODEWIJK, om ook van zijnen kant in *Duitschland* troepen te werven; zekerlijk een veruitziende maatregel, doch het was niet, om die terſtond in dienst te nemen, maar ſlechts om de werving van Hertog ERIK tegen te gaan. Naderhand worden deze wervingen, toen de omſtandigheden dringender worden en de Koning openlijk in *Duitschland* troepen ligt tegen de *Nederlandſche Rebellen*, ernſtiger doorgezet. Maar de Prins blijft gedurende de eerſte verrigtingen van het verbond ſchijnbaar werkeloos, althans verreweg de meeste brieven zijn aan zijn' broeder gerigt; maar of hij zoo geheel onkundig was van het verbond, en het naderhand zoo opregtelijk afkeurde, als de Uitgever denkt, dit meenen wij zeer te moeten in twijfel trekken. Daar was ORANJE, die alles opmerkte, maar zich over niets uitliet vóór dat het tijd was, de man niet naar! Met den minder nadenkenden EGMOND was het gansch anders. Nogtans gelooven wij met onzen Uitgever, dat de bedoelingen van ORANJE volkomen zuiver waren; dat hij ſlechts het ophouden der vervolging bedoelde, te meer, daar het uit deze brieven nu ſtellig blijkt, dat hij in 1566 reeds tot de Protestantſche leer was overgegaan.

Een der gewigtigſte gedeelten van de Geſchiedenis, in dit Deel opgehelderd, bevat weder de betrekkingen tot

Duitschland. De Prins hoopte en begeerde niets ernstiger, dan eene tusschenkomst der *Duitsche* Vorsten, met name van den Keurvorst van *Saksen*, zijn' Behuwdoom, de Landgraven van *Hessen*, FILIPS en WILLEM, zijne magen en vrienden, en den Hertog van *Wurtemberg*, ten behoeve der Protestanten in *Nederland.* (Van het toen nog afgelegene en zwakke *Brandenburg* wordt niet gesproken.) Maar, hoe genegen ook die Vorsten waren tot krachtige voorspraak bij Koning FILIPS, (het eenige, dat de Prins verlangde) zij begeerden daarentegen van *hem*, dat hij openlijk tot hunne, d. i. tot de *Luthersche*, Godsdienst zou overgaan, en dus de *Augsburgsche* Geloofsbelijdenis aannemen. Inderdaad zien wij in deze brieven, tot onze verwondering, niet alleen den Prins, maar ook dèn naderhand zoo ijverig Hervormden LODEWIJK, zijnen Broeder, en vooral Graaf JAN *van Nassau*, als *Lutherschen* voorkomen; Graaf JAN ijvert zelfs tegen de *Calvinisten;* en de *Duitsche* Vorsten, vooral Keurvorst AUGUSTUS, maar ook de verdraagzame WILLEM *van Hessen*, ja zelfs JAN *van Nassau*, dringen bij den Prins, bij LODEWIJK, ja bij alle de Verbondenen, aan, om openlijk de *Augsburgsche* Belijdenis aan te nemen. Eene raadgeving, zeker van *Luthersche* Godgeleerden, door Landgraaf WILLEM uitgelokt, zegt met eene edele vrijmoedigheid, „dat de „Prins om geene wereldsche inzigten noch bedoelingen „schade aan zijne ziel moet lijden, maar rondborstig „voor zijn gevoelen uitkomen, omdat men niet op twee „gedachten kan hinken, maar tusschen God en BAÄL „moet kiezen." (N°. 216[b], p. 338—343.) Maar de Prins, waarlijk boven zijne Eeuw verheven, geeft eene andere reden op voor dit aarzelen; eene reden, die hem de grootste eere aandoet. Hij was overtuigd van de groote waarheden der Christelijke leer volgens de opvatting der Protestanten; maar de geschillen tusschen de *Lutherschen* en *Calvinisten* kwamen hem van te weinig belang voor, om, door eene aanneming der *Augsburgsche* Confessie, de

anderen voor het hoofd te ſtooten. De beide ſekten haatten elkander namelijk destijds van harte: men vindt in de Geſchiedenisſen van *Brandenburg*, (zie onder anderen STENZEL, *Geſchichte des Preusſiſchen Staats*) welke onaangenaamheden de Keurvorſten JOHAN SIGISMOND en zijn Zoon GEORGE WILLEM om hunnen overgang tot de Hervormde leer van de *Lutherſchen* moesten lijden, en onder dezen zelfden Keurvorst AUGUSTUS *van Sakſen*, die zóó op het aannemen der *Augsburgſche* Belijdenis door den Prins aandrong, werd de *Formula Concordiae*, opzettelijk tegen de Hervormden, ingevoerd; gelijk onder zijnen tweeden opvolger een Staatsdienaar, als *Krypto-Calvinist*, (geheim Hervormde) *werd ter dood gebragt!* Aan zulk eenen ſektenhaat wilde zich de verlichte Vorst, die het geringe geſchil tusſchen de beide gezindten, dat ſlechts door wederzijdſche hardnekkigheid vergroot werd, verachtte, niet blootſtellen, of de zeer talrijke *Calvinisten* in de *Nederlanden* verlaten en aan 's Konings gramſchap ter prooije laten. Hij ſchreef aan WILLEM *van Hesſen*, (N°. 237, p. 452—456) dat de Hervormde Predikanten niets tegen de *oude*, *onveranderde Augsburgſche Belijdenis* hadden, maar wel tegen den *naam* derzelve en de latere bijvoegſelen en verklaringen, en dat het onderſcheid tusſchen LUTHER en CALVIJN in allen gevalle zoo groot niet was, dat de *Duitſche* Vorſten daarom het *Nederlandſche* Volk, indien het den laatſten boven den eerſten verkoor, aan een bloedbad, zoo als waarmede het bedreigd werd door de aangekondigde komst des Konings met een aanzienlijk leger, moesten blootſtellen. De Prins deed ook alle moeite om de Protestanten te vereenigen, maar het gelukte niet, en *daardoor* is dan ook de voorſpraak en hulp der *Duitſche* Vorſten weggebleven, opdat men niet de *Calvinisten* en *Wederdoopers*, tevens met de regtzinnige *Lutheranen*, zou moeten beſchermen! Wij verwachten in een volgend Deel de aanleiding, waardoor de Vorſten van het *Nas-*

ſauſche Huis tot de belijdenis der Hervormde leer zijn gebragt.

Voorts ſtrekt dit geheele boekdeel ten bewijze, „dat „de Godsdienst genoegzaam het eenige beweegrad was „in dit voorſpel onzer roemrijke en heilige omwente- „ling.” *Voorrede*, p. VIII en XXV. Reeds in het verdrag, door de Landvoogdes met de Edelen geſloten, (25 Aug.) wordt door de eerſte, *na veel uitſtel, tranen en betuigingen van dwang en gevangenis*, niets anders toegeſtemd, dan eene toelating voor ongewapenden ter openbare preke, *ter plaatſe waar die tot dusver gehouden was*, (meestal buiten de ſteden) mits zich wachtende voor ergernis, „alles tot dat de Koning, „met gemeen overleg der Staten-Generaal, dit anders „zou mogen beſchikken;” waartegen de Edelen beloofden, het volk tot gehoorzaamheid en rust terug te brengen, het de wapenen te doen afleggen en de beeldſtormers te doen ſtraffen, (p. 240.) Tegen de verzekering nu, onder de betuiging van zoo veel harteleed en dwang door de Landvoogdesſe gegeven, dat zij de Godsdienstoefeningen zou vrijlaten, vernietigden de Edelen hun verbond; een bewijs van vertrouwen, hetwelk bijna onnoozel mag heeten. Er werd verder op geene ſtaatkundige verbeteringen hoegenaamd aangedrongen: de bijeenkomst der Staten-Generaal kon men als zoodanig niet aanmerken; deze had ook onder KAREL V bij gewigtige omſtandigheden plaats, en werd thans door 's Lands toeſtand dringend vereischt, zoo men de wond wilde heelen en niet openſcheuren of toeſchroeijen. En nogtans wisten de Koning en de Landvoogdes dit verdrag, waarvan de Edelen, door ſtilling der beroerten en gedeeltelijke doodſtraf (tot 200 perſonen toe) der beeldſtormers, de voorwaarden getrouwelijk waren nagekomen, te ontduiken, de openbare preke eerst hier en daar te belemmeren, en daarna ſchier overal te doen ophouden; en, toen nu alles bevredigd was, kwam ALVA met zijne beulen in het land, gelijk wij ongetwijfeld in het volgende Deel zullen zien.

Deze onbuigzaamheid en bedriegelijkheid van FILIPS deed den Prins nog in 1566 eene poging doen, om, door de zeer juiste uiteenzetting van den ſtaat van zaken en den nood des lands, den Koning tot het geven van eenige Godsdienstvrijheid te nopen. In dit uitmuntende ſtuk worden *zeven middelen* tot demping der onlusten voorgeſteld: 1) geweld en doodſtraffen, 2) ballingſchap der andersdenkenden, 3) zoogenaamde vrijheid van geweten, maar zonder vrijheid van eerdienst; wie *deze* verlangde, mogt buitenslands gaan, 4) vrije Godsdienstoefening, met bepaling van zekere plaatſen daartoe, 5) het toelaten van Godsdienstoefening aan elke Stad of elken Landedelman, die dezelve verkoos, 6) uitſluitende toelating (naast de Roomschgezinde) der *Lutherſche* gezindte, 7) of ook die der Hervormden. Van deze punten verklaarde zich de Prins meest voor het 4de en 5de, omdat anders de grootſte onheilen, verloop van handel en vernielende oorlog tegen wanhopigen, het gevolg zouden zijn; en bepaaldelijk, wat het *derde* punt aangaat, dat men door het weigeren van Godsdienstoefening op *hunne* wijze, zonder hen tot de heerſchende Kerk te dwingen, de lieden van *alle* Godsdienst berooft en dus tot het *Atheïsmus* dwingt. „Men moet niet bang „wezen, door andere gevoelens te worden aangevallen, „maar veeleer blijde, de gelegenheid te hebben bekomen, om voor de geheele wereld te toonen, dat het „onze het meest gegronde is, en dat wij de tegenſtanders met alle zachtheid kunnen beſchamen, zonder „onze zaak met vuistſlagen en wapenen te willen verdedigen, zoo als de *Turken*, *Heidenen* en allen, die „gevoelen, dat hunne zaak ongegrond is. Ziende dus, „dat ons Volk zich allerlei gevoelens in het hoofd geſteld heeft, die men het niet ontrukken kan dan door „betere, en met lengte van tijd, moesten wij die middelen in het werk ſtellen, en wanneer het volk in rust „en, wat het ſtaatkundige aangaat, gehoorzaam was, „hen met hunne gevoelens en eene bepaalde Godsdienstoefening vrijlaten; .... want zijn die gevoelens ſlecht

„ en verkeerd, zoo zullen zij verdwijnen als fneeuw „ voor de zon, tot hunne groote fchande en tot eer en „ verfterking der onze." (Zie deze hoogstbelangrijke Memorie des Prinfen, N°. 236ᵃ, p: 429—445.) Men ziet daaruit, dat de Stichter van onzen Staat wilde, dat ieder voor zijne gevoelens mogt uitkomen, en vrijheid van eerdienst genieten; hetwelk thans, niet zeer *confequent* met de beginfelen van algemeene Godsdienstvrijheid in de negentiende Eeuw, aan fommigen wordt geweigerd, of althans met eene zeer bekrompene hand toegeftaan. (*)

Wanneer wij nagaan, hoe veel magt het verbond der Edelen ten toon fpreidde, zoodat het met de Landvoogdesfe bijkans als gelijk met gelijk onderhandelde en een verdrag kon fluiten, zoo moeten wij ons over deszelfs fpoedig verloop en verval, waarvan in dit Deel reeds blijkbare fporen voorkomen, en waardoor het nog vóór de komst van ALVA geheel te niet was, verwonderen. Wij kunnen daarvoor echter uit de Gefchiedenis dier tijden twee redenen ontleenen: 1) Het gevoel van fchuld in het geval van den beeldenftorm. Wij zijn het wel met onzen Uitgever volkomen eens, dat de Edelen *onmiddellijk* geen deel aan den beeldenftorm hadden, ja dat de meesten, zelfs BREDERODE, denzelven afkeurden; maar nogtans was de *lijdelijke houding* van het verbond, gelijk van het geheele volk, bij deze openbare fchennis der goede orde, toch in het oog loopend, en moest te *Madrid* opzien en verontwaardiging wekken. De Hervormden, althans velen hunner, moesten gevoelen, dat hierdoor een groote misftap gepleegd, en men van veel voordeel in zijne ftelling verftoken was. Zoodra de Regering en de Roomschgezinden van hunnen eerften fchrik bekomen waren, merkten zij, welk eene meerderheid deze blijkbare misdaad der tot hiertoe ver-

(*) Redacteur zal wel niet noodig hebben te herinneren, dat Recenfent dezes niet dezelfde is, die (bl. 541, 42 van dit N°.) de *Pleitredenen* heeft aangekondigd.

volgden of naauwelijks oogluikend toegelatenen hun gaf. LODEWIJK *van Nassau*, hoewel zelf onschuldig, gevoelde, dat hij zich uitvoerig verdedigen moest, daar de Landvoogdesse, stout op de hulp van EGMOND en anderen, die door den beeldenstorm ten hoogste verbolgen waren, den moed reeds had, LODEWIJK uit het land te willen verwijderen. Doch hierbij kwam, 2) dat in het verdrag, hetwelk MARGARETHA in den eersten schrik had gesloten, de Edelen beloofd hadden, hun *Compromis* als *ontbonden* te zullen beschouwen, zoo lang de Godsdienstvrijheid aanhield; *tenons nostre dit compromis nul, cassé et aboli, tant et si longuement que la dicte seureté promise par Son Alteze au nom de S. M. tiendra.* (p. 241.) Natuurlijk nam de doorslepene, in de school van MACHIAVEL opgevoede, MARGARETHA den *schijn* aan, alsof zij het verdrag wilde houden, en verlamde daardoor de pogingen der, wel is waar een weinig ruwe, maar toch rondborstige en ligtgeloovige Edelen, die nu elk op zichzelven het land in rust bragten, maar *als ligchaam* niet meer konden werken. De bundel pijlen was losgemaakt, en de Landvoogdes trof die nu een voor een. Een hechtere, schoone bundel, door de hand van den *Zwijger* en zijn' Broeder JAN zamengesnoerd, zou eerlang dien eersten, waarvan de stof te broos was, vervangen.

Wij hebben hier slechts het algemeene beloop en den gang van zaken in dit Deel aangestipt: het bevat nog eene menigte meer of min gewigtige bijzonderheden, gedeeltelijk in verband staande tot huiselijke betrekkingen, b. v. het huiskruis van den Prins met zijne tweede vrouw MINA *van Saksen*, de moeder van MAURITS, en eene schaking der dochter van MANSFELD uit het Huis van BREDERODE, hetwelk misschien het meeste bijdroeg, om eerstgenoemden Edelman, te voren een voorstander der verbondene Edelen, tot derzelver vijand te maken, enz. Nog vindt men er eene opmerkelijke lijst van *Lutherschen*, Hervormden (*Calvinisten*) en

van beider Predikanten en Kerkeraden, in den herfst van 1566 te *Antwerpen*, zekerlijk voor den Koning gemaakt, die zijne flagtoffers wenschte te kennen, om ze ter gelegener tijd te kunnen ftraffen. Het blijkt daaruit, dat ook de *Wederdoopers* (Doopsgezinden) destijds in de *Kamerftraat* aldaar eene Vergadering hielden. Onder de *Lutherfchen* (*Martinisten*) worden *de Prins*, *zijne Vrouw en zijn Broeder* LODEWIJK opgenoemd, en gezegd, dat *een derde der ftad* daartoe behoorde. Zoo men alsdan de nog talrijker *Calvinisten* daarbij rekent, maakten zekerlijk de Protestanten destijds te *Antwerpen* de groote meerderheid uit. Onder de *Calvinisten* wordt ook de beroemde Drukker PLANTINUS onder den naam van PALATIN opgenoemd. (Zie dit ftuk, p. 328—338, No. 216.)

Wij hebben de voortzetting van dit zeer belangrijke werk, hetwelk zoo wel door uit- als door inwendige keurigheid van bewerking de Uitgevers en den Drukker eer aandoet, reeds ontvangen, en hopen onzen Lezeren eerlang van het derde Deel, waarin de treurigfte tijden, maar ook de aanvankelijke herleving van *Nederland*, zullen voorkomen, te kunnen verflag geven.

Gefchiedenis des Vaderlands, *door Mr.* W. BILDERDYK; *uitgegeven door Prof.* H. W. TYDEMAN. *VIIde Deel. Van de Unie van Utrecht tot aan het twaalfjarig Beftand. Te Amfterdam*, *bij* P. Meijer Warnars. 1835. *In gr. 8vo.* 312 *bl. f* 3-:

Het tijdvak van dertig jaren, (1579—1609) 't welk in dit Deel behandeld wordt, vangt aan met de zoo beroemde *Unie van Utrecht*, die gedurende 216 jaren de Grondwet van het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden* is geweest. Over het doel van dit Verbond wordt door BILDERDIJK (van bl. 2—10) fraai gehandeld. Zijne voorftelling komt ongeveer hierop ne-

der: „ Het oogmerk der Unie was niet de Provinciën „ tot *één Land* te maken, maar alleen zoodanig te ver- „ binden, ALSOF zij maar ééne Provincie waren: niet „ daarover eene *algemeene Souverainiteit* op te richten „ (want zij bleven onder den Koning) maar alleen een „ *algemeen bewind* daar te ſtellen, ten aanzien van de „ aldaar uitgedrukte, of onder de uitgedrukte noodza- „ kelijk begrepen punten." — „ *Hieruit blijkt*," zegt hij, (bl. 8) „ *dat wij de voorſtanders van* OLDEN- „ BARNEVELT *toevallen in de gronden van hun ſus-* „ *tenu*; ja die gronden veel vaster ſtellen dan ooit vóór „ ons gedaan is: hetgeen echter niet wegneemt, dat wij „ in de applicatie hun even ſterk tegen moeten zijn, „ als op zijnen tijd en plaats blijken zal." Op bl. 30 en verv. wordt gehandeld over de afzwering van FILIPS in 1581 en de gevolgen daarvan. BILDERDIJK merkt aan: „ Men ontſloeg alle onderdanen van 's Ko- „ nings gehoorzaamheid en gezag, en verbood hen den „ Koning verder te erkennen. Goed! Maar men ontſloeg „ NB. ook zijn Leenmannen. Zie daar een alleraf- „ grijslijkſte verwarring van Principia Juris (Rechts- „ begrippen)." Dit denkbeeld wordt in de volgende bladzijden nader aangedrongen. Wij moeten erkennen hierin geene allerafgrijſelijkſte verwarring te kunnen zien. Hetgeen BILDERDIJK zegt: „ *Geen Staten, geen Volk is bevoegd om het vinculum feudale op te heffen*," moge al eens, juridiek beſchouwd, waar zijn; aan den anderen kant is het onloochenbaar, dat de aanwezigheid van Leenmannen, die zich, door eenen eed van trouw, *voortdurend* aan FILIPS verbonden rekenden, eene volſtrekte Anomalie zoude geweest zijn in een Land, 't welk hem afzwoer: zoodat dit ontſlag hier minder in eenen juridieken, veel min in eenen morelen zin (als afdoende *in foro conſcientiae*) behoeft beſchouwd te worden, dan wel als eene volſtrekte noodzakelijkheid tot behoud van den nieuwen Staat. (Verg. BILD. zelf, bl. 32 en 35.)

Ware het overige van dit Deel in dezen geest geſchreven, wij zouden hetzelve, ondanks alle verſchil van ge-

voelens, een nuttig en leerzaam boek kunnen noemen. Maar, helaas! hier ftuiten wij op de onderhandelingen over de opdragt der Grafelijkheid *aan*, en den moord *van* WILLEM DEN I, tusfchen welke beide het, volgens BILDERDIJK, niet zoo ongerijmd is een verband te vinden, en alzoo de Regering van *Amfterdam* te houden voor de hand, die de pistool van BALTHAZAR GERARDS beftuurde! Wij zijn verpligt onze Lezers hiervan verflag te doen: aanmerkingen zullen wel overbodig zijn.

Na opgegeven te hebben, dat de grootfte tegenftand tegen de opdragt der Grafelijkheid aan WILLEM I van de zijde kwam van *Amfterdam* en *Gouda* en van eenige fteden in *Zeeland*, inzonderheid van *Middelburg*, (*) zegt hij, bl. 75: „ De meeste fteden nu ftemden om hem de Acte over te ge-„ ven, maar *Amfterdam* en *Gouda* (dat zeker zijn meeste pij-„ pen te *Amfterdam* fleet) hielden haar ftreng vast." Bl. 77: „ Naar deze beide fteden werd nu eene Kommisfie gezonden, „ die onder anderen in last had om te verklaren, dat men, „ ondanks haar tegenwil, met de inhuldiging voort zou gaan. „ Te *Amfterdam* deed KORN. PIETERSZ. HOOFD, die „ Oud-Schepen en nu kers-versch Raad in de Vroedfchap „ was geworden, een zeer intempestive redevoering. — „ Een *bedreiging* kwam er bij: dat men *Amfterdam* en haar „ regering niet te klein moest achten, en niet meenen dat „ men ze dwingen kon. — De Vroedfchap, minder inge-„ beeld dan dit *kareltjen*, befloot een affchrift van de voor-„ waarden te verzoeken." (Bl. 79.) „ Nu moest men raad-„ plegen of men, niettegenftaande deze kwaadwilligheid van „ twee fteden, met de huldiging voort zou gaan, — toen ie-„ mand, die reeds lang met het opzet van hem (WILLEM I) „ te moorden zwanger gegaan, en daar federt drie maanden „ ontelbare malen de gelegenheid toe gehad had, dit *nu* „ *juist* op het oogenblik uitvoerde, als volftrekt noodig was „ om *Amfterdam* en de *Zeeuwfche* partij te doen triomfeeren;

(*) Deze ftad fchijnt de eer niet te hebben, bij BILDERDIJK in een goed blaadje te ftaan: bl. 36 heet het: „ *Middelburg* is altijd een pest onzer Landen in 't politieke „ en 't zedelijke geweest: in 't eerfte een klein *Amfterdam*; „ in 't laatfte *duizendmaal erger dan Amfterdam*." Dit *duizendmaal erger dan Amfterdam* zegt nog al iets in den mond van BILDERDIJK!

„ waarover men zich naderhand zeer openlijk en glorieerende „ heeft uitgelaten, als de uitſteekendſte weldaad waar de „ Voorzienigheid het Land meê behouden had. Het ont- „ breekt niet aan lieden die daar een zeer menſchelijke voor- „ zienigheid in meenen te zien (die, zeker, de Goddelijke „ niet uitſluit) en ik heb buiten 's Lands zelfs de *Hollanders* „ daarover wel hooren belachen, dat zij, uit ontzag voor „ de *Amſterdamſche* pruiken, daar niet rond voor uit kwa- „ men: maar ik zou niet durven verzekeren, dat het dreige- „ ment van HOOFT *juist op dit evenement doelde*, (!) ſchoon „ het moeilijk te zeggen is, *wat daar al anders onder konde* „ *bedoeld worden*. (!) Het tyrannicidium was ook ſedert „ eenigen tijd een geliefd thema in *Amſterdam* geworden; en het „ ontbrak niet aan libellen, die den Prins een ondraaglijker „ tyran dan FILIPS ſcholden en den koophandel den onder- „ gang ſpelden, zoo men hem tot Heer had, maar een onvoor- „ beeldigen bloei daartegen, zoo men hem uit de voeten, en „ de Regering alleen in handen der Staten bracht. Maar dit „ alles bewijst niets."

Tot dusverre BILDERDIJK's *Geſchiedenis des Vaderlands*, VIIde Deel, bl. 79 en 80!

De voornaamſte perſonen, die wij in het overige van dit Deel aantreffen, zijn MAURITS, OLDENBARNEVELD, Koningin ELIZABETH en LEYCESTER. BILDERDIJK is even onvoorwaardelijk met MAURITS ingenomen, als hij OLDENBARNEVELD verguist. Hierover nader. ELIZABETH is, volgens hem, (bl. 146) „ een zottin, die voor „ 't overige haar belang wel verſtond." De zending van LEYCESTER wordt, bl. 97, aldus voorgeſteld: „ Deze „ Graaf van LEYCESTER was de lieveling der Koningin na „ ESSEX. Hij ſtond niet alleen uit hoofde van zijn af- „ komst, maar inzonderheid wegens zijn aart en inborst „ in *Engeland* in een zeer ſlecht blaadtjen, en daar zijn (om „ het dus uit te drukken) geen gruwelen waarvan men hem daar „ niet reeds openlijk en in druk beſchuldigd had, eer deze „ keus op hem viel. Maar zijn uiterlijk, 't geen in een man „ oneindig veel op deze maagd (zoo zij gewoon was zich „ te noemen) vermocht, deed haar alles wat ten zijner na- „ deele tot haar kwam, verwerpen; en het ſchijnt zelfs dat „ zij een poos voor heeft gehad, hem, die het talent had „ van als het pas gaf den minnaar bij haar te ſpelen, tot iets „ meer te maken. En daar de *amants-titrés* der Koninginnen

„ toen nog niet in gebruik waren, gaf dat *iets meer* hooge
„ uitzichten. Hij althands, toen zij zich daarover had uit-
„ gelaten, wilde van zijn kant niet ontbreken, en daar
„ hij kort te voren, in 't heimlijk een jonge vrouw getrouwd
„ had (want haar Hovelingen, die alle den Soupirant bij
„ haar moesten ſpelen, waren verplicht in het heimlijk te
„ trouwen, om niet in haar ongenade te vallen) wist hij
„ zich die door een *huismiddeltjen* dadelijk weêr kwijt te ma-
„ ken; hetgeen (trouwens) toen in *Engeland* juist geen
„ vreemdigheid was." Men ziet, dat BILDERDIJK den Graaf van LEYCESTER als eenen ſnoodaard voorſtelt; en het kan wel zijn, dat hij daarin gelijk heeft: maar hoe rijmt dit nu met de lofſpraak op LEYCESTER, welke op bl. 155—157 voorkomt? Daar worden zijne handelingen in een zeer voordeelig daglicht geplaatst. „ Ons Land heeft veel
„ verplichting aan hem. En zoo hij niet meer gedaan heeft,
„ het is inderdaad niet aan hem, maar aan de Staten (en vooral
„ *Holland*) te imputeren. Hij heeft zijne Koningin getrouw
„ zoeken te dienen en ten beste van 't Land zelve. Ja, hij
„ verdiende *de liefde die 't volk hem toedroeg.*" (!)

OLDENBARNEVELD wordt voorgeſteld als eene ſoort van *parvenu*, (bl. 85) die eene vereeniging van listigheid en ſtijfhoofdigheid bezat, welke voor verſtand en kracht van geest doorgingen (bl. 100). Hij was een *Stichtenaar* in zijn hart (bl. 143); een man van een hevig en onverdraagzaam karakter (bl. 152). Hij werd door ALBERTUS gevleid, en was daar zeer aandoenlijk voor, zoo wel als voor geſchenken van allerlei aard, (bl. 196) enz. enz. Doch dit alles haalt niet bij de wijze, waarop OLDENBARNEVELD in het volgende Deel behandeld wordt! Tot het verſlag daarvan beſparen wij de aanmerkingen, waartoe deze voorſtelling ruimſchoots aanleiding geeft. Zoo veel valt intusſchen ieder in het oog, dat men in eene Geſchiedenis, met zoo veel drift, bitterheid en vooringenomenheid geſchreven, geene de minſte *onpartijdigheid* verwachten kan, (en wat toch is Geſchiedenis zonder deze?) en dat hetgeen BILDERDIJK ergens gezegd heeft (III, 157): „ men begint met de
„ Historiſche perſonen een karakter te geven, en plooit dan
„ de daden naar dat arbitrair gegeven karakter," wel op niemand, die ooit eene Geſchiedenis beſchreven heeft, meer van toepasſing is, dan juist op BILDERDIJK zelv'.

Met den ſtijl van dit Deel ziet het er even bont en ruw

uit als bij de vorige Deelen. Uitdrukkingen als *den beest ſpelen*, *cajoleren*, *zich lam ſchrijven*, *de Kalotten van dien tijd* (de Predikanten), *de Amſterdamſche Pruiken*, (de Regering), *in lelijke parketten brengen*, enz. zijn in menigte voorhanden. Eene der ſchilderachtigſte voorſtellingen vonden wij bl. 105: LEYCESTER *intusſchen zat tusſchen twee ſtoelen in de asch.*

De Suicidio, obſervationibus anatomico-pathologicis illustrato. Scripſit D. J. A. ARNTZENIUS, Med. et Chir. Doctor. Traj. ad Rhen. apud *N. van der Monde*. 1835. 8vo. p. 204. (*Over den Zelfmoord*, *ontleed- en ziektekundig beſchouwd.*) *f* 1 - 80.

Toen de Heer ARNTZENIUS met het eindigen zijner akademiſche ſtudiën het gewoon proefſchrift zoude geven, koos hij ten onderwerp daarvan den *Zelfmoord*. De twee eerſte Hoofdſtukken zagen bij die gelegenheid het licht, met de belofte der verdere mededeeling van hetgeen de Schrijver zich ten doel had geſteld. Werkzaamheden ten nutte der wetenſchappen en in de dienst van het Vaderland hebben hem belet zijne taak vroeger af te werken; daardoor is een langer uitſtel gekomen dan hij zich had voorgeſteld, en is waarſchijnlijk ook de *geheele* Disſertatie niet wedergekeerd tot hen, die vroeger het afgewerkte gedeelte hadden ontvangen, en hetwelk zij op verzoek, en in de hoop van het geheele ſtuk later te erlangen, terug hadden gegeven. De Schrijver geeft verder in de Inleiding eenige redenen op, waarom hij het woord *Suicidium* gekozen heeft boven het Griekſche *ἀυτοχειρία*. Weinig gezag zal voor het eerſte bijgebragt kunnen worden; maar verwerpelijk is het niet, vooral wanneer men telkens daarvoor omſchrijvingen zoude moeten bezigen.

De Schrijver zal zijn onderwerp in *vier* Hoofdſtukken behandelen. In het *eerſte* zal hij over den Zelfmoord in het algemeen ſpreken. Dit Hoofdſtuk begint met de aanhaling van CICERO over de zorg van den Schepper voor den mensch en de zucht voor eigen behoud, welke daaruit moet voortvloeijen. Hij ſtelt echter dadelijk een onderſcheid, volgens KRUG, tusſchen de *betamelijke* liefde tot het leven en

de *ongeoorloofde* eigenliefde voor het leven. Hij gaat al aanstonds tot de vraag over, welke de banden zijn, die den mensch aan het leven boeijen, die hij gedeeltelijk zoekt in de bewarende krachten der natuur (*vires medicatrices naturae*) en ook in den redelijken aanleg van den mensch. Tot wezenlijken lust des levens zoude echter eene gezonde ziel in een gezond ligchaam vereischt worden; maar hoe zelden is dit het geval, en toch hoe groot de zucht te blijven leven! Liefde tot het leven is de groote drijfveer. Intusschen zij kent vele trappen, en kan eindelijk tot onverschilligheid, ja tot afkeer van het leven dalen. Wat bewerkt deze verandering? welke zijn de oorzaken, waaraan zij kan toegeschreven worden? Dit zal de Schrijver onderzoeken, met uitsluiting echter van alles, wat niet uit een *geneeskundig* oogpunt daaronder gebragt kan worden. Hij wijst hiermede het standpunt aan, van hetwelk zijne Verhandeling moet beoordeeld worden. Vooraf echter: wat verstaat men door Zelfmoord? welke is de bepaling (*definitio*), daarvan te geven. Hier doen zich wederom de gewone zwarigheden op, en, gelijk van zelve spreekt, heerscht er verschil van gevoelens. Bij de juiste beoordeeling van alles, wat tot den Zelfmoord kan gebragt, ook hetgeen slechts uit een geneeskundig gezigtpunt mag aangenomen worden, behoort de Geneeskundige, onzes achtens, de Christelijke Godsdienst te belijden; want alleen naar de voorschriften van het Evangelie kan de Zelfmoord, en wat er aanleiding toe gegeven hebbe, juist beoordeeld worden. De Schrijver beroept zich op de gezegden van den Zaligmaker, *Joh.* X: II env. Het spreekt van zelve, dat bij deze uitingen aan geen Zelfmoord, zoo als men dien gewoonlijk verstaat, kan gedacht worden. Maar kunnen hier dan in eenige vergelijking komen de voorbeelden, welke de Schrijver later aanhaalt? Intusschen, hoe men met de Oudheid den Zelfmoord trachtte te verdedigen, die zelfde Oudheid had ook hare stellige uitspraken daartegen, zoo als men onder anderen leest, CIC. *de Senect.* Cap. XX: „*Vetatque* PYTHAGORAS, *injussu imperatoris, id est*, „*Dei, de praesidio et statione vitae decedere.*" Zonder een vast standpunt, als het opgegevene, geraakt men in groote moeijelijkheden. De vrouw, welke zich bij het lijk van haren man in den brandstapel stort, moge volgens hare denkbeelden een deugdzaam werk verrigten, men kan haar volgens Christelijke begrippen niet van Zelfmoord vrijspreken,

zelfs niet eens volgens de wet der Natuur. In het algemeen zijn echter de grenzen, althans de zedelijke, moeijelijk af te perken, waar de vrijwillige dood *opoffering*, niet Zelfmoord is. Ook lijdt het eenige bedenking, of HAMBROEK, BEILING, en die later om eene of andere reden van hoog belang het leven afgelegd hebben, den dood *geheel vrijwillig* zijn te gemoet gegaan. Was het niet meer bukken voor nooddwang? Ook kon hun en anderen in dergelijke gevallen nog fteeds de hoop eener Goddelijke tusfchenkomst bijblijven; de redding daagde niet, en zij lieten zich offeren. De Zelfmoordenaar handelt *voorbedachtelijk*, of liever *opzettelijk* (*ut mors praemeditata fit*, pag. 13.) Zijn eigen *ik* en geenszins hoogere belangen doen hem naar ftrop of pistool omzien. De uitkomst was dikwijls nabij en lag als voor den voet; de verblinde zag haar voorbij! Het onderfcheid tusfchen *Selbsttödtung* und *Selbstmord* komt ons, ondanks het aangehaalde gezag van KRUG, eenigzins gezocht voor. Wat hiervan zij, de Schrijver zal van bl. 15 af nagaan, op welke wijze de *Nofologi* den *Zelfmoord* onder de *zielsaandoeningen* gerangfchikt hebben. Tot dit einde treedt hij in een kort gefchiedkundig overzigt, waar wij hem echter even min zullen volgen, als wanneer hij de verfchillende Nofologifche ftelfels tot dit einde doorloopt. Hij begint met SAUVAGES, en fchijnt, elk de verdiende eer fchenkende, nogtans met ESQUIROL veel op te hebben. Met eene befchouwing der verfchijnfels en der oorzaken van verdriet in het leven en Zelfmoord eindigt dit Hoofdftuk. De Schrijver bepaalt zich te regt bij het *algemeene*, waarvan echter veel ook op elke andere ziektegefteldheid kan toegepast worden. Wat het *bijzondere* betreft, dit zal bij elken Zelfmoord als *eigenaardig* voor dusdanig geval moeten nagefpoord worden.

In het *tweede* Hoofdftuk gaat de Schrijver over, om de afwijkingen in de bewerktuiging na te fporen, welke men bij zelfmoordenaars heeft aangetroffen. Hij zoekt in de inleiding tot dit Hoofdftuk als eenen middelweg te houden tusfchen hen, die alle zielsaandoeningen flechts als gevolgen der ontftemde of veranderde bewerktuiging aanzien, en die alles alleen aan dynamifche of psychifche oorzaken toefchrijven. Herinneren wij ons hier, wat een onzer Ziektekundigen fchrijft: „ *Mens fana in fano corpore perfactae exhibet fanitatis humanae exemplar. Haec quidem rara inter homines felicitas, quorum animus Φιλαυτία deperiens, multis perpetuo*

affectibus commotionibusque perturbatus, etiam corporeae vitae harmoniam turbare consuevit. Ut adeo, qua est utrumque hominis principium arctissima societate conjunctum non mirum sit, a mente toties corporis labefactari valetudinem." (*) Dit Hoofdstuk wordt in *drie* Afdeelingen gesplitst. De *eerste* gaat de veranderingen in den schedel na, en houdt zich verder bezig met het onderzoek van den schedel zelv', met de verandering der hersenen, de aandoening der vliezen en die van het ruggemerg. Men zal letten op de dikte of dunheid van den schedel, de gebrekkige ruimte van denzelven en afwijking van den gewonen vorm. Niet weinig ziekelijks kunnen de vliezen opleveren; desgelijks de hersenen zelve. Intusschen blijkt onder anderen ook uit p. 72, dat men in het maken van gevolgtrekkingen omzigtig moet zijn. Zoo zal het over 't algemeen wel wezen, want niet alle veranderingen in de bewerktuiging bij Zelfmoordenaars zullen als dadelijke aanleidende oorzaken daartoe beschouwd kunnen worden; ook moeten zij niet als onvermijdelijk ten Zelfmoord leidende geacht worden. Het zou mede gewaagd zijn., wanneer men stellig den zedelijken prikkel ten Zelfmoord kent, dien uit ligchamelijke aandoening af te leiden. Men verlieze bij de beschouwing van den Zelfmoord niet uit het oog, dat er *logische*, *ethische* en *physische* zielsziekten kunnen wezen. Bij eene wezenlijke schrikbarende vermeerdering van Zelfmoorden houden wij deze meer voor een gevolg der beide *eersten*, dan wel van de *laatste*. Ligtzinnigheid, verschrikkelijke ligtzinnigheid in het leven, verzaking van zedelijke grondbeginselen, ongeloof aan Goddelijke Voorzienigheid, verkeerde voorbeelden, nog verkeerdere leeringen van zoogenoemde vrijzinnige wijsgeerige woel- en dwaalgeesten, ziedaar oorzaken, die menig jong mensch, in het pas ontluikend leven, om eene beuzelarij de handen aan zichzelven deden slaan! Verschrikkelijk, wanneer dit opzet van zulk een' toestel vergezeld ging, dat men het diepgeschotene van zulke verfoeijelijke zaden niet miskennen kon!

In de *tweede* Onderafdeeling worden de afwijkingen onderzocht, welke de borstholte heeft opgeleverd; want niet altijd is de oorzaak onmiddellijk in het werktuig gelegen, van hetwelk wij vooronderstellen, dat de zielswerking uitgaat.

(*) C. FR. VAN DER HOEVEN, *Initia discipl. Pathol.* § 506.

Uit de wet der medelijdenſchap kan desgelijks veel verklaard worden. Laat men echter ook hier vooral op zijne hoede wezen! Groot moge de invloed zijn, welken de ademhaling op het herſenſtelſel uitoefent, niet minder aanmerkelijk is die, welke van den bloedsomloop uitgaat; — uit den buik ſchijnt zelfs *meer* voort te komen, waarom ook de Schrijver teregt ſchrijft: „ Verwonderlijk en alle andere overtreffende is de „ medelijdenſchap, welke tusſchen het herſen- en onder- „ buikſtelſel beſtaat. Zij was den Ouden reeds bekend; de „ nieuweren erkennen haar, en ieder, bijna zonder uitzonde- „ ring, ſtemt haar toe."

Aan dit onderzoek wordt eene *derde* Onderafdeeling, en wel de uitvoerigſte, toegewijd. Ouden en nieuweren komen echter niet overeen, waarin die afwijkingen te zoeken zijn. Thans verklaart men ze grootendeels uit het verband der zenuwen, vooral van den *ſympathicus* met het *tiende paar* (*nervus vagus*). Vroeger waren het meer de vochten, waarvan ſommige, b. v. de zwarte gal, zeer denkbeeldig waren. Dit is zeker, dat, bij alle zenuwwerking, de vele ingewanden, in de buikholte bevat, niet over het hoofd mogen gezien worden, welke alle dan ook in meerdere of mindere mate des Schrijvers aandacht tot zich trekken. Hij vergeet niet te ſpreken, zoo wel over eene gewijzigde ligging der ingewanden, als over eene vernaauwing, vooral der dikke darmen, uit welke beide men laatſtelijk zoo vele gevolgen heeft willen afleiden.

In het *derde* Hoofdſtuk wordt eene verzameling van lijkopeningen medegedeeld, ten getale van 27, waaronder *drie* van den Schrijver. Twee dezer menſchen hadden zich met een mes, de derde door een pistoolſchot van het leven beroofd. Op het einde van dit Hoofdſtuk keert de Schrijver terug tot de ſedert eenigen tijd toegenomene Zelfmoorden in de Provinciën *Friesland* en *Groningen*, waarvan hij p. 52 reeds met een woord gewag had gemaakt. Hem werden ſedert daaromtrent eenige nadere berigten medegedeeld. Men ſchijnt niet ongeneigd, deze in verband te brengen met de voorafgegane ziekten. Hiertoe behoeft men echter niet dadelijk eene oorzaak in de ziekte zelve van 1826 te zoeken, daar de gevolgen, welke zulk eene volksramp als van zelve naar zich ſleept, genoeg aanleidende oorzaken kunnen opleveren. Wij veroorloven ons eene aanmerking op de door den Schrijver medegedeelde lijkopening N°. 23. Zij werd be-

werkſtelligd 40 uren na den dood ten gevolge van een ſchot; de kogel van de pistool was van tusſchen het tongbeen en de kin door het hoofd heengegaan, en had op de kruin den ſchedel wederom doorboord. Vreeſelijk was dus de verwoesting, zegt de Schrijver. Hij vond herſenzelfſtandigheid tot in de luchtpijp en den ſlokdarm verſpreid. En hij zegt evenwel: *ſubſtantia cerebri, ubi (?) haec intacta manſerat, ſolito* MOLLIOR.

Zoo zijn wij, den Schrijver volgende, tot het *vierde* Hoofdſtuk gekomen, handelende *over de plaats, van waar de Zelfmoord kan geoordeeld worden uit te gaan, en deszelfs waren aard en geſteldheid.* Hij begint met eene vermelding van het verſchil van gevoelens, afwisſelende naar het in der tijd bovendrijvend ſtelſel, of de heerſchende meening, gelijk wij daarvan reeds met een woord gewag gemaakt hebben. Verder kent hij AVENBRUGGER toe, den Zelfmoord het eerst als eene ziekelijke aandoening of geſteldheid te hebben beſchouwd. Bij het ſtelſel van GALL blijft hij eene poos ſtilſtaan; diens gevoelens en leer konden natuurlijk niet zonder invloed blijven op de beſchouwing van den Zelfmoord. Gaarne vereenigt men zich met den Schrijver in den hoogen lof, welken hij aan GALL geeft; maar de Heer ARNTZENIUS doet tevens zeer wèl, met er onmiddellijk op te laten volgen, dat desniettemin in dit ſtelſel de zwarigheden niet weinige zijn, en dat hetzelve op vele punten alsnog met een' donkeren ſluijer bedekt is; doch, waar worden deze moeijelijkheden niet gevonden! Des Schrijvers aanhaling der *ſympathie* en *antipathie*, p. 161, (men vergelijke hier eene beoordeeling in de *Letteroef.* voor 1833, bl. 288) ſtrekt daarvan niet minder ten bewijze. Overal, waar men op het *gevoel* terug moet komen, nadert men het niet verlichte gedeelte der menſchelijke ſpheer. Waarſchijnlijk zal het eerst aan gene zijde des grafs zijn, dat *gevoel* en *rede* tot één volledig harmonisch geheel zullen ineenſmelten. Hier, in deze ſchool der beproeving, zal het kampen wezen, zoeken naar het ware, onder afwisſelend ſtrijden tusſchen *gevoel* en *rede.* Wel was het CATO, den ouden, (CICERO, *de Sen.* Cap. XIX) naarmate hij op de levensreize vorderde, of hij het ware land meer zag opdagen, en de haven als in het verſchiet ontwaarde, waar hij na eene langdurige ſcheepvaart hoopte aan te landen, in de ſtad, waar geen nacht meer zal wezen, (*Openb. van Joh.* H. XXII: 5) zal de verwachting

van CICERO eerst volkomen vervuld worden. — Van nu af zal de Schrijver nog eens de voornaamste veranderingen in eenige der meest aangelegene deelen van de bewerktuiging doorloopen. Hij besteedt daaraan bl. 168–186. Zeeer voorzigtig eindigt hij deze overweging met den raad van vooral toe te zien, dat men *hetgeer na den dood wordt gevonden niet steeds als aanleidende oorzaak tot den waanzin beschouwe.* Wij leeren hieruit, dat wij ook hier nog zeer in de beginselen zijn, en nog geenszins geregtigd, om, met hoop op een' goeden uitslag, uit het waargenomene gevolgtrekkingen te kunnen afleiden. Wat er behoort in acht genomen te worden, om zich ook in dezen vooral niet te laten misleiden, beschrijft de Heer ARNTZENIUS van bl. 186—190. Na dit voorafgezondene is derhalve de herhaling van hetgeen de lijk-openingen hebben opgeleverd slechts als eene proef te beschouwen, hoe men verder dezen weg zoude kunnen vervolgen. Intusschen kan de Schrijver niet nalaten, met het eindigen zijner Verhandeling, eenige resultaten voor te stellen, welke hij meent uit het behandelde te mogen afleiden.

Het is van groot belang voor de Geneeskunde, steunende op, ja geheel en al uit de Ondervinding voortgesproten, dat haar op den duur overvloedige stof worde aangeboden, om die Ondervinding steeds meer in uitgebreidheid te doen winnen. Maar wat zegt het, waarneming op waarneming te stapelen, indien men te zijner tijd van den verzamelden voorraad geene partij zoekt te trekken? HORATIUS zegt:

Quid habet pulchri constructus acervus!

Indien men zich derhalve met veel van het door den Schrijver uit het behandelde afgeleide niet geheel kan vereenigen, men moet hulde doen aan zijne vlijtige pogingen, om voor dezen belangrijken tak der wetenschap nuttig te zijn. De voorzigtigheid, door hem ten toon gespreid, waarborgt, dat hij in de toepassing van hetgeen hij hier mededeelde in het dagelijksche leven niet minder omzigtig zal wezen. Deze Verhandeling doet eer aan zijn verstand, en stelt zijn hart in een niet minder gunstig daglicht. Edel is het doel, hetwelk hij op de laatste bladzijde verkondigt, den overgeblevene betrekkingen het geleden verlies zoo min smartelijk mogelijk te doen herdenken. Den Zelfmoord derhalve, zoo veel mogelijk, meer als het gevolg van eene ligchamelijke verande-

ring, dan wel van eene zielsontſtemming, te doen voorkomen, moet troostgronden opleveren voor het geleden verlies aan deze zijde des grafs, en den gevallenen met ſtille onderwerping en hoop op de ontfermende barmhartigheid Gods in de gewesten der eeuwigheid doen naoogen. Gaarne gunne men dien troost aan de verſlagene betrekkingen! Hij zij voor de naar het graf waggelende ouders een ſtaf ter onderſteuning op de verdere droeve levensreize! Voor elk echter, die eenigen invloed heeft op de vorming van het aankomende geſlacht, is het pligt, den Zelfmoord niet als ſlechts ligchamelijk voor te ſtellen, en den aanleg daartoe niet enkel in het ligchaam te zoeken, of zulk een gevoelen onbepaald te verdedigen. Het ligchaam, heerlijk gewrocht des Scheppers, is ons niet altijd behulpzaam in onze zedelijke opvoeding. CICERO beſchouwt het ſlechts als een tijdelijk verblijf, niet als eene vaste woning der ziel, ja ſoms als een kerker der ziele. De Hoogſte Wijsheid zelve geeft er geen ander getuigenis van. Maar God ſchonk den mensch ook eene *rede*; hij bezit een verſtand, dat tot de oorzaken opklimt, dat zich tot eene eerſte Oorzaak, tot een Wezen aller wezens kan opheffen. Wij eindigen met de woorden van HALLER:

Der Wahrheit Morgenroth zeigt erst die wahre Welt,
Wann Gottes Sonnenlicht durch unſ're Dämmrung fällt.
Zu ſtamm'lend für den Schall geoffenbahrter Lehren,
Soll die Vernunft hier Gott mit eignem Lallen ehren.
Sie führt uns bis zu GOTT; *mehr ist ein Ueberfluſs.*

Dichterlijke Herfstbloemen. Door HENDRIK HARMEN KLIJN. *Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 266 *bl. f* 3 - 60.

Een van *Nederlands* geliefde Dichters, de Heer H. H. KLIJN, kondigt, bij de uitgaaf van dit zijn werk, in deszelfs Voorberigt, aan, dat deze verzameling misſchien de laatſte zal zijn, welke hij in het licht zendt. Wij hopen, dat dit *misſchien* niet in wezenlijkheid zal veranderen, en wij nog meerder van zulk eene begaafde en milde hand zullen ontvangen. Schoon natuurlijk niet alles, wat in dezen bundel voorkomt, van gelijke waarde is, wordt er echter niets gevon-

den, dat den Dichter tot oneer zou ſtrekken; veel daarentegen, dat bewijs geeft van zijnen onverflaauwden gloed en onverzwakte kracht. Bij eenen Dichter van zoo veel kieschheid en ſmaak, verwonderden wij ons echter, eenige onnaauwkeurigheden, eenige vlekjes te ontmoeten, die men bij hem niet verwachten zou, gelijk b. v. bl. 4, zoo het ſchijnt, om te rijmen op *dondert: Die oogwenk, zoo geducht, wiens magt ſoms de aarde* PLONDERT. Wij begrijpen niet, wat het *plonderen der aarde* hier beteekent. Bl. III. *Waar ook ons ſtarend oog op mikk', Ádmt onbeſtendigheid.* Dat *mikken* van een ſtarend oog wil ons niet bevallen, en ten minſte zou er moeten ſtaan: *'t Aamt* (namelijk alles, waar ons ſtarend oog op mikt, ademt) *onbeſtendigheid.* Bl. 237 lezen wij:

Maar elke*n* eeuwloop ſtaaft, hoe volop de akkers bloeijen,
En ſtaaft, wat rijkdom *of* de Bouwheer van 't heelal
Eens in de voorraadſchuur, na d' oogst, verzaamlen zal.

Elken zal wel *iedere eeuwloop* moeten zijn, om den eerſten naamval te herſtellen; doch dat *of* is overtollig niet alleen, maar komt ook ſlechts in twijfelachtige ſpreekwijzen te pas, b. v. *Ik weet niet, of dit gebeuren zal.* Hier echter is de meening, iets ſtelligs uit te drukken. Deze en dergelijke feilen zijn altijd ſtuitend in gedichten van wezenlijke verdienſte, gelijk die van den Heer KLIJN. Klinkt het niet wat raar en plat, op bl. 121, in een ernſtig en aandoenlijk vers: *Hulde aan Amſtels Burgerweeshuis:*

Want wie, die ooit dit kleinood ziet,
Denkt dan om [aan] de eedle ſchenkſter niet?
Of heeft, bij al wat hij hier roemt,
Niet dankend HAASJE KLAAS genoemd?

Zou het niet beter zijn geweest, dien koddigen naam te onderdrukken, en eenvoudig te ſchrijven:

Niet dankend haren naam genoemd?

Onder de beste ſtukken in dezen bundel behoort voorzeker het in berijmde tienſilbigen vervatte gedicht: *Mr.* WILLEM BILDERDIJK. Maar het is moeijelijk, proeven van het in deze verzameling voorkomende ſchoone te geven: er

valt dan te veel uit te fchrijven. De zwakke plaatfen vielen ligter aan te teekenen, omdat zij weinig in getal zijn, en ons beftek vordert bovenal kortheid.

De Citadel van Andwerpen (*); *vaderlandfche Cytherklanken van* G. A. C. W. *Marquis* DE THOUARS, *Luitenant der* 10*de Afd. Infanterie. II Deelen. Te Amfterdam, bij* L. van der Vinne. 1835. *In gr.* 8*vo. XVI*, 280 *en* 300 *bl. f* 7-:

De fchandelijke aanranding en de roemrijke verdediging van het kasteel van *Antwerpen*, in December 1832, is voorzeker eene zeer merkwaardige gebeurtenis, zoo wel wegens de fchreeuwende onregtvaardigheid, die daarbij aan de zijde der Mogendheden gepleegd en gedoogd, als wegens de dapperheid en volharding, die daarbij aan de zijde van *Nederland* betoond is; zoodat zij wel verdient, door eenen krijgsman, die de vaderlandfche citer befpeelt, in fchoone zangen vereeuwigd te worden. Als eene loffelijke, ja edele poging hiertoe willen wij dan ook de onderneming van den Heer DE THOUARS gaarne toejuichen: hoe echter hiermede 410 bladzijden, behalve de *Aanteekeningen*, die achter elk Deel volgen, hebben kunnen gevuld worden, zal misfchien in den eerften opflag moeijelijk te begrijpen zijn: laat ons dus zien, wat hiertoe geleverd is! — Vooraf wil fteller dezes verflags naar waarheid verzekeren, dat hij geen van die Recenfenten is, tegen welke DE THOUARS, *Voorr.* bl. IX—XII, D. I, bl. 259 —269, en D. II, bl. 195—200, wegens beoordeeling van zijne vroegere dichtftukken, te velde trekt; dat hij zich in dien ftrijd niet mengen, noch zich deszelfs verbolgenheid aantrekken wil; dat hij hem geen „eeuwige onverzoenbare vijandfchap toegezworen heeft", (D. I, bl. 269) maar niets, noch goed noch kwaad, van hem weet; dat hij, ten opzigte van hem, geen de minfte reden of neiging heeft tot „afgunst, onridderlijkheid en kinderachtige jaloezij", (ald. bl. 264) en dus, wat hij goed- of afkeurend zeggen mogt, alleen ter lief-

(*) De fchrijfwijze *Andwerpen*, als ware het voor *Handwerpen*, rust op te onzekere legende, en is zelfs daarbij nog te onbewezen, om hierom de gewone fchrijfwijze te verlaten.

de van de kunst, en, ware 't mogelijk, ten nutte van anderen, naar zijn inzien, zal in het midden brengen.

De Dichter heeft zijn onderwerp in eenige rubrieken verdeeld, als: *Voorzang*, *de Bezetting*, *het Noorderleger*, *het Beleg*, in 5 Zangen, *de Overgaaf*, *Blik op de Schelde*, *de edelmoedige* EVERS, *de Held van Liefkenshoek*, *Elegie op Bastioen Alva*, *Ontboezeming op de Puinhoopen*, *de Terugkomst der Dapperen*, *Besluit*. — Voor elk gedeelte heeft hij eene Opdragt geplaatst, niet alleen eerst aan Z. M. onzen Koning, maar ook aan andere Grooten der aarde, Bloedverwanten en Vrienden, tot zelfs aan Z. M. den Koning van *Beijeren* toe; en die Opdragten noemt hij *Inleidingen* tot elken Zang. Rec. moet echter bekennen daarin doorgaans weinig inleidends gevonden te hebben, maar wel veel omhaal van lof en eer, aan de daarin bedoelde personen met onbedwongen hand toegezwaaid. Zulk opdragen, voor zoo verre het geen overdrijving en vleijerij is, stond zeker den Schrijver vrij; maar voor het Publiek en voor het onderwerp heeft het dat groote belang niet. Doch, daar hij zoo mild met zijne Opdragten is, dat er niet minder dan *vijftien* in dit werk gevonden worden, loopt het toch in het oog, en moet het grootelijks verwondering wekken, dat er geen gevonden wordt, noch aan CHASSÉ, die hier de eerste hoofdpersoon was, noch aan *Nederlands* Kroonprins en Veldmaarschalk, tot welke laatste daarenboven hier zoo gereede aanleiding was, daar men deszelfs verjaardag op de Citadel met de eerste, hevigste kanonnade enz. gevierd heeft.

Wat DE THOUARS in de *Voorreden* veel op anderen en over zichzelven te zeggen heeft, gaan wij liefst met stilzwijgen voorbij, als in die woorden en wederwoorden voor het Publiek geen nuttigheid, en voor onszelven geen aangenaamheid vindende. Een paar vragen slechts. Bl. XIII wil hij, „dat men eerst het *proza*", (d. i. de Aanteekeningen achter elk Deel) „daarna het *berijmde* gedeelte leze, het- „geen tot het wèlbegrip der meeste zangen noodzakelijk „zal zijn." Is het goed, dat een gedicht zoo duister is, dat het zulks behoeft? Sommige jonge Dichters schijnen dit alzoo te begrijpen; want het wordt mode, gedichten met aanteekeningen uit te geven. Bl. XIV zegt hij: „Het lag „in het plan mijner *Dichterlijke Krijgstafereelen* de *waar-* „*heid* in enkele voorstellingen opzettelijk te verminken, om „in de Prozaïsche Bijlagen des te naauwkeuriger te zijn."

Mag een Dichter het eerfte, althans bij eene gebeurtenis van zoo verfche geheugenis, doen? — Omtrent den *Voorzang* meldt hij, D. I, bl. 241, dat dezelve afgedrukt is, tijdens zijn verblijf buiten *Holland;* dat hij anders ftellig iets beters leveren zou, en nu in de aanteekeningen nog het een en ander tracht te herftellen, waarom hij verzoekt, dat „ men „ om den goeden wil al het onverdragelijke edelmoedig over- „ fla." Nu, dit laatfte zij toegeftaan! maar, zouden wij vragen, had het zoo groote haast, dat in de wereld geftooten moest worden, wat de Dichter zelf afkeurt? Naar Recs. gevoel, zou de geheele Voorzang gemakkelijk gemist kunnen worden; maar ieder zijn fmaak!

Wilde nu Rec. den ganfchen inhoud van deze twee lijvige boekdeelen ftukswijze beoordeelen, dan zou hij veel breedvoeriger moeten worden, dan hij zich hier veroorloven kan. Hij wil dus althans in het algemeen opmerken, dat er in dit werk vele blijken zijn van dichterlijk gevoel en gelukkige dichterlijke vinding en uitvoering, en alzoo verfcheidene zeer goede, ja uitmuntende plaatfen; maar tevens mag hij niet verbergen, dat er neiging in is tot eene langwijligheid, die, zoo als men zegt, van geen uitfcheiden weet, maar den lezer eindelijk vermoeit en verveelt, en tot eene gezwollenheid en hoogdravendheid, die de rede hard en duister maakt, en op het gebied der ware Poëzij niet te dulden is. Van het een en ander eenige voorbeelden!

Wèl gedicht is over 't geheel de *Strijdzang der Bezetting*, D. I, bl. 30—34, die dus aanheft:

„ Op! Zonen der Vrijheid! de hand aan 't gevest
„ Van 't lemmer, dat dorst heeft naar bloed!
„ Het oog op Chasfé en den Hemel gevest,
„ Het dwangjuk vertrapt met den voet!
„ Op, op, Kameraden! ten kampftrijd gereed,
„ Wij dienen één' Koning, één' God, en een' Eed!
„ De lont nu aan 't zundgat geftoken!
„ Den fluipmoord van Brusfel gewroken!"

en zoo ook de uitdrukking van haar voornemen, om, ondanks alle zwarigheden, vol te houden; hoewel dit laatfte wat lang gerekt is. — Schoon is ook, in het volgende ftuk, de lof van het godsdienftig ftandvastige *Holland* uitgedrukt, bl. 61, 62:

„ Holland, fchoon met fmaad bejegend, fchoon in 's noodlots boei geklemd,
„ Had nog nooit een' wreevlen klaagtoon in verdrukking aangeftemd;
„ Holland, hoe door dwinglandijen, hoe door martling afgeftreên,
„ Sloeg een' oogblik naar den Hemel, nederknielende in gebeên.
„ Nog, nog ftonden duizendtallen voor hunn' Koning in 't geweer;
„ Nog, nog klonk de leus der Vaadren luid weêrgalmende als weleer;
„ Nog, nog ftond aan 't hoofd van 't leger riddrentrouw en leeuwenmoed;
„ Nog was Holland niet verloren, Holland 't grootst in tegenfpoed!"

De apostrophe aan GÉRARD, bl. 64—66, (te groot, om hier over te nemen) is ook zeer wel; maar korter zou zij nog krachtiger kunnen zijn. Zoo is ook de befchrijving van het Noorderleger, bl. 66—74, over 't geheel wèl, maar al te uitvoerig tot in kleinigheden, en eindigt in dit flaauwe couplet:

„ Zóó, zóó heeft dan 't Noorderleger, reeds gevestigd op zijn' post,
„ De oorlogsmacht der lage Belgen bij zijne aankomst afgelost!
„ Zóó, zóó ftaan die duizendtallen dan gefchaard om 't veege Slot,
„ Dat zijn moed en krachtontwikkling, dat zijn geestdrift dankt aan God."

DE THOUARS fchijnt nog al van apostrophes of fpraakwendingen te houden, en, welgepast aangebragt, kunnen zij ook zeer ter verlevendiging dienen, zoo als de zoo even gemelde aan GÉRARD: maar men kan ze ook te veel en te dikwijls gebruiken; en dit fchijnt hier wel eens het geval te zijn, daar de drie eerfte Zangen door zoodanige geopend worden, als aan den Oorlog, aan de Dichtkunst, aan den Nacht, welke allen zeer uitvoerig, te veel *locus communis*, en daar weinig ter zake dienende zijn; zoo als ook de apostrophe aan den „ Schepper van die ftarrenpracht", bl. 169, hoe goed ook op zichzelve, daar bij die oorlogstooneelen minder fchijnt te pasfen.

In de befchrijving van het eerfte vuur van het kasteel is veel poëzij, aan het onderwerp wèl beantwoordende. Hier en elders geeft zich de Dichter wel eens wat veel moeite op zamenftelling van woorden, die niet altijd even gelukkig

is; zoo als *vuurbooggeflonker*, *Alverzorgeraar*, (voor *Alverzorger*, want het werkwoord is immers niet *verzorgeren*, maar *verzorgen*) *lichtstroomvlucht*, *nevelfloerskleed van graauwe solverdampen*, en elders *smeekknikkend*, ook *smeeksnikkend*, *Opperharpsnaarzanger*, *Bloeimaands-echtomarming* enz.; of op zamenvoeging van beelden, die zoo hard en duister is, als b. v. D. I, bl. 79, waar *het brein van beelden overvloeit*, *die 't hart*, *tot boete en ernst gestemd*, *in 't klankgareel van vaerzen klemt:* en kan *een pekkrans eene zuil*, *in bloed gegrondvest*, *oprigten*; kan die *zuil zijne wortels schieten*, *met een lijktrofee ommuurd*, zoo als men bl. 166 in éénen adem gezegd vindt? en wat is, bl. 169, *de doodenbaar van 't vloertapijt* (lees *vloertapeet*, volgens de aanteek. bl. 216) *der Englenschaar?!* Men zegt bij dit alles onwillekeurig met HORATIUS:

„ *Projicit ampullas et sesquipedalia verba.*"

Gepast en goed is daarentegen over 't geheel, in den tweeden Zang over het Beleg, het *Krijgslied der Belegerden*, de *Vrijheidszang der Vlotelingen*, en de *Lijkzang op* LEWE VAN ADUARD; doch minder gepast het *Vrijwilligers-lied* in den vijfden Zang, daar er, volgens bl. 277, geen vrijwilligers op het kasteel geweest zijn. Ook verder zijn er in deze Zangen zeer goede plaatsen en echt dichterlijke beschrijvingen; doch de drie laatste zijn aan het slot slaauwer en prozaïscher, komen ook meer en meer tot dezelfde woorden en spreekwijzen terug, dragen, met één woord, blijken van vermoeijenis en uitputting: maar geen wonder! kan het wel anders, wanneer men alles zoo lang en zoo breed uithalen wil?

Van die zelfde langgerektheid en verslaauwing meent Rec. ook vooral in het *tweede* Deel blijken te vinden, misschien gedeeltelijk veroorzaakt door de betrekkelijk mindere belangrijkheid der behandelde onderwerpen. Zoo is het stuk, bezingende *de Overgaaf*, over 't geheel slaauw. Zoo is de *Romance* op *den edelmoedigen* EVERS, en die op SOETERS, *den held van Liefkenshoek*, op zichzelve wèl; maar zij vallen af en moesten afvallen bij al het vorige: hadde de Dichter hiervan in het *eerste* Deel korte episoden gemaakt, zij zouden welligt veel beter doel getroffen hebben. — De *Elegie op Bastioen Alva*, dat is op de aldaar begravene ge-

ſneuvelden, is niet verwerpelijk; maar komt in eene Elegie wel die gedurig, ja zeer dikwijls afgewisſelde maat te pas, welke de Dichter hier, gelijk overal elders, gebruikt? (Bl. 100. Hij, die *onze erfſchuld heeft voldaan.* Waartoe hier deze onbijbelſche uitdrukking?) — De *Ontboezeming op de Puinhoopen* laat zich wat al te zeer in akeligheden uit, waarvan ſommige zonder noodzake, b. v. dat van den godslasterlijken VERTIN, hetwelk weinigen zullen verſtaan, zonder de lange noot daartoe behoorende. Zoo zijn ook aldaar, bl. 132, de volgende regels duister: *Waar zijn* (Gods) *gunst niet wilde laven*, (*Het is ons beurtgezang*, *Bataven!*) *Schiep Hij geen vatbaarheid voor dorst.* — De *Terugkomst der Dapperen* was voorzeker eene verblijdende gebeurtenis, waardig in eenen hartelijken Nederlandſchen zang uitgedrukt te worden; en dat DE THOUARS hiertoe zeer wel in ſtaat is, heeft hij getoond door zijnen *Welkomstgroet der Feestelingen*, die eenvoudig vrolijk, natuurlijk en dichterlijk tevens is, b. v. bl. 144:

„ Treedt nader, door eerpoort, festoenen en boog!
„ Door groenende kroonen, zacht welvende omhoog;
„ En jubelt met de echo ons volksgezang meê:
„ Lang leve de Koning, zijn heir en Chasſé!"

„ Treedt nader, hier wappert, met vorstlijken zwier,
„ Naast Vlaggen en Wimpels de ontrolde Banier;
„ En daavrend weêrgalmt langs de Hollandſche reê:
„ Ter eer van den Koning, zijn heir en Chasſé!"

Doch des te meer jammer is het, dat het vorige, de eerſte tijding der nadering, en het volgende, de vreugde over de wederkomst, zoo hoog opgeſmukt is, dat men, wegens het onnatuurlijke en overdrevene, bij al de poging des Dichters, om den Lezer in vuur te zetten, koud blijft, daar men ziet, dat het geſchilderd en hoog opgekleurd vuur is, en het die bastaard-verhevenheid wordt, welke men gezwollenheid en hoogdravendheid noemen moet. Slechts enkele ſtaaltjes, niet beter voorwaar, dan de *onweêrwalmen van het gefolterd hart*, bl. 142! Één proefje maar uit bl. 146 en 147, die geheel zoo zijn:

Strand en bergvallei weêrgalmen 't lied door Englen aangehoord,
Dat het windjen op zijn wiekjens, eens uit Edens palmloofpoort,

Tot den Opperharpsnaarzanger in den Hemel overbracht,
En nog weêrklank wekt daar boven: „'t licht ontspruit in d'afzijnsnacht!"

Wat er bij die gelegenheid door *outervieren, die in den walm van de offerschaal vlammen en knetteren*, bl. 149, en door den *vreugdepsalm der* PRIESTEREN, bl. 154 e. v., moet verstaan worden, is moeijelijk te begrijpen; even als wat *hallelnoten* zijn, bl. 155; of een *zetel, gesticht op starplaveisels, vloeiend licht;* (wat zonderlinge zamenvoeging van beelden!) of *pleiten, bij dropplen uit Gods hemelwel, op 't bloed van Edens Hofslangveller*, bl. 156; of *wat in Gods pleitzaal werd voldongen*, bl. 157; of hoe *'t lied voor Vader, Geest en Zoon, waaraan Nederland de schokkende orgeltoon huwt*, bl. 158, hier te pas komt. — Het komt ons voor, en verwondert ons waarlijk niet, dat de Dichter hoe langer hoe meer vermoeid en uitgeput raakt, van zijn onderwerp, zoo waardig en goed, te veel heeft willen maken, en hierdoor gedrongen en gedwongen wordt. Hiervan moet Rec. ook uit het *Besluit* nog enkele blijken aanvoeren, opdat het niet schijne, dat hij te veel zegt, en men zich niet aan ijdelen klinkklank vergape en dien als echte Poëzij bewondere. Van zijn Gedicht zegt DE THOUARS, bl. 162: *'k Heb den boezemklem ontsloten.* Zoo deze spreekwijze al goed te keuren is, past zij dan hier, waar van geen boezem-beklemmende zorgen gesproken wordt? — *'t Zwaard des rechts, nooit in 't wandlen botgeschaard*, bl. 163: past dit bij elkander? — Ook is aldaar het voegwoord *dat* te ver van *danken*, bl. 162, verwijderd, zoodat de zin duister wordt; gelijk mede bl. 166, coupl. 2, de constructie gebrekkig is, daar bij de woorden, *was nog nooit een proef te zwaar*, het vroeger staande *Holland* in den derden naamval zou moeten staan, maar bij het onmiddellijk voorgaande en volgende niet anders dan in den eersten passen kan. — Verheven schijnend, maar duister en zonderling, is verder het volgende, bl. 167: *In het wolken van hun galmen Blijv' mijn ziel de lucht doorwalmen, En bazuin' dit Slotgezang;* en in de *Hymne aan God*, bl. 169: *De bergreus* (wie is dit hier?) *beeft, als van uw' throon De wil van Vader, Geest en Zoon*, (waarom dit ook hier?) *Door vleuglen van d'orkaan gedragen, Op de aarde neêrdaalt* enz.; en niet minder, bl. 171: Wij zwijgen, Heer! eerbiedig stil, Bij *'t snerpen van uw geesselroeden Om de uitgeloopen Waereldspil;* (welk eene platte, harde en

onwelvoegelijke vergelijking!) en past het den mensch, tot God te zeggen, bl. 172: *Stel tot uw ſtalen hemelwet, Dat Neêrland uitkomst zij beſchoren!?* — In het volgende, indien het verſtaanbaar zal zijn, moet misſchien *juich'* en *buig'* voor *juicht* en *buigt* gelezen worden; maar na eene goede bede, dat Koning en Volk vereenigd mogen blijven, en God ook in tegenſpoed onderſteunen moge, volgt dit zonderlinge ſlot van alles: *Behoed, o God! het tarwegraan, Maar laat de dolik in de voren Op aarde in laaien gloed vergaan!* Men zal misſchien des Dichters meening wel verſtaan; maar was er geen zachter en gepaster ſlot te vinden, dan eene verwenſching, die niet eens zeer gelukkig uitgedrukt is? en wat zegt dan nog de grootſte Leeraar van de dolik onder de tarw?

De *Aanteekeningen* achter de beide Deelen zijn meest van historiſchen inhoud, en van meerder of minder belang: bijzonder wordt in het tweede Deel een *Dagverhaal van de Belegering der Citadel* gegeven, en worden *Aanmerkingen* gemaakt *op verſchillende Dagverhalen van dezelve:* omtrent welk een en ander Rec. in geene bijzonderheden kan treden, maar hetwelk hij gaarne aan meer bevoegden overlaat. — Met des Schrijvers letterkundige Antikritiek, die in deze *Aanteekeningen* voorkomt, wil Rec., gelijk hij reeds gezegd heeft, zich mede niet inlaten: alleen wil hij vermelden, dat DE THOUARS het woord *heldendader*, in een vroeger ſtukje door hem gebruikt, verdedigen wil met *gruweldader*, *euveldader*, *wonderdader* enz.; doch waartegen Rec. de vrijheid neemt op te merken, dat deze woorden niet analogisch gelijk ſtaan, want wat is *gruweldader* enz.? een *dader van gruwelen*, van *euvelen*, van *wonderen*; zeer goed gezegd; maar dus ook *heldendader* een *dader van helden!* doch dit gaat immers niet aan.

Trekken wij alles kortelijk zamen, dan komt het ons voor, dat de Marquis DE THOUARS in deze *Cytherklanken* de zoodanige heeft doen hooren, die goed, ja ſchoon, en, wat niet weinig zegt, *vaderlandsch* klinken, en zeer waardig zijn gehoord te worden; maar dat het geheel welligt veel ſchooner had kunnen zijn, indien de ſpeler zich toegelegd had, om ten minſte de helft, zoo niet twee derden korter, en hier en daar met minder gedruisch te ſpelen, opdat alzoo de belangſtelling des hoorders in een den Dichter waardig vaderlandsch onderwerp, zonder vermoeijenis van beide zijden, nog meer tot het einde toe mogte onderhouden worden.

De regtsvraag: zijn de bepalingen van het Code Pénal, over de ongeoorloofde Genootschappen of Vergaderingen, toepasselijk op godsdienstige bijeenkomsten en godsdienstoefeningen, in Nederland? in eene Pleitrede behandeld, door Mr. J. W. GEFKEN, *Advocaat te 's Gravenhage. Te Amsterdam, bij* W. Messchert. 1836. *In gr. 8vo. IV en* 54 *bl. f* : - 50.

Pleitrede in de zaak van H. P. SCHOLTE, *gewezen Predikant der Hervormde Gemeente van Doveren, enz. cum suis, Appellanten van een vonnis, door de Correctionele Regtbank te Gorinchem, op den* 7 *Oct.* 1835, *te hunnen laste gewezen. Uitgesproken in de teregtzitting van het Hoog Geregtshof te 's Gravenhage, Kamer van Correctionele Appellen, van den* 2 *Dec.* 1835, *door Mr.* A. W. VAN APPELTERE, *substituut Prokureur-generaal bij hetzelve Geregtshof. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1836. *In gr. 8vo. IV en* 84 *bl. f* : - 80.

Beide deze Pleitredenen heeft Recensent met aandacht en belangstelling gelezen en herlezen. Het regt schijnt hem toe aan de zijde van het Openbaar Ministerie te zijn: want, hoe men ook moge denken over de billijkheid en doelmatigheid der bepalingen van het nog in werking zijnde Wetboek van Strafregt; dat die bepalingen nog moeten worden toegepast, en geenszins door de Grondwet zijn afgeschaft, heeft de Heer Mr. VAN APPELTERE voldingend bewezen. Dit ontneemt echter niets aan het verdienstelijke van den arbeid des bekwamen Pleitverzorgers GEFKEN: want hij heeft ten voordeele van de zaak der Appellanten alles bijgebragt, wat mogelijk was, en meer kan er met redelijkheid nooit van een' geregtelijk' verdediger worden gevergd. Voor het overige spreekt het van zelve, dat elk regter slechts vermag te vonnissen overeenkomstig de *bestaande* wet, en deszelfs uitspraak dus onafhankelijk moet zijn van het persoonlijk gevoelen, zoo over de innerlijke *waarde* dier wet, als over het al of niet aannemelijke van de *leerstellingen* van hen, die beschuldigd worden de bestaande verordeningen te hebben overtreden. Als Recensent echter zijne meening hierover mag te kennen geven, dan ziet hij evenmin, als de Heer VAN

APPELTERE, er eenig ſpoor van gewetensdwang in, wanneer ieder, gelijk thans, zijne denkwijs door middel der drukpers mag openbaren; daarvoor uitkomen in geſprekken met iedereen; dezelve belijden en verdedigen in alle vergaderingen, die niet op een' bepaalden dag en tot dat bepaalde oogmerk zijn bijeengeroepen, mits ſlechts daardoor geene inbreuk op de gelijke regten van anderen en op de orde in die vergaderingen worde gemaakt; en eindelijk in zamenkomſten op daartoe beſtemden dag, doch niet zóó talrijk, dat de veiligheidsmaatregelen der ſtrafwet kunnen worden toegepast. De vrije mededeeling der denkbeelden wordt daardoor in geenen deele belemmerd; maar de wijze, waarop zij geſchiedt, alleenlijk onderworpen aan een' heilzamen maatregel van policie, die in geenen welgeordenden Staat, vooral in het tegenwoordige tijdperk, kan worden gemist. En wat wijders de leer der zich noemende *Gereformeerden onder het kruis* betreft, daarmede heeft de Regtsmagt niets te maken; maar, offchoon die afgeſcheidene Gereformeerden zeggen zich te houden aan de bekende, door de Synode te Dordrecht in 1618 en 1619 gehandhaafde, *Geloofsbelijdenis* en aan den *Heidelbergſchen Catechismus*, is zulks ten minſte zeer twijfelachtig. Hunne manier van ſpreken over godsdienſtige onderwerpen, en de wijze, waarop zij de te Dordrecht aangenomene of volgehoudene ſtellingen opvatten en toepasſen, heeft meer van het *Quiëtismus* van Pontiaan van Hattem en zijne aanhangers, dan van de ſtelſelleer van Calvinus en Gomarus. Recenſent is geen Godgeleerde, en wil over die zaak in geenen penneſtrijd geraken, waartoe zijn tijd hem te dierbaar is; maar hij beveelt aan kundige Theologanten het onderzoek eens aan, of dat *werkeloos* klagen over doodelijke onmagt ten goede, en dat zich *lijdelijk* overgeven aan Gods genade, met den aankleve van dien, gelijk SCHOLTE, VIJGEBOOM en zoo velen hunner overigens zoo onrustige geloofsgenooten het drijven, niet gehouden moet worden voor gelijkſoortig met het, door de, zelfs kerkelijk meest regtzinnige, Godgeleerden onder de Hervormden, bevorens reeds veroordeelde *Quiëtismus*; en of de *oude* Gereformeerden met de leer der voorbeſchikking omtrent des menſchen lot in de eeuwigheid niet ſteeds wilden gehandeld hebben als met de leer van Gods voorzienig beſtuur in het tijdelijke, die almede des menſchen werkzaamheid niet uitſloot, doch waarbij men erkende, dat de zamenhang tusſchen het vrije van onze daden en het al-

omvattende der Goddelijke beſtellingen iets onbegrijpelijks is voor het eindig verſtand; zoodat aan de eene zijde de onafhankelijke en alles regelende wil van God, en aan de andere zijde de verantwoordelijkheid en ongedwongen werkzaamheid van den mensch even ſterk verdedigd werden.

Thadeus de Herrezene. Naar het Fransch van MICHEL RAYMOND. *II Deelen. Te Amſterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1835. *In gr. 8vo.* 657 *bl. f* 6-60.

Drie vragen ſtelt zich de Nederduitſche Vertaler van dit boek voor: of het geſchiedkundig waar is, of het eenig goeds zal te weeg brengen, en of het eenig genoegen verſchaffen zal.

Het eerſte ſchijnt hij zelf te betwijfelen, offchoon, volgens hem, voor dit gevoelen pleiten zou, wat zijne Onderwijzers hem in zijne jeugd geleerd hebben, dat namelijk een verhaal beſchouwd wordt dat eener werkelijk plaats gehad hebbende gebeurtenis te zijn, wanneer daarbij opgegeven wordt de tijd wanneer en de plaats waar zij is geſchied, benevens den naam van den bedrijver of lijder van het gebeurde. — Of dit echter de toetsſteen zij, waaraan Romantiſche verhalen, met name de Franſche onzer dagen, beproefd moeten worden, betwijfelt Rec. grootelijks; en hij durft er het wel voor houden, dat in het thema van dit boek, hetwelk van het begin tot het einde eene aaneenſchakeling van hoogst onwaarſchijnlijke ontmoetingen en uitkomſten is, al zeer weinig waars wordt gevonden.

De goede zedelijke uitwerking der lectuur er van laat zich, wederom volgens den Vertaler, daaruit voorſpellen, dat men nu en dan onder de lezing zal uitroepen: *Foei, dat is infaam! O, dat is edel gehandeld!* en dat dus het gevoel voor het edele en onedele zal worden aangedaan. — Tot de eerſte dezer uitroepingen nu vindt de lezer overvloedige aanleiding; want het is op vele plaatſen, vooral in het IIde Deel, zóó *infaam*, dat men zich dikwijls niet verbeelden kan, de daden van redelijke menſchen — zelfs van *Parijſche* menſchen — geſchilderd te zien. Het *edele* is dunner gezaaid; er wordt veel voor uitgevent, wat Rec. er liever niet voor gehouden zou hebben; althans de helden der vertelling,

bij welke het dan gevonden zou moeten worden, hebben het bij den echt-Hollandfchen Lezer, door verregaande ligtzinnigheid en het inwilligen van gevaarlijke hartstogten, vroeger zoozeer verkorven, dat zij ook al vrij wat edels verrigten moesten, om zijne belangftelling nog eenigermate te blijven verdienen. Bij dat alles, fchijnt het, dat de Schrijvers — want volgens de *Noot*, achter het IIde Deel gevoegd, heeft de Heer RAYMOND een' medehelper in den Heer A. LUCHET gevonden — geen onzedelijk, maar, altijd op zijn *modern-Fransch*, eenigermate een *moreel* doel met dit gewrocht hunner, dikwijls vrij opgewondene, verbeelding gehad hebben.

De vraag blijft dan nu nog over, of de lezing eenig genoegen verfchaffen zal. Dit nu moet natuurlijk van de foort der Lezers afhangen. De telkens gaande gemaakte nieuwsgierigheid, wat er nu weder gebeuren en hoe alles afloopen zal, doet fommigen zeker het boek ten einde toe uitlezen, indien zij zich de mesthoopen (men vergeve dit woord) gelieven te getroosten, welke zij langs en over moeten wandelen, om het ftichtelijk fterfbed van den Held te bereiken, die, na eenmaal eenen algemeen vermeenden dood te zijn ontkomen, (aan welke omftandigheid wij de *mystificatie* op den titel danken) ten laatfte voor goed fterft.

't Is ons natuurlijk onbekend, of de Vertaler zijn onderwijs in de fpelling en woordvoeging van het Nederduitsch aan dezelfde Onderwijzers te danken heeft, die hem het onderfcheid tusfchen een verhaal en eene vertelling hebben leeren kennen, en of het hunne of wel zijne fchuld is, dat hij van het een en ander geen beter en oordeelkundiger gebruik heeft gemaakt.

In den titel onderaan bl. 509 hier boven moet ftaan: *Correspondance inédite*; verder: *avec autorifation*; *Tome II*, in ftede van *P. II*, en, op bl. 510, 516 *pag.* Voorts moest, reg. 9 van ond., het getal 10 zijn weggelaten.

BOEKBESCHOUWING.

Het Evangelie van Johannes, in deszelfs schoonheid beschouwd. Voor beschaafde Bijbellezers. Door C. H. VAN HERWERDEN, C. HZ., *Theol. Doct. en Predikant te Groningen. Iste Stuk. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 222 *bl. f* 2-:

Sedert eenigen tijd heeft men de aandacht voornamelijk gevestigd op het voortreffelijk Evangelie van Joannes. Reeds vroeger heeft dit geschrift velerlei aanval moeten verduren, maar heeft het zich ook uitnemend gehandhaafd. De geschriften van STRONCK, VAN GRIETHUIZEN en BORGER zijn bekend. Van het oogenblik, dat BRETSCHNEIDER met zijne *Probabilia* den aanval op dit Evangelie hernieuwde, zijn, behalve in *Duitschland* STEIN, HEMSEN en anderen, ook op uitnoodiging van *Nederland* twee *Duitschers* in de bres gesprongen, CROME en HAUFF. Als bijdrage ter verdediging van het Evangelie is het onderhavige werk bij uitstek wel geschikt. Beschaafde Bijbellezers hebben menig woord opgevangen, welk tegen het werk van Joannes is voortgebragt. Dit moge dienen ter aanbeveling van het werk, dat wij aankondigen, hetwelk het inwendige bewijs voor het Evangelie veelal gelukkig voert, offchoon de wijze, waarop dit geschiedt, niet dezelfde is, als welke STRONCK en BORGER gevolgd zijn.

De Schrijver, „ een groot liefhebber van al wat tot „ het gebied der schoonheid en der kunst behoort, plagt „ deze in oudere en nieuwere ongewijde Letterkunde op „ te sporen, zoo lang hem nog de vrije keus zijner studiën gelaten was; maar sinds hij zich openlijk aan de „ prediking van Christus verbonden had, meende hij, „ zonder nogtans zijne vorige oefeningen geheel te laten

„ varen, deze, immers grootendeels, op dat kostelijke „ Boek te moeten overbrengen, hetwelk in een' anderen zin, dan het eertijds van den zanger der *Iliade* „ gezegd werd, de altijd vloeijende bron blijft, waaruit „ de Godgewijden hunne ſtroomen ſcheppen." Voorrede, bl. I verv.

Dit Evangelie wordt hier *aesthetisch* beſchouwd. Zulk eene onderneming heeft altijd iets gewaagds, omdat nergens meer de *ſubjectiviteit* zich laat gevoelen, dan juist hier. Over ſmaak en gevoel kan men niet redetwisten. Ook is de ſmaak van den eenen de maatſtaf nooit voor dien van anderen. Ware dit het geval, dan zou juist die ſmaak en dat gevoel, als aan allen gemeen, voor bewijs moeten gelden. Men zegt dan ook maar, hoedanig de zaak ons voorkomt, maar men moet toch ook ſteeds den ſmaak van anderen eerbiedigen. Van belang is het dus altijd, eerst alles grondig te proeven voor zichzelven, opdat het *aesthetiſche* de noodige onderdanigheid betoone en nergens oppermagtig beſliſſe.

Het ſpreekt van zelve, dat ons verſlag niet in bijzonderheden mag treden. Hetgeen door BORGER (*) is opgemerkt, verbiedt dit uitdrukkelijk. Hier zullen wij die woorden vertaald mededeelen: „ Indien het mogt „ gebeuren, zoo als ik vermoed dat niet zelden zal „ plaats hebben, dat mijne lezers van mij in gevoelen „ verſchillen, zoo beloof ik, dat ik dit verſchil van „ meening geduldig zal dragen; maar ik verzoek wederkeerig, dat zij mij eenig regt zullen laten wedervaren, en dan ook niet altijd naar hun gevoel mijn „ oordeel afmeten. Toen ik toch het plan van mijn „ geſchrift vormde, ſchreef ik mij de wet voor, dat „ ik mij van het kunſtelen zou onthouden, en niets opnemen, of het moest zich van zelve aanbieden; want „ ik vreesde, dat door fijnheid van kunst het zuivere „ en ongerepte oordeel des gevoels zou worden omge-

(*) *De conſtanti et aequabili Jeſu Christi indole, doctrinâ ac docendi ratione. Praefat.* pag. XIII et XIV.

„ kocht, en meende, dat zulk een oordeel, als de ftem „ der natuur, alleen moest worden gehoord. Wanneer „ de Lezer, naar mijnen wensch, ook voor zich, bij het „ oordeel over mijn gefchrift, die wet volgt, dan ben „ ik voor zijn vonnis niet grootelijks beducht. Indien „ ik toch dwaal, dan is het dwaling van het gevoel; „ en juist omdat ik niet anders gevoelen kan, zal voor- „ zeker de teregtwijzing van hen, die met mij in ge- „ voelen verfchillen, met befcheidenheid gepaard gaan."

Het is dan ook natuurlijk, dat alles, wat in dit gefchrift voorkomt, niet algemeen zal worden goedgekeurd en aangenomen. Wanneer men zich zet, zoo als de geleerde Schrijver, tot *aesthetifche* befchouwingen, dan *brengt men* fomtijds het een en ander *te pas*, *dat* anders *niet*, althans niet van zelve, *zou te pas komen.* De meer koele en op dit punt onpartijdige beoordeelaar deelt dan ook niet overal in hetgeen de ingenomenheid des Schrijvers meent gevonden te hebben. Het gevaar, dat het gevoel te veel beflist, beftaat juist bij dit opzettelijke telkens, en verhindert niet zelden de noodige onpartijdigheid. Hetgeen de Schrijver als nadruk aangrijpt, omdat het gevoel heerscht, wordt bij den beoordeelaar vaak aangezien voor iets, dat, hoezeer gepast, den ophef niet verdient, welke er van gemaakt wordt. Het is als met zenuwachtigen, die overal erg vinden, omdat hun gevoel overfpannen is. Het opzettelijke verergert de kwaal.

De Schrijver volgt den gang van den Evangelist, om de befchouwingen niet te verfnipperen. Hij heeft zekere affcheidingen gemaakt, *Hoofddeelen* genoemd, die dan weder in *Afdeelingen* onderfcheiden zijn, zonder verdere fplitfing. De vier eerfte Hoofdftukken uit het Evangelie van Joannes worden hier behandeld. Het eerfte Hoofdftuk komt voor als *Inleiding*, met het opfchrift: *Algemeene verklaringen en getuigenisfen omtrent den Perfoon van Jezus Christus. Hij zelf treedt te voorfchijn, maar niet openlijk, en flechts om zich leerlingen te vormen.* Hier komen de volgende *Afdeelingen*

voor: 1. *Verklaringen en getuigenisfen van den Schrijver en van Johannes den Dooper*, vs. 1—18. 2. *Nadere verklaringen van den Dooper. Jezus wordt gezien*, vs. 19—34. 3. *Jezus vormt zich zijne eerste leerlingen. Hij spreekt en handelt zelf daarbij*, vs. 35—52. Op deze *Inleiding*, welke bl. 1—94 beslaat, volgt van bl. 95—222 het *eerste Hoofddeel*, met het opschrift: *Jezus treedt in onderscheidene, meest kleine kringen, als Leeraar, met of zonder zijne leerlingen, op. Hij verrigt een en ander teeken. De eerste strijd tusschen Hem en zijne vijanden.* H. H. II—IV. Men vindt hier de zes volgende *Afdeelingen:* 1. *Jezus, als Leeraar, met zijne leerlingen in kleinen kring. Hij verrigt een teeken.* H. II: 1—11. 2. *Jezus, als Leeraar, in grooter kring, met zijne leerlingen. De eerste strijd tusschen Hem en zijne vijanden.* H. II: 12—25. 3. *Jezus alleen in gesprek met eenen Leeraar Israëls.* H. III: 1—21. 4. *Nog eene getuigenis van Johannes den Dooper.* H. III: 22—36. 5. *Jezus in gesprek met eene vrouw uit Samaria. Gedeeltelijk zonder, gedeeltelijk met zijne leerlingen. Uitwerking van dit gesprek.* H. IV: 1—42. 6. *De zoon eens hovelings op Jezus woord genezen.* H. IV: 43—54. „Overigens" *Voorrede*, bl. IV volg. „stel ik mij voor, „dat men deze mijne beschouwing lezen kan, zonder „den Bijbel zelven daarbij telkens te raadplegen. Ik „heb daarom ook geene aanhalingen van Hoofdstukken „of Verzen daartusschen gevoegd, gelijk er over het „geheel geene aanhalingen in gevonden worden, daar „ik mij verbeeld, dat het een werk zijn moet niet voor „geleerden, maar voor beschaafde Bijbellezers, gelijk „op den titel is uitgedrukt. De eersten zouden regt „hebben, naar bewijs en gezag te vragen: van de laatsten kan men niet verwachten, dat zij het zouden „willen. Daarom is er ook geen bewijs voor afwijking der vertaling in sommige Bijbelplaatsen bijgebragt. „Deskundigen, dacht mij, konden dit zien; anderen „zou het storen in hun lezen. Dit moet, stel ik mij

„ voor, een lezen tot vermaak, maar ſtichtelijk vermaak „ zijn; een lezen tot verhooging van onze waardering „ des dierbaarſten kleinoods, dat wij bezitten; een le- „ zen, waarbij men niet alleen naar den geest meer ge- „ ſcherpt wordt, om het Evangelie te verſtaan, maar „ ook naar het hart gedrongen, om het lief te hebben „ en er in te leven." Bij ons verſlag zijn wij hier eenigzins uitvoerig, omdat hetgeen nu wordt aangevoerd ook dienen moet bij het beoordeelen der andere Stukken, die wij hartelijk wenſchen dat niet zullen achterblijven.

Hetgeen hier geleverd wordt, is voor geen uittrekſel vatbaar. Men moet alles in zijn geheel lezen. En ofſchoon men hier en daar het een en ander zal aantreffen, dat aan hooge ingenomenheid, wij zouden haast zeggen aan overdreven gevoel, zijn aanzijn ſchijnt verſchuldigd te zijn, zoo onthouden wij ons toch van ons oordeel in bijzonderheden op te geven, omdat dan welligt de eene *ſubjectiviteit* voor de andere zou in de plaats komen. En *de gustibus non est disputandum.* De ſmaak van den eenen is nooit maatſtaf voor het oordeel des anderen; want hier vooral proeft ieder met eigene tong.

Het is ons bij het lezen meermâlen voorgekomen, dat de Schrijver het werk van den Evangelist niet ſcherp genoeg onderſcheidt van het eigenlijke onderwerp in dit Evangelie, en dat hij aan kunst toeſchrijft, wat alleen aan de eenvoudigheid des verhaals moet worden toegewezen. Men oordeele uit hetgeen bl. 55 volg. voorkomt: „ Men treft in deze *tweede Afdeeling*, die wij „ nu gaan beſluiten, wederlegging van dwaalbegrippen, „ meer regtſtreekſche of zijdelingſche, ſlechts zelden „ aan. Maar de Schrijver had in de *eerſte Afdeeling* „ ook reeds veel ter wederlegging gedaan, en de too- „ neelen, die hij in deze *tweede* voor oogen ſtelt, kon- „ den meer dan alle redenering werken. Wij zien voorts „ de kleine, gevoelvolle trekken, welke hier aanwezig „ zijn, zamenloopen tot het ééne groote doel, hetwelk „ de Schrijver beoogt, en beſeffen, hoe hij langzamer-

„ hand al hooger en hooger denkbeelden omtrent Jezus „ doet geboren worden. Hoe er ook in de *derde* en „ laatſte *Afdeeling* eene ſchoone opklimming plaats heeft; „ hoe ook daarin de onderdeelen van het geheel in eene „ juiste verhouding tot het oogmerk des Schrijvers ſtaan; „ hoe dus een gevoelvolle geest, ſteeds met zijn hoofd- „ onderwerp vervuld, het geheel bezielt, dit wenſchen „ wij thans nader aan te toonen." Wanneer men nu nagaat, wat op dien voet verder aangetoond is, dan zal men ontdekken, dat het van lieverlede ontwikkelen van dit alles *in de zaken* zelve gelegen is, welke de Evangelist *mededeelt*, zoo eenvoudig hij kan. Dit *laatſte* is *zijn* werk; het *overige* behoort aan het *onderwerp*, dat hij behandelt. In den loop van het Stuk, over hetwelk wij ſpreken, vindt men meer dan ééne proeve van dien aard, welke wij niet willen aanwijzen, maar welke door den Schrijver en door iederen bezadigden Lezer gemakkelijk zal worden opgemerkt. Het gevoel, alleen geraadpleegd, brengt en houdt op den doolweg. Wanneer men voetſtoots, zonder voorafgaand *kritisch* en *exegetisch* onderzoek, zich op het pad van *aesthetiſche* beſchouwing begeeft, dan mist men vasten grond; den noodigen ſtaf en ſteun heeft men weggeworpen, en men laat dan den Schrijver zeggen, wat men wil, of liever, wat ons door prikkeling aangezet gevoel meent te ontdekken. Zelfs KRUMMACHER's *aesthetiſche Beſchouwing der Evangeliën* gaat eenigzins aan dit euvel mank. Men mag hier wel ten ſtelregel volgen: *niets worde aesthetisch behandeld*, *wat niet vooraf de kritiſche en exegetiſche proef heeft doorgeſtaan*. Zonder deze voorbereiding komt alles op woordenſpel uit. (Dit zeggen wij meer voor jeugdige Bijbelonderzoekers, dan voor den geleerden Schrijver van dit werk.) Met vermaak en gemakkelijkheid zet men zich aan het werk; het grondige, tegen hetwelk men, als droog en ſmakeloos, blijft ingenomen, ontbreekt, en zonder fondament wordt niets gebouwd, dat degelijk is. De ſpijs, die goed ſmaakt,

moet ook voedzaam zijn; door enkel lekkernijen wordt de gezondste maag eindelijk geheel bedorven.

Bij het algemeene van dit verslag zullen wij het thans laten; de aanteekeningen, welke wij hier en daar voor onszelven hebben gemaakt, houden wij terug. Als bijdrage ter handhaving van het Evangelie van Joannes tegen BRETSCHNEIDER geldt ook dit geschrift, en moet als zoodanig welkom zijn, zelfs bij hen, wier gevoel in de *aesthetische* beschouwing des Schrijvers niet altijd meent te moeten berusten.

Nikodemus, of godsdienstige beschouwing van Johannes III: 1—16, *door* G. BENTHEM REDDINGIUS, *Th. Dr. en Predikant te Asfen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1836. *In gr.* 8vo. 90 *bl. f* :-75.

De nuttig werkzame REDDINGIUS doet, met de uitgave van dit werkje, wederom eene poging, om het regt verstand en gebruik des Bijbels te bevorderen; en dit oogmerk is voorzeker lofwaardig. Hiertoe heeft hij eene Bijbelsche *pericope* gekozen, die den Uitleggers ten allen tijde veel moeite gemaakt heeft, misschien wel te veel, omdat zij er in zochten, wat er niet in te vinden is, en zich niet genoeg wisten te verplaatsen in den denk- en spreektrant der *Joden* van dien tijd. — Het eene deel van den titel, NIKODEMUS, zou doen verwachten eene beschouwing van het karakter, of althans van die weinige bijzonderheden, welke men van dezen man vindt opgeteekend; maar de verklaring, die er in het andere van gegeven wordt, *godsdienstige beschouwing over* JOH. III: 1—16, toont, dat het onderwerp is het bekende gesprek van JEZUS met NIKODEMUS. Het had even goed kunnen heeten *Leerredenen over* enz., want het zijn inderdaad vijf zoodanige, die de Schrijver zegt van haren vorm ontdaan te hebben, doch die overal nog ten sterkste doorkijkt, zoo zelfs, dat men bl. 50 gezegd vindt: „ Broeders en Zusters! de viering van

„ het Avondmaal, die ons in deze dagen weêr ten deel „ mogt vallen, ſtrekke ons" enz., en hierover, als in eene nabetrachtingsleerrede, uitgeweid wordt. Rec. houdt niet van verminkte preken, of halfſlachtige beſchouwingen, daar zij de eigenaardigheden van elk *genus dicendi* vernietigen, of met elkander verwarren, en tot volmaking van geen derzelve iets toebrengen.

In eene breedvoerige opgave en beoordeeling van de uitlegging der bewuste plaats, door REDDINGIUS gegeven, kunnen wij hier niet komen: het zij Rec. ſlechts vergund, met terzijdelegging van alle Commentatoren, alleen met den grondtekst voor zich, eenige bedenkingen mede te deelen, die, onder het lezen van dit ſtuk, bij hem zijn opgerezen! — De zamenhang van het eerſte antwoord van JEZUS (vs. 3) met het eerſte zeggen van NIKODEMUS, (vs. 2) en dus ook de zin daarvan, zal verſchillend begrepen worden, naar mate men verſchillend denkt over het oogmerk van NIKODEMUS met dit zeggen, en wat men uit deszelfs vermoedelijk plan meent te moeten invullen. Doch zou het ook eenvoudig kunnen zijn, dat JOANNES ſlechts de hoofdzaak opgeeft, maar NIKODEMUS, naar Hebreeuwſche dramatiſche voorſtelling, ſprekend invoert, waarvoor wij in onzen ſtijl zouden zeggen: NIKODEMUS kwam met JEZUS ſpreken over deszelfs Goddelijke zending, en de ſtrekking daarvan? Dat hij JEZUS nog niet voor den Meſſias hield, (gelijk REDDINGIUS meent) dit zegt hij niet; dit volgt ook niet noodzakelijk uit zijne rede, en JEZUS ſchijnt er ook niet op te doelen. — Vs. 3. Dat het *wedergeboren worden*, waarvan JEZUS hier ſpreekt, ook als zoodanig nog tot alle menſchen behoort, wordt door REDDINGIUS, ook in het practiſche, wel geſteld, maar niet bewezen: het Joodſche gebruik van dit woord, ten opzigte van Godsdienstverandering, en dat van JEZUS zelven, MATTH. XIX: 28, en van PAULUS, TIT. III: 5, moet hier wel degelijk in aanmerking genomen worden. — Beteekent *het Koningrijk van God zien* hier „ inzien, van

„ welken aard het Godsrijk van JEZUS zijn zou" (bl. 15)? Is het, *en* volgens het Hebreeuwſche ſpraakgebruik, *en* volgens den zamenhang, niet gelijkluidend met het meer gewone *ingaan in het Koningrijk der hemelen*, dat JEZUS ook vervolgens (vs. 5) gebruikt, namelijk *daarin toegelaten worden*, *daarvan de voorregten genieten?* Kan men op dat gewaande onderſcheid practiſche aanmerkingen bouwen, gelijk hier bl. 17 e. v.? — Vs. 5. Zou JEZUS hiermede hebben willen te kennen geven, dat NIKODEMUS zich door Hem of zijne Apostelen (discipelen) moest laten doopen? Is er eenig ander blijk, dat JEZUS dit toen gevorderd heeft? Zou Hij niet zinſpelen op JOANNES *den Dooper*, en deszelfs getuigenis omtrent Hem, dat hij zelf wel met water doopte, maar zijn Opvolger met geest zou doopen? Dus met andere woorden: Wie de leer en den Doop van JOANNES en mijne door Goddelijke teekens bevestigde leer niet aanneemt, kan de voorregten van het nieuwe Mesſiasrijk niet genieten. — Vs. 7. „ *Gijlieden*. Waarſchijnlijk NIKODEMUS en zijne „ vrienden" (bl. 28). Waarom niet liever de *Joden* in het algemeen, die zich op hunne geboorte naar den vleeſche, op hunne vleeſchelijke afkomst zoo veel lieten voorſtaan? — Bl. 40. „ De geestelijke geboorte bij „ den mensch is niet verklaarbaar:" (is dit in morelen zin waar?) „ maar zij leert zich kennen door vrijheid „ en door kracht, welke hare onderſcheidende eigen„ ſchappen zijn; en daardoor is zij eenigzins gelijk aan „ den wind, dien gij hoort." Is dit de zin van vs. 8? Is de zinſpeling niet genomen van de dubbele beteekenis van het Hebreeuwsch-Griekſche woord, dat en voor *geest* en voor *wind* gebruikt wordt? En zou hieruit deze zin niet ontſtaan: Die geestelijke opneming in het Mesſiasrijk maakt geen onderſcheid van tijd of plaats of volk, maar zij behoort, gelijk de wind, tot alle hemelſtreken? — Vs. 9. „ Zijne vraag [van nieuwsgie„ righeid] ſcheen mede uit ongeloof voort te komen" (bl. 53). Is het niet veeleer de taal der verwondering,

dat men op zulk eene wijze over het Mesſiasrijk denken moest? — Vs. 11. Beteekent *wij* hier „ de vroegere „ Gezanten van God" ? En waaruit blijkt het, dat JEZUS over dezen meer met NIKODEMUS geſproken heeft" ? (bl. 57.) Waarom niet eenvoudig: JOANNES *de Dooper* en ik? En dan laat zich dat *gezien hebben*, ten opzigte van beiden, eenvoudig en letterlijk verklaren van de Goddelijke inwijding van JEZUS tot zijn ambt, door beiden gezien. — Vs. 12. „ *Aard-* „ *ſche dingen*, de noodzakelijkheid der geboorte door „ den geest; dingen, die hier op aarde door de men- „ ſchen moesten ter harte genomen worden; *hemelſche*, „ die in den hemel bepaald, maar nog niet aan de men- „ ſchen bekend waren, het Goddelijk plan der verlos- „ ſing van zondaren" (bl. 58, 59). Maar behoorde dit laatſte niet onafſcheidelijk bij het eerſte? En was er als zoodanig niet reeds opening van gegeven? Zou het niet zijn: Dingen, op aardſche wijze, door aardſche zinnebeelden opgehelderd, — en verhevene, geheel redelijk, zuiver geestelijk voorgeſtelde zaken? (*) — Vs. 16. Men weet, dat ſommige Uitleggers vs. 16—21 voor woorden van JOANNES houden: REDDINGIUS zondert vs. 16 hiervan af, en houdt dit nog voor woorden van JEZUS: „ het woordje *want* in vs. 16," zegt hij, „ ſchijnt hetzelve naauw met de voorgaande verzen „ te verbinden; terwijl het tweede *want*, vs. 17, niet „ onduidelijk ſchijnt aan te wijzen, dat JOHANNES daar „ zijne eigene redenering aanvangt." Hoe deze redenering ſluit, betuigt Rec. niet te begrijpen: hij ziet ook geene reden, waarom het niet, tot vs. 21 ingeſloten, woorden van JEZUS kunnen zijn; ja zoo heeft, in zijn oog, alles nog veel meer kracht en ronding, en eindigt op eene treffende wijze, geheel in den denk- en ſpreektrant van den grooten Leeraar en Redenaar, die waardig

(*) Zou ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ, waarin ook eenige *varietas lectionis* is, geen randgloſſe zijn, naderhand in den tekst geſlopen, om, daar JEZUS nu ten hemel verhoogd was, aan zin en periode nog meer ronding te geven?

en krachtig van zijn onderwerp wist af te treden. — Nog iets, maar dat den Schrijver van dit ſtuk alleen niet raakt; en dan zet Rec. een punt achter zijne misſchien noch nieuwe noch gewigtige bedenkingen. De eene Uitlegger zegt het den anderen na, dat JEZUS met de vergelijking, die vs. 14 voorkomt, op zijne kruiſiging ziet: maar is dit hier wel het punt van vergelijking? is het niet veel meer JEZUS een perſoon, op wien men ziet, dat is, aan wien men gelooft, tot zedelijke, gelijk *Israël* op dat opgerigte ſlangenbeeld tot ligchamelijke genezing?

De practiſche aanmerkingen en vermaningen, die de Heer REDDINGIUS achter de uitlegkundige behandeling van elk gedeelte gevoegd heeft, zijn wel niet buitengemeen, maar zeer ſtichtelijk. Sommige van dezelve zijn ook te dezen tijde bijzonder gepast; b. v. wat bl. 66, 67 gevonden wordt over „ de verdonkering van die „ hoofdleer van Gods woord," welke JEZUS voordroeg, maar de *Joden* niet verdragen konden, daar „ Hij „ vermaande tot bekeering, tot godsvrucht, tot liefde, „ tot het ſtreven naar zedelijke vrijheid en kracht;" of die op bl. 87, 88, over het „ vermengen van de reine „ leer van JEZUS met menſchelijke bijbegrippen," b. v. bij de vergelijking van JEZUS met de koperen ſlang; bij de beteekenis van de woorden *geloof* en *wereld*, in de hier behandelde rede van JEZUS, enz. — Als zoodanig dan vooral wenſchen wij, dat dit werkje, naar het doel des Schrijvers, nut ſtichte.

Beknopte Handleiding tot de Natuurlijke Geſchiedenis van het Dierenrijk, door J. VAN DER HOEVEN. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr.* 8*vo.* *VIII en* 198 *bl.* *f* 1-80.

„ De mensch kan niet regt gekend worden, wanneer men hem ſlechts in den mensch zoekt te kennen." (*Tafel van het Dierenrijk*, door J. VAN DER HOEVEN.)

Eene beknopte Handleiding tot de Natuurlijke Gefchiedenis van het Dierenrijk te fchrijven, vooral *voor de jeugd*, is geene gemakkelijke taak. De Schrijver zelf achtte dit moeijelijk; weshalve hij niet verkoos, dit op den titel aan te kondigen. Offchoon niet bij uitfluiting voor de jeugd beftemd, is zij evenwel voor haar gefchreven. Of het echter noodig was, dit werk niet, als bepaaldelijk *voor de jeugd* gefchreven, aan te kondigen, omdat de Schrijver de bekwaamheid zich niet durft toekennen, om in den regten trant voor de jeugd te fchrijven, deze reden achten wij meer een uitvloeifel van 's mans zedigheid. Wij hebben niet kunnen ontdekken, dat hij de gaven zoude ontberen, welke voor zulk eene taak vereischt worden. De Schrijver heeft intusfchen in eene wezenlijke behoefte voorzien. Zijne *bedoeling* was niet flechts goed, de *uitvoering* beantwoordt aan het doel. Dat het hem noch aan lust, noch aan ijver ontbroken hebbe, om nuttig te zijn, daarvan getuigen vele bladzijden. Dat hij zijn werk dienstbaar wilde maken tot eer des grooten Scheppers van het Heelal, blijkt uit aanleg en uitvoering. Met die gevoelens begint hij zijn werk; met dezelve eindigt hij, in verhevene bewoordingen, zijne taak. Ja, *menfchen van aarde en ftof*, wanneer gij zoo denkt, zoo fpreekt, zoo fchrijft, dan *is uw geest van Gods geflachte!*

Deze proeve — laat zij ook niet volkomen wezen — zal niet flechts den weetlust der aankomende jeugd voldoen; menig volwasfene, dien het aan gelegenheid ontbroken heeft, in vroegeren leeftijd zulke kundigheden op te doen, zal door haar bevredigd worden; menig meergevorderde zal haar met voldoening, al ware het ook flechts ter herinnering, in de hand nemen. Meerdere uitvoerigheid ware wenfchelijk geweest; maar de *duidelijkheid* is niet aan de *beknoptheid* opgeofferd.

De Schrijver maakt indachtig, dat dit werk niet befchouwd moet worden als eene verkorte uitgave of enkel uittrekfel uit zijn vóór eenige jaren van de pers gekomen *Handboek der Dierkunde*. Dit werd met een

ander doel opgesteld. Wij houden dit boek meer voor eene uitbreiding der *Tafel van het Dierenrijk, met bijvoeging van de kenmerken der klassen en orden*, te *Leyden*, bij J. C. CIJFVEER, 1829. De verdeeling, aldaar aangenomen, ligt ook hier ten grondslage.

Deze Handleiding wordt met eene Inleiding *aan de jeugdige Lezers* geopend; een kort maar krachtig woord, voortgevloeid uit een warm harte. *Ook hier is eenvoudigheid het zegel der waarheid. Ja, de menschelijke kunst, hoe veel zij ook vermag, is arm en nietig, als zij tegenover de almagt der natuur wordt gesteld* (bl. 2). Dit zullen ons de volgende bladzijden leeren. Vrienden en leerlingen der natuur! gij zult u niet beklagen u te verpoozen in de beschouwing der natuur; hem volgende, die zich hier als uw leidsman in een gedeelte van dat veld van kennis aanbiedt.

Het eerste Hoofdstuk is gewijd aan de *natuurlijke geschiedenis der dieren in het algemeen.* Het 2de, 3de en 4de handelt over de geleiachtige of straaldieren, over de gelede en over de weekdieren. Het 5de over de gewervelde dieren in het algemeen; in het bijzonder over de visschen en kruipende dieren. In het 6de wordt de beschouwing tot de gewervelde dieren, die warmbloedig zijn, uitgebreid. De vogels en de zoogdieren vinden hier hunne plaats. Met den mensch wordt besloten; met den mensch, die in het stelsel van LINNAEUS den gepasten soortsnaam *homo sapiens*, d. i. de *wijze* of *verstandige mensch*, heeft ontvangen. Mogt verwezenlijkt worden, wat de Schrijver zegt bl. 26, sprekende over de *afgietseldiertjes*: „Weldra zullen wij eene geschiedenis dier kleine wezens bezitten, die de plaats der romans zal vervangen!" Met genoegen hoort men hier al aanstonds van eenen Landgenoot, van LEEUWENHOEK, spreken. De Schrijver verzuimt niet, telkens, waar het te pas komt, aan de verdiensten van Landgenooten welverdiende hulde toe te brengen. (Zie onder anderen bl. 84, 86, 95, 107.) Zij waren en zijn over het geheel niet gering.

Nooit te vergeefs biedt de natuur hare voortbrengfels den beoefenaren der natuurkunde, ook in de overzeefche bezittingen, aan. Maar, hoe zullen wij den Schrijver verder volgen op het uitgeftrekte veld van befchouwing, hetwelk voor ons ligt (bl. 37), vooral wanneer wij in bijzonderheden wilden aanwijzen, hoe hij op hetzelve ons rondleidt? Naar mate men op dat veld vordert, verlangt men van den Schrijver fteeds meer, dat hij niet flechts de ruime, zich beftendig uitbreidende kringen aanwees, maar ons in elken kring meer bepaald bezig hield. Jammer, dat de Schrijver beknopt *moest* zijn!

Eenige weinige vragen. Is het, bij de *algemeene* befchouwing van het zamenftel der dieren, wel juist gezegd, dat het bloed, al de deelen doorftroomende, *van een middelpunt uitgaat en derwaarts terugkeert?* (bl. 12.) — Bl. 13. Is het aderlijk bloed in de laatfte takken *ongefchikt* geworden, om de voeding der deelen of *de affcheiding der vochten* te bewerken? — Met den Schrijver, bl. 48, de ontwikkelingsziekten gaarne aannemende, drukt hij zich echter in die noot niet te fterk uit? Gering moge de magt van den mensch zijn, om de natuur te wijzigen, kan hij zich echter niet van haar vervreemden? Of zoude eene kunftige, vooral onnatuurlijke opvoeding niet van den ongelukkigften invloed zijn, om den mensch van de natuur te vervreemden? — Zoude men in zeer oude tijden van der bijen voortbrengfels niet meer nut getrokken hebben, zonder ze daarom tot huisdieren te maken? (bl. 55.) — Maakt de fpijsbuis bij het paard geene uitzondering op den algemeenen regel omtrent de plantenetende dieren, bl. 123 voorgefteld. — Als drukfout teekenden wij op, bl. 190, *cïrus* voor *urfus*. — Maar, gaan wij niet verder met deze aanmerkingen, welke wij den Schrijver met de meeste befcheidenheid in overweging geven. Wij kunnen ons niet weêrhouden, eene enkele proeve van 's mans wijze van fchrijven mede te deelen, om des te meer tot de lezing van het geheel aan te moedigen. Wij kiezen dezelve uit bl. 164:

„ De vogelen zaaijen niet, noch maaijen, noch verzamelen in de schuren, en onze hemelsche Vader voedt nogtans dezelve. Wie was het daarenboven, die dezen trek, om verre reizen te ondernemen, in den vogel gelegd heeft? Aangeboren is hun die aandrift, en oude vogels behoeven hunnen jongen niet eerst den weg aan te wijzen. Men ziet het aan jong uit het nest genomene en opgekweekte vogels, die in den tijd, dat het trekken bij hunne soort invalt, onrustig worden en 's nachts in hunne gevangenis omfladderen. De Schepper zelf weefde dien trek in het aanzijn des vogels, even gelijk Hij vatbaarheid om Hem te erkennen, te vereeren en lief te hebben, in den aanleg des menschen gelegd heeft. Hoe beschamend zou het voor ons zijn, zoo wij dien aanleg verstikten in onszelven, terwijl, gelijk die oude Godsman zeide, zelfs een ooijevaar aan den hemel zijne gezette tijden weet, en eene tortelduif, en kraan, en zwaluw den tijd harer aankomst!"

En, ten slotte, bl. 197:

„ Zullen wij het menschelijke leven kort noemen? Om dit regt te beoordeelen, behoeven wij de sterflijsten niet angstig te doorzoeken, om enkele voorbeelden op te zamelen van menschen, die tot meer dan honderdjarigen ouderdom zijn opgeklommen. Het beteekent weinig, dat het hart eenige meerdere slagen geteld, de longen meermalen geademd hebben. Niets, hetwelk eindigt, is lang. Maar als wij de geschiedenis raadplegen, dan zien wij nogtans met verbazing, hoe veel er dikwerf in een kortstondig menschenleven verrigt is, al was het ook niet tot de helft gekomen van het gewone perk, hetwelk het bereiken kan. Het korte leven wordt lang, als men het wèl besteedt; en daden, niet dagen zijn de maatstaf van deszelfs waarde. Maar, hoe goed het ook besteed zij, het is slechts de voorbereiding tot een hooger aanzijn. De trek naar onsterfelijkheid ligt diep in het menschelijk gemoed. Hoe groot is niet de aanleg, dien de goede Schepper aan den mensch gegeven heeft! Tot iets groots, iets heerlijks zijn wij verordend. Welke vermogens, welke krachten! Het aardsche leven omvat die niet, de dood verdooft die niet. Menschen van aarde en stof, uw geest is van Gods geslachte! Reizigers en vreemdelingen, gij hebt een Vaderland!"

Met geheel ons hart wenſchen wij, dat door des Schrijvers arbeid onze jeugd den grondſlag moge leggen van hare kennis, om die naderhand dienstbaar te maken ten nutte der tijdgenooten, tot roem des vaderlands, en tot eere des Scheppers!

Algemeene Geſchiedenis, *door* K. F. BECKER. *XVIIde tot XXſte Deel. Te Haarlem*, *bij* de Erven F. Bohn. 1834—1836. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 1616 *bl. f* 11-50.

Gaven wij vroeger met ſteeds klimmend genoegen bij herhaling verſlag van den aanvang en de voortzetting van het bovenſtaande werk, thans verheugen wij ons, dat wij den Vertaler zoo wel, als ons Publiek mogen gelukwenſchen met het voltooijen van een' zoo belangrijken arbeid. Waarlijk, het is, bij het veelal onberaden aanbrengen van de vruchten eener vreemde Letterkunde op onzen bodem, aangenaam, op te merken, dat het de Uitgevers, gedurende een tijdsverloop van tien jaren, niet aan de noodige aanmoediging heeft ontbroken, om een werk, gelijk het hier aangekondigde, gelukkig te voltooijen. Het geldt hier wel geen' oorſpronkelijken arbeid; maar niemand zal het Gemeenebest der Letteren door bepaalde grenzen beperkt achten, of willen beweren, dat de eene natie van de andere te dezen niet mag ontleenen wat haarzelve ontbreekt, wanneer het op de bevordering van nuttige kennis aankomt. Doch men zou ook deze Algemeene Geſchiedenis, die zich onder den beſcheiden titel eener vertaling naar het oorſpronkelijke aankondigt, verkeerd beoordeelen, zoo men dezelve voor niets meer beſchouwde; de arbeid, daaraan te koste gelegd, is van het hoogſte belang. De Doopsgezinde Predikant A. DOIJER, TZ., te *Leiden*, dien wij, uit het welgeſchreven Voorberigt voor het laatſte Deel, als den Vertaler leeren kennen, heeft getoond, voor de op zich genomen taak volkomen berekend te zijn. Uitgerust met grondige historiekennis, bedeeld met een juist en

ſchrander oordeel, en vertrouwd met den geest en de behoeften van onze natie, heeft hij het geſtelde door de oorſpronkelijke Auteurs aan een' ſcherpen toets onderworpen, ten gevolge waarvan hij hier veel van het zijne er heeft bijgevoegd, elders veel, zoo niet geheel weggelaten, dan toch gewijzigd, en alzoo het nuttig gebruik van dit boek voor zijne Landgenooten heeft bevorderd. Deze bijvoegſelen, uitlatingen en veranderingen zijn door het geheele werk verſpreid; doch zij worden inzonderheid daar aangetroffen, waar het de zaak van het Christendom, de lotgevallen en dierbaarſte belangen van ons Vaderland geldt, en den ernſtigen, godsdienſtigen geest betreft, die alle Geſchiedenis moet doordringen en heiligen, zal zij aan hare hooge beſtemming beantwoorden, om te zijn de tolk en de dienaresſe van een onzigtbaar Wereldbeſtuur. Het geheele ſchoone Hoofdſtuk over de ſtichting en invoering van het Christendom in het Vde Deel is van de hand des Vertalers afkomſtig; hij heeft de Geſchiedenis tot de tweede Franſche Omwenteling gebragt, als den aanvang van een geheel nieuw tijdperk, daar het oorſpronkelijke werk met het ſlot van het jaar 1828 eindigt, en vooral in de vier laatſte Deelen aan de *Nederlanden* de plaats aangewezen, welke zij in eene Algemeene Geſchiedenis behooren te beſlaan. Wij ſchromen niet te beweren, dat het werk van BECKER, zoo als het in onze taal beſtaat, boven het oorſpronkelijke zich voordeelig onderſcheidt; en het is te hopen, dat de arbeid van onzen Landgenoot ter kennis zal komen van de tegenwoordige Uitgevers in *Duitschland*, opdat zij bij den achtſten druk, die zekerlijk binnen weinig tijds zal worden vereischt, van denzelven ter verrijking en verbetering van het werk zullen kunnen gebruik maken. De ſtijl beantwoordt ook ten volle aan het verdienſtelijke der bewerking; dezelve bezit eene hooge mate van duidelijkheid, levendigheid, beknoptheid en ſierlijkheid; hij heeft eene echt Nederduitſche kleur, en men wordt minder herinnerd, dat men eene vertaling leest, dan men helaas! weleens in

oorſpronkelijke geſchriften ſporen van een vreemd taaleigen opmerkt.

De vier laatſte Deelen, die wij hier aankondigen, omvatten nagenoeg de laatſte halve eeuw, onder den titel van „ Geſchiedenis van onzen tijd," en zijn geſchreven door den Heer K. A. MENZEL. Deze arbeid heeft in *Duitschland* de goedkeuring der meest beroemde Geſchiedkenners in eene zoo hooge mate weggedragen, dat men denzelven als de kroon van het geheele werk beſchouwt. De Uitgevers hebben hierom teregt beſloten, deze vier Deelen tevens als een op zichzelf ſtaand werk, onder een' afzonderlijken titel, verkrijgbaar te ſtellen. Hetgeen de Vertaler, in het Voorberigt voor het laatſte Deel, van het geheele werk betuigt, dat zeggen wij met nadruk van deze vier laatſte Deelen: „ Het is blijkbaar de vrucht van een naauwkeurig en oordeelkundig onderzoek der beste bronnen, maar deelt van dit onderzoek enkel de *reſultaten* mede, en doet zulks, met verſtandig voorbijgaan van het minder belangrijke, 't welk ſlechts overlading zou voortbrengen, zoo volledig, in zulk eene geleidelijke orde, en met zoo veel levendigheid van voordragt, tot de jongſte tijden toe, dat men er de voornaamſte gebeurtenisſen in derzelver aanleiding, gevolgen en onderling verband door leert kennen, en dus in ſtaat geſteld wordt, om er zelf wijsgeerig over na te denken, of van de werken, waarin dit geſchiedt, met des te meer vrucht gebruik te maken."

Na dit in 't algemeen over den aard en de waarde van dit werk te hebben aangemerkt, rekenen wij eene eigenlijke beoordeeling overtollig, en vergenoegen ons, den inhoud der Hoofdſtukken op te geven, die in deze vier Deelen voorkomen, waardoor men den rijkdom der behandelde zaken eenigzins kan leeren kennen.

XVIIde Deel. I. Invloed van *Pruisſen* na den dood van FREDERIK II, 1786—1796. II. De *Franſche* Omwenteling tot DUMOURIER's afval en vlugt, 1789—1793. XVIIIde Deel. III. De *Franſche* Omwenteling van DUMOURIER's afval en vlugt tot de herove-

ring van *Toulon*, 1793. IV. Het Schrikbewind en de laatste dagen der Conventie, 1793–1795. V. Krijgsbedrijven van den Slag bij *Fleurus* tot den Vrede van *Campo Formio*, 1794–1797. VI. Het Directoire tot de uitbarsting van den tweeden Coalitie-oorlog, 1795–1798. XIXde Deel. VII. Het Directoire van het begin des tweeden Coalitie-oorlogs tot deszelfs val, 1799. VIII. Het Consulaat, 1799–1804. IX. Het *Fransche* Keizerrijk tot den Vrede te *Tilsit*, 1804–1807. X. Het *Fransche* Keizerrijk van den Vrede te *Tilsit* tot den Oorlog der *Spanjaarden* tegen NAPOLEON, 1807–1813. XXste Deel. XI. Het *Fransche* Keizerrijk van den Oorlog in *Spanje* tot deszelfs val, 1808–1815. XII. De vijftienjarige Vrede, 1815–1830.

Mogt het voortreffelijk boek in veler handen komen! Mogt het inzonderheid veel door het opkomend geslacht gelezen worden, niet alleen om den geest met nuttige en voor alle standen heilzame kennis te verrijken, maar ook om het hart met edele godsdienstige gezindheden te vervullen; en mogt alzoo de lezing en herlezing van hetzelve een veelvermogend middel worden, om, bij de duisterheden en verwarringen dezes levens, het oog te rigten op den hoogen en wijzen Bestuurder van den gang onzes geslachts!

Reis door Zweden, in den jare 1830, *behelzende uitvoerige berigten wegens den tegenwoordigen staat van dat Koningrijk en deszelfs bewoners, benevens vele bijzonderheden aangaande de regering van* KAREL XIV (BERNADOTTE), *en de gebeurtenissen, zijne troonsverheffing voorafgegaan. Naar het Fransch van* ALEX. DAUMONT. *II Deelen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo.* 280 *en* 290 *Bl. f* 6-:

Deze Reis meenen wij onder de belangrijke en der vertaling waardige Reizen te mogen rangschikken, die zich

door ſtijl zoo wel als door inhoud gunſtig aanbevelen. De Schrijver houdt hier den Lezer doorgaans niet op, met hem tot vervelens toe te vertellen, (gelijk men zoo dikwijls hooren moet) hoe hij hier met eene ſchuit, daar met een' wagen gekomen is, in hoe vele herbergen hij korter of langer ſtil gehouden, wat hij hier, wat hij daar gebruikt, hoe hij hier zeer lekker, daar zeer ellendig gegeten heeft, en dergelijke voorbijgaande kleinigheden meer, die men wel in een journaal voor zichzelven, of in een' brief of reisverhaal voor goede vrienden, invlechten kan, maar die voor het Publiek, en tot kennis van landen, volken en menſchen, doorgaans weinig of liever geen blijvend belang hebben. De Schrijver van deze Reis daarentegen levert meestal belangrijke bijdragen tot de kennis van *Zweden*, een van die Noordelijke landen van *Europa*, die betrekkelijk minder bereisd zijn, en echter wel waardig zijn gekend te worden. Jammer ſlechts, dat deze Reiziger (gelijk hij zelf erkent) zich te kort in *Zweden* kon ophouden, en de *Zweedſche* taal niet verſtond. In het algemeen is het altijd ſchade, wanneer hij, die een land bereist, met deszelfs taal niet bekend is; en althans moest iemand, die een der beſchaafde landen van *Európa* goed wilde leeren kennen, geen reis derwaarts ondernemen, zonder zich deszelfs taal wèl eigen gemaakt te hebben. Het is waar, het Fransch is aldaar doorgaans nog al het algemeene *vehiculum* van mededeeling der gedachten; maar in vele omſtandigheden, en tot kennis van de eigenaardigheden des lands en des volks, zal het toch dikwerf te kort ſchieten; en vandaar gedeeltelijk zoo vele gebrekkige berigten, zoo vele ſcheeve oordeelvellingen, die men in verſcheidene Reizen maar al te dikwijls aantreft. — Gezegde onkunde der landstaal vinden wij bij dezen Reiziger des te meer jammer, omdat hij in eene *Inleiding* zulke goede en juiste opmerkingen over het reizen en de geſteldheid der reisberigten in het algemeen maakt, dat men van hem iets bijzonder goeds verwachten mag. Hierop laat hij daar ook, dat niet onbelangrijk is, vol-

gen, eerst eene korte vermelding van de reistogten van den *Griek* PYTHEAS, die ook aan de *Scandinavifche* kusten fchijnt geweest te zijn, en een zeer kort overzigt van de gefchiedenis der *Scandinaviërs* of *Noormannen*, en van *Zweden* in het bijzonder, tot aan de veertiende Eeuw, en daarna eene korte letterkundige gefchiedenis en beoordeeling van de voornaamfte Reizen door *Zweden*, van ALFRED, Koning van *Engeland*, in 890, tot op CARR, in 1804. Jammer, dat hij dit niet verder vervolgd heeft met eene dergelijke opgave van de *Engelfche*, *Duitfche*, *Zweedfche* en *Franfche* Reisverhalen, die hij zelf erkent, dat daarna het licht gezien hebben, en onder welke er belangrijke gevonden worden.

Wegens perfoonlijke belangen reisde de Heer DAUMONT naar *Havre de Grace*, en van daar ter zee over *Elfeneur* naar *Zweden*, waardoor hij kortelijk het een en ander over *Denemarken* mededeelt. Van *Helfingborg* doorreist hij de provincie *Schonen*, waarvan hij het wetenswaardige befchrijft, en over *Astorp*, *Vernamo*, *Jonköping*, langs het meer *Väder*, en verder over *Grenna*, *Linköping* en *Norköping*, te *Stokholm* komt. Hier biedt hij (dit was het oogmerk zijner reis) den Koning van *Zweden* zijne dienst aan, met wien hij door vorige krijgsdienst en familiebetrekking bekend was; doch hij flaagt in deze poging niet, daar Z. M. niet anders dan inboorlingen met posten begunftigen wil. Een navolgenswaardig voorbeeld inderdaad! — Bij deze gelegenheid fpreekt hij verder met veel lof over den *perfoon* en de *verdienften diens Konings*, alsmede over de *Koninklijke Familie*. — Hierop wordt een Hoofdftuk aan de merkwaardigheden van *Stokholm*, en een volgend aan die van *Upfal* en omftreken toegewijd; bij welk laatfte eene uitweiding over de *Scandinavifche Fabelleer* en *Letterkunde*. — De Reiziger, zelf geene gelegenheid gehad hebbende, dan bij een enkel vlugtig uitftapje, het landfchap *Dalekarlië* te bezoeken, deelt het meldenswaardigfte daarvan mede door belangrijke uittrekfels

uit een *Zweedsch* werk van FORSELL, *Een jaar in Zweden*, ten jare 1830 uitgekomen. — In twee volgende Hoofdſtukken worden de *Zeden* en *Gewoonten* der *Zweden* beſchreven, en in een derde wordt een overzigt van 's lands *Bevolking* gegeven. Over deszelfs *Klimaat* en de aldaar *heerſchende Ziekten* wordt in een ander Hoofdſtuk gehandeld, en in de twee daarop volgende deszelfs *Land-* en *Tuinbouw* beſchouwd; waarna van de twee laatſte Hoofdſtukken des eerſten Deels het eene voor de *Mijnen*, en het andere voor de *Manufacturen* van *Zweden* beſtemd is. — Op dergelijke welgeregelde wijze wordt, in het tweede Deel, in vier Hoofdſtukken achtervolgens gehandeld over *Zwedens Koophandel*, *Scheepvaart*, *Land-* en *Zeemagt*, en alzoo ook, in twee daarop volgende, eerst over de *Lutherſche Geestelijkheid en andere Kerkgenootſchappen*, en daarna over den *Zweedſchen Adel*, belangrijk door eene korte beſchouwing van eenige *Zweedſche* Adellijke geſlachten, die kunnen gerekend worden tot de Geſchiedenis te behooren. — In een Hoofdſtuk, onder den titel *openbaar Onderwijs*, wordt ook aan de *Zweedſche Geleerden* en *wetenſchappelijke Inrigtingen* hulde gedaan, en in een ander, getiteld *Kunſten en Letterkunde*, voornamelijk *Zwedens Tooneel*, *Muzijk* en *Boekdrukkunst* beſchouwd. — 's Lands *Beſtuur*, *Regtspleging* en *Wetgeving*, *Rijksdagen* en *Grondwet*, en *ſtaatkundige Betrekkingen*, maken den inhoud der drie volgende Hoofdſtukken uit. — Zeer belangrijk zijn de twee hieraan grenzende Hoofdſtukken, die de *aanleidingen tot de verheffing van het nieuwe Stamhuis*, waarmede men het *Aanhangſel* vergelijken kan, dat de Vertaler achter dit werk gevoegd heeft, behelzende een verhaal van diezelfde gebeurtenis, geſchreven door den voormaligen Koning van *Zweden*, zich thans noemende *Kolonel* GUSTAFSON; uit welk een en ander, dat in de hoofdpunten overeenkomt, men opmaken mag, dat DAUMONT het zijne uit goede bronnen geput heeft. — In een volgend Hoofdſtuk, bij gelegenheid van een *af-*

ſcheidsgehoor bij den Koning, handelt de Schrijver nog kortelijk over het *beſtuur van dien Vorst*, en over de *Vorſtelijke Bezittingen*. Zoo ook in het daarnevens ſtaande, bij een bezoek van een' zijner vrienden op het land, over eenige *Zeden der Landprovinciën*, *Jagt* en *Visſcherij*; waarop, bij de afreize van *Stokholm* naar *Norköping*, nog iets over de landſtreek, die hij doortrekt, en eene aangename ontmoeting aldaar. Op dergelijke wijze worden in het laatſte Hoofdſtuk ettelijke merkwaardigheden van eenige te voren meest niet bezochte plaatſen kortelijk verhaald, tot dat de Schrijver te *Helſingborg* aankomt en *Zweden* verlaat.

Uit het bovenſtaande verſlag ziet men, dat men hier geen bonte aaneenſchakeling van allerlei reisavonturen aantreft, maar veel meer eene ordelijke, vrij omſtandige en hier en daar met goede opmerkingen doorvlochtene beſchrijving van land en volk van *Zweden*, die daartegen rijkelijk opwegen kan, en aan deze Reis eene duurzamer waarde geeft. Wij zouden nu hierbij nog wel eenig uittrekſel kunnen geven, om te toonen, dat zij zich ook, wat den ſtijl betreft, over 't geheel met genoegen lezen laat; maar wij meenen genoeg gezegd te hebben ter billijke waardering en aanprijzing dezes werks, waaraan niemand zich beklagen zal zijn geld en tijd beſteed te hebben.

Reize naar de Oost- en Westkust van Zuid-Amerika, en, van daar, naar de Sandwichs- en Philippijnſche Eilanden, China enz. Door J. BOELEN, JOH. ZOON, *thans Kapitein-Luitenant. IIde Deel, Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo. 445 Bl. f* 5 - 60.

Bij de aankondiging van het eerſte deel van dit werk hebben wij met grooten lof hetzelve aangekondigd. Daar wij in ons toen gegeven verſlag reeds het een en ander hebben aangemerkt tot opwekking der belangſtelling van onze landgenooten in het verhaal van eene onderneming, welke de goedkeuring moet wegdragen van een' ieder, die deel neemt in den bloei

van onzen handel en den roem van onze landgenooten, zal het genoegzaam zijn, dat wij thans ons bepalen tot de opgave van den hoofdzakelijken inhoud van dit deel.

Aan het einde van het eerfte deel verlieten wij onzen reiziger aan den mond der rivier van *Guayaquil* voor het eiland *Puna*, geprest tot overbrenging van eenige honderden *Columbiaanfche* krijgslieden, wier gebrek aan krijgstucht het voor den Scheepsbevelhebber zeer wenfchelijk maakte, fpoedig van deze hem opgedrongene reisgenooten ontflagen te zijn. Maar juist was er te *Guayaquil* eene nieuwe omwenteling voorgevallen; daarom trachtten de gezagvoerders aldaar den Kapitein eerst het ontfchepen der *Columbianen* moeijelijk te maken, of hem te noodzaken om weder met dezelve te vertrekken. Eindelijk echter gelukte de ontfcheping. Na eenig verblijf te *Guayaquil*, zakte het fchip de rivier van dien naam weder af, en zeilde, na nog eenigen tijd te *Puna* vertoefd te hebben, zuidwaarts langs de kust, eerst naar *Payta* en vervolgens naar *Callao*, hetwelk als de haven van *Lima* kan aangemerkt worden. Over deze hoofdftad van *Peru* wordt een omftandig berigt gegeven. Na eene voorfpoedige vaart bereikte het fchip *Valparaifo*, en vertoefde daar achttien dagen, om de bij het eerfte bezoek van die haven aangevangene handelszaken af te doen. Met hetzelfde oogmerk zeilde de Heer BOELEN terug naar *Arica*, waar men hem de eerfte maal tot het overbrengen der *Columbiaanfche* krijgslieden geprest had. Hij ankerde vervolgens te *Ilay*, een te voren onbeduidend dorpje, maar toen eerst federt eenige maanden erkend, als *puerto abilitado*, of haven, waarin vreemde fchepen voor den handel met *Peru* mogen binnenloopen, en hetwelk als zoodanig aan de meer landwaarts gelegene aanzienlijke ftad *Arequipa* tot haven dient. Hier zou het den Kapitein bijna gegaan zijn, als vroeger te *Montevideo*. Door de fchuld van eenen pasfagier, die, buiten weten van den Scheepsbevelhebber, verbodene waren aan boord gebragt had, kwamen fchip en lading in groot gevaar, om, zoo niet verbeurd verklaard, dan toch weder in een langdurig en kostbaar regtsgeding gewikkeld te worden. Toen nu de Kapitein zag, dat het onmogelijk was, om in dezen nieuwen en nog ongeregelden Staat regt te verkrijgen, dewijl men, bij de fchaarfche geldomftandigheden van het Gouvernement van dit district, het *Hollandfche* fchip en deszelfs kostbare lading als een' welkomen buit befchouwde, wist hij aan deze moeijelijkheid

geen beter einde te maken, dan door op het alleronverwachtst met zijn fchip uit de haven van *Ilay* de vlugt te nemen. De op het fchip geplaatfte *Peruaanfche* wacht werd, willens of onwillens, overgegeven aan een *Amerikaansch* vaartuig. De reizigers maakten kracht van zeil, en geraakten fpoedig van de kust. Hier eindigt dit deel, en in een volgend zal de lezer vinden, werwaarts toen hunne beftemming was.

Ook dit deel behelst belangrijke berigten aangaande den natuurlijken en ftaatkundigen toeftand der plaatfen en menfchen, door den reiziger bezocht. Alwat voor den koopman en den zeevaarder van belang is ten aanzien van vaarwaters, winden, ftroomen enz., is met naauwkeurigheid te boek gefteld. Ook dit deel wordt, bij wijze van aanhangfel, befloten met eene lijst, behelzende de approximative waarde van goederen, die het meeste gewild zijn op dat gedeelte van de kust van *Peru*, waarvan *Arica* en *Ilay* de havens, of *Tacna* en *Arequipa* de ftapelplaatfen zijn, benevens eene daarop, voor een fchip, gebafeerde lading; nota der *Chinefche* zijden ftoffen, het meeste gefchikt voor den handel aldaar, en der goederen voor de markten van *Lima*, *Guayaquil* en die van de tusfchenbeiden gelegene havens, voor *Columbia* en *Peru*, benevens het ftelfel van inkomende regten te *Guayaquil*, tijdens het verblijf van den Heer BOELEN aldaar.

Verfcheidene gedeelten van het in dit deel voorkomende brengen ons in verzoeking, om iets tot eene proeve van het belangrijke en onderhoudende van deszelfs inhoud af te fchrijven. Maar wij kunnen ons verflag niet genoeg daartoe uitbreiden. Alleen willen wij hier nog iets melden, hetwelk vooral onze opmerkzaamheid tot zich trok: „De fchoone purperroode verw, welke te *Guayaquil* een belangrijk artikel van handel uitmaakt, is ontleend van het vocht van eene foort van flak, *Bulgado de Mar* genaamd, die hare woning heeft in een kegelachtig fchelpje of flakkehuisje." Hetgeen dit berigt belangrijk maakt, is de overeenkomst van deze verwftof met het beroemde purper der oude *Pheniciërs*, van hetwelk het bekend is, dat hetzelve bij toeval ontdekt werd. De hond van eenen herder beet eenen fchelpvisch aan ftukken; het bloed, daaruit loopende, verwde hem den fnoet; de fchoone roode kleur viel in het oog; zij werd tot het verwen van ftoffen gebezigd, en ten fieraad voor de praalkleederen der Vorften bewaard. Het was ons tot nog toe onbekend, dat dergelijk purper thans nog in gebruik was. Des-

zelfs bestaan bevestigt het berigt, door de oude Schrijvers aangaande het *Phenicische* purper gegeven.

Het titelvignet van dit tweede deel stelt de stad *Lima* voor, gezien van de reede van *Callao*; buitendien is hetzelve versierd door vier platen en eene kaart van een gedeelte der westkust van *Columbia* en een gedeelte van de kust van *Peru*, benevens de golf van *Guayaquil*.

Wij eindigen ons verslag met het getuigenis, dat, naar ons gevoelen, dit tweede deel in aangenaam onderhoud en rijkdom van nuttige en belangrijke zaken het eerste nog overtreft; zoodat wij wenschen, dat de Schrijver door eene gunstige ontvangst van zijn verhaal bij ons lezend publiek aangemoedigd worde, om met ijver in het aangevangen voetspoor voort te gaan, en zijn werk in denzelfden trant te voltooijen. Na het eindigen van dit verslag vernemen wij, dat het werk met een derde deel volledig zal zijn.

Episoden uit het Leven van KAREL V, *Koning van Spanje. Door den Baron* DE LOS VALLES. *Uit het oorspronkelijke* (*) *vertaald. Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1836. *In gr. 8vo. XXIII en* 340 *bl. f* 3-60.

Wij hadden van dit werk, dat geheel een stuk van den dag is, reeds eerder melding moeten maken; doch ons verzuim vinde daarin zijne verontschuldiging, dat de gebeurtenissen der laatste weken in *Spanje*, ons bij het gereedmaken dezer aankondiging als overvallende, ons telkens weder nieuwe berigten deden afwachten; maar ook dit wachten kunnen wij niet volhouden, en, daar de treurige burgeroorlog in het in zijne eigene ingewanden wroetende *Spanje* nog lang duren kan, mogen noch kunnen wij daarnaar met ons verslag langer toeven.

De Schrijver dan van dit werk, Brigadier der Infanterie, en *Aide de Camp* van *Don* CARLOS, vervoegde zich, op zijne doorreize naar *Engeland*, in persoon bij de Uitgevers, ten einde de verspreiding van zijn werk aan te bevelen. De door hen voorgeslagene vertaling verscheen op verlangen van

(*) Niet *Spaansch*, gelijk men misschien zou denken, maar *Fransch*. Trouwens, de Schrijver is ook een *Franschman*, en heet eigenlijk: M. L. XAVIER AUGUET. *Rec.*

den Baron zelven in het licht. Zijne hooge ingenomenheid met den Pretendent des *Spaanſchen* troons blijkt op elke bladzijde, en van de zijde eener volkomene onpartijdigheid zouden wij dit geſchrift minder durven aanbevelen. De warmte voor *Don* CARLOS gaat wel eens verzeld van bitterheid tegen de *Christino's;* echter is het boek in eenen beſchaafden ſtijl, met blijkbare kennis van zaken, en niet zonder vele kracht van overtuiging geſchreven. Wij hebben het met klimmend genoegen gelezen. De hoofdperſoon ſpeelt eene der gewigtigſte rollen op het ſtaatkundig tooneel van het hedendaagsch *Europa;* de bijzonderheden van zijne overhaaste reis uit *Engeland*, door het hart van *Frankrijk*, naar *Spanje* waren tot nog toe minder bekend; elke bijdrage tot de kennis van *Spanjes* toeſtand kan niet anders dan welkom wezen, en de gansche zaak eens van haren oorſprong, den laatſten levenstijd van FERDINAND VII, uit den mond van eenen der voornaamſte *Carlisten* te hooren, moet aan verre de meeste lezers des te aangenamer zijn, vermits de meeste der door de dagbladen bekend gewordene berigten van de andere zijde gekomen zijn. Aan de bevoegdheid van den opſteller valt niet te twijfelen, en de als *Bijlagen* medegedeelde ſtaatsſtukken zijn niet alleen hoogstbelangrijk, maar ten deele almede aan het publiek niet — althans in hun geheel — bekend.

Den geheelen inhoud kunnen wij niet opgeven, maar bepalen ons bij hetgeen DE LOS VALLES zegt van den oorſprong der zaak, waarover wij daarom dan ook iets uitvoeriger zijn kunnen.

Mag men den Schrijver gelooven, dan ligt de grond der rampen, die ten gevolge der veranderde erfopvolging *Spanje* teisteren, in naijver en vijandſchap der *Napelſche* en *Portugeſche* Prinſesſen aan het Hof van *Madrid*. De eerſten — wij *recenſeren* niet, maar *refereren* alleen — behoorden tot de partij der omwentelingsgezinden, welke *Don* CARLOS, den vriend der Geestelijkheid en van het *abſolutisme*, het kostte wat het wilde, van den troon wilde verwijderen. Daartoe moest het vierde huwelijk van FERDINAND VII met MARIA CHRISTINA van *Napels* ſtrekken. De *Saliſche* wet moest verder afgeſchaft worden. In 1713 was door Koning PHILIPS V, ten gevolge eener wet, door de algemeene *Cortes* des rijks, tot de regeling der erfopvolging bijeengekomen, bekrachtigd, vastgeſteld: „dat de Prinſen, „afſtammelingen van PHILIPPUS V, in welken graad het

„ ook zijn mogt, den troon zonden beklimmen, zelfs vóór „ de dochters des regerenden Konings." Zoodra de zwangerheid der Koningin bekend werd, bewoog de *revolutionaire* partij den Koning, de *Expediente* der *Cortes* van 1789 weder in zwang te brengen. „ Het was op verlangen van „ KAREL IV, dat de *Cortes*, in 1789 bijeengeroepen, om „ over eenige financieele wetten te ſtemmen, tegen het „ einde der maand September eene petitie inleverden, om de „ afſchaffing der *Saliſche* wet te vragen. De afgevaardigden „ der Provinciën, welke in dit opzigt geene lastgeving hadden, „ bepaalden zich, volgens gewoonte, tot de voorbehouding „ om het voorſtel aan hunne Committenten mede te deelen; „ maar het is algemeen bekend, dat deze mededeeling geen „ plaats had. Koning FERDINAND noch de *Cortes* kon„ den, in geval Koningin MARIA CHRISTINA van eene „ dochter beviel, den *Infant Don* CARLOS van zijn regt „ berooven: want het eenmaal verkregen regt duurt zoolang „ als de zaak, waarop het zich uitoefent, en geene wette„ lijke magt kan het dengenen benemen, die er mede be„ kleed is, tenzij hij zich hetzelve door zijn gedrag onwaar„ dig gemaakt hebbe. Al hadden derhalve de in 1789 wet„ tiglijk zamengeroepen *Cortes* toegeſtemd, om van de vast„ geſtelde troonsopvolging af te wijken, dan zoude die af„ wijking nog geene inbreuk hebben kunnen maken op de „ regten der Prinſen, welke vroeger geboren waren, want „ geene wet kan ooit eene terugwerkende kracht hebben. „ De *Infant Don* CARLOS was in 1788 geboren, en de „ *Cortes* van 1789 konden hem in geen geval van zijn regt „ berooven, dat hij, na den dood van zijn' oudſten broeder, „ Koning FERDINAND, zonder mannelijke erfgenamen na „ te laten, op den troon had. De *Liberalen* lieten zich „ echter door de redenen van zedelijkheid en regtvaardigheid „ geenszins terughouden." Bladz. 5, 6.

De *Expediente* werd den 29 Maart 1830 te *Madrid* uitgevaardigd. „ De *Infant Don* CARLOS protesteerde destijds „ niet, want hij wilde het onbetwistbaar regt, dat de *Sali*„ *ſche* wet, welke ſedert 1713 in *Spanje* beſtond, hem op „ de kroon gaf, ingeval de Koning, zijn broeder, zonder „ mannelijke erven kwam te overlijden, door zulk eene daad „ niet in twijfel ſtellen; maar hij hield zich voor, dat regt „ te laten gelden, wanneer de tijd daar mogt zijn, dat de

„ nieuwe wet ten uitvoer konde gelegd worden.” Bladz. 11. Naar onze meening (om dit in het voorbijgaan te zeggen) had *Don* CARLOS met zulk een *protest* moeten beginnen. Men bewoog FERDINAND, na zijne aanvankelijke herſtelling, in 1832, met *Don* CARLOS te doen onderhandelen. Vergeefs. Deze wilde noch bewiligen in den voorſlag, om *Raad* der Koningin, gedurende ’s Konings ziekte, te worden, noch het plan goedkeuren, om gezamenlijk met de Koningin deel te nemen aan het Hoofdbeſtuur, en zijnen zoon met de *Infante* ISABELLA te doen huwen. Het laatſte hadde misſchien veel bloed en onrust voorgekomen. De Koning vroeg den Graaf van *Alcudia*, die met deze zending bij *Don* CARLOS belast was geweest, wat nu te doen? Deze ſtelde de herſtelling der *Saliſche* wet voor. FERDINAND bewilligde, en ſchreef: „ Daar ik wensch, aan mijn „ volk een nieuw bewijs te geven der liefde, welke ik het „ toedraag, heb ik noodig geacht, af te zien van de tweede „ wet, titel 15, tweede partida, betreffende de erfopvolging „ van den troon, en van alle *clauſulen* van mijn testament, „ welke ſtrijdig mogten zijn met dit mijn laatſte beſluit. Ik „ beveel, dat dit mijn decreet, tot na mijnen dood, op het „ Ministerie van Justitie zal nedergelegd worden. Gijlieden „ houdt het voor gezegd, en waakt over de uitvoering.”

„ Ik, de Koning.”

De *Infante* LOUISA CHARLOTTA bewerkte andermaal eene herroeping. Aan kuiperijen ontbrak het niet. Maar de Koning was ook toen een ſtervend mensch, „ zonder kracht „ of wil: hij miste het gebruik zijner verſtandelijke vermo„ gens geheel, en werd blindelings door zijne vrouw en „ ſchoonzuster beſtuurd: hij gaf zijne toeſtemming geheel „ werktuigelijk tot alles, wat men van hem vorderde, in de „ hoop van hierdoor eenige rust te zullen kunnen genieten.” Men dichtte de oproerige bewegingen, die in onderſcheidene gedeelten van het Koningrijk plaats hadden, aan *Don* CARLOS toe. Deze week naar *Portugal*.

Maar wij kunnen op dezen voet niet voortgaan. Het werk loopt tot den dood van ZUMALACARREGUY, wiens *facſimile* en portret, benevens de afbeelding van *Don* CARLOS en den Schrijver, het boek verſiert. *Dertig* Bijlagen, meest, gelijk wij zeiden, ſtaatsſtukken, beſluiten hetzelve. Zonder

ons — wat hier ook niet te pas komt — uit te laten over onze ſtaatkundige gevoelens ten aanzien der *Spaanſche* zaken, bevelen wij de lezing van dit onderhoudend geſchreven, goed vertaald en fraai uitgevoerd geſchrift aan allen, die van den oorſprong en de eerſte geſchiedenis des *Spaanſchen* burgeroorlogs kennis verlangen. Dat de rampen van dat rijk ſpoedig een einde nemen, is de wensch van *Rec.* en zeker van elk, die het bloed betreurt, dat daar vergoten wordt, om ſtaatkundige ſtelſels, die reeds te lang *Europa* beroeren. Van *Spanje* was waar het *Spaanſche* ſpreekwoord:

A Rey muerto,
Reyno rebuelto.

Door HUYGENS vertaald:

De Koningh dood,
Het rijk in nood.

Ach! die rampzalige burgertwisten! Wat hebben zij ook ons Vaderland al leeds gebrouwen! De God des vredes geve aan het fel geteisterd *Spanje* vrede, en eene goede, menſchelijke, zachte regering, zij moge dan van CARLOS of van CHRISTINA uitgaan!

Tijdſchrift voor Munt- en Penningkunde, *uitgegeven door* P. O. VAN DER CHIJS. *VIIde Stuk. Te Leiden, bij* J. C. Cijfveer. 1836. *In gr. 8vo.* 589—732 *Bl. f* 2: 10.

Dit ſtuk is van het belangrijke tijdſchrift des Heeren VAN DER CHIJS geenszins een der minſten. Behalve het vervolg der Verhandeling van ECKHEL over de oude munten, en wel bepaaldelijk over die der *Romeinſche Keizers* van ANTONINUS PIUS tot CARACALLA, waarin tevens eene korte karakterſchets dier Vorſten voorkomt, en het *ontwerp tot eene beredeneerde naamlijst der Nederlandſche munten en penningen uit van* MIERIS, VAN LOON, enz. door G. VAN ORDEN, is dit ſtuk wezenlijk verſierd door eene Voorlezing van onzen beroemden Hoogleeraar HERINGA, *over de Godsdienſtigheid der Nederlanders, bij de grondvesting van hun Gemeenebest, blijkbaar uit hunne Gedenkpenningen.* Uitmun-

tend heeft de Hoogeerw. Schrijver daarin het karakter onzer Natie ontwikkeld uit den geest, die in hare gedenkpenningen gedurende den *Spaanſchen* oorlog doorſtraalt. Het is vertrouwen op God, erkentenis van de menigvuldige blijken van redding en hulp, die Hij haar, ook in de hagchelijkſte oogenblikken, zoo menigmaal deed ondervinden, hoop op redding in nieuwe gevaren, en bede om hulp, wanneer alles verloren ſcheen. Dit kinderlijke, hartelijke toevlugtnemen tot Hem, wiens hand de Republiek zoo blijkbaar geſticht en tegen eenen overmagtigen vijand beſchermd had, wordt in een aantal voorbeelden van geſlagene gedenkpenningen en noodmunten aangetoond. Het verwondert ons ſlechts, dat de Hoogleeraar geen ênkel voorbeeld uit den bangen tijd tusſchen 1672 en 1674 heeft aangehaald. Hooren wij zijn voortreffelijk ſlot: „ Onze Vaderen, getrouw aan deze grondbeginſelen, zijn „ henengegaan, zoo wij hopen, naar eene betere Maatſchappij. „ Zij, hunne kinderen, hunne kindskinderen, in meer dan „ één geſlacht, beſtaan niet meer. Het land onzer woning is „ hier uitgebreid, dáár ingekort. Hunne ſtichtingen zijn door „ andere vervangen. De ſtaatsvorm ligt verbroken, welken „ zij verkozen, en eene nieuwe is, na vele lotwisſelingen, in „ deszelfs plaats geſteld. De betrekkingen op naburige Sta„ ten zijn veranderd. Maar GOD is dezelfde. De Waarheid „ is onveranderlijk. De Godsdienst is een onwrikbaar ſteun„ ſel van elken Staat. De Deugd houdt eeuwig hare waardij. „ Het Woord des Heeren blijft in eeuwigheid. En wij, wat „ dan ook, in vrede of oorlog, de wil des Allerhoogſten over „ ons zij, zullen, bij getrouwheid aan de Godsdienſtigheid „ onzer Voorvaderen, ondervinden, dat zij de belofte van het „ tegenwoordige en van het toekomende leven heeft." Daarop volgen *Geſchied- en penningkundige aanmerkingen, naar aanleiding van eenige hier te lande gevondene munten*, door S. H. VAN DER NOORDAA, te *Dordrecht*. Hier vinden wij alléén eene wat uitvoerige beſchrijving van een gouden muntje, in 1826 nabij *Arkel* gevonden, zijnde het borstbeeld van eenen *Frankiſchen* Koning uit den *eerſten* ſtam, en het omſchrift *Maſilia civitas* (*Marſeille*). Hierover wordt zeer veel gezegd; zoo als, hoe de *Frankiſche* Koningen aan het muntregt kwamen, hoe er te *Marſeille*, in plaats der gewone muntplaats *Arles*, geld kon geſlagen worden enz., hetgeen wij hier moeten voorbijgaan. Wij hebben daarin eene ſchran-

dere opmerking gevonden, dat namelijk de *denariën* der *Romeinen*, die bij de *Franken saigae* genoemd werden, misschien de *denarii serrati*, de op den rand als eene zaag uitgetande *denariën* der *Romeinsche Republiek* zijn, welke, volgens TACITUS, bij de oude *Germanen* zeer gewild waren. Dit *saiga* is dan slechts eene *Oud-Duitsche* vertaling van het *Latijnsche serratus* of *serra* (*gezaagd*, *zaag*). Eene tweede opmerking is, dat sedert VALENTINIAAN het goud en zilver *ongemunt* in de Keizerlijke schatkist bewaard is; iets, hetwelk door de *Frankische* Koningen en bijzondere personen tot in de *veertiende* Eeuw werd nagevolgd: men muntte slechts het noodige geld tot den dagelijkschen omzet, en *woog* de grootere sommen toe in ongemunt goud, zilver en koper. Een zilveren *solidus* (*sol*) had 12 *denariën* of penningen. Wij vinden vervolgens iets over ALBERT DURER en zijne gedenkpenningen van MARIA van *Engeland* en ERASMUS, door G. VAN ORDEN, en over de gewaande noodmunt van *Groningen* in 1591, die dezelfde Schrijver voor een *presentieloodje* houdt; een levensberigt van VAN DER KELLEN, en *verschillende berigten*, onder anderen van het vinden van eenen pot met 2740 zilveren munten in *Oostpruissen*, uit de tijden der Grootmeesters, van 1251 tot 1422; het plan eener *Geschiedenis van Frankrijk in brons*, *opklimmende van* KAREL X *tot* PHARAMOND; gedenkpenningen op het *Geneefsche* Hervormingsfeest en op CALVIJN, en eene regtmatige bespotting der nieuwe *Belgische* muntstempels, die den leeuw omgekeerd (en dus op de vlugt) voorstellen, die onze zinspreuk, *Eendragt maakt Magt*, gestolen en slechts vertaald hebben, en die, daar zij toch de *pijlen* weglaten, zoodat de geheele zinspreuk geen' zin heeft, die spreuk aldus moesten veranderen: *de omgekeerde Leeuw maakt de Magt uit*; voorts het besluit der *Belgen*, om de *centen* in *centimes* te hersmelten. De Redacteur heeft blijkbaar vele moeite ook aan dit Stuk besteed. Wij hopen, dat een geëvenredigd debiet hem daarvoor zal schadeloos stellen.

De Spraakkunst der Spraakkunsten, of algemeen Leerstelsel voor de grondige en volledige kennis der Europesche Talen. (Iste Deel: Fransche Taal.) Door G. J. DEKKER, *voormalig Taalonderwijzer te Parijs. Te Amsterdam, bij* de

Erven Wed. F. G. Onder de Linden. 1836. (*Gedrukt voor rekening van den Schrijver.*) *In gr. 8vo. XIX*, 516 *en* 37 *bl. f* 5-50.

De *Spraakkunst der Spraakkunſten!* In welken zin moet dit verſtaan worden? in een' Westerſchen, of in een' Oosterſchen zin? In een' Westerſchen zin zou het, hoewel de ſpreekwijze minder gewoon is, kunnen beteekenen eene Spraakkunst, welke een verſlag geeft van alle Spraakkunſten, en dus zoo veel als eene geſchiedenis van alle ſpraakkunſtige methoden; maar deze wordt in dit boek niet gevonden: of wel eene aanwijzing van die algemeene ſpraakkundige grondbeginſelen, welke op alle, ten minſte op de meest bekende en beſchaafde talen toepasſelijk zijn, en waar de bijzondere, die aan elke taal op haarzelve eigen zijn, als wijzigingen bijkomen; en dit zou men, naar de uitlegging, die er op den titel aan gegeven wordt, wel kunnen denken de meening te zijn, *algemeen Leerſtelſel voor de grondige en volledige kennis der Europeſche Talen*; doch ook een zoodanig wordt in dit boek niet gevonden. Misſchien moet het dan in eenen Oosterſchen zin genomen worden, gelijk b. v. *ijdelheid der ijdelheden*, dat is, naar een Orientalismus, die tegen ons taaleigen behouden is, *de grootſte ijdelheid*; dus ook *Spraakkunst der Spraakkunſten*, *de allergrootſte of allervoortreffelijkſte Spraakkunst.* Misſchien meent men, dat het ongerijmd is te denken, dat een Schrijver zulk eenen titel in dezen zin aan zijn werk zou geven: maar waarom niet? Wanneer men niet alleen zeggen kan, „*qu'en Hollande il* „*n'existe point de Grammaire Françaiſe théorique et prati-* „*que telle qu'il convient pour étudier cette langue avec ſuc-* „*cès*" (*Avant-propos*, p. V); maar ook, in gevoel van eigene waarde, deze taal kan voeren (bl. XVI): „Ik durf „mij vleijen met het denkbeeld althans, dat ik de vóór mij „vervaardigde leerboeken heb overtroffen, en van daar uit„gaande heb ik niet geſchroomd aan het hoofd van mijn „werk te plaatſen: *Spraakkunst der Spraakkunſten*," — waarom zou men zich dan van zulken titel niet bedienen? en wat zou den Lezer verhinderen, denzelven in den Oosterſchen zin te nemen, en hierbij te vergelijken *ijdelheid der ijdelheden?*

Over gemelde *Voorrede* kan Rec. zich hier niet breed

uitlaten, waarin hij voor het overige hier en daar goede opmerkingen gevonden heeft, zoo als b. v. bl. XIV, waar de Schrijver „ de wijze van door middel van fout-opſtellen te „ onderwijzen" verwerpt. Volkomen is Rec. het hiermede eens, en meent er te mogen bijvoegen, dat, wat men hierdoor aan de wetenſchappelijke zijde meent te winnen, gevaar doet loopen van verlies aan de zedelijke, ja zelfs aan de verſtandelijke zijde; gevaar namelijk van de jonge lieden tot ſcherp turende beoordeelaars van eens anders gebreken, tot wijsneuzige betweters en ongeroepene criticasters te maken: zij hebben waarlijk eigene fouten en gebreken genoeg, waarop men hen, niet op den trotſchen toon van pedante ſchoolvosſerij, maar met verſtand, nederigheid en zachtmoedigheid, opmerkzaam te maken heeft, zoodat zij de fouten niet bij anderen behoeven te gaan zoeken. — Minder volkomen is Rec. het met den Schrijver eens, wanneer hij bl. XI „ de redenen" opgeeft, „ die hem bewogen hebben, om „ in dit werk de regelen voor de uitſpraak achterwege te „ laten." Rec. gelooft wel, dat zij gebrekkig en zonder de levende ſtem niet voldoende zijn; maar oordeelt nogtans, dat er zoodanige kunnen gegeven worden, die even min geheel onnut zijn als die, welke in deze *Spraakkunst* zelve, bl. 395 e. v., over de uitſpraak der letters gegeven worden. — De woorden *vervolkoming* voor *volmaking*, t. a. p. en elders, en *aanzigt* voor *aanzien* of *voorkomen*, ſchijnen Germanismen te zijn: het eerſte zou eigenlijk *vervolkomening* (Hoogd. *vervolkomming*) moeten zijn; maar de analogie onzer taal ſchijnt zulk eene afleiding en zamenſtelling niet toe te laten.

Wat nu den inhoud dezes boeks aangaat, het bevat eerſtelijk, bl. 1—186, *Opſtellen ter vertaling*, en wel eerst uit het Hollandsch in het Fransch, waarin de *méthode interlinéaire* gevolgd is, met gedurige verwijzingen door letters en nommers op de regels, die in een later gedeelte des boeks te vinden zijn; hetwelk Rec. zeer vermoeijend voorkomt, en geſchikt om de leerlingen in de war te brengen, die daarenboven nog geen kennis hebben van verſcheidene dingen, die in de Spraakkunst zelve eerst moeten aangeleerd worden, en dus de bedoeling dier Opſtellen niet verſtaan. — Waarom niet liever elke, of nog beter eenige bij elkander behoorende grammaticale regels eerst duidelijk voorgeſteld,

en dan door daartoe betrekkelijke vertalingsopſtellen opgehelderd, en de nog onbekende woorden en ſpreekwijzen met nommers er onder gezet? — Hierop volgen *Exercices pour traduire du Français en Hollandais*, waarin bovengemelde *méthode* niet gebruikt, maar achteraan (wederom vrij lastig) eene vertaling van de moeijelijkſte uitdrukkingen, en eene alphabetiſche lijst van de moeijelijkſte woorden, die in de *Exercices* voorkomen, gegeven wordt. Omgekeerd volgen desgelijks *Oefeningen om van het Hollandsch in het Fransch te vertalen, of toepasſing van het oplosſende en tusſchenregelige ſtelſel:* waar echter deze laatſte is, blijkt niet, daar er alleen bij verſcheidene woorden en ſpreekwijzen nommers ſtaan, waarvoor men de Franſche woorden een dertig bladzijden later vinden kan.

Het tweede voorname deel dezes werks is eene meer of min letterlijke vertaling der *Grammaire* van NOËL en CHAPSAL, met eenige bijvoëgſelen tot gemakkelijker beoefening. In eene breede beoordeeling van een reeds bekend werk wil Rec. zich nu niet inlaten: ſlechts enkele aanmerkingen, die hem onder het doorloopen van deze vertaling voorkwamen. — De rededeelen worden hier nog als van ouds ten getale van *tien* opgenoemd, zonder op de latere eenvoudigere onderſcheiding der hoofd- en onderſoorten te letten, waarvan de eerſte zeer goed tot *drie* te brengen zijn, *Naamwoord*, *Werkwoord* en *Bijwoord*. — Deze Spraakkunst onderſcheidt zich hierdoor, dat zij na de eigenlijk gezegde grammaticale behandeling van elk rededeel de ſyntacticale laat volgen: deze manier heeft haar voor en tegen; haar voor, omdat dus telkens voet bij ſtuk gezet, en het practiſche gebruik, als 't ware, der Spraakkunst, ook door voorbeelden, die hier doorgaans goed en nuttig gekozen zijn, aangewezen wordt; haar tegen, omdat er gedurig rededeelen en conſtructiën van en met dezelve te pas komen, die de leerling nog niet kent: een goed mondeling onderrigt kan hier intusſchen veel helpen. — De duistere namen van de tijden der werkwoorden zijn hier als van ouds behouden, en de bepalingen niet gelukkiger: wat onderſcheid is er b. v. tusſchen *le pasſé défini* en *indéfini*, of, gelijk het in het Nederduitsch omſchreven wordt, tusſchen „ eenen tijd, die *geheel voorbij* is," en „ eenen tijd, die *geheel verſtreken* is"? — Zou het ook niet beter geweest zijn, de vervoeging der werkwoorden met de onbepaalde

wijze te beginnen, waarin toch in alle talen de eenvoudigste form te vinden is, en daarop de deelwoorden te laten volgen, waarvan het verledene althans in de verdere vervoeging te pas komt? — De lijst van zoogenaamde onregelmatige werkwoorden had veel bekort kunnen worden, door alleen de eenvoudige te plaatsen, waarnaar de zamengestelde zich doorgaans schikken, en waarbij enkele uitzonderingen ligt aan te wijzen zijn; zoo als ook door het classificeren van de aan elkander gelijkvormige. — Te regt merkt de Schrijver aan, bl. 290 e. v., dat de onzijdige, wederkeerige en onpersoonlijke werkwoorden geen eigene vervoeging hebben: de voorbeelden daarvan hadden dus kunnen weggelaten worden, even als vroeger had kunnen geschieden bij de werkwoorden, vragenderwijze vervoegd: de hier gegevene goede regels zouden voldoende geweest zijn. — Zonderling is de orde van behandeling van het 11de Hoofddeel af, dat getiteld is: *Over de figuren van woordvoeging*, en handelt over de *ellipsis*, *pleonasmus*, *syllepsis* en *inversio*, en over de *regelregte* en *omgekeerde woordvoeging*. Hierop volgt het 12de, over de *spelling*, vreemd genoeg ingeworpen tusschen het vorige en het 13de, dat ten opschrift heeft *spraakkunstige analysis*, en handelt over het *klasseren der woorden*, en de *dienst der woorden in eene rede*; verder wederom over de *woordvoeging*, over de *inversio*, *ellipsis* en *pleonasmus*, en eindelijk over de *Gallicismen*. Hierna leest men met groote letters: TWEEDE GEDEELTE: dit schijnt eigenlijk het begin der *syntaxis* te wezen, waarvan latere artikels reeds vroeger voorgekomen zijn; daarin dus nu al weder over de *woordvoeging*, *redekunstige* of *logische analysis*. Hierop krijgt men in het 14de Hoofddeel *bijzondere opmerkingen*, los op zichzelve staande, in alphabetische orde, over allerlei Fransche spreekwijzen. Verder, Hoofddeel 15, over *het plaatsen der leesteekens*; 16, over *de uitspraak en het lezen*, en eindelijk, 17, *gebrekkige spreekwijzen*, mede alphabetisch. Is dit nu de *lucidus ordo*, dit niet alleen in redevoeringen, maar ook vooral in leerboeken een groot vereischte is? Wie ziet ook niet, hoe de Schrijver hier in herhalingen vallen moest, die te vermijden waren geweest, indien het bij elkander behoorende in geregelde orde ware zamengevoegd? — Had er bij het artikel *Gallicisme*, bl. 363, 4, niet nog wel opgemerkt mogen worden, dat men *Gallicisme* ook in een' bijzonderen zin noemt eene spreekwijze, uit het

Fransch in eene andere taal tegen dezer taaleigen overgenomen, en zoo ook *Belgicisme* eene ſpreekwijze, uit het Nederlandsch in eene andere taal ten onregte overgebragt? welk een en ander voor de Nederlandſche jeugd, voor welke de Heer DEKKER de Spraakkunst der genoemde Franſche Heeren heeft willen inrigten, tot het zuiver ſpreken en ſchrijven van hare eigene en andere talen gansch niet overtollig is op te merken.

Op deze *Spraakkunst* van NOËL en CHAPSAL, met derzelver *Register*, volgt eene *Woordenlijst*, of *Verzameling van woorden, welke het meest in het geſprek voorkomen*, die, naar Rec[s]. oordeel, het gebrek heeft van zoo menige andere oude en nieuwe Woordenlijsten, namelijk dat zij doorgaans veel te veel geven, eene menigte van woorden, die waarlijk niet het meest in het geſprek voorkomen, althans waaraan de jonge lieden op dien leeftijd, waarop zij gewoonlijk het Fransch leeren, nog niets hebben, en waarvan het zelfs niet nuttig zou zijn hun verdere uitlegging te geven. Waartoe toch b. v. zeer vele van die woorden over *de Godsdienst, en wat daarop betrekking heeft*, bl. 438, 9, waarvan zij verre de meeste dan nog zeer wel misſen kunnen? En in welke zonderlinge orde ſtaan ſommige nevens elkander geplaatst! b. v. *le malin esprit, un ſpectre, un Quaker, un Mennonite, un Anabaptiste, un Hernute, un Païen!!* Men vindt daar ook *le Mahométisme* en *l'Islamisme* van elkander onderſcheiden, en het eerſte overgezet door *de leer van Mahomet*, het laatſte door *de Turkſche Godsdienst.* Immers beide woorden zijn van gelijke beteekenis, hoewel van verſchillende afleiding, het eene van den ſtichter MAHOMET (MOHAMMED), het andere van het Arabiſche woord *Islam*, d. i. *de zaligmakende leer*; en de benaming *Turkſche Godsdienst* is niet juist, daar het Islamismus niet uitſluitend aan de Turken, maar ook aan andere volken van het Oosten eigen is.

Hierop volgt eene menigte *Geſprekken in het Fransch en Hollandsch*, bij ſommige met verwijzing op de regels der Spraakkunst, benevens eenige weinige voorbeelden van *Wisſelbrieven*, en eenige *eigenaardige Franſche ſpreekwijzen.*

Als een Aanhangſel geeft de Schrijver nog *de Geſlachten der Franſche zelfſtandige Naamwoorden, voorgeſteld in zes Fabelen, zijnde een geſchikt en volledig ontwerp, om de geſlachten van* 15500 *Franſche Naamwoorden in korten tijd te,*

leeren, waarvan hij verder de uitlegging geeft, en *un Programme de Questions* op de bovenstaande *Grammaire*, ten dienste der Onderwijzers. De vinding van het eerste is niet onaardig: evenwel meent Rec., dat eene goede classificering der uitgangen geregelder, minder omslagtig, en hierdoor beter zou zijn.

Men ziet dus, dat in dit boekdeel eene overgroote menigte van zaken vervat is. Dat verscheidene van dezelve goed behandeld zijn, wil Rec. gaarne toestemmen; maar tevens kan hij, behalve het hier en daar aangemerkte, niet ontveinzen, dat er eene groote omslagtigheid en overladenheid in hetzelve heerscht, en die meerdere eenvoudigheid, waartoe hij meent, dat de Spraakkunsten van verschillende talen nog kunnen en moeten teruggebragt worden, ook hier gemist wordt. In de nommers der artikels van de beide hoofdgedeelten der Spraakkunst, gewoonlijk *Woordgronding* en *Woordvoeging* genoemd, heerscht eene zonderling door elkander loopende orde, die te vreezen is, dat de leerling niet gemakkelijk zal kunnen vinden en volgen. — Na al het gezegde, zij dus het oordeel aan onzen Lezer verbleven, of hij den titel *Spraakkunst der Spraakkunsten* in eenen Westerschen of in eenen Oosterschen zin op dit werk hebbe toe te passen.

---

1. Specimen Paedagogico-philosophicum inaugurale, continens brevissimum conspectum Paedagogices, quod etc. publicae disputatione offert MICHAËL JACOBI FIL. NOORDEWIER, etc. a. d. XII Jan. 1835. Groningae, apud *J. Römelingh*. 8vo. maj. 94 pag.

2. *Kort Overzigt der Leer van de Opvoeding en het Onderwijs, voornamelijk met toepassing op de lagere Scholen, door* B. BRUGSMA, *Onderwijzer te Groningen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1835. *In gr. 8vo.* 160 *bl. f* 1-25.

3. *Gedachten over de Opvoeding. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1834. *In gr. 8vo.* 35 *bl. f* :-25.

4. *Iets nopens de eigene voortdurende vorming, verheffing en veredeling van den Onderwijzer, van* M. KARL HEINRICH

GOTTFRIED TÄNZER, *door* D. BUDDINGH. (*Ten voordeele van eene brave, bejaarde Weduwe uitgegeven.*) *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1834. *In gr. 8vo.* 84 *bl. f*: - 75.

5. *Gebeden voor jonge Lieden in Scholen en Huisgezinnen, door* W. VAN DEN HULL. *Te Amsterdam, bij* A. Vink. 1835. *In kl. 8vo.* 57 *bl. f* : - 50.

6. *Versjes voor Kinderen, door* J. F. L. MÜLLER. *Tweede vermeerderde Druk. Te Amsterdam, bij* F. Kaal. 1834. *In kl. 8vo.* 112 *bl. f* : - 30.

7. *Staatkunde voor de Jongelingschap. Naar het Werk van* J. DROZ, *Applications de la Morale à la Politique. Ten dienste der Scholen, door Mr.* C. J. VAN HEUSDEN. *Te 's Hertogenbosch, bij* H. Palier en Zoon. 1835. *In kl. 8vo.* 80 *bl. f*: - 40.

Daar alle de bovenstaande schriften tot hetzelfde vak van wetenschap, namelijk de Opvoeding en het Onderwijs der Jeugd, meer of min betrekking hebben, kunnen wij dezelve voegzaam vereenigen, en achten eene korte aankondiging van elk voldoende, om inhoud en waarde eenigzins te doen kennen.

No. 1. De Heer NOORDEWIER, Rector te *Winschoten*, heeft dit *Specimen* eenigiijk geschreven, om aan de Akademiewet te voldoen, noemt de Schrijvers, aan welke hij het hierin gestelde meestal te danken heeft, en maakt geen aanspraak op iets nieuws of beters, dat hij zou voortgebragt hebben. Hij heeft dan ook van het voornaamste, dat tot de Opvoedkunde behoort, in een kort bestek een vrij goed overzigt gegeven, dat ook voor anderen tot herinnering dienen kan. — Ons over een of ander van de daarin aangevoerde onderwerpen uit te laten, achten wij, uit hoofde van gemelde doel en wijze van zamenstelling, niet noodig. Alleen moeten wij nog opmerken, dat hij zich voornamelijk tot de geleerde opvoeding bepaald heeft.

Van veel grooter algemeen belang is No. 2, zoo wel door de taal, waarin, als wegens het einde, waartoe, en de wijze, waarop het geschreven is. Het werkje is in zijnen oorsprong eene handleiding voor de lessen, die de Heer BRUGSMA, als Onderwijzer der Kweekschool voor Onderwijzers te *Gronin-*

gen, gewoon is te geven; en op aanrading van twee Schoolopzieners heeft hij tot de uitgave besloten, ten behoeve van Onderwijzers, en van de genen, die er toe opgeleid worden. Met zedigheid spreekt hij over hetzelve, erkent, wat hij aan anderen verschuldigd is, en wijst zijne bronnen aan, met name SCHWARTZ en HARNISCH, waaruit hij iets overgenomen heeft. — De *eerste* Afdeeling handelt, in twee Hoofdstukken, over *Opvoeding* en *Onderwijs*; de *tweede*, in drie, over de *Scholen*, eerst in het algemeen en de lagere in het bijzonder, en dan over de *lagere School*, welke het voorname doel van het werkje is, als *Opvoedingsgesticht* en als *Gesticht van Onderwijs*. In zulke geregelde orde, die ook bij de verdere ontwikkeling naauwkeurig in acht genomen wordt, beschrijft BRUGSMA zeer verstandig en oordeelkundig het voornaamste, dat vooral tot het lagere Schoolwezen behoort, en doet in alles eenen helder en Christelijk godsdienstigen zin blijken, op welks noodzakelijkheid, om aan opvoeding en onderwijs de beste zedelijke en heilzame strekking te geven, hij allerwegen aandringt. Al maakt hij op roem als stijlist geen de minste aanspraak, en al meent hij met regt, dat een Onderwijzer der jeugd meer voor zijne leerlingen moet trachten nuttig te zijn, dan door letterarbeid roem in te oogsten; zoo is nogtans dit zaakrijke werkje ook wegens den goeden stijl zeer aanbevelenswaardig. Rec. heeft hetzelve dus met veel genoegen gelezen, en durft het aan alle Opvoeders en Onderwijzers, bijzonder in de lagere scholen, gerust aanbevelen. Bij de overweging daarvan zal misschien wel menigeen bij zichzelven zeggen: „ Wie is tot alle deze dingen bekwaam?" maar het volmaaktste, mits niet overdreven, moet ons toch voorgesteld worden, en dan streve ieder, onder opzien tot den Allervolmaaktsten, in zijne mate naar de volmaaktheid!

In denzelfden goeden geest is No. 3 over 't geheel opgesteld. Deze *Gedachten*, meest tot Opvoedingsgestichten betrekkelijk, zijn, reeds vóór 15 jaar, door den met lof bekenden Instituteur FRÜAUF, te *Zeist*, opgesteld en uitgegeven, thans, met deszelfs toestemming, door den kundigen en braven PROVILY, te *IJsselstein*, met een *Voorwoord* (?), in het *Groningsche Tijdschrift voor Onderwijzers* geplaatst, en, met goedvinden der Redactie van hetzelve, nu ook afzonderlijk gedrukt. Bij zulke geëerde en vereerende namen

zou onze goedkeuring overtollig kunnen fchijnen, offchoon zij niet onverdiend zou zijn. Voor nadere opgave zijn deze losfe *Gedachten*, ten getale van 48, met een *Slotwoord*, niet vatbaar. Met vele van dezelve kan Rec. zich wel vereenigen; met fommige minder, waarin hij meer magtfpreuk, dan gegronde redenering vindt, b. v. over de ligchamelijke ftraf, die FRÜAUF, hoewel zeer zeldzaam aan te wenden, het *regale* des Opvoeders gelieft te noemen, (zelfs BRUGSMA, wat vreemd is, fchijnt de affchaffing daarvan flechts om het misbruik goed te keuren) en die hij zeer ongelukkig vergelijkt met het regt des Landheers over leven en dood; of ook overdrevenheid, zoo als in de onbepaalde voorkeur van de zoogenaamde natuurlijke boven de kunstmatige opvoeding, en in de onbepaalde verheffing van het oude boven het nieuwe, die op inconfequentie of op woordenftrijd uitloopt: doch wij kunnen hierover thans niet uitweiden.

De titel van No. 4 drukt het doel van het ftukje, als bepaaldelijk voor Onderwijzers gefchikt, benevens het bijzondere liefdadige doel van den Vertaler, duidelijk genoeg uit; en hieraan beantwoordt ook de inhoud genoegzaam. De voortgaande vorming van den Onderwijzer wordt daar in vier opzigten befchouwd, *wetenfchappelijk*, *zedelijk*, *aesthetisch*, *godsdienftig*, en in deze allen zeer verftandige, ernftige en nuttige herinneringen en vermaningen voorgedragen. Het tweede en vierde zou Rec., om den allernaauwften zamenhang, liefst in de laatfte plaats tot één geheel vereenigd en in elkander gewerkt gezien hebben. De Heer BUDDINGH heeft het geftelde des Hoogduitfchen Schrijvers hier en daar voor Nederlandfche Lezers gewijzigd, en achteraan eene opgave van letterkundige hulpmiddelen gevoegd, d. i. van eenige boeken, die den Onderwijzer, in verfchillende vakken, tot handleiding of verdere vordering kunnen verftrekken; eene opgave, die nog vollediger en vruchtbaarder zou kunnen gemaakt worden, maar die nogtans, zoo als zij is, dank verdient.

No. 5. Bij de beoordeeling van het *Woord* van den Heer VAN DEN HULL *aan Onderwijzers* enz., in dit Tijdfchrift voor 1834, No. XV, bl. 676, heeft Rec. zijne gedachten over formulier-fchoolgebeden hoofdzakelijk gezegd; en de uitgave van deze 79 (zegge *negen-en-zeventig*) gebeden, die allen elke week wederkomen, benevens één voor zieke en één voor herftelde jonge lieden, heeft hem nog niet van meening

doen veranderen. Korte en krachtige, door den Onderwijzer zelven, naar tijdsgelegenheid, uit hoofd en hart gepast uitgefprokene en in aantal zeer verminderde gebeden, of tusfchenbeiden, in plaats daarvan, gepaste godsdienftig-zedelijke gezangen, door de fchooljeugd op te zingen, zouden hem veel doelmatiger voorkomen, dan dit vermenigvuldigde formulier- en fleurwerk, dat hij, offchoon aan de goede bedoeling des Opftellers hulde doende, noch naar ftof noch naar vorm kan aanbevelen: van bijzondere aanmerkingen wil hij zich thans liefst onthouden.

No. 6, De *Versjes* van den Heer MÜLLER zijn den herdruk, die noodig geworden is, waardig, en met 14 nieuwe vermeerderd. Zij bereiken wel VAN ALPHEN's naïfheid niet, maar vatten toch over 't geheel eenen goeden kindertoon, zijn doorgaans niet boven het kinderlijk bereik, bevatten nuttige lesfen, en vele hebben eene eenvoudige bevalligheid, die ze met vermaak zal doen lezen. — Sommige zedelesfen zou Rec. liefst ook door voorbeelden opgehelderd hebben, b. v. over de matigheid, bl. 13, over het geduld, bl. 19. — De bij velen gewone, maar toch onduidelijke en tevens onjuiste uitdrukking, „God, onze Vader *in Christus*," bl. 4, is althans voor kinderen onverftaanbaar. — In de *Herinnering*, bl. 9, 10, of liever *Opwekking tot medelijden in den winter*, of dergelijke, zou Rec., volgens den geheelen meer tot verteedering ftemmenden inhoud, liefst met eene andere drangreden, dan met de bedreiging van Goddelijke ftraf, geëindigd hebben. — In *het volmaaktfte Gebed*, bl. 54, 55, (het *Onze Vader*, naar veler gewoonte dus genoemd, maar, hoe welgemeend ook, nogtans onnaauwkeurig, want zijn andere gebeden van JEZUS, b. v. JOAN. XVII, dan in hunne foort minder volmaakt?) hierin dan meent Rec., dat het laatfte gedeelte der vijfde bede niet juist genoeg uitgedrukt is door: „*Opdat* wij dan ook vergeven Onzen grootften fchuldenaar," maar liever zou moeten zijn: „*Zoo als* wij ook graag vergeven" enz. — De laatfte regel, bl. 52: „En bij dien grootften fchat geen „fchatten meer begeeren," die vier lettergrepen te lang is, zou misfchien dus kunnen verholpen worden: „En bij dien fchat niets meer begeeren." — Deze en dergelijke kleine aanmerkingen nemen nogtans niet weg, dat wij deze *Versjes* gerust mogen aanbevelen.

No. 7. Loffelijk is de bedoeling van den Heer VAN HEUSDEN met de bewerking van dit ſtukje, naar het op den titel gemelde Franſche werk: hij wil namelijk den jongeling de ware beginſelen doen kennen, waarnaar hij vervolgens in den Burgerſtaat behoort werkzaam te zijn. Of echter het hiertoe gekozene middel in allen deele het geſchiktſte zij, hieraan meent Rec. te moeten twijfelen: voor dien leeftijd, waarop de meesten op de lagere ſcholen zijn, komt het hem te vroegtijdig, en althans, zoo als dit over het geheel is, niet bevattelijk genoeg voor: het vooronderſtelt te veel, dat de jeugd dan nog niet heeft; en de voordragt is ook doorgaans niet populair genoeg. Zelfs de titel ſchijnt minder gelukkig te zijn: men wil immers der jongelingſchap hiermede geen Staatkunde leeren, hen tot geen Staatkundigen maken, maar hun leeren, hoe zij zich als burgers van den Staat moeten gedragen. Ten algemeenen gebruike voor de ſcholen durft Rec. het dus niet aanprijzen; en hij meent ook, dat het onderwerp in zijn geheel daar nog niet thuis behoort: maar een Volksleesboek over hetzelve, geheel van Nederlandsch maakſel, en in den trant der werken van de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, zou hij gansch niet onnuttig keuren. Voor 't overige ontkent hij hiermede niet, dat er in dit boekje (welks correctie, in 't voorbijgaan gezegd, gebrekkig is) goede en belangrijke zaken, b. v. het hoofdſtuk over *de Godsdienst*, vervat zijn, die door de jongelingſchap, welke den ſchooltijd te boven is, wel mogen ter harte genomen worden.

De Geſchiedenis der Jeugd van ALBERT DORING, *eenen braven en deugdzamen Jongeling, als een voorbeeld ter navolging voor alle Kinderen, die in hunnen jeugdigen leeftijd aangename en droevige lotgevallen ondervinden. Door* H. MULLER, *Predikant te Wollmirsleben, enz. Vrij naar het Hoogduitsch bewerkt. Met Platen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In kl. 8vo.* 184 *bl. f* 1-50.

Oorſpronkelijk is bovenſtaand verdienſtelijk werkje voor de jeugd in het Hoogduitsch geſchreven; maar de bekwame Vertaler heeft het tooneel geheel op Nederlandſchen bodem verplaatst, zoodat de kleur daardoor inlandsch geworden is.

Wij bevelen het daarom des te meer allen ouders en opvoeders aan, tot leesboek voor hunne kinderen en kweekelingen. Echter hadden wij wel gewenscht, dat bij de vermelding van het ongeluk, den Heere DORING overgekomen, door dat hij eenen borgtogt van *f* 14000 —, zonder eenig pand en zonder vooraf naar den ſtaat en het al of niet bezwaarde der goederen van den ſchuldenaar behoorlijk onderzoek te hebben gedaan, voor een hem volſtrekt vreemd perſoon had geteekend (zie bl. 58), terwijl die man weldra bleek buiten de mogelijkheid tot voldoening zijner ſchuld te zijn, en dus DORING, gehuwd en vader van een talrijk gezin, alsnu dat aanzienlijk kapitaal moest opbrengen; gaarne hadden wij gewenscht, zeggen wij, dat te dier plaatſe eene aanmerking ware gemaakt, en men b.v. DORING zijne kinderen had laten waarſchuwen, en hun de belofte had laten doen, toch nimmer in dat opzigt zijn voorbeeld te volgen; of dat de Schrijver zelf, bij wege van uitweiding, hadde aangetoond, hoe onbetamelijk het voor een' huisvader, of voor elk, die voor anderen zorg moet dragen, ſteeds is, zich borg te ſtellen voor de betaling van ſommen, welker voldoening, zoo die ooit van den borg mogt worden gevorderd, hetgeen toch altijd geſchieden kan, denzelven op eene aanmerkelijke wijze krenken, en hem verhinderen zou, datgene voor zijne naaste betrekkingen te doen, waartoe hij anders in ſtaat zou zijn geweest. De voorbeelden van goedhartige lieden, die door het teekenen van borgtogten zichzelven en hunne huisgezinnen in het verderf hebben geſtort, zijn in het werkelijke leven zoo talrijk, dat eene vermaning tegen dergelijke onvoorzigtigheid niet overtollig zou kunnen worden gerekend. — Wij herhalen overigens gaarne onze bijzondere aanbeveling van dit werkje.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van de Christelijke Godsdienst tegen derzelver hedendaagsche Bestrijders. Voor het jaar 1831. *IIde Deel. In 's Gravenhage*, *bij* de Erve J. Thierry en C. Mensing en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 518 *Bl. f* 3-50.

„ Door toevallige omstandigheden verschijnen deze Ver„ handelingen voor 1832 eerder in het licht, dan de „ Verhandeling over *het zedelijk karakter der voor„ naamste Hervormers in de zestiende Eeuw*, *en den „ invloed*, *welke derzelver zedelijke grondbeginsels op „ hetgene zij ondernomen en verrigt hebben*, *heeft uit„ geoefend*, welke reeds ten jare 1831 bekroond is ge„ worden." Dit werd berigt bij de uitgaaf der Verhandelingen van FOCKENS en BERGSMA, welke ten jare 1833 in het licht verschenen. Men gaf tevens de hoop te kennen, dat de uitgaaf dier Verhandeling spoedig zou volgen. Deze hoop is eerst vervuld ten jare 1835. Indien wij wèl onderrigt zijn, is deze vertraging veroorzaakt door ongesteldheid van den Schrijver, waardoor het herzien zijner Verhandeling hem voor eenigen tijd niet enkel ontraden, maar zelfs geheel verboden was. Waarschijnlijk moet men aan deze ontstelling van 's mans oogen de uitvoerigheid van het stuk toeschrijven, zoodat zijne anders bekende naauwkeurigheid buiten staat werd gesteld, naar keus en wensch, beknopter te zijn. Hiervan genoeg.

Reeds ten jare 1827 schreef het Genootschap de boven omschrevene vraag uit. Geen antwoord is toen ingekomen. De vraag werd ten jare 1829 letterlijk herhaald. Één antwoord werd slechts ingezonden, maar hetwelk waardig is gekeurd met den gouden eereprijs bekroond te worden. Dit is het stuk, dat nu voor ons ligt, welks

Schrijver is B. R. DE GEER, *Theol. Doctor* en *Profesfor* te *Franeker*. De uitfchrijvingswoorden zijn ons bij herhaling eenigzins duister voorgekomen. Het is een gemakkelijk geneesmiddel, dat door meer dan éénen Beoordeelaar dezer Verhandeling aan die woorden is toegediend, bij hetwelk de woorden: „ *welke derzelver* „ *zedelijke grondbeginfels op hetgene zij ondernomen* „ *en verrigt hebben*, *heeft uitgeoefend*," als druk- of fchrijffout behandeld, en aldus verbeterd worden: *welken — hebben* uitgeoefend. Of nu het Genootfchap met die goedgemeende verbetering gediend zij, blijve hier onbeflist. Wij ontwaren hier duisterheid, welke door nadere omfchrijving had kunnen en moeten opgehelderd worden. Anders is het ons onverklaarbaar, dat die fout eerst door het fcherpe oog van *Recenfenten* is ontdekt geworden, daar het Genootfchap vroeger, bij het zoo dikwerf herhalen der woorden, ter verbetering evenzeer is in ftaat geweest. Dit duistere der uitfchrijvingswoorden komt ons voor, in aanmerking genomen te moeten worden, bij het beoordeelen van de Verhandeling zelve. *Profesfor* DE GEER heeft de woorden der uitfchrijving behouden, en toch het onderwerp zoo behandeld, als hetzelve door de veranderde lezing bij eenige Beoordeelaars nader gewijzigd wordt. Dit blijkt uit den ganfchen inhoud der Verhandeling, dien wij hier zullen opgeven. Hierbij zullen wij de meestmogelijke beknoptheid in acht nemen.

Ter *Inleiding* deelt § 1 eenige *Aanmerkingen* mede *over de aanleidende oorzaken der Kerkhervorming*, vermeldt § 2 *Befchuldigingen*, *ingebragt tegen de Hervorming en Hervormers*, en wijst eindelijk § 3 de *voornaamfte Hervormers* aan, die in aanmerking komen, LUTHER, MELANCHTHON, ZWINGLI en KALVIJN, met terzijdeftelling van ERASMUS. Hierop verdeelt zich de Verhandeling in vier *Afdeelingen*, naar de vier genoemde Hervormers, die ieder afzonderlijk behandeld worden. Het is waar, op deze wijze moeten vele herhalingen voorkomen, die het hier geleverde, als

één geheel befchouwd, te uitvoerig maken. Doch let men op de befchuldigingen, of liever lasteringen, tegen de Hervormers afzonderlijk ingebragt, dan moge de vorm dezer Verhandeling minder behagelijk zijn, ieder Hervormer ftaat dan ook met eigen fchild gedekt tegen de vergiftigde pijlen, door den laster uit zijnen fchuilhoek op hen en hun werk boosaardig afgefchoten. De behoeften ook van onzen tijd vorderen misfchien zulk eene voorftelling nadrukkelijk. Daardoor kan ieder Protestant, zonder Geleerde te zijn, ook de andere partij hooren, bij hetgeen tegen elken Hervormer afzonderlijk wordt ingebragt. De eerfte Afdeeling ftelt Hoofdftuk I LUTHER's *zedelijk karakter* voor, waarbij ook het *ongunftige* niet wordt voorbijgezien. Die voorftelling is zeer beknopt, bl. 30—44. Het IIde Hoofdftuk geeft *den inhoud van* LUTHER's *karakter op zijne werkzaamheden.* Het leven des Hervormers wordt doorloopen, en het geheel befloten met *Algemeene aanmerkingen, aangaande de voor- en nadeelen, ten aanzien der Hervorming voortgevloeid uit* LUTHER's *karakter*, bl. 45—165. De tweede Afdeeling heeft aangaande MELANCHTHON eveneens twee Hoofdftukken: I vermeldt *het zedelijk karakter* diens Hervormers, bl. 166—175; II ftelt *den invloed van dit zijn karakter op zijne werkzaamheden* voor, bl. 176—239. Eveneens worden in twee volgende Afdeelingen ZWINGLI en KALVIJN behandeld. Er heeft hier een klein verfchil plaats, dat namelijk vóór de opgaaf van het zedelijk karakter dezer Hervormers telkens een afzonderlijk Hoofdftuk voorkomt, bl. 241—250, vermeldende *aanleidende oorzaken tot de Zwitferfche Kerkhervorming, bewerkt door* ZWINGLI, en bl. 347—353 *voorafgaande hervormingspogingen vóór de komst van* KALVIJN *te Geneve.* Bij nadere redaktie van dit geheele ftuk hadden beide deze Hoofdftukken hier althans geheel kunnen en moeten wegvallen. In de *Inleiding* zou dit alles b. v. § 1 voegzamer plaats gevonden hebben. De Hoogleeraar zal dit gereedelijk erkennen. Ons ontbreekt de ruim-

te, om met aanmerkingen meer bijzonder op te treden. Van algemeene, welke dan meestal oppervlakkig zijn, onthouden wij ons gaarne. Wij deelen de flotfom mede, liefst met de woorden van den geleerden Schrijver, bl. 513 volg.: „ Werpen wij nog een' algemeenen en on„ partijdigen blik op hunne gezamenlijke denkwijze en „ beginfelen, en op den gewigtigen arbeid, door hen „ volbragt, dan zien wij met verbazing, wat hooge „ vlugt, voor hunnen tijd, zij hebben genomen; hoe „ onbegrijpelijk veel zij tot zuivering en vereenvoudi„ ging der Christelijke belijdenis en eerdienst hebben „ ontworpen, daargefteld en gehandhaafd. Doch wij „ ontdekken alsdan tevens, dat aan elk van hen, in „ meerdere of mindere mate, nog altijd iets aankleefde „ van den ouden Godsdienstvorm, en van de fchoolfche „ wijziging, welke de Godsdienst had gekenmerkt ge„ durende verfchillende eeuwen. Dit moest hen natuur„ lijk altijd eenigermate in hunne vrijheid van denken „ belemmeren, gelijk zij ook altijd door de omftandig„ heden eenigzins gehinderd werden in hunne handelin„ gen. Hunne verfchijning was dus gelijk aan een op„ komend licht, hetwelk te midden der duisternis glin„ ftert, maar door de nevelen, die hetzelve omringen, „ verhinderd wordt met vollen glans te fchijnen. Na „ den ftaat van onkunde en bijgeloof, die eeuwen lang „ had ftand gegrepen, kon men dit wel niet anders ver„ wachten. Niet op eenmaal konden de Hervormers alle „ dwalingen en bekrompene begrippen afleggen, en in „ allen deele aan den federt lang gevestigden vorm der „ Christelijke Godsdienst eene geheel nieuwe rigting ge„ ven. Alleen door den tijd, en bij eenen voorfpoedi„ gen voortgang der Hervorming, konden Godsdienst „ en Godgeleerdheid dien graad van zuiverheid verkrij„ gen, welke het karakter was van latere tijden. In„ tusfchen verfchilden de Hervormers hierin eenigzins „ van elkander, dat de een meer, de ander minder, „ naarmate van zijnen verfchillenden aanleg en karakter, „ afweek van de lang beftaan hebbende vormen," enz.

Die geest openbaart zich geheel de Verhandeling door, en alles wordt met zoo veelvuldige bewijzen uit de Geschiedenis gestaafd, dat men de grondige kennis dier Geschiedenis in den Schrijver alom opmerkt. Het stuk, zoo als het ons aangeboden is, stellen wij niet enkel voor onze, maar ook voor volgende dagen op hoogen prijs, als eene gewigtige bijdrage ter verdediging van Protestantismus en echt Christendom, tot welke de Verhandelingen van de Heeren HUËT en OTTO evenzeer het hare geleverd hebben. Waar het licht zich vertoont, daar openbaart zich, volgens de opmerking van *Professor* HAGENBACH, verscheidenheid van kleuren; waar het duister is, daar heeft alles ééne kleur, daar is alles zwart. Verscheidenheid behaagt dus hier niet alleen, maar bewaart tegen versterf en ondergang. Gods woord blijft tot in eeuwigheid, en evenzeer het Protestantismus, dat zich daaraan houdt.

Godsdienstig Handboek voor Kranken, door R. BALSLEV, *Predikant te Haarslev in Fuhnen. Naar den vierden druk, uit het Hoogduitsch vertaald. Te Rotterdam, bij* H. W. van Harderwijk. 1835. *In gr.* 8*vo.* 205 *Bl. f* 1-90.

Als eene vertaling van eene vertaling uit het Deensch, komt dit geschrift uit de derde hand tot ons. *Rec.* zou hierop geenerlei aanmerking maken, indien geen onzer vaderlandsche Godsdienstleeraars in staat ware, om zulk een godsdienstig handboek te schrijven. Van het tegendeel bestaan echter uitmuntende voorbeelden. Men denke aan VERWEY, CORSTIUS en anderen. Evenwel, wat waar en goed is, mag ook wel bij herhaling gezegd worden, al kwame het uit *Siberië* of *Nieuw-Zeeland.* En waar en goed is verre het meeste, wat hier gezegd wordt. Het geschrift leert de krankheden uit de regte oogpunten beschouwen; waarschuwt tegen het uitstellen der bekeering tot het einde des levens; niet min-

der tegen het wanbegrip, alsof het lijden eene genoegdoening ware voor de zonden dergenen, die zich door eigen toedoen de ziekten op den hals gehaald hebben; wijst als de voor alle bekommerden troostrijkste waarheid aan, dat JEZUS de zondaars aanneemt; vermaant tegen wederkeering tot zonde, na de herstelling; spreekt ook woorden van waarheid en wijsheid tot echte Christenen, die krank zijn; geeft verder raad en bemoediging, troost en besturing, ook met betrekking tot het sterven, en eindigt met eenige gebeden voor kranken. Daar nu alles in eenen Christelijken geest en met veel hartelijkheid geschreven is, zien wij niet, waarom wij onzen lezeren niet zouden aanprijzen, dit werkje te voegen bij degenen, met welke zij bij zichzelven en anderen in krankheden en ligchaamssmarten nut kunnen en willen stichten. God gebiede er zijnen zegen over!

De Predestinatieleer der Dordsche Vaderen, beschouwd in het licht der reine Bijbelwaarheid, door den Schrijver van het boeksken: Satan's nederlaag op Golgotha, enz. Te 's Gravenhage, bij A. J. van Weelden. *In kl.* 8*vo.* 61 *Bl. f* : - 60.

Wanneer men op de Predestinatieleer, zoo als zij door de Dordrechtsche Synode van 1618 en 1619 is vastgesteld, den regel toepast, „dat, wie eene stelling aanneemt, ook alles voor waar houdt, wat bij wettige gevolgtrekking uit dezelve wordt afgeleid," dan verkrijgt deze leer een, om het zachtste te zeggen, zonderling aanzien. Leest men het XVIde Artikel der *Nederlandsche Geloofsbelijdenis*, dan durft men naauwelijks zijne oogen gelooven; terwijl het vreemd is, dat de Dordsche Vaderen niet hebben ingezien, hoe ongelijk zij aan zichzelven waren, en hoe lijnregt zij op dit punt niet zelden in tegenspraak zijn met hunne eigene stellingen. Hem, die over de geschiedenis der twisten aangaande dit onderwerp veel goeds bijeen wil lezen, ver-

wijzen wij naar de *relatio historica de origine et progresſu controverſiarum in foederato Belgio de prædestinatione et capitibus annexis;* een *tractatus posthumus* van PHIL. à LIMBORCH (*).

De Schrijver van het voor ons liggend ſtukje werd door de ſedert geruimen tijd herlevende twisten en verdeeldheden in de Nederlandſche Hervormde Kerk genoopt, om zijne aandacht op dit punt, als een der hoofdonderwerpen des verſchils, te vestigen. Wat dienaangaande waarheid is, wenschte hij te onderzoeken door eene aandachtige vergelijking der genoemde leer, zoo als zij bevat is in Art. XVI der *Nederlandſche Geloofsbelijdenis*, met de leer des Bijbels. Deze leer, voegen wij er bij, meenden ook de Dordſche Vaderen te volgen. Trouwens, van de H. Schrift is het een waarachtig zeggen van WERENFELS (†).

Hic liber est, in quo quaerit ſua dogmata quisque,
Invenit et pariter dogmata quisque ſua.

Alles hangt van de *verklaring* af, en diegene is het naaste aan de waarheid, wiens Bijbelverklaring het meeste *historisch-grammatisch* is.

De Schrijver dan ſtelt op den voorgrond, dat alle zedelijke wezens vrijwerkende zijn; hij bewijst dit bijzonder aangaande den mensch, ook in deszelfs zedelijk verdorvenen toeſtand. Hem is (bl 7) „het vermogen bijge„bleven tot het doen eener *vrije keuze* tusſchen goed „en kwaad, zoodat, wat hij ook verrigte, elke daad, „uit die keuze voortvloeijende, als eene *vrije* daad moet „worden beſchouwd.” Het lijdt echter geenen twijfel, (bl. 12) „dat Gods voorzienigheid *al*, wat geweest „is, *al*, wat is, en *al*, wat zijn zal, in haar eeuwig „raadsbeſluit heeft opgenomen; dat voor haar niets „beſtaat van 't geen wij *onzekerheid*, *kans* of *toeval*

(*) O. a. gedrukt achter de 5de uitgave van 's mans *Theologia Christiana*.
(†) *Epigr.* LIX.

„ noemen; dat hetzelve besluit ook alle mogelijke *vrije* „ gezindheden, woorden en daden van alle *vrijwerkende* „ wezens, met al derzelver gevolgen, *tot den einde* „ *toe*, en dus ook aller menschen *zaligspreking* of *ver-* „ *oordeeling* omvat en omvatten moet." Men kan aan dit „ raadsbesluit," des verkiezende, zonder bezwaar den naam van *voorverordening* geven, mits men zorge, vooreerst, om dat „ voor" in eenen Gode betamenden zin te nemen; ten tweede, „ om alzoo, *menschelijker* „ wijze, dat is: met een *voor* en *na*, redenerende, de „ orde der *volging* in eene gegeven zedelijke keten, waar- „ van de eerste schakel in de vrijwillige daad eens zede- „ lijken wezens ligt, niet te verbreken, veel min om „ te keeren, en om mitsdien de eindbeschikking, waarin „ die keten uitloopt, niet anders te beschouwen, dan „ als het eindgevolg van die vrijwillige daad, en niet „ anders, dan *als zoodanig* voorbestemd." Deze voor-beschikking is oneindig ruimer van omvang, en tevens Gode waardiger, dan die, welke, na eene in Art. XIV voorafgegane *volstrekte loochening van 's menschen vrijen wil*, geleerd wordt in Art. XVI der *Nederlandsche Geloofsbelijdenis*. Tegen deze leer, die hij „ allerverschrik- „ kelijkst" noemt, trekt hij te velde. Het komt hem onmogelijk voor, dat het menschelijk geslacht (bl. 16) „ in den eersten Adam God zou verlaten hebben, en de „ tweede Adam gekomen zijn, om door *vrijwillige* zelf- „ verloochening dat geslacht weder met God te verzoe- „ nen, en de uitkomst dier twee *vrijwillige* daden, met „ elkander in verband gebragt, zou wezen, *een met of* „ *tegen dank getrokken worden des eenen en een met* „ *of tegen dank verworpen worden des anderen* der, „ zoo geleerd wordt, *geheel van vrijen wil verstokene* „ Adamskinderen." Hij meent het dus daarvoor te mogen houden, dat (bl. 17) „ alleen de eerstgegevene „ voorstelling der *voorverordening*, verbonden aan de „ *vrijwerkendheid* van alle zedelijke wezens, aanne- „ melijk is."

De leer der *voorbeschikking* alzoo als een deel van die

der *voorzienigheid* aangemerkt, en daarmede, naar ons inzien, de zaak bij het regte einde aangevat hebbende, gaat hij uit dit oogpunt de voornaamſte Bijbelplaatſen, tot de zaak betrekkelijk, behandelen en met zijn gevoelen in overeenſtemming brengen. Deze zijn: *Rom.* IX: 18, 21, 13, 16, *Matth.* XX: 16 en XXII: 14, benevens *Phil.* II: 13.

De Schrijver, wiens ſcherpzinnigheid wij uit zijn vorig geſchriftje reeds leerden kennen, zegt hier zeer veel goeds, in eenen meestal levendigen ſtijl. Op volledigheid zal hij wel geene aanſpraak maken; dan toch moesten plaatſen als *Hand.* XIII: 48 niet zijn overgeſlagen. Ook over dit onderwerp zeggen wij met WERENFELS (*):

Quaestio te nunc haec, nunc quaestio distinet illa;
In coelum aspiras: plus age, quaere minus.

en vereenigen ons ten volle met den wensch, zoo van denzelfden Geleerde (†), als van onzen KAMPHUIZEN (§):

Och waren alle menſchen wijs,
En wilden daarbij wèl:
De aard' ware hun een Paradijs;
Nu is ze meest een hel.

Ja, dat wordt zij door dat eindeloos twisten over den ſleutel van ASMUS (⁎). Mogt men dien liever gebruiken!

(*) *Epigr.* XXXVII.
(†) *Epigr.* XXVII.
(§) *Mayſche Morgenſtond.*
(⁎) MATTHIAS CLAUDIUS, *Werke. Th.* VI, *Band* III, S. 123.

Over de Inſtellingen van hooger Onderwijs in Utrecht vóór de oprigting der Hoogeſchool in den jare 1636. *Bij gelegenheid der viering van het tweede Eeuwfeest dier*

Hoogeschool, *door* H. M. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, *Staatsraad*, *Burgemeester der Stad Utrecht. Te Utrecht*, *bij* N. van der Monde, *enz. In gr. 8vo.* 100 *en XIX bl. f* 1-80.

Redevoering over den heilrijken invloed, *welken de Christelijke Godsdienst ten allen tijde in ons Vaderland heeft uitgeoefend*, *uitgesproken bij de overdragt van het bewind der Groningsche Hoogeschool*, *door* J. F. VAN OORDT, J. W. Z., *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid enz. Uit het Latijn vertaald door* G. W. SANNES, *Predikant te Kolham. Te Groningen*, *bij* W. Zuidema. 1836. *In gr. 8vo.* 44 *Bl. f* :-40.

Bij gelegenheid van het Eeuwfeest der Akademie van *Utrecht*, heeft de Heer Burgemeester dier Stad zich verledigd tot het nasporen van berigten omtrent de Instellingen van hooger Onderwijs, welke aldaar vóór de vestiging van eene Hoogeschool hebben plaats gehad. Hij toont aan, dat, met de vestiging van eenen Bisschopszetel aldaar door den Engelschen WILLEBRORD, de wetenschappelijke Engelsche instellingen invloed gehad hebben op de oprigting van de Kapittel-scholen der Kanonniken, waarvan hij de lotgevallen, inrigtingen en uitwerkingen kortelijk verhaalt, nog verdere stof tot onderzoek hieromtrent aanwijzende. Vervolgens vermeldt hij, dat, toen het onderwijs in dezelve niet meer alles omvatte, wat toen tot eene geleerde opvoeding vereischt werd, bij de Regering der Stad, in 1470, het eerste denkbeeld ontstond, om aldaar eene Hoogeschool tot stand te brengen, waaraan evenwel, wegens de daarop gevolgde onrustige tijden, geen gevolg kon gegeven worden. Tusschenbeiden wordt nu kortelijk verhaald de geschiedenis van de Hiëronymus-school, in navolging van de Deventersche, ten jare 1474, en van eene openbare Bibliotheek, in 1582. Hierna vermeldt hij, hoe

het ontwerp van 1470 in 1580 hervat, doch toen door verschil van gevoelens wederom geschorst werd, terwijl de Regering intusschen tot uitbreiding van het onderwijs op de Hiëronymus-school maatregels nam. Eindelijk geeft hij verslag van de oprigting eener Illustre school aldaar, in 1633, die, drie jaren later, tot eene Hoogeschool of Universiteit verheven werd. — Dit welgeschreven verslag, vertrouwt Referent, dat niet alleen voor allen, die in de Akademie van *Utrecht*, wegens hunne voormalige of tegenwoordige betrekking tot dezelve, bijzonder belang stellen, maar ook voor alle beminnaars van de Letterkundige Geschiedenis onzes Vaderlands eene aangename bijdrage zal zijn.

Gelijk nu dit stuk een schoon bewijs oplevert van het hooge belang, dat de *Nederlanders* ook van vroegere eeuwen in de aankweeking, den bloei en de vruchten der Wetenschappen gesteld hebben; zoo is de Redevoering van Prof. VAN OORDT eene aangename en nuttige herinnering van den godsdienstigen zin dierzelfde *Nederlanders*, en levert proeven van den invloed, op hen door het Christendom te weeg gebragt. Wanneer echter op den titel gezegd wordt *ten allen tijde*, moet Referent aanmerken, dat zulks meer bepaald te verstaan zij van den tijd der invoering des Christendoms in deze landen tot aan de Kerkhervorming, uit welk tijdperk de Hoogleeraar eenige gepaste proeven aanvoert, terwijl hij het overige slechts met een kort woord aanroert. Het is intusschen eene welgestelde Redevoering, die zich met genoegen en nut laat lezen: de Heer SANNES heeft dus geen onnuttig werk gedaan, met derzelver meerdere verspreiding door eene Nederduitsche vertaling te bevorderen.

Aanteekeningen en Waarnemingen van RICORD, *Hoogleeraar en Heelkundige van het Hospitaal der Venerischen te Parijs. Uit het Fransch door* J. A. MUL-

DER, *te Utrecht*. *Te Utrecht*, *bij* C. van der Post, Jun. 1836. *In gr. 8vo.* 146 *Bl.* *f* 1-50.

Offchoon wij *ex principio* tegen alle vertalingen zijn, en ons dagelijks bedroeven over den *quasi*-wetenſchappelijken ijver van velen onzer vaderlandſche Genees- en Heelkundigen in het overzetten van Franſche, Hoogduitſche en andere boeken, waardoor zij de luiheid in de hand werken en de *halve* ſtudie bevorderen van menſchen, die, bij gebrek aan intellectuéle ontwikkeling en wetenſchappelijke vorming, nimmer aan ſtudie, en vooral niet aan die der Geneeskunde, denken moesten; zoo kunnen wij toch niet ontveinzen, dat wij er in één geval onze goedkeuring aan hechten, wanneer namelijk de vertaling dienen kan, om de aandacht op eenig belangrijk geſchrift meer bijzonder te vestigen, hetwelk anders in den oceaan der *éphémères* ſpoedig zijn graf zoude vinden.

Het is dan ook uit dien hoofde, dat wij de door den Heer MULDER gegevene vertaling van eenige aanteekeningen en waarnemingen van RICORD, over den aard en de geneeswijze van ſommige ſyphilitiſche gebreken, met veel genoegen gelezen hebben. De belangrijke praktiſche daadzaken, daarin vermeld, de duidelijk bewezene onmisbaarheid van het *ſpeculum uteri* bij het onderzoek der *genitalia feminina*, en de beſchrijving en afbeelding van den *uterus*-ſpiegel van RICORD, maken dit werkje tot eene gewigtige bijdrage voor de behandeling eener ziekte, die ook op onzen bodem, helaas! zoo vele verwoestingen aanregt. Doch niet alleen de praktiſche Arts, maar ook de Geneeskundige Policie kan hier belangrijke wenken vinden, om het kwaad in deszelfs eerſten oorſprong op te ſporen, en alzoo tegen deszelfs verdere verſpreiding krachtige maatregelen aan te wenden. En het zou inderdaad te wenſchen zijn, dat het *examen meretricium*, hetwelk ſlechts in ſommige ſteden van ons vaderland door het openbaar gezag wordt voorgeſchreven, in alle plaatſen van Regerings-

wege bevolen werd, en dat diegenen, wien dat onderzoek werd toevertrouwd, verpligt waren, om in alle gevallen gebruik te maken van het *speculum uteri*, hetwelk toch, blijkens de veelvuldige ondervinding van den bekwamen RICORD, dikwijls alleen in staat is, om de plaatselijke syphilitische gebreken der vrouwen aan den dag te brengen.

Wij betuigen den Heere MULDER onzen dank voor zijne naauwkeurige vertaling, en voor de ophelderende aanteekeningen, die hij er op sommige plaatsen heeft bijgevoegd; terwijl wij hartelijk hopen, dat dezelve vele *goede* lezers vinden, en alzoo aan het doel, dat hij zich bij de uitgave heeft voorgesteld, rijkelijk beantwoorden zal. Intusschen noodigen wij den kundigen Vertaler uit, om ons, na verloop van eenige jaren, ook de rijpe vruchten zijner eigene ondervinding te schenken, waartoe hij door zijne wetenschappelijke kennis en uitgebreide praktische betrekking beter, dan vele anderen, berekend is.

Redevoering over de Sterrekunde, het waardigste voorwerp eener algemeene beoefening. Met Aanteekeningen. Door F. KAISER, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct., Observator astron. aan de Hoogeschool te Leiden, enz. Te 's Gravenhage enz. bij* de Gebr. van Cleef. 1836. *In gr. 8vo.* 76 *Bl. f* :-75.

Gelijk wij bij de beoordeeling van het *Volksleesboek* van GLEUNS zeiden, er zijn weinige wetenschappen, die de achting meer moeten missen, welke aan derzelver schoonheid en belangrijkheid billijk toekomt, dan de Sterrekunde, en wij verheugen ons dus, dat de Heer KAISER, die zich als kundig Astronomist inzonderheid vóór en bij de verschijning der Komeet van HALLEY heeft doen kennen, in deze Redevoering de schoonste der menschelijke wetenschappen in hare onschatbare waarde heeft doen kennen. Wij wenschen dit welgeschreven

ftuk in de handen van allen, die meenen, dat de kennis van de hemelligchamen en derzelver verfchijnfelen alleen moet beperkt worden tot de ftudeervertrekken en *obfervatoria* dergenen, bij wie deze wetenfchap uit ftand of neiging hoofdvak is; terwijl het overigens met verftandelijke befchaving zeer wel beftaanbaar is, geene de minfte kennis te hebben van de hemelen, die Gods eer vertellen, en van het uitfpanfel, dat zijner handen werk verkondigt! De ontwikkeling des onderwerps, de aanteekeningen, de vermelding en korte beoordeeling der werken, in welke de Sterrekunde volledig, of ten deele, op eene algemeen verftaanbare wijze, voorgedragen wordt, voor zoo verre deze in het Nederduitsch zijn; alles draagt onze volle goedkeuring weg. Het laatfte ware welligt nog voor eenige aanvulling vatbaar. Althans, op onze boekenkas ziende, valt ons oog op den *Wereldbefchouwer* van HUYGENS; op de *Algemeene Oefenfchole*, waar ook een gedeelte aan de Sterrekunde is toegewijd; op de *Wis-*, *Natuur- en Sterrekundige Briefwisfeling* (*Amft.* 1790); op NOLLET's *Natuurkundige Lesfen*, D. VI. St. 1; op MARTINET's *Katechismus der Natuur*, D. I. enz. *Rec.* heeft reeds vóór een jaar of vijf plan gehad, om de voortreffelijke *Vorlefungen über die Astronomie* van Prof. BRANDES in het Nederduitsch te vertalen; doch hiervan is tot heden niet gekomen. Het oorfpronkelijke beflaat eene waardige plaats onder de werken, die deze fchoone wetenfchap op hare tegenwoordige hoogte aan den niet-wiskundige doen kennen. Doch dit in het voorbijgaan. Aan de allerkeurigfte uitvoering dezer Redevoering geven wij eenen bijzonderen lof.

De Zonsverduistering van 15 *Mei* 1836, *berekend door* G. R. FOCKENS, *Obfervator bij de Sterrewacht te Utrecht. Met* [*drie*] *uitflaande Platen. Te Utrecht, bij* J. G. Andriesfen. 1836. *In gr. 8vo.* 95 *Bl. f* 1-50.

Na eenige aanmerkingen over zonsverduisteringen in het

algemeen, wordt die van 15 Mei l. l. berekend, zoo in hare algemeene omſtandigheden, als geſtalten voor *Nederland*, en meer bijzonder voor het *obſervatorium* te *Utrecht*. De Heer FOCKENS heeft zich ter juiste berekening der *eclips* vele moeite gegeven, en wij kunnen hem dan ook den lof van vlijt en naauwkeurigheid niet onthouden. Even als KAISER te *Leiden*, doet hij zijnen post eer aan. Het was eene gelukkige gedachte, dit geſchrift op den tweehonderdſten verjaardag der *Utrechtſche* Hoogeſchool als eene feesthulde aan den Baron VAN DER CAPELLEN, Preſident van Curatoren, op te dragen. Hoe echter de zonsverduistering aan den hemel hare vereeuwiging teekent, begrijpen wij niet, of het zou door de onſterfelijkheid van dit werkje — want wij weten niets anders, dat het eene met het andere in verband brengt — moeten wezen.

Meer kunnen wij van dit geſchrift niet zeggen. Na de *eclips* zelve, begunſtigd door het ſchoonſte weder, is deze bloote aankondiging misſchien reeds mosterd na den maaltijd; maar wij ontvingen het eerst na den dag van het verſchijnſel, en prijzen het aan, als eene proeve der degelijkheid, met welke in ons land — hoe weinige proeven men er ook van in druk ziet verſchijnen — de wetenſchappen beoefend worden. Het lijstje van alle in *Nederland* zigtbare zonsverduisteringen gedurende deze eeuw, bladz. 70, is geen onaangenaam toevoegſel. Als de eerstkomenden halen wij de volgende aan:

1841.	18 Julij;	grootte	2, 2 duim.
1842.	8 Julij;	...	10, 3 ...
1845.	6 Mei;	...	3, 8 ...
1847.	9 October;	...	9, 9 ...
1851.	28 Julij;	...	10, 7 ...

Vóór 19 Augustus 1887 is geene *totale* zon-*eclips* te verwachten; en dan komt nog de zon verduisterd op. „Maar dan zijn wij er appârent niet meer," zegt onze BORGER ergens in een luimig gedicht.

De Levant of Mohammedaansch Azië, volgens de nieuwste Ontdekkingen; een Werk ter bevordering der kennis van Landen en Volken en van derzelver voortbrengsels en handel. Door N. G. VAN KAMPEN. *Met Platen. Iste Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo. XIV en 384 bl. f* 3 - 75.

Zoozeer het allen beminnaars der wetenschap leed was, dat het werk van den geleerden ZIMMERMANN, *de Aarde en hare Bewoners*, onvolledig was gebleven, even welkom was het hun, dat onze onvermoeide Landgenoot, de Hoogleeraar VAN KAMPEN, aanvankelijk begonnen was het ontbrekende aan te vullen, door ons, in 1828 en 1829, zijn *Afrika en deszelfs Bewoners* in drie Deelen te leveren. Maar, wekt dit werelddeel belang, veel meer nog dat gedeelte van *Azië*, dat als de bakermat der menschheid en der vier hoofdgodsdiensten, in welke zij zich in den loop der eeuwen verdeeld heeft, kan worden aangemerkt; dat even belangrijk is, hetzij men het uit een godsdienstig, wetenschappelijk, historisch oogpunt, of wel met betrekking tot den handel beschouwt: dat gedeelte, namelijk, hetwelk het groote Schiereiland tusschen den Noordoosthoek der *Middellandsche Zee* en den *Tigris*, en voorts *Perzië*, de gewesten tusschen dat Land en *Indië*, *Armenië*, *Kurdistan* en *Klein-Azië* bevat, en, bij onderscheiding van die deelen van dit werelddeel, waar de heerschappij en invloed der *Europeanen* zich meer onmiddellijk doen gevoelen, of waar het Heidendom heerscht of althans werkt, *Mohammedaansch Azië* kan genoemd worden.

Hoogst aangenaam is ons derhalve het besluit des genoemden Hoogleeraars, om, door de bewerking van dit gedeelte van ZIMMERMANN's afgebroken' arbeid, diens beschrijving der Landen buiten *Europa* (*Australië* alleen uitgezonderd) te voltooijen, hetwelk in twee Deelen geschieden zal, waarvan het eerste voor ons ligt, ter-

wijl wij, den loffelijken ſpoed kennende, waarmede de Heer VAN KAMPEN gewoon is aan zijne vrijwillige verbindtenisſen te voldoen, niet vreezen, lang naar het tweede of laatſte te zullen wachten.

Bij den eerſten opſlag zullen ſommigen zich welligt verwonderen, dat een zoo uitgeſtrekt gedeelte van *Azië* door den Schrijver onder den naam *Levant* begrepen wordt, dien velen anders gewoon zijn alleen aan het Oostelijk gedeelte der Landen in de *Middellandſche Zee*, voorbij *Candia*, met inſluiting van den *Archipel*, te geven; doch, de oorſpronkelijke beteekenis des woords, *Opgang der Zon*, in aanmerking nemende, laat zich deze keuze van den titel wel verdedigen.

In dit Iſte Deel wordt, na een algemeen Overzigt, *Arabië*, *Syrië*, *Meſopotamië* en *Babylonië* of *Chaldea* behandeld, waarbij zoo wel oudere als latere Reisbeſchrijvingen, benevens BÜSCHING'S *Geographie van Azië* en de klasſieke Schrijvers over het Oosten, POCOCKE, SHAW en NIEBUHR, niet ſlechts vlijtig, maar, naar het Rec. voorkomt, ook met de vereischte omzigtigheid geraadpleegd zijn.

De behandeling is naauwkeurig, de ſtijl vloeijend en gemakkelijk; de inhoud kan wel, volgens den aard der zake, niet anders dan overrijk zijn. Verſcheidene ingevlochtene aanmerkingen en wenken verhoogen nog de waarde van het geſchrevene. Elk beſchaafd *Nederlander*, vooral hij, die met velen het oog gevestigd houdt op den gewijden grond, die van oudsher het tooneel van zoo vele gewigtige gebeurtenisſen geweest is, en het hoogst waarſchijnlijk, vroeger of later, nog van meerdere worden zal, behoort zich met dit werk bekend te maken, waarvan wij het ſlot willen afwachten, om nader op eene en andere plaats terug te komen. Alleen zij hier voor de bezitters en verdere lezers van dit Iſte Deel aangeſtipt, dat de Schrijver, na de uitgave er van, elders de gelegenheid heeft waargenomen, om eene hinderlijke drukfeil aan te wijzen: bl. 280 r. 10 v. o. ſtaat namelijk, dat de Korinthiſche zuilen van den Zon-

netempel te *Heliopolis* 22 voet hoog zijn, waarvoor 72 voet moet gelezen worden. — Eene fraaije koperen Plaat, een gezigt uit den omtrek van *Tripoli* in *Syrië* voorſtellende, ſtrekt dit Deel tot ſieraad.

België en het Westen van Duischland, in het jaar 1833. *Naar het Engelsch van Mistreſſ* TROLLOPE. *II Deelen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo.* 480 *Bl. f* 4 - 80.

Mevrouw TROLLOPE, die onzen Landgenooten, door hare *Reis door Noord-Amerika*, niet ongunſtig bekend is, heeft, wederom in gezelſchap van zekeren Heer H*** en haren zoon, een gedeelte van *België* en *Duitſchland* doorreisd, en hiervan aan het Engelsch Publiek verſlag gedaan, waarvan eene, zoo verre wij bij gebrek van het oorſpronkelijke oordeelen kunnen, goede Nederduitſche vertaling hier voor ons ligt. Alleen heeft de Vertaler, volgens het Voorberigt, het al te langwijlige van de Schrijfſter hier en daar ingekort, waaraan wij vinden dat hij zeer wel gedaan heeft, daar het werk evenwel nog herhalingen bevat, en, hoewel er genoeg belangrijks en onderhoudends in is, dat hetzelve koopens- en lezenswaardig maakt, de ſtijl nogtans over het geheel niet uitſtekend is. Ja ook in de behandeling zelve is eene groote ongelijkheid: over ſommige onderwerpen maakt de Schrijfſter zeer goede opmerkingen; maar ook op andere plaatſen is het waargenomene en medegedeelde gering en oppervlakkig.

Over *België*, dat ſlechts de 90 eerſte bladzijden van het eerſte Deel beſlaat, is de Schrijfſter zeer kort en dikwijls vrij ſchraal, en deelt hier meer, daar minder iets mede over *Ostende*, *Brugge*, *Gend*, *Antwerpen*, *Bruſſel*, *Leuven*, *Waterloo*, *Namen*, *Huy* en *Luik*, van waar zij zich over *Aken* naar *Duitschland* ſpoedt.

Met *Duitschland* en het Duitſche Volk zou *Mistreſſ* TROLLOPE tamelijk weltevreden, ja zelfs nu en dan

zeer ingenomen zijn, indien maar de Duitfche mannen en heeren hadden kunnen goedvinden, gedurende haar verblijf aldaar, niet te rooken; maar die tabakspijp, die noodlottige tabakspijp, welke zij overal aantreft, geeft haar gedurig gelegenheid, om zich over deze haar walgelijke gewoonte te ergeren, en op dit haar ftokpaardje telkens terug te komen. — Na in *Aken* eenige overblijffelen, tot KAREL *den Grooten* betrekkelijk, bezigtigd, en eenige politieke aanmerkingen over *Pruisfen* gemaakt te hebben, reist zij naar *Keulen*, waar zij flechts kort vertoeft, even als te *Bonn*, om de fchoone bergachtige ftreken in den omtrek der laatstgenoemde ftad te bezigtigen, en over *Rolandseck* en *Nonnenwerth* naar *Coblentz* te vertrekken; van waar zij voortfpoedt naar *Maintz* en *Frankfort*, in welke laatfte plaats zij zich nog het langst ophoudt, om daarvan het een en ander merkwaardigs mede te deelen. Van daar gaat het, over *Darmftadt* en eenige andere Hesfifche plaatfen, naar *Mannheim*, waar zij eenige merkwaardigheden befchouwt, en de reis over *Schwetzingen* om deszelfs beroemde tuinen neemt, en vervolgt naar *Heidelberg*, welke ftad en de boorden van de haar befpoelende *Neckar* zij in oogenfchouw neemt. Slechts kort houdt zij zich te *Carlsruhe* op, langer daarentegen te *Baden*, waar zij het merkwaardigfte, als ook de omftreken, leert kennen; van waar zij eenen uitftap naar *Straatsburg* doet, en naar *Mannheim* terugreist, om van daar met fpoedigen togt de reis, over *Mentz* en *Worms*, naar *Wiesbaden* voort te zetten. Van deze laatfte badplaats gaat de togt over vier tusfchenliggende, die dergelijke beftemming hebben, naar eene van denzelfden aard, naar *Ems*, waar zij met veel genoegen vertoeft, en van waar zij eenige uitftapjes in de nabuurfchap doet, en eenige bijzonderheden en anecdoten mededeelt. Nu gaat het over *Ehrenbreitftein* nogmaals even naar *Coblentz*, en van daar naar *St. Goar*; van waar zij, na eenige opmerkingen over onderwijs, opvoeding en drukpersvrijheid in *Pruisfen*, en na eenige uitftapjes in de

omstreken, nogmaals *Mentz* gaat bezoeken. Hier echter blijft zij niet veel langer, dan noodig is tot een bezoek van *Ingelheim*, en begeeft zij zich op nieuw naar *Frankfort*, welks omstreken zij ook bezoekt, doch hiervan niets meldt, maar voortspoedt naar *Kassel*, en ook aldaar niet lang vertoeft, even min als te *Göttingen*, maar zich van daar naar het *Hartzgebergte* wendt, bijzonder om aldaar den *Brocken* te beklimmen, waarvan zij eene vrij uitvoerige beschrijving geeft. Verder bezigtigt zij de oudheden te *Goslar*, en eenige merkwaardigheden te *Hanover*, maar deelt van de landstreek tusschen deze laatste plaats en *Keulen* zeer weinig mede, even min als over *Arnhem*, waar zij, *Duitschland* verlatende, nachtverblijf houdt, en over *Rotterdam*, dat zij eene „sombere en mistige stad" noemt, en waarover zij nog eene flaauwe en mislukte aardigheid uitkraamt, maar waar zij echter „de aangename en gemakkelijke inrigting der Hollandsche huizen," gelijk even te voren „de Hollandsche zindelijkheid," hoewel deze laatste eenigzins spottende, roemt, en weldra naar *Londen* vertrekt. Een kort besluit, tot lof van *Duitschland* en het Duitsche Volk, eindigt het geheele werk.

Men leze dan deze Reis, zoo als zij is, met genoegen, en doe er zijn nut mede, waartoe het, al is alles niet even nieuw en grondig, hier en daar niet aan stof ontbreken zal. Over de Duitsche Letterkunde verwachte men hier weinig, te meer, daar de Schrijfster zelfs met de Duitsche taal niet zeer bekend schijnt te zijn, hetwelk jammer is, gelijk men het over 't algemeen schade mag rekenen, indien een reiziger de taal van het land, dat hij bereist, niet kent. — Mogt *Mistress* TROLLOPE zich ten eenigen tijde nog eens verwaardigen, om ook ons Land met een meer gezet bezoek te vereeren, en hare ondervindingen en opmerkingen in hetzelve aan het Publiek mede te deelen; dan zorge men toch, om tegen hare komst de hatelijke tabakspijp zorgvuldig weg te stoppen, opdat men de reukzenuwen dezer Engelsche *Mistress* niet kwetse, en hare gal tegen ons niet doe

overloopen; maar opdat men, zonder haar die vreeselijke ergernis te geven, hare gunst winne, om over het door vreemdelingen, ook door *Engeland* en de *Engelschen*, zoo dikwijls miskende en verachte, maar toch voor dezelve gansch niet onbelangrijke *Nederland* een gunstig oordeel te doen vellen!

Herinneringen mijner Reizen naar onderscheidene Werelddeelen; door G. VAN LENNEP COSTER, *Kapt. Luit. ter Zee. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1836. *In gr. 8vo.* 324 *Bl. f* 3-90.

Reizen naar onderscheidene werelddeelen. Deze titel, ofschoon naar de *letter* waar, is evenwel vrij grootsch voor een boek, dat aanteekeningen bevat, gehouden op eene reis naar de kust van Afrika en West-Indië, in de jaren 1819—1821, en op eenen kruistogt in de Noordzee met de haringvloot, in 1827. Het eerste, verre het uitvoerigste, is niet onbelangrijk. Nieuws is er wel niet zeer veel in, en enkele medegedeelde zaken, als bladz. 83, 89 en elders, hadde men in een gedrukt reisverhaal wel kunnen missen, als zijnde enkel voor den Schrijver van huiselijk en afzonderlijk belang. Ook dingen als bladz. 227 behooren daartoe: alles, wat een reiziger *aanteekent*, is daarom nog niet voor het publiek belangrijk. De beschrijving van *Sierra Leone*; van *St. George d'Elmina*; van het leven der inboorlingen aldaar; van eene koffij-, katoen- en suikerplantaadje; van *Paramaribo*; van *Bonaire*; van *Curaçao* en dergelijke bijzonderheden lazen wij met veel genoegen. Hooger loopen wij, maar het is misschien alleen in onze wijze van zien, met het andere gedeelte, den kruistogt in de Noordzee betreffende. *Rec.* herinnert zich althans niet, eene zoo breedvoerige beschrijving van de haringvangst, in alle bijzonderheden, elders te hebben gelezen, en, nog onlangs weder den toch overschoonen *Pirate* van WALTER SCOTT gelezen hebbende, was hij nog meer bijzonder met zijne gedachten op *Hitland* en in dien omtrek te huis. In dit verhaal van den Heer VAN LENNEP COSTER was dus veel, dat hem nieuw was en geviel. *Rec.* twijfelt niet, of de Schrijver heeft aan zijne vrienden eene aangename dienst bewezen met de uitgave van dit boekdeel,

en wij willen hem de uitgave zijner *Reis naar de Middellandsche Zee en Konstantinopel*, van welke hij in het Voorberigt gewag maakt, in geenen deele afraden, maar hem alleen aanbevelen, enkel datgene mede te deelen, wat voor zijne lezers belangrijk kan zijn, waardoor hij dan ook *hiervan* iets meer kan zeggen, dan wanneer hij een gedeelte zijner bladzijden toewijdt aan dingen, die *hem* des opteekenens waardig mogen zijn voorgekomen, maar in een uitgegeven reisverhaal, gelijk wij reeds zeiden, minder te huis behooren. Het werk is overigens zeer goed geschreven, en drie steendrukplaten, naar teekeningen van den Schrijver, versieren het meer, dan de niet zeer fraai uitgevallen titel, op welken wij ook liever eene afbeelding van een der bezochte punten gezien hadden, dan *Neptunus* met den drietand.

Onze Zeeöfficieren beginnen hunne reizen te beschrijven. Wij moedigen hen, en in het bijzonder den Heer VAN LENNEP COSTER, daartoe verder welmeenend aan. Zelfs zou een *Magazijn* van kortere, *op zichzelve* ter uitgave te kleine reisverhalen, door hen beschreven, misschien geen onaangenaam geschenk kunnen worden.

Natuurkundige Geschiedenis van de Kusten der Noordzee, enz. Uit het Hoogduitsch van FR. ARENDS. *IIde Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo.* 464 *Bl. f* 4-:

De Mensch, enz. Door M. STUART. *IIde Deel. Tweede verbeterde Druk. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 160 *Bl. f* 3-:

Niet minder belangrijk dan het eerste is het tweede deel van de Natuurkundige Geschiedenis van de Kusten der Noordzee; en tot hoogen lof van den bekwamen Vertolker kan men getuigen, dat hij meer doet dan eenvoudig vertalen. Zijne Voorrede niet alleen, maar ook zijne geleerde Aanteekeningen, waaronder niet weinig gewigtige teregtwijzingen, doen het werk aanmerkelijk in waarde boven het oorspronkelijke stijgen. Wij kunnen dit, met opzigt tot den tweeden druk van het werk van STUART en KUYPER, zoo ruimschoots niet toestemmen. De eerste druk bezit eene steeds blijvende, en de tweede druk, waarbij *eenig* gebruik van latere berigten

gemaakt is, eene hoogere waarde voor den tegenwoordigen tijd; doch wenſchelijk ware het, indien men zoodanig voordeel met later uitgekomene reisbeſchrijvingen gedaan had, als waarop STUART zich ſtellig zou hebben bevlijtigd, indien hij thans zelf en voor het eerst het werk had uitgegeven, of in perſoon den tweeden *verbeterden* druk had bezorgd. Bij dien tweeden druk is dus niet zóó veel tot heden gewonnen, als bij de vertaling van het werk van ARENDS door den Heer WESTERHOFF. En echter zijn zelfs in die vertaling niet alle onnaauwkeurigheden in de aanteekeningen verbeterd. Zoo lezen wij b. v. bl. 37, dat de *Friezen*, onder anderen, *geheel Gelderland* bewoonden. Dit wordt bij de aanteekeningen niet verholpen. Intusſchen weet een ieder, dat een groot deel van *Gelderland*, en wel geheel de *Betuwe*, gelijk de naam zelfs aanduidt, tot het eiland der *Batavieren* behoorde, terwijl de *Veluwe* en het kwartier van *Zutphen* deels in het bezit der *Friezen*, deels in dat van andere volken waren. Of *Kennemerland* de woonplaats der *Caninefaten* geweest zij, is ten minſte niet buiten geſchil. Immers, op grond eener uitdrukking van TACITUS, worden zij door velen, naar den zin, dien dezen aan die woorden des Geſchiedſchrijvers hechten, op hetzelfde eiland met de *Batavieren* geplaatst. In de aanteekeningen had men dus daarover wel iets mogen verwachten. Hoe voortreffelijk derhalve, oòk dit werk is niet volmaakt; maar wie kan zulks ook vorderen? In het algemeen heeft de Heer WESTERHOFF zich uitmuntend van zijne taak gekweten.

Arctoa Tempe. Ockenburgh, door J. WESTERBAEN. *Nieuwe Uitgave. Te Utrecht, bij* J. Altheer. 1835. *In gr. 8vo. IV*, 50 *en* 179 *bl. f* 1-80.

De Voorrede des Uitgevers wijst de reden aan, waarom deze nieuwe uitgaaf ondernomen is. Bij de beſtaande ſchaarschheid der eerſte drukken van WESTERBAEN'S *Ockenburgh* afzonderlijk, en het minder algemeen verkrijgbare der volledige uitgaaf van al de werken van WESTERBAEN, zal deze nieuwe van het dichtwerk *Ockenburgh* wel aangenaam zijn aan het letterlievend publiek. Immers *Ockenburgh* is een der beste zoogenaamde *Hofdichten*. Niet alleen is er zeer veel ware poëzij op vele plaatſen te vinden, maar het geheel is ook

leerzaam en kernachtig; het bewijst de hooge mate van kennis en de verlichte godsvrucht van den Schrijver. Het is waar, dat WESTERBAEN, even als HUYGENS en zelfs CATS, somwijlen plat en gemeen is; dat hij zich dikwijls met weinige kieschheid uitdrukt, en verzen schrijft, waarvoor tegenwoordig een ieder zich wachten zou, b. v. bl. 3 vs. 3 van onderen tot bl. 13 vs. 6 van boven, waar men zeer veel vindt, dat zich tegenwoordig moeijelijk laat voorlezen. Zoo is het ook met bl. 38 vs. 2 v. o. tot bl. 44 vs. 13 v. o.; bl. 81 vs. 10 v. o. tot bl. 83 vs. 2 v. b.; bl. 96—100 en elders. Doch daarentegen, hoe levendig en sierlijk zijn vele beschrijvingen! Hoe dichterlijk is vaak het meest prozaïsche uitgedrukt, b. v. bl. 107 het bereiden van sommige geregten! Hoe *naïf* is veelal de wijze van vertellen; en hoe verstandig, hoe edel denkt en spreekt WESTERBAEN over de kerkgeschillen, bl. 150—153! O! mogten te dien opzigte de gevoelens van eenen WESTERBAEN meer worden gevolgd, en mogten alle ijveraars van den tegenwoordigen tijd bij dien ouden Dichter ter schole gaan, om gematigdheid te leeren! Wij besluiten onze aankondiging met het afschrijven der volgende dichtregelen, bl. 152:

Verdacht is my 't Besluyt der Synodale mannen,
Daer ick Eenzydigheyt de Vierschaer heb sien spannen,
  En daer men het Canon nae sijn believen giet,
  Nae dat men sijn party, met macht, daer buyten stiet:
Daer 't vonnis werd geveld van die sich, van te vooren,
Als vyand lieten sien, en van de preek-stoel hooren.
  Het zy te Constantz dan, te Trenten, en te Dort,
  Het gelt by my niet veel, dat so gewesen wordt.

De Val der Engelen. Naar het Engelsch van THOMAS MOORE, *door* K. SIJBRANDI. *Met Platen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In* 12*mo. VI*, 159 *bl.* *f* 1-80.

Drie Dichters, waarvan twee zeker zonder iets van elkander te weten, bepaalden zich tot nagenoeg hetzelfde onderwerp.

THOMAS MOORE, gunstig bekend door meerdere fraaije dichtstukken, behandelde een onderwerp, in het zesde hoofd-

ſtuk van *Geneſis* voorkomende (*). Het werd door hem tot eene *epiſode* van een uitgebreider werk beſtemd. Hiermede bezig, werd hij ontwaar, dat de aandacht van zijnen vriend *Lord* BYRON zich ook daarbij bepaald had. Hij wilde niet gaarne als mededinger van, en vooral niet na, BYRON optreden; dit deed hem van zijn eerſte voornemen afzien. Om echter niet te vergeefs gearbeid te hebben, beſloot hij tot eene afzonderlijke en beſpoedigde uitgaaf van zijn dichtſtuk, hetwelk hij den naam gaf: *the Loves of the Angels.* — Het dichtſtuk, hetwelk *Lord* BYRON heeft medegedeeld, draagt den naam van *Heaven and Earth: A mistery.* — Hetgeen wij van BILDERDIJK, echter ſlechts ten deele, ontvangen hebben, is zijne bekende *Voorwereld.*

Elk dezer Dichters heeft zijne taak naar de hem eigene wijze behandeld. De mededeeling van den inhoud van elk dichtſtuk, de wijze van bewerking en eene onderlinge vergelijking zoude geene gemakkelijke taak zijn, maar gewis velen niet ongevallig wezen. Krachtig is de trant van BILDERDIJK, en vol van veelvuldige ſchoonheden; ſtout is de gang van BYRON's denkbeelden, met verraſſende wendingen; zacht en liefelijk, offchoon niet minder treffende, zijn de meer kalme ſchilderingen van MOORE. Het doel van dezen Dichter met de bewerking van zijn gedicht was zuiver zedelijk, zoo als hij dit zelf in zijn Voorberigt mededeelt. Hij wilde den val der ziel van hare oorſpronkelijke zuiverheid op eene treffende wijze ſchilderen, en dit doel is hem uitnemend wel gelukt. In drie afdeelingen of verhalen wordt dit onderwerp behandeld. Elk dezer verhalen wordt aan eenen Engel toegeſchreven. Na eene korte inleiding, door welke men als op het tooneel der geſchiedenis verplaatst wordt, hoort men elken Engel zijne lotgevallen aan zijne gevallene Medeëngelen verhalen.

De eerſte dezer Geesten werd met eenen last naar de aarde vereerd; hij zag daar een der ſchoonſte vrouwelijke wezens, werd door haar betooverd, en vergat om haar ſchoon het doel zijner zending. Hij kon evenwel niet toeven op eene plaats, die de zijne niet was, zoo lang hij zich zijner waardigheid niet onwaardig gedragen had. Tusſchenbeiden ontwaakte het gevoel zijner verpligting, om telkens weder in

(*) Men leze deswege des Dichters nadere opheldering in het Voorberigt.

te fluimeren. Eindelijk fcheen hij hetzelve gehoor te zullen geven, en was gereed het woord uit te fpreken, waarmede hij zich van de aarde verheffen zoude. LEA (dit was de naam der fchoone) wenscht het insgelijks te weten; hij zegt het haar; zacht herhaalt zij het driemalen, en verheft zich op Engelenwieken naar de ftar, hare aanftaande woning; terwijl de Engel, als verlamd aan zijne vleugels, zich niet meer boven het ftof der aarde verheffen kan. Dus fpreekt hij tot zijne lotgenooten:

'k Was als met ketens vastgefmeed
Aan de aarde, en vruchtloos was mijn pogen,
Om op te ftijgen naar den hoogen.
Mijn vleugels hingen flap ter neer;
En nooit verheffen zij zich weer,
Naar 't ftrafbevel van d' Opperheer.

Niets bleef hem over, dan de verbeelding, dat LEA foms een' blik vol mededoogen wierp „op zijn wanhopig, vruchtloos pogen."

Terwijl deze Engel met fchaamte het hoofd ter aarde boog, begon de tweede Engel, RUBI genaamd, zijn verhaal.

Hij, eens der Englen roem,
Maar die, te trotsch van geest,
Naar dwaze kennis had geftreefd.

Niet tevreden met de zigtbare fchepping te hebben mogen doorgronden, wilde hij *ook het vrouwelijk hart peilen*, en nog wel een hart, vervuld van

Een zucht naar kennis, fterk en groot,
Als nooit een vrouwenhart befloot,
Sints Eva . . . .

Wat wonder, dat de trotfche Engel de ftraf eener vermetelheid, te groot om uit te fpreken, met wisfe fchreden te gemoet fnelde? Het hart van LILI, waarin de zucht naar kennis reeds zoo fterk en groot was, ftreefde nog onvermoeid naar meerdere; de Engel zelf had daarenboven *die zucht tot drift ontgloeid!* Zij verlangt, zij begeert den Engel in al den glans en luister voor haar te zien, waarin hij flechts te midden der *Cherubs* kon verfchijnen, „wijl mijn krans" (dus getuigt de Engel van zichzelven)

Van ftralen, veel te fchoon voor de aard,
In gindfche fterren werd bewaard.

. . . .

Ik had van al mijn Englenpracht
Op aard flechts zooveel meegebragt,
Als voegde . . . . . .

Hij zocht haar op andere wijze te bevredigen. Hij ftortte aan hare voeten uit alwat Natuur fchoons en kostbaars had, den rijken diamant, de parel uit de fchulp gehaald, want

Het pronkfieraad vergat zij niet,
Dat fchoonheid hooger luister biedt,
En door zijn tooi aan dien magneet
Een nieuwe kracht te geven weet.

't Mogt alles niet baten; LILI's weetlust kende, even als hare wenfchen, geene grenzen.

Wat ik, eens een der hemellingen,
Haar toonen kon, ik toonde 't haar.

Zij bidt toch den Engel:

„ Laat dan flechts eens uw vleugels pralen
„ Met al hun glans! Gewis, hun gloed
„ Doordringt mijn fterflijk deel en doet
„ Ook mij van Englenluister ftralen!"
Zoo fprak de maagd op vasten toon,
Als waar ze aan weigring ongewoon,
Bij mensch of Engel. — — —

De Engel bezwijkt voor de kracht der begeerte van eene der dochteren Eva's. Hij verfchijnt voor LILI in den hoogften glans des *Cherubs*. Zij valt in zijne armen, maar wordt door 't brandend vuur tot asch verteerd. Eer zij fterft, drukt zij hem,

Met lippen reeds verfchroeid,
Een kus op 't hoofd, die eeuwig gloeit!

Bij het eindigen van dit verhaal, onder wanhoops felfte wroegingen geuit, waren de Engelen, met dezen diep ge-

vallen Medeëngel begaan, nedergeknield, en rees uit hunne diep geroerde ziel een innig, ſtil gebed omhoog.

Nog knielden zij, toen teer en zacht
Een zoete toon vernomen wierd.

Het waren de tóonen, welke NAMA, de geliefde van den derden Engel, aan hare luit ontlokte. Zij vergezelden de bede, die uit het hart van hare lippen tot den Opperheer opgezonden werd. Toen zij geëindigd had en der Engelen opgewekt gevoel tot meerdere kalmte was teruggekeerd, begon de derde der Engelen zijn verhaal.

Ook deze, hoe hoog in aanzien verheven, behoorende tot de orde der genen,

Op wier banier, in gloeijend ſchrift,
De Liefde Gods is ingegrift,

vergat dezen hemelſchen rang voor der vrouwe ſchoon.

Ach, ook het reinſte zielsgevoel
Stelt aan gevaar en val ten doel.

ZARAPH, dus wordt deze Engel genoemd, verliet den kring der hemellingen, om te luisteren naar de gave der toonkunst, waarin NAMA uitmuntte. Offchoon hare luit voor liefde en godsvrucht geſtemd was, mogt echter ZARAPH zich door haar van zijne verhevener roeping niet laten aftrekken. Hij, de reeds onſterfelijke, kon niet meer zonder gevaar in den kring der ſtofbewoners verkeeren, al ware het ook om in derzelver hooger geſtemde gevoelens te deelen. ZARAPH, verlokt door aardsch en vrouwelijk ſchoon, verviel van den eerrang bij des Eeuwigen troon; maar hij viel niet als zijne medebroederen. Hij had zijnen Heer vergeten; maar in zijn verzuim had hij zichzelven niet zoo zeer verzaakt, dat hij met den eerſten Engel moest zeggen:

'k Vergat mijn afkomst, dacht niet meer
Om hemelvreugd, zonk dieper neêr —

noch gevoelde hij de wanhoop van hem, die bij zijnen val zich nog verwijten moest:

Ik heb haar trots ten val geleid.

ZARAPH moet door eene ballingfchap zijn verzuim boeten; maar NAMA blijft hem als gezellinne bij. Zij moeten op aarde ronddwalen als Pelgrims, die niet voor altijd van de hemelfche woning verftoken zullen blijven. Moeten zij foms uit den kelk der beproeving drinken, fteeds blijft hun de parel der Hoop van den bodem tegenblinken. Ook voor hen ftaat gefchreven:

Hij is een Vader eindloos goed!

Wij hebben ons niet kunnen weêrhouden, den inhoud van dit bevallig dichtftuk eenigzins uitvoerig op te geven, waarin wij deels het oorfpronkelijke zijn gevolgd, deels het een en ander met de woorden des bekwamen Overbrengers hebben medegedeeld.

Men mag, daar de Dichter zelf, in zijne Voorrede, zoo befcheiden erkent het oorfpronkelijke niet geëvenaard te hebben, niet geftreng oordeelen over zijnen toch altijd zeer verdienftelijken arbeid. Hij zegt verder, zich hier en daar vele vrijheden veroorloofd te hebben, waardoor zijn arbeid meer vrije vertaling is geworden dan flaaffche navolging. Of dit echter niet altijd eenigzins gevaarlijk zij bij eenen Dichter, van wien SIJBRANDI zegt: „Levendige, ik zou bijna zeggen, *Oosterfche* verbeelding, rijkdom van innig gevoel en „teederheid en gloed van uitdrukking zijn de kenmerken, „waardoor zijne beste gedichten zich heerlijk onderfcheiden." De Heer SIJBRANDI heeft zeker veel gedaan, om het zoetvloeijende der poëzij van MOORE niet verloren te doen gaan, en heeft gemeend, daartoe dezelfde voetmaat te moeten volgen, die de *Engelfche* Dichter heeft gekozen. Of echter juist daardoor zijn gedicht niet hier en daar iets ftroefs heeft bekomen, hetwelk bij het bezigen van eene andere versmaat meer had kunnen vermeden worden, geven wij minzaam in bedenking. Het geheel althans heeft daardoor, naar ons gevoel, iets eentoonigs gekregen. In het overbrengen van een of ander krachtig gezegde, hoogstbezwaarlijk, wij erkennen het, altijd even kort en krachtig over te gieten, heeft wel eens, door meerdere omfchrijving, iets flaauwers deszelfs plaats vervangen. Slechts één voorbeeld:

„ Pilgrims of Love, whofe way is Time,
„ Whofe home is in Eternity!"

't Zijn pelgrims, wie een moeilijk pad
Tot aan het eind des Tijds geleidt,
Totdat hen eens, des zwervens mat,
De woning wacht der Eeuwigheid.

In het navolgende:

„ As if, even yet, through pain and ill,
„ Hope had not quit him — as if ftill
„ Her precious pearl, in forrow's cup,
„ Unmelted at the bottom lay,
„ To fhine again, when, all drunk up,
„ The bitternesf fhould pasf away."

Als of ook nu, bij ramp en fmart,
De hoop hem restte in 't lijdend hart;
Als of haar kostbre parel, thans
In rampfpoeds kelk ter neer gezonken,
Weer fchittren zou met nieuwen glans,
Was eens die beker leeggedronken.

is het fraaije beeld, *unmelted* (the pearl) *at the bottem lay*, verloren gegaan.

Wij halen deze voorbeelden niet aan, om den Vertaler hard te vallen; dit zij verre! Zoo iemand federt lang van het moeijelijke der overbrenging vooral van kernachtige *Engelfche* verzen overtuigd was, wij rangfchikken ons bij de genen, die fteeds met ons van dit gevoelen geweest zijn.

Het ontbreekt niet aan voortreffelijke en tevens zoetvloeijende regels, b. v.:

Doch ziet gij immer hier of daar
Een teeder minnend jeugdig paar,
Welks fchoonheid, boven 't aardsch verheven,
Der Englen fchoon op zijde ftreeft;
Dat enkel vleuglen noodig heeft
Om 's hemels woning in te zweven,
Welks minzaamheid uw liefde wekt
En aller oogen tot zich trekt,
Schoon enz.

en het ſlot des gedichts:

O, treft gij ooit op 's levens baan
Een zoo volkomen tweetal aan,
Bedenkt dan: ſlechts één enkel paar
Is zoo vereenigd met elkaar;
En als uw mond hen zeegnend groet
Op reis door 's levens rampwoestijn,
Zoo zegt met diep geroerd gemoed:
't Moet ZARAPH met zijn NAMA zijn!

Welligt had de Heer SIJBRANDI, naar ſommiger oordeel, nog beter gedaan, ons eene fraaije vertaling in ongebonden ſtijl, in den ſmaak der *Nachtgedachten* van YOUNG door wijlen den zoo verdienſtelijken LUBLINK *de Jonge*, te ſchenken. Maar, wie eenmaal zich der Dichtkunst met een gelukkig gevolg heeft gewijd, hem valt het moeijelijk, hare reijen te verlaten, en vrijwillig uit hoogere ſpheer af te dalen.

De Heer SIJBRANDI heeft het, ook onzes inziens te regt, beter geoordeeld, dit gedicht den titel te geven *de Val der Engelen*, dan het oorſpronkelijke *the Loves of the Angels* te vertolken. Hij ontvange onzen zoo wel, als den dank des Publieks, voor zijne over 't geheel gelukkig geſlaagde, ſchoon inderdaad uiterst moeijelijke onderneming!

Genoveva, *Treurſpel*, *door* JOHANNES HILMAN. *Te Amſterdam*, *bij* M. Westerman en Zoon *en* C. van Hulst. 1835. *In kl.* 8*vo*. 92 *Bl.* *f* :-50.

Een Treurſpel, dat is niet ſlechts een ſpel vol treurigheid en akeligheid en afgrijſelijkheid, maar een Treurſpel in den verheven kunstzin van dit woord, een belangrijk, door het echte tragiſche treffend, roerend, wegſlepend, en bij dit alles hoog zedelijk en leerrijk Treurſpel, dat zich door zijn gewigtig onderwerp, door zijne gepaste ontwikkeling, door zijne waardige ontknooping, door zijne gelukkige dichterlijke voorſtelling en verſificatie, — dat zich door deze en andere hoedanigheden aanbeveelt; zulk een Treurſpel te maken, dit is voorzeker geen gemakkelijk werk, maar eene hagchelijke taak, „*periculoſae plenum opus aleae*," waardoor de groot-

ſte Dichter zou kunnen afgeſchrikt worden. — Dit alles echter heeft den Heer HILMAN niet afgeſchrikt van het bovenſtaande ſtuk te ſchrijven, en als zijnen eerſteling in dit vak in 't licht te zenden; en voorzeker, bij de ſchaarschte van goede oorſponkelijke Treurſpelen in onze taal, zou men er van mogen zeggen: „*In magnis voluisſe ſat est*" („In groote dingen is het willen zelfs genoeg"): maar of hij nu hiermede de gewenschte hoogte eenigermate bereikt hebbe, is eene andere vraag, waaromtrent de beoordeelaar zijne bedenkingen met beſcheidenheid mag voordragen.

Het onderwerp is, hoewel wat verouderd, nogtans niet van belangrijkheid ontbloot: het is de legende van GENOVEVA, waaruit de Dichter „de onwaarſchijnlijk- en ongerijmdheden" (l. „de onwaarſchijnlijkheden e. o.," want het is geen zamenſtelling) heeft zoeken weg te nemen. Hij ſtelt GENOVEVA voor, als door den Burgvoogd GOLO, wiens onwettige liefde zij verſmaad heeft, bij haren Gemaal SIEGFRIED zoo belasterd, dat deze het bevel geeft, om haar om te brengen. Doch vervolgens blijkt, dat zij door hare moorders in een bosch gebragt, maar, onder eede van aldaar levenslang te blijven, geſpaard is, en bij eenen kluizenaar HERMAN beſcherming en hulp gevonden heeft. Daar wordt zij door SIEGFRIED's Ridder LUDOLF ontdekt, en door dezen en zijnen vader, den Ridder WOLF, op eene jagtpartij, in SIEGFRIED's tegenwoordigheid gebragt; waarbij hij door eenen brief van Ridder BERTRAM, die zich eerst door GOLO had laten medeſlepen, van hare onſchuld overtuigd wordt, en zich met haar verzoent. Hierna wordt ook GOLO van deze ontdekking zijns verraads onderrigt, en, door SIEGFRIED met de hoogſte ſtraf bedreigd wordende, brengt hij zichzelven om het leven. — Dit is in 't kort het beloop van dit ſtuk, welks afloop in zoo verre ook aan dezen zedelijken eisch van het Treurſpel voldoet, dat de onſchuld en deugd gered en geëerd, de ondeugd en misdaad beſchaamd en geſtraft wordt; en te dezen opzigte hebben wij met dit ſtuk vrede.

Of nu de bewerking, de geheele in- en ontwikkeling en de dichterlijke voorſtelling gelukkig zijn, dit is eene vraag, die Rec. niet omtrent alles even bevredigend beantwoorden kan: het zij hem vergund, van zijn bevind eenig verſlag te doen! — Zonder de eenheid van tijd en plaats al te ſtreng te willen vorderen, zou men toch kunnen vragen, of er van het

eerſte Bedrijf, dat op het Slot plaats heeft, waarin het bevel tot vermoording van GENOVEVA blijkt gegeven te zijn, niet een te groote ſprong is tot het tweede, waarin zij, blijkbaar na een zeer ruim tijdsverloop, in een bosch te voorſchijn komt: is hier niet eene gaping in de handeling, die anders vrij doorloopend verhaald wordt? zou het welligt niet treffender geweest zijn, indien dit bosch de hoofdſchouwplaats geweest, en zij daar terſtond opgetreden ware; indien men, gelijk zij een gedeelte van hare lotgevallen vermeldt, dezelve aldaar op de eene of andere wijze geheel vernomen hadde; indien...? Doch *manum de tabula!* de Dichter zou ons misſchien zeggen, dat wij hem een geheel ander plan wilden voorſchrijven; maar dit was de meening niet. — Verder moet in dit ſtuk GOLO zekerlijk eene groote rol ſpelen; maar het is toch ſlechts eene ondergeſchikte, welke die der hoofdperſonaadje niet overſchaduwen moet: en komt hij dan hier niet te dikwerf ten tooneele? hij verwekt daarenboven te veel afkeer, om hem zoo dikwijls en zoo lang te hooren; en noch zijne noch SIEGFRIED's redenen tot hem zijn belangrijk genoeg, om gedurig met andere woorden hetzelfde te herhalen. — Indien men de gemoedsgeſteldheid van GENOVEVA in het tweede Bedrijf, waarin zij, in fier gevoel harer onſchuld, ſtandvastig wederſtand biedt aan de pogingen van LUDOLF, om haar bij SIEGFRIED te brengen, vergelijkt met die in het eerſte Tooneel van het vierde, waarin zij, hoewel met eenigen zelfſtrijd, aldra genegen is, ja vurig verlangt, om hem te zien, zonder dat zij iets naders vernomen heeft, om haar gunſtiger over hem te doen denken; dan is misſchien deze verandering wat te groot en plotſeling voorgeſteld, en naar die mate ook de ontdekking in het derde Tooneel wat al te ſchielijk en gemakkelijk, hoewel zij anders met de laatstgenoemde zielsgeſteldheid van GENOVEVA wel genoeg overeenkomt. Maar hoe raauw komt nu in ditzelfde roerende tooneel van echtelijke teederheid het voorſtel van WOLF in, om GOLO ter ſtraffe te dagen! en is het eigenaardig, ja in die oogenblikken denkbaar, dat zij zich, gelijk zij zegt, „aan zijn oog ontdekken" wil? en heeft dus ook zijn zelfmoord op het tooneel in haar bijzijn wel die welvoegelijkheid, welke bij haar karakter en bij die omſtandigheden past? — Nog eene bedenking! De goede HERMAN wordt bij de heugelijke ontknooping bijna geheel vergeten: in het vijfde Tooneel vermeldt GENOVEVA ſlechts

met een enkel woord hare verpligting aan hem; waarop hij ſtijf antwoordt: „Wat heil voor mij, Mevrouw!" en SIEGFRIED hem even ſtijf een' regel of drie toeſpreekt: in het zesde blijft hij nog op het tooneel, maar als een ſtomme perſoon, en er wordt van hem niet gerept: het laatſte Tooneel loopt af, en nog eenmaal de goede HERMAN, die zoo zeer verdiend had erkend te worden, wordt ganſchelijk vergeten.

Wat de dichterlijke uitdrukking betreft, welke de Treurſpeldichter aan zijne handelende en ſprekende perſonen geven moet, hiervan zijn uit dit ſtuk goede proeven bij te brengen; maar ook andere, waarin men meer dichterlijke levendigheid en warmte zou mogen wenſchen. — Zoo is b. v. de taal van SIEGFRIED in het zevende Tooneel van het eerſte Bedrijf beter geſchikt, om de ſlingering zijns gemoeds, bij de gedachte, dat GENOVEVA gedood is, uit te drukken, dan die in het zesde, waar zij minder natuurlijk, althans in het eerst voor die omſtandigheid te kalm is. — De taal van GENOVEVA, bij haar eerſte opkomen met haar kind, in het tweede Bedrijf, is over 't geheel wel, b. v. waar zij dus begint:

„ Beminlijk kind, mij nog in 't jammer bijgebleven!
„ Kom, volg uw moeder, ſchoon haar wankle knieën beven,
„ Opdat haar ſchreijend oog zich weêr ten hemel rigt',
„ Nu 't lieflijk morgenrood verrijst voor ons gezigt.
„ Vouw, vouw uw handjes zaam, ſteun uw verguisde moeder
„ In 't bidden, daar zij 't hart ontlast voor d' Albehoeder." enz.

Het vijfde Tooneel van hetzelfde Bedrijf, waarop LUDOLF haar ontmoet, en HERMAN ontdekt, wie zij is, is over 't geheel wel en levendig voorgeſteld; doch in het verhaal, dat zij van hare lotgevallen doet, zou men hier en daar minder droog beſchrijvend verſlag, meer levendige aandoening en hartstogtelijkheid verwachten. Toen zij zegt (bl. 36): „ Ze „ ontdekte" (de Almagt namelijk) „ aan HERMAN, daar „ mij 't ergſte ſtond te duchten, Mijn ſchuilplaats," valt hij in met: „ *Ach Mevrouw!*" waartoe dit hier? dit *ach Mevrouw!* of *ach Mijnheer!* hebben wij al zoo dikwijls in Treur- en Blijſpelen en Romans gehoord, dat het welhaast een ſtopwoord ſchijnt te worden, als de ſprekers niet ſpoedig genoeg weten, wat zij zeggen zullen. — De weigering van GENOVEVA, om zich met LUDOLF aan SIEGFRIED te ver-

toonen, die hier verder voorkomt, is wel genoeg naar de omſtandigheden voorgeſteld; en zoo ook hare taal tot HERMAN, (bl. 63—65) waarin zij zich haar vorig echtgeluk herinnert, en hare nog niet uitgedoofde liefde voor SIEGFRIED te kennen geeft. Die toon van het hart ontbreekt ook wel niet geheel in de wederontmoeting van beide; maar echter zou men er meer natuurlijkheid, meer warmte, meer dichterlijken gang in kunnen verwachten: het opvoeren van hun kind door HERMAN, op het oogenblik, dat zij van hetzelve ſpreken, is wèl aangebragt; maar in de taal van SIEGFRIED hierop heerscht te veel koude kunst, b. v.:

„ Hoe! voeren Engelen mij eensklaps in een Eden?
„ Mijn dierbre zoon! mijn ga! wijk, bang en wreed verleden!
„ O dat mijn boezem thans, zoo lang verhard als ſteen,
„ Zich aan uw kniën ontlaste in ſprakeloos geween!"

Dit laatſte moest hij niet *zeggen*, maar *doen*; en dan behoefde het voor den *man* juist nog niet aan hare *knieën*. Zou er van het kind ook niet nog meer partij te trekken geweest zijn, dan dat het alleen zegt: „ Is dit mijn vader?" en dat GENOVEVA hierop niets anders zegt, dan: „ O ja! naast „ d'Opperheer hebt gij thans niemand nader; Door zijn ge„ wenscht bezit zien we al ons leed verzoet," en SIEGFRIED niets anders zegt of doet, dan uitroepen: „ Mijn „ heilſtaat is te groot, mijn overkropt gemoed....;" waarop WOLF (gelijk ſtraks gezegd is) hem zeer onvoegzaam en raauw met zijn wraakplan tegen GOLO invalt. — Het vijfde Bedrijf is, behoudens het ſtraks daarvan gezegde, over 't geheel vrij wel, levendig en tragisch uitgedrukt: de afloop is, terſtond na den zelfmoord van GOLO op het tooneel, veel te kalm, daar het met eene zeer algemeene zedeles van WOLF en met eene even algemeene betuiging der tevredenheid van GENOVEVA en SIEGFRIED eindigt.

Bij prozaïſche of ſtroeve regels, die men hier en daar, ook in anders goede plaatſen, vindt, zullen wij thans niet verder ſtilſtaan. — Nog een enkel woord over eenige taalbijzonderheden, waar de verbeterende hand noodig zou geweest zijn. *Verradr* voor *verrader* (bl. 2) en *aangebeêne* voor *aangebedene* (bl. 18, waarom niet liever *aangebeedne*?) zijn zamentrekkingen, die, zoo al op zichzelve goed te maken, ten minſte niet welluidend zijn; en de afkapping in *be-*

tigt' voor *betigtte* (bl. 85) is bezwaarlijk te verdedigen. Mede niet goed te keuren is, dat men hier dikwijls vindt *hetgeen* voor *dat* of *hetwelk*, daar het een aanwijzend, maar geen betrekkelijk voornaamwoord is. *Boosaarde* voor *boosaardige*, (bl. 4, l. *booze* of *ſnoode*) *mij*, *die — heeft* voor *heb*, (bl. 5) *berstte* voor *borst*, (bl. 7) *herdenk* ik *aan de —*, voor „ als ik *herdenk de*" enz. (bl. 14) zou zonder moeite en ſchade te veranderen zijn. — Conſtructiën als deze, „ *verlaten* in dees ſtreken, Was de'Almagt *mij* — niet „ ontweken," (bl. 34) „ tot zelfbehoud *bewogen*, Viel 't „ knellendst juk niet zwaar," (bl. 35) offchoon ook door anderen wel eens gemaakt, gelooft Rec. niet, dat door den aard onzer taal toegelaten worden, daar de zoo geplaatſte deelwoorden geen of een niet duidelijk uitgedrukt zelfſtandig naamwoord of voornaamwoord hebben, waartoe zij behooren, en niet, gelijk in het Grieksch en Latijn, in een' verbogen naamval kunnen ſtaan. — *Herzien* voor *wederzien*, *iemand ontgaan* voor *van iemand weggaan*, *van hier gaan ſcheiden* voor *heengaan*, zijn ſpreekwijzen, die men hier een- en andermaal vindt, maar die niet als ſynoniem met elkander kunnen verwisſeld worden, daar het ſpraakgebruik er geheel verſchillende beteekenisſen aan geeft.

Daar dit ſtuk des Heeren HILMAN's eerſteling in dit vak is, heeft Rec. er wat langer bij willen ſtilſtaan, om het goede zoo wel als het gebrekkige, zoo veel de ruimte toeliet, eenigermate aan te wijzen. Er blijkt dus uit, dat hetzelve inderdaad goede hoedanigheden bezit, welke zeker Commisſarisſen van den Amſterdamſchen Schouwburg het hun aangeboden handſchrift hebben doen goedkeuren en aannemen: maar ook moge het aangevoerde eene kleine herinnering zijn, hoe veel er noodig is, om in het hooge Treurſpel eenen zekeren verheven trap van volmaaktheid te bereiken.

Orion, Ode, traduite de P. NIEUWLAND, par AUGUSTE CLAVAREAU, et dédiée à Monſieur ALPH. DE LA MARTINE. Amſterdam, *ten Brink et de Vries.* 1836. 12mo. 35 p. *f* : - 30.

Petits Poëmes à l'uſage de la Jeuneſſe Hollandaiſe, traduits de FEITH, IMMERZEEL, LULOFS, PÉTRONILLE MOENS, NIERSTRASZ, DE VISSER, WARNSINCK,

WISELIUS, par A. CLAVAREAU. La Haye, *S. de Visser*. 1836. 12mo. 105 p. *f* : - 60.

La Fiancée d'Abydos, Poëme en deux Chants, traduit de Lord BYRON, par A. CLAVAREAU. Maestricht, *F. Bury-Lefebvre*. 1836. 12mo. 93 p.

Ziet hier wederom drie proeven, dat de Heer CLAVAREAU de dichterlijke bloemen van andere Volken op Franschen grond tracht over te brengen, en dat hem deze pogingen over 't geheel wèl gelukken! — Hoe hij hierin geslaagd is ten opzigte van NIEUWLAND's *Orion*, kan de Lezer, die der beide talen magtig is, des te gemakkelijker zelf beoordeelen, daar de Hollandsche tekst hier tegenover den Franschen gedrukt is, waardoor men dus, de *Gedichten* van NIEUWLAND niet bezittende, het schoone origineel kan bewonderen en tevens met de kopij vergelijken. — Een kort levensberigt, dat voorafgaat, doet aan de verdiensten des beroemden en godsdienstigen Mans waardige hulde. — Offchoon het geen gemakkelijke taak was, deze Ode uit eene taal, die voor het verhevene en statige zoo geschikt is, als de Nederlandsche, in eene andere over te brengen, is het echter over 't geheel wèl uitgevallen. Men oordeele uit dezen aanhef:

„ Wie heft met statelijke pracht,
„ Bij de achtbre stilte van den nacht,
„ Uit d' oceaan het hoofd naar boven?
„ Wie blijft in 't aanzien van Diaan',
„ Die vruchtloos poogt dien gloed te dooven,
„ Met onverzwakten luister staan?

„ Zijt gij 't, Orion! voor wiens licht
„ Der kleiner zonnen flikkring zwicht,
„ Als 't licht der maan voor Febus glansen?
„ Rijs, groote Orion! rijs omhoog!
„ Zijt welkom, held! aan onze transen!
„ Verruk, verruk ons starend oog!"

door CLAVAREAU dus overgebragt:

„ *Dans le calme imposant des nuits et du silence*,
„ *De l'abîme des flots*, *avec magnificence*,

„ Qui lève son front radieux?
„ Quel fier émule de Diane,
„ Défiant de son char la splendeur diaphane,
„ Grandit en dépit d'elle et brille dans les cieux?

„ Orion! est-ce toi, que tant d'éclat dévance,
„ Toi, qui vois des soleils pâlir à ta présence,
„ Comme l'astre des nuits s'efface aux feux du jour?
„ Salut, héros! salut! surgis à l'empyrée!
„ Que nos regards, fixés sur la plaine éthérée,
„ Soient en extase à ton retour!"

En al mag het den Vertaler niet altijd gelukken, de fijnste en zachtste schoonheden uit te drukken, b. v. van dat heerlijke couplet:

„ Die baan, wier zacht en lieflijk licht
„ Slechts wolkjes vormt voor 't scherpst gezigt,
„ Is een gestel van sterrenheemlen,
„ Wier eindloos flaauwe tinteling
„ Van verre schijnt dooreen te weemlen,
„ Zich zamensmelt tot éénen kring."

„ Ces blanches lueurs, cette voie,
„ Telles qu'un océan où l'oeil mortel se noie,
„ Sont d'autres dômes étoilés,
„ Dont la splendeur sans fin de bien loin étincelle,
„ Et que la Sagesse éternelle
„ Nous montre comme un cercle et n'a point dévoilés."

elders toont hij echter dezelve nabij te komen, b. v.:

„ Is 't waar? of faalt mijn zwak gezigt,
„ Dat ginds een' kring van bleeker licht
„ Meent in uw prachtig zwaard te ontdekken?
„ Een dunne plek, wier flaauwe schijn
„ Zich telkens poogt aan 't oog te onttrekken?
„ Wat mag dat glinstrend wolkje zijn?"

„ Mais quoi! ne vois-je pas dans ton glaive qui brille,
„ Un foible cercle qui scintille,
„ Et semble fuir en pâlissant?
„ Une tache qui veut à la vue incertaine

„ *Dérober par degré sa lumière lointaine?*
„ *Quel est ce nuage luisant?*"

De opmerking van dit een en ander doet ons van verdere kleine aanmerkingen gaarne afzien.

In de overbrenging van de *Gedichtjes voor de Nederlandsche Jeugd* van onderscheidene vaderlandsche Dichters, waarvan een derde druk bestaat., is CLAVAREAU op dergelijke wijze wèl geslaagd, als in die van F. DE BOER en van H. VAN ALPHEN. Ook deze hebben in hunne soort hunne betrekkelijke verdiensten, die althans de meeste der overbrenging in de taal der Franschen waardig doen zijn. — Het eenvoudig naïve en zachte is misschien niet minder moeijelijk in eene dichterlijke vertaling te treffen, dan het verhevene en statige; b. v. die natuurlijke aanhef van een stukje van Mejufvrouw MOENS, waarbij het Fransche wat te droog is:

„ Komt naar buiten, lieve kleinen!
„ 't Lentekoeltje omwaait u zacht;
„ Warmte doet aan bloem en struiken
„ Knop en blaadjes weêr ontluiken."

„ *Mes enfans, la saison nouvelle*
„ *Au milieu des champs vous appelle:*
„ *Sentez-vous cet air caressant?*
„ *A s'ouvrir le bouton s'apprête.*"

Zoo kan ook in een ander stukje van deze Dichteres dit natuurlijke gezegde omtrent een' wees: „ Vader kust vol tee„ dre liefde Nooit zijn koontjes warm of rood," dit Fransche niet halen: „ *Et tout le matin de sa vie S'écoule sans* „ *un seul baiser.*" — Somtijds is het misschien ook wel eens te mooi, zoodat de zuivere kindertoon verloren gaat. Zou alzoo ook *morceau de chant* voor *zangstukje* niet te deftig, en niet beter met *chanson* of *chansonnette* verwisseld zijn? Het is ook jammer, dat die zangstukjes in het Fransch niet op eenige, zoo niet op dezelfde wijze als de Hollandsche, gesteld zijn, welk laatste althans bij *l'Anniversaire d'un père* had kunnen geschieden, indien de voetmaat van het bekende *Cueillons la rose* gebruikt ware, die dezelfde is, als van het *Schep vreugd in 't leven.* — Op andere plaatsen is de Vertaler het oorspronkelijke zeer gelukkig nabij gekomen, b. v. in het laatste lieve *Avondlied* van WARNSINCK, dat

regt in den trant van VAN ALPHEN is; men vergelijke reeds de twee eerste coupletten:

„ Ik zag de zon verdwijnen
„ En statig ondergaan;
„ Ik zie de starren schijnen,
„ En ginder klimt de maan.

„ Het schijnsel van haar stralen
„ Blinkt schoon in beek en vloed,
„ En glanst door woud en dalen
„ Mij vrolijk in 't gemoet."

„ *J'ai vu le soleil disparaître;*
„ *Il se coucha majestueux.*
„ *Je vois les étoiles renaître;*
„ *La lune monte dans les cieux.*

„ *Sa mobile et douce lumière*
„ *Brille sur le miroir des flots,*
„ *Et devant moi gaîment éclaire*
„ *Et les forêts et les coteaux.*"

Met moeite weêrhouden wij ons om uit beide meer af te schrijven, en prijzen ze in hun geheel aan.

Het gedicht, getiteld *la Fiancée d'Abydos*, en gevolgd naar het Engelsch van BYRON, van wien er hier een levensberigt voorafgaat, is, volgens de *Notes*, p. 85, 86, geen letterlijke, maar op verscheidene plaatsen eene vrije vertaling, daar CLAVAREAU eenige bijzonderheden heeft moeten weglaten, die hij geen kans zag om bevallig genoeg over te brengen. Ook verklaart hij, bij deze tweede uitgave van eenige hem medegedeelde aanmerkingen een dankbaar gebruik gemaakt te hebben. De eerste uitgave niet bij de hand hebbende, noch ook het oorspronkelijke van BYRON, is Rec. niet in staat, om eene vergelijkende uitspraak over het een en ander te doen; maar, zoo veel hij uit het hier gegevene oordeelen kan, schijnt de Heer CLAVAREAU ook in de overbrenging van deze soort van gedichten over 't geheel niet ongelukkig geslaagd te zijn. Tot eene beoordeeling van het stuk zelf acht Rec. zich hier niet geroepen.

Handleiding tot het opzetten en bewaren van de verschillende voorwerpen van het Dierenrijk. Te Amsterdam, bij J. C. Sepp en Zoon. 1835. *In gr. 8vo. XII en* 157 *bl. f* 2 - 40.

Eene Handleiding zoo als deze zal zeker vele jeugdige liefhebbers der Natuurlijke Geschiedenis in ons Vaderland regt welkom zijn. Men heeft in de laatste jaren vele vorderingen in het bewaren der dieren gemaakt, en onze Kabinetten van *naturalia* hebben thans een geheel ander aanzien, dan vóór vijftig jaren. Het beste is hier in deze Handleiding vereenigd, die wij alleen nog wat minder in prijs zouden wenschen, omdat zij dan zeker meer algemeen nuttig konde zijn. Enkele aanmerkingen zouden wij wel hier en daar kunnen maken; doch over het geheel is deze Handleiding alle aanbeveling waardig. Wij veroorloven ons alleen op te teekenen, dat de wijze, om spinnen op te zetten, waarbij het achterlijf van het borststuk afgesneden, uitgehaald, gedroogd, opgeblazen, en vervolgens weder aan het borststuk met Arabische gom vastgelijmd wordt, (bl. 114) ons niet eenvoudig, maar omslagtig en daarbij onzeker toeschijnt. HAHN, die zoo vele spinnen verzameld heeft, geeft (in zijne in 1834 te *Nürnberg* uitgekomene *Anweisung Kruster-Thiere, Arachniden und Insecten zu sammeln*) eenvoudig het droogen boven kolenvuur op, waarbij de warmte tevens de lucht en het vocht uitzet en de huid genoegzaam spant en opblaast.

Het Koningrijk der Nederlanden, van deszelfs stichting af, tot op het oogenblik der afscheiding van de Belgische gewesten, door den Baron DE MONTEMART BOISSE. *Uit het Fransch. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1836. *In gr. 8vo. XII en* 76 *bl. f* 1 - :

Pensées philosophiques. Nimègue, chez *D. J. Haspels*. 1835. 8vo. 90 pag. *f* 1 - :

Vorstenspiegel, naar het Hoogduitsch van J. J. ENGEL. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1836. *In gr. 8vo. VIII en* 108 *bl. f* 1 - :

Met bijzonder genoegen lazen wij het werkje, naar het Fransch van den Baron DE MONTEMART BOISSE, waarin, voor een' *Franschman* vrij gelukkig en onpartijdig, de ſtaat van ons geſchil met de *Belgen* wordt opgegeven, en het beſtuur van onzen Koning met vuur verdedigd wordt.

Ook vele belangſtelling boezemden ons in de *Penſées philoſophiques* van eenen ongenoemden. Het valt te bejammeren, dat een man van doorgaans zoo vrijen en helderen denktrant en zulke edele beginſelen tot de dwaalleer van het *Dualismus* vervallen is, en zoo wel aan de eeuwigheid en oorſpronkelijkheid der ongevormde ſtof, als van den Bouwheer des heelals gelooft. De lezing van niet dan Franſche, of in derzelver geest en taal zich uitdrukkende Wijsgeeren, met verzuim van beoefening der Duitſche Philoſophie, ſchijnt de oorzaak dier verkeerdheid in des Schrijvers redekaveling te zijn. Indien hij, uit KANT's *Kritiek der zuivere Rede*, zich overtuigd had van de *ſubjectiviteit van tijd en ruimte*, dan zou hij, zonder daarom *Kantiaansch* te moeten wezen, (want ook het ſtelſel van dien vermaarden man heeft, in zijn geheel, den toets der tijden niet kunnen doorſtaan) echter niet zijn uitgegaan van een grondbeginſel, dat de *abſolute realiteit* van tijd en ruimte op den voorgrond ſtelt, en daardoor ligtelijk tot de leer van *twee beginſelen*, een *ſtoffelijk* en een *geestelijk*, vervoert.

Nuttiger voor het algemeen, en rijk in lesſen, vooral voor Vorſten en perſonen van hoogen ſtand, is de *Vorſtenſpiegel* van den achtingwaardigen ENGEL. De aangename en onderhoudende ſtijl, zoo wel als de echt liberale denkwijs des opſtellers, verdient onzen welmeenenden lof.

Handleiding om op aarde gelukkig te leven. Een Geſchenk voor Nederlandſche Huisgezinnen. Te Nijmegen, bij D. J. Haspels. 1835. *In* 8*vo.* 156 *Bl. In kartonnen band. f* 1-80.

Uitlokkender titel kan zeker een boek niet hebben! Wie wenscht niet op aarde gelukkig te leven? En wie acht geene handleiding daartoe der geringe opoffering van *f* 1-80 waardig? De Schrijver van het onderhavige nette boeksken zegt, het werk van DROZ, *l'Art d'être heureux*, tot gids te hebben genomen, en vaak letterlijk gevolgd. Dus, zoo eene ſoort van vertaling; want daarop zal het dan wel

goeddeels nederkomen. Wij kunnen hier niet beslissend spreken, Lezers! bij mangel aan kennis van het *Fransche* geschrift; maar *Rec.* vergenoegt zich met te zeggen, dat hij, behoudens enkele aanmerkingen, het lieve werkje met genoegen las; dat ook het oordeel van zijne Gade — en op het oordeel van verstandige en brave huismoeders stelt hij bij zulke onderwerpen hoogen prijs — gunstig was, en dat hij dus veel nut wenscht over de lezing dezes geschrifts in onze vaderlandsche huisgezinnen, waartoe het zich door goedkoopen prijs den weg helpt banen. Wij geven een paar regels uit het *Besluit:* „Maar wij schrijven groote boeken, om ons „gelukkig te maken, en toch zeggen wij niets meer, dan „de woorden van CHRISTUS: *Bemint God bovenal, en* „*uwe naasten als u zelven.* Ziedaar de leer, die ons op de „wegen der gelukzaligheid leidt; ziedaar de grondslag [grond- „regel] van den braven en wijzen man; ziedaar het doel, „waarheen onze pogingen strekken, om des menschen leven „gelukkig te doen zijn. O! mogten wij dat doel bereikt „hebben, en iets bijgedragen, ter bevordering van het ge- „luk, al was het dan ook maar van *één mensch;* dan toch „zouden die pogingen niet vruchteloos geweest zijn."

Proeven van een Humorist. Naar het Engelsch van CH. LAMB, *door* E. J. POTGIETER. *Te Amsterdam. bij* H. Frijlink. 1836. *In gr. 8vo. VI,* 300 *bl. f* 2-90.

Het is moeijelijk te bepalen, wat een lezer van de gewone soort, een steunpilaar der Leesbibliotheeken en Inteekeningslijsten, denkt bij het uitheemsche woordje *Humorist.* Mogelijk wel niets. Zoo hij er iets bij denkt, is het waarschijnlijk meestal de voorstelling van eenen vrolijken, aardigen Schrijver, een Auteur, grappenmaker *de métier*, die allerhande kluchten verkoopt. Zoo hoorde Rec. menigmaal onzen FOKKE een' *Humorist* noemen, want men bezigt gaarne dit hieroglyphisch woordje. Zeker is het, dat LAMB alsdan iets geheel anders *was*, (de man is dood.) Hij is geen JEAN PAUL, geen STERNE, geen CLAUDIUS, geen VOSMAER, maar vereenigt weder, op zijne eigene wijze, de eigenaardige vormen dezer oorspronkelijke Schrijvers in zich. Gij kunt hem niet leeren kennen, waarde Lezer! dan door zijne werken. Het is nu met Humoristische schrif-

ten maar niet anders: men moet dezelve geheel van alle zijden kennen, doorgronden en doorzien; anders heeft men niets aan het bonte fpel der verbeelding en de luimen des gevoels; men moet leeren lagchen waar hij lacht, weenen waar hij weent. Het is hier even zoo als in het huwelijk: er behoort eene beproefde, langdurige kennis en vertrouwde omgang toe, om de beminde wederhelft regt te kunnen beoordeelen; om te bepalen, of eene XANTIPPE, of CORNELIA, der *Gracchen* moeder, aan onze zijde wandelt. — Wat levert hij ons dan, vraagt gij, deze *Sir* LAMB? Ik antwoord: een tamelijk lijvig boek, rijk aan oorfpronkelijke denkbeelden, fchrandere opmerkingen, diep gevoel, zeldzame menfchenkennis en bevallige inkleeding; een afwisfelend fchilderftuk, hier in den grootfchen ftijl, daar kinderlijk-naïf. — „ Maar dat vind ik ook in andere boeken," zegt gij. — Zeer zeker, Lezer! maar zóó niet, en juist alzoo is het even keurig en fchoon gedacht als gefchreven. Ik weet het wel, als gij in den inhoud leest: *Verhandeling over een gebraden fpeenvarken. Gebed vóór den eten. Heb mij lief en mijn hond ook. Met de kippen op ftok. Gedroomde kinderen*, — als gij dergelijke opfchriften leest, en gij zijt ongelukkig een weinig kwalijk gehumeurd, dan zoudt gij ligtelijk kunnen zeggen: „ Is die kerel mal?" Juist om die reden zal het goed zijn, deze en dergelijke hoofdftukken te lezen en te herlezen, en dan te beflisfen, of de man wel zoo geheel onregt had, om dergelijke opfchriften te kiezen. — Niet alles echter draagt den ftempel van het echt Humoristifche. Sommige ftukjes zijn bloot aardige, welgefchrevene verhalen, die ons boeijen, en hooge achting doen verkrijgen voor het hart van den verdienftelijken *Brit*. Onder de juweeltjes rekenen wij: *De Oudejaarsavond. De arme Bloedverwanten. Hedendaagfche Galanterie. Briefwisfeling met verre afwezigen. Gedroomde kinderen. Het Hoofdftuk over ooren*. Het zijn kleine meesterftukken, welke den geoefenden Schrijver en bovenal den oorfpronkelijken denker verraden. — Zal het lieve boek ook aan lieve *vrouwen* en aan *Dames* (want er is eene breede klove tusfchen eene Dame en eene vrouw) bevallen? — Ik geloof aan fommigen, die iets *meer* eifchen van eenen Schrijver, dan eeuwigdurende begoocheling der verbeelding; ook opfcherping van het verftand en veredeling van het hart, dat wonderlijke, dubbelzinnige ding, hetwelk u, Heeren, Dames en Vrouwen, dagelijks parten fpeelt. Wij bevelen het boek

u allen aan. Neemt het ter hand, en zoekt er uit hetgeen u behaagt, even alsof gij bij de Heeren SINKEL of BAHLMAN (hoe gelukkig voor u, lieve Dames, dat hun magazijn niet mede verbrand is; want gij kunt hen nog minder ontberen, dan *le ci-devant Sieur* CANONGETTE) een nieuw kleedje gaat uitzoeken, nu de Felix- en Concert-avonden weder aanvangen. Leest het boek, ook omdat het zoo uitmuntend en vloeijend vertaald is door eene even bekwame als fmaakvolle hand. Er zijn ook twee lieve plaatjes in; dus hebt gij, buiten de *letters* en de *waarheden*, nog wat *meer* voor uw geld. Wij voor ons gelooven, dat onze wel eens wat al te hoog opgevijzelde Letterkunde aan dergelijke werken van vernuft en fmaak nog groote behoefte heeft, en dat de lezing van een boek, waarin *waarheid*, *wijsheid* en *diep gevoel* zich vereenigen, iets zal kunnen medewerken, om goede, vriendelijke, aangename menfchen te vormen; hoewel wij, om onze aanprijzing des te gereederen ingang te doen vinden, onvoorwaardelijk aannemen, dat *al* de befchaafde lezers en lezeresfen in het leesgierig vaderland daartoe behooren.

Het Slot te Vollenhoven, of Vrijheidsmin en Heldendeugd. Eene [*Een*] *Gefchiedkundige Roman, uit de* [*den*] *Opftand der Stellingwerver Vriezen tegen Bisfchop Gui van Utrecht, in* 1311—1313. *Door* A. D. VAN BUREN SCHELE. *Te Amfterdam, bij* J. Allart Rietberg. 1836. *In gr. 8vo. f* 3 - 20.

De Schrijver van *Magdalena Moons, of het Beleg van Leyden*, niet lang geleden in dit Tijdfchrift (N°. VI) met billijke onpartijdigheid beoordeeld, heeft thans het thema van zijnen Roman uit een meer verwijderd tijdperk, op den titel genoegzaam aangeduid, genomen. Reeds deze keus geeft daaraan een voordeel boven den voorgaanden, dewijl de verbeelding ruimer fpel heeft, waar men, onder de zamenftelling, niet bijna op elke bladzijde bekende gefchiedkundige bijzonderheden moet raadplegen en met de verdichting in verband brengen. Veel meer zuiver historifche waarheid, dan wij, omtrent de hier gefchilderde gebeurtenisfen, bij WAGENAAR (IIIde D. bl. 195 v. v.) vinden opgeteekend, zullen wij in dit boek denkelijk niet behoeven te zoeken; doch hier

behoefde zulks ook niet, en gaarne erkent Rec., dat de Heer VAN BUREN SCHELE eene aardige en goed volgehoudene romantifche vinding met deze waarheid verbonden heeft. De karakters der hoofdperfonen, waaronder waarlijk edele, zijn wèl bewaard; de uitkomften, offchoon gelukkig genoeg om altijd waarfchijnlijk te wezen, zijn hier en daar verrasfend; de ftijl is levendig, op fommige plaatfen zelfs wat hoogdravend, offchoon minder dan dien van de *Magdalena*, en wij gelooven, dat dit werk door velen met genoegen gelezen zal worden. Op *détails*, den fmaak der *motto's*, die eene vreemde foort van inhoudsopgave zijn, en wat dies meer zij, wil Rec. thans geene breedvoerige aanmerkingen maken; maar hij mag zijn leedwezen niet verbergen, dat een Nederlandsch Schrijver, die zich op de zamenftelling van vaderlandfche Romans toelegt, — 't welk hij hem, vooral na deze tweede proeve, niet ontraadt, — zich zoo grovelijk tegen de eerfte regelen der Nederduitfche taal, zoo wel wat het geflacht en de verbuiging der naamwoorden, als de vervoeging der werkwoorden betreft, bezondigt, als hier onophoudelijk gefchiedt, om nu van nieuw gefmede woorden, als *gegrijsde* foldaten, *blikvolle* verachting, *ontvlugtiging* enz. enz., niets meer te zeggen. Dit alles kan toch bij geene mogelijkheid tot de *drukfeilen* behooren, welke de lezer verzocht wordt te verontfchuldigen. Blijft de Schrijver, volgens zijn oogmerk, het eenmaal ingeflagen pad volgen, hij zal dan, zoo hij het beneden zich mogt achten zijne moedertaal behoorlijk te leeren fchrijven, een' of anderen vriendelijken Corrector dienen te zoeken, die zijne bladen overziet, om ze van deze hinderlijke fouten te zuiveren. Immers geen' openbaar' Schrijver ftaat het vrij, in zulk een haveloos gewaad voor het Publiek op te treden.

De roode Zeeroover; door J. F. COOPER. *Naar het Engelsch. III Deelen. Te Amfterdam, bij* J. F. Schleijer 1836. *In gr. 8vo.* 702 Bl. *f* 7 - 20.

Uitmuntend in karakrerfchildering, de belangftelling opwekkende en boeijende bij de geheimzinnige verwikkeling, en zoo wel het gevoel als de nieuwsgierigheid bevredigende, is deze Roman van COOPER, die, even als zoo vele andere

kunstgewrochten van dien Schrijver, de eer der vertaling volkomen verdiende. Het karakter van den hoofdperſoon zelven, dat van den zoogenaamden *rooden Zeeroover*, is voortreffelijk volgehouden en goed geteekend, hoe moeijelijk anders het ſchetſen van zulk eene geaardheid zij; en hoe onmogelijk het anders ſchijnen mogt, zulk eenen man, in allerlei omſtandigheden, naar zijne inborst, die eene zonderlinge mengeling van goed en kwaad was, te doen ſpreken en handelen. Dit werk zij derhalve aan alle leesbibliotheken en leesgezelſchappen ruimſchoots aanbevolen!

Het Leven en de nagelaten Verhalen van WILMOT WARWICK, *uitgegeven door zijn' Vriend* H. VERNON. *Naar het Engelsch. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. *In gr. 8vo.* 316 *Bl. f* 2-75.

De Heer VERNON zat op een' namiddag geheel alleen in zijne eetkamer. Een zacht gevulde armſtoel verſchafte hem aangename rust. Hij verloor zich in weemoedig gepeins. Zijne matte oogen werden door ſluimering bevangen. De toonen der *guitare* van een' rondtrekkenden ſpeelman troffen eensklaps zijne ooren. De ſtem van den zanger was zuiver, en hij ſpeelde met gevoel. VERNON riep zijnen ouden knecht toe: „Geef dien man een' ſchelling, ADAM! en verzoek hem, om nog iets te ſpelen." De arme muzikant liet zich van tijd tot tijd weder hooren, en ontving dan telkens een' ſchelling. VERNON verlangde iets meer van den onbekenden perſoon te vernemen, en liet hem te dien einde door zijnen knecht verzoeken, om in de keuken te komen. Daarop volgde eene beleefde weigering. De nieuwsgierigheid van VERNON werd des te grooter; maar de muzikant verſcheen niet weder. Na verloop van eenige dagen ontving hij van denzelven een eigenhandig ſchrijven. VERNON ſpoedde naar hem toe, en herkende in hem een' oud' ſchoolmakker, den vriend zijner jeugd, die thans in armoede op zijn doodbed lag. Men vindt in dit boek het levensberigt van WILMOT WARWICK, en verder den inhoud van meer en min belangrijke papieren, welke zijne nalatenſchap uitmaakten. Wij twijfelen geenszins, of het werk, waarin luim en ernst afwisſelen, en hetwelk zeer onderhoudend geſchreven is, zal eene aangename lektuur voor vele Leesgezelſchappen opleveren.

De kleine Buffon, of Natuurlijke Historie voor Kinderen. Door R. G. RIJKENS. *Met* 46 *Plaatjes. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In* 12*mo.* 132 *Bl. f* : - 40.

Het ſchoone Boek der Natuur, geopend voor de Jeugd; of Natuurlijke Historie, loopende over de Nederlandſche Zoogdieren en Vogelen. Met 175 *Afbeeldingen. Door* R. G. RIJKENS, *Onderwijzer te Groningen. III Stukjes. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In kl.* 8*vo.* 365 *Bl. f* 1 - 25.

De Heer RIJKENS wil gaarne de jeugd reeds vroeg met de Natuur bekend maken. Wie zou zulks niet goedkeuren? Het hangt er echter veel van af, hoe zulks geſchiede. N°. 1 is een kinderboekje van zeer geringen prijs. De daarin vervatte 46 plaatjes zijn kleine houtſneêvignetten boven elk hoofdſtukje. Dezelve zijn dikwerf geheel onnaauwkeurig, zoodat b. v. niemand ligt een *tapir* zou herkènnen in de op bl. 91 voorkomende figuur. Dat er eene neushorenſoort in *Amerika* zou leven, gelijk wij bl. 93 lezen, zal wel door eene drukfout voor *Afrika* geſteld zijn. Overigens is dit boekje geen onaardig kindergeſchenk; en zoo moge (volgens het motto, door den Schrijver uit JEAN PAUL ontleend en voor N°. 2 geplaatst) *de Natuurlijke Historie het ſuikerſnoepgoed zijn, hetwelk de Onderwijzer het kind in den beginne in den zak ſteekt, om er aan te knabbelen.*

Dit motto begrijpen wij. JEAN PAUL vereert daarbij de Natuurlijke Geſchiedenis juist niet bijzonder, door haar met *bon-bon* en *ulevelles* gelijk te ſtellen. Maar zou zulk ſuikergoed ook den eetlust niet bederven? Een tweede motto voor N°. 2 begrijpen wij minder; het is van R. (veelligt van den Schrijver zelven?): *De ſchoone Natuur worde door den Opvoeder eene wandelende kinderkerk voor de lieve jeugd.* Eene *wandelende* kinderkerk? en dan nog eene *kinderkerk* voor de lieve jeugd? Het is *pleonasmus* en onzin, dunkt ons; maar de charaden, die bij ſuikergoed gevoegd zijn, bevatten veelal niet veel beters.

Om ernſtig te ſpreken: wij houden Natuurlijke Geſchiedenis voor eene nuttige en leerzame oefening en uitſpanning der jeugd. Eer zij den Onderwijzer, die vroeg den regten zin voor de Natuur bij zijne kweekelingen opwekt! Dank verdient ook eene welgemeende poging, gelijk deze, al kunnen wij de uitvoering niet geheel billijken. De platen van N°. 2 zijn evenwel, althans wat de vogels betreft, veel beter dan die van N°. 1. Het zijn mede houtſneêfiguren, maar grooter dan die van het kleinere boekje. Overigens vinden wij hier over leefwijze en huishouding menige voor de jeugd niet onbelangrijke bijzonderheid; maar het beſchrijvende en wetenſchappelijke ontbreekt, onzes oordeels, al te zeer, om dit werkje eene *Natuurlijke Historie* te noemen. De vroegere titel, waaronder de ſtukjes afzonderlijk uitkwamen, (*Vertellingen van den Onderwijzer Schoolvriend over Nederlandſche voortbrengſels der Natuurlijke Historie*) zouden wij daarom gepaster keuren.

BOEKBESCHOUWING.

Elfde tiental Leerredenen door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden*, *bij* D. du Mortier en Zoon. 1836. *In gr.* 8*vo*. 342 *Bl.* *f* 2-50.

Het ſchijnt, dat wij niet vele leerredenen meer uit deze milde hand zullen ontvangen. Zijn wij wèl onderrigt, dan heeft de achtbare Grijsaard zijn ontſlag, als Akademieprediker, gevraagd. De ouderdom en de verliezen, die daarvan eenigzins een natuurlijk gevolg moeten geacht worden, beginnen hem, zoo men zegt, te drukken. Velen meenen dat ook in zijne leerredenen op te merken; wij zelve gaven vroeger te kennen, dat er welligt minder kracht en gloed in te beſpeuren waren. Wie echter zou willen zeggen: „ al genoeg! het is tijd, dat de oude man uitſcheide! hij zou zijnen roem overleven," die zou in ons de vurigſte tegenzeggers ontmoeten. Er is nog niet ééne leerrede bij, die wij niet met aanhoudende belangſtelling, met blijkbare goedkeuring en ſoms met bewondering lazen. Het is nog alles natuurlijk, helder, gepast en regt ſtichtelijk. Vooral bleek het ons, hoe VAN DER PALM altijd met een oog op den tijd en deszelfs behoefte preekt; hoe hem ook vooral die denkbeelden mishagen, welke men thans weêr met zoo vele luidruchtigheid ter ſchouw draagt. En wie zou zich ook met meer regt en met meer hoop op goede vrucht tegen dezelve kunnen verzetten? Zijne ſchriften worden zoo algemeen gelezen, zijn voor elk zoo verſtaanbaar en indringend, en boezemen met zoo veel grond de grootſte mate van vertrouwen in. Het is een grijsaard, het is een geleerde van den eerſten rang, het is een man vol gezond verſtand en van de beminnelijkſte zeden, die hier ſpreekt, veel beproefd en tot den rand van het graf genaderd; een man, die de gematigdheid als Godgeleerde nooit verzaakte, met zijn

geheele hart aan den Bijbel gelooft en aan den Bijbel hangt, de leer der genade in Christus met ouderwetſche geſtrengheid predikt, ja immer toont geen' anderen regel van geloof te kennen, dan die ſchriften, aan welker onderzoek hij, met aanvoering van alle geleerdheid en ſchranderheid, zijn ganſche leven beſteedde.

Wij gaan over om eenig verſlag van de afzonderlijke ſtukken te geven.

I. *David ſterkte zich in den Heer zijnen God.* I SAM. XXX: 6[b]. Bij gelegenheid des overlijdens van 's Hoogleeraars echtgenoote. Over ſterkte in God, als het eenige en genoegzame middel, om onder wederwaardigheden en gemis onze gemoedsrust niet te verliezen enz., en dat zij ontſtaat, I. uit de herinnering van al het goede, dat wij vroeger genoten, en de erkentenis, dat het weldaden waren, door God ons geſchonken; II. uit waardering van het goede, dat wij nog bezitten; III. uit de erkentenis van Gods deugden en het geloof aan zijne beloften; IV. uit de hoop eener milde en genadige vergoeding. — Velen zullen de geſchiedenis wel een weinig vreemd voor het onderwerp vinden; maar, na zoo vele treurige gevallen behandeld te hebben, vordert de afwisſeling ligt zoo iets.

II. *Genoegzaamheid van Gods woord om den mensch te bewegen tot bekeering.* LUC. XVI: 27—31. Dit onderwerp ligt ten volle in den tekst, het ſlot der gelijkenis van den rijken man en Lazarus, en is der behandeling overwaardig. Of men bij het verzoek van eerstgenoemden, om den laatſten tot zijne broederen te zenden, aan *eene ingewikkelde beſchuldiging* moet denken, alsof zijne ellende *ſlechts ten deele aan hem te wijten was*, zouden wij betwijfelen; het is niet eenvoudig genoeg.

„ Welke is de reden, waarom hetgeen buitengewoon
„ is, hetgeen ſlechts op de zinnen en verbeelding werkt,
„ geene duurzame zucht tot verbetering kan te weeg
„ brengen? Ik heb het u reeds doen gevoelen, het is
„ omdat het den wortel des kwaads niet aantast, omdat

„ het de liefde tot de zonde niet uitroeit, en geene „ liefde tot God doet geboren worden. Maar, al „ ware het ook, dat de zucht tot ongeoorloofd ver„ maak en verboden genieting er voor altijd door on„ derdrukt kon worden, hoe zou daaruit liefde tot God „ en zijne dienst kunnen geboren worden? wat waarde „ heeft het, alleen uit vrees te gehoorzamen? en wat „ baat het te beven voor God als den regtvaardigen „ Regter, zoo men Hem ook niet als den liefderijken „ Vader bemint?" Op zichzelve achten wij deze geheele redenering fraai en gegrond; maar of zij tot het bedoelde oogmerk geheel voldoende zij, lijdt bij ons eenigen twijfel. Hetgeen vervolgens van de werking des H. Geestes gezegd wordt, schijnt ons geheel waar en behartigingwaardig.

III. *Liefde de meest kenmerkende eigenschap des Christendoms.* GAL. V: 22. Inleiding en aanmerkingen over den zin dezer woorden komen ons uitmuntend voor. Het tweede deel is meer gewoon. Het derde noemt eenige gevolgen, misschien liever bijzondere aanmerkingen, van welke 2°. de noodzakelijkheid van andere deugden, regtvaardigheid, matigheid enz., als blijken van de echtheid der vrucht, wel wat meer mogt in het licht doen treden, en 3°. meer de toepassing van 2°. is.

IV. *De barmhartige Samaritaan.* LUC. X: 30—35. „ Gelijkenis, welke de natuurlijke strekking had, „ om aan te toonen, dat bij het bewijzen van liefda„ digheid geen verschil van land of volk of Godsdienst „ in aanmerking komt, maar dat allen, omtrent wie „ wij den pligt der menschlievendheid beoefenen kunnen, „ in de wet van God *onze naasten* genoemd worden." Ons dunkt, er ligt meer in; het is een beroep op het gevoel van den vragenden Wetgeleerde. „ Doch deze „ zelfde gelijkenis, waarmede Jezus zijn oogmerk zoo „ volkomen bereikte, dat de Wetgeleerde zelf hem zijne „ toestemming niet weigeren kon;" ja, omdat zijn hart hem daartoe drong; „ deze gelijkenis behelst tevens het

„ voorbeeld eener liefdadigheid, die en ten aanzien der „ bron, waaruit zij gevloeid was, en ten aanzien der „ wijze, waarop zij beoefend werd, tot een modél „ verstrekken kan, naar hetwelk wij onze bewijzen van „ liefde en hulpvaardigheid omtrent onzen evenmensch „ behooren in te rigten. — Uit dit oogpunt wilde ik „ deze gelijkenis met u beschouwen." — Zoo wel ontvouwing als toepassing zijn uitnemend. Doch, komen de Priester en de Leviet er niet wat al te gemakkelijk af? Is het zonder oogmerk, dat deze personen gekozen zijn? En moet niet eenigzins op de tegenstelling gelet worden?

V. *Het gewigt der verpligtingen, door het bezit van onderscheidende voorregten opgelegd.* MATTH. V: 13. Uitgesproken den 21 Junij 1835, de laatste vóór het einde des Akademiejaars en tevens de eerste na den gedenkdag van Waterloo. Fraai spreekt de Hoogleeraar over het zout en de gepastheid van dit beeld. Nieuw zal welligt voor velen de volgende aanmerking zijn: „ Hier zou ligt eene bedenking kunnen oprijzen, „ of het zout wel zoo geheel zijn' smaak en prikkel „ verliezen kan, dat het tot niets meer nut of dienstig „ is! En echter, zoo men het gezegde moest opvatten, alsof er stond: indien het mogelijk was, dat „ het zout smakeloos wierd, dan zou de waarschuwing „ alle hare kracht verliezen. Doch wij moeten het zout, „ hetwelk wij gebruiken, en 't welk klip- of mijnzout „ is, dat, door vuur gezoden en uitgedampt, zijne „ kristallen vormt; wij moeten dit niet verwarren met „ het zout, waarvan men zich in Palestina bediende, „ en 't welk uit de doode zee afkomstig was. Dit „ zout, dat met harst- en pekdeelen bezwangerd is, is „ aan zulk bederf onderhevig," enz.

Nog een woord, dat onze opmerking trok: „ waarom ook een onverbreekbaar verbond een *zoutverbond* „ geheeten werd." Is dit werkelijk zoo? Recensent kent slechts een voorbeeld van later tijd, doch dat inderdaad op vroeger voorbeeld schijnt te rusten. Het

komt voor in PANSE's *Geschiedenis van de verhuizing der Evangelische Salzburgers.* Toen deze eindelijk de hoop opgaven, om in hun vaderland te kunnen verblijven, en eene vergadering belegden, om over de verhuizing te spreken, toen lezen wij het volgende: „Nadat „zij rondom eene tafel, op welke een zoutvat stond, „waren nedergeknield, doopten zij de natgemaakte „vingers in het zout en hieven de regterhand ten hemel. „Den waren en driemaal eenigen God zwoeren zij „enz.., en namen daarop het zout, als eene heilige „hostie, tot zich. Niets was doodelijker voor de „zaak der radelooze Protestanten, dan dit zooge„naamde *zoutverbond.*" (Zie ook het *Mengelwerk* dezer *Letteroefeningen*, 1830, N°. III.) Overigens is de leerrede vol stichting, eerst voor Akademieburgers, daarna voor allen, en wordt er ook het lot van den Icarus, die bij Waterloo viel, treffend in te pas gebragt.

VI. *Geschiedenis der genezing van den blindgeborenen.* JOH. IX: 1—12. „Dit IXde Hoofdstuk van „Johannes Evangelie is, in vele opzigten, ten uiterste „merkwaardig. Het behelst het verhaal eener wonder„dadige genezing, die eenig is in haar soort. Het be„helst een geregtelijk onderzoek naar de waarheid en „echtheid van het verrigte wonder, hoedanig wij elders „niet opgeteekend vinden. Het stelt het karakter van „Jezus, en als Leeraar, en als Verlosser des mensch„doms, in een helder en belangrijk licht. En het is „eindelijk geschreven in zulk een' eenvoudig natuurlij„ken trant, met zoo veel levendigheid en aanschouwe„lijkheid der voorstelling, dat wij daarvan vruchteloos „een tweede voorbeeld, elders dan bij dezen Evange„list, zouden zoeken. Ik heb besloten, over hetzelve „in drie achtereenvolgende leerredenen te handelen. „In het eerste vinden wij de wonderdadige genezing van „eenen blindgeborenen. Het tweede bevat de geregte„lijke ondervraging enz. Het derde stelt ons Jezus „voor, die zich aan hem als den Zoon van God „openbaart."

Hoezeer voor de hand liggende, trof ons toch de aanmerking, dat het heengaan van den blinde met de bestrekene oogen natuurlijk aanleiding gaf, om velen tot getuigen van dit wonder, en wel buiten de tegenwoordigheid van den Meester, te maken. Voorts beschouwt VAN DER PALM de wondergebeurtenis 1°. als een Goddelijk werk en 2°. als ten uitvoer gebragt door den van God gezondene. Dank hebbe de steller, daar wij wel eens eene kleine bedenking hadden, maar veel menigvuldiger gelegenheid vonden, om met volle, hartelijke toestemming te lezen.

VII. *Vervolg der Geschiedenis.* JOH. IX: 13—34. „ Hoe men van de waarheid verwijderd is, wanneer men „ zich in den waan gebragt heeft, van niet te kunnen „ dwalen, en daardoor voor alle verstandelijke overtuiging „ oogen en ooren gesloten heeft;" ziedaar de voorname leering van dit stuk.

„ Dat de Farizeën hier niet voorkomen als bijzondere „ personen, maar als Regters, blijkt uit het gesprokene vonnis der verbanning." Wij geven dit toe, maar moeten echter bekennen, in het geheele, zoo natuurlijke verhaal niets van het plegtige en afgemetene der regterlijke vormen te kunnen vinden. Het Oostersche is zeker de sleutel hiertoe. Wij behoeven niet te zeggen, hoe veel leerzaams en treffends deze rede bevat.

VIII. *Slot der Geschiedenis.* JOH. IX: 35—41. De Leeraar beschouwt Jezus hier in zijne menschlievendheid, zijne wijsheid en het eigen gevoel zijner Goddelijke grootheid, benevens zijne handhaving tegen de vijanden. Hierover zegt hij vele schoone en behartigingwaardige zaken. Ja, buiten tegenspraak maakt dit drietal leerredenen een belangrijk geheel; schoon wij toch niet durven zeggen, dat elke verklaring, hetzij van Jezus woorden, hetzij van den blinde, ons even gemakkelijk en voldoende is voorgekomen, en dat ons inzonderheid de taal des laatsten van alle bitsheid vrijgepleit schijnt te kunnen worden.

IX. *Jezus de voeten zijner discipelen waschende.* JOH. XIII: 3—15. Wat er in dezen tekst op te hel-

deren viel, dat is uitnemend opgehelderd. De wijze, de bedoeling, de gemoedsſtemming van Jezus zijn daarbij naauwkeurig nagegaan, en, hoe bekend het onderwerp zij, wij vonden er nog al het een en ander, dat ons trof. Ten ſlotte wordt aangetoond, dat Jezus ook in deze handeling het oogmerk zijner hemelſche zending enz. treffend aan den dag legde. Deze toepasſing heeft hare zeer belangrijke zijde, maar ik weet niet hoe het kwam, dat dit ons niet zoo terſtond in het oog viel, dat wij deze toepasſing niet verwacht hadden. Komt het misſchien ook hierbij toe, dat wij door zeer bevoegde lezers zoo zeer gunſtig en min gunſtig over deze leerrede hebben hooren ſpreken?

X. *Jezus ter kruiſiging weggeleid.* LUC. XXIII: 26—32. Een lijdenstekst, en wel een gewone. Het is niet onbelangrijk, eenmaal een' zoodanigen door VAN DER PALM behandeld te zien. Eerst ontwikkelt hij de gebeurtenis; daarna de gevoelens en overdenkingen, die daaruit voortvloeijen. In het eerst trof, maar bevreemdde het ons toch eenigzins, dat Simon van Cirene zoo ſtellig voor een' aanhanger van Jezus wordt uitgegeven. De aanmerking, dat het woordje *zij* niet in *men* moet veranderd worden, maar regtſtreeks op de Romeinen ziet, is niet onbelangrijk. De toepasſing is zeer ſtichtelijk.

Op het geſchrevene terugziende, moeten wij erkennen, de ſtukken in derzelver juiste waarde weinig te hebben doen zien. Maar wie heeft dit ten aanzien van 's mans werk noodig, daar wij reeds betuigden, den ouden man, die af is en ſlechts nog op het lang bekende kan terugkomen, hier geenszins gevonden te hebben? Neen, het is nog altijd dezelfde helderheid, juistheid, gematigdheid en klaar inzigt in het woord van God, die wij er aantreffen. En zoo wij hier en daar op kleinigheden aanmerkten, het is omdat ſlechts deze den loop onzer gedachten ſomtijds ſtuitten. Ja, ook grootere kwamen ons wel eens bedenkelijk voor, en kunnen zeker anders beſchouwd en anders behandeld wor-

den. Maar, wie zegt, dat het beter zou zijn? VAN DER PALM heeft onze aanwijzing in geen opzigt noodig; heeft zij eenige waarde, dan ſtrekke ze ſlechts om den jeugdigen beoefenaar door zoo groot een voorbeeld niet al te onbepaald te laten wegſlepen. Wij eindigen deze met den voortreffelijken man al het goede toe te wenſchen, dat hij aan duizenden, al ſprekende en ſchrijvende, moet gedaan hebben.

Het Christelijk geloof van SCHLEIERMACHER *in verband tot het Rationalismus beſchouwd, door* J. H. REDDINGIUS, GZ., *Theol. Doct. en Predikant te Hoogeveen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1836. *In gr.* 8*vo.* 85 *Bl. f* :-75.

Godsdienſtige waarheid en dwaling. Kan de eerſte gevaarlijk, de laatſte nuttig wezen? Een belangrijk woord voor onzen tijd. Te Leeuwarden, bij L. Schierbeek. 1836. *In gr.* 8*vo.* 31 *Bl. f* :-40.

De Christelijke vrijheid, eene uitboezeming van het hart, bij gelegenheid, dat de Doopsgezinde Gemeenten in ons Vaderland het eerſte Eeuwfeest harer Kweekſchool, te Amſterdam gevestigd, op den 6 *Dec.* 1835, *godsdienſtig vierden. Met eene Bijlage. Door* R. POSTHUMUS, *Leeraar der Hervormden te Waaxens en Brantgum. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-30.

Uit het werk van wijlen den *Berlijnſchen* Hoogleeraar SCHLEIERMACHER, *der Christliche Glaube*, heeft de Heer J. H. REDDINGIUS eerst voor zichzelven bijeengezameld, en nu ook ten dienſte van anderen uitgegeven, wat het reſultaat is van deszelfs beſchouwing van het Christendom, en aangetoond, dat deze een uitvloeiſel was van het Rationalismus, in zijnen ganſchen

omvang genomen. Rec. vindt er juist geen groote behoefte aan, dat zulks voor ons Publiek, althans in onze taal, gefchiede, want niet voor iedereen is het noodig of nuttig; en de Godgeleerde kan, des verkiezende, er zich door het werk van SCHLEIERMACHER zelf mede bekend maken. Hij acht dus ook niet noodig, een breeder verflag van dit ftukje te geven; maar verklaart nogtans naar zijn inzien gaarne, dat REDDINGIUS de opgenomene taak ordelijk en duidelijk, voor zoo veel dit bij de zonderlinge en dikwijls duistere voorftelling van SCHLEIERMACHER gefchieden kan, volbragt, en er ten flotte te regt bijgevoegd heeft, dat wij het model van wijsgeerige befchouwing van de Godsdienstleer niet bij SCHLEIERMACHER, hoe goed hij het ook moge gemeend hebben, behoeven te zoeken, zoo lang wij zulke Wijsgeeren, als BORGER en VAN HEUSDE, kunnen volgen, gelijk hij met eenige plaatfen uit de *Disp. de Mysticismo* en uit de *Socratifche School* bewijst.

Het ftukje, onder N°. 2 voorkomende, is ontleend uit de *Allgemeine Kirchenzeitung* van BRETSCHNEIDER en ZIMMERMANN, en door den eerstgenoemden opgefteld. Het is een welgefchreven en nuttig ftukje, waarbij nog wel iets te wijzigen of te voegen zou zijn; maar het geheel verdient behartiging, vooral ook in eenen tijd, waarin het voorgewende gezag van fymbolifche fchriften ook bij Protestanten zoo dikwijls ter fprake komt. Liever dus, dan een dor uittrekfel te geven, wil Rec., die het reeds vroeger met genoegen in het oorfpronkelijke las, de lezing van het vertaalde aanbevelen.

Het ftukje, bij N°. 3 opgegeven, bevat 1. eenen *Brief* van den Schrijver aan zijnen Vriend, den Heer J. H. HALBERTSMA, Leeraar bij de Doopsgezinden te *Deventer*, over de waarde der menfchelijke, en bijzonder der Christelijke vrijheid, met een' enkelen wenk op het vrije Kerkgenootfchap der Doopsgezinden, en op de kerkelijke gebeurtenisfen des tijds. 2. Een *Gedicht*, nagenoeg van denzelfden inhoud, waaronder wij wel hier

en daar, gelijk onder den Brief, met den Maker zouden schrijven: *non ex arte* (*niet naar de kunst*), maar nogtans gaarne gelooven, dat het is *ex animo* (*uit het hart*), en dat er althans die goede zin in heerscht, dat hij er bijvoegen mogt: *uti et veritatis ac libertatis Christianae ergo*, (*zoo als ook ter zake van Christelijke waarheid en vrijheid.*) 3. Als bijlage, eene *Voorlezing* van wijlen den *Blyaschen* Predikant, P. BROUWER, PZ., in het laatst der achttiende Eeuw gedaan, over *de vrijheid in godsdienstige en burgerlijke gevoelens en begrippen*, of eigenlijk over het onregtvaardige en schadelijke van de vervolging om dezelve, thans, vooral ten aanzien van het politieke, gelukkig minder belangrijk dan in die dagen, en in zichzelve, hoe goed ook gemeend, juist niet van die hooge voortreffelijkheid, dat zij ons der uitgave waardig zou hebben toegeschenen.

De stem des wondermans uit de grot van het woud Brozeliand. Eene korte herinnering uit de geschiedrollen der Ridders van de ronde tafel. Door D. P. MANVIS, WILLEMSZ., *Art. Veter. P. Te Zutphen, bij* W. C. Wansleven. 1836. *In gr.* 8vo. 21 *Bl. f* :-20.

Jezus Christus, de Gekruisigde op Golgotha, is onzer aller vrijbrief naar de oorden der onverderfelijkheid. Een woord tot alle Christenen. Door D. P. MANVIS, WILLEMSZ., *Art. Veter. P. Te Zutphen, bij* W. C. Wansleven. 1836. *In gr. 8vo.* 17 *Bl. f* :-15.

Rec. zit waarlijk verlegen, wat hij van deze stukjes zeggen zal: in het eerste vooral is alles hem zoo duister, zoo in elkander gewikkeld, zoo raadselachtig, dat hij niet zeker durft zeggen, wat er de Schrijver mede

gewild heeft. Misschien is zelfs naam en titel des Auteurs mysterieus: de beide stukjes zijn wel gedagteekend uit *Loenen op de Veluwe*; uit *Art. Veter. P.* kan men wel *Artis Veterinariae Practicus* of *Professor*, (*Veearts*, of *Hoogleeraar in de Veeärtsenijkunde*) maar ook welligt eene geheel andere praxis of professie lezen: wie weet ook, (het zou het eerste voorbeeld niet zijn) of de naam zelf niet verdicht is? — Maar nu de inhoud dan? — Ja, lieve Lezer! die is zoo ingewikkeld; scherts en ernst, fabel en waarheid schijnen daarin zoo dooreengemengd, dat Referent het geheele stukje grootendeels zou moeten uitschrijven. — Maar de bedoeling dan ten minste? — Ja, nog eens, bescheiden Lezer! Referent weet het niet regt: hij meent wel op een paar plaatsen eene of twee belangrijke waarheden, de eene eigenlijk, de andere allegorisch ingekleed, voorgesteld te zien; maar hoe die met het geheele sprookje, zoo als het daar is, zamenhangen, het ligt misschien aan zijne zwakke oogen, dat hij dit niet ziet. Hij heeft er wel niet tegen, dat de fabel de naakte waarheid somtijds onder haar kleed bedekt; maar dat kleed moet dan toch niet van al te donkere stof of te digt toegemaakt zijn; want anders zou men de waarheid wel eens kunnen miskennen, en der fabel toeroepen: „ *Non digna es legi, quae non vis intelligi*," d. i. (Wilt gij niet verstaan zijn, dan verdient gij ook niet gelezen te worden.) Hij wil ook het goede van des Schrijvers vernuft en schrijfstijl niet miskennen, zoo min als deszelfs ernstige bedoeling; maar juist hierom ware het welligt te wenschen, dat deszelfs vertelseltje wat minder raadselachtig geweest ware.

Het tweede stukje is, ja, over 't geheel duidelijker van inhoud: evenwel die benaming van „ *vrijbrief* naar de oorden der onverderfelijkheid," waarmede „ JEZUS CHRISTUS, de Gekruisigde op *Golgotha*," (*) hier

(*) Bij deze gelegenheid eens eene vraag: Waarom noemen toch sommigen, bij hun gewagen van het lijden en ster-

benoemd is, komt Rec. vrij gezocht en niet zeer Bijbelmatig voor, zoo als hij ook de ſpreekwijzen, dat JEZUS kwam, om „*onze ſchuld met God te vereffenen*," om „*God met zijne kinderen te verzoenen*;" dat „*Hij* het *hoogſte* voorwerp onzer hartelijkſte vereering is, op wien onze liefde *onverdeeld* moet gerigt blijven," en eenige dergelijke, er liever niet in gezien had, als zijnde, naar zijne meening, noch naar de letter noch naar den geest des Evangelies. — Het ſtukje zelf is hoofdzakelijk eene ſoort van preekje over 1 JOAN. II: 1b. Aan de daarin uitgedrukte bedoeling des Schrijvers, om geloof en liefde, en vereeniging aller Christenen in de hoofdzaak des Christendoms, zonder aanzien van, en vooral zonder haat om verſchillende denkwijze of vereeringsform, te bevorderen, doet Rec. gaarne hulde, en is het in de hoofdzaak wel genoeg met hem eens, offchoon hij de noodzakelijkheid der uitgave van dit ſtukje tot dat einde niet inziet.

---

ven des Zaligmakers, den naam van *Golgotha* zoo dikwijls? Ook deze Schrijver is er mild mede. Wij vinden in de nagelatene redenen en ſchriften der Apostelen geen ééne plaats, (behalve in de geſchiedenis) waar zij aan die *Jeruzalemſche hoofdſchedelplaats* zoo veel eer bewijzen: en waarlijk te regt! zij hadden met gewigtiger zaken te doen; maar helaas! de Christenen liepen maar al te dikwijls klanken, enkel klanken na.

Heelkundige Mengelingen, *door* J. F. KERST, *Chir. Doctor*, *etc. Met Platen. Te Utrecht*, *bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1835. *In gr. 8vo. XVI en* 258 *bl. f* 2-60.

Bijdrage tot de behandeling der Ophthalmia purulenta, *door Dr.* KERST, *Chirurgijn-Majoor enz. Te Utrecht*, *bij* C. van der Post, Jr. 1836. *In gr. 8vo.* 40 *Bl. f* : -50.

Spoedig achter elkander zien twee lettervruchten van den Heer KERST het licht. Over onderwerpen van denzelfden aard handelende, kunnen zij gevoegelijk te zamen aangekondigd worden; te meer, dewijl de Schrijver in het eerst vermelde boek, bl. 226, *eenige opmerkingen omtrent de oogziekten der legers* heeft medegedeeld, van welke de waarnemingen als het vervolg kunnen beschouwd worden. Bij deze gelegenheid beschrijft hij deze oogziekte als „ eene eigenaardige atmos-„ pherisch-epidemische ziekte, (even als de cholera, de „ griep of influenza, de pokken (?), mazelen (?) enz.) „ die in eenige landen stationair of endemisch geworden „ is, en die, wat haren aard betreft, duidelijk (?) ca-„ tarrhaal is; zij is daarenboven *contagieus*, hoofdza-„ kelijk echter dan, wanneer zij den meer *purulenten* „ vorm heeft aangenomen." De Schrijver tracht van bl. 227 deze stellingen nader toe te lichten. Het zoude te verre heenleiden, hem bij elke stelling op den voet te volgen. Toegevende, dat de oogziekte door de lucht gewijzigd wordt, is het echter gewaagd dit zoo stellig te bepalen, omdat geene der oorzaken, die men voor deze ziekte opgegeven heeft, den toets heeft kunnen doorstaan. Uit het oogpunt der zoogenaamde *compressionisten*, (bl. 228) die alles overdreven, heeft de Schrijver gelijk; maar wanneer men niet op één ding alleen, b. v. de stropdas, let, maar geheel de uitrusting, kleeding en leefwijze van den soldaat nagaat, dan valt er veel op zijne stelling af te dingen. De Heer KERST is der waarheid meer nabij, wanneer hij, bl. 234, *behalve de atmospherische oorzaken, ook nog eenige omstandigheden aanneemt, die, zoo zij niet de ziekte kunnen te weeg brengen, de verspreiding vooral zeer bevorderen.* Zij is uit het eerste oogpunt in het geheel niet in overeenstemming met „ wat tot de *nosologie*, „ vooral wat tot de *aetiologie* en *symptomatologie* de-„ zer ziekte behoort." Dit loopt inzonderheid in het oog, wanneer de Schrijver van haren *catarrhalen* aard spreekt. Deze wordt door de ondervinding dikwijls ge-

logenstraft. Zij vertoont zich catarrhaal, wanneer dit karakter heerschende is; zij komt anders gewijzigd voor, wanneer een ander ziektekarakter gastrisch of rheumatisch de bovenhand heeft, hetwelk door Geneeskundigen zal bevestigd worden, wier ondervinding bij den Schrijver mede wel van eenig gezag zal zijn. — Het ware te wenschen, dat zij, die deze oogziekte op eene ruime schaal hebben gadegeslagen, hunne bevindingen niet terughielden. Zijn wij wèl onderrigt, dan heeft het hieraan in het Hospitaal te *Utrecht* niet ontbroken. Zij, die met de behandeling aldaar belast waren, zijn zeker niet ongelukkiger dan anderen geslaagd. Wat het *stationaire* en *endemische* betreft, — woorden, die niet hetzelfde uitdrukken, — zij heeft in *Engeland*, *Italië* en *Pruissen* tot nog toe even min opgehouden als in ons land. Omtrent het *contagieuze* (D) is de Schrijver thans van gevoelens, welke hij vroeger niet schijnt omhelsd te hebben, — dat de oogontsteking *besmettelijk* is. Teregt zegt hij, dat zulke sprekende gevallen, de vrucht der ondervinding, geen nader betoog behoeven. Wat de *voorbehoedingsmiddelen* betreft, is de Schrijver zeer kort; — wat zal men veel van deze verwachten, na het met waarheid door hem gezegde, bl. 231: *Al deze eigendommelijkheden zijn bij uitsluiting aan het beroep van militair verbonden, en kunnen de Gouvernementen of de Chefs der korpsen, met den besten wil, den soldaat aan deze oorzaken niet onttrekken?* Intusschen zoude een en ander in kleeding, vooral wat het hoofddeksel aangaat, nog voor vele verbetering vatbaar wezen. De Schrijver zal, wat de heelkundige behandeling aangaat, slechts ééne geneeswijze opgeven, door hem in 1830 reeds beproefd, tot dusverre evenwel als *remedium anceps* beschouwd, en niet zonder reden *hoeroïsch* (heroïsch) genoemd. Zij bestaat in *het branden van het zoo zeer ontstoken oog met lapis infernalis*. De aanwending van dit middel wordt reeds in dezen bundel door met gunstig gevolg behandelde gevallen gestaafd. De *Bijdrage* dient daarenboven, om door

meerdere waarnemingen den goeden dunk van dit middel te bevestigen. Tevens wordt hier de behandeling volgens deze geneeswijze omschreven. Mogt zij op den duur door den Schrijver zoodanig bevonden worden, dat zij nog eens den roem wegdrage, *de methode te zijn, in staat om ook den meest verwoestenden vorm der oogontsteking met vrucht te bestrijden, zonder dezelve daarom als onfeilbaar op te geven!* (*Bijdr.* bl. 27.) Waarschijnlijk zal tot dusverre geen der Geneesheelkundigen, die in het Nederlandsche leger dien naam verdienen, en die wezenlijk genoegzame ondervinding gehad hebben, zich beroemen, *dat de door hen gevolgde geneeswijze onfeilbaar is.* De niet door den bril der onfeilbaarheid zienden zullen gaarne met KERST het navolgende onderschrijven: *Even als zulks bij andere epidemische ziekten plaats vindt, verheft zich de oogontsteking op zekeren tijd, zonder bepaalde oorzaken; en nu is het, dat onze beste pogingen schipbreuk lijden; zulks is mij ten minste meermalen voorgekomen.* (*Bijdr.* bl. 27.) Tegen zulk gevaar wordt deze methode als vooral behulpzaam opgegeven. De Schrijver zegt, bl. 239, *dat hij haar in de handen van een' ondervindingrijken en geoefenden Heelkundige gerust durft aanbevelen.* Waren er slechts vele van deze! In des Schrijvers geoefende hand, bij zijne ondervinding, zij dit zoo; maar, lettende op de veranderingen, welke de *cornea* door de aanwending van den *helschen steen* kan ondergaan, (*Bijdr.* bl. 16. I.) achten wij deze geneeswijze eene gewaagde methode, vooral in de hand der genen, die tot dusverre door zoo veel *tijdelijks* nog tot niets *degelijks* hebben kunnen of willen komen.

Laat ons na deze beschouwing der *Bijdrage* tot de *Heelkundige Mengelingen* terugkeeren. De bijval, aan des Schrijvers *beknopt Verslag*, in het jaar 1830 uitgegeven, geschonken, moedigt hem aan, ook deze *Mengelingen* het licht te doen zien, ter vervanging van hetgeen hij toen besloten had jaarlijks te zullen vervolgen. De tijdsomstandigheden hebben hem hierin verhinderd.

Hij fchijnt hiervan echter ook voor het vervolg af te zien, ten einde zijne waarnemingen liever mede te deelen aan de Genootfchappen, welke den Schrijver met het lidmaatfchap vereerd hebben. Wanneer men uit het Voorberigt, bl. X en XI, verneemt, in welke betrekkingen de Heer KERST elders vooral federt het jaar 1830 heeft verkeerd, moet men zich grootelijks verwonderen over de onnaauwkeurigheid, welke in zeker berigt over het Rijks-Hospitaal te *Utrecht* heerscht. (*) Die, volgens den wensch van den fteller van dit berigt, eene gefchiedenis van dit Hospitaal zoude willen fchrijven, zoude wèl doen, zich vooraf van betere bronnen te voorzien en naauwkeuriger in zijne mededeelingen te wezen.

Deze Mengelingen worden geopend met een overzigt van het meest belangrijk voorgekomene in de *heelkundige afdeeling* van het Rijks Militair Hospitaal ter inftructie te *Utrecht*, gedurende het jaar 1830, 1831 de drie eerfte, 1834 de twee laatfte maanden. Wanneer de Schrijver geruimen tijd kon befteden aan het van vroegere jaren verzamelde, fchijnt er groote fpoed gemaakt te zijn met de twee laatfte maanden van 1834: waartoe deze? Hij behoefde zich immers, bij de terugkeering tot zijne vroegere betrekking, niet als op nieuw aan te bevelen? Het is waarfchijnlijk aan deze overhaasting, dat het groot aantal zinftorende drukfouten toe te fchrijven is, nog meer in getal dan de aanteekeningslijst opgeeft. Van bijzondere onachtzaamheid getuigt onder anderen in de Voorrede, bl. X, de aanhaling van BAGLIVIUS, alwaar *filium* in plaats van *filum* gelezen wordt. Dit Hoofdftuk is in meerdere § § verdeeld. Nevens bedenkingen over het beenbederf, worden eenige der voornaamfte verrigte kunstbewerkingen befchreven; § 2. de vorming van eenen nieuwen weg voor de tranen; § 3. wijziging van de kunstbewerking

(*) *Verfraaijingen, veranderingen en verbeteringen van Utrecht na* 1820.

der zakwaterbreuk door onderbinding, (methode van den Heer VAN ONSENOORT;) § 5 de wegneming (*refectio*) van den buiten-enklaauw. Dewijl het geval van den Hoogleeraar MULDER geene gelukkige uitkomst had, ware het wenfchelijk geweest, dat de Heer KERST dit geval ten einde toe had kunnen gadeflaan, want zóó doet het ter vergelijking weinig af, daar het einde den Schrijver flechts van hooren zeggen fchijnt bekend te wezen. Belangrijk ware het insgelijks, den geheelen afloop der *exftirpatio* van het *os cuboideum*, met de twee laatfte navoetsbeenderen en teenen van den linker voet, aan den fufelier H. RENAU, te vernemen. Waarnemingen van zulk een' belangrijken aard moesten niet dan in derzelver geheel medegedeeld worden. Het is toch niet alleen te doen, of en hoe eene operatie is verrigt, maar vooral, met welk gevolg zij is bewerkftelligd. Daarom moet men zich te meer verwonderen over den grooten fpoed in de mededeeling der waarnemingen van de twee laatfte maanden des jaars 1834, ten ware er bijzondere redenen voor mogten beftaan, die de Schrijver echter niet geraden fchijnt geoordeeld te hebben wereldkundig te maken. In § 8 wordt over den doodelijken uitgang eener *gonarthritis* gefproken. De uitweidingen, of eenig gezwel aan de gewrichten den naam van breuk verdient, vervallen nagenoeg door het zeggen van den Schrijver, dat zij niet in alle opzigten aan de *definitio* der *herniæ* voldoen (bl. 47). Voor de verandering, waardoor dit geval doodelijk werd, waren geene oorzaken te vinden, in zoo verre men hier niet aan eene ftofverplaatfing zoude kunnen denken, bij gebreken van dien aard, uit rheumatifche oorzaken voortvloeijende, niet geheel zeldzaam. Wenken, door WARDROP te dezen opzigte medegedeeld, verdienen zeer de aandacht. § 9 behelst eene waarneming van *otorrhœa cerebralis*, met de lijkopening; zeer belangrijk vooral door de laatfte. Den *practicus* zal dit geval geene bijzondere oplettendheid leeren; maar het zal den wetenfchappelijk gevormden Arts indachtig maken, dat de aandoeningen der ooren

des te meer de aandacht verdienen, naarmate de bewerktuiging en de verrigtingen van het oor nog meerdere nafsporingen behoeven. In § 10 wordt eene zeer uitvoerige ziektegefchiedenis, met lijkopening, van eene vermeende aderontfteking medegedeeld. Dit geval is hoogstbelangrijk, maar niet geheel uit het gezigtpunt, waarop de Schrijver zich plaatst. De vaataandoening in het bekken was waarfchijnlijk een gevolg der ziekelijke aandoening van de *genitalia*, en kan ook in verband ftaan met de ziekelijke gefteldheid der lever. Op bl. 177 komt de Schrijver op dit onderwerp terug, vermoedende, dat de koortfen, door hem waargenomen, met eene aderontfteking in verband ftonden. Hij voegt daarbij: *dat de ondervinding beflisfe, of de aderontfteking zich meermalen onder eenen tusfchenpoozenden vorm voordoet.* Men zie intusfchen de leververrigting niet over het hoofd. Bij vele verwondingen en andere uitwendige beleedigingen fchijnt dit ingewand ligtelijk te lijden, en de geftoorde verrigting der lever is van grooten invloed op het overig geftel; hiervan ftrekke ten bewijze de geelzucht, met hare foms fchromelijke gevolgen. De uitwendige overeenkomst van het lijk met die aan gele koorts bezwijken wijst reeds daarheen. De meeste der bl. 79 aangehaalde bewijzen duiden niet afdoende op aderontfteking; vooral is het opgegeven onderfcheid tusfchen de concretiën in gezonde en ziekelijk geftelde aderen niet zeer duidelijk (bl. 79, noot a). Eerder fchijnt hier eene eigenaardige bloedsontaarding aanwezig, zigtbaar in de bijna overal heerfchende gele kleur. Bl. 84 geeft de Schrijver op, dat de roode kleur van *imbibitio* fchijnt te moeten afgeleid worden; de gele kleur werd echter noch door water, noch door alcohol uitgetrokken, een bewijs voor de innige vereeniging van zulk beginfel met het weeffel. De tijdsbepaling omtrent de vorming des knobbels, bl. 85 a, is al zeer ftellig. — Dit Hoofdftuk wordt door eenige korte aanteekeningen gevolgd, voor geen uittrekfel gefchikt.

(*Het vervolg en flot hierna.*)

Bedenkingen over de Korenwetten, *door* J. ACKERSDIJCK. *Te Utrecht*, *bij* N. van der Monde. 1835. *In gr. 8vo.* 58 *Bl. f* :-75.

Zou de tegenwoordige Graanwet door geene andere kunnen worden vervangen, waardoor de bedenkingen, daartegen ingebragt, konden weggenomen en de Landbouw meer regtstreeks kon ondersteund en verbeterd worden? Door J. VAN OUWERKERK DE VRIES. *Te Amsterdam*, *bij* ten Brink en de Vries. 1836. *In gr. 8vo.* 47 *Bl. f* :-60.

Het stelsel der korenwetten is door geen onzer landgenooten, die over Staathuishoudkunde geschreven hebben, van JAN DE WIT af tot GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP toe, aangeprezen. „Zal het desniettemin bij ons worden ingevoerd?" Met deze vraag eindigt de bekwame Schrijver van het eerste der boven vermelde werkjes zijn opstel. De vraag is beslist, en de uitkomst zal leeren, (of heeft reeds geleerd) of de Landbouw bij de invoering dier wetten dat voordeel heeft, 't welk de voorstanders derzelven er zich van beloofden.

Het komt ons voor, dat men niet wel overtuigender eene zaak behandelen kan, dan de Heer ACKERSDIJCK in zijne *Bedenkingen* gedaan heeft. Vooringenomenheid alleen met eenig stelsel kan de kracht dezer redenen miskennen. Deze wetten zijn alleen in het voordeel van den *landeigenaar*, niet in het voordeel van den *landbouw*; zij bevoordeelen eene klasse van burgers ten nadeele van andere. „De landeigenaar heeft eene bezitting, die „uit haren aard zeer ongelijke inkomsten oplevert; nu „heeft de korenwet ten doel, om de ongunstige kansen „op rekening der natie te brengen en de gunstige aan „den eigenaar te laten." (Bl. 32.) Geen middel is geschikter, om het graan steeds op een' middelprijs te houden, dan vrije en onbelemmerde handel. Dien mid-

delprijs, als gevolg van vrijen handel, vond men in *Holland*, ook volgens getuigenis van Fransche en Engelsche Schrijvers. „Is het niet alsof wij ons schaam- „den verstandiger gehandeld te hebben dan anderen?" (Bl. 27.)

Mogt men er toch meer en meer van overtuigd worden, dat geen maatregel van Staathuishoudkunde aanprijzing verdient, dan die in het belang van *allen* is! Alle burgers hebben er belang bij, dat zij de eerste levensbehoeften zoo goedkoop mogelijk bekomen. Een jaar van schaarschte is voor het algemeen eene ramp, al bevordert het ook de belangen van eenen landeigenaar, die zijn koren tegen hoogere prijzen verkoopen of meerder pacht van zijnen huurder erlangen kan. De korenwetten zijn, dunkt ons, belastingen op de zegeningen des Hemels.

Voor zijn eigen bijzonder belang moet elk in 't bijzonder zorgen. Geeft de tarwe geen voordeel, welnu, men vervange dezelve, zoo veel mogelijk, door andere gewassen, die meer voordeel opleveren. Wij verwijzen naar de *Gedachten over den Landbouw* van den Heer POUS, waarvan wij vroeger verslag gaven, (*Letteroef.* Jan. 1836, bl. 41, 42) en welke evenzeer door den Heer ACKERSDIJCK geprezen worden, als zij ons alle aanbeveling en behartiging overwaardig toeschenen.

Wij weten hier niets beter bij te voegen dan de woorden van BULWER: „Sir *Harry Hargrave* geeft elken winter honderd en twee brooden aan de armen. Het is goed, dat de werkman nu en dan een brood voor niet heeft; maar, Sir *Harry!* zou het niet beter zijn, hem in de gelegenheid te stellen altijd goedkoop brood te bekomen? Goedkoop brood! wat zegt gij daar? *Sir Harry thinks of the rents, and considers you a revolutionist for the question.*" Zoo ver zal het bij ons ook nog kunnen komen, wanneer men op den nu ingeslagen weg voortgaat. Korenwetten zijn aristocratische, geene populaire wetten.

N°. 2 is, gelijk reeds de titel aanwijst, geschreven ná de aanneming der Graanwet. De Schrijver stelt het mo-

gelijk, dat men er van terugkome, en wil haar dan door eene andere doen vervangen. Hij erkent, de eerste aanleiding tot zijn ontwerp aan het meergemelde werkje van den Heer POUS verschuldigd te zijn. Wij kunnen ons niet weêrhouden, het volgende (mogt het alzoo nog meer algemeen bekend worden en nut stichten!) af te schrijven: „Hoe is het mogelijk, dat menschen, die het „bedrijf des Landbouws in den grond verstaan en met „gezond verstand en oordeel zijn begaafd, zulke edel„moedige voorlichtingen, teregtwijzingen en aanbiedin„gen kunnen in den wind slaan, en niet liever zelve „de handen naar het werk uitsteken, om daardoor de „eer hunner eigene onafhankelijkheid te handhaven, dan „te dulden, dat er ten hunnen behoeve eene belasting, „die op de geheele Natie drukt, wordt afgevorderd, „om daaruit soms anders welgestelde, zoo niet zelfs „vermogende, familiën te alimenteren? Een welinge„rigt Armbestuur zou weigeren toelagen tot onder„steuning uit te reiken, zoo lang er voor hen, die be„deelingen verlangden, nog zoo vele uitzigten en mid„delen voorhanden waren, om zich zelve een eerlijk „bestaan te verzekeren. Het karakter van den *Hollan„der* is niet laag genoeg, dat wij den nijveren, eerlij„ken Landman, en nog minder den vermogenden Land„eigenaar, het *opzet* zouden toeschrijven, om met eene „onkiesche zorgeloosheid het er maar op te laten aan„komen, bij de gedachte: wat er op den prijs onzer „landprodukten te kort schiet, mag de Natie er bij leg„gen! Die verdenking komt bij ons niet op, en wij „hebben de vergelijking van *armenbedeeling* dan ook „alleen voor dat derde aangevoerd, om het eergevoel „van onafhankelijkheid in de borst van elk braaf Land„bouwer of Eigenaar op te wekken, door hem de kleur „te laten zien, die zijn onderstand verkrijgen zou, wan„neer eigene bereikbare wegen en middelen verwaarloosd „werden." (Bl. 14, 15.) Het ontwerp van den Schrijver zou dan ook meer een' regtstreekschen onderstand te weeg

brengen, welke afhankelijk zou zijn van de vervulling van zekere voorwaarden, waaraan elk eigenaar of pachter zich onderwerpen moest. Hij zou zijne bouwlanden door eene Commisfie moeten doen onderzoeken. Reeds dit onderzoek zouden velen niet verlangen, en de onderftand zou daardoor flechts aan een betrekkelijk gering aantal landeigenaars en landbouwers behoeven verftrekt te worden. Bij lage prijzen zou men premiën tot fuppletie aan hen uitreiken. De gelden daartoe zouden door opcenten op het patentregt der zeehandelaars in het algemeen en der handelaars in granen in het bijzonder en op den accijns van het gemaal kunnen gevonden worden. De Heer VAN OUWERKERK DE VRIES geeft dit ontwerp flechts in groote trekken en in het algemeen op. Of het in de uitvoering zoo gemakkelijk zoude zijn, durven wij niet beflisfen. Maar wij gelooven niet, dat men zoo ligt van de thans door de Regering ingevoerde Graanwet terug zal keeren; en wij vreezen bijkans, dat de Schrijver van N°. 1 het ontwerp van den Heer DE VRIES rekenen zou tot die maatregelen, welke het gewenschte doel niet bereiken kunnen: „ Geene „ wetten, geen dwang kunnen den loop der jaargetijden „ veranderen, of de aarde noodzaken om fteeds gelijken „ oogst op te leveren. Daarentegen heeft de ondervinding geleerd, dat, waar men de natuur in haren loop „ niet ftoorde, maar den handel in granen volkomen „ vrij liet, de ongelijkheid van voorraad en prijzen het „ minfte plaats vond." (ACKERSDIJCK, bl. 14.) Intusfchen laten wij de beoordeeling van het ontwerp van den Heer DE VRIES aan het meerder doorzigt van hen over, die met de Staathuishoudkunde in haren geheelen omvang bekend zijn. Aan de zoodanigen onder onze Volksvertegenwoordigers zagen wij gaarne deze zaak dringend aanbevolen, opdat men nog in tijds, zoo men werkelijk gedwaald heeft, waaraan wij ook na de lezing dezer beide ftukjes bijna niet twijfelen, van den verkeerden weg terugkeere; hoezeer het niet waarfchijnlijk

is, dat een daartoe ſtrekkend voorſtel der tweede Kamer genoegzamen onderſtand in de eerſte vinden zou, om aan den Koning te kunnen worden aangeboden.

Aanhangſel op het Algemeen Woordenboek van Kunſten en Wetenſchappen van G. NIEUWENHUIS, *bijeenverzameld en in orde gerangſchikt door een vaderlandsch Geleerde. IIde Deel. C—F. Te Nijmegen, bij* J. F. Thieme. 1835. *In gr.* 8*vo.* 712 *Bl. f* 7 - :

Met genoegen zien wij, dat dit aanhangſel op het Woordenboek van wijlen den Heer NIEUWENHUIS met ijver wordt voortgezet, zekerlijk op eene wat groote ſchaal, want *twee* Deelen voor *zes* letters is voor een *ſupplement* ruim genoeg; doch alles hangt af van het denkbeeld, dat men zich van zulk een *ſupplement* maakt. Was inderdaad het oorſpronkelijke werk van dien aard, dat het aan alle vorderingen van den beſchaafden, maar ongeleerden lezer voldeed, en hield zich de *aanvulling* of het *aanhangſel* (gelijk het op den titel, misſchien minder gelukkig, genoemd wordt, want voor een' *ſtaart* is het te lang en te dik) alleen met beuzelachtige, met moeite bijeengeraapte, nalezingen bezig, dan, ja dan zou het beſtek ongetwijfeld te breed zijn. De behoeften van den gezelligen omgang aan de eene, van de kennis aan landen, ſteden, andere eigennamen en kunsttermen, die zelfs in de geſchriften van den dag, laat ſtaan in meer wetenſchappelijke ſtukken voorkomen, aan de andere zijde, zijn zoo groot, dat de ſchaal van acht Deelen, waarop de Heer NIEUWENHUIS zijn werk had aangelegd, toch wel wat te bekrompen was, en er veel is achterwege gebleven; terwijl ook in de 16 of 17 jaren, die ſedert het begin of het einde van het tijdperk der uitgave verſtreken zijn, zoo veel is voorgevallen, zoo vele ſterfgevallen hebben plaats gehad, zoo vele nieuwe ontdekkingen in onderſcheidene vakken gedaan zijn, dat reeds dit alleen zulk een *ſupplement* bijna zou wenſchelijk maken. Aan deze dubbele behoefte wordt nu zeer goed voldaan. Wij hebben hier weder eene menigte Artikelen van meer of min, doch doorgaans van eenig en ſomtijds van groot belang en niet weinig waarde. Onder de vaderlandſche eigennamen of woorden vinden wij hier CAMPER (A. G.), CANNEGIETER (Vader en Zoon), de Admiraal VAN DE CAPELLEN, VAN

CAPPELLE (de in 1829 overleden Hoogleeraar), de Gouverneur-Generaal CARPENTIER, de portretfchilder CASPARI, *Celebes* (eene zeer lezenswaardige befchrijving van het nog weinig bekende *Loewoe* op dat grootendeels *Nederlandfche* eiland, en aanfporing aan onzen landaard, om betrekkingen daarmede te openen), CHALMOT, CHAUDOIR, (Hoogleeraar te *Franeker*), THEODORUS ADRIANUS CLARISSE (eene levensfchets, grootendeels uit de eigene mededeelingen des nog levenden beroemden Vaders overgenomen), CLIGNETT (J. A.), COORNHERT, CORVER (de beroemde tooneelfpeler), P. CUNÆUS (geleerd Oosterling), D. VAN CLOON (Gouverneur-Generaal van *Neêrlands Indië*), *Curaçao* (een zeer uitgewerkt en zaakrijk Artikel, vooral voor de gefchiedenis en den handel van dat eiland belangrijk), DAENDELS, DAINE (indien deze vervalfcher en verrader, wiens vroegere misdaad met *f* 43000 beloond is, en hem dus tot nieuwe heeft aangemoedigd, een *Nederlander* mag heeten), de natuurkundige DAMEN, de oudheidkenner en verzamelaar PIETER VAN DAMME, de aardrijkskundige OLFERT DAPPER in de 17de Eeuw, wiens werken nog altijd waarde hebben, en zelfs door vreemden worden aangehaald (de verzamelaar oordeelt er minder gunftig over), PETRUS DATHENUS, moetende eene foort van Apologie voor dezen woelgeest zijn, hoewel alle de feiten, waardoor hij de Hervorming, door overmaat van *revolutionaire* beweging, in *België* in een' kwaden reuk gebragt en bijna heeft uitgeroeid, daarin moeten erkend worden. Indien men de fpreuk des Zaligmakers: *Met welk oordeel gij oordeelt*, *zult gij geoordeeld worden*, voor waar erkent, zoo kan de uitfpraak der Gefchiedenis omtrent dezen lasteraar van den verlichtften en *liberaalften* man van zijnen tijd, WILLEM I, bijna niet fterk genoeg zijn. Tot de rampzalige Pfalmberijming van dezen omwentelaar toe neemt de verzamelaar in zijne befcherming; men moet in een' *berijmer der verhevene Pfalmen* een *volflagen gemis van dichterlijken aanleg* niet ten kwade duiden, want de man werkte *in haast!* Maar

Le tems ne fait rien à l'affaire!

zeggen wij met ALCESTES. „Wij willen niet gispen," dus eindigt het verflag. Wel nu, fchrijf dan geene Gefchiedenis, zoo gij befloten hebt, alles, wat u voorkomt, te

prijzen! Bij DELLEBARRE, den vermaarden gezigtkundige, kon men hebben opgemerkt, dat hij zijne laatste jaren bij zijnen zoon te *Leyden* heeft doorgebragt. Voorts vinden wij hier *Delfland*, VAN DEVENTER, de *Hollandsche* Graven DIRK, *Dokkum*, *Domburgsche Oudheden* (uitvoerig en oordeelkundig), *Dordrecht* (opgave van den handel in 1832 en 1833), *Dordsche tras* (bewijs van deszelfs groote voordeelen boven het zoogenaamde kunst-cement van CASIUS), *Drenthe* (uitvoerig), R. K. DRIESSEN (met geleerde aanteekeningen), *Vrijheid der Drukpers* (in de Vereenigde Nederlanden), *Duinen* (een geleerd en landbouwkundig Artikel), CORNELIS FRANSEN VAN ECK, de *Eem*, *Eendracht* (rivier tusschen *Tholen* en *Bergen op Zoom*, welke stad daarbij echter niet genoemd wordt), *Eendragt* (der *Nederlanders* sedert 1830), een Artikel zoo vol eigenlof, dat wij het eerst voor *ironie* hielden. „De eer, een *Nederlander* te zijn, werd met den dag grooter; „het zoogenaamde *Engelsche* volkskarakter zonk weg bij „het onze; hun opgevijzeld Patriotismus was *wind* bij het „onze, en de hooggeroemde *Duitsche* vaderlandsliefde was „*klatergoud* bij de onze." Dus ook de heldenzangen, de opoffering en de dood van KÖRNER en zoo vele heldhaftige jongelingen, die zelfs NAPOLEON te *Lutzen*, *Bautzen*, *Leipzig* enz. durfden onder de oogen zien? Waarlijk, dit is overdrevene vaderlandsliefde! Anders is het Artikel wèl en naar waarheid gesteld. Daarop volgen van onze landgenooten EISINGA, EKAMA, EPKEMA (uit het verslag des Heeren SIEGENBEEK bij de Maatschappij van Ned. Letterkunde), *St. Eustathius* (eiland), BAART DE LA FAILLE (Hoogleeraar te *Groningen*), FEITH, *Ferwerd* (*Friesch* dorp), *Fyenoord* (*Maas*-eiland bij *Rotterdam*, met eene groote stoommachine-fabriek), FORSTEN VERSCHUIR (Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Groningen*) en *Friesland*.

Onder de andere Artikelen hebben wij vooral opgemerkt CAPO D'ISTRIAS, als minder uitgewerkt, en wiens moord *daaraan* wordt toegeschreven, dat *vele zijner handelingen minder goed moeten geweest zijn*. Dus zijn ook HENDRIK IV en WILLEM I zekerlijk om hunne zonden vermoord? CAPO D'ISTRIAS viel als slagtoffer eener woelzieke partij, die hij tot orde en pligt en rust brengen wilde, maar die niets van dat alles begeerde. De *Charruanën* (schildering van eenen merkwaardigen *Zuid-Amerikaanschen* volksstam),

China (keurige nalezing der jongste berigten over dat land en volk.) CHI-TSOU wordt genoemd de eerste *Tartaarsche* Vorst, die den *Chineschen* troon besteeg, *een tijdgenoot van* LODEWIJK XII. Dit gaat niet zamen. De *Tartaren* (dit woord in den ruimsten zin genomen) hebben *tweemaal China* veroverd, de eerste maal in de dertiende, de tweede keer in de zeventiende Eeuw; de eerste maal werden zij na een honderdjarig bezit daaruit verdreven, en LODEWIJK XII leefde op het einde der vijftiende en het begin der zestiende Eeuw: het zal dus LODEWIJK IX of LODEWIJK XIV moeten zijn. Het Artikel *Cochenille* is omtrent de geschiedenis van dat insekt merkwaardig. Een *Nederlander* ontdekte eerst in *Europa*, dat het een dier en geene plant was. De overplanting van deze kostbare verwstof (het insekt met de *Nopal*-plant) naar *Java* wordt daarbij verhaald. Het *Coliseum* te *Londen* is thans eene plaats van vermaak, met een *Panorama* vereenigd, en de oude *Vauxhall* oneindig in pracht van aanleg te boven gaande. CUVIER, de groote natuurkundige, wordt naar verdiensten geschilderd; de *Dagbladen*, vooral in *Engeland* en *Noord-Amerika*, in derzelver onbegrijpelijke vermenigvuldiging geschetst; het tegenwoordige *dansen* zeer donker afgemaald, waarin ook inderdaad al het kunstmatige door wilde en woeste walsen en galopades wordt verdrongen. Aan Koning DAVID, gelijk aan den Schilder van dien naam, is een Artikel toegewijd, (het eerste gansch niet in den geest van BAYLE.) De *Deensche*, gelijk de *Engelsche* en *Fransche* Letterkunde in den jongsten tijd worden beschouwd, alsmede *Deenemarken* over 't algemeen, en de *Fransche* Geleerden DENON en DESSAULT; DIEBITSCH en de *Czarewitsch* CONSTANTIJN worden vergeleken. Men vermeldt de stoomboot-vaart op den *Donau*. De afschaffing der *doodstraf* wordt aangeprezen door het voorbeeld van *Otahiti*. De doorgraving van *Amerika* wordt in derzelver mogelijkheid beschouwd. Dat de *Elbe* eigenlijk *Halbe* zou heeten, omdat zij *Duitschland* midden door snijdt, is hoogst onwaarschijnlijk; reeds de *Romeinen* noemden haar *Albis*, en toen waren de grenzen van *Duitschland* toch geheel anders dan thans. Op het woord *Eleusis* vindt men een zeer goed beredeneerd onderzoek naar de *Mysteriën* der Ouden en derzelver eigenlijke bedoeling. De bevolking van *Europa* maakt het onderwerp van een ander belangrijk Artikel uit. Op DANIEL DE FOE vindt men eene aardige geschiedenis van

het ontſtaan des beroemden ROBINSON CRUSOË's: de tijdrekening is echter wat in de war; want ALEXANDER SELKIRK leefde in den aanvang der achttiende Eeuw, dus nog niet in 1691, op zijn onbewoond eiland. Het *iets over Frankrijk* is van niet weinig belang.

De lezer ziet uit het bovenſtaande, in weerwil van eenige aanmerkingen, dat wij dit Deel met veel genoegen hebben doorgezien. Wij hopen, dat de volgende Deelen daaraan zullen gelijkblijven.

Eeuwzang op het tweehonderdjarig beſtaan der Utrechtſche Hoogeſchool, toegeëigend aan derzelver krijgshaftige Voedſterzonen, door G. A. C. W. *Marquis* DE THOUARS. *Te Utrecht, bij* L. E. Bosch. 1836. *In gr. 8vo.* 44 *Bl. f* :- 30.

Bij het lezen van dezen *Eeuwzang*, heeft Rec. in de voorafgaande *Toewijding* aan de Utrechtſche Studenten, en in de drie laatſte bladzijden van den Zang zelven, als het meest ter zake dienende, en het meest in duidelijken en vloeijenden dichtſtijl voorgedragen, het meeste behagen gevonden. In het overige ontbreekt het ook wel niet geheel aan goede en vloeijend gedichte plaatſen; maar er komen te veel uitweidingen over allerlei zaken in voor, die te ver van het onderwerp verwijderd zijn, hetzelve te veel verdonkeren, en als *loci communes* op zichzelve ſtaan; zoo als die over de dooden en over het verledene, bl. 18—27; over de zorg van God in het algemeen en voor Nederland, bl. 29, 30, en nogmaals bl. 36, 37, waar naauwelijks met een paar regels aan de Utrechtſche Hoogeſchool gedacht wordt; over Gods onveranderlijkheid, bl. 33, 34; over NAPOLEON, bl. 35, van wien reeds vroeger geſproken was; over de krijgsdapperheid der Utrechtſche Studenten, bl. 39, dat daar veel minder in verband met het overige ſtaat, en minder te pas komt, dan in de *Toewijding*, waar er reeds gepaste melding van gemaakt was. — Ook ſtiet Rec. hier op verſcheidene plaatſen, die hem duister, en uitdrukkingen, die hem min gepast voorkwamen. Tot de eerſte behooren b. v., bl. 20, de „*ſcharen van barbaren*," die „*zweven heden in dit Eden als geſtalten voor zijn*" (des Bards) *ſchreên*;" die „*zwaarden en ſtandaarden*," die „*weemlen op dit gloriefeest*;" die „*heldentallen en vaſallen*," welke „*ſlaken beurtlings d'af-*

„ *scheidsgroet;*" bl. 30, God, „ die *vervuldigt 't eeuwge in* „ *d' eeuwgen Almachtsvloed;*" bl. 32, „ *al die nachten,* (welke?) „ *'t dierbaar Neêrland toebedeeld;*" bl. 33, „ *want* „ *geen Eeuwgeest Leidt ons Eeuwfeest, Maar Gods vlekkooze* „ *Englenwacht,*" en dit wel als eene reden van de onmiddellijk voorgaande opwekking: „ Feestgenooden! Ook de doo„ den, die daar" (bij Quatrebras enz.) „ vielen, thans her„ dacht;" bl. 38, „ *Als een regen Neêrgezegen*" (voor *neêrgedaald?*) „ *Op den dorstend*'" (voor *dorstenden?*) „ *akker*„ *grond, Moog*'" (voor *mogen?*) „ *uw teugen Ons verheugen* „ *In den blijdsten morgenstond;*" en verder: „ *'t Mocht hier* „ *klaatren, Langs de waatren,* God der Vaadren, U ter eer!" Wat mogt er klateren? er gaat niets vooraf, dan „de feest„ zon, die veel schooner klimt dan weleer;" bl. 40, „ *Waar* „ *bij 't knoppen De eerste droppen Van den doopdaauw ne*„ *derzeeg,*" (moest het misschien *nederzegen* zijn, doch dat hier om de voetmaat niet kon? maar ook dan nog is de plaats duister.) — Tot de laatste (de min gepaste uitdrukkingen) schijnen onder anderen de volgende te moeten gebragt worden: in de *Toewijding, Gods Bondsvolk,* dat wel op Israël, maar niet op Nederland past, gelijk elders, bl. 36, *op Jezus zoenbloed pleiten,* dat niet naar het Evangelie is, hetwelk ons meer geldt dan BILDERDIJK, op wien DE THOUARS zich tot verdediging van deze spreekwijze beroept, in zijne *Aanteekeningen op de Citadel van Andwerpen,* D. II, bl. 195, 196, en aldaar *Slangverworger,* en bl. 38 *Nachtverneêrder,* dat zeer ongepast van God gezegd wordt; *ontploken* voor *uitgebreid,* en elders „ door den gloed *gebloosd,*" misschien te oud, om algemeen verstaan te worden: in den *Eeuwzang* zelven, bl. 20, *woeling en krioeling,* te plat, om „ d' ont„ gloeiden Bard geboeid te houden;" bl. 29, *Alverzorgeraar,* voor *Alverzorger,* die „ *'t koeltje in stormen kiemen deed,*" onnatuurlijk zamengevoegde beelden; zoo ook bl. 31: „ *On*„ *geneeslijk bloedde, o School! uw hart-kwetsuur,*" en *ongeneeslijk!* maar dan bloedt zij nog?! NAPOLEON, „ *Vrij*„ *heer van 't bespraakt metaal,*" (hoe zot!) Kan men „ *een* „ *altaar ontmantlen,* (bl. 35) gelijk eene vesting? („ *'t veir* „ van laakbren eigenwaan," bl. 43, is waarschijnlijk eene drukfout voor *'t vier* of *'t vuur.*) Indien DE THOUARS, in zijne zoo even gemelde *Aanteek.* t. a. p. bl. 196, niet betuigd had, „ dat hij om des lieven rijms wille nooit *iets* levert," dan zou Rec. geneigd zijn, om verscheidene staaltjes uit de-

zen *Eeuwzang* bij te brengen, die het tegendeel ſchijnen te bewijzen, b. v. bl. 25, waar geſproken wordt van menſchen, „ die *Gods vinger*, *D'eeuwgen ſlinger Van hun uurwerk*, *hul-* „ *de biën*," en verzekerd wordt, dat „ SCHELTEMA *Lost* „ *reeds juichend Nederbuigend 't Raadſel op van Golgotha;*" of bl. 32, waar men omtrent NAPOLEON leest: „ Tot de „ *Heiland*" (dus JEZUS CHRISTUS?) „ Hem een *eiland* „ Aanwees tot zijn *kerkerkot* (?); of bl. 33: „ Heel de *ſchep-* „ *ping* Dreigt *verlepping:*" bij deze en dergelijke zegswijzen zou Rec. lust hebben, om uit te roepen: „ O dat rijm! „ dat lieve, of beter, dat booze rijm!"... Hoe gaarne hadden wij gewenscht, dat bij zoo ſchoone gelegenheid, als het Utrechtſche Akademiefeest, de geheele *Eeuwzang* van den Heer DE THOUARS, die alwat vaderlandsch is bezingen wil, in dien trant geweest ware, als de coupletten der drie laatſte bladzijden!

Macbeth, *Treurſpel van* W. SHAKESPEARE, *uit het Engelsch*, *in de voetmaat van het oorſpronkelijke*, *vertaald en opgehelderd door* JURRIAAN MOULIN. *Te Kampen*, *bij* W. J. Tibout. 1835. *In gr.* 8*vo. IV*, 120 *bl. f* 1-50.

Tegen den Heer A. VAN DER HOOP, JR. *als Beoordeelaar mijner Vertaling van Macbeth*, *door* J. MOULIN. *Te Kampen*, *bij* K. van Hulst. 1836. *In gr.* 8*vo.* 18 *Bl. f* :-25.

Proeve eener metriſche Vertaling van W. SHAK(E)SPEARES *Tooneelſpel de Storm*, *door* J. MOULIN. *Te Kampen*, *bij* de Erven Æg. Valckenier. 1836. *In gr.* 8*vo.* 35 *Bl. f* :-40.

Hamlet, *Treurſpel van* W. SHAKESPEARE, *uit het Engelsch*, *in den vorm van het oorſpronkelijke*, *vertaald door* P. P. ROORDA VAN EYSINGA, *Indisch Ambtenaar enz. Met eene Inleiding en een Aanhangſel van* J. M. *Te Kampen*, *bij* K. van Hulst. 1836. *In* 8*vo. XII*, 142 *bl. f* 1-40.

Bloemen en gewasſen van eenen vreemden bodem op eenen anderen grond over te planten en op te kweeken, is iets, dat aan veel moeite en zorg onderhevig is. Veel oplettend-

heid en eene niet geringe kennis wordt er vereischt, om de frisfche kleuren in al hare levendigheid te behouden, en den oorfpronkelijken aangenamen geur niet te doen verloren gaan, welke hun in hunne eigene luchtftreek die hooge bekoorlijkheid fchonken; en flechts zelden mag het den overplanter gelukken, hierin naar wensch te flagen. Even zoo is het gelegen met het overbrengen van dichterlijke werken uit de eene taal in eene andere; de oorfpronkelijke gloed, het waas, over dezelve verfpreid, verdooft en vervliegt maar al te dikwijls. Juist oordeel, fijne fmaak, een hooggeftemd dichterlijk gevoel, en eene naauwkeurige kennis der taal, zijn bij ondernemingen van dergelijken aard een onmisbaar vereischte; en zelfs het bezit van al deze voorregten is niet altijd voldoende, om het voorgeftelde doel op de gewenschte wijze te bereiken. De taal, waarvan de dichter zich bedient, het tijdvak, in hetwelk hij fchreef, geven dikwerf aan zijne voortbrengfels eene eigenaardige kleur, welke bij verfchillende zeden en gewoonten, bij eene geheel andere taal niet dan bezwaarlijk gebezigd kan worden. Moeijelijk derhalve, maar eervol is de taak dier verdienftelijke mannen, welke het fchoone uit de letterkunde van andere volken in hunne moedertaal trachten over te brengen, om daardoor den eigenen fchat te verrijken, en hunne landgenooten met het voortreffelijke bekend te maken, dat andere landen opleveren.

Het ontvangen der bovengenoemde vertalingen van den in zijne foort éénigen SHAKESPEARE konde uit dien hoofde, in het afgetrokkene befchouwd, den Recenfent niet dan hoogst welkom zijn. De meesterftukken van het onfterfelijk Genie, welks groote verdienften door geheel *Europa* naar waarde gehuldigd worden, bleven reeds te lang aan het grootfte gedeelte van ons lezend publiek onbekend; en, terwijl ieder ander volk zich op eene of meer vertolkingen kan beroemen, was *Nederland* alleen nog van eene den onnavolgbaren dichter waardige overzetting verftoken. Met eene gunftige vooringenomenheid namen wij den arbeid der Heeren MOULIN en ROORDA VAN EYSINGA ter hand, vergeleken dien met het oorfpronkelijke, en zullen nu trachten, naar onze wijze van zien, een onpartijdig oordeel over denzelven te vellen.

De Heer MOULIN geeft ons hier eene vertaling van het bekende meesterftuk *Macbeth*, benevens eene proeve van

eene metrifche overbrenging van het tooneelfpel *the Tempest*, of *de Storm*. In een Voorberigt wordt ons iets aangaande SHAKESPEARE's leven, en den geest, die in zijne ftukken, bepaaldelijk in den *Macbeth*, heerscht, medegedeeld, doch flechts ter loops, zonder in bijzonderheden te treden. Naar ons gevoelen is deze opgave niet vrij van gezwollenheid. Tot eene duidelijke voorftelling van SHAKESPEARE's geest in zijne ftukken zijn hoogdravende uitdrukkingen, dikwijls niet meer dan ijdele klanken, geenszins genoegzaam. Beter heeft de Vertaler, onzes inziens, gehandeld, door bij de vertaling van *the Tempest* alleen den inhoud des ftuks op te geven, zonder in noodelooze en voor den met het oorfpronkelijke niet bekenden lezer onverftaanbare uitboezemingen zich toe te geven.

De vertaling zelve is getrouw; dat is, de woorden van SHAKESPEARE, de versmaat, de figuurlijke fpreekwijzen worden alle met de grootfte naauwkeurigheid wedergegeven, zoo zelfs, dat men zich ter naauwernood kan voorftellen, Hollandsch te lezen. Of dit nu echter voldoende zij voor eene vertaling, die niet alleen op eene bevallige en vloeijende wijze de fchoonheden van het oorfpronkelijke moet teruggeven, maar ook den dichter in diervoege doen fpreken, als hij zelf gefproken zoude hebben, wanneer hij in de Nederlandfche taal gefchreven had, meenen wij zeer te moeten betwijfelen. Dit toch is, naar ons oordeel, de toetsfteen van iedere overbrenging, dat men kan zeggen: „ Aldus zoude de oorfpronkelijke fchrijver ook zich uitgedrukt hebben, bijaldien hij zich van onze taal had bediend." En kan dan eene vertaling als deze, waarin het Nederlandfche taaleigen, in iederen regel bijna, geweld aangedaan, waarin de Nederlandfche verfificatie op eene geheel Engelfche wijze verwrongen, de losfe, bevallige zwier geheel verwaarloosd wordt, eenige goedkeuring verdienen? Kan onjuistheid en fmakeloosheid in het kiezen der gefchikte woorden, de hoogst mogelijke ftroefheid van versbouw, eene dikwerf onverftaanbare woordvoeging in ftaat zijn, den Nederlandfchen, met het Engelsch onbekenden lezer een gunftig denkbeeld in te boezemen van SHAKESPEARE's grootheid? Men leze en vergelijke flechts den aanvang van den *Macbeth*, het gefprek der heksen:

1ste Heks. Wanneer komen we elkaâr weêr tegen,
Bij donder, bliksem of in regen?
2de Heks. Als het krijgslot is bepaald,
Als de winnaar zegepraalt.
3de Heks. Eer de zon in 't westen daalt.
1ste Heks. Waar zal 't zijn?
2de Heks. Op gindsche hei.
3de Heks. Macbeth komt daar ook voorbij.
1ste Heks. Ik kom, ik kom, Graauwpietje!
Alle drie. Paddeke roept, — komt, voort! —
Schoon is leelijk, leelijk schoon.

De taal, welke door heksen gevoerd wordt, behoeft zeker niet zoo gekuischt te zijn; maar het is er echter verre van daan, dat in het oorspronkelijke eene zoo grove platheid en zoo algeheel gemis aan poëzij zoude heerschen.

When shall we three meet again
In thunder, ligthning or in rain?

Het platte: „Wanneer komen we elkaâr weêr tegen," is geenszins eene den smaak voldoende vertaling van het eerste vers. „Als de winnaar zegepraalt," is veel minder dan het krachtige: *When the battle's lost and won.* Hoe kan de Heer MOULIN: *There to meet with Macbeth*, door het niets beteekenende en geheel onjuiste: „Macbeth komt daar ook voorbij," overzetten? De laatste regel is door het weglaten van een vers bij SHAKESPEARE: *Hover through the fog and filthy air*, (misschien echter is dit eene glossa) waardoor de zin duidelijk wordt, geheel van allen zin ontbloot.

Nog erger is de vertaling der rijmelooze jamben van den Engelschen dichter in insgelijks rijmelooze vijfvoetige jamben, naar ons oordeel de minst geschikte van alle versmaten in onze taal, die in haren bouw zoo geheel van de Engelsche verschilt. Deze laatste toch, door eenen grooten overvloed van woorden, die in ééne syllabe worden uitgesproken, door het bijna geheel gemis van spondeën en trocheën, door de kortheid, welke zij in hare woordvoeging toelaat, schikt zich gemakkelijk, ja zelfs met bevalligheid, naar den vijfvoetigen jambus, wiens sombere, afgebroken rhythmus in Engelsche verzen eene eigenaardige uitwerking doet, welke hij in geene andere taal kan te weeg brengen. Vandaar wordt

deze versmaat dan ook algemeen in het Engelsch gebezigd bij elk dichtstuk, dat eenen meer plegtigen, indrukmakenden versbouw vereischt; en welk gebruik MILTON, THOMPSON, YOUNG van denzelven maakten, kan aan geenen beminnaar der Engelsche letterkunde onbekend zijn. Zeer gepast is deze jambus ook voor de stukken van SHAKESPEARE, daar hij door zijnen somberen ernst evenzeer voor het hoog tragische geschikt is, als door zijnen kunsteloozen, eenvoudigen rhythmus in den meer dagelijkschen toon van het gesprek kan aangewend worden. Hij vervangt derhalve in de Engelsche taal, eenigermate althans, den schoonen jambus der Grieksche treurspeldichters. In onze taal, echter, is het hiermede geheel anders gelegen: de trochaeus heeft bij ons dezelfde regten als de jambus; beide geven daardoor aan onze versificatie eene aangename afwisseling, die haar een beslissend voordeel boven de Engelsche taal verleent. Waarom heeft de Heer MOULIN hiervan geen gebruik gemaakt? Vond hij onzen deftigen en afgemeten alexandrijn te regt minder geschikt voor SHAKESPEARE's korte, krachtvolle taal, waarom dan niet den viervoetigen jambus genomen, met gedurige afwisseling van andere versmaten, naar den eisch van het onderwerp? De verzen, door hem nu gekozen, kunnen, onzes inziens, aan niemand behagen, die voor de welluidendheid en buigzaamheid onzer schoone Nederlandsche taal eenig gehoor heeft ontvangen.

Wilden wij elke plaats aanhalen, waar de korte, krachtige uitdrukkingen van SHAKESPEARE door wel korte, maar tevens lage, platte woorden worden wedergegeven, waar de woordvoeging geheel Engelsch is, waar stroef proza stoute poëzij vervangt, dan zouden wij bijna regel voor regel kunnen overnemen, en zoo de geheele vertaling nagaan. De Heer MOULIN schijnt SHAKESPEARE zelv', wat den zin betreft, wèl te verstaan, doch mist geheel de bekwaamheid, om deszelfs woorden en gedachten in een Nederlandsch gewaad te kleeden. Zoude in deze onbevoegdheid zelve ook misschien de reden te vinden zijn, dat hij, zelf geen *dichter* zijnde, het gewaagd hebbe, eenen der grootste, der oorspronkelijkste en daardoor moeijelijkste *dichters* onder handen te nemen? Maar, wie kan eenen dichter waardig vertolken, dan hij, die zelf dichter is? Daarom vindt HOMERUS, daarom vindt SHAKESPEARE misschien nimmer iemand, die hen

op eene hun waardige wijze vertolkt, zonder te verre beneden zijn voorbeeld te blijven: hij, die dit met vrucht wilde ondernemen, zoude een Genie moeten zijn, aan deze beide alleenſtaande, nooit geëvenaarde meesters ſchier gelijk.

Over de vertaling van het ſtuk *the Tempest* te ſpreken, zoude overtollig zijn, naardien deze op dezelfde, naar ons oordeel zoo geheel verkeerde wijze is ingerigt, ſchoon ons de jambus minder ſtroef en de woordvoeging ook niet zoo ineengeperst voorkwamen.

Het belangrijkſte is dan wel de bijdrage tot de litteratuur van den Engelſchen dichter, door de opgave der overzettingen in verſchillende talen. De achteraan gevoegde aanteekeningen, ſchoon verre van geheel nutteloos te wezen, bevatten zeer veel noodelooze geleerdheid; en op den ſtijl en den toon, in dezelve heerſchende, zoude nog al iets aan te merken zijn.

Van het geſchrijf tegen den Heer VAN DER HOOP zeggen wij, ons niet in dien twist willende mengen, alleen, dat hetzelve op hoogen en bitſen toon geſtemd is, en dat wij op iets ſoortgelijks niet zouden antwoorden.

De vertaling van den *Hamlet* door den Heer ROORDA VAN EYSINGA is op dezelfde hoogst ondichterlijke wijze aangevangen, voortgezet en voltooid. De Voorrede, voor dezelve door den Heer MOULIN geſchreven, bevat niets anders dan twee beſchouwingen van den *Hamlet* door A. W. SCHLEGEL en K. W. F. SOLGER; inderdaad het eenige, wat in dit boekje lezenswaardig is.

Wanneer zal eens een Nederlandsch *dichter* zijne krachten aan eene taak beproeven, die, zoo ooit eene, nog meer de hulp der poëzij dan die der geleerdheid behoeft?

De Student, of Verhalen en Schetſen voor Vernuft en Smaak. Naar het Engelsch van E. L. BULWER. *Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1836. *In gr. 8vo.* 269 *Bl. f* 2-80.

Luchtige ſchetſen en verhalen, die menſchenkennis bevorderen, tot alwat goed is aanſporen, tegen alwat kwaad is afſchrikken of waarſchuwen, en in den vorm van *novellen* de hand des meesters verraden, mogen wel den titel van *Student* voeren; zij geven aanleiding tot nadenken en ſtof

tot onderzoek van het menfchelijk hart, en hebben dezelfde bevalligheid als de ftudiën uit het album van eenen bekwamen teekenaar. Wie derhalve eenvoudigheid, levendigheid, nu en dan met luim afgewisfeld of door fantastifche fchildering gefchaduwd, bemint, dien kunnen wij dit werkje van BULWER, tot verpoozing van ernftiger lektuur, gerust aanbevelen, en voorzeker zal hij het niet onvoldaan uit de hand leggen; zijne kennis zal vermeerderd of verlevendigd worden, en aan ftof tot nadenken zal het niet ontbreken.

Trudefinde van Friesland. *Door* H. N. SIEBURGH. *II Deelen. Te Amfterdam, bij* H. J. Poelders. 1835. *In gr. 8vo.* 536 *Bl. f* 6-:

„Hem, die uijen in zijne foep begeert, kan knoflook niet „ongevallig wezen: of wenscht hij peper, dien hem die van „Cayenne voor.

„Ik houde van paarden-middelen. Wilt gij eene aderla„ting, goed! Ik tap eene geheele fteekkan af.

„Radikaal zijn, is welligt geene deugd; doch het is *iets* „wezen, en dat *iets* te zijn, was het doel mijner poging, „toen ik mij waagde aan het malen van dit tafereel."

Ziet hier het grootfte deel van de Voorrede des Schrijvers, of, zoo als hij zelf het noemt, van zijn *Argument* Het geheele werk beantwoordt aan dezen grilligen aanloop. Wij voor ons kunnen den reuk van knoflook bezwaarlijk verdragen, branden ons het gehemelte aan Cayenne-peper, nemen liever manna dan jalappe, zijn tegen het bloedvergieten, en hebben een' affchuw van het tegenwoordige radikalisme: maar de fmaken zijn verfchillend; wij betwisten niemand den zijnen, en wie VICTOR HUGO, JULES JANIN en alle de Coryphæën der nieuwe romantifche fchool in een oorfpronkelijk Nederlandsch gewaad wil zien verfchijnen, ontbloot echter van hunnen piquanten, wegflependen ftijl; wie lust in moord, verraad, krijg, wilde vrolijkheid, woeste uitfpattingen, en in al het leven en rumoer heeft, dat de Schrijver goedvindt ons op te disfchen, die koope, leze, ja verflinde dezen Roman! Voor velen zal dat alles een prikkel zijn. Wij gelooven echter, dat ons lezend publiek dien nog kan ontberen, om op eene aangename wijze bezig

Digitized by Google

gehouden, al is het dan niet geleerd of gesticht te worden. En wanneer de Schrijver, die zeker jong en levendig is, dat alles op rijperen leeftijd nadenkt, zal hij gewis ons gevoelen billijken. Hij toont aanleg, belezenheid, vinding, en is niet van studie ontbloot, maar koos zich verkeerde modellen. Om van deze te zwijgen, volgt hij zelfs VONDEL, wiens *Gijsbrecht van Aemstel* hem dikwerf voor den geest zweefde, juist dáár, waar bevoegde kunstregters hem berispen; en het geschiedkundige is zoo zonderling met waarheid en logen, anachronismen en blijkbare onwaarschijnlijkheden doormengd; de stijl is op vele plaatsen zoo gemeen, en het *indécente* met zulk een dun gaas bedekt, dat wij den Schrijver op den door hem ingeslagen' weg niet mogen aanmoedigen. Het slot, of de ontknooping, is zoo gruwelijk, afschuwelijk, ijselijk en akelig, dat het met het meest befaamde in dat genre mag wedijveren, en de Schrijver ten minste toont aan zijn *Argument* getrouw gebleven te zijn.

De Uitgever heeft den eersteling, dien hij het licht deed zien, in een fraai pak gedost. Zindelijke druk, goede correctie, best papier, twee fraaije staalgravures van den bekwamen COUWENBERG en een bevallig omslag onderscheiden dit product te dezen zeer voordeelig onder de menigte Romans, die dagelijks de drukpers, soms al vrij ongehavend, verlaten. Eere dus, wien eere toekomt!

Het Huis te Ilpendam en deszelfs voornaamste Bezitters. Uit echte bescheiden, door G. VAN ENST KONING, *Lid der Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leyden. Te Amsterdam, bij* H. J. Poelders. 1836. *In gr. velin 8vo.* 75 *Bl. f* 2-20.

De bekwame Zoon van eenen bekwamen Vader vergast ons hier op een stukje, dat wij lang gewenscht hadden te ontvangen, en wij zeggen hem dank, dat hij der drukpers zijne voorlezing in het Tweede Amsterdamsche Departement der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* niet heeft onthouden. Het zoogenaamd *Ilpendamsch Archief* bevat bouwstoffen voor de Geschiedenis, die onbekend en ongebruikt zijn, en die nu door den Schrijver aan de opmerking der Geleerden zijn

aangewezen. Wij zullen gaarne zijne belofte vervuld zien, om van tijd tot tijd iets belangrijks uit die ſtukken mede te deelen, en prijzen hetgeen nu reeds geleverd is gaarne aan, beſtaande in eene geſchiedenis der ſtichting van het Kasteel te *Ilpendam*, met vermelding der oudſte en merkwaardigſte voorwerpen aldaar te vinden, waaronder het afbeeldſel van eene NEHALENNIA, bij de bedijking van de *Purmer* in 1612 aldaar gevonden en op het Huis bewaard; en in eene ſchets der belangrijkſte voorvallen in ons Vaderland ſedert de komst van den Hertog VAN ALVA tot aan het laatſte gedeelte der XVIIde Eeuw, waarbij gebruik is gemaakt van ſtukken uit het Archief, bevattende ſommige nog onbekende bijzonderheden, en ſtrekkende tot herinnering der dienſten, welke het geſlacht van DE GRAEFF, welks eigendom het Kasteel thans nog is, der ſtad *Amſterdam* en den lande in het algemeen bewezen heeft.

Een 24 tal aanteekeningen dient tot opheldering of bevestiging van ſommige daadzaken. Bijlage A bevat de lijst der voornaamſte Manuſcripten op het Huis gevonden; Bijlage B de ſtukken, die nog niet zijn teruggevonden; die onder C een Extract uit het Dagboek van den Heer PIETER DE GRAEFF van 1672 tot en met 1701; D levert de Bijſchriften van VONDEL op de Afbeeldſels van DIRK JANSZ., JACOB, ANDRIES, CORNELIS en PIETER DE GRAEFF; E de Naamlijst der Predikanten bij de Hervormde Gemeente te *Ilpendam* ſedert 1582; terwijl eindelijk Bijlage F de namen bevat van de opgevolgde bezitters van de vrije Heerlijkheid *Ilpendam*, ſedert de ſtichting van het Kasteel *Ilpendam* tot op heden.

Hij, die weet, welk een verdrietig en ſoms ondankbaar werk het is, uit eene menigte oude papieren, het onbeduidende van het bruikbare, en dit laatſte van het voor de geleerde wereld belangrijke te ſchiften, zal zich aan den vlijtigen verzamelaar verpligt rekenen, en gaarne deze lettervrucht zich eigen maken, die door den Uitgever op groot velin papier en op de pers van den bekwamen Drukker SPIN is bezorgd. Aan het hoofd prijkt eene ſmaakvolle lithographiſche teekening van het Huis *Ilpenſtein* in de 18de Eeuw. Het werkje vereenigt alzoo alles in zich, wat ſmaak en belangſtelling kunnen vorderen.

Bijzonderheden betreffende den Heer HENRI MARTIN *en zijne Diergaarde. 's Gravenhage, bij* A. P. van Langenhuyfen. *In kl.* 8*vo.* 23 *Bl. f* : - 20.

Dit boeksken, in eenigzins zwellenden ftijl gefchreven, is toch den kleinen prijs wel waard, en nog bovendien met een vignet vóór en achter verfierd. Wij willen er eenige minbekende merkwaardigheden uit aanftippen. Wij laten aan zijne plaats, wat er zijn mag van de vermelde bijzonderheid, dat MARTIN, nog tijdens zijn verblijf te *Amfterdam*, genoodzaakt is geweest, den leeuw *Nero*, met eene tijgerin in dezelfde kooi opgefloten, van zijne gedwongene gezellin te fcheiden, „ omdat laatstgemelde, niet togtig zijnde, de *amours* van haren doorluchtigen medgezel niet wilde gedoogen;" alsmede, dat „ de kleine beer *Glouton* des avonds zijnen meester met den naam van *papa* begroet." (!) Meer geloofwaardig, en daarom ook meer belangrijk, is ons het navolgende voorgekomen: Te *Brunswijk*, 8 Aug. 1823, wierp eene leeuwin drie jongen. De leeuw wilde die verflinden; de moeder verdedigde ze tegen hem. MARTIN fnelt in de kooi, beveelt den leeuw zich te verwijderen, grijpt de jonge leeuwen, in fpijt van de woede der leeuwin, en neemt ze met zich; terwijl hij, vier maanden lang, zulks tweemaal daags herhaalde, telkens nadat ze gezogen hadden. — Te *Amfterdam*, 9 Sept. 1825, gebeurde hetzelfde met eene andere leeuwin, die, in het tijdsverloop van drie dagen, drie jongen werpt; in welke moeijelijke verlosfing MARTIN bij het derde jong, naar aanwijzing van (nu wijlen) Dr. BENEKER, de zoo gevaarlijke rol van Accoucheur vervult! De eerst woedende kraamvrouw erkent weldra de haar bewezene weldaad, rigt zich op, en ftreelt haren meester. Een dier welpen, levend ter wereld gekomen, werd door eene teef gezoogd, en leefde, als het makfte huisdier, een jaar lang in de kamer van MARTIN, elk vermakende door zijne kuren, tot dat het, op zekeren tijd met een paar oude pantoffels fpelende, aan de gevolgen van het verzwelgen van een ftuk vilt omkwam. — Op eene reis naar *Göttingen* met zijne Menagerie werd een zijner leeuwen ongefteld. Levende kiekens, anders zoo heilzaam bevonden, konden zijnen trek niet opwekken; lavementen,

ter kele ingefpoten, baatten even min. Dr. BLUMENBACH flaagde niet beter in zijne beproefde kuur. MARTIN valt op het denkbeeld, dat eenig vreemd voorwerp zich in den *anus* van het dier vastgenesteld hebbe. Zijn befluit is genomen. Hij gaat in de kooi, vat met kracht den koning van het woud bij de manen, brengt de andere met olie beftrekene hand, ondanks den brullenden wederftand, in het *intestinum*, maakt voorzigtig een been van een te gulzig verflonden aas, zich daar bevindende, los en naar buiten, en de leeuw is gered. Ook dit beest betoonde hem de levendigfte erkentenis. — Den leeuw *Koburg* gebeurde iets foortgelijks. (Sedert voert MARTIN met vleesch, ontdaan van de beenderen.) Een ftuk wervelbeen blijft hem achter in den muil, gedurende 24 uren, onbewegelijk vastzitten. Ontfteking, verzeld van geweldige pijn, openbaart zich weldra. MARTIN wapent zich met een' ijzeren bout van een' zijner wagens, treedt in de kooi, opent met beide handen des diers muil, onderzoekt denzelven, plaatst de punt van den bout tegen het been, flaat met de andere hand op het andere einde, en het been fpringt los. — In Nov. van 1828, eindelijk, brak, digt bij *Frijburg*, een der reiswagens. Het herftel veroorzaakte een lang oponthoud, en de togt werd tot na middernacht voortgezet. Door eene begane onvoorzigtigheid en het fchokken op een' flechten weg was intusfchen de kooi eens tijgers opengeraakt. Te midden der duisternis komt een der voerlieden, op eene pleisterplaats, met eene lantaren zijnen mantel halen, en — ziet eensklaps den tijger, die zijne kooi had verlaten, op het achtereinde des wagens voor zich ftaan! De voerman heeft de tegenwoordigheid van geest, om het licht van zijne lantaren, terwijl hij langzaam achterwaarts treedt, in de oogen des tijgers te laten fchijnen, die, daardoor als verbijsterd, onbewegelijk blijft. Zoo bereikt hij de deur, opent dezelve krampachtig, en valt in onmagt neder. MARTIN, ter hulpe toegefchoten, verneemt, wat er gaande is, aarzelt niet, fnelt naar buiten, ziet het ondier, geeft het een' zwaren vuistflag op den muil, dwingt het achteruit te deinzen tot in de kooi, en fluit het dadelijk daarin op.

Wie dit alles, en nog al meer, breedvoeriger verlangt te lezen, kan voor eene kleinigheid zijnen lust boeten.

Het Leven, de voornaamste Daden en Lotgevallen van GERRIT VERDOOREN VAN ASPEREN, *Vice-Admiraal in Koninklijke dienst, enz. voor de Jeugd bewerkt; door* J. A. OOSTKAMP. *Met Platen. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1836. *In kl.* 8*vo.* 120 *Bl. f* 1 - :

Wonderbare Verhalen van den Rijn, ter bevordering van goede zeden bij de opwassende Jeugd; van K. BLUMAUER. *Met Platen. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In kl.* 8*vo.* 199 *Bl. f* 1 - :

Het nieuwe Rad van Avontuur, of boertige en vermakelijke Voorspellingen. Eene bijdrage tot gezellig onderhoud. Te Deventer, bij A. ter Gunne. 1836. *In* 12*mo.* 80 *Bl. f* : - 50.

Drie werkjes voor de jeugd, welke wij gaarne aanbevelen. — N°. 1 schetst het leven, de daden en lotgevallen van VERDOOREN, wien te regt de eigenschappen van bedaarde dapperheid, grondige kennis, tegenwoordigheid van geest, ware menschlievendheid en onbezwekene trouw, bij veel ondervinding, worden toegekend. De vorm der zamenspraken heeft niet altijd dat ongedwongene en die natuurlijke naïveteit, welke de vragen en invallen van kinderen behooren te kenmerken; maar het boekje heeft eene te nuttige en vaderlandlievende strekking, dan dat wij het niet in handen onzer aankomende jongelingschap, boven vele andere, zouden wenschen.

N°. 2, met den geest des onderscheids gelezen, kan der jeugd een aangenaam onderhoud verschaffen. „Verscheidenheid vermaakt," zegt de Vertaler, die haar hier een 35 tal *Duitsche* dusgenoemde *Volkslegenden* opdischt, welke meerendeels eene zedekundige toepassing erlangen. Wij doorbladerden het boekje met vermaak, hetwelk de nieuwsgierigheid prikkelt, zonder het bijgeloof te voeden.

N°. 3 is een vernuftig uitgedacht spel, dat, in de lange winteravonden, de doorgaans laffe pand- en andere spelletjes wel mogt vervangen. De gegevene antwoorden op de gedane vragen zijn meestal welgekozen, altijd kiesch en somwijlen geestig. Eene enkele maal zijn dezelve vervat in eene aangehaalde Bijbelplaats; iets, dat wij hier ongepast keuren.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen en Leerredenen over de Openbaring van den Apostel JOANNES, *door* P. J. LAAN, *rustend Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amersfoort. IIIde Deel. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1835. *In gr.* 8vo. 284 *en* 364 *bl. f* 5-25.

Het laatſte gedeelte ook onder den afzonderlijken titel:

Leerredenen over het laatſte Gerigt en het eeuwige leven, enz. door P. J. LAAN, *enz.*

Onze lezers, voor zoo verre zij geene eigenlijke Godgeleerden zijn, hebben waarſchijnlijk onze beoordeeling van het tweede Deel dezes werks (*) tamelijk langwijlig gevonden. Zij was dan ook inderdaad, naar den aanleg van dit Tijdſchrift, breedvoerig genoeg, en wij weten er niets beters op, dan, in vergoeding daarvan, dit verſlag van het derde of laatſte Deel zooveel mogelijk te bekorten; waartoe wel inzonderheid dienen kan, dat wij de uitlegging, welke de Schrijver van de acht laatſte Hoofdſtukken der *Openbaring* geeft, noch vermelden noch toetſen; dat wij, met voorbijgang van alles, wat wij daaromtrent aanteekenden, alleen den hoofdinhoud van dit boekdeel opgeven, en verder ons met eenige algemeene opmerkingen vergenoegen.

Het voor ons liggend Deel beſtaat eigenlijk uit twee, ook door de paginering onderſcheidene boeken; het eerſte, in *vijf* Hoofdſtukken, eene verklaring gevende van *Openb.* XV—XX; het andere, *elf* Leerredenen bevattende, in welke *Openb.* XXI, XXII wordt opgehelderd. In een XIXde Hoofdſt. handelt LAAN over *het gezigt ter inleiding tot de zeven Fiolen of Schalen, naar Openb.* XV; welke Schalen in Hoofdſt. XX deels

(*) Zie boven, N°. IX en X.

worden verklaard, deels derzelver vervulling, gelijk LAAN die in de Kerkelijke Geschiedenis meent te vinden, aangewezen wordt, even gelijk hij zulks vroeger met de Zegelen en Bazuinen gedaan heeft. Aan *Babel en deszelfs val*, *Openb.* XVII, XVIII, mede op dezelfde wijze behandeld, is het XXIste Hoofdst. toegewijd; terwijl het XXIIste loopt over het *Duizendjarige Rijk*, en wel in *drie* Afdeelingen. De eerste verklaart *Openb.* XIX; de tweede *Openb.* XX, en de derde spreekt *over de leer der andere Profeten* aangaande dit onderwerp. De Schrijver neemt hier de volgende stellingen op ten betooge: 1. Alle Heidensche volken zullen zich, nog vóór den heerlijken Kerkstaat, bekeeren. 2. De *Joodsche* natie zal dit in het bijzonder doen. 3. De verstrooijing van dit volk zal ophouden; het zal weder in zijn Vaderland wonen, en zichzelven aldaar besturen. 4. Het is niet duidelijk, of het dit voorregt niet eenmaal met bloedstorting zal moeten handhaven. 5. Er zal voorts allerwegen buitengewone vrede, liefde en eendragt op de aarde zijn. 6. Er zal eene, nooit te voren gekende, Godsdienstkennis en Godzaligheid heerschen. 7. Er zal allerwegen eene Messiatische (?) Godsregering zijn. 8. Mogelijk zal er nog eene zoodanige meer bijzondere regering over *Israël* wezen. 9. Alle zedelijke onvolkomenheid en verkeerdheid zullen in dien tijd niet geheel ophouden, maar slechts bedwongen worden. — Het XXIIIste Hoofdst., eindelijk, spreekt over *de allerlaatste tijden der wereld*, *naar Openb.* XIX, XX, ook in vergelijking met andere Bijbelplaatsen. Immers op het Duizendjarige Rijk zal, naar LAAN's verklaring, de algemeene oordeelsdag en de slooping der wereld niet oogenblikkelijk volgen, daar tusschen beide nog een akelig tijdvak van ongeloof, bijgeloof en verwarring komt. „ De Satan schijnt ten laatste nog geheel de overwinning te „ behalen, eer onze Zailgmaker hem voor eeuwig te niet „ doet." De ontwikkeling daarvan geschiedt in *twee* Afdeelingen: 1. over de laatste vijanden der kerk,

hunne maatregelen en eersten voorspoed, en 2. over derzelver verdelging.

De verklaring en ontwikkeling van de beide laatste Hoofdstukken der *Openbaring* geschiedt, gelijk wij reeds zeiden, in het andere gedeelte dezes boeks, ook een afzonderlijk verkrijgbaar werk, in elf *Leerredenen*; t. w. twee over *Openb.* XX: 11—15; over XXI: 1, 2; twee over XXI: 3—8 (na welke eene korte Leerrede, of eigenlijk toespraak, bij het einde des jaars, over XXI: 6b.); over XXI: 9—23; over XXI: 24—XXII: 5; over XXII: 5a, in welke naar de Bijbelleer de *zaken* worden uiteengezet, die het in de vorige Leerrede verklaarde, naar des Schrijvers uitlegging, bevatte, en die daar, wegens tijdsgebrek, niet konden ontwikkeld worden; over XXII: 6—15, en over XXII: 16—21.

Schoon wij ons, gelijk gezegd is, kortheidshalve voor ditmaal onthouden van het mededeelen der bedenkingen, die wij tegen de opheldering van meer dan ééne plaats hadden, en ons moeten vergenoegen met in het algemeen te zeggen, dat de Eerw. LAAN dezelfde wijze van behandelen volgt als in de voorgaande; zoo kunnen wij echter niet voorbijgaan op te merken, dat de geleerde man niet zelden te verre gaat in het overbrengen van de beelden, in den Bijbel voorkomende. Zelfs het *vallen der sterren*, *Matth.* XXIV: 29, meent hij eigenlijk te kunnen opvatten, namelijk gezigtkundig, „ indien „ eens de helling onzer aarde tot de zon alsdan (te weten, na het Duizendjarige Rijk) veranderd werd." Bij deze gelegenheid moeten wij aanmerken, dat de Heer LAAN op meerdere plaatsen toont, van de wetten, die het heelal in orde houden, geene heldere denkbeelden te hebben. Bladz. 278 zegt hij: „ De Natuurkundigen „ en Sterrekundigen, al zijn zij juist geene Bijbelvrienden, komen daarin met de leer der Heilige Schrift „ overeen, dat zij des aardrijks ingewanden vol genoeg „ van salpeter, zwavel en lava vinden, om deszelfs „ buitenste korst te kunnen vernielen, en dat zij de „ verwoesting, die een Komeet ooit zou kunnen ver-

„ oorzaken, niet durven berekenen; zoodat men zich „ eerder verwonderen kan, dat de aarde het zoolang „ heeft kunnen uithouden, dan dat zij eens verbrand zal „ worden." Bladz. 79 der Leerredenen: „ Hare pools-„ helling tot de zon kan anders, dan nu wezen, indien „ de Schepper zulks voor de volgende Huishouding „ noodig oordeelt. Hij, die dat, met eene magtſpreuk, „ voor ongerijmd verklaart, geeft duidelijk te kennen, „ dat hij lage gedachten van de almagt zijns Formeer-„ ders koestert, en in de Natuurkunde, Sterrekunde en „ Wijsbegeerte geene groote vorderingen gemaakt heeft." Dit laatſte is juist eene „ magtſpreuk" van den Schrijver. *Rec.* wil den Eerw. LAAN niets toegegeven hebben in onbepaalden eerbied voor den Bijbel en in geloof aan de oneindige magt des eeuwigen Scheppers; maar hij vergunne hem, over dit onderwerp, bij deze gelegenheid, het volgende in het midden te brengen.

De Almagtige, die ook aan alle de hemelligchamen het aanzijn heeft gegeven, heeft derzelver orde en bewegingen onderworpen aan vaste wetten, die de wiskunde — immers ten deele — leert berekenen, en zonder welke wij ons het beſtaan en de regelmaat der ſchepping evenmin kunnen denken, als ſtoffe zonder aantrekking. Vragen wij, of dan de oneindige Beheerſcher der natuur aan deze wetten gebonden zij; het antwoord is: neen! Maar zijne diepe wijsheid heeft het heelal aan die wetten onderworpen, en het kan noch uit den aard der zaak, noch uit de Heilige Schrift bewezen worden, dat hij de ſtoffe daarvan zal doen afwijken, of datgene vernietigen, hetgeen eene *conditio ſine qua non* van het beſtaan der dingen ſchijnt te wezen. Wanneer b. v. de Almagt het wilde, *kon* zij ongetwijfeld de algemeene zwaartekracht wegnemen, en door *onmiddellijke werking*, indien men het zoo verkiest te noemen, de orde der geſchapene wereld in ſtand houden; maar tot dat denkbeeld is in den Bijbel geen grond, en DAAROM (om geene andere reden) is het zedelijk ongerijmd, te beweren, dat b. v. de helling van den *equator* op de *ecliptica* anders zal worden,

dan de wankeling tusſchen de grenzen, door LAPLACE uit de *theorie* der *perturbatiën* aangewezen. Van welk eenen verbazenden invloed zou het b. v. op de beweging der maan zijn, indien de pool der aarde eens eene helling hadde, zoo klein als die van *Jupiter*, of zoo groot als die van *Uranus!* En of wel de omloop van onzen wachter met zulk eene veranderde ligging der aard-as beſtaanbaar ware, zou eerst de *analyſe* moeten beſlisſen. Zoo is, op dezelfde gronden, de ſtelling, bladz. 79 der Leerredenen voorgedragen: „ Waarom „ zoude onze Planeet dan ook niet zonder zee kunnen „ wezen? Het water des Oceaans behoeft daartoe niet „ vernietigd te worden, maar kan de holligheden der „ aarde vullen, even gelijk wij, die het drooge bewo- „ nen, eene zee (?) onder onze voeten hebben, die „ wij de wel noemen, en door de aarde bedekt is," — niet van ongerijmdheid vrij te pleiten. Het is hier de plaats niet, om zulks aan te toonen; even min, als wij hier wederleggen kunnen het op de aangehaalde plaats gezegde aangaande de verwoesting der aarde door eene komeet, en meerdere. Wij merken alleen aan, dat er een onderſcheid moet gemaakt worden tusſchen het Gode *in abſtracto* en *in concreto* onmogelijke; tusſchen hetgeen de Almagtige niet zou kunnen doen uit onvermogen, en hetgeen Hij niet doet als wijze Onderhouder en Beſtuurder der ſchepping (*); terwijl het in geenen deele *noodig* is, eene verkrachting van alle natuurwetten aan te nemen, om eene natuurkundige uitlegging te geven van hetgeen de Bijbel aangaande het einde van de tegenwoordige huishouding der dingen leert. Gods almagt *behoeft* alzoo niet tot eene magtſpreuk gebruikt te worden, evenmin als het geloof in die almagt verzwakt

(*) Gods almagt zelve wordt in de *dogmatiek* beſchreven als het vermogen — niet, om onbepaald alles te kunnen doen; want dan zou God b. v. ook eenen anderen, even oneindigen, nevens zich kunnen ſcheppen, zichzelven vernietigen enz., hetgeen ongerijmd is, maar — om te kunnen doen, *wat Hij kan willen.* *Rec.*

is geworden door KEPLER's ontdekking van de wetten van beweging der hemelsche ligchamen en NEWTON's *theorie* der algemeene zwaarte. Dat echter de Schrijver — het zij gezegd met allen eerbied voor 's mans geleerdheid — zich hier eenigzins op een vreemd grondgebied bevond, moge wel alleen daaruit blijken, dat hij, na de latere ontdekkingen in *Geologie* en Scheikunde, nog naar SCHEUCHZER's *Bijbel der Natuur* als hoofdbron verwijst; en wij hebben deze gansche aanmerking met geen ander oogmerk gemaakt, dan omdat het ons smarten zou, wanneer de Natuur- en Sterrekundige, die „juist geen Bijbelvriend is," uit dergelijke redeneringen, als op de Heilige Schrift gegrond, aanleiding nam, om over het eerwaardigste aller boeken min gunstig te denken. Het zal den lezer niet berouwen, na het lezen onzer aanmerking, de *Letteroefeningen* voor een oogenblik neder te leggen, en het gulden boeksken van LITTROW *over de Kometen*, bladz. 225—240, op te slaan, waar hij, om naar geene andere schriften te verwijzen, zich kan overtuigen, hoe de tegenwoordige hoogte der wetenschap tot diepe indrukken van de almagt des Oneindigen leidt.

Verbood onze beperkte ruimte het niet, dan zouden wij wel lust hebben, om eene en andere bedenking te maken tegen uitdrukkingen, als bladz. 87 der Verhandelingen: „Zalig hij, *die zijne kleederen bewaart*, „(*Openb.* XVI: 15) te weten het kleed van des Heilands eeuwige geregtigheid door het geloof aangetrokken;" bladz. 36 der Leerredenen, dat het laatste oordeel „zoowel over het ligchaam, als over de ziel gaat;" bladz. 20 ald., waar JEZUS gestorven heet „ter ontwapening van Gods straffende regtvaardigheid;" bladz. 153 der Verhandelingen, waar hij KOHLBRUGGE's *Dissert. de Ps. XLV lectu dignissima* noemt. Ja, hoogst lezenswaardig, om te zien, hoe weinig de kennis der Oostersche talen vrijwaart tegen het verwringen der Heilige Schrift ten einde stelselzucht door te drijven, en te-

gen eene wijsheid, die gaat boven (of zelfs buiten) hetgeen er geſchreven is!

Een enkel woord nog over de *Leerredenen*. Daar dezelve ter opheldering van de inderdaad niet gemakkelijke twee laatſte Hoofdſtukken der *Openbaring*, in verband tot het geheele werk, dienen, ligt het in den aard der zaak, dat er veel in is, hetwelk wij boven de bevatting van de meeste toehoorders zouden rekenen; gelijk ook wel hier en daar het een en ander gevonden wordt, dat, naar de tegenwoordige wijze van zien, ſtrijdt tegen de deftigheid van den kanſelſtijl. Ontſieren de Latijnſche *noten* het Nederduitſche werk, zij doen dit den bundel der Leerredenen nog meer, en vooral, wanneer, zoo als bladz. 194, eene enkele aanteekening ten deele in onze, ten deele in de Latijnſche taal geſchreven is.

Eindelijk kunnen wij niet nalaten op te merken, dat het *Alphabetisch Register van eenige zaken, Bijbelplaatſen, perſonen en woorden, die in het werk korter of uitvoeriger behandeld en toegelicht worden*, zeer onvolledig is. De Schrijver erkent dit zelf, maar wilde zijnen arbeid niet kostbaarder maken, dan noodig was. Wij zouden gedacht hebben, en denken dit nog, dat een uitvoerig Register wel degelijk noodig was, en dat het bij een werk van drie zulke lijvige boekdeelen op één enkel blad druks niet zoozeer aankwam.

Wij eindigen alles, wat wij aangaande dit werk van den Eerw. LAAN gezegd hebben, met hem te danken voor deze veelzijdig ſchoone, belangrijke en nuttige opheldering van een zeer moeijelijk, zoo niet het allermoeijelijkſte, Bijbelboek. Hij houde ons de nu en vroeger gemaakte aanmerkingen ten goede, als bewijzen van de aandacht en belangſtelling, met welke wij zijn geſchrift hebben gelezen en overwogen. Wordt onze hartelijke wensch en bede vervuld, dan ſmaakt de waardige man het genoegen, dat de ernſtige lesſen en vermaningen, hier door hem gegeven, meer en meer worden opgevolgd; dan ſchenkt hij aan zijne landgenooten nog meerdere vruchten van zijne geleerdheid en zijnen ijver;

dan ondervindt hij in zijnen ouderdom overvloedig den zegen des Heeren, en aanſchouwt eenmaal de vervulling der heerlijke beloften, in het laatſte Bijbelboek, voor de eeuwigheid gedaan aan allen, die de verſchijning van onzen Heer hebben liefgehad en gehoord, wat de Geest tot de gemeente zegt!

Kortbondig onderſoeck en berigt, ſtrekkende tot een regtskundig bewijs, dat de hedendaegſche ſaemenkomſten en oeffeningen van de zoogenaemde fijnen ongeoorloft zijn; en diensvolgens door de tijdelijcke Overigheit geweerd en de halſterrige over haere ongehoorſaemheit naer bevinden geſtraft en tot haeren pligt gebragt behoren te werden. Door Mr. JOHAN SCHRASSERT. *Vierde Druk. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1836. *In gr. 8vo. 66 bl. f* : - 50.

Een ſtukje van het jaar 1742, waarvan „eene nieuwe „uitgave, zonder verandering van taal of ſpelling," aangeboden wordt, alleen met uitlating van eenige perſoonlijke bijzonderheden, den Schrijver zelven betreffende. Hetzelve toont het ongepaste en ongeoorloofde van zulke ſeparatistiſche zamenkomſten aan, als te dien tijde, bijzonder, zoo het ſchijnt, in Gelderland, plaats hadden; en het grondt zich daarin „op deſe vijf grond„ſlagen, de Forme van de Gemeente, de ordre van de „Kerck, het gevaer van den Godsdienst, het nadeel „van het Burgerlijcke, de Wetten ende openbaere Or„donnantiën van den Lande." — Offchoon nu hier wel veel noodelooze geleerde omhaal is, alle hier voorkomende bewijzen en manieren van redenering niet even zeer geldig zijn, en de thans anders gewijzigde betrekking van Kerk en Staat de bewijsvoering uit het vorige niet allezins toepasſelijk maakt, is er nogtans ook het een en ander in, dat nog wel behartigd mag worden door „alle," (gelijk in de oude editie van het Avond-

maalsformulier der Hervormden ſtaat) „ die tweedracht, „ ſecten ende muyterije in Kercken ende wereltlicke Re„ gimenten begeeren aen te richten." Het moge ook den lofredenaars van den goeden ouden tijd doen zien, dat het ook in vroegere eeuw niet ontbroken heeft aan onvergenoegde en onbillijke klagers en waanwijze woelgeesten, die de zielen der geloovigen zochten af te trekken; maar ook niet aan regtſchapene en kundige God- en Regtsgeleerden, die bij waarheid en regt ook orde, liefde en vrede liefhadden, en dus ook ſpraken en ſchreven, opdat, naar de Apostoliſche vermaning, alle dingen in de Gemeente welvoegelijk en met orde zouden geſchieden.

Redevoering, ter godsdienſtige inwijding van het tweede Eeuwfeest der Utrechtſche Hoogeſchool, gehouden door HERMANNUS BOUMAN. *Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1836. *In gr. 8vo.* 39 *Bl. f* :-50.

Eene voor het oogmerk zeer gepaste, in netten ſtijl geſtelde, voortreffelijke Redevoering, waarin „ de Spre„ ker kortelijk *herinnert, hoe onveranderlijke trouwe,* „ *hoe aanhoudende weldadigheid de Heer aan de ſtich*„ *ting onzer vaderen bewezen heeft,*" en dit vooral doet opmerken in de *oprigting, bewaring* en *uitbreiding* van Utrechts Hoogeſchool, en verder in eenige „ *bij*„ *zondere omſtandigheden,* als ſteeds aan haar heil „ dienstbaar gemaakt, en *uitnemende zegeningen,* als „ haar ten allen tijde geſchonken werden;" waarna dezelve met eene ernſtige en minzame toeſpraak tot betamelijke feestviering beſloten, en door een hartelijk en ootmoedig *Gebed* gevolgd wordt. — Eenige historiſche aanteekeningen, ter toelichting van ſommige gezegden in de Redevoering, zijn hier gepast achtergevoegd. — Liever, dan eene breedere dorre ſchets van dit ſtuk te geven, wil Referent deszelfs lezing aanprijzen, die het

ook na de feestviering allezins verdient; en hiertoe schrijft hij het volgende uit de inleiding over: „ Wel, „ wel hebt gij gedaan, van alom ter viering van dezen „ hoogtijd zamenkomende! Die belangstelling toch en „ die eere verdient dezelve grootelijks. Geene zegepraal „ doet ons jubelen, die de menschheid weenen deed, „ den grond met bloed en tranen drenkte. Eene zege- „ praal veeleer, waarover zelfs *uw* teêrgevoelig hart, „ beminnelijke Maagden en Vrouwen! met onvermengd „ genot, zich verblijden mag; de overwinning, die on- „ ze Hoogeschool uwe vaders en zonen, uwe broede- „ ren en vrienden behalen deed over ziekten van lig- „ chaam en ziel, over onkunde en bijgeloof, over on- „ regt en wansmaak. O! geloofd zij Hij, wiens gunst „ ons zulk een heerlijk gedenkfeest vieren doet, dat de „ menschheid vereert, maar veel meer nog der Godde- „ lijke hulp eene nederige gedenkzuil poogt te stichten!"

Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen, met Aanteekeningen enz., *door* HENDRIK *Baron* COLLOT D'ESCURY, *Heer van Heinenoord. VIden Deels Iste Stuk*, *(het tweede der Wetenschappen.) 's Gravenhage en Amsterdam*, *bij* de Gebr. van Cleef. *In gr. 8vo. VIII en* 423 *bl. f* 4-20.

De voortreffelijke Schrijver van dit werk, die, zoo in 's lands Vergaderzaal, als in het Gemeenebest der Letteren, de eer van *Hollands* Adel zoo uitnemend weet te handhaven, had in het Vde Deel van zijn veelomvattend werk, na de behandeling der Kunsten en Letteren, die der *Wetenschappen* met Godgeleerdheid en Wijsbegeerte begonnen. Thans gaat hij over tot de *wiskundige* wetenschappen; een vak, hetwelk, volgens zijne betuiging in de Voorrede, eigenlijk het zijne niet is, en hetwelk hij dus met zekere huivering heeft onder handen genomen. Zoo veel te grooter is de verdienste des geachten Schrijvers, dat hij zich daarvan op eene zoo al-

lezins uitmuntende wijze gekweten heeft; en het is misschien gelukkig voor het groote Publiek, dat *een ongewijde voet* (gelijk de Baron zich bl. VI der Voorrede uitdrukt) *dat gebied is ingetreden*, omdat daardoor onze veroveringen in dat meer of min steile gebied op eene aangename, algemeen verstaanbare en onderhoudende wijze ook aan *ongewijden* worden bekend gemaakt; terwijl de *gewijden* doorgaans slechts de heilige taal voeren, die alleen hunne medebroeders verstaan. En wat naauwkeurigheid en volledigheid betreft, zoo is dit boek van den Heere D'ESCURY, over dit vak *in het algemeen* beschouwd, zekerlijk het meestomvattende, hetwelk wij in onze taal over de Geschiedenis onzer wiskundige verdiensten bezitten. Wij kunnen dit gerustelijk zeggen, daar de *Bijdragen*, zoo van Prof. MOLL als den overleden Prof. VAN CAPPELLE, slechts *bijdragen* zijn, waarvan men dus geen *volledig overzigt* mag verwachten.

Voor een geregeld uittreksel is dit werk, zoo als van zelve spreekt, niet vatbaar. Wij zullen ons dus slechts bepalen tot eenige hoofdtrekken. In het eerste gedeelte vindt men *Wiskunde*, d. i. zuivere en toegepaste. Volgens de vroegere gewoonte des Schrijvers, gaat hij tot in de hooge Oudheid terug, en beschouwt de Geschiedenis der *Mathesis* bij *Grieken* en *Romeinen*, waarbij weder een zeer groot aantal wetenswaardige bijzonderheden voorkomen, die te beter en te aangenamer in 't oog vallen, daar de geleerde Schrijver die thans, met eene kleinere letter, niet *achter*, maar *onder* den tekst heeft geplaatst, hetwelk zeer veel naslaan en ook plaats uitwint. Dezen ongemeenen rijkdom aan geleerde kennis vindt men ook bij de vermelding onzer eigene Wiskundigen, te beginnen van PAULUS van *Middelburg*, in 1445 geboren. Te regt worden de verdiensten van MAURITS, als Wiskundige, en van zijnen leermeester STEVIN, hoog geroemd, en dan de aandacht des lezers op *Friesland*, als het verblijf van zeer vele beroemde Wiskunstenaren, gevestigd, zoo inboorlingen als Hoogleeraren te *Franeker*, onder welke ADRI-

AAN METIUS (wiens wiskundige bloedverwanten mede niet worden vergeten) en FULLENIUS reeds in de 17de Eeuw uitmunten; terwijl later de beide YPEYS (zelfs de Geneesheer) dat ſpoor drukten. *Alkmaar*, het vaderland van METIUS, had ook zijnen DREBBEL, waarvan hier zoo veel wordt opgenoemd, dat hij ons de minachting, waarmede hem wijlen Prof. VAN CAPPELLE behandelt, niet ſchijnt te verdienen. — Gelijktijdig met METIUS bloeiden te *Leyden* WILLEBRORD SNELLIUS en VAN SCHOOTEN; welke laatſte vooral, daar hij minder bekend is dan de eerſte, in zijne waarde wordt voorgeſteld. Na dus over de Wiskunde in 't algemeen te hebben geſproken, wordt tot de Stelkunst of *Algebra* overgegaan, en, na over hare uitvinding iets te hebben gezegd, de verdienſten van HUDDE, JAN DE WITT, REES, WASSENAAR, VLACQ (den grooten berekenaar der *Logarithmen*), VAN SWINDEN, ÆNEÆ, FLORIJN en VAN CAPPELLE opgenoemd. Wij vernemen hier tevens eene zeer opmerkelijke bijzonderheid, ten bewijze, hoe hoog zelfs vreemdelingen vroeger onze Wiskundigen ſtelden. De Vader van den beroemden Hoogleeraar in de Oosterſche talen, VERSCHUIR, te *Franeker*, bekleedde den nederigen post van ſchoolmeester te *Lopperſum* in *Groningerland*, en werd, wegens de oplosſing van een allermoeijelijkst vraagſtuk, te *Parijs* tot *Hoogleeraar in de Wijsbegeerte* geroepen; welk ambt hij, als ſchoolmeester, van de hand wees, deels uit gehechtheid aan zijn Vaderland, deels omdat hij aldaar zijne Godsdienst niet openlijk kon belijden; een treffelijk voorbeeld van het overwigt van godsdienſtigheid en vaderlandsmin boven eer- en rangzucht! (Zie bl. 119.) Van de levenden ſpreekt de voorzigtige Schrijver niet.

Tot de *Sterre-* en *algemeene Aardrijkskunde* overgaande, wordt eerst weder van de groote Ouden gewaagd, de heillooze verbastering dier wetenſchap door de ſterrewigchelarij vermeld, en dan van hare herleving door COPERNICUS, TYCHO BRAHÉ en KEP-

PLER gefproken. (Want de Schrijver is geenszins zoodanig door vaderlandsliefde verblind, dat hij aan groote vreemdelingen den verdienden lof zou onthouden.) Bij TYCHO BRAHÉ wordt het verhaal in tekst en noten door allerlei kleine Anekdoten verlevendigd. GEMMA *Frifius*, of JEMME *de Fries*, wordt, als de oudfte onzer vermaarde Sterrekundigen en verbeteraar van het *Astrolabium*, eenigzins uitvoerig behandeld. De Sterrekunde werd op de Zeevaart toegepast door MAALSON, PLANCIUS en REAEL; welke laatfte, hoezeer tevens Staatsman, Bewindhebber in *Oostindië*, koopman en dichter, ook over den zeilfteen fchreef. PLANCIUS, Predikant te *Amfterdam*, en ijveraar tegen de Remonftranten, was tevens groot Sterre- en Aardrijkskundige en bevorderaar onzer vroegfte ontdekkingsreizen, even als MAALSON. FREDRIK HOUTMAN en PIETER DIRKSZ ontdekten zeer vele fterrebeelden in het zuidelijk Halfrond; de eerstgemelde was tevens fchrijver, geletterde, en, met zijnen broeder, de grondlegger onzer vaart op *Oostindië*. BLAEU maakte voortreffelijke Hemel- en Aardgloben. VARENIUS, CLUVERIUS en MERULA waren groote Aardrijkskundigen: de *Geographia generalis* van eerstgemelden werd door den grooten NEWTON uitgegeven. De Predikant LANSBERGEN, in het laatst der zestiende Eeuw, die (volgens de gewoonte dier tijden, wanneer men eenen Predikant moede was) naar eene lagere ftandplaats *verwezen* werd, troostte zich daar met de beoefening der Sterrekunde, en ijverde voor het ftelfel van COPERNICUS, hetwelk zelfs TYCHO BRAHÉ niet had durven doen. Zou dit misfchien reeds vroeger door hem geuite gevoelen ook de reden zijner verplaatfing geweest zijn, en dus de Hervormde Kerk op eene kleinere fchaal een' tegenhanger leveren tot de vervolging van GALILEI in de *Roomfche?* LANSBERGEN had vele beftrijders, die ook hij niet zacht behandelde. Zijn leerling HORTENSIUS (TEN HOVE), Hoogleeraar te *Amfterdam*, werd op zijne beurt de leermeester van

DE WITT. De *Nederlanders* waren niet ongevoelig voor de groote verdienften van GALILEI. Zij zochten hem aan tot het vinden der lengte op zee, en poogden hem, na deszelfs fnoode vervolging, tot Hoogleeraar naar *Amfterdam* te doen overgaan, hetwelk hij van de hand wees om zijne vergevorderde jaren. Met bijzondere liefde en ijver wendt zich nu onze Schrijver tot den *Hollandfchen* GALILEI, tot HUYGENS, wiens Grootvader reeds den Staat in eene netelige omftandigheid (die men bij onzen Schrijver moet nazien, bl. 208—219) eene gewigtige dienst had bewezen, en wiens vader als een onzer eerfte dichters en letterkundigen in de 17de Eeuw bekend ftaat. Hij zelf was uitvinder van de flingerkracht (die van zoo onbedenkelijk veel nut voor de uurwerken en daardoor ook voor de fterrekunde geweest is) en van den mikrometer, verbeteraar der teleskopen, vinder van den ring om *Saturnus* en eenen wachter van die Planeet, en van de wetten der *dubbele* ftraalbreking. — Daarop bragt de Sterrekunde geene mannen van gewigt voort, tot dat LULOFS, in het midden der achttiende Eeuw, in weerwil der toenmalige karigheid aan hulpmiddelen, niet alleen voor den Waterftaat, maar ook voor de Sterrekunde veel deed, in welke beide opzigten KLINKENBERG met hem wedijverde, die ook in 1743 den overgang van *Mercurius* over de Zon waarnam. De vele toen van 1743 tot 1759 verfchijnende Kometen werden ook door bekwame Sterrekundigen waargenomen, waarin ook KLINKENBERG uitmuntte. STRUYCK gaf eene goede algemeene Aardrijksbefchrijving; KEYZER leide zich op de *praktifche* Sterrekunde toe; EISE EISINGA, een geheel ongeftudeerd man, vervaardigde een *Planetarium*, door VAN SWINDEN bewonderd. Van dezen laatften grooten man wordt, tot onze verwondering, hier weinig gefproken, maar wel van zijnen grooten leerling, den jonggeftorvenen NIEUWLAND (wie kent hem niet?) en van VAN BEECK CALKOEN, eerst Hoogleeraar te *Leyden* en daarna (om familiebetrekkingen) te *Utrecht*. CAL-

KOEN was verdediger van de Godsdienst tegen het misbruik, hetwelk DUPUIS en VOLNEY van de Sterrekunde gemaakt hadden, om het Christendom uit de oude Sterredienst te verklaren.

Omtrent de *Zeevaartkunde* zijn de verdiensten der *Nederlanders* vooral onbetwistbaar. Eerst wordt de *praktische* zeevaart of de zeereizen, van de vroegste tijden af tot op de uitvinding der kompasnaald, beschouwd, (omtrent welke laatste de onderscheidene gevoelens worden ten toets gebragt, en betoogd, dat dezelve ouder is dan de veertiende Eeuw.) Een kort overzigt onzer voornaamste, en zelfs van eenige hoogverdienstelijke, maar minbekende *zeehelden*, (waaronder wij ook, bl. 304, ROEMER VLAK vinden, alsof hij in 1677, bij het in de lucht vliegen van zijn schip, was omgekomen, daar hij toch destijds wonderdadig gered en eerst veel later gesneuveld is) wordt gevolgd door een kort verslag van onze handelreizen en ontdekkingen, van de algemeen bekende togten naar *Nova Zembla* af, tot op de ontdekking van het *Nederlands-eiland* in 1825 toe. Wij moeten hier eene kleine misvatting van den edelen Schrijver verbeteren. Hij zegt, (bl. 322) dat de bekende *Engelsche Zeekapiteinen* ROSS *en* PARRY *het* (1818—1820) *nog zoo ver als* BARENDSZ *en de zijnen geenszins hebben kunnen brengen.* Dit duldt geene vergelijking: want genen zochten den *Noordwester-*, dezen den *Noordooster*-doortogt; en de *Engelschen* zijn in het Noordwesten zekerlijk althans zoo ver en verder van hunne havens doorgedrongen, dan wij in het Noordoosten. (Eene uitvinding over het storten van olie in zee tot het bedaren der golven, hoewel geenszins onbelangrijk, komt ons voor, hier een *hors d'oeuvre* te zijn.) Onder de *landreizigers* (die eigenlijk bij de *Aardrijkskunde* behoord hadden) worden COOTWIJCK, MEERMAN, WOUTER SCHOUTEN, BOSMAN, DAPPER (die echter zelf niet gereisd heeft), NIEUHOF, VAN BRAAM HOUCKGEEST, VALENTIJN (wiens werk in het *Fransch*

vertaald wordt *ten koste van het Ministerie van Marine*), CORNELIS DE BRUYN en WITSEN opgenoemd; dus in geene *chronologifche* orde. EGMOND VAN DER NIJENBURG is vergeten.

Nu wordt de *theoretifche* Sterrekunde befchouwd, en wel eerst de *Stuurmanskunst*, waaromtrent LUCAS WAGENAAR, DOUWES, VAN NIEROP, ALLARD, KINSBERGEN vooral, BIJLANDT en VAILLANT worden opgenoemd, gelijk bij den *Scheepsbouw* (die mede van oude tijden af wordt opgehaald) WITSEN, VAN IJK en ALLARD, allen in de 17de Eeuw, waaronder vooral aan WITSEN de verdiende lof wordt gefchonken, gelijk aan M. M. BAKKER, uitvinder der *kameelen* tot het ligten der fchepen over *Pampus*. Het *koperen* der fchepen werd door de *Franfchen* uitgevonden, doch door ons fpoedig nagevolgd en verbeterd.

Wij verlangen naar het vervolg van dit voor onzen roem belangrijke werk.

Heelkundige Mengelingen, enz. Door J. F. KERST, *Chir. Doctor, etc.*

(*Vervolg en flot van bl.* 654.)

In het tweede Hoofdftuk geeft de Heer KERST verflag van hetgeen in de *heelkundige afdeeling* van het Militair Hospitaal te *Antwerpen* gedurende de maanden September en October van het jaar 1830 is voorgekomen. Voorwaar een merkwaardig tijdvak in het leven des Schrijvers, voor de heelkundige dienst bij ons leger, en in het algemeen voor de gefchiedenis. Hij treedt hier tot in de kleinfte bijzonderheden, en de wijze, op welke hij elk vermeldt, die daar aanwezig was, moet hem in ruime mate de uitkomst doen ondervinden van het bekende fpreekwoord: *Obfequium amicos* —. Hij heeft bij deze gelegenheid zich doen kennen als onvermoeid en ijverig in de vervulling zijner pligten, en, waar dit van hem afhing, kundig en vaardig in het aanwenden der gepaste red- en hulpmiddelen. Hij behoort onder die genen, welke de orde van verdienften door waarachtige

verdiensten verworven hebben, geholpen door gunst noch toeval, waardoor zij, die verdiensten missen, zoo dikwijls op den voorgrond geraken. — Het zoude hier niet wel voegen vele kritiek te pas te brengen, dewijl in zulke gevallen en onder zulke omstandigheden zoo veel van tijd, plaats en gelegenheid afhangt. Echter eene enkele aanmerking. Op bl. 133, gewag makende van den Chirurgijn FELIX WÜRTZ, vervalt de Schrijver in eenen kluchtigen, ook door anderen reeds beganen misslag, hem noemende F. W. WEYLAND. Deze Heelkundige heet, wij herhalen het, F. WÜRTZ; terwijl *weyland* hier wil zeggen: *wijlen*, of bij zijn leven, *Chirurgus* te *Bazel*. Te regt bestrijdt de Schrijver bl. 117 het gevoelen, dat wonden van het aangezigt steeds als gewigtig moeten beschouwd worden. Op bl. 133 keurt hij het onbepaald insnijden of dilateren der geschotene wonden af: de niet gedilateerde wonden genezen doorgaans spoediger, onder eene anders doelmatige behandeling. Intusschen worden er nog vele zulke liefhebbers van onnoodig insnijden gevonden, om toch maar te kunnen zeggen, dat ook zij gesneden hebben! Zeer juist is ook het aangemerkte over de verwijdering van vreemde ligchamen. Ook is de aanmerking zeer gegrond over den zak, waarin de kogels na eenigen tijd als besloten zijn. Die deze ondervinding mist, doet dikwijls vruchtelooze en voor den lijder pijnlijke en nadeelige pogingen, en slaagt niet. Rec. verwijderde somwijlen, na eenigen tijd, zijns ondanks, deze vruchtelooze pogingen van betweters aangezien te hebben, door het openen van dezen zak, in weinige oogenblikken, den schijnbaar te voren onbewegelijken kogel. Het baart verwondering, bij zoo vele aanhalingen van beroemde militaire wondartsen, volstrekt geen gewag van SCHMUCKER, dien in der tijd zoo verdienstelijken wondarts, gemaakt te zien. De Schrijver doet zich hier voor, geen voorstander van de genezing door de *onmiddellijke vereeniging* te zijn. Elk zijne wijze, vooral wanneer de ondervinding die begunstigt. Doorgaans zal de gemengde de voorkeur verdienen boven die, welke zij bezigen, die van geene genezing *per primam intentionem* willen weten. Geene methode, welke die ook zijn moge, is overal en ten allen tijde aanwendbaar of onfeilbaar. Met regt wordt de *exarticulatio* van den opperarm eene van de schoonste en voor den geoefenden gemakkelijke kunstbewerkingen der Chirurgie genoemd, en wel in tegenoverstelling van die van het dije-

been. Zij wordt meestal door een gelukkig gevolg bekroond; terwijl de laatste dikwijls door eenen zoo spoedigen dood gevolgd wordt, dat men den lijder kan houden onder de operatie bezweken te zijn. Ten opzigte dezer kunstbewerking, die, volgens den Schrijver, 37 of 38 malen verrigt zoude wezen en eene enkele maal wezenlijk met gelukkig gevolg, strekt zij ten bewijze van de stoutmoedigheid van den wondarts, die voor een oogenblik alle bedenkingen vergeet, om een laatste redmiddel, vooral bij hoogstgevaarlijke verwondingen, te beproeven. Wanneer men echter let op den gewigtigen indruk, welken het zenuwstelsel op het oogenblik der kunstbewerking ondervindt, hoe nabij het ruggemerg eene der grootste zenuwen moet doorsneden worden, welke de *reflexie* der beleediging van deze bewegingszenuw op alle de wortels, die ter beweging dienen, zal wezen; zoo is het niet te verwonderen, dat slechts in enkele gevallen het gestel des lijders dezen hevigen schok wederstond. De Schrijver schijnt dit zelf te gevoelen in zijne redeneringen bl. 203; verg. ook de waarnemingen van THOMSON en COOPER. Er moge dan ook geene kwaadsappigheid bestaan hebben, bl. 186, (verg. evenwel de lijkbeschouwing, bl. 194) en de gesteldheid van den lijder, van het aangedane deel, bl. 187, zoodanig geweest zijn, dat de *exstirpatio* van het dijebeen het eenig mogelijke redmiddel scheen, het was evenwel anders, om te kunnen zeggen: *zoo ooit, dan kon zeker hier alle hoop op eenen goeden uitslag verzekerd worden*, ook ondanks de vooraf gehoudene raadpleging. De hectische koorts moge hier in een' geringen graad aanwezig geweest zijn; maar welke zijn de herkenningsmiddelen, waardoor men de *gewone hectische* koorts *duidelijk* van die kan onderscheiden, waar *absorptie* van etter, knobbelstof enz. daartoe aanleiding geeft? (Bl. 196, n. *ischiaticus*, l. *ischiadicus.*) Het tweede geval, bl. 196, maakte deze kunstbewerking meer onvermijdelijk.

Het derde Hoofdstuk bepaalt zich tot een verslag van het belangrijke, den Schrijver gedurende zijn verblijf bij het leger te velde voorgekomen. Dit gedeelte kan met regt den naam van *Mengelingen* dragen. Van dit Hoofdstuk wordt een groot gedeelte aan de beschouwing der reeds vermelde oogziekte gewijd. Een naschrift over de aanwending van het *Decoctum Zittmanni* besluit dit werk, benevens eenige nalezingen over reeds behandelde gevallen. Billijkerwijze

moest men den uitslag van elke behandeling eerst afwachten, eer men die bekend gaat maken. Een oud Nederlandsch heelkundige heeft gezegd: de Heelkunst strekt zich inzonderheid uit, om de gebreken, die het menschelijk ligchaam kunnen treffen, op eene kundige en zachte wijze, met behoud van leden en leven, te brengen tot een heilzaam genezingseinde. Dit alles kan slechts uit den geheelen afloop der behandeling blijken. — Drie Platen zijn bij deze *Mengelingen* gevoegd. De tweede vooral heeft geene bijzondere strekking, om hetgeen zij moet ophelderen duidelijk voor te stellen.

De Heer KERST heeft hier en daar zijn leedwezen betuigd, dat, door tijdsverloop, denkbeelden, hem bijzonder eigen, door anderen sedert zijn medegedeeld. Wat zegt dit? Een denkbeeld, eene vinding verliest voor hem, bij wien zij opkwam, niets in waarde; de eer der oorspronkelijkheid blijft dezelfde. Het nadenken over één bepaald onderwerp kan aan denkende wezens, offchoon zij niets van elkander weten, dezelfde rigting geven. Het voornaamste doel blijve echter steeds, elke vinding ten algemeenen nutte dienstbaar te maken; en dit doel kan niet te spoedig bereikt worden. Men komt hiertoe langs verschillende wegen, waarbij de oorspronkelijkheid desgelijks behouden kan blijven.

Hier en daar had de stijl meer gekuischt kunnen zijn. Zoo klinkt het woord *kop* voor *hoofd* dikwijls vreemd; *bracherium* had zeer wel door *breukband* uitgedrukt kunnen worden; *obstakel* door *beletsel*; *autoriteiten* door *gezag*, enz. Eene lijst van belangrijke drukfouten tot bl. 234 zoude met meerdere uitgebreid kunnen worden; na deze komen er ook nog voor *exscisio* voor *excisio*, *haemopthisis* voor *haemoptysis*, *imbitutio* voor *imbibitio*, enz.

Herinneringen, gedurende eene Reize naar het Oosten, enz. *Door* A. DE LAMARTINE. *IIde Deel. Te Breda en Amsterdam, bij* F. P. Sterk *en* L. van Bakkenes. *In gr. 8vo.* 370 *Bl. f* 2-90.

Drie Weken in Palestina en op den Libanon. Naar den vierden druk, uit het Engelsch vertaald. Te Schiedam, bij de Munnik en Wijnands. *In gr. 8vo.* 182 *bl. f* 1-80.

Het tweede Deel der *Herinneringen* enz. van LAMARTINE, waarin hij ons de voornaamfte bijzonderheden en ontmoetingen op zijne reis naar het Oosten mededeelt, is over het algemeen nog belangrijker dan het eerfte. In dat eerfte Deel befloegen des Schrijvers befpiegelingen wat te veel plaats, en dit is hier minder het geval, zoodat zij hier meer tot aangename verpoozing, dan tot oponthoud van den lezer ftrekken. Met onafgebrokene belangftelling hebben wij derhalve dit tweede Deel gelezen, en zien verlangend uit naar het derde of laatfte, hetwelk ons des Schrijvers waarnemingen te *Damascus*, *Balbek* enz. zal doen kennen; terwijl daarentegen het voor ons liggende zich geheel tot den *Libanon* en *Palestina* bepaalt.

Niet onbelangrijk is het, met het verflag van LAMARTINE te vergelijken dat van een' ongenoemden Engelfchen Schrijver, getiteld: *Drie weken in Palestina en op den Libanon.* Ook dat werkje zal men met genoegen lezen, al is de ftijl niet zoo grootsch en fchoon, niet zoo levendig en fchilderachtig, als die van LAMARTINE. *Pilatus*, voor *Paulus*, (bl. 178 van dat uit het Engelsch vertaalde ftuk) is eene hinderlijke druk- of fchrijffout. — Daar zoo wel de Reis van LAMARTINE, als die van den Auteur der *drie weken*, in bijna aller handen zijn of komen zullen, al ware het flechts door middel van leesgezelfchappen en leesbibliotheken, zullen wij geene uittrekfels mededeelen; te minder, daar de keuze, wegens het veelvuldige fchoone en het algemeen belangwekkende, zoo moeijelijk valt. Hoe ongekunfteld en waarheidlievend echter de Engelfche Schrijver is, zal de reisbefchrijving, of hoe men dat opftel anders noemen wil, van LAMARTINE fteeds de kroon fpannen: vooreerst om het meer uitgewerkte en veelomvattende van het plan; ten andere om de menigte bijzonderheden, welke hij mededeelt, door dat de vriendfchap met Lady STANHOPE en andere betrekkingen hem in gunftiger gelegenheden ftelden tot het doen van opmerkingen en den omgang met onderfcheidene volksftammen en perfonen, meer dan zulks bij eenig ander reiziger het geval kon zijn; en ten derde om het heerlijke en boeijende van den fchrijfftijl, waarin LAMARTINE zeker een meester is. Bij hem ligt een Oosterfche gloed over het geheel verfpreid, en dit is zoo welkom bij eene reis door het Oosten.

Hulde, aan de letterkundige verdiensten van Mr. JACOBUS SCHELTEMA *toegebragt, door* JAN KOPS, *Hoogleeraar te Utrecht. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1836. *In gr. 8vo.* 40 *Bl. f* :-50.

Redevoering, uitgesproken door Mr. H. O. FEITH, *bij de viering van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, door het Departement Groningen, enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens *en* R. J. Schierbeek. 1836. *In gr. 8vo.* 74 *Bl.*

Redevoering over den gouden tijd van Nederland, door F. H. BATENBURG, *Conrector der Latijnsche Scholen te Middelburg. 's Gravenhage, bij* S. de Visser. 1835. *In gr. 8vo.* 49 *Bl. f* :-50.

Deze drie verdienstelijke Redevoeringen, alle gehouden door en voor Leden der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, voegen wij in onze beoordeeling zamen.

De eerste is eene waardige hulde aan den beroemden SCHELTEMA, wiens veelzijdige verdiensten behoorlijk in het licht worden gezet; wiens veelvuldige schriften, met korte opgaaf van den kenschetsenden inhoud, worden opgesomd, en wiens beeld, als beoefenaar van Nederlands geschiedenis, oudheden en letterkunde, ons als voor oogen gesteld wordt.

Welgeslaagd is ook de Redevoering van Mr. H. O. FEITH, waarin hij vooral betoogde, dat de Maatschappij, die door NIEUWENHUYZEN gesticht is, niet alleen tot de beschaving der Natie, maar ook tot de ontwikkeling der menschheid zelve leidt, ja tot de geschiedenis dezer laatste behoort. De welsprekende en krachtige Redevoering wordt opgevolgd door lezenswaardige aanteekeningen, en het geheel besloten met eenige tafelliedjes door Mr. A. MODDERMAN, die in den echten geest gedicht en voor de gelegenheid ongemeen geschikt zijn, doch die fraaijer en keuriger zouden wezen, indien de opsteller zich geene vrijheden had veroorloofd, als b. v. op bl. 66: *Schuim' de bokaal*, en: *Als men niet onder 't zingen drinkt.*

Gelukkige vinding, gloed en kracht van ftijl, onderfcheiden en kenmerken de Redevoering van den Heer BATENBURG. Na eene, gelijk hij zelf in zijn Voorberigt erkent, veel te wijdloopige, maar anders goede en ter zake dienende inleiding, ftelt hij zich voor, dat, na ruim honderd jaren, aan iemand in een' letterkundigen kring de taak was opgelegd, om over den gouden tijd van *Nederland* het woord te voeren, en de fpreker het tijdvak van 1830 tot 1835 als zoodanig fchildert. Dat doet dan die alzoo ingevoerde Redenaar met de hoogfte geestdrift, en toch, als men flechts op het meest uitkomend goede en loffelijke hecht, met waarheid. Het doel van BATENBURG was, te betoogen, hoe verkeerd het is, fteeds alleen het verkeerde en gebrekkige in onzen eigenen leeftijd op te merken, en daarentegen in vroegere tijdvakken alleen het voortreffelijke en gezegende te willen zien; en hij bewijst, dat men in volgende eeuwen met niet minder regt onzen tegenwoordigen den *gouden* tijd van *Nederland* zal kunnen noemen, als wij thans wel eens dien naam aan dezen of genen tijdkring uit de gefchiedenis onzer vaderen geven. Het bijgebragte fchijnt ons ter zake, en dus het oogmerk van den Redenaar bereikt.

Eugenius van Kroonftein, of de verborgene drijfveren van 's menfchen daden. Door C. SPINDLER. *Te Amfterdam, bij* C. L. Schleijer. *In gr. 8vo.* 272 *Bl. f* 2-90.

Een allerliefste Roman, waarin alles gevonden wordt, wat men in foortgelijke ftukken verlangen kan; levendigheid van ftijl, aardig gefponnene inwikkeling, welgeteekende karakters en bevredigende uitkomst. Wij kunnen denzelven dus ruimfchoots aanbevelen, wanneer men lectuur tot verpoozing na ernftiger arbeid begeert. De Vertaler berigt ons, dat het werkje de eerfte lettervrucht van den Schrijver is, die zich bij de uitgave onder den naam van *Spinalba* verborg: als zoodanig heeft het voor hen, die den bekwamen Schrijver vele genoegelijke oogenblikken danken, eene aantrekkelijkheid te meer. Wij herhalen alzoo onze aanbeveling.

Emma en Bertha. Historisch-romantisch Tafereel uit het Leven van KAREL DEN GROOTEN. *Door* H. C. DRESSELHUYS. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1836. *In gr. 8vo.* 232 *Bl.* *f* 2-40.

De Schrijver van dit Tafereel verplaatst ons in den tijd van KAREL DEN GROOTEN, en schetst vrij wel de zeden van dien buitengemeenen Keizer en Veldheer. Het huwelijk van zijne beide dochters met mannen, wier geboorte hun daarop hoop noch aanspraak konden geven, is eene daadzaak, door overlevering tamelijk bevestigd, en leverde aan Vader CATS reeds de stoffe tot zijne mandragende maagd. Wij willen dit oorspronkelijke product niet streng beoordeelen, noch fouten tegen den tijd, de zeden en het costuum opzoeken en aanwijzen. Het werkje laat zich wel lezen, en zal in de winteravonden geene vervelende lectuur opleveren. Voor leesgezelschappen is het dus allezins geschikt, en kan, zoo al geen nut, althans geen kwaad stichten. Wij beleven toch geen tijd meer, dat de Geheimschrijvers van het Hoofd des Staats kans hebben om op Prinsessen van den bloede te verlieven, veelmin om die door huwelijk te verkrijgen, en alzoo kan ook de kracht van het voorbeeld niet nadeelig werken. — De jonge DRESSELHUYS, het zij door gewin- of door roemzucht gedreven, zorge slechts geen Veelschrijver te worden; iets, hetwelk doorgaans eindigt met eer en winst beide te verliezen.

Selma's romantische Verhalen van ware Gebeurtenissen. Uitgegeven door J. C. APPENZELLER. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo.* 232 *Bl.* *f* 2-50.

De naam van den Schrijver dezer Verhalen is bij ons lezend publiek te gunstig bekend, dan dat men zou kunnen vermoeden, dat dezelve geene leerzame en aangename lectuur zouden opleveren; en zoo is het ook inderdaad. Uit het werkelijke leven ontleend en, gelijk ons verzekerd wordt, op ware gebeurtenissen gegrond, ontvangt men hier een viertal verhalen, die alle strekken om het goede te bevorderen. *De vaderlijke woning des jongen Reizigers* is een huisselijk tafereel vol van hartelijke onderlinge liefde, en leert ons, hoe de smart bij het rampspoedig verscheiden van beminde bloedverwanten gelenigd en gedragen moet worden, en hoe die beproevingen moeten medewerken tot de innige overtuiging des harten, dat, wat de Heer doet, wèl gedaan is. *De onnatuurlijke Moeder*, waarop het fraaije titelvignet betrekking heeft, *het Feest der tehuiskomst* en *de Echtgenoote* zijn alle drie in andere opzigten even belangrijk, en leeren door tegenstelling en waarschuwing ware godsvrucht en echte levenswijsheid. Ons bestek gedoogt niet, den hoofdinhoud daarvan op te geven: aankondiging en aanprijzing zullen,

hopen wij, wel genoegzaam zijn, om aan dit werkje een ruim debiet te verzekeren.

Bonaccia. Nachtvertellingen op een' Scheepstogt in de Middellandfche Zee, *door* C. SPINDLER. *Te Amfterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1836. *In gr.* 8*vo*. 310 *Bl.* *f* 2-75.

Een Napolitaansch brikfcheepje, bemand zoo als dat in de Italiaanfche havens veelal gefchiedt, en beladen met verfchillende pasfagiers, die van *Livorno* naar *Napels* gevoerd worden, en die bij de telkens invallende windftilte (*bonaccia*) elkander den tijd verdrijven met verhalen, ziet daar de lijst van dit boekdeeltje, dat zich in een uur van uitfpanning wel lezen laat. De bekwame Schrijver (hij moge SPINDLER heeten of niet) heeft gezorgd voor eene levendige fchildering van perfonen, karakters en handeling, waartoe het fcheepsleven overvloedige aanleiding geeft; terwijl de verhalen trapswijze in belangrijkheid winnen en de aandacht gaande houden, zonder de zedelijkheid te kwetfen. Een allerliefst vignet geeft het afbeeldfel van de eenige vrouw aan boord, en is een uitlokkend titelblad. Wat wil men meer van een boekje, dat tot verpoozing in handen genomen wordt? Het zal zijn publiek wel vinden en den Uitgever voor zijne kosten fchadeloos ftellen.

Badverhalen. Door A. LEWALD *en* K. GUTSKOW. *Uit het Hoogduitsch. Te Amfterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1836. *In gr.* 8*vo*. 280 *Bl.* *f* 2-75.

Indien men geen brikfcheepje wil gebruiken, om vertellingen tusfchen *Livorno* en *Napels* te boeken, en een deel van het Zuidelijk *Europa* te doen kennen, ftaat den dichter het middel ten dienfte, om, het Noorden te baat nemende, bij gure regenachtige dagen een gezelfchap op *Helgoland* of *Swinemünde* bij de zeebaden te befpieden, de voorvallen op te teekenen en de verhalen na te vertellen, die de tijdverveling, aan zulke plaatsjes eigen, zoo al niet verbant, althans lenigt. Daaraan zijn wij dit boek verfchuldigd, volgens opgave des Vertalers zamengefteld uit de belangrijkfte ftukken, voorkomende in den *Bad-Almanak* voor 1836, door LEWALD uitgegeven. Behalve deze verhalen, die door een fraai gefteendrukt vignet opgeluisterd worden, ontvangt de lezer een toegift van gefchiedkundige herinneringen van 1806—1813, in *Koningsbergen* gefchreven, tusfchen welke eene lieve familiegefchiedenis is ingeweven. Ware de vertaling met minder haast gefchied, het werk zou er bij gewonnen hebben, dat nu echter ook wel, als een welopgetuigd fcheepje, op den ftroom der romanwereld mag medevaren, zonder dat de Uitgever voor *averij* behoeft te vreezen: daartegen verzekeren hem de lange winteravonden, en niet de *asfurantie-* maar wel de veelvuldige *lees*-compagniën.

R E G I S T E R

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

B.

C.

D.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

W.

Z.

Digitized by Google